Anul XV. APRILIĔ 1904. **No. 4.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.
Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa d-luĭ *Gr. C. Buţureanu, Iaşĭ.*

IAŞI
TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU
1904

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAȚEI ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

Anul XV. Aprilie 1904 No. 4.

GR. C. BUȚUREANU

Vremile Preistorice în Romînia

VI

Omul actual

2) Locuințile, animalele și plantele care încunjurau și de care să servea omul neolitic sînt variate; în privința locuinților vom face următoarea diviziune: a) locuințĭ pe uscat și b) locuințĭ lacustre sau pe apă.

a) *Locuințile pe uscat* să caracterizază prin pozițiunea lor; în deobște sînt construite pe înălțimĭ și maĭ ales pe acelea, care pe de o parte să domine o regiune, prin apropiere de o apă curgătoare, iaz sau un izvor bogat și în o pozițiune așa, ca să poată avea înainte un orizont deschis, de unde să se poată vedea o primejdie ce vine maĭ ales din partea năvălitorilor. Locuințile să așază maĭ ales pe un promotoriu înalt și legat prin o strîmtoare cu linia de continuare, cele maĭ multe orĭ taiată această linie de unire prin un șanț adînc. Casele sînt facute din lemn, sau din nuele, sau din vălătucĭ; acoperișul să face din crengĭ, peste care să aruncă pae sau frunze; să întîlnesc locuințĭ facute din peatră; însă bucățile de peatră sînt puse unele peste altele, fară nicĭ o legatură de cît aceia a propriei lor greutățĭ, căcĭ pe atuncĭ nu să cunoștea fabricarea varuluĭ sau a cimentuluĭ.

b) *Locuințile lacustre* să caracterizază prin pozițiunea pe care o ocupă, ele sînt așezate pe ape stătătoare, lacurĭ sau iazurĭ, construirea lor este cam ast-feliu: să împlîntau în lac șarampoĭ de lemn, peste aceștia să așezau tălpĭ, iar pe ele să durau case de lemn și să

acopereaŭ cu pae. Comunicaţia între locuinţi să făcea prin ajutorul unor punţĭ statornice, iar cu uscatul să făcea prin ajutorul unor luntre captive, carė sa trăgeaŭ la ţerm saŭ pe lîngă locuinţe după cum eraŭ şi nevoile. Aceste locuinţĭ să construiaŭ maĭ multe la un loc, fie pentru a se înlesni maĭ bine construcţia locuinţilor, fie pentru a să putea cu maĭ multă uşurinţă apara în contra vrajmaşilor. In ast feliŭ de locuinţĭ îşĭ adunaŭ oameniĭ neoliticĭ proviziunile de hrană şi să adăpostiaŭ la vremĭ grele.

In privinţa animalelor şi plantelor care încunjuraŭ pe om în epoca neolitică este de însemnat că, el cunoscînd maĭ bine lumea încunjurătoare începe a o domina; iar animalele sălbatece, care maĭ înainte îşĭ disputaŭ cu el hrana de toată ziua, încep a să retrage prin codri şi locurĭ neumblate; cele cu un caracter maĭ damol să aproprie din ce în ce maĭ mult de om, să domesticesc, aşa sînt: cînele, calul, boul, oaia şi porcul.

Domesticirea animalelor a fost un mare cîştig pentru om, căcĭ prin ele s-a adus o foarte mare înlesnire traiuluĭ, fie din carnea şi fructul lor, fie înlesnind cu puterea lor la munca de toate zilele în viaţa omuluĭ.

Din cele întîiŭ timpurĭ plantele aŭ servit omuluĭ pentru hrană, însă la început eraŭ numaĭ grînele sălbatice, acum în această epocă omul ştie să lucreze pămîntul şi să-şĭ procure fructele cele maĭ bune pentru hrană, precum: grîŭ, orz şi sacară, din care face pîne: ştie să fabrice pînea, sfărmînd grînele cu ajutorul petrelor, făcînd rîşniţe din două petre; cultivă cînepa şi inul din care-şĭ face pînză pentru haine; ştie să ţese pînză dovadă numeroasele greutăţĭ ce serveaŭ pentru ţesut ca şi suveicile şi fusaiolele pentru tors firul.

3) Scheletul omuluĭ neolitic în Europa apusană, ni să înfăţoşază prin două tipurĭ bine caracterizate şi deosebite; ast-feliŭ pe de o parte tipul vechiŭ dolicocefal din cvaternar, cu oare-care modificărĭ şi înbunătăţirĭ; pe de altă parte un tip noŭ întrodus din răsarit; tipul brahicefal. Din amestecul acestor două tipurĭ să întîlneşte un tip mijlocitor numit mesaticefal. *Rasa Furfooz* numită aşa după staţiunea Furfooz din Belgia, ne înfăţişază raza tipică neolitică brahicefală; ea să caracte-

rizază prin dezvoltarea regiunei frontale ; măsurile craniometrice maĭ principale sînt : diametrul antero-posterior-maximum este de 172, diametrul transversal maxim de 140 ; de unde indicile cefalic 81,39, ceia ce după clasificarea Broca ne dă tipul sub-brahicefal ; capacitatea craniană este de 1450 c. m. Această rasă fiind rezultatul unuĭ amestic saŭ încrucișare de două rase, este fără îndoială o rasă eșită din amestecul dolihocefalilor băștinașĭ cu năvălitorii brahicefalĭ.

Tot la această grupă să pot pune așa numitele rase saŭ tipurĭ de la Truchère, Stoenkammer, etc. care aparțin tipuluĭ general brahicefal, din care unele să ridică pînă peste 90 indicile cefalic.

II

Epoca bronzuluĭ [81]) înfățișază în Europa o fază puțin statornică, ea înfățișază o epocă de progres în dobîndirea cunoștințelor, iar răspîndirea sa ne dă măsura întindereĭ civilizațieĭ, căcĭ orĭ unde pătrunde bronzul și înlocuește peatra, o însemnată civilizație să desfășoară în acele părțĭ.

In epoca bronzuluĭ distingem două faze naturale, și anume: epoca primă, în care instrumentele sînt fabricate din aramă curată, fără amestec de cositor, și epoca a doua, cînd să cunoaște fabricarea bronzuluĭ din aramă și cositor.

In deobște stațiunile epoceĭ bronzuluĭ să așază pe acele neolitice, cu alte cuvinte oamenii bronzuluĭ superiorĭ în putere prin armele tăetoare de bronz, cuceresc stațiunile neolitice; de aceia mare parte de vreme bronzul este foarte rar și instrumentele și chiar armele urmează să fie încă tot de peatră, os și lut ars; prin urmare în cea maĭ mare parte de stațiunĭ de ale bronzuluĭ, și anume dintre cele maĭ vechĭ, aŭ încă instrumente și arme de peatră.

Cunoștința fabricăreĭ bronzuluĭ și maĭ ales lipsa

---

81) Să pot consulta pentru studiarea maĭ dezvoltată a acesteĭ epoce lucrările. *Iohn Evans.* L'age de bronze. tr. fr.— *I. Lubbock.* L'homme prehistorique. vol. I și II 1888.

materialuluĭ de bronz de pe acea vreme în Europa, a făcut ca răspîndirea sa, să se facă cu multă greutate și așa să ajungem la vremĭ cînd, în Europa sudică era o civilizație pronunțată, iar în cea nordică și maĭ ales nord-ostică să fie de-abea cunoscut bronzul.

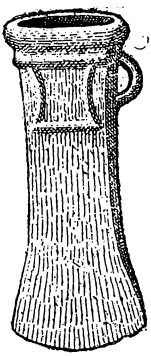

Fig. 53.

Pentru studiarea în scurt a acesteĭ epoce vom adopta clasificațiunea după care am studiat și cele-lalte epoce și anume: 1) rămășițele pe care ni le-a lăsat omul din diferitele instrumente de care să servea; 2) locuințele ce le avea, animalele și plantele care-l înconjuraŭ și de care se servea și 3) scheletul omuluĭ bronzuluĭ.

1) Instrumentele din această epocă după cum am aratat maĭ sus să alcătuesc din două felurĭ: a) Instrumente vechĭ din epoca neolitică [82]), instrumente de peatră, os și lut ars, și care să deosebesc de acele din epoca maĭ veche doar prin fineța cu care sînt lucrate, prin alegerea materialuluĭ maĭ propriŭ și formele maĭ potrivite nevoilor; și b) Instrumente de bronz; acestea sînt pentru maĭ multe trebuințĭ ast-feliŭ: *topoare,* la care coada să introducea prin capul toporuluĭ, coadă recurbată și care să fixa maĭ bine prin ajutorul chiotoreĭ de bronz, fig. 53 și 54, prin care să trecea o șfară saŭ un curmeeș, cu care să fixa maĭ bine toporul de coadă; alte topoare eraŭ prevăzute cu cîte două chiotorĭ saŭ tortițe, fig. 55, pentru ca toporul să poată să se fixeze la coadă prin două părțĭ. *Săcerĭ* de forme și mărimĭ variate fig. 56, pentru a se tăe cu ele erburile și grînele, cu un vîrf ascuțit, care servea pentru a se intro-

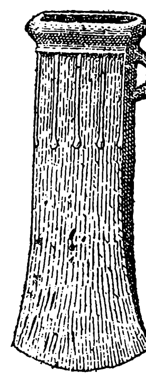

Fig. 54.

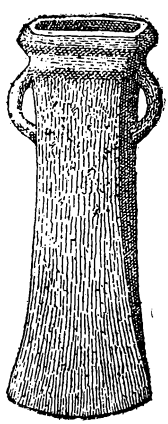

Fig. 55.

82) *I. Lubbock.* L'homme préhistorique I p. 3.

duce mînerul în el. *Săbiĭ* de forme și mărimĭ variate ascuțite pe două părțĭ, fig. 57 și 58, avînd mînerele de aseminea de bronz și fixat cu ajutorul unor cue; altele cu mînerul de lemn, corn saŭ os și care să introducea în mînerul sabieĭ și să fixa cu ajutorul unor cue; săbiĭ cu un singur ascuțiș, iar pe cealaltă parte lat și netăios; — *pumnale* de forme și mărimĭ variate, unele drepte altele recurbate, unele cu două ascuțișurĭ, altele cu treĭ; — *vîrfurĭ de săgețĭ și de lăncĭ*, din care unele lucrate cu multă finețĕ, vîrfurile de lăncĭ înfațișînd figurĭ regulate, avînd la partea opusă vîrfuluĭ deschiderĭ afunde, fig. 59, pentru a să putea introduce coada în vîrful de lançe metalic; și lăncile ca și săbiile eraŭ ascuțite pe două părțĭ saŭ pe treĭ. Dintre instrumentele de podoabă îndestul de numeroase vom însemna: *brațare* formate din numeroase sîrme și legate între ele ca un mănunchiŭ, saŭ din plăcĭ de bronz rotunzite și scrijelate uniform fig. 60; — ele să întrebuințaŭ la mînĭ și la picioare pentru găteală; de aseminea să făceaŭ brățare de bronz fig. 61, care să putea lărgi saŭ strîmta după voință; — *inele, cerceĭ* de bronz din care cerceĭ de dimensiunĭ marĭ, une-orĭ atîrnînd în jos de umerĭ; — *boldurĭ* cu gămăliĭ metalice, frumos împodobite saŭ de peatră;

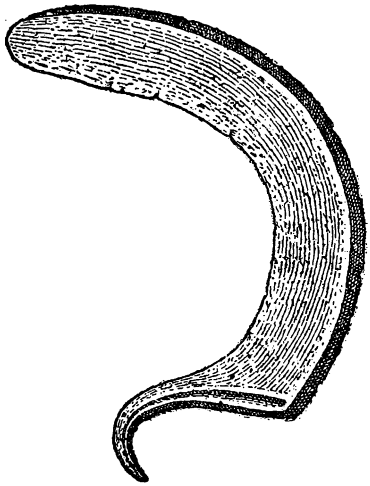

Fig. 56.

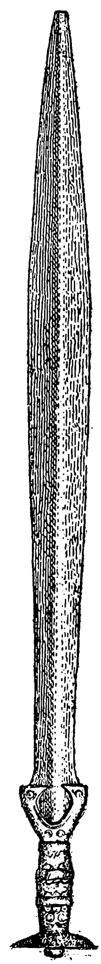

Fig. 57.

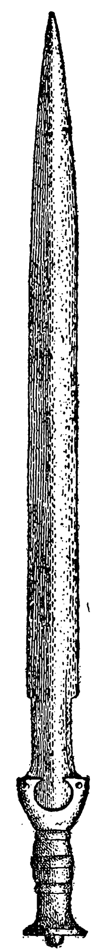

Fig. 58.

fibule, din care unele maĭ simple altele mult maĭ complicate; ast-felĭŭ fig. 62 zimțită în spirală, saŭ fig. 63 și 64 de formă lungăreață, cu boldul încordat prin o spirală, iar corpul fibuleĭ făcut din bronz și cu scrijelituri, rîdicăturĭ saŭ alte aseminea împodobirĭ. Pe lîngă acestea să întîlnesc prin stațiunele de bronz forme de arme variate precum: scuturĭ, zale, roțĭ, care, căruțĭ și alte multe aseminea instrumente făcute din bronz și vase de lut, fig. 65, făcute cu meșteșug și cu ajutorul roateĭ.

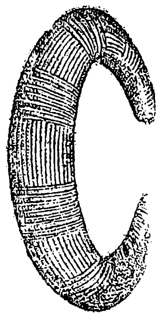

Fig. 59.

Fig. 60.

2) Locuințile, animalele și plantele de care să încunjura omul bronzuluĭ pe acele vremĭ sînt foarte variate; ast-felĭŭ locuințile variază după loc, prin părțile petroase, ele să fac din peatră; pe lîngă padurĭ, să fac din lemn și numaĭ așa numite unse cu lut, iar prin șesurĭ și pe la pămîntul lutos, să făceaŭ din vălătucĭ. Animalele și plantele sînt maĭ aceleașĭ ca și în zilele noastre, cele domestice sînt maĭ numeroase și servesc oamenilor pentru hrană saŭ înlesnirea munceĭ. Industriile casnice dobîndesc o întindere tot maĭ mare și materialul trebuitor să caută și să cultivă.

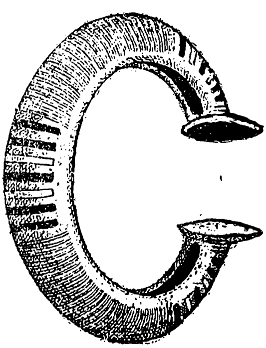

Fig. 61.

3) Scheletul omuluĭ bronzuluĭ este puțin cunoscut din pricina obiceiuluĭ de a să arde trupul mortuluĭ; cu toate acestea avem și numeroase stațiunĭ de unde s-a putut scoate scheletul omuluĭ bronzuluĭ complect păstrat, din aceasta vom statornici ur-

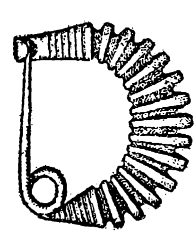

Fig. 62.

mătoarele: în epoca bronzuluĭ dominaŭ cele două tipurĭ: dolihocefal și brahicefal, acest din urmă dobîndind tot o dezvoltare și întindere maĭ mare; pe țermul

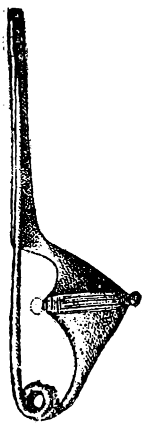

Fig. 63.

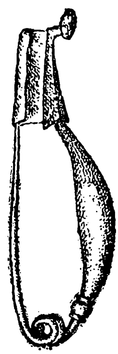

Fig. 64.

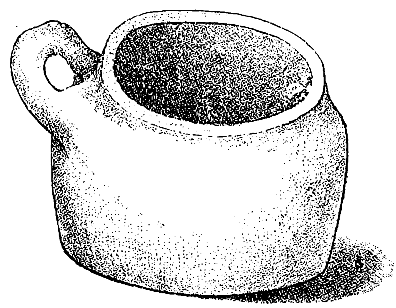

Fig. 65.

măreĭ și a oceanuluĭ către apusul și nordul Europeĭ domnește cu mare procent tipul dolihocefal; pe cînd în centrul și sud-ostul Europeĭ domnește tipul brahicefal și derivatele sale.

III

Epoca feruluĭ de și în primele sale faze aparține preistorieĭ, însă fiind în cele întîĭ vremĭ ale istorieĭ saŭ protoistorieĭ, ar fi greŭ să statornicim datele hotarîtoare ale acesteĭ epoce fiind-că, pe de o parte în multe stațiunĭ trecerea de la peatra lustuită la fer s-a făcut de o dată fără mijlocirea bronzuluĭ; pe de alta, în multe părțĭ să confundă între ele cele două epoce: a bronzuluĭ și a feruluĭ, iar în multe parțĭ cu epoca bronzuluĭ să trece în plină fază istorică.

Epoca feruluĭ să caracterizază prin fabricarea instrumentelor din fer, însă în chip grosolan și greoĭ, ceia ce dovedește puțină cunoștință a fabricăreĭ metaluluĭ; ast-feliŭ armele și instrumentele sînt de forme simple, iar materialul maĭ mult fontă, ceia ce dovedește că nu să știa îndeajuns meșteșugul faurărieĭ, pentru a să capata un fer maĭ propriŭ trebuințelor.

Cu acestea am terminat înşirarea datelor elementare pentru dobîndirea celor mai de nevoe noţiuni de preistorie generală, cu explicare că, toate noţiunile sînt culese după tipuri ale staţiunelor celor mai bine studiate din Europa apusană, aşa în cît în tot pasul lucrărei noastre de mai apoi, cînd ne vom raporta la datele statornicite, vom arata numai capitolul nostru respectiv din elementele înşirate aci şi vom putea urma cu studiul nostru mai departe.

Pe baza acestor date vom păşi la cercetarea staţiunilor noastre preistorice din ţară, staţiuni, care aŭ fost studiate pînă acum cu puţină bagare de samă, iar acele ce le vom studia noi, după săpaturile făcute de Neculai Beldiceanu şi noi, vor fi studiate cu toată băgarea de samă şi cu cerinţele ştiinţei, pentru ca cel puţin după datele acestor staţiuni să se poată statornici ceva temeinic.

(Va urma)

N. A. BOGDAN

Note statistice relative la Comuna Iașĭ.

Pe cînd in țările străine înaintate în cultură se pune cel maĭ mare preț pe lucrările statistice de tot felul și în special pe numărarea și clasificarea populațieĭ si a avereĭ naționale, prin recensimente și cadastre făcute adese-orĭ cu toată îngrijirea și priceperea cerută, la noĭ pînă în timpul de față cel puțin pare a se fi dat o importanță cu totul secondară acestor lucrărĭ, așa că multe chestiĭ importante atit pentru prezent cit și maĭ ales pentru viitorul nostru social și economic, sînt ignorate saŭ lasate să lincezească, fără ca la timp să se eie măsurile trebuitoare pentru prevenirea saŭ îmbunătățirea relelor saŭ neajunsurilor ce se simt în țară.

Abia de cițĭ-va anĭ încoace s-aŭ înființat de guvern secțiĭ separate de statistică în unele ministere saŭ autorităţĭ marĭ, și s a început o lucrare maĭ serioasă pentru cunoașterea datelor demografice și economice ce ne interesează. In ce privește însă statistica specială intereselor comunale din țară, ea e încă departe de ceea ce ar trebui să fie.

Comuna Iașĭ chiar n-a avut și nu are încă un serviciŭ special de statistică saŭ cadastru, și dacă n-ar fi obligația impusă de Ministerele de Interne și Domeniĭ de a se trimete regulat în fie-care lună rezumatele mișcăreĭ populațieĭ după înscrierile de la Starea civilă a orașuluĭ, nicĭ s-ar maĭ pomeni de vr-o altă lucrare statistică în comună.

Voiŭ da in acest articol, pe scurt, cîte-va din datele ce am putut culege personal din arhiva Primăriei și maĭ ales din acea a Oficiuluĭ stăreĭ civile, cît și din unele lucrărĭ saŭ publicațiĭ maĭ vechĭ, ce am crezut că pot avea oare-care interes pentru ceĭ ce se interesează de starea și soarta orașuluĭ nostru.

I. Numărul locuitorilor

Populația comuneĭ Iașĭ a fost numărată in maĭ multe rîndurĭ de autoritățile statuluĭ și ale comuneĭ, maĭ cu samă în periodele cincenale de la 1884, 1889, 1894 și 1899, însă prin procedărĭ puțin sistematice, așa în cît nu se poate pune o bază tocmaĭ sigură pe cifrele stabilite de asemenea recensimente, atît în totalurĭ cît și în clasarea calităților locuitorilor ieșanĭ.

Inainte de datele citate, s-aŭ maĭ făcut diferite încercărĭ de numărare saŭ catagrafiare a populațieĭ țăreĭ, cît și a acestuĭ oraș, dar încă și maĭ puțin serioase.

Intre acestea putem cita recensimentele făcute în Moldova întreagă în anul 1803, în timpul domnieĭ luĭ Alexandru Constantin Moruzi-Vodă; în anul 1820 în timpul luĭ Mihaĭ Suțu-Vodă; în 1831 sub guvernul provizor instituit de ocupația rusească, cînd in ceea ce privea populația capitaleĭ Moldoveĭ s-a găsit că ar fi avut un număr total de 48,350 de suflete.

In aniĭ 1838 și 1848, sub domnia luĭ Mihail Sturza-Vodă se maĭ făcură alte două recensimente.

In lipsă de ceva maĭ bun, trebue să primim lucrurile așa cum ni se prezintă, spre a avea macar o idee de ceea ce a putut fi și la ce a ajuns populația acestuĭ oraș.

Cea maĭ veche relație serioasă despre numerarea populațieĭ Iașuluĭ, pare a fi dată în cartea intitulată «*Notions statistiques sur la Moldavie*, par le Prince Nicolas Soutzo», tipărită în 1849. E bine înțeles că o mare parte din datele statistice ale prințuluĭ Suțu sînt luate prin evaluație aproximativă, făcută după cercetărĭ sumare ale polițiștilor saŭ ale unor comisiĭ de catagrafie, carĭ lucraŭ într-un chip puțin practic și poate chiar puțin serios.

Pe vremea aceia statistica se maĭ lovea de o piedică serioasă: acea a friceĭ ce aveaŭ locuitoriĭ, maĭ ales ceĭ streinĭ

de a fi *trecuțĭ la catagrafie*, crezînd că aceastǎ lucrare nu se face de cît în interesul recrutăreĭ armateĭ, de care lumea se temea ca de o epidemie, saŭ a impunereĭ la birurĭ noĭ, lucru ce făcea pe mulțĭ rominĭ băstinașĭ să se inscrie la diferite consulate străine spre a scapa de armată și de birurĭ maĭ grele.

Așa, în anul 1848, găsim în cartea despre care am vorbit, că populația orașuluĭ Iașĭ cuprindea un număr de *18,512 familiĭ*, și că fie-care familie era presupusă a se compune din 5 membri.

Acest număr de familiĭ, prințul Suțu îl împărțește astfel:

I. Clase scutite de birurĭ.

Boerĭ și fiĭ de boerĭ	600
Funcționarĭ fără rangurĭ . . .	300
Preoțĭ și clericĭ	307
Profesorĭ și medicĭ	50
Străinĭ	504
Vatavĭ și slugĭ	6,000
Privilegiațĭ	185
Slujbașĭ	—
Țiganĭ mînăstireștĭ	146
Țiganĭ particularĭ	400
Soldațĭ	600
Slujitorĭ	867
Infirmĭ	414
Totalul familiilor	10,573

II. Clase de birnicĭ.

Negustorĭ și meșteșugarĭ	1,779
Mazilo-ruptașĭ	54
Țaranĭ-cultivatorĭ	1,168
Oamenĭ fără locuință stabilă (muncitorĭ ambulanțĭ)	144
Emigranțĭ privilegiațĭ	—
Jidovĭ	3,675
Străinĭ negustorĭ	941
Țiganiĭ Statuluĭ	178
Totalul familiilor	7,939

Totalul general al familiilor aflătoare în Iașĭ era decĭ de 10,573+7,939=18,512, ceia ce, înmulțit cu 5 membri de fie-care familie, ar da o populație de *92,560 suflete.* Această cifră o cred însă departe de realitate, întru cît după spusa bătrînilor și alte surse veridice, Iașul nicĭ-odată n-a putut să aibă o populație așa de mare.

*

După recensimentul făcut tot prin evaluațiĭ aproape superficiale în 1859, populația Iașuluĭ se compunea din 65,745 de locuitorĭ.

In anul 1885 se procedează la o catagrafie maĭ serioasă, și rezultatul dă o cifră de 59,427 de suflete.

In 1889 alt recensiment dă cifra de 72,859 locuitorĭ! Diferența între cifrele de maĭ sus, ar fi fost îmbucurătoare pentru orașul Iașĭ, dacă s-ar putea pune o bază reală pe ea; totușĭ vom vedea maĭ departe că, fără un motiv serios la fie-care numărare cincenală cifrele nu merg într-o creștere saŭ descreștere rațională, ceea-ce ne face a crede că și pe exactitatea sus zișelor cifre nu putem pune un temeĭ absolut.

Dacă cercetăm diferite relațiĭ saŭ scrierĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin oficiale, ce s-aŭ făcut în aniĭ din urmă despre populația Iașuluĭ, vedem că adesea-orĭ s-aŭ dat cifre de curată închipuire: așa, în *Buletinul Societățeĭ Geografice Romîne* din 1876, se scrie la pagina 55 din N-rele 1—5 pe Ianuar—Maĭ, că orașul Iașĭ are o populație de 90,000 locuitorĭ! De sigur vor fi luat onorațiĭ membri aĭ Societățeĭ Geografice Romîne asemenea cifră din statistica luĭ Suțu, saŭ din... geografia luĭ Dimitrie Gusti.

Consiliul comunal al orașuluĭ, cu ocazia aplicăreĭ *Legeĭ nouĭ electorale pentru comunele urbane* din 1884, dă un vot prin care fixează numărul locuitorilor la 100,000! Aicĭ, cel puțin, se vede un interes politic în umflarea cifreĭ, pentru a se putea ridica numărul consilierilor comunalĭ la 31.

Diferite rapoarte oficiale ale *Serviciuluĭ sanitar* al comuneĭ, pentru a fixa tantiemele mișcăreĭ populațieĭ orașuluĭ pe diferițĭ anĭ, daŭ cifra de 80,000—82,000 locuitorĭ.

In anul 1895, de la 1 la 20 Decembre, să face un recensiment maĭ serios, care dă un total general de *66,024 suflete.*

De la această dată a început curentul emigrărilor spre

America şi alte locurĭ a evreilor, cari să ştie că formează o mare parte din populaţia iaşană. Era dar de aşteptat ca numărătoarea ce va urma peste cincĭ anĭ să dee o cifră maĭ scăzută a populaţieĭ, saŭ cel mult o cifră aproape aceiaşĭ. Cu toate aceste, recensimentul următor, făcut de la 1 la 10 Decemvrie 1899, ne dă un total de *78,067 suflete*.

Trebuie şi aicĭ să adaug că chiar în ultimele recensimente purtarea populaţieĭ locale, maĭ ales a celeĭ evreeştĭ, a fost cam tot aceeaş ca şi cu 30—40 anĭ înainte, căcĭ, dacă uniĭ din romînĭ puţin culţĭ îşĭ ascund intenţional membri de aĭ familieĭ lor saŭ servitorĭ, străiniĭ şi evreiĭ în genere tăgăduesc pe orĭcine pot tăgădui, fie din cauza neregularităţeĭ actelor cu cari să aflu în ţară, fie pentru a nu fi impuşĭ la contribuţiĭ saŭ alte îndatorirĭ.

Trebue dar să primim cifrele ce aŭ rezultat maĭ ales din ultimul recensiment cu rezerva cuvenită, în speranţa ca pe viitor poate că o nouă lege va regula maĭ bine chestiea numărăreĭ populaţieĭ, după o prealabilă regularisire maĭ temeinică a dăinuireĭ tuturor locuitorilor de pe pămîntul romînesc.

Daŭ aci amănuntele ultimuluĭ recensiment din 1899, pentru ca cititorul să-şĭ facă o ideie de chipul cum se imparte pe diferite categoriĭ populaţia oraşuluĭ Iaşĭ:

Totalul populaţieĭ numărate în zilele de la 1—10 Decembrie 1899: **78,067 suflete**; din cari:

Capĭ de familie: Barbaţĭ 16,389.—Femeĭ 3,839.

Alte persoane sub orĭ-ce titlu în familie: Barbaţĭ 21,452. Femeĭ 36,387.

Aflaţĭ în comună: Barbaţi 37,652.—Femeĭ 40,138.

Lipsind de scurt timp din comună: Barbaţĭ 189.—Femeĭ 80.

După etate

Pînă la 7 anĭ: Barbaţĭ 6,686.—Femeĭ 6,648.

De la 7 la 14 anĭ: Barbaţi 5,605.—Femeĭ 5,662.

De la 14 la 21 anĭ: Barbaţĭ 4,373.—Femeĭ 5,694.

De la 21 pînă la 40 anĭ împliniţĭ: Barbaţĭ 12,109.—Femeĭ 12,891.

Da la 41 pînă la 70 anĭ împliniţĭ: Barbaţĭ 8,274.—Femeĭ 8,693.

De la 70 anĭ în sus: Barbaţĭ 794.—Femeĭ 638.

După starea civilă

Necăsătoriţĭ: Barbaţĭ 22,333.—Femeĭ 20,249.
Căsătoriţĭ: Barbaţĭ 13,799.—Femeĭ 13,925.
Văduvĭ (prin decese): Barbaţĭ 1,484.—Femeĭ 5,512.
Divorsaţĭ: Barbaţĭ 225.—Femeĭ 540.

După cetăţenie

Cetăţenĭ Romînĭ: Barbaţĭ 17,721.—Femeĭ 17,924.
Supuşĭ protecţieĭ orĭ-căreĭ ţărĭ străine: Barbaţĭ 1,789. Femeĭ 1,722.
Nesupuşĭ nicĭ uneĭ protecţiĭ: Barbaţĭ 18,331.—Femeĭ 20,580.

După religie

Ortodoxĭ: Barbaţĭ 17,772.—Femeĭ 17,767.
Catolicĭ, protestanţĭ (calvinĭ, luteranĭ): Barbaţĭ 1,325.—Femeĭ 1,522.
Mahometanĭ: Barbaţĭ 55.—Femeĭ 7.
Armenĭ: Barbaţĭ 64.—Femeĭ 72.
Mosaicĭ: Barbaţĭ 18,601.—Femeĭ 20,840.
Alte religiĭ: Barbaţĭ 24.—Femeĭ 18.

După instrucţie

Ştiŭ a scrie şi ceti: Barbaţĭ 15,963.—Femeĭ 11,090.
Nu ştiŭ a scrie şi ceti: Barbaţĭ 21,873.—Femeĭ 29,136.

După profesiune

Debitanţĭ de băuturĭ spirtoase: Barbaţĭ 311.—Femeĭ 24.
Profesiĭ libere precum: medicĭ, advocaţĭ, inginerĭ, etc.: Barbaţĭ 765.—Femeĭ 121.
Alte profesiĭ, comerciurĭ saŭ industriĭ: Barbaţĭ 6,408.—Femeĭ 1,787.
Infirmĭ: Barbaţĭ 212.—Femeĭ 123.

II. **Mişcarea populaţieĭ**

Inainte de aplicarea coduluĭ civil în vigoare (1865), înscrierile naşterilor, morţilor, căsătoriilor şi despărţeniilor să făceaŭ de preoţiĭ de la bisericile diferitelor riturĭ saŭ la rabiniĭ comunităţilor israelite. Abea de pe la 1833 încoace se maĭ găsesc

cîte-va registre de pe la unele biserici, ținute fără nicĭ o regulă saŭ control, așa că e lucru pozitiv că cele maĭ multe cazurĭ de stare civilă să neglijaŭ a se trece în condicele amintite. De la comunitatea Evangelica-luterană numaĭ se găsesc ținute în regulă condicĭ matriculare cu începere de la anul 1809, condicĭ cari sînt depuse astăzĭ în Oficiul stăreĭ civile al comuneĭ noastre.

Sînt informat asemenea că Comunitatea catolică, cea israelită, precum și consulatele Austriac și Francez, înființate pe la începutul secoluluĭ trecut, ar fi avînd încă oare-cari condicĭ de stare civilă pentru administrațiĭ lor, dar nicĭ una din aceste autorităţĭ n-aŭ bine-voit a le ceda, fie în original, fie în copiĭ, oficiuluĭ de stare civilă al orașuluĭ, cum aŭ făcut numaĭ Evangeliștiĭ, Armeniĭ și Lipoveniĭ.

Decĭ nu se poate avea nicĭ o normă de mișcarea populațieĭ ieșene înainte de 1 Decembrie 1865, cînd încep înscrierile la Starea civilă comunală.

De atuncĭ și pînă astăzĭ înscrierile se fac sistematic, și cifrele rezultate sînt demne de crezare; însă și aci trebuie să notez, că chiar starea civilă comunală nu s-a ocupat de la început cu ținerea uneĭ statisticĭ absolut regulate, așa că, deși există culegerĭ de date din toțĭ aniĭ de la 65 încoace, ele păcătuesc de multe orĭ prin schimbarea sistemuluĭ de repartizare saŭ totalizare a cazurilor, și, dacă am vrea să avem date absolut certe, ar fi să reîncepem totalizările după fie-care filă de registru saŭ după fie-care caz individual aparte, ceea ce ar cere un timp lung și o muncă grea.

Voĭ da aci imediat tabelele mișcăreĭ populațieĭ Iașuluĭ așa cum, în calitate de Șef al Oficiuluĭ stăreĭ civile am putut să le culeg din statisticele ce le-am găsit deja efectuate;—multe tablourĭ și chear dosare de statistică lipsind cu totul din oficiŭ, am recurs pentru uniĭ anĭ saŭ la consultarea din noŭ a registrelor nominale, saŭ la dările-de-samă publicate în diferițĭ anĭ de foștiĭ medicĭ-șefĭ aĭ orașuluĭ, dr. Flaișlen, Philippescu, etc.

Iată tabelele rezumative ale mișcăreĭ populațieĭ pe 38 anĭ, adică de la 1 Decembre 1865, pînă la finele anuluĭ 1903:

Anii	NAȘTERI			MORȚI			CĂSĂTORII		
	Creștini și alte religii	Mosaici	TOTAL	Creștini și alte religii	Mosaici	TOTAL	Creștini și alte religii	Mosaici	TOTAL
1—31 Dec. 1865	73	137	210	187	128	315	—	—	—
1866	1231	1132	2363	3086	3182	6268	110	120	230
1867	1100	1796	2896	1508	1161	2669	169	158	327
1868	1112	1821	2933	1327	1117	2444	148	167	315
1869	1001	1816	2817	1588	1304	2892	212	214	426
1870	1091	1880	2971	1538	1469	3007	266	242	508
1871	1099	1947	3046	1481	1056	2537	245	216	461
1872	1058	1791	2849	1671	1275	2946	236	206	442
1873	1029	1775	2804	1403	1074	2477	219	210	429
1874	1091	1711	2802	1987	1784	3771	207	187	394
1875	1254	1828	3082	1570	1135	2705	271	205	476
1876	1339	1690	3029	1346	890	2236	225	164	389
1877	1186	1529	2715	1462	982	2444	127	84	211
1878	1093	1602	2695	1454	1428	2882	164	114	278
1879	1070	1704	2774	1574	1102	2676	200	106	306
1880	1165	1488	2653	1420	1036	2456	146	68	214
1881	1306	1612	2918	1337	1062	2399	187	149	336
1882	1312	1612	2924	1536	1174	2710	177	180	357
1883	1197	1455	2652	1414	1294	2708	236	173	409
1884	1442	1345	2787	1159	802	1961	234	228	462
1885	1376	1318	2694	1335	979	2314	222	252	474
1886	1027	1513	2540	1187	1135	2322	245	210	455
1887	1045	1496	2541	1074	932	2006	246	181	427
1888	1031	1496	2527	1444	1339	2783	215	162	377
1889	1034	1403	2437	1376	1073	2449	308	237	545
1890	856	1490	2340	1342	839	2181	280	233	513
1891	987	1481	2468	1515	1076	2591	323	277	600
1892	932	1497	2429	1438	985	2423	312	247	559
1893	1225	1333	2558	1335	880	2215	311	273	584
1894	981	1547	2528	1335	923	2258	343	274	617
1895	995	1676	2671	1242	915	2157	295	2[illegible]9	554
1896	1051	1626	2677	1551	1199	2750	268	252	520
1897	1029	1720	2749	1350	964	2314	292	250	542
1898	1117	1623	2740	1374	1016	2390	278	223	501
1899	1113	1637	2750	1269	873	2142	350	241	591
1900	1173	1297	2470	1312	986	2298	271	146	417
1901	1150	1264	2414	1395	896	2291	234	121	355
1902	1186	1222	2408	1336	835	2171	265	164	429
1903	1255	1022	2277	1321	652	1973	314	131	445
Total	42812	59332	102144	55579	42952	98531	9151	7324	16475

DIVORSURI			Populația după diverse recensiminte	OBSERVAȚII
Creștini și alte religii	Mosaicĭ	TOTAL		
—	—	—	65745	No. popul. după recens. aprox. din 1859
—	—	—	»	No. excesiv al morților din cauza holereĭ
4	—	4	»	
10	1	11	»	
15	1	16	»	
3	1	4	»	
24	3	27	»	
15	3	18	»	
10	4	14	»	
22	1	23	»	Mică epidemie de holeră.
20	5	25	»	
19	6	25	72000	Recens. făcut cu aprox. de agenți fiscalí
16	2	18	»	De la 12 April 1877 pînă la 31 Aug. 1878
19	6	25	»	aŭ maĭ murit în Iașĭ 2784 soldați rușĭ
17	6	23	»	în spitale și 854 prizonierĭ turcĭ.
11	1	12	»	
21	2	23	»	
16	4	20	»	
14	5	19	»	
24	8	32	59427	I-iul recensiment sistematic.
27	6	33	»	
24	5	29	»	
19	4	23	»	
26	4	30	»	
28	5	33	72859	II-lea recensiment sistematic.
24	7	31	»	
31	9	40	»	
23	8	31	»	
43	6	49	»	
26	5	31	66024	III-lea recensiment sistematic.
37	7	44	»	
43	10	53	»	
36	9	45	»	
46	11	57	»	
46	10	56	78067	IV-lea recensiment sistematic.
39	7	46	»	
33	7	40	»	
35	10	45	»	
43	6	49	»	
909	195	1104		

Amănuntele mişcăreĭ populaţieĭ pe anul 1903.

Ca să se poată vedea modul cum se urmează în timpul de faţă mişcarea populaţieĭ ieşane pe poziţiĭ sociale, religie, protecţiĭ etc., voiŭ da aicĭ amănunte statisticeĭ făcute pe ultimul an 1903, aşa cum să înaintează de Oficiul stăreĭ civile către Ministeriul de Domeniĭ, care centralizează datele mişcăreĭ populaţieĭ din întreaga ţară.

Aceste amănunte pot fi luate de normă întru cît-va şi pentru socotirea mişcăreĭ populaţieĭ pe aniĭ precedenţĭ, în ce priveşte repartizările pe religiĭ, protecţiĭ, profesiĭ, etc.

Iată aceste amănunte:

NĂSCUŢIĬ:

Totalul născuţilor viĭ: 2277; totalul femeilor ce aŭ născut copiĭ viĭ: 2247; carĭ se împart ast-fel:

A. Născuţiĭ după sex şi stare civilă:

	Băeţĭ	Fete	Total
Legitimĭ	763	764	1527
Nelegitimĭ	339	290	629
Găsiţĭ	66	55	121
Total . .	1168	1109	2277

B. Născuţĭ cărora li s-a dat religia:

	Băeţĭ	Fete	Total
Ortodoxă	598	578	1176
Catolică	36	31	67
Protestantă (luterană, calvină etc.)	1	1	2
Gregoriană (armeană)	—	1	1
Lipovană	1	8	9
Mosaică (izraelită)	532	490	1022
Alte religiĭ	—	—	—
Total . .	1168	1109	2277

C. Născuțĭ după ocupația, profesia saŭ meseria tatăluĭ saŭ a mameĭ:

		Numărul copiilor după meseria tatăluĭ p. legitim	Numărul copiilor după meseria mameĭ p. nelegit.
I.	Proprietarĭ marĭ, rentierĭ, pensionarĭ, persoane carĭ trăesc din venitul lor, afară de aceĭ carĭ se ocupă cu agricultura, comerciŭ saŭ industrie . . .	16	
II.	Agricultorĭ (proprietarĭ și arendașĭ marĭ și micĭ), moșnenĭ (răzeșĭ), sătenĭ împroprietărițĭ, proprietarĭ și exploatatorĭ de padurĭ și bălțĭ	49	—
III.	Muncitorĭ de pămînt (carĭ n'aŭ pămînt propriŭ), servitorĭ agricolĭ, argațĭ, pîndarĭ, pădurarĭ, pescarĭ, ciobanĭ, plutașĭ, etc.	127	23
IV.	Proprietarĭ, directorĭ, administratorĭ de fabricĭ, morĭ, ferăstrae, mine saŭ alte așezăminte industriale	10	—
V.	Lucrătorĭ în fabricĭ orĭ ateliere marĭ .	6	—
VI.	Meseriașĭ, meșteșugarĭ (stăpînĭ), calfe, ucenicĭ	480	62
VII.	Lucrătorĭ manualĭ la tramvaiŭ, căĭ ferate, șosele, (afară de ceĭ din ateliere), căruțașĭ (cărăușĭ), hamalĭ, birjarĭ, comisionarĭ de stradă, muncitorĭ cu palmele	170	85
VIII.	Comercianțĭ de tot felul, hotelierĭ, proprietarĭ de birjĭ, precupețĭ, etc. . .	220	7
IX.	Persoane în slujbă la comercianțĭ (funcționarĭ, agențĭ comercialĭ, comișĭ, vînzătorĭ, băețĭ de prăvălie, chelnerĭ, etc.	51	1
X.	Funcționarĭ plătițĭ de Stat, comună, județ, stabilimente publice (afară de preoțĭ și profesorĭ)	133	—
XI.	Militarĭ, marinarĭ și agențĭ polițieneștĭ .	69	—
XII.	Profesiĭ libere și intectuale, precum: preoțĭ, profesorĭ, advocațĭ, medicĭ, dentiștĭ, artiștĭ, etc.	67	1
XIII.	Servitorĭ de casă pentru serviciĭ personale	30	63
XIV.	Alte ocupațiĭ (carĭ nu intră în nicĭ una din categoriile de maĭ sus) . .	41	—
XV.	Necunoscută	—	113
XIV.	Fără nicĭ o ocupație	48	385
	Total . .	1527	750
	Total general . .	2277	

D. Născuţiĭ după statul căruĭ aparţin părinţiĭ lor:

Născuţĭ din:				Băeţĭ	Fete	Total
1. Părinţĭ romînĭ				596	578	1174
2. Părinţĭ supuşĭ străinĭ				21	16	37
	Băeţĭ	Fete	Total			
şi anume: Austro-ungarĭ	15	8	23			
Germanĭ	—	1	1			
Danejĭ	1	—	1			
Elveţienĭ	—	1	1			
Italienĭ	3	6	9			
Turcĭ	2	—	2			
3. Părinţĭ carĭ nu se bucură de nicĭ o protecţie				551	515	1066

E. Gemenĭ (maĭ mulţĭ dintr-o facere).

Naşterĭ de doĭ băeţĭ aŭ fost 7 cazurĭ legitime, 2 neligitime; de două fete 5 cazurĭ legitime; de un băet şi o fată 12 cazurĭ legitime, patru nelegitime. Maĭ mult de doĭ gemenĭ nu s'a născut în anul acesta.

F. Născuţiĭ legitimĭ după durata căsătorieĭ şi ordinea născuţilor:

S'aŭ născut: din căsătoriĭ, ţinînd	BAEŢI: Intâiul născut	Al 2-lea născut	Al 3—6-lea născut	Al 7—12-lea născut	Peste al 13-lea născ.	Totalul băeţilor	FETE: Intâia născută	A 2-a născută	A 3-a—6-a născută	A 7-a—12-a născută	Peste a 13-a născută	Tôtalul fetelor	Fete şi băeţĭ la un loc
De 1 an	117					117	101					101	218
De la 2—5 anĭ	44	96	92			232	40	103	80			223	455
„ „ 6—10 „	5	16	181	10	—	212	6	16	180	15	—	217	429
„ „ 11—15 „	1	3	64	44	—	112	1	7	59	66	—	133	245
„ „ 16—20 „	—	—	17	52	3	72	—	—	17	39	2	58	130
Peste 20 anĭ.	—	—	1	15	2	18	—	—	—	27	5	32	50
Total	167	115	355	121	5	763	148	126	336	147	7	764	1527

(Va urma).

GH. PASCU

Din Toponimiea romînă

1. *Bahluĭ, Bahlîneştĭ, Bahna, Balhic, Balhuĭ, Balhut, Bălhac, Bîlhac, Bîlca, Blahniţa, Bulhac.*

Bahlúĭ, apă ce udă judeţul Iaşĭ. Intr-un document din 1508 apare ca *Bahlúĭ*, Arhiva XIV 483 nota 136; iar într-un altul din 1833 ni se vorbeşte de *glcdoasa vale a Bahluiuluĭ*, ibid. nota 137 şi şi pînă astăzi partea oraşuluĭ pe unde curge această apă este o regiune joasă şi nesănătoasă. Innainte de a întra în oraş, *Bahluiul* trece pe lîngă *iazul Beldiman*; în timpurile de ploae abundentă, malurile luĭ sînt pline de bălţĭ şi mlaştinĭ.

Bahlúĭ decĭ trebue pus în legătură cu: *balhúĭŭ, báhnâ, bâlhác* „marais, marécage, bourbier", vb. *bâhnésc* „devenir marécageux", *bâhníre* „croupissement de l'eau", *bâhlít* şi *bîhlít* „stătut, învechit, puturos (despre apă)", *bîhlitsâ* „baltă a căreĭ *apă* este *bîhlită* din pricina cînepeĭ ce se pusése într-însa spre a se muia", *bîlc* „flaque, mare".

In această familie de cuvinte avem două radicale: *bahn*—şi *bahl*—, pentru *hn=hl* cf. şi *duhnésc* şi *duhlésc.* Radicalul *bahn*— îl avem în *báhnâ, bâhnésc*; radicalul *bahl*— îl avem în *bîhlít, b hlitsâ* şi, schimbat prin metateză, în *balhúĭŭ, bâlhác* şi *bîlc.*

Etimologiile acestor cuvinte sînt:

a) *báhnâ*>vsl. bahno, de unde vb. *bâhnesc,* part. *bâhnít* şi *bîhlít*, cf. *duhnesc* şi *duhlesc.*

b) *bâlhác, bîlhác* şi *bulhác*>balh —+— ác: în *bâlhác a* neaccent. a trecut în *â*, în *bîlhác* acest *â* a tre-

cul în *î*, în *bulhác â* s-a prefăcut maĭ întîiŭ în *o* fiind precedat de labială şi apoĭ *o* neaccent. a trecut în *u*, cf. *botéz*, *bâtéz*>baptizo, *busuĭóc*, *bosuĭóc*, *bosĭĭóc*>basilicum, βασιλικόν, *folós*>*fâlós*, *fuméĭe*, *fâméĭe*>familia.

c) *bîhlitsâ*>bîhl—+/—itsâ. De la sensul de baltă bîhliță s-aŭ derivat apoĭ: 1 „femee greoae" (v. maĭ jos); 2 „țigancă", în batae de joc.

d) *bîlc*>**bîlh*, derivat imediat al vb. *bîlhésc (bîhlésc)*, în care —*lh* a trecut în —*lc*, pentru care prefacere cf. *hl*<*cl* în *síhlâ*>ung. szikla și *gl*>*hl* în *dúgleş* „leneș, tigoare">*duhlésc* „put". Pentru sensul acestuĭ din urmă cf. *putŏáre, puturós* „leneş">subs.putoare.Este interesant de adăugat aicĭ şi *bîhliță* „femee greoae" (senz comunicat de d-l V. Bogrea, Tîrnauca, jud. Dorohoĭ) derivat din ob *bihlésc*.

e) In sfîrşit *balhúĭŭ*>balh—+—úĭŭ, dar *balhúĭŭ* este tocmaĭ acalaş cuvînt ca şi numele toponimic *Balhúĭ, Bahlúĭ*.

Tot de la radicalul *balh*— avem: *Balhic*—bilcul lu Balhic—amintit într-un document moldovenesc din 1644 Hîjdăŭ, Etym. 3014 şi *Balhút*, lac în jud. Rîmnicu-Sarat de la radic. *bahl*— însă avem *Bahlînéştĭ*, lac în jud. Tulcea

In *balhúĭŭ a* neaccent. nu s-a prefăcut în *â* prin analogiea cuvîntuluĭ *báhnâ*. In *Balhúĭ*, *Bahluĭ*, *Balhíc*, *Balhút a* neaccent. s-a păstrat prin analogiea cuvintelor *báhnâ* şi *balhúĭŭ*. In special pentru *Bahlúĭ* cf. *Vaslúĭ*.

Pentru metateza luĭ *hl* în *lh* din rad. *balh*—>*bahl*— cf. *sílhâ*, *síhlâ*>ung. szikla (etimologie propusă de d-l A. Philippide, Principiĭ 44, ed. 1902, inedit).

După rîul *Bahlúĭ* s-aŭ numit apoĭ şi alte localitățĭ prin carĭ, saŭ pe lîngă carĭ el trece: un sat în jud. Botoşanĭ (*Bahluiul* izvorăşte de sub dealul Runcu din jud. Botoşanĭ); o plasă în jud. Iaşĭ: în plasa *Bahluĭ* se află şi un deal şi un podiş cu acelaş nume; valea din jud. Botoşanĭ şi Iaşĭ prin care Bahluiul curge.

Dar nu numaĭ *balhaĭŭ* a trecut în toponimiea romînă, ci şi celelalte cuvinte înrudite.

Bahna[1]) serveşte prin toată Romînia pentru a de-

---

1) Pentru toate numirile toponimice citate, v. Lahovari, *Marele dicționar geografic romîn*, Bucureştĭ, vol. I, 1898, vol. II 1899, ad voces.

numi: mocirle (*Bahna-Boteşti*, mocirlă lîngă satul cu acelaş nume în jud. Suceava), bălţi, iazuri, pîrăe, gîrle, păduri, dealuri, sate, şesuri, văi, fîneţe (*Bahna-Schitului*, fîneaţă în şesul Şomuzului mare, jud. Suceava), mină de cărbuni (jud. Mehedinţi), limită de graniţă (între Romîniea şi Ungariea, jud. Mehedinţi).

Bălhac, deal în jud. Suceava.

Bîlhac, sat în jud. Buzău. *Bîlhacu (Lacu-Călugărilor)*, lac în jud. Buzău. *Valea Bîlhacului*, vale acoperită cu stuhăriş, jud. Buzău.

Bulhac: iaz-baltă în jud. Botoşani; două bălţi în jud. Dorohoi; iaz în jud. Dorohoi şi Iaşi; bălţiţă în jud. Covurlui; deal în jud. Botoşani, Suceava, Roman; vale în jud. Botoşani. *Bulhacul de lîngă curte*, iaz în jud. Botoşani; *Bulhacul mare*, lac în jud. Fălciu.

Bîlca: sat în jud. Putna, situat pe pîrăul cu acelaş nume; deal în jud. Putna, în satul ca acelaş nume, şi în jud. Bacău; *Bîlca-Borşani*, pădure în *Bîlca-Păuneşti*, jud. Putna.

In sfîrşit o plasă şi un pîrău din jud. Mehedinţi şi un pîrău din jud. Gorj se numesc *Blahniţa*. Acest cuvînt este derivat din *blahn*— +⁄ —iţa, iar radicalul *blahn* -este o contaminaţie din *bahn*— +*blah*— (metateză din *bahl*—).

Notă. In urma discuţiei făcută mai sus etimologiea *Bahlúi*>*Bach*+—lúi propusă în Arhiva XIV, 483—485 de d-l Ghibănescu nu mai poate fi admisă. *Bahlúi* nu poate fi scos din grupa de cuvinte din care face parte.

TEODOR T. BURADA

AMINTIRI

XI

Cum am fost arestat în Astacos (Grecia).

Pe la începutul lunei Septemvrie anul 1899, mă întorceam din Smirna la Constantinopole, de unde luînd apoĭ vaporul francez Orenoque, am pornit spre Atena pentru a doua oară, ca de acolo să mă duc maĭ departe, spre a cerceta pe *vlahiĭ* (romînii) din provincia Acarnania, şi pe aceĭ ce se află trăind de sute de anĭ prin diferite localităţĭ din Grecia.

Odată ajuns în Pireŭ, luînd de acolo drumul de fer şi trecînd pe lîngă staţiunea balneară Falero, am ajuns în Atena. Imprejurimele acestuĭ oraş ca: *Kefisia*, locul de petrecere în timpul vereĭ a Atenienilor, *Maraton*, însemnat prin victoria luĭ Milţiad asupra Persilor, şi altele, nu le-am maĭ cercetat de astă dată, căcĭ le vazusem în anul 1882.

Tot timpul cît am stat în Atena, am luat maĭ multe lămurirĭ relativ la scopul călătorieĭ mele prin acele locurĭ.

Inainte însă de a mă porni în *Acarnania*, provincie la nordul Grecieĭ, am fost rugat de maĭ mulţĭ Romînĭ ce locuiaŭ în capitala Grecieĭ, ca să daŭ un concert în care să le zic din scripcă *Doina* şi duioasele cîntece ale poporuluĭ romîn.

Eŭ cu cea maĭ mare plăcere am primit rugămintea

lor, şi în ziua de 7 Sept. 1899, am dat un concert în sala *Asociaţiuneĭ muzicale*, în folosul societăţiĭ *„Fraternitatea în Hristos“*. Pe lîngă bucăţile de concert ce am cîntat, *Doina* şi cîntecele noastre populare aŭ impresionat maĭ ales foarte mult atît pe cetăţeniĭ Ateneĭ, cît şi pe mica colonie romînă, care se adunase la acel concert. Iată ce spune gazetă grecească „Estia“ din 8 Sept. 1899, în această privinţă: *„Vestita Doină şi cele- „lalte cîntece populare ale locuitorilor dulceĭ Dîmbo- „viţe, ne-aŭ dat la iveală un colţ al sufletuluĭ romî- „nesc, atît de înrudit cu cel grecesc dar din nenoro „cire atît de necunoscut la noĭ...“*.

Zvonindu-se prin oraş despre acest concert, o mulţime de studenţĭ şi studente veniaŭ la mine la otelul *Mica Bretania*, unde găzduiam, rugîndu-mă ca să le cînt şi lor vestita şi duioasa Doină romînească, precum şi cîntecele noastre populare, care fermecase atît de mult pe ceĭ ce le ascultase la concertul ce dădusem. Eŭ le cîntam cu mare drag, iar eĭ le ascultaŭ cu o bucurie nespusă, admirînd frumuseţa şi duioşia lor.

După aceia pe la 10 Sept. 1899, am pornit din Atena cu drumul de fer, şi mergînd tot pe malul măriĭ, am ajuns în oraşul Megara; de acolo trecînd istmul de Corint, şi mergînd înainte tot pe malul măriĭ, am ajuns în oraşul Patras, port de mare. Aicĭ am poposit la otel Patras, unde intrînd în vorbă cu antreprenorul aceluĭ otel, Iani, cît şi cu maĭ mulţĭ *vlahĭ* (romînĭ) cu carĭ făcusem cunoştinţă acolo, am luat de la eĭ maĭ multe informaţiunĭ despre *vlahiĭ* (romîniĭ) ce se află în provincia Acarnania şi alte părţĭ ale Grecieĭ.

Apoĭ luînd vaporaşul *Margaritis*, am pornit noaptea pe la 11 oare din Patras spre Astacos. După o călătorie de 6 oare, trecînd golful de Patras, am ajuns în dreptul oraşuluĭ Missolonghion; de-acolo, trecînd în apropiere de insula Itaca, am ajuns apoĭ în orăşelul Astacos, capitala Acarnanieĭ şi port de mare. Aicĭ coborîndu-mă de pe vaporaş am luat o barcă şi m-am dus la hanul luĭ Ilie Baburis, unde am şi rămas tot timpul cît am stat în acel orăşel.

La masă mă duceam la *Xenodohion Faghitu* (os-

pătărie) a luĭ Floru; acolo mîncam maĭ mult peşte făcut iahni şi cracaliţă friptă, mîncările cele maĭ de samă de prin acele locurĭ.

Mare fu mirarea mea cînd am auzit în acea ospătărie pe Andriĭ Carusi, cîntînd din buzuc—un feliŭ de instrument cu coarde de sirmă, din care se cîntă atingînd coardele cu o peniţă, saŭ de pasere, saŭ de coajă de castan—un cîntec duios şi jalnic, care avea cea maĭ mare asemănare cu doina noastră.

Intrebînd pe Andriĭ Carusi să-mĭ spună, cum se face că se cîntă pe la eĭ acel cîntec, el mi-a spus că e răspîndit în maĭ multe locurĭ de prin Acarnania şi de prin alte părţĭ ale Grecieĭ, şi că se cîntă chiar şĭ prin Macedonia, şi se numeşte *Missolonghion*, în amintirea poate a eroiceĭ apărărĭ a Grecilor în contra luĭ Ibrahim paşa, în anul 1826.

Intrînd în vorbă cu hangiul despre Vlahiĭ ce s-ar fi aflînd în Astacos, el mi-a spus că chiar primarul oraşuluĭ *Paris Gherotanasi* precum şi *Eftimie Suroveli, Vasili Popi, Iani Vasili* şi alţiĭ sînt cu toţiĭ *vlahĭ*. Cu aceştia făcînd apoĭ cunoştinţă, mi-aŭ spus că în provincia Acarnania vlahĭ sînt în satele: *Sturnari*, *Agrambelo*, *Calenzi*, *Ohtia*, *Suruveli*, *Paleomaina*, *Guriotiţa* şi altele, şi că numărul lor se ridică la cîte-va miĭ.

In Acarnania, romîniĭ de acolo nu se numesc *armănĭ* ca în Macedonia, ci *romănĭ*. Mulţĭ din eĭ sînt *picurarĭ* (ciobanĭ), şi fluerul cu care cîntă eĭ la oĭ, se numeşte *flueră* (fluer), ca şi la noĭ.

Convorbirea mea cu *vlahiĭ* de prin acele locurĭ, şi cercetările ce făceam despre modul cum trăesc eĭ pe acolo, cu ce se ocupă, ce limbă grăesc, ce obiceiurĭ aŭ la diferitele împrejurărĭ ale vieţiĭ lor, şi altele; toate acestea aŭ atras atenţiunea autorităţilor poliţieneştĭ, asupra mea, şi luîndu-mă de sigur de spion, numaĭ văd că în ziua de 14 Sept. *Inalţarea sf. crucĭ*, a venit la mine în han, un *astenomos* (poliţaiŭ), însoţit de un *opostinomăs* (epistat) întrebîndu-me în greceşte de unde vin şi ce caut prin acele locurĭ necercetate în felul acesta, pînă atuncĭ de nicĭ un romîn din Romînia. Eŭ de şi înţelegeam ce mă întreabă, nu i-am răspuns nimica, ci

i-am aratat numaĭ pasportul, pe care luîndu-l s-a uitat la el, şi mi-a spus că nu e trecut acolo că am să vin şi prin satele din Acarnania. Eŭ atuncĭ i-am spus: *den cservo na umiliso grechica*, (nu ştiŭ se vorbesc greceşte) şi el îndată m-a şi arestat.

Poliţaiul care mă văzuse că fusesăm tot timpul cît am stat în Astacos nedespărţit de Eftimie Suroveli, ducîndu-mă cu el şi prin împrejurimele oraşuluĭ, şi mă înţelegeam în vorbă cu el, vine a doua zi la mine întovărăşit atît de primarul oraşuluĭ Paris Gherotanasie cît şi de Eftimie Suroveli, pe carĭ-ĭ luase ca talmacĭ, şi punîndu-mĭ prin eĭ maĭ multe chestiunĭ, la care eŭ le răspundeam, văzu atuncĭ poliţaiul că eŭ ştiŭ a grăi limba pe care o grăiaŭ aceştia, şi mă întreabă apoĭ să-ĭ spun că ce limbă e aceia pe care o grăim, eŭ îĭ răspund atuncĭ, că e dialectul *macedo-romîn*, care e acelaş ce se vorbeşte şi de toţĭ fraţiĭ noştri din Macedonia.

Văzind aceasta poliţaiul, îndată m-a şi pus în libertate.

Eŭ atuncĭ mă întorc către poliţaiŭ, şi tot prin talmaciĭ Gherotanasi şi Suroveli, am adus laude poliţieĭ din Astacos, în termenĭ foarte măgulitorĭ, arătînd că d-l Astenomos, n-a făcut altă ceva, de cît aceia ce trebuia să facă în asemenea împrejurărĭ.

Intorcîndu-mă apoĭ iarăşĭ în Patras, m-am suit pe vaporul grecesc *Thisefs*, şi m-am dus în insula Corfu, spre a cerceta şi pe *vlahiĭ* ce se află rătăciţĭ prin acea insulă.

GH. PASCU

Notiţĭ etimologice

1. *ăla ăĭa, ăsta ăştia* sînt forme pronominale dialectale întrebuinţate în Munteniea, corăspunzătoare formelor literare: *acela aceia, acesta aceştia*, eşite din lat. *ĭlle ĭlli, ĭste ĭsti* (căcĭ — *a* nu ne interesează aicĭ), din cari direct însă, după legile fonologieĭ romîne, trebue să avem *el eĭ, est eştĭ*. Cum dară am putea explica prezenţa luĭ *ă*-- în loc de *e*— ? Socot că prin analogiea acuzativuluĭ singular întrebuinţat cu propoziţiea *pe: pe+el, pe+est*, contras în *p—el, p—est*. In acest caz *e* satisface legea fonologică romînă, după care «*e* accentuat şi neaccentuat latin (din *ē* şi *ĭ*) orĭ străin, precedat de labiale şi cînd în silaba următoare nu este *e, i* orĭ sunet muiat, se preface în *ă*», aşa că am căpătat *p—ăst(a), p—ăl(a)*. De aicĭ *ă* s-a întins şi asupra celorlalte forme singulare (*ăla ăluia, ăsta ăstuia*) şi asupra formelor plurale (*ăia ălora, ăştia ăstora*).

Prin aceiaş analogie putem explica apoĭ: *á*>pe-ea, p-ea, p-ăa, p-a; *áĭa*>pe+ea—i—a (în+**eaia i* este analogic ca şi în *aceia*, cf. Tiktin, (Zeitschrift f. roman. Phil. XII, 446), p-eaia, p-ăaia p-aia, *áltea*>pe+eale+a, p-ealea, p-ăalea, p-alea; în sfîrşit mold. *ista*>*pi*+esta, p-ista. După analogiea luĭ *áĭa* s-a făcut *ála* (=*ăla*).

2. *cĭútură*: vasul de lemn care, aninat de capătul de jos al prăjiniĭ de la cumpănă, serveşte la scos apă din fîntînă, în Moldova; b) măsură pentru măsurarea grîuluĭ, la Megleni (P. N.

Papahagi, Megleno-Romînii II 202 *b.*); c) mortarium, în Banat (dicţionar circa 1670 în «Tinerimea romînă», vol. I); d) ploscă de lemn, în Banat (Weigand, Jsb. III 327); e) blid, căuş, vasul de la roata moriĭ şi f) roata moriĭ cu fusul vertical numită şi făcăŭ saŭ roata cu cauşe, prin Moldova (Damé, Incerc. de Terminologie popor. rom., Bucur. 1901, pg. 150, 148), de unde apoĭ *ciuturél*, buluc de roată cu axă verticală, în Gorj (Damé, ibid., Glosar); g) partea pipeĭ care se pune în gură, prin Transilvaniea (Weigand, Jsb. VI, 81).

După cum vedem, înţelesurile cuvîntuluĭ *ciutură* sînt îndestul de variate şi se reduc toate la inţelesul fundamental de vas, scobitură (lucru scobit).

Cu înţelesurile de sub a) şi g) se zice şi *citŭră*. In Moldova de Nord, după cît mijloacele de observaţie îmĭ permit a afirma, se pronunţă *sütură* (*ü* este redus în privinţa rătunziriĭ). Cuvîntul se găseşte şi în alte limbĭ, învecinate cu a noastră, şi cu înţelesurĭ asemănătoare cu acele pe care le are în romîneşte turc. *ciotura* şi *ciotra* «cruche ou bouteille en bois de forme plate», ungur. *csutora* «cruchon de bois» şi *csötör* «embouchure d'un tuyau de pipe», bulg. şi sîrb. *ciutura* «tivgă de apă».

Să fie romînescul *ciutură* un împrumut de la una din aceste limbĭ, orĭ, dimpotrivă, în aceste limbĭ să fie el un împrumut din romîneşte? G. Weigand, Jsb. VI 81 şi Lazăr Şăineanu, Influenţa orientală asupra limbiĭ şi cult. rom., Introducere 281 sînt de părere că rom. *ciutură* este împrumutat din ungureşte. «Circulaţiunea şi sensul vorbeĭ indică o directă provenienţă maghiară», zice Şăineanu l. c. Cînd Ş. scriea aceste vorbe, d-sa nu era informat că *ciutură* se găseşte şi în alte părţĭ de cît în Moldova şi Transilvania şi şi cu alte înţelesurĭ de cît cele cunoscute în acele locurĭ. H. Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, aduce în discuţie un element noŭ, anume el alătură pe rom. *ciutură* de ital. *ciotola* «Trinknäpfchen», şi admite că în limbile de maĭ sus cuvîntul este probabil romînesc, dar nu încearcă o etimologie.

Faţă cu întinderea şi inţelesurile acestuĭ cuvînt, noĭ socotim că avem de a face aicĭ cu un element vechiŭ romînesc:

rom. *ciutură* este gr. κὕτος «cavité, creux quelconque; toute espèce de vase creux, comme urne, pot, boîte, panier, etc.», trecut în latineşte sub forma diminut. fem. *cütula* orĭ *ciutula*, în

vremea cînd υ grecesc se pranunța ca *ü* (cf. *gĭur*>$\gamma\tilde{\upsilon}\rho o\varsigma$, A. Philippide, Principiĭ, 156). De aicĭ it. *ciotola* și rom. *ciutură*, derivare care se potrivește atît din punct de vedere fonologic cît și din punct de vedere semasiologic. In special în privința înțelesurilor observăm că și *ciutură* și κῦτος aŭ înțelesurĭ felurite, cari toate se reduc la acel fundamental de vas, scobitură.

3. *háĭ, háĭde, háĭdem, háĭdets* și *áĭ, áĭde, áĭdem, áĭdets.*—*háĭda, háĭdats* și *áĭda, áĭdats,* interj. și verb «va, allons!»

Avem aicĭ de a face cu două grupe de cuvinte: a) grupa luĭ *haĭ*; b) grupa luĭ *haĭda.* Deși destul de apropiate prin sens și foarte asemănătoare în schelet, ele sînt totușĭ cu totul deosebite în origină.

Maĭ întâiŭ observăm că, în privința extensiuneĭ, aceste două grupe se găsesc în raport diferit. Pe cînd grupa luĭ *haĭ* se găsește răspîndită la toată romînimea, grupa luĭ *haĭda* e mult maĭ redusă.

a. *Haĭ.*—mr. *aĭ, aĭde, aĭdi* «auf!», Weigand, Aromunen II 290; megl. *aĭ, aĭdi, aĭdiți*, Papahagi, Megleno-Romînii II 186 *a*; istr. Glosarele daŭ numaĭ: *aĭdem, haĭdem.*

dr., pe tot teritoriul. In deosebĭ în Moldova întimpinăm următoarele variante: *ha* în *haĭde—há, hádi, hádim, hádits, hadém, hadéts, háĭdi, háĭdim, háĭdits, haĭdém, haĭdéts* (formele fără *h* nu se găsesc în Moldova).

b. *Haĭda.*—Grupa luĭ *haĭda* e mult maĭ puțin întinsă: în Moldova nu se găsește. Papahagi și Weigand nu o daŭ la Meglenĭ și Macedoromînĭ. Pentru istr. glosarele daŭ numaĭ *aĭda, haĭda.*

Acelaș raport există între grupele *haĭ* și *haĭda* și din punct de vedere al sensuluĭ. Pe cînd *haĭda* însamnă numaĭ «va, allons!», *haĭ haĭde* aŭ căpătat o sumedenie de înțelesurĭ: a) îndemn de a pleca de unde-va (haĭ de aicĭ, haĭ, haide), îndemn de a merge unde-va (haĭ, haĭde, haĭ acasă, haĭ colo, haĭ dincolo, haĭ în tîrg, haĭ la masă, haĭ la culcare, haĭ la primblare), îndemn de a începe o acțiune (haĭ să cîntăm, haĭ să stăm), și acest îndem ia diferite nuanțe după accentul și cantitatea vocaleĭ *a* în *haĭ, haĭde* (asprime, poruncă, rugăminte, ironie; b) apoĭ alte înțelesurĭ: α. haĭde, haĭde cal=hiĭ cal, β. haĭde! =treacă! (îngăduință). γ. haĭde-ha și haĭde-haĭde și haĭ-haĭ ex-

primă amenințare, δ. haĭ-haĭ=încet-încet (într-o povestire). ε. haĭ-haĭ (pronunțat repede)=pleacă, mergĭ.

Aceĭ carĭ aŭ căutat să afle rostul acestor cuvinte nu aŭ avut în vedere observațiile făcute maĭ sus. A. Cihac, Dictionnaire II 583 trece pe *haĭde* printre «Eléments turcs», iar formele *haĭdem, haĭdets* le derivă direct din sîrb. *hajdemo, hajdete*. Miklosich, Rumunische Untersuchungen I 18, combătînd pe Diez, Wörtb., care credea că *háĭde* este eşit din aditare, şi raportîndu-se la Cihac, propune ca etimologie probabilă pe turc. *hajdé hajdy*, age agedum. B. P. Hasdeŭ, Etym. Magnum 574—580, luînd din noŭ în discuție aceste cuvinte observă, cel dintăiŭ, că *haĭ* nu trebue separat de *haĭde* pe de o parte, iar pe de alta că *haĭde* şi *haĭda* sînt două lucrurĭ deosebite: «Disilabicul *aĭde* rezultă din aglutinarea celor două elemente pe care graiul poporan le pune neîncetat în atingere: interj. *aĭ* şi silaba *de*, aceasta din urmă maĭ cu samă cu subjonctiv» l. c. 580; iar *haĭda* este un element turcesc, dar «nu de la Turcĭ ni vine cuvîntul, ci de la Cumanĭ saŭ de la vre-un alt trib turanic medieval» l. c. 575.

Observațiile judicioase ale luĭ Hasdeŭ nu aŭ fost convingătoare pentru aceĭ cari, după dînsul, s-aŭ maĭ ocupat cu această chestiune. Arthur Byhan, Istrorumänisches Glossar în Weigand, Jsb. VI se raportează tot la Cihac şi Miklosich. Lazăr Şăineanu susține cu hotărîre origina turcă a acestor cuvinte: «*háyde (ayda!)*, en avant! marche! avance! va-t en! *haydein* (en s'adressant à plusieurs personnes), allons, partons!;—bulg. *aĭde, haĭde, haĭdite*! *(haĭda, haĭdate)*; sîrb. *haĭde, haĭdemo, haĭdete*! (de unde istr. *(h)aĭde, (h)aĭdem*); alb. *haĭde, haĭdem*! mr. *aĭde* şi *haĭde*!,— şi ngr. ἄϊντε şi χάϊντε. Prin Grecĭ vorba a pătruns chiar în Italiea: veneț. *aida*! (cf. sicil. *macari*! tot de origină orientală). Existența vorbeĭ în toate idiomele balcanice, în special în albaneza şi în neogreacă, indică un împrumut comun dintr-un izvor unic, care nu poate fi în cazul acesta decît osmanliea», Influența orientală asupra limbiĭ şi culturiĭ rom., Vocabular.

Ceea ce l-a indus în eroare pe Lazăr Şăineanu este turc. *haĭde* alăturĭ cu *haĭda*. Dar Hijdăŭ a observat, l. c. 578, că «cuvîntul nu există în dialectele turce asiatice», şi «la Turcĭ el

nu e niciodată verb», ceea ce ar proba că la Turcĭ *haĭde* este un cuvînt recent.

Socotim însă că, pentru a eşi la capăt, tot la observaţiile luĭ Hijdăŭ trebue să ne întoarcem. Noĭ, luînd în considerare observaţiile pe cari le am făcut chiar de la-nceput, propunem următoarele: In *háĭ* se păstrează izolat lat. *abī*, imperat. vb. *abire* „a se duce, a eşi, a pleca". (Imperativul verbuluĭ simplu *eo* se găseşte deasemenea izolat în interj. *híĭ*>ĭ în *híĭ cal!*): *b* intervoc. a căzut, *ái* s-a diftongat în *áĭ*, iar *h* este protetic (cf. *harmasárĭŭ*>admissarius). Sensul primitiv al luĭ *haĭ* a trebuit decĭ să fie „pleăcă, eşĭ, du-te", şi poate că acest sens se găseşte în pleonasmele *haĭ pleacă, haĭ du-te, haĭ cară-te*; *háĭde*> *háĭ*+interj. *de*. Simţit ca imperativ dă *háĭdem, háĭdets*, orĭ cu accentul strămutat analogic, *haĭdém, haĭdéts*;—*háĭda* însă este ntr-adevăr cuvînt turcesc, *háĭdats, haĭdá's* sînt formaţiĭ analogice romîneştĭ. De la noĭ *háĭde* a trecut apoĭ în toate limbile balcanice, şi poate şi în dialectul Saşilor din Trans. *hoida* „Zuruf, strigăt de îndemnare", Em. Grigorovitza, Rominismele în dialectul german al Saşilor în Noua Revistă Romînă, II, 345 *a.*

4. *ĭáca, ĭátâ, ĭácâtâ* mold. *ĭóti, inga,* mold. şi munt. *éte,* mold. şi meglen. *ĭá,* meglen. *etcâ* „voilà!".

dr. *ĭáca,* istr. *éco, écâ*>lat. ecca (A. Philippide, Fonolog. E. d., ined.)

ĭátâ>lat, ĭta.

ĭácâtâ este contaminaţie din *ĭáca*+*ĭátâ*

In Moldova se zice *éca* şi *íca* (=eaca), *icîtî, ĭácî* şi *íctî* (=ĭacătă). De la *ĭátâ, ĭácâtâ* s-aŭ format: *ĭată-mă, ĭată-l, ĭat-o, ĭată-ne, ĭată-ĭ, ĭată-le*; *ĭacătă-mă, ĭacătă-l, ĭacăt-o, ĭacătâ-ne, ĭacătă-ĭ, ĭacătă-le* şi *ĭată-mă-s, ĭacătă-mă s, ĭacătă-lă-ĭ.*

Mold. *ĭóti, ĭöti* este contaminaţie din *ĭa(tă)*+*uĭte* (imper. vb. a se uĭta=a privi). munt. *éte* (Stăncescŭ, Alte basme 103), mold. *éti*>ĭate=ĭóti.

banat (dicţionar circa 1670 în „Tinerimea romînă" vol. I, fascic. III, Bucur. 1898). *ítâ-l*>ĭată-l, cf. mold. *éca, íca, icîtî, íctî.*

meglen *etcâ*>ĭată+că.

meglen *ĭa* şi mold. *ĭa* (cf. *ĭa* priveşte, *ĭa* te uită; *ĭa, ĭáuzĭ*=ascultă! despre un sunet, zgomot ce se aude în depărtare)>ĭată orĭ ĭacă, prin apocopă. Pentru apocopa luĭ —*tâ,* cf. *fa*>fată.

In munţiĭ Suceveĭ, Şez. V, 101 *ínga*>ĭan+ĭaca (ica).

5. *Spâl*, mr. *spel* şi *spelau*, meglen. *spel*, istr. *spel* „laver“. Cuvîntul a dat mult de gîndit şi etimologiile propuse aŭ fost maĭ multe: *experlavare, „laver“, *expello „écorcher“, *expallo „enlever la couleur jaune, pâle, sale; rendre la couleur naturelle; blanchir, laver“. Discuţiea a fost rezumată in Convorbirĭ literare XXXVIII (1904), 260—261 de d. Sentil Puşcariu, care apără etimologiea veche *experlavare; *spâle* ste însă *expelluo>ex—+pelluo, căruia îĭ corespunde din punct in puuct. Pentru trecerea vb. la conj. I. cf. *holbáre*>volvere, vr. *pânâtáre*>poenitere, *plouáre*>pluere şi plovere, *sâráre*>salire, *schimbáre*>cambire, *surpare*>surripere. mr. *spelau*>spel+*láŭ*>lavo.

Evoluţia Telegrafelor şi Poştelor in Romînia

II

De la unificarea serviciuluĭ telegrafic cu cel poştal, instituţiunea a început a face progrese marĭ; este natural că la început aŭ fost primiţĭ în corp foştiĭ funcţionarĭ poştalĭ, carĭ aŭ aratat dorinţa să intre acolo, dându-li-se condiţiune să se deprindă, în mijlocul posibilităţiĭ, şi cu manipulaţia telegrafică; însă la început cunoaşterea reciprocă a serviciuluĭ era aproape nulă, maĭ cu seamă fiind-că D-niĭ Şefĭ (carĭ eraŭ telegrafiştĭ) lăsaŭ serviciul poştal cu totul pe seama manipulanţilor poştalĭ, une-orĭ chiar în paguba lor proprie din causa lipseĭ de control; dar încetul cu încetul, după ce s-aŭ stabilit nişte condiţiunĭ noĭ pentru primire în corp, funcţionariĭ telegraficĭ, atît ceĭ ceĭ vechĭ cît şi ceĭ noĭ, începură a-şĭ însuşi şi cunoştinţele serviciuluĭ poştal, pe carĭ uniĭ din rutinaşiĭ poştalĭ îl considerau ca un secret al lor, iar aproape majoritatea acestora n-a învaţat manipulaţia telegrafică, nicĭ macar de curiozitate,

și serviciul poștal trecînd încetul cu încetul în mînele unor oamenĭ cu maĭ multă instrucțiune, a început să crească în valoare, așa că vechiul prejudiciŭ, că serviciul poștal este bun numaĭ pentru oamenĭ cu aptitudine mediocră saŭ slabă, a căzut, maĭ cu seamă cînd i s-a recunoscut importanța, care sili pe toțĭ să se fortifice în cunoștințe geografice nu numaĭ a țăriĭ, ci pe urmă și a globuluĭ terestru întreg.

Cu toate acestea serviciul poștal șovăia încă și nu mișcă din loc, pe cît era mărginit numaĭ la interiorul țăreĭ, însă dezvoltarea serviciuluĭ și necesitatea întindereĭ sale s-a impus cu ocaziunea desființăriĭ a poștelor străine, ceia ce s-a efectuat în anul 1868, prin convența încheiată cu Austria, alcătuită de directorul Ioan Fălcoianu și apoĭ pusă în execuțiune de directorul Alexandru Cociu.

Din cauza introducereĭ poșteĭ internaționale, pe lîngă doĭ instructorĭ elvețienĭ, s-aŭ maĭ primit în serviciŭ maĭ mulțĭ funcționarĭ austriacĭ, de națiune romînă, dintre carĭ trebue să menționez pe Artemiu Ciuntuleac, care, după o scurtă funcționare, s-a reîntors în serviciul austriac, în care a murit acum cîțĭ-va anĭ ca Director al Telegrafelor și Poștelor a Bucovineĭ, funcționar distins, apt și ones, și pe de-asupra și un bun romîn.

Era firesc, că introducerea poșteĭ internaționale în țară să aiba ca rezultat mărirea personaluluĭ atît în număr, cît și maĭ cu samă în calitate, și funcționariĭ romînĭ să aratară demnĭ de misiunea lor și de încrederea ce li s-a acordat; căcĭ orĭ-ce s-ar spune, serviciul poștal cu multiplele sale îndatorirĭ ce i s-aŭ creat cu timpul. rămîne totdeauna un post de încredere, care din nenorocire n-a fost destul de apreciat nicĭ de guvern, nicĭ de societate, de oare-ce rolul poșteĭ, cu toate că este foarte important, tot d-odată este și foarte modest, și publicul foarte exigent față cu dînsa.

Timpul introducereĭ poșteĭ internaționale coincide și cu introducerea sistemuluĭ monetar metric în Romînia, care a contribuit foarte mult la apropierea materială și morală a Romînieĭ cu străinătatea, tot prin intermediul serviciuluĭ telegrafo-poștal.

Dezvoltarea acestuĭ serviciŭ provoacă atuncĭ și necesitatea, ca funcționariĭ săĭ să fie maĭ asigurațĭ și pe de-o-parte ca apartamentele lor să nu maĭ depindă de fluctuațiunele anuale budgetare, prin urmare lefile să fie fixate prin lege, iar pe de alta să li se dea un fel de stabilitate atît prin condițiunile de admitere, cît și prin modul de înaintare în grade superioare.

Pentru a umplea această lacună, directorul A. T. Zissu în anul 1871 a elaborat o lege prin care se prevăd toate aceste, introducînd tot odată și o disciplină semi-militară, atît pentru menținerea ordineĭ, cît și pentru asigurarea serviciuluĭ.

Legea a avut oare-carĭ lipsurĭ, precum a fost între alte și crearea funcțiuneĭ a perceptorilor poștalĭ; prin cauțiunea desemnată într-însa se cumpără oare-cum gradul, la care alt-fel cel numit n-ar fi putut aspira, nicĭ prin vedenie, nici prin aptitudine, apoĭ la caz de lipsă a doritorilor din corp în lipsă de garanția cerută se admiteaŭ prin lege la această funcțiune și persoane afară din corp, însă din fericire această clausă nicĭ-o-dată nu s-a practicat pe tot timpul cît a fost în vigoare această lege.

Asemenea, după cum am maĭ spus, a fost mare greșală, că cu această ocaziune telegraful și poșta n-aŭ fost scoase de sub dependența ministeruluĭ de Interne, unde nu-șĭ au loc, și unde maĭ mult saŭ maĭ puțin sufere de influența politică, de care acest serviciŭ, care trebue să se folosească de-o potrivă tuturor cetățenilor fără deosebire de culoare politică, religiune, naționalitate saŭ pozițiune socială, ar trebui să fie ferit cu desăvîrșire. Aceste serviciurĭ ar trebui să fie alipite la ministerul comunicațiunilor publice.

Odată cu această lege s-a maĭ votat încă o lege, prin care taxele telegrafice în interiorul țăreĭ, aŭ fost scăzute la un leŭ pentru 20 cuvinte, iar scrisorile la 10 banĭ pentru greutatea de 15 grame; însă aceste taxe a fost urcate maĭ tîrziŭ în ajunul războiuluĭ în anul 1877. Prin aceiașĭ lege s'aŭ introdus și mandatele interne cu o taxă de 1/2 %, însă plătibile de casieriile județelor.

D. Zissu a introdus asemenea în corpul telegrafo-poştal uniforma, care însă n-a avut multă durată; căcĭ după cîţĭ-va anĭ a căzut în disuetudine.

După scurta funcţioncre a luĭ Al. Zissu a urmat ca director D. G. Lahovary, om drept, loial şi de inimă bună. El a căutat să execute legea alcătuită de directorul Zissu, îndulcind asprimile eĭ în unele părţĭ, şi căutînd să fie drept faţă cu personalul, fără a se influenţa prin simpatiĭ saŭ antipatiĭ faţă cu orĭ şi cine. El caută să recompenseze meritul şi să pedepsească pe ceĭ vinovaţĭ, însă în mod blînd, şi numaĭ în cazurĭ extreme uza de prerogativele ce i le acordă legea.

In timpul d-luĭ Lahovary s-a făcut o inovaţiune, menită, ca prin natura sa să ridice nivelul intelectual al corpuluĭ telegrafo-postal şi să îndemne pe funcţionarĭ, ca pe lîngă rutină să maĭ cultive şi cunoştinţele profesiuneĭ lor în ambele ramurĭ; adică: în anul 1872 s'a luat deciziunea, că trecerea de la elev. gr. II la oficiant gr. III, precum de la oficiant gr. I la oficiant superior gr. III să se facă prin concurs, pentru a se constata, dacă sînt apţĭ pentru trecere dintr-o clasă în cea superioară. Această deciziune s-a trecut în corpul legeĭ asupra personaluluĭ telegrafo-postal în anul 1881.

Apoĭ în anul 1873 d. Lahovary introduse în ţară cărţile postale deschise, care măsură fu primită de public, maĭ cu seamă de cel comercial, etxrem de bine, căcĭ era o înlesnire şi comodă şi eftină pentru orĭ cine, care avea grabă şi n-avea la îndemînă cele necesare pentru scrisoare, saŭ avea a face comunicaţiunĭ scurte, şi nu voia saŭ nu putea să facă uz de telegraf.

In anul 1874 a asistat la congresul postal universal din Berna, unde s-a pus bază pentru dezvoltare de astăzĭ a serviciuluĭ postal internaţional.

In anul 1875 s-a infiinţat serviciul posteĭ ambulante, adică manipularea şi distribuirea corespondenţelor în vagon pentru locurĭ pe lîngă carĭ trecea.

D. Lahovary a demisionat din postul săŭ în 1876, odată cu retragerea ministeruluĭ L. Catargi, şi a fost regretat de intregul corp telegrafo-postal.

In anul 1877 corpul telegrafo-postal a suferit o

zdruncinare prin reducerea din cauza de economiĭ a 80 locurĭ din diferite grade, o măsură nedreaptă, fiind că funcționariĭ telegrafo-postalĭ produc cu prisos ceia ce se cheltuește pentru eĭ; prin această măsură se introdusese o oare-care nesiguranță în stabilirea lor, în cît numaĭ bunul simț ce le era inherent, a impiedecat, ca pe lîngă zdruncinarea moraluluĭ să se zdruncine și moralitatea lor, ceia ce se putea întîmpla foarte ușor.

Insă alipirea Dobrogeĭ la Romînia a silıt pe guvern să mărească iarășĭ personalul, și s-aŭ reprimit ceĭ reduşĭ după un interval de 10 lunĭ; lucrul s-a liniștit, și nu s-a maĭ repetat de atuncĭ.

La anul 1881 directorul d. C. F. Robescu a modificat legea personaluluĭ telegrafo-postal, imbunătățind în marginea posibiluluĭ soarta funcționarilor, maĭ cu seamă a celor micĭ, după mijloacele acordate de budet. Atuncĭ se fixase ca să se primească numaĭ bacalaureațĭ ca elevĭ telegrafo-postalĭ, măsură care nu se putea realiza, din cauza prea miculnĭ număr a acestora, carĭ încă aveaŭ speranțe destul de marĭ, pentru a propăși și la alte funcțiunĭ maĭ buue, dacă vor urma universitatea.

Tot atuncĭ s-aŭ modificat și taxele telegrafo-postale, fixîndu-se taxarea telegramelor pe cuvînt, adică cu 8 banĭ fie-care, ceia ce era mult maĭ echitabil, de cît taxa minimă pe 20 cuvinte; asemenea s-aŭ modificat taxele mesageriilor, introducîndu-se tot odată și mandate postale interne plătibile la poștă; căcĭ cele externe deja eraŭ introduse în urma celor stipulate de congresul postal internațional ținut la Roma în anul 1880.

După aceia serviciul telegrafo-postal a întrat într-un period de liniște, și nu este de observat nicĭ o inovațiune maĭ serioasă. Sfera de întindere a postelor ambulante, carĭ trebuiaŭ să fie înmulțite odată cu complectarea rețeleĭ căilor ferate, a fost condusă și organizată de șeful acestor poste, d. I. Iacovescu, care și-a dat multă osteneală la regularea acestuĭ serviciŭ.

Desele schimbărĭ ale guvernelor n-aŭ trecut fără a avea influență și asupra personaluluĭ telegrafic, și este trist că în acele timpurĭ aŭ început a avea înrîu-

rirī asupra avansărilor, protecțiunī provocate din inrudirī și sprijin, a oamenilor politicī cu vază; dar din norocire trebue să se salveze aparențele, neputîndu-se eși din prescripțiunile legeī și a reglementelor, carī impiedicaŭ oare-cum, ca aceste protecțiunī să se perpetueze numaī pentru unele și aceleașī persoane.

Principala și cea maī mare reformă în corpul telegrafo-postal s-a făcut în anul 1892, cînd nu numaī că a fost mărit personalul și s-aŭ sporit salariile, dar s-a prevăzut și judecarea celor inculpațī de o comisiune disciplinară, în care asistaŭ și doī colegī de grad a celuī în chestiune. De și directorul decidea, în urmă, totușī funcționariī n-aŭ maī fost lăsațī pe placul unuī singur om, care fie din părtinire, fie din excesivă severitate putea comite nedreptățī neertate (neescludînd nicī chiar motive politice, carī jucaŭ un rol considerabil, și care, pe zi ce mergea, creștea). Tot în anul 1892 vine ca director, reposatul acum, Dimitrie Cezianu (pentru a doua oară), care a lucrat la complectarea serviciuluī telefoanelor și maī cu samă a poștelor rurale. Acestora din urmă sacrifică aproape tot timpul săŭ, dorind ca chiar și cea maī depărtată cotună, orī cît de izolată ar fi, să fie deservită de o comunicațiune postală regulată. El a urmărit această lucrare cu o consequență de fer, și care merită toată lauda și este de regretat că n-a putut s-o termine pe deplin.

El a redus taxa telegrafică fixînd-o la 5 banī cuvîntul cu o supratаxă fixă de 25 banī, și a introdus și cărțī de vizită telegrafice cu 25 banī, restrînse pe atuncī numaī pentru unele zile onomastice anumite.

Insă d. Cezianu a făcut o reformă, dictată din spirit de economie, adică să aibă forțe lucrătoare maī eftine, printr-o lege, prin care se înființează impiegațī auxiliarī, căror să se plătească o leafă maī mică, însă cărora nu li se cereaŭ de cît cunoștința a patru clase primare, precum se cere șefilor de cantonierī, conductorilor și factorilor, oprindu-se astfeliŭ pe loc pe amploiațiī cu studiī maī marī; căcī eī rămănînd în numărul lor restrîns, li s-aŭ tăiat, saŭ cel puțin li s-aŭ micșorat posibilitatea uneī avansărī apropiate; căcī legea în vi-

goare prevede numaĭ un stagiu minim, în care poate fi avansat cineva (se înțelege, la o vacanță) dar nu prevede nicĭ un stagiŭ maxim, în care trebue să fie avansat; căcĭ orĭ ce s-ar zice, omul care intră într-o funcție, în primul loc are în vedere și cariera saŭ alte avantagiĭ ce i le procură funcțiunea. Această reformă și-a dat roade acum în timpul economiilor, cînd se vede că chiar eleviĭ din gradele cele maĭ micĭ staŭ neclintit în gradul lor 6—7 anĭ, fără a putea păși înainte.

După d. Cezianu a urmat ca director d. Constantin Chiru, care a participat la congresul poștal din Waschington în anul 1898, introducînd apoĭ și în Romînia modificările ce s-aŭ hotărît acolo. Dar și el s-a ilustrat cu o nedreptate, adică, a căutat, ca prin mijlocul punereĭ în retragere să îndeparteze fără motive plausibile o mulțime din funcționarĭ superiorĭ, vechĭ și apțĭ, cari eraŭ încă valizĭ, și puteaŭ foarte bine servi și maĭ departe, numaĭ spre a putea avansa pe protejațiĭ diferitelor persoane politice; o măsură care nu-ĭ face tocmaĭ onoare, de și n-a făcut alt-ceva decît a copiat un caz analog făcut de predecesorul săŭ d. Cezianu.

După d. Chiru aŭ venit erele economiilor și a reducerilor, carĭ nu puteaŭ fi priincioase propășireĭ corpuluĭ telegrafo-postal, fiind că legaŭ mînile oamenilor celor maĭ binevoitorĭ; toată activitatea lor se mărginea acum, pe lîngă serviciul curent, la montarea nouluĭ palat telegrafo-postal, care într-adevăr este o zidire monumentală și frumoasă, și la întinderea rețeleĭ telefoanelor.

Atuncĭ, tot pe baza spirituluĭ de economie s-a descoperit, că telegrafiștiĭ aŭ prea multe ore libere, și îĭ siliră să vină și în zilele libere în serviciŭ peste rînd, ca să complecteze opt ore de lucru pe zi, fără ca să-ĭ preocupe cazul, că serviciul de noapte și de neodihnă trebuia calculat îndoit, și apoĭ după această normă să se facă calculul orelor de serviciŭ, avîndu-se în vedere sănătatea și forța celor în chestiune. Este ciudat, că această măsură s-a luat tocmaĭ de ceĭ marĭ, carĭ vroiaŭ să se recomande cu o economie pe spetele altora, și carĭ aŭ uitat, că și eĭ aŭ fost odată micĭ, și de sigur

în acel timp o măsură analoagă luată cu eĭ, nu le ar fi pe plac. Ceia ce nu-țĭ place altuia nu face.

Aci am desfășurat principalele puncte ale istoriculuĭ dezvoltăreĭ a acestuĭ important serviciŭ, care, pe zi ce merge, devine maĭ greŭ și maĭ complicat, și ar fi de dorit să se facă și o ameliorare a soarteĭ funcționarilor, carĭ să luptă și cu nevoile viețeĭ și cu greutatea crescîndă a serviciuluĭ, de și produce precum am spus, cu prisos ceia ce se cheltuește pentru eĭ. Tocmaĭ din această cauză ar trebui, după ce a încetat criza, care cere jertfe de la toțĭ cetățeniĭ țăreĭ, să se facă cu eĭ o excepțiune. și să li se redee cele ce li s-aŭ luat, maĭ cu samă că ameliorarea ce li s-a făcut în anul 1892, a provenit din recunoașterea pozițiuneĭ lor din partea unor oamenĭ conștiențĭ de misiunea lor și după un calcul aprofundat și minuțios.

Eĭ n-aŭ avut nicĭ o dată apărătoriĭ cauzeĭ lor în corpurile legiuitoare, precum îĭ aŭ advocațiĭ, profesoriĭ, militariĭ, doctoriĭ, inginerii și oameniĭ administrativĭ politicĭ; în lungul șir al existențeĭ acestuĭ serviciŭ numaĭ doĭ oamenĭ de stat și-aŭ rîdicat glasul în favoarea lor, și aceștia eraŭ reposațiĭ Mihail Cogălniceanu și Lascar Catargiu. Numele lor va trăi tot-dea-una în inimile funcționarilor telegrafo-postalĭ recunoscătorĭ.

Termin, ca să nu prelungesc peste măsură acest articol, în care, poate, s-aŭ omis unele lucrurĭ, dar aceasta s-a întîmplat în mod involuntar, și dorința mea este, ca cele expuse de mine să servească ca niște date pentru ajutorul acelora, carĭ vor încerca să facă o dare de seamă istorică maĭ dezvoltată și maĭ complectă în această privință.

DARI DE SAMA

II. Chendi, Preludiĭ şi cercetărĭ

Articolele critice literare Orizontul dl. Chendi e maĭ îngust ca cel al d-luĭ H. Sanielovicĭ a căruĭ „Incercărĭ critice" aŭ apărut cam în acelaş timp. D-sa e reprezentantul uneĭ criticĭ maĭ mult literare şi psihologice, fără pretenţiĭ filozofice şi ştiinţifice. Dl. Ch. nu studiază opera unuĭ scriitor în raport cu probleme de ordine etică şi socială şi se fereşte de ideĭ generale şi teoriĭ, carĭ pot fi un prilej de dezvoltărĭ adîncĭ şi interesante, dar pot aluneca adesea pe un teren nesigur şi şovăitor.

In aceste limite, articolele d-luĭ Ch. dovedesc multe calităţĭ alese simţ artistic, sănatate intelectuală şi întinse cunoştinţĭ literare, maĭ ales a literatureĭ germane.

Aprecierile sale estetice deşi une-orĭ prea subiective şi nemotivate sînt maĭ totdeauna drepte. Samson Bodnărescu n-a fost un talent original ci maĭ mult reproductiv, n-a fost o personalitate artistică ci un barbat cu multă bună-voinţă şi însufleţire pentru progresul limbeĭ şi al literatureĭ romîne. Ţeodor Şerbănescu «nu e un geniŭ cum l-aŭ caracterizat d-niĭ Olănescu şi Djuvara ci un harnic şi jovial verificator al iubireĭ.» Creangă nu e simplu copist de poveştĭ ca Grimm, nicĭ falşificator al spirituluĭ poporuluĭ ca un Pop Reteganul ci rămîne în acelaş timp artist în toată puterea cuvîntuluĭ poet fără a inventă, fără a adăoga de la sine de cît simţul cald şi meşteşugul limbeĭ armonioase.

Eleva luĭ Coșbuc „Maria Cunțanu nu imitează direct și nu plagiază ideile poetuluĭ baladelor și idilelor cum aŭ făcut ceĭ din școala luĭ Eminescu. Ea are o simțire proprie, o gîndire originală și este desigur o personalitate artistică».

Prin articolele sale asupra poeților Rosetti, Fl. Becescu, Dragomirescu, ca și d. H. Sanielevicĭ. d. Chendi a adus serviciĭ reale literatureĭ noastre, luptînd pentru a purifica atmosfera eĭ viciată și a înăduși glasul discordant a acestor artiștĭ falșĭ și cîntărețĭ săracĭ de simțire adevarată și ideĭ profunde.

D. Ch. are un talent real de polemist, spirit mușcător și fin. E caracteristic în această privință articolul „Geniul din Constanța“ (Vulcan autorul celebruluĭ roman Fecioara).

Stilul săŭ natural și clar, are multă vigoare și avînt.

Iată cite-va rîndurĭ frumoase, expresia unor ideĭ sănătoase și juste : Fie-care neam posedă scriitorĭ de valoare secundară cari se mulțumesc a făuri materialul de lectură pentru clasa de mijloc. La noĭ însă vaĭ! nu există aceștĭ muncitorĭ, noĭ nu avem decît scriitorĭ genialĭ și scriitorĭ ignobilĭ. Și nicĭ vorbă' toțĭ poligrafiĭ noștri sînt genialĭ. Și toțĭ cițĭ nu-ĭ aprobă sînt ignobilĭ. Numaĭ că acest lux de genialitate—un fel de lucus a non lucendo—e un adevărat pericol pentru desvoltarea normală a cultureĭ noastre, căcĭ toate operele lor nu sînt decît o pleavă imensă de cuvinte, ce zăpăcesc pe cititorĭ, și nu conțin nicĭ un grăunte sănătos, din care ar putea încolți vre-o idee mîntuitoare. De aceia severitatea judecățeĭ cititorilor e cea maĭ nimerită răsplată pentru aceste două categoriĭ (miciĭ tiranĭ aĭ negațieĭ consequente și poligrafiĭ), iar pe de alta parte trebue să se stărue ca consequentă asupra valoriĭ scriitorilor noștri de frunte, de a căror mărire și putere să se cutremure și să se risipească întreg stolul de gîngăvitorĭ.

Unele afirmațiĭ ale d-luĭ Chendi ni se par însă neexacte cel puțin în parte.

In art. „In chestia limbeĭ literare“ răspuns unuĭ art. a d. Zamfirescu în aceiașĭ chestie, d-sa combate părerea acestuĭ,

după care limba literară a romînuluĭ trebuĭ să fie cea uzuală, singură vie și elegantă. «Limba literară trebue să se razime de limba obștească a poporuluĭ» spune d. Chendi. Cît e vorba de poezie, d-sa are desigur dreptate. Pentru proză, pentru roman și nuvelă, sînt însă de făcut însemnate restricțiĭ.

In narațiĭ, în descripțiĭ de orĭ-ce fel, autorul trebue și e dator să întrebuințeze limba cea maĭ curat romînească. Tot așa în analiza psihologică a caracterelor; sînt totușĭ nuanțe sufleteștĭ (în Dan sînt numeroase exemple) pentru care limba noastră n-are termenĭ adequațĭ și autorul e nevoit să recurgă la neologizme.

Dar la analiza psihică a caracterelor contribue maĭ ales dialogul, care joacă un rol din ce în ce maĭ mare în romanul contimporan.

In dialog, fie-care personaj, trebue să vorbească conform cu caracterul și condiția sa socială adică limba claseĭ și-a mediuluĭ său.

Personaje din clasele suprapuse a poporuluĭ trebue să vorbească în roman limba uzuală pe care o vorbesc în viață altfel nu ne vor da iluzia realitățeĭ și adevăruluĭ.

E adevărat și trist, că limba vorbită de societatea noastră cultă, după cum spune d. I. Rădulescu în Convorbirĭ, e împestrițată, barbară, degenerată, fără miez, fără caracter propriŭ național. Dacă, însă zugrăvind tipurĭ din această societate vom pune în conversația lor, fraze construite în limba cea maĭ perfect romînească acele personaje nu vor părea reale, nu vor trăi pentru noĭ, fiind-că atît de arare orĭ întîlnim în societatea noastră așa zis cultă aseminea exemplare, Printr-o fatală necesitate artistică, limba personajelor trebue să fie credincioasa copie a limbeĭ vorbite, fie acea limbă vie și elegantă saŭ rudimentară și falșificată.

In articolul cel maĭ lung al voluluĭ „Eminescu material de studiĭ. d. Ch. începe prin a cita cîte-va versurĭ din Goethe traduse de Eminescu, versurĭ in carĭ aceasta făcea apologia

personalităţeĭ şi susţine după d. Maiorescu că numaĭ personalitatea poetuluĭ poate explica producţia sa artistică,

Desigur în orĭ-ce producţie artistică rolul equaţieĭ personale e foarte mare, ea-ĭ ultima dată ireductibilă ş-adesea atît de greŭ de pătruns. Firea omenească, maĭ ales acea a oamenilor aleşĭ e atît de complexă şi multilaterală, cuprinde atîtea contradicţiĭ neînţelese şi păstrează atitea taine une-orĭ etern invizibile criticuluĭ celuĭ maĭ ager şi pătrunzător.

Totuşĭ nu trebue neglijată nicĭ influenţa cauzelor exterioare sociale, influenţa atmosfereĭ morale în care a trăit artistul.

Pesimismul luĭ Eminescu, căcĭ orĭ-ce s-ar spune, nimenĭ nu poate boteza alt-fel ultima fază din evoluţia artistică a poetuluĭ, acea a Gloseĭ cum şi a ultimelor satire nu e desigur datorit numaĭ cauzelor sociale, cum cred uniĭ. Aceleaş cauze ar fi produs desigur alte efecte într-un spirit maĭ viguros şi robust.

Condiţia sa primă e desigur temperamentul poetuluĭ, totuşĭ după cum mediul favorizează unele variaţiĭ, împrejurările sociale aŭ favorizat accentuarea şi creşterea sa.

Cum spune cu drept cuvînt Gherea, altă epocă din evoluţia noastră socială, la 48 de exemplu, în acele timpurĭ de cald şi fecund idealizm, tonul luĭ Eminescu ar fi fost de sigur altul şi producţia luĭ literară ar fi avut desigur alt caracter.

Critica inspirată de teoriĭ rătăceşte ades în excursiĭ aventuroase, întrebuinţată cu prudenţă şi controlată de fapte concrete, nu merită dispreţul d-luĭ Chendi şi poate aduce serviciĭ reale.

In articolul ultim al volumuluĭ, criticul de la «Sămănătorul» s-arată cu drept cuvînt nemulţumit de faza actuală a literatureĭ noastre dé epigonĭ, distinge însă cite-va semne bune «începutul evident al unuĭ curent care în curînd va trebui să ne stăpînească cu desăvîrşire». Acest curent e cel istoric.

D. Chendi laudă mult valoarea intrinsecă şi maĭ ales cea exterioară a operilor istorice.

«Răsfoind adunarea de „Documente şi regeste“ traduse

din originalul slav—publicaţie recentă a d-luĭ Bogdan—ne surprinde înainte de toate forma literară, ce i-o dă acea limbă armonioasă, reconstruită din limba vechilor cronicarĭ şi cu ajutorul elementelor limbeĭ literare curente. Cetind apoĭ o măiastră monografie populară a luĭ Mihaĭ Viteazul, scrisă de d. N. Iorga, vom găsi întrînsa cele maĭ poetice paginĭ ce s-aŭ scris de la «Cîntarea Romînieĭ» încoace.

Şi nu vom uita nicĭ faptul, că d. Coşbuc a scris cea maĭ frumoasă istorie populară a luptelor de neatîrnare. Cîtă viaţă, cîtă căldură e în limba acestor scrierĭ şi cu cîtă artă sînt redate sbuciumările noastre din trecut!"

Nu putem nega valoarea acestor opere, credem totuşĭ afirmaţiile criticuluĭ exagerate. In operile d lor Bogdan şi Iorga nu vom găsi totdeauna modele de stil şi cu toată admiraţia pentru marete nostru poet, trebue să recunoaştem că istoria uneĭ coroane de oţel, e o operă cu totul nereuşită prin descripţiile fără viaţă, lipsa desăvîrşită de naturaleţă, stilul eĭ afectat.

Acest curent, după părerea d-luĭ Chend, îşĭ va face intrarea pe toată linia în literatura propriŭ zisă şi răsunetele accentuate ale acesteĭ influenţĭ sînt opera d-luĭ Slavicĭ «Din bătrîni» şi piesa d-luĭ Davila „Studiul istorieĭ zice d-sa este cararea cea maĭ sigură pe care putem eşi la luminiş".

E o parte însemnată de adevăr în aceasta afirmaţie. Trecutul a fost şi va fi un izvor însemnat de inspiraţie pentru literatura noastră.

Dar prezentul de sigur un izvor maĭ bogat pentru proză, Sentimentele, moravurile, sufletul complex al societăţiĭ noastre, problemele şi anomaliile multiple care o frămîntă şi o agită, iată un cîmp de exploraţie aproape virgin care se desfăşoară înaintea scriitorilor nostru, întins şi nemărginit.

Şi cred că nuveliştiĭ şi dramaturgiĭ noştri părăsind subiectivizmul bolnav şi rătăcirile vagabonde şi neexpresive ale fantazieĭ, îşĭ vor îndrepta din ce în ce maĭ mult activitatea lor în această direcţie, acea a realizmuluĭ sănătos şi obiectiv; pe

calea bătută de Caragiale în toată opera sa, de Zamfirescu în «Viața la țară», de Vlăhuță în ultimile lui nuvele.

Sînt semne bune prevestitoare a acestei direcții, mai bune credem, decît cele arătate de d. Chendi. Cu nuvelele lui Brătescu Voinești, Basarabescu, Jean Bart nu se pot compara din punct de vedere artistic, palidele pagini din romanul istoric a d-lui Slavici, premiat de academia romînă.

DOCUMENTE

† Ядікѫ Щефан Тепчен, ші к8 Ніка, ші к8 сора ностръ, Яніца || фічѹрин л8 петре. Тъпчан. скріем ші мѫрт8рісим. к8 ачес || т8 адекѫрат запис ал н8стр8. прек8м де а н8стрѫ б8нѫ || кое. де німе сіліці. нече неконці. ші де а н8стрѫ б8нѫ | кое. ам дат даніе д8мисале пѫхарнік8л8ї рад8л8ї ші ц8 || пѫнесі д8місалі. ші к8к8нілор д8місале. партеа пѫріт8л8і ностр8 лои петре тѫпчан дентрачест8 || мош ші пѫрінте ал ностр8. алес парте ностръ. кѫт ни | са вені. алес парте дін б8дещі. де прѫ апа Лохановї || к8 т8т кініт8л. дінтрачастѫ мошіе. шрі де кѫпо. || шрі ді пѫд8ре шрі ді вад де м8рѫ шрі ден кѫтѫ || хранѫ к8 кѫт8 сар віні ділтрачест8 м8ш. ші к8 || л8к де прісак ші к8 алт8 кініт к8 тот чі сар віні ші ла а || частѫ т8кмал са8 тѫмплат д8мел8и, костатін. сѫн Щефан | сѫрдар. ші Д8мітрашк8 Паск8л де бѫрлад. ші шілот8з8л де Х8ш || ші м8лці шмені б8ні каре са8 ші искѫліт ,ѫнтрачаста даніе || ерѫ чіне сар ск8ла дін фраці носіці. ші дін непоції ноштрі || д8пѫ м8рте ностръ, ачеі сѫ фіе аф8рісьці тиі штеці каре || а8 фост8 ла сѫбор ла нікіе ші ка Юда ші сѫ набѫ парте де || Хс чене ар стрѫка ачастѫ даніе ші пентр8 кредінца ам ші || іскѫліт. шпечете тѫрг8л8і Х8ш8л8і.

Д8мтрі шѫлт8з ѿ Х8ш кл'кт ЅЄЄІ
тѫрг8 ѿ Х8ш мрт гі дн'

† Єанд8л фіч8р Яніці
Брат Тѫпчан
† Єреї Костантін март8р
† Єтрѫт8лат мѫнл8нгѫ
† Щефан кѫс8л
† Нек8лаі Кѫс8л
† Х8реікѫ
† Є8 Крец8л армаш8л
міам п8с деџет8л
нещіинд8 карте.

Костантін фрѫнт нскал
Яз... фрѫнт.
ші е8 поп Гавріл ѿ х8ш
ам скріс запіс Яз попа
Гавріл искал
† Щефан тепчан
† Гішргіеш март8р
† Ніка Брат тепчан
† Д8мітрашк8 паск8л
ѿ бѫрлад

а8 скріс д8мніл8і Єнакі..... пѫхарнік8л ,ѫн х8шн
,ѫн.... Захаріше

Comunicat de Gh. Ghibănescu.

Io Costantin Moghila Voevod b. m. g. z. M. am dat şi am întărit Parascăĭ Cneaghinei Lupuluĭ Vărlan biv vornic şi fiilor săĭ pe o parte de ocină din satul Pietriş, ce i se va alege, şi care-ĭ la ţinutul Romanuluĭ, din ispisoc ce l'a avut Cneaghina Vărlăneasa de la răposatul unchiu al domnieĭ mele Simion Voevod, cum i l'a dat o moaşă a Lupuluĭ Vărlan, anume Grozava vămeşiţă cu limbă de moarte înaintea morţiĭ sale zicînd nepotuluĭ eĭ maĭ sus scris Lupul Vărlan că acea parte a eĭ din satul Pietriş şi din alte părţĭ orĭ unde vor fi să aibă parte de ocină şi fiiĭ săĭ anume Ionaşco şi Focşea, care au fost şi de faţă cînd ea le-a dat cu mare jurămînt, ca să aibă eĭ a o pomeni pe dînsa şi a-ĭ face eĭ pomenire şi a o griji cum se cuvine unuĭ mort după obiceiul creştin şi după lege. Pentru aceasta să-ĭ fie şi de la domnia mea aceste maĭ sus scrise părţĭ de ocină uric şi întăritură cu toăte veniturile. Şi altul să nu se amestece.

Dl a zis.

Scris în Iaşĭ la anul 7119 (1611) Iunie 20.

Io Costantin Voevod.

Patraşco Vel logofăt a învăţat şi a iscălit

Nabajatco.

Obs. I. p. micĭ Io Costantin Moghila Voevod cap de boŭ, Originalul slavon face parte din arhiva d-luĭ Gh. Strat, proprietar în Horgeştĭ, Bacăŭ.

Tradus şi comunicat de Gh. Ghibănescu

Revista „*Arhiva*“ pe lunile Maĭ și Iunie, va apărea într un singur volum, consacrat pentru al 4-lea centenar de la moartea luĭ Stefan cel Mare.

Numerele următoare vor conținea:

Gr. C. Bujureanu. Vremele preistorice în Romînia etc., însoțite de numeroase clișee.

» » « Studiĭ arheologice. Stațiunea Preuteștiĭ cu figurĭ în text.

» » » Studiu critic asupra Istorieĭ Romînilor de Const. Cogălniceanu.

Gh. Ghibănescu. Istoria oficială în școlĭ.

Th. Th. Burada Amintirĭ de călătorie: O călătorie în satele romîneștĭ din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Idolul Caloianu. Inscripția bisericeĭ din Hadimbu (Iașĭ). Inscripțiile de pe cele 4 turnurĭ ale zidului Golieĭ. Culegere de poeziĭ populare. Istoria teatruluĭ la Romînĭ. Despre straja pămîntească a Moldoveĭ. Inceputurile corurilor de muzica vocală bisericească, etc.

Gh. Gheorghiu Verbul a bate (fr. maltraiter) și sinonimile sale. Etc. etc.

Diferite *poeziĭ.*

Dărĭ de samă.

Documente importante și *notițĭ.*

Prețul unuĭ numĕr 1 leŭ 25

Anul XV. MAI şi IUNIE 1904. **No. 5 şi 6.**

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LIETRARE

DIN IAŞI

STEFAN CEL MARE

NUMĂR FESTIV

Consacrat pentru al IV-lea centenar de la moartea Marelui Voevod—2 Julie 1904

SUMARIU: Pag.

Apare odotă pe lună

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria Iliescu, Grossu & Comp. Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa d-luĭ *Gr. C. Buţureanu, Iaşĭ.*

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAȚEI ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

Anul XV. Maiŭ și Iunie 1904 No. 5 și 6.

GRIGORE C. BUȚUREANU

Stefan cel Mare și Sfînt

Este netăgăduită înrîurirea pe care oamenii superiori o exercitează asupra poporuluĭ în mijlocul cărora să nasc și trăesc; eĭ sînt acele puterĭ superioare, care sînt în stare să miște poporul pe o cale de propășire neașteptată, și dacă nu să-ĭ impue o direcție statornică pentru activitatea din viitor, dar cel puțin să-ĭ deie o putere de resistență și să inpue urmașilor lor linia de purtare și ținta aspirațiunilor viitoare, făcînd pe contimpuranĭ să lese prin graiŭ și scrisoare admirațiunea lor pentru aseminea oamenĭ, ducînd-o pînă acolo, în cît de multe orĭ să întunece adevărul și să facă din eĭ niște figurĭ de adevăr..te poveștĭ.

Cîntecele populare și poveștile pe care le întîlnim maĭ în tot pasul, amestecîndu-să cu faptele cunoscute ca săvîrșite de acești oamenĭ superiorĭ, ne daŭ de multe orĭ măsura însemnătățeĭ lor;—aceste povestirĭ ajung atît de puternice, în cît întunecă amintirea și faptele chiar a altor persoane, îngrămădind toate faptele pe sama luĭ; în amintirea poporuluĭ pare că nu trăește altul, nicĭ poate fi figură maĭ măreață de cît a luĭ; ast-feliŭ bisericile vechĭ și marĭ, zidirile mărețe, podurile, moșiile din bătrînĭ, toate își aŭ ființa din vremea luĭ.

In această măsură ni se înfățoșază personalitatea luĭ *Stefan cel Mare* domnul Moldoveĭ. Om genial; urmașiĭ săĭ aŭ făcut din el un eroŭ al multor cîntece și

povestirĭ; un domn mare pentru cronicarĭ; cel maĭ popular urzitor şi clăditor al zidirilor marĭ şi vechĭ; modelul cel maĭ înalt al eroizmuluĭ şi înţelepciuneĭ, de cît care n-a maĭ avut de atuncĭ, ţara Moldoveĭ, maĭ destoinic, domnul cel maĭ drept şi sfînt.

Această împrejurare este cu atît maĭ vrednică de amintit, cu cît poporul Romîn a avut atît de mult să sufere, şi de atît de multe orĭ să pribegească prin creeriĭ munţilor, ba chiar pînă în ţărĭ îndepartate, din pricina năvălirilor pradalnice ale Tatarilor, Turcilor, Ungurilor, Polonilor şi Cazacilor, în cît să se peardă din amintirea sa faptele mărețe din trecut, şi oare-cum vălul uităreĭ să acopere cu timpul pe uniĭ eroĭ şi cîntarea faptelor lor. Însă faptele luĭ Stefan cel Mare aŭ fost dintre acelea, care să scriŭ cu aşa putere, în cît nicĭ vremele grele, nicĭ cumpenele îngrozitoare să nu aibă putere de a le şterge, ba încă să se întărească şi răspîndească şi maĭ mult, întocmind şi altele din noŭ; figura erouluĭ să se sădească şi maĭ adînc, iar numele săŭ să întunece pe încetul pe a celorlalţĭ, iar răsunetul săŭ să treacă din munte în vale, în cît nicĭ stîncele sălbatece să nu fie straine de numele şi faptele luĭ, nicĭ pîraele şi izvoarele de vitejiile luĭ.

Şi cu toate acestea, orĭ cît de măreaţă ne-am închipui persoana luĭ Stefan Vodă, orĭ cît de genial ar fi fost el, munca sa ar fi fost zadarnică, încercarea sa nefolositoare, dacă poporul romînesc nu ar fi fost în stare, dacă nu în totul să-l priceapă, dar macar să fie în el dezvoltat atît de puternic simţul naţional şi dragostea de moşie, în cît să-l urmeze orbeşte; să fie în stare dacă nu să priceapă concepţia planurilor sale de înaltă politică în lăuntru şi în afară, dar să priceapă însemnătatea şi ţelul cătră care ţinteşte el şi să le urmeze în viitor.

Poporul romînesc închegat din două marĭ elemente: Dac şi Roman, primind firea Dacică, obiceiurile şi limba Romană, alcătueşte unul din neamurile cele maĭ resistente şi maĭ stăruitoare în păstrarea instituţiunilor şi limbeĭ strămoşeştĭ.

O mie nouă sute de anĭ,—cumpene grele să numără

de atuncĭ,—necazurĭ, cum popor din Europa n-a suferit; toate aŭ trecut asupra capuluĭ săŭ și el a urmat de a fi. Cînd cumpăna era grea, pleca capul, iar de cum trecea, îl ridica cu mîndrie și maĭ cu curaj de cît maĭ înainte,—nimic nu-l descuraja, avea multă încredere în puterea sa; de aceia și-a pastrat traiul și deprinderile sale aproape neschimbate, impotrivindu-se tuturor inoirilor, pe care schimbările dese din Orientul Europeĭ le aducea prin părțile țăreĭ noastre.

In Carpațĭ Romîniĭ aŭ format și vor forma o putere, pe care nimenĭ n-a fost și nu va fi în stare să o nimicească; cînd vremile grele aŭ suflat asupra acestor locurĭ, eĭ s-aŭ strîns în munțĭ; iar cînd vremĭ maĭ bune aŭ venit, atuncĭ s-aŭ dat maĭ în văĭ și la traiŭ maĭ bun, nicĭ o dată cumpenele nu i-aŭ adus la deznădăjduire pînă a-șĭ părăsi neamul și limba spre a îmbrățoșa pe acea a cuceritorilor maĭ puternicĭ de cît eĭ.— Să știaŭ învinșĭ și constrînșĭ pentru moment însă tarĭ prin resistență, și maĭ tarĭ în viitor.

Aceste ne explică acea dragoste mare de țară și neam pe care o întîlnim la Romînĭ, dragoste întărită prin o lungă și statornică ereditate, care face trăinicia neamuluĭ și puterea luĭ de rezistență.

Cu un aseminea popor, mic la număr, dar puternic în sine și resistent, Stefan Vodă a putut să facă fapte de acelea, care să-l pue în numărul marilor eroĭ aĭ veaculuĭ în care a trăit; el maĭ bine de cît mulțĭ alțiĭ a știut să se folosască de calitățile superioare ale poporuluĭ săŭ și să dea țăriĭ micĭ, un nume mare; maĭ ales, fiind-că nu avea la îndămînă de cît mijloace puține.

De netăgăduit este iarășĭ faptul că, Rominiĭ, trăind în drumul năvălitorilor barbarĭ, a trebuit ca veșnic să fie cu arma în mînĭ, și firea lor să se dedeie la îndeletnicirĭ războinice, din această pricină și întreaga lor activitate în acele vremĭ, maĭ numaĭ la războiŭ să îndrepta; —și decĭ eroul care și-a înțeles norodul, a pus stăpînire pe această putere fără saman a neamuluĭ romînesc; și cu puterea luĭ inaltă de suflet să întoarcă ast-feliŭ lucrurile în cît cu o mînă de oamenĭ să ție

piept hoardelor de vrăjmaşi care încălcaŭ ţara; iar prin măestrita ţesătură a firelor politice, să atragă în partea sa pe accĭ ce aveaŭ nevoe şi interese în Europa rasăriteană şi să-ĭ unească în aceiaşĭ ţintă. Ast-feliŭ între războaie şi ţesetur de fire ale uneĭ unelte politicĭ, vreme de jumătate veac a învîrtit Stefan Vodă lucrurile în Moldova, atrăgînd către mica sa ţară privirea tuturor.

De alt-feliŭ epoca de strălucire este greŭ de înţeles pentru acele vremĭ în Moldova, cînd la răsărit să întindeaŭ hoardele tătăreştĭ şi căzăceştĭ, la sud cele turceştĭ, iar la miază noapte şi apus nestatornica şi vecĭnica viclenie a Polonilor şi Ungurilor, cari pe sub ascuns pîndeaŭ vremile prielnice pentru a pune mîna pe Moldova.

Cu toate acestea, ca un punct luminos din haosul de întuneric, esă la iveală domnia luĭ Ştefan cel Mare, ca un luceafăr între miile de stele străluceşte persoana sa, iar poporul Romîn în uimire şi oare-cum fascinat de privirea acesteĭ figurĭ mareţe îl cîntă, îl sfinţeşte!

Iar noĭ Romîniĭ, din Romînia liberă, odrasle a acelor ce aŭ încunjurat pe marele eroŭ, astă-zĭ cînd să împlinesc patru viacurĭ de cînd candela vieţeĭ luĭ Stefan Vodă s-a stîns, înălţîndu-ne cu gîndul şi cugetul la acele îndepărtate şi strălucite vremĭ, cînd viaţa fie-căruia să identifica cu moşia, cînd din pieptul lor făceaŭ zid de aparare, nu numaĭ ţăriĭ, dar creştinătăţiĭ, zicem: „acesta a fost cel maĭ mare domn pe care l-a avut neamul romînesc şi pentru faptele luĭ să-ĭ fie sfînt numele în vecĭ.

2 Iulie 1904.

GH. GHIBĂNESCU

Din domnia luĭ Stefan cel Mare

I. Data inscăunăriĭ.—II. Mariĭ boerĭ aĭ luĭ Stefan.—III. Caracteristica domnieĭ Mareluĭ Voevod.—IV. Reflexiĭ.

I. Data inscăunăreĭ

Cronicarul Ureche vorbind de suirea pe tron a luĭ Stefan Vodă, zice că s-a inscăunat la anul de la Adam 6965 Gioĭ marĭ, April 12. După socoteala admisă in calendaristica ortodoxă, anul de la Adam 6965 corespunde cu 1457 April 12 de la Hristos.

Nu toţĭ istoriciĭ insă admit această dată, aşa că cetind cu de-amăruntul cronicile şi istoriciĭ noştri ese următoarele:

Cronica putneană fixează data de 6965 *Aug. 12* Gioĭ marĭ; o vădită greşală de copist, de oare-ce Paştele nu cade nicĭ o dată vara în August (Arh. ist. III 6; Letop. Moldoveĭ III², 473; Romănul 1886. Maiŭ). Ar urma că exemplarul de pe vechiul letopiseţ moldovenesc, avut în vedere de Ureche avea data exactă de *April 12 Gioĭ marĭ*. Asupra acesteĭ date noĭ ne-am făcut rezervele noastre în studiul nostru „Pascalia şi Cronicariĭ" că ar trebui cetit *April 14 Gioĭ marĭ*, de oare-ce în 1457, după slova Pascalieĭ, Paştele a căzut la *17 April*, nu la 15, şi decĭ dacă Cronica putneană işĭ fixează ziua de *Gioĭ marĭ*, s-a putut ţinea maĭ bine minte de călugărul adnotator numele zileĭ înscăunăriĭ, de cît data luneĭ („Arhiva" din Iaşĭ, I, 723).

In fixarea dateĭ înscăunăriĭ ne putem sluji şi cu inscripţia

pusă pe acoperemîntul de pe mormîntul Mareluĭ Stefan Vodă: „Ion Stefan Voevod a domnit în ţara Moldoviĭ 47 anĭ şi 3 lunĭ (47 leat i 3 msţi), şi s-a mutat către veşnicul lăcaş în anul 7012 luna Iulie 2 zile, în zi de Marţĭ, la al 4-a ceas din zi (vleato 7012 msţa 2 dni, vă denь vtornica vă citvratьii ceas die; în Anal. Acad. Rom. VII, II, 230). După afirmarea dar din inscripţie, Stefan cel Mare s-ar fi suit pe scaun la 6965 în luna April 2, căcĭ tocmaĭ atuncĭ coincid ceĭ 47 anĭ şi 3 lunĭ. Cronicaruĭ Ureche, slujindu-se numaĭ de arătările cronicilor putnene care zice că a domnit «47 lat, 2 miesiace, i trzy niedzele» a redus durata: „domnit-aŭ Stefan Vodă 47 anĭ, 2 lunĭ şi 3 septămînĭ" (Let. 2²,178; Ediţia Ionid I, 164), căcĭ de la April 12—data înscăunăriĭ pînă la 2 Iulie—data morţiĭ, sînt 2 lunĭ şi 21 zile, adică *3 săptămînĭ exact*. Iar ceasul morţiĭ fiind *al 4-lea din zi* (citvritii ceas die), luînd socoteala veche orientală, că *pervii ceas* este 6 dimineaţa — răsăritul soareluĭ — iar *treti* ceas ar fi 9 dimineaţa, ar urma că *cetvrîtii* ceas, ceasul al 4-lea din zi să fie la 10 dimineaţa, cînd Marele Voevod şi-a dat obştescul sfîrşit [1]).

Controlînd după Pascalie, vedem că în adevăr în anul 7012 zi întiiŭ Iulie a fost *Lunĭ*, iar Marţĭ a fost în 2 Iulie. Cronica Putneană nu spune că era Marţĭ cînd a murit la 2 Iulie; ceia ce arată că Ureche a luat data din Cronicariĭ Polonĭ saŭ a dedus-o din Pascalie, cum a obişnuit în maĭ multe locurĭ a croniceĭ sale.

Odată fixaţĭ asupra dateĭ exacte a înscăunăriĭ să vedem nepotrivirile ce se găsesc la istoriciĭ noştri. Data suiriĭ pe tron a luĭ Stefan cel Mare se fixează între 1453 şi 1458,—ba Cantemir prin o neertată greşală o sue tocmaĭ la 1390, confunfundînd pe un Stefan anterior luĭ Roman Vodă cu Stefan cel Mare (Istoria Otomană I 63; Arh. romînă, I, 70), făcîndu-l să

1) Mateiŭ Mihovski, istoricul polon, vorbind de moartea luĭ Stefan zice că a murit „la 1504 Iulie 2, Marţĭ, oara unu după răsăritul soareluĭ": anno quo supre quingentessimo quarto supra mille, die Martis, secunda Iulii, Stephanus Valachiae Palatinus aetate et podagra attritus, fato absumptus in aeternam clausit lumina noctem *post ortum solis una hora*", adică la 7 dimineaţa. Arh. istorică I, 2, 40.

domnească și sub Baiazed I, Ilderim, contemporanul luĭ Mircea, ba ca să aibă și lupte cu dînsul. Astă mare greșală face pe traducătorul romîn d l Hodoș să exclame: et bonus interdum dormitat Homerus! Dar îndreptînd greșala, fixează data înscăunăriĭ la 1458, luîndu-se după Șincaiŭ (Cronicĭ II², 52) și Laurian.

In 1453 îl pune preutul Gheorghiescu în studiul săŭ din Arhiva Romînească a luĭ M. Cogălniceanu (II, 301), cînd zice: «s-aŭ sculat în aniĭ de la întruparea Mîntuitoruluĭ Hristos *1453* un Stefan Vodă, ficior a unuĭ Bogdan Voevod din țara Muntenească cu multă oaste».

Data de 1455 o găsim în Dionisie Fotino (Istoria Dacieĭ II, 30) «pe timpul domnieĭ luĭ Radu Vodă cel Frumos la 1455 a venit Stefan Vodă fiul luĭ Bogdan și a cerut ajutor spre a alunga pe Petru Aron». Dar tot Fotino în vol. III, 21, fixează data de *1456* după cronicile locale și străine (polone).

Tot în 1455 a vroit s-o fixeze și răposatul V. A. Ureche într-un studiŭ al săŭ asupra procovățuluĭ luĭ Stefan de la Putna. Am semnalat din timp această neertată greșală în răspunsul ce i-am dat în ziarul Romînul din 11 Iulie 1887.

Cît despre încîlcitura de dată ce-o cetim în Istoria Moldo-Romînă de Ioanid (I, 131), unde ia cînd 6963, cînd 6965 Oct. 16, nu trebue luată în samă.

Pentru anul 1458 n-avem de cît pe Engel, Sincaĭ și Laurian și a fost părăsită data aceasta de toțĭ istoriciĭ maĭ noĭ.

Rămîn în discuție aniĭ 1456 și 1457. Greutatea răspicăriĭ acestor două date vine din încurcătura ce ne-o daŭ 1) *calculul indictioanelor*, 2) *socoteala anilor curgătorĭ*, 3) *anul noŭ civil și bisericesc*, 4) *arătările unor istoricĭ vechĭ și chiar lectura unor documente.*

A) Indictionul e scurgerea de 15 anĭ, după care se făcea recensimentul la Romanĭ. Biserica creștină patriarhală a păstrat socoteala cu indictioanele, și în pascalie se arată la fie-care slovă următoarele: *indictionul* (15 anĭ), crugul soareluĭ (28 anĭ), mîna anuluĭ (tot 28 anĭ), crugul luneĭ (19 anĭ), temelia (tot 19 anĭ), epacta (19 anĭ). Toate aceste la un loc alcătuesc cluciul pascalieĭ pe un period de 532 anĭ, după care se succed în acelaș șir toate cele 35 slove a pascalieĭ. Cheia pascalieĭ de 532 anĭ se

capătă din produsul ciclului solar (28 anĭ) cu ciclul lunar (19 anĭ). Meşteşugul căutăriĭ în pascalie se cuprinde în mîna luĭ Damaschin („Foaea bis. şi scolastică“ Blaj 1888, No. 17 şi al nostru „Pascalia şi cronicariĭ“ în „Arhiva“ an I pag. 723).

In chestia care ne preocupă avem corespondenţa luĭ Stefan cel Mare cu patriarhia primeĭ Instiniane (Ohrida), în care Marele Voevod scrie vestind de moartea Mitropolituluĭ Kir Visarion, în anul 6964 April *Indictionul 4.* „La această scrisoare Visarion răspunde în 5 Oct. anul 6965, Indictionul 5.

Pe baza acestor 2 scrisorĭ, Episcopul Melhisedec punea anul 1456 ca «anul dintîiŭ al domnieĭ luĭ Stefan cel Mare“ (Cr. Rom. I, 85, 114). Pentru noĭ nu sînt dovezĭ aceste 2 scrisorĭ, căcĭ e greŭ a confrunta originalele şi a vedea dacă s-a cetit bine saŭ nu data. Citate din scriitorĭ de a doua mînă (Nadejdin, Glasnic VII, 177. apud. Melh. Cr. Rom. I. 115—116), ele pot cuprinde erorĭ orĭ de nume, orĭ de date.

In adevăr 6964 Indiction 4, corespunde numaĭ luĭ 1456, căcĭ împărţind ambele numere cu 15, iese restul *4*, ceia ce arată numărul Indictionuluĭ [1]). La aceasta nu se are în vedere luna fie April, fie Octombre; în adevăr Visarion răspunde în Oct. 6965 indiction 5. Ce an de la Hristos corespunde luĭ 6965 Oct. indiction 5? Numaĭ *1457 Octombre,* decĭ trebue a scădea 5508, nu 5509, după norma cunoscută. Şi cu drept cuvînt observă d-l Emil Picot (Chr. d'Ureche I, 90), că trebue socotit anul 1457, nu 1456. Ţinem însă a constata că indictioanele socotesc numaĭ anul civil de la 1 Ianuarie, nu anul oriental bisericesc de la 1 Sept. Putea acum patriarhul Visarion să răspundă după 19 lunĭ Voevoduluĭ Moldoveĭ? Căcĭ dacă Stefan îĭ scrie în 6964 April Ind. 4, şi Visarion îĭ răspunde în Oct 6965 Ind. 5, acesta e intervalul.

Dar arătările corespondenţeĭ cu Ohrida sînt contrazise de

---

1) La aniĭ vechĭ de la Adam Indictionul ni-l arată exact restul împărţireĭ; 6864 : 15=464 (cît) şi *4 rest* (indiction); iar în aniĭ de la Cristos trebue a adăuga la rest pe 3, căcĭ începutul indictioanelor a fost cu 3 anĭ înaintea ereĭ creştine: 1456 : 15=97 (cîtul), 1 restul *plus treĭ=4 indictionul.* Dacă am socoti că anul 6964 ţine de la 1 Sept. 1455 31 Aug. 1456, după norma orientală, nu corespunde atuncĭ indictionul, căcĭ în 1455 indictionul trebuie să fie 3. Ducango III. 881, sub vocabulo.

doc. interne. In acelaş an 6964 Iunie 13, Petru Aron Vodă, dărueşte Moldaviţeĭ un sat (Cr. Rom. I, 114). «Şi să se ştie că în vremea cînd s-a hotărit hotarul acesta, însumĭ domnia mea am fost şi a fost şi Mitropolitul nostru Kir Teoctist şi alţĭ boerĭ». (Cond. măn. Slatina 252).

Tot în 1456 Iunie 5 (al egireĭ 860 [1]) datum Soczawie feria tercia habere ipsa die S.S. Petri et Pauli) Petru Aron încheie tractat cu Poarta (Ulianitki «Material» No. 82). Iar în 29 Iunie acelaş an 1456 Petru Aron promite Polonieĭ ajutor contra duşmanilor (Kromer XXIII, 357; Uricar IV, 382).

Faţă cu aceste arătărĭ documentale luăm ca greşite datele din inventariul Cracovian (Arh. ist. II, 55), unde cetim că în 1456 Iunie 26 e Petru Vodă, iar în 1456 Iunie 28 e Stefan Vodă [2]) care dă un salv-conduct log. Mihail, vestit boer moldovenesc din secl XV.

Dar în 6965 April 1 domnea în Moldova tot Petru Vodă Aron, care încheie tractat cu Muzilo Buczachi şi Georgio Iarlovieczki (Ulianitki «Material» No. 84), cu 14 zile înainte de a se întîlni la *vad* la Joldeştĭ cu Stefan cel Mare, cînd e răpus şi alungat din ţară.

B) Nu puţină încurcătură a adus în socoteala anuluĭ suireĭ pe tron a luĭ Stefan Vodă şi aşa zişiĭ anĭ curgătorĭ (tecăştee leati). Era în obiceiul vechiĭ cancelariĭ şi maĭ ales a săpătorilor de inscripţiĭ (pisaniĭ) ca să însemne o dată cu anul de la Adam şi anul de domnie al Voevoduluĭ, ce era în scaun, lucru care de altmintrelea se găseşte în toate vremile de maĭ apoĭ şi chiar azĭ se obişnueşte în marele pisaniĭ.

Iată cîte-va date din Cronicarĭ şi pisaniĭ cu referinţă la domnia Mareluĭ Stefan:

---

1) Data anilor egireĭ o cetim pe larg în Cantemir. „Istoria Otomană" I, prefaţa, unde ni se aduce un tabloŭ de aniĭ Egireĭ corespunzătorĭ anilor de la Cristos. Anul 860 al egireĭ corespunde luĭ 1455 Dec. 11—1457 Noembrie 28 (E. Picot. o. c.). Decĭ Stefan Vodă s-a suit pe tron în anul Egireĭ 861, care a început de la 29 Noem. 1456—18 Noem. 1457.

2) E. Picot observă cu dreptul: „il n'est pas probable qu'il ait été renversé le lendemain et que le sur lendemain Etienne ait en pris possesion de la Capitale et eut éxpédié deja des actes administrativs. (Chr. d'Ureche I. 92).

1) In 6969 în al 5 lea an al domniei prădă Stefan Vodă ţara Secuiască (Ureche).

2) In 6970 în al 6 lea an al domniei fu lovit la glezne de un glonte (idem).

3) In 6971 Iulie 5, în al 7-lea an al domniei şi-a luat soţie pe Evdokia de la Kiev (idem).

4) In 6974 Iulie 10 în al 10-lea an al domniei a început a zidi mînăstirea Putna (idem).

5) In 6984 în al 20-lea an curgător al domniei s-a sculat puternicul Mehmet împăratul Turcilor asupra lui Stefan (Melh. Anal Acad. Rom. VII, II, 1886, pag. 171; arh. Rom. I, 87; Letopisețe I² 165).

6) In 6996 zideşte Voroneţul in al 32-lea an curgător al domniei sale (Arh. Rom. I, 86).

7) In 6997 Sept. 3—Mart 23 în al 32 lea an al domniei scrie evangeliarul de la Putna.

8) In 7000 Oct. 28 în al 36-lea an curgător s-a zidit bis. din Hîrlău (Melh. «Notiţe» 287).

9) In 7002 Oct. 12 în al 38-lea an curgător s-a zidit bis. din Borzeştî (Melh. «Notiţe» 126).

10) In 7002 Iulie 25 în al 38-lea an curgător al domniei face clopotul de la Bistriţa (Melh. «Notiţe» 66).

11) In 7003 Noem. 30 în al 38-lea an curgător s-a zidit biserica Sf. Petru şi Pavel din Huşî (Melh. «Notiţe» 140).

12) In 7004 Sept. 30 în al 40-lea an curgător s-a zidit biserica Popăuţii (A. Pap. Calimah «Boloşanî» 33).

13) In 7004 Noem. 8 în al 40-lea an curgător zideşte biserica din Războienî (An. acad. VIII, II, 172).

14) In 7005 Noem. 14 în al 41-lea an curgător zideşte mînăstirea Neamţului (Melh. «Notiţe» 2).

15) In 7005 Noem. 8 în al 41-lea an curgător s-a zidit mînăstirea Tazlăuluî. (Melh. «Notiţe» 90).

16) In 7006 Noem. 11 în al 42-lea an curgător zideşte Sf. Ioan din Piatra (Melh. «Notiţe» 75).

17) In 7007 Oct. 24 în al 43 lea an curgător zideşte clopotniţa de la biserica Sf. Ioan din Piatra.

18) In 7008 iar al domniei *Soroc i pol*(?) (40 şi jumătate) a făcut dvera de la mîn. Putna (An. acad. VII. II. 226).

19) In 7010 Dec. 25 în al 46-lea an curgător face procovățul de la Putna (An. Acad. VII, II, 296 și Romînul din 11 Iulie 1887 răspunsul meŭ la cetirea făcută de V. A. Ureche).

20) In 7011 Oct. 6 în al 40 și șepte curgător face o cruce la mîn. Putna (An. acad. VII. II. 299).

21) In 7012 în al 40 și o lună din al 8-lea an curgător. (a gospodstva ego leata cetiredeseot na asmo mesiata) zidește mînăstirea Dobrovățul (Melh. «Notițe» 186).

Din înșirarea acestor 21 de date, care amintesc într-un chip vădit de *aniĭ curgătorĭ*, reiese că în mare parte s-a ținut samă de data înscăunăriĭ, și că aniĭ întregĭ se socoteaŭ de la April la April și că orĭ ce act, care se îndeplinea în timpul de după April era trecut pe sama anuluĭ următor curgător. Și că dacă nu vin greșelĭ de cetire[1]), apoĭ în mare parte socoteala e corectă. Așa sînt absolut corecte datele de sub punctele 1—6; 8—10; 12—17; 19—21. Din contra trebue să luăm ca o greșită cetire inscripția de sub No. 18 „că 7008 e al 40 și *jumătate* al domnieĭ“. 7008 vine al 44 an curgător de după April; saŭ al 43 înainte de April; dacă am avea decalcată inscripția s-ar ști bine cum stă săpat în original. Inscripția adusă sub No. 7 și 11 ne arată aceiașĭ anĭ curgătorĭ ca și în respectivele de sub No. 6 și 10, de și aniĭ de la Adam sînt alțiĭ. Aicĭ s-a avut în vedere două socotelĭ; pentru săpătorul de la Hușĭ ca și pentru scriitorul evangeliaruluĭ de la Putna, anul noŭ a fost socotit de la 1 Septembre, pe cînd pentru săpătorul de la Borzeștĭ nu[2]).

---

1) Păr. Mironescu în Călătoriĭ prin Orient (Bis. ort. XIII, 725) zice, vorbind de o inscripție aflătoare la m. Athos, că s-ar fi cetit greșit de T. Burada: „vleato 7000, a gspdstva svoego leat 37“ „în loc de vleato 7008 a gospodstva svoego leatea 43“.

2) Sub No. 9 și 10 avem: „7002 Iulie 25 și 7002 Oct. 12 „al 38-lea an curgător al domnieĭ“. Dacă scădem 37 anĭ întregĭ aĭ domnieĭ ese *6965 ca an al înscăunăriĭ*, decĭ și Iulie și Oct. 12 vin în al 38-lea an al domnieĭ care începuse în April 14 și era în curs în Iulie și Noembre (curgător). Săpătorul de la Borzeștĭ n-a socotit anul noŭ la 1 Sept., căcĭ dacă din 7002 Oct. 12 am scădea 5509, ne ese 1493 Oct. 12, iar 7008 Iulie 25 vine în 1494 Iulie; dar în 1493 Oct. Stefan împlinise abia 36 anĭ și era în al 37-lea an curgător, nu în al 38-lea cum zice inscripția. Tot așa de încurcațĭ am fi dacă ne uităm la inscripția de sub No. 11 față cu cea de la No. 10: „7002 Oct. 15 și 7003 Noem. 30, cad tot în al 38-lea an curgător al domnieĭ. Cum?

Dar aceasta ne duce la al 3-lea punct al chestiunei: anĭ vechĭ și anĭ noĭ civilĭ și bisericeștĭ.

C) Biserica ortodoxă împrumutînd moda orientală a început anul noŭ la 1 Septembrie; societatea Greco-Romană și după ea biserica catolică a continuat a sărbători pe 1 Ianuar ca început de an noŭ. Poporul Romîn n-a cunoscut și nu cunoaște alt an noŭ de cît pe 1 Ianuarie. Toate obiceiurile, datinile și credințele luĭ sînt legate de 1 Ianuarie, și cu toată truda ce și-a dat biserica ortodoxă la noĭ de a lega anul noŭ de 1 Sept. n-a prins. De ce? Păstorul s-a dat aicĭ după turmă și biserica după păstorițĭ.

Cînd însă biserica era maĭ tare în influența eĭ socială, iar cărturariĭ eraŭ maĭ numaĭ călugărĭ și oameniĭ legațĭ de biserică, socoteala bisericească s-a resfrînt și asupra datelor de fapte civile. Cancelaria domnească a ținut samă de această rînduială a bisericeĭ ortodoxe; dar nu în mod riguros și constant. Și tocmaĭ asta aduce încurcătura, căcĭ sînt cazurĭ și nu tocmaĭ rarĭ, unde trebuesc alte mijloace laterale pentru a ne orienta în datarea exactă, prin alăturare de fapte. Așa e și cazul cu datele din inscripțiunile de pe monumentele rămase de la Stefan cel Mare.

Sub No. 6 avem inscripția din 6996, care vine în al 32-lea an curgător (6996—31=6965 anul înscăunăriĭ); dar sub No. 7 avem data de 6997 Sept. 3, tot în al 32 lea an curgător (6997—31=6996 anul înscăunăriĭ). Sub No. 9 avem data 7002 Oct. 12 «al 38-lea an curgător» (7002—37=6965 anul înscăunăriĭ) și sub No. 10 altă dată de 7003 Noem. 30 «tot al 38-lea an curgător». (7003—37=6996 anul înscăunăriĭ).

Să fie aicĭ neertate greșelĭ? Nu. Inscripțiile fiind săpate de oamenĭ diferițĭ, uniĭ aŭ luat anul noŭ la 1 Septembre, alțiĭ la 1 Ianuarie. Așa 6996 și 6997 Sept. 3 sînt acelaș an 1488, cînd Stefan Vodă împlinise 31 anĭ la 14 April, și intrase în al 32-lea an curgător. Tot așa 7002 Oct. și 7003 Noem. sînt acelaș an 1494, cînd Stefan împlinise 37 anĭ la April 14 și intrase în al 38-lea an curgător.

D) Tot așa încurcătură face documentul publicat de Hajdeŭ (Arh. ist. I, I, 154), cu data de *6965 Sept. 8*, prin care marele

Voevod dă măn. Bistrița vama de la Bacăŭ și Tazlăŭ. Dacă pentru scriitorul actuluĭ anul noŭ s-a început la 1 Sept., atuncĭ 6965 Sept. 8 ar veni în 1456 toamna, cum îl și iea Episcopul Melhesedec și d-l Hajdeŭ. Dar aicĭ scriitorul a socotit anul la 1 Ianuar, decĭ 6965 Sept. 8 cade în *1457 toamna*. Maĭ degrabă bănuesc că aicĭ e o lectură greșită, căcĭ nu arare-orĭ 5 se iea drept 6 (Є față cu Ѕ) în scrierea cu slove.

Față cu aceste multiple arătărĭ, credem că singura dată istoricește admisă este de 6965 April 14 Gioĭ marĭ (1457) și că toate controversele ce se pot naște vor dispărea, cînd se va publica întreaga diplomatică a lungeĭ domniĭ a luĭ Stefan.

II. **Marii boerĭ aĭ luĭ Stefan**

Nu puțin interes prezintă pentru istoria politică a domnieĭ de o jumătate veac a Mareluĭ Voevod a cunoaște în amănunte, care a fost divanul marilor boerĭ, cu care Stefan a ocîrmuit țara. Boerimea din vechĭ era și un factor militar; cunoscînd-o decĭ maĭ de-aproape vom ști, cu ce oamenĭ eroul nostru a dus fala numeluĭ de Romîn din Persia pînă la Vatican.

In lista boerilor velițĭ noĭ vom ceti politica internă a luĭ Stefan cel Mare, căcĭ prin eĭ s-aŭ frămîntat toate intrigile interne, care aŭ amuțit aproape 50 de anĭ sub brațul puternic a Voevoduluĭ. «De multe orĭ la ospețe omora fără județ», spune cronicarul, și nu arare-orĭ capetele boerilor aŭ zburat la mînia luĭ Ștefan. Azĭ nu știm toate amănuntele tragedieĭ interne; sigur însă că de la prezența scurtă saŭ îndelungată a unor boerĭ la cîrma afacerilor statuluĭ, se cetește politica ce aŭ dus-o aceștĭ boerĭ față de Ștefan.

In ultimul an de domnie a luĭ Petru Aron 6964 găsim următoriĭ boerĭ: Șandru logofătul; *Hodco Stibor* vornic; Micul și *Gangur* spatarĭ; Ilea visternic; Bolbosea postelnic; Dragoș paharnic; Mihul stolnic; Ezerean comis și boeriĭ fără boerie: Bratul, *Duma Braevicĭ*, Lazar, *Stanciul*, *Manoil*, Ivan Băicean, Oană Păntece, *Cozma Șandrovicĭ*, Hodco Crețevicĭ, Moica cu fratele săŭ Toader, *Goian*, Coste Orăș, *Coste Danovicĭ*, *Sendrică Tolocic*, *Lazea Pitic*, Andrușco, Ion Bucium, Toader Dulcevicĭ, Mihul Starosticĭ, Sin Hotineanul, Roman Hudicĭ, *Iațco Hudicĭ*,

Ivaşco Hrincovicî, Vasco Leavicî, Hrinco Leavicî, Danciul Cneajcin, *Neag Cîmpeanul*, Ivaşco Steacla, Dragoslav, Neagoe cu fratele săŭ Bratul, Irimia, Porcul, Zeanco, Duma Micacî, Duma Galbin, Costea Ţolicî, Petru Sirvescul şi Jurj Lenţa; în total cea maî bogată listă de boerî, 50 la număr împreună cu scriitorul. Mulţî din aceştî boerî şi-aŭ legat numele de proprietăţî în ţara de sus, unde era temeiul boerimeî teritoriale pe atuncî; ţara de jos maî pe urmă (secl XVI şi XVII) întră în cercul marilor boerî. Ezerenî, Băicenî, Galbenî, Orăşa, Pitticenî, vin în ţara de sus.

Ştefan Vodă venind ca duşman contra luî Petru Aron, tot divanul boeresc a fost înlocuit; uniî din boerî şi-aŭ găsit moartea la Joldeştî, alţiî la Lipic, iar alţiî aŭ pribegit în ţărî străine, pentru a se reîntoarce după cîţî-va anî de pribegie, după ce căpătase mila şi ertarea nouluî domn. Nicî un boer cu titlu din divanul luî Petru Aron nu se întîlneşte sub domnia luî Stefan. Iar dintre boeriî fără boerie reapar în acte uniî după cîţî-va anî de pribegie.

Iată numele boerilor după treptele boerieî:

1) *Logofeţiî.* Logofătul era în Moldova primul diregător după Vodă. El prezida divanul, a căruî expresie politică era. Stefan cel Mare n-a schimbat mulţî logofeţî, ceia ce arată că nu era gata la înoire, ci ţinea la statornicie în lăuntru. Se găsesc pomeniţî 3 marî logofeţî în ordinea cum vin: *Dobrul* logofătul (6965—6975), *Toma* logofătul (6976—6981) şi *Ioan Tăutul* logofătul, (6987—ad finem). Táutul logofătul îşî continuă logofeţia şi sub Bogdan Vodă după 1504. Toţî aceştî 3 logofeţî n-aŭ nicî o legătură de continuitate cu ceilalţî boerî, cum se observă maî apoî. Erarhia ce maî în urmă s-a stabilit în urcarea boeriilor, şi care face pe Ureche cronicarul să se mire că un Aron Vodă a făcut în 1593 logofăt mare pe *Oprea* din vel armaş, nu era se vede bine stabilită în secl al XV-lea, şi Stefan cel Mare în alegerea logofeţilor săî nu s-a luat de cît după voinţa sa orî vrednicia celor aleşî. Nicî chiar pe *Toma*, al doilea logofăt în serie nu-l putem identifica cu boerul fără titlu *Toma Kîndea* —de unde Kîndeştiî—căcî se întîlnesc amîndoî în acelaş doc. din 6976 Oct. 2 (1467).

2) *Parcalabiî cetăţilor.* In diplomatica veche a Moldoveî

vin în mod permanent pomeniţĭ următoriĭ parcalabĭ: de Hotin, de Neamţ şi de Novograd. Secl al XVIII-lea sfîrşeşte cu pomenirea părcalabilor, dovadă că situaţia politică a cetăţilor se schimbase, ele încetînd de a fi cu rost politic. In vremurile luĭ Stefan cetăţile sînt maĭ multe şi în diplomatica timpuluĭ vin pomeniţĭ parcalabiĭ de Hotin, de Neamţ, de Novograd, de *Belgrad*, de *Chilia*, de *Orheĭ*, de *Suceava*, etc.

Aceştĭ parcalabĭ, pe cînd cetăţile erau în floare şi aveaŭ un rost politic pe lîngă cel comercial, eraŭ superiorĭ în grad tuturor boerilor cu titlu; eĭ vin întîiŭ pomeniţĭ în hrisoave. Ba ce e maĭ mult; dintre boeriĭ fără titlu pe mulţĭ trebue a-ĭ bănui că aŭ fost parcalabĭ, maĭ ales că uniĭ se determină prin localitatea *ot Dorohoĭ*, *ot Hotin*. *ot Neamţ*, pe vremea luĭ Alexandru cel Bun şi a urmaşilor săĭ.

a) *Cetatea Hotinuluĭ*:

Vlaicul, moşul după mamă a luĭ Stefan 6966—6984, avînd tovarăşĭ pe *Goian* cătră 6969—6974, fostul vornic dintre 6965—6969, şi apoĭ trecut la Chilia în 6978 şi pe lîngă *Duma*, fiul săŭ cătră 6980—6984 vărul primar al Voevoduluĭ Stefan, pe Neag 6979 -6998, fostul comis între 6974—6978.

Şteful 6989—6999, avînd tovarăşĭ pe *Ion* cătră 6995—99, fostul paharnic între 6987—6992.

Muşat 6999—7003.

Toader de la 7003, avînd tovarăşĭ pe *Duma* cătră 7005, şi pe *Negrul* de la 7008, pînă sub domnia luĭ Bogdan-Vlad Vodă.

Treĭ boerĭ marĭ duc stărostia de Hotin tot lungul domnieĭ luĭ Stefan: *Vlaicul*, *Steful* şi *Toader*, care continuă de a administra cetatea şi sub Bogdan. In lista boerilor fără titlu maĭ găsim 2 *Steful*: *Steful Cernat* 6976—6981, *Steful Isacovicĭ* 6984—7011, cu care nu putem face apropierĭ.

b) *Cetatea Neamţuluĭ*:

Manoil 6965—6975 în tovărăşie cu *Ciopeĭ* în 6965 şi apoĭ cu *Isaia* ot Neamţ 6966—6974.

Ioan Bourean în 6975—6976, după ce slujise ca comis între 6965—6974.

Albul 6976—6978.

Arbure 6979—6984, tatăl vestitului portar de Suceava Luca Arbure, (7007—7031) cel tăiat de Stefăniţă în 7031 April.

Dajbog 6987—6992.

Micotă 6995—7003, în tovărăşie cu *Reaţeş*.

Eremiia 7005 pînă sub Bogdan, în tovărăşie cu Dragoş.

Din aceştia: *Manoil* vine des amintit fără titlu de boerie între documentele din 6965—6975, orĭ numaĭ cu indicarea *ot Neamţ*;—*Albul* este iarăşĭ acelaş cu boerul *Albul* fără titlu de boerie intre 6968—6975;—*Dajbog* e cunoscutul paharnic între 6978—6984 trecut apoĭ ca părcalab la Neamţ şi în urmă rămas ca boer fără titlu între 6995—6999;—*Eremiia* e postelnicul dintre 6989—7003.

c) *Cetatea Novogradului*. Cea maĭ nouă cetate zidită în Moldova fu cetatea lîngă care s-a urzit tîrgul Romanuluĭ, către sfîrşitul secl al XIV-lea. Toate celelalte eraŭ maĭ vechĭ, de şi nu toate eraŭ în stăpînirea domnuluĭ Moldoveĭ, ci aŭ venit maĭ apoĭ ca Kilia, Cetatea Albă. De aceia s-a zis la început *Cetatea Nouă* (Novo-grad=Nov-gorod), în diplomatica oficială, pe cînd poporul a continuat de a-l zice *cetatea Romanuluĭ*, ca şi *tîrgul Romanuluĭ*, denumire care apare icĭ pe colea chiar în secl al XV-lea şi începe a se generalisa în secl al XVII-lea, cînd şi dispare apoĭ ca cetate fiind surpată de apele Moldoveĭ.

Oanţă 6975—6976; *Fete* 6978—6984 în tovărăşie cu *Vîlcea*; *Dragoş* 6987—6992 în tovărăşie cu *Micotă*, care trece apoĭ la Neamţ între 6995—7003; *Ioan Secară* 6995—6999, în tovărăşie cu Ciortorovski (6999), în fine *Şandru* 6999—pînă sub Bogdan Vodă.

Din aceştĭ boerĭ pe *Fete* îl putem apropia orĭ de *Fetion* (6968), orĭ de *Fete Gotcă* (6987—6992), *Dragoş* părcălabul să fie spatarul şi vornicul dintre 6992—6999? *Ciortorovski* e Andreica, amintit ca boer fără titlu (era însă parcalab de Roman) între 6996—7005; pe *Şandru* în ce legătură il putem pune cu *Şandru* ot Dorohoĭ 6972—6975, cu *Sandru* de Suceava 6988, cu *Şandru* comisul din 6995—6999 cu Şandricin din 6996, orĭ cu Cozma Şandrovicĭ din 6965? E greŭ a-l confunda cu *Şendrea* portarul de Suceava 7987—6989, cumnatul luĭ Ştefan

ortodox, care avea în frunte pe Costea a eșit învingător, iar domnul dîndu-se învins, s-a întors pe calea credinței din vechĭ. Lațcu moare la 1373, fără a lasa urmașĭ de linie bărbătească.

La moartea luĭ Lațcu fără urmașĭ de linie bărbătească, rămăsese cel maĭ vrednic din vechiĭ voevozĭ, Costea Mușat, șeful ortodoxilor, care era sprijinit și de către soția luĭ Lațcu și ast-feliŭ boeriĭ părtinitorĭ cu el, l-aŭ rîdicat la domnie.

Că Costea Mușat a domnit, avem dovadă în lista domnească a luĭ Scarlatti în care să spune despre Costea Mușat saŭ Mușatin[21]), că a fost domn, nu să știe unde; de asemenea îl găsim pus în numărul domnilor în pomelnicul de la Monastirea Bistrița pus la rîndul domnieĭ ca și în lista luĭ Scarlatti între Lațcu și Petru; adecă în ordinea următoare: Bogdan, Lațcu, Costea, Petru[24]). Dl. D. Onciul[23]) pune pe Costea Mușat că a domnit un an de la 1373—74, zicînd: «numit în pomelnicul de la Bistrița ca urmaș al luĭ Lațcu; prin căsatoria fiuluĭ săŭ Roman cu Anastasia fiica luĭ Lațcu, Mușăteștiĭ devin moștenitoriĭ Bogdăneștilor». Impărtășim în totul aceste spuse de d-l Onciul, Costea Mușat fiind bătrîn cînd s-a urcat pe tron, n-a domnit de cît un singur an; însă în timpul acesteĭ scurte domniĭ, o parte din boerĭ s-aŭ rîdicat contra domnuluĭ, nemulțumițĭ că Costea un voevod Marmureșan a putut să ia domnia; pe lîngă aceștia boeriĭ catolicĭ, puținĭ la număr, încă eraŭ împotriva luĭ Costea, căutînd să-l scoată din domnie. Boeriĭ nemulțămițĭ aŭ chemat la domnia Moldoveĭ pe Lituanianul Iuga Coriatovicĭ; să vede că în aceste vremĭ 1374 moare Costea Mușat și să urcă pe tron Iuga.

Iuga Coriatovicĭ a domnit puțin 1374—75, poate nicĭ un an; în acest timp Petru Mușat fiul cel maĭ mare a luĭ Costea să pune în fruntea boerilor, partizanĭ aĭ luĭ Costea și în fruntea nemulțămiților să răscoală; fiind-că Iuga venise în domnia Moldoveĭ încunjurat de un număr mare de Lituanienĭ, pe care-ĭ pusesă în funcțiunile marĭ ale țăreĭ[24]), îndepărtînd pe Moldovenĭ. Boeriĭ conspiratorĭ cu Petru, suprind pe Iuga în Bîrlad, îl bat,

21) *A. D. Xenopol.* Ist. Rom. vol. II p. 141.
22) *Melchisedek.* Revista pentru Istorie vol. II p. 59.
23) *D. Onciul.* Originile principatelor Romîne. p. 251.
24) *Hasdeu.* Istoria Critică p. 89.

îl prind şi îĭ tae capul, înmormîntîndu-l la o mănăstire în apropiere de acel tîrg[25]), iar şeful conspiraţiuneĭ Petru Muşat să urcă pe tronul ţăreĭ Moldoveĭ la anul 1375.

Cu Petru Muşat să statorniceşte pe tronul Moldoveĭ neamul muşat, care cum am spus maĭ sus a domnit asupra Moldoveĭ îndelungată vreme.

Aşa s-ar pune lucrurile de la începutul închegăreĭ domnieĭ Moldoveĭ pentru a să arata rîndul domnielor şi maĭ ales chipul cum neamul muşat a ajuns la această domnie.

Istoriciĭ noştri d-niĭ Hasdeu şi A. Xenopol înclină cătră aceiaşĭ părere şi anume; că neamul Muşat este din neamul cel mare al domnilor Munteneştĭ şi anume a Basarabilor; ast-feliu d-l Hasdeu[26]) sprijineşte această părere pe următoarele: marca Basarabilor era 3 capete de arabĭ, iar a muşăteştilor 2 capete de arabĭ; că Petru Muşat este în strînsă legătură cu Mircea Domnul Munteniеĭ şi maĭ ales legătura de înrudire, fiind Petru cumnat cu Vladislav regele Polonieĭ, lucru ce nu să putea dacă nu era din neam de domn; în fine că cuvîntul Muşat să întîlneşte maĭ mult în Muntenia şi chiar cu forma Muşatin. In privinţa celor 2 capete de arabĭ, aceasta este de sigur o imitaţie după împaraţiĭ Asanĭ carĭ aveaŭ marca tot două capete de arabĭ, după cum aŭ imitat şi aceiaşĭ titulatură de *Jo.* Această imitaţie se esplică prin domnia de odinioară a Asanilor şi asupra pămînturilor din Dacia Traiană şi prin faptul că scriitoriĭ hrisoavelor domneştĭ din vechi i-aŭ luat tot din aceĭ din dreapta Dunăreĭ de la Romînĭ-Bulgarĭ. Legătura dintre Petru şi Mircea să esplică prin necesitatea amînduror acestor principĭ de a să apara împotriva puterniculuĭ vrajmaş: Unguriĭ; maĭ ales că Mircea căpătă în Petru cumnatul luĭ Vladislav[27]) un bun mijlocitor pentru închierea uneĭ alianţe atît de trebuitoare pe acele vremĭ contra potereĭ celeĭ marĭ a luĭ Sigismund rege al Ungarieĭ şi împarat al Germanieĭ; cît priveşte pentru mulţimea localităţilor de Muşat în Oltenia aceasta este explicabilă prin întrebuinţarea continuă, ceia ce de sigur nu să află în Moldova; dar

25) *Hasdeu.* Arhiva Istorică tom II p. 7.
26) *Hasdeu.* Istoria Critică p. 84—89 şi următoarele.
27). Doc. Acod. vol. I. part. 2 p. 295.

tocmaĭ această lipsă de întrebuinţare a vorbeĭ Mușat, pe care o aduce Costea din Maramureș, esplică pentru ce Moldoveniĭ o privesc ca un nume și nu ca un calificativ comun; căcĭ dacă ar fi fost privit în Moldova ca un calificativ comun, nu ar fi fost dat și urmașilor Petru și Roman tot numele de Mușat, nicĭ neamuluĭ formînd dinastie tot numele de Mușat. D l Xenopol împrumută în totul părerile d-luĭ Hasdeŭ, pe care le întroduce în scurt, în lucrarea sa[28]) conchizînd: «Ar urma din toată această discuţie ca după Iuga Coriatovicĭ a apucat domnia Moldoveĭ un membru din familia Basarabeștilor din Muntenia.

D-l D. Onciul admite că atît domniĭ Munteniеĭ cît și aĭ Moldoveĭ sunt din neamul voevozilor Asaniștĭ din dreapta Dunăreĭ, dovada titulatura *Jo* cît și instituţiunile de origină bizantino-bulgară[29]). Am aratat maĭ sus că și titulatura Io și instituţiile vechĭ le avem împrumutate de la Romîno-Bulgarĭ, aceasta de pe vremea dominaţieĭ și prin mijlocirea scriitorilor pe slavonește care i-am avut pînă în $^1/_2$ veaculuĭ al 17-lea.

Așa dar origina Mușăteștilor din neamul Basarabilor nu să sprijinește pe nicĭ un document; pînă astă zĭ nu avem nicăerĭ cea maĭ mică aratare de nume, care să ne lege de un document contemporan cu domnia luĭ Costea Mușat și a fiilor seĭ Petru și Roman; iar deducerile după care s-ar face o legătură între neamul Mușat și al Basarabilor, credem că nu se sprijinesc de cît pe părerĭ, care ușor pot fi răsturnate.

Noĭ în aceasta lucrare am arătat că pe la 1349 era un Costea fiul luĭ Ghiulea și acesta fiul luĭ Dragoș valahul; că Ghiulea era Voevod în Maramureș, că el și cu neamul săŭ a rămas credincios regeluĭ Ungarieĭ, ba chiar a luat parte la lupta contra Vlahilor răsvrătiţĭ din Moldova; dar că acest devotament către regele Ungarieĭ care se păstrează la 1355, cînd chiar să daŭ fiilor luĭ Ghiulea, luĭ Dragoș, Stan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirislăŭ, moșiĭ în Maramureș ca resplată a credinţeĭ lor faţa cu regele, se perde la 1360, cînd regele ungarieĭ răsplătește numaĭ meritele luĭ Dragoș fiul luĭ Ghiulea cu dare de moșiĭ, și nicĭ pe

28). *A. D, Xenopol* Istoria Romînilor vol. II p. 141.
29). *D. Onciul* orig. pr. Rom. p. 38 și 39.

unul din ceilalţi fraţi; ba chiar la la 1365 regele ungariei resplăteşte familia lui Sas Moldovanul şi pe fiul sěŭ Bolk foştĭ voevozĭ în Moldova şi alungaţi de către Bogdan fiul luĭ Micuia voevodul Moldoveĭ. Nu ştim în afară de Dragoş ce s-a făcut cu ceĭ alţĭ fraţĭ, noĭ am statornicit că Costea nemulţămit în Maramureş a venit în Moldova şi a sprijinit pe Bogdan în luptele contra vrăjmaşilor: din lăuntru, propaganda catolică, din afară luptele cu regele Ungarieĭ şi cu voevoziĭ trimişĭ contra luĭ, cum şi cu Tatariĭ. Că la moartea luĭ Bogdan, născîndu-să sub urmaşul săŭ Laţcu lupta cu propoveduitoriĭ catolicizmuluĭ Costea fiind vrăjmaş catolicilor a fost alăturea cu soţia luĭ Laţcu, iar la moartea acestuia Costea s-a urcat la tron sprijinit fiind de către apărătoriĭ ortodoxizmuluĭ anul 1373; fiind frumos la faţă şi chipeş i-au zis Costea Muşat (cel frumos, numire puţin cunoscută în Moldova, dar pe care o adusese din Maramureş şi pe care nume i-l daŭ toţĭ ca o adevarată poreclă, moştenind-o şi fiiĭ luĭ Petru şi Roman cariĭ tot Muşat saŭ Mnşatin de numire. Fie de bătrîneţă saŭ boală, după o scurtă domnie de aproape un an Costea moare, vrăjmaşiĭ luĭ aduc pe Iuga Coriatovicĭ, care însă nu poate domni de cît un an şi la 1375 este ucis de un complot al boerilor, care avea în frunte pe Petru Muşat fiul luĭ Costea. Cu acest domn să rîdică la tronul Moldoveĭ în mod sigur neamnl Muşat.

Costea Muşat fiind din neamul voevozilor Romînĭ din Maramureş avea ăceleaşĭ ca şi Bogdăneştiĭ şi trăind şi la Curtea Bogdăneştilor nu era privit ca un străin. Dacă admitem ca Costea Muşat este din neamul Basarabilor din din Muntenia putea fi privit ca Moldvovan? Nu, ar fi fost el socotit tot atît de străin ca şi Iuga Coriatovieĭ. Urcarea luĭ pe tron şi maĭ ales a fiuluĭ său Petru. trebuia să fie urmată de o vecinică nemulţumire din partea boerilor, dintre care mulţĭ eraŭ feciorĭ de voevozĭ Marmurosenĭ, şi să urmeze rescoale, conspiraţiunĭ, chemarea ajutoruluĭ străin, pentru a scoate de pe tron pe un străin. Să nu se obiecteze că fiind Romin din Valahia era frate; pe atuncĭ aseminea sentimente nu aveau valoare, un domn al Moldoveĭ şau al al Munteniei, dacă s'ar fi gîndit să ocupe tronul

uneĭ alte țărĭ de cît a sa, trebuia să se aștepte la lupte marĭ, și la răsvrătirea poporuluĭ contra luĭ, dar maĭ la începutut închegăreĭ domniatuluĭ Moldoveĭ, de sigur că întreaga domnie a luĭ Petru ar fi fost încărcată de lupte interioare și intervenire străină ; în domniile primilor musăteștĭ, nu să pomenește nimic din toată oastea ; pentru ce ?—pentru că musăteșții nu eraŭ străinĭ, eraŭ marmuroșenĭ, poate chiar rude cu Dragoseștiĭ, dacă Dragoș valahul din documente și cu Dragoș descălecătorul dintăĭ în Moldova este una și aceiași persoană. Cînd Lațcu moare fără a lasa urmaș de partea bărbătească, boerii găsesc că Mușat nu numaĭ că este vrednic de domnie, dar că n'aŭ pe cine împotrivi lor, dar numaĭ fiind uneia atrașĭ de făgăduelile marĭ ale ambițiosuluĭ Iuga Coriatovicĭ, care a apucat domnia Moldoveĭ pentru un an și a o plăti cu viața, s'a întrerupt firul Mușat la tron.

Ast-feliu am putnt găsi esplicarea faptuluĭ istoric, cum s'a putut succeda neamul Mușat după cel cel Bogdănesc pe tronul Moldoveĭ fără tulburărĭ și fără lupte dintre pretendențĭ de maĭ apoĭ, căcĭ neamul Mușat era dacă nu din aceișĭ tulpină Dragoșească care a domnit maĭ din vechĭ în Moldova, dar cel puțin din vița voevozilor Marmureșenĭ, de unde aŭ plecat ceĭ maĭ mulțĭ din intemeitorlĭ putereĭ Moldoveĭ.

Din acest neam Mușat să trage și Stefan Vodă cel Mare iată spița neamuluĭ săŭ :

Costea Mușat a avut treĭ fiĭ : Petru, Stefan și Roman, acest din urmă s-a căsătorit cu Anastasia fiica luĭ Lotcu Vodă și prin această căsătorie s-a unit cele două familiĭ în o tulpină Bogdăneștiĭ cu Mușăteștiĭ ; Roman a avut de fiŭ pe Alexandru cel Bun, acesta a avut maĭ mulțĭ fiĭ între care este și Bogdan care se căsătorește cu Maria Oltea din Oltenia, din această căsătorie să naște *Stefan cel Mare*, cel maĭ vrednic representant al neamuluĭ Mușat, care vreme de aproape jumatate veac a umplut cu faptele sale istoria omenireĭ, înșirîndu-se în numărul domnilor marĭ aĭ lumeĭ, de pe acele vremĭ.

ION DAFIN

Luĭ Ștefan cel Mare

2 Iulie 1904

Măreț, sublim se'nalță pe-un piedestal măreț
Icoana ta cea sfîntă! Cu buzduganu 'n mînă
Arăți că România acuma e stăpînă
Pe soarta eĭ. Tu, Ștefan, eroŭ din alte dățĭ,

Apostul sfînt, ce 'n tine se întrupează 'ntreagă
Iubirea de moșie și-un eroism sublim,
Pe urma ta, doar astăzĭ ca nație trăim,
Și de-amintirea-țĭ sfîntă un gînd etern ne leagă.

De patru veacurĭ țara Moldoveĭ, la hotară
Te are santinelă viteză ce-o păzește
De dușmaniĭ ce ochiul spre dînsa îșĭ țintește,
Dar în zadar, căcĭ ochiu țĭ veghează pentru țară.

Vor trece veacurĭ multe, mileniĭ chiar vor trece,
Veĭ remînea simbolul eroului sublim
Ce ș'a iubit moșia pe care-o moștenim,
Eroŭ ce nimenĭ altul în vecĭ nu te va 'ntrece.....

cel Mare, îngropat la Dolheştii marĭ de lîngă Fălticenĭ,—Iar *Oanța* e amintit şi ca *ot Roman*, în loc de Novograd în 6976.

d) *Orheiul*. In părțile răsăritene spre Nistru, Stefan îşĭ întări Orheiul, contra Tatarilor. Parcalabiĭ din aceste părțĭ sînt rar pomenițĭ şi avem 4 nume cunoscute: *Radul Gangur* între 6978–6999, în tovărăşie cu *Vlaicul*, cu *Dima* 6989 şi cu *Groze Micolicĭ* 6995—6999.

Şi Gangur şi Groze Micolicĭ sînt pomenițĭ des în actele timpuluĭ ca boerĭ fără boerie, de şi îĭ găsim în aceiaşĭ anĭ ca parcalabĭ de Orheiŭ. Prezența aşa de îndelungată a luĭ Radul Gangur se explică prin aceia că familia Gangur era băştinaşă şi cu marĭ proprietățĭ teritoriale în părțile Nistruluĭ pe Puhoiul.

e) *Belgrad şi Kilia*. Soarta acestor 2 cetățĭ a fost aceiaşĭ. Kilia a intrat în mîna luĭ Stefan Vodă după asediul din 6973, Ianuar 28 (1465), şi stă în puterea sa pînă la 6992 Iunie 14 (1484), cînd i s-a luat definitiv de Turcĭ. Decĭ ea n'a stat în stăpînirea Moldoveĭ de cît 21 anĭ, în care timp ea a fost administrată de parcalabĭ romînĭ. *Cetatea albă* a fost maĭ din vechĭ în stăpînirea Moldoveĭ, de unde maĭ înainte era în stăpînirea Genovezilor. Cel care o întăreşte şi-ĭ dă o nouă viață e marele Stefan.

Parcalabiĭ amintițĭ în documente sînt aceştia:

Kilia:

Isaia şi Buhtea 9974—6977.

Goian şi Paşco 6978.

Ivaşco şi Neag 6979—87.

Ivaşco şi Maxim 6988—6992, Iulie 14.

Cetatea Albă:

Stanciul cu fiul săŭ Mîrza şi Zbierea 6974—6978.

Luca şi Bălc 6979—6980.

Luca şi Herman 6983.

Herman şi Duma 6987—6988.

Gherman şi Oană 6989—6992, Aug. 5.

E interesant de a prinde aicĭ chipul cum şi-a rînduit Stefan Vodă parcalabiĭ săĭ în cele 2 cetățĭ, care neputîndu-ĭ sta în mînă de cît 21 anĭ bunĭ, lesne ne este de a urmări filiațiunea în boeriile celor rînduițĭ cu administrarea lor. *Isaia şi Buhtea*

sînt cunoscuţi deja în diplomatica timpului; pe Isaia l-am găsit parcalab de Neamţ între 6969—6974, adică 8 ani în şir. Se vede că în luptele desfăşurate la Dunăre, boerul de la Neamţ şi-a arătat toată bravura, ori îşi cîştigase faima pe lingă domn, ca bun ocîrmuitor de cetăţi, căci imediat e trecut la Kilia din acelaş an 6974. Iar tovarăşul său *Buhtea* e acelaş cu boerul fără titlu, zis în documente şi *Buhtinov* «a lui Buhtea», care se întîlneşte între 6968 şi 6984, adică cu mult înainte de a intra în noua diregătorie de parcalab al Kiliei, şi încă 7 ani după ce a eşit din această diregătorie. El s-a bucurat de favoarea Voevodului pînă la vestita bătălie de la Războeni, cînd probabil că şi-a dat obştescul sfîrşit luptînd pentru *steag*, pentru *lege* şi pentru *moşie*. Acest Buhtea e unul din eroii de la Războeni! Urmaşii săi i-aŭ schimbat renumele în poreclă, şi azi vechiul *Buhtea*, a ajuns *Buftea*, după cum *pohtă* a ajuns *poftă*!

Goian e vestitul boer, fost vornic mare de la inscăunarea lui Stefan în 6965—6969, rînduit parcalab de Hotin între 6969—6974, şi acum rînduit parcalab la Kilia în 6978. Tovarăşul său de părcălăbie *Paşco* e intilnit în diplomatică ca boer fără titlu 5 ani după eşirea sa din părcălăbia Kiliei, pînă în 6984, cînd încetează, probabil iar fiind unul din eroii luptei de la Războeni. Boerimea mare şi-a rărit mult rîndurile la acea luptă, în care marele Voevod a fost stropşit de numărul covîrşitor al Turcilor. De acest *Paşco* avem legat numele de Paşcani, în vecinătatea Războienilor, şi familia Paşco ni-i aratată încă de pe la începutul secl al XV-lea prin meleagurile Paşcanilor de azi.

Ivaşco pare a fi cunoscutul boer fără titlu *Ivaşco Hrincovici* saŭ „a lui Hrinco“, care se întîlneşte în diplomatica timpului între 6975—6987, urmînd a funcţiona şi ca parcalab la Kilia de la 6978 pînă la luarea ei de Turci în 6992 Iulie 1992 Iulie 14. Iar *Neag* după ce a fost comis între 6974—6978, e rînduit parcalab la Kilia între 6979—6987, ca să fie trecut apoi parcalab la Hotin între 6987—6998.

Trecînd la Cetatea Albă observăm că *Stanciul*, primul parcalab amintit e boerul fără titlu, *Stanciul*, din 6968, care împreună cu fiul său *Mîrza*, e rînduit parcalab la Kilia în 6974, unde stă pînă în 6978, ca să rămînă apoi iarăşi fără titlu pînă

în 6984, cînd probabil că a luptat şi căzut ca un eroŭ în marea luptă de la Războenĭ, împreună cu fiul săŭ *Mîrza*. Iar *Zbiarea*, tovarăşul luĭ Stanciul în ceĭ 4 anĭ de părcălăbie, rămîne boer fără titlu de la 6978—6996, cînd încetează de a maĭ figura în documente. Probabil că norocul l'a favorizat şi pe acest eroŭ de la Războenĭ de a nu cădea în luptă şi a continua să figureze în divan ca mare boer fără titlu încă 12 anĭ după poticala de la Războenĭ. *Herman* (Hrăman) zis şi Petru urmează luĭ Bálc în 6983 Maiŭ, administrînd întîiŭ cu Luca parcalabul, sub care se restaurează porţile cetăţiĭ Albe, cum vorbeşte faimoasa inscripţie ce a dat atît de furcă istoricilor noştri [1]), iar apoĭ cu Duma pînă la 6988, decĭ 5 anĭ, dînd locul luĭ *Gherman*, persoană deosebită în diplomatica timpuluĭ, pentru a rămînea simplu boer fără titlu pînă către 7005, adică la bătălia de la Codriĭ Cozminuluĭ, unde probabil şi-a găsit moartea; iar tovarăşul săŭ *Duma* zis şi *Brudur* continuă a figura în divan ca boer fără titlu pînă prin 7010, în ajunul morţiĭ luĭ Stefan Vodă.

Din tălmăcirea listeĭ parcalabilor acestor 2 cetăţĭ reiesă că Stefan cel Mare a rînduit în administrarea lor pe ceĭ maĭ fruntaşĭ aĭ săĭ boerĭ de arme, cácĭ maĭ pe toţĭ îĭ găsim încetîndu-şĭ boeria odată cu marile lupte de la Războenĭ şi Cozmin, orĭ bucurîndu-se de favoarea domnuluĭ timp îndelungat după eşirea lor din părcălăbie şi după pierderea acestor 2 cetăţĭ.

3) *Boeriĭ fără titlu.* Era în deprinderea vechiĭ Cancelariĭ de a se aduce credinţa boerilor pe lîngă cea a domnuluĭ, şi la cazurĭ marĭ,—ca o închinare a ţăriĭ saŭ un act extern—boeriĭ să-şĭ atîrne şi peceţile lor. Boeriĭ înşiraţĭ în listă vin uniĭ cu arătarea slujbeĭ lor, alţiĭ fără nicĭ o indigetare de slujbă. S'a admis a li se zice: **boerĭ cu boerie** şi **boerĭ fără boerie** (fără titlu), de şi—după mine—e necorectă, căcĭ credem imposibil ca

---

1) Murzachevicĭ „Mem. Soc. din Odesa“ II, 481, idem XV; Z. Arbure „Basarabia“ 1899, 269, 321; N. Iorga „Chilia şi Cetatea Albă“, 1900, pag. 98, aduce facsimilul inscripţieĭ cu cetirea: „în aniĭ de la întruparea domnuluĭ 1438 s-a săvîrşit marea poartă a cetăţiĭ în zilele evlaviosuluĭ Stefan Voevod şi în zilele Panuluĭ Luţian Herman“. Tocilescu citeşte: *piuliţu miu Herman*=artileristuluĭ meŭ Herman; I. Tanoviceanu luînd listele boerilor citeşte: „panu Luţi (Luca) i panu Hermanu“=boeruluĭ Luca şi pan Herman“ singura adevărată. (Noua revistă romînă“ III, 38, 93, 136).

domnul să primească credința cuiva (veara pana) fără ca acel boer să fie într-un serviciŭ de încredere a domnuluĭ. Maĭ din vechĭ—sub Alexandru cel Bun—se aducea credința boeruluĭ *cu a copiilor săĭ*; maĭ apoĭ acest obiceiŭ a dispărut, în măsura în care s-a reglementat și diferențiat maĭ bine serviciile de cancelarie ale boerilor. In starea veche cam patriarhală a Voevodatuluĭ moldovenesc nu eraŭ bine definite atribuțiunile de stat. Vremea a desăvîrșit inceputul de organizație a statuluĭ și a cancelarieĭ; și dacă Alexandru cel Bun a început o organizare a boeriilor, lunga domnie a luĭ Stefan cel Mare, a îndeplinit opera, prin fixarea boeriilor, diferențiarea serviciilor [1], și tendința de a face să înceteze în diplomatica veche aducerea credințeĭ boerilor fără titlu, ceia ce dispare definitiv către anul 7087 sub domnia luĭ Petru Șchiopul.

De unde în primele luĭ documente între 6965—6984, să aduce credința a cîte 18 boerĭ fără titlu saŭ cu arătărĭ necomplecte de boerie, ca *Hotineanul*, *Dorohoianul* ot *Neamț*, etc. către sfîrșitul domnieĭ abia se pomenesc cîte 3 boerĭ, 2 și chiar *unul* (Șteful), presărațĭ intre boeriĭ cu titlurĭ.

In jurul acestor boerĭ fără titlu s-a văzut și se vede de uniĭ istoricĭ o reminiscență a vechiuluĭ regim feudal: domnul cu toțĭ vasaliĭ săĭ jurînd credință pentru respectarea solidităţiĭ unuĭ act fie intern, fie extern. Legătura însă ce răsare că era între boeriĭ *cu* titlu și ceĭ *fără* titlu, căcĭ se putea trece de la alta, maĭ ales în ceia ce privește părcălăbiile cetăților, care prin secl al XV-lea aŭ jucat un foarte mare rol în istoria Moldoveĭ—amintire trainică a chipuluĭ cum s-a stabilit domniĭ în Moldova cu paza cetăților de fruntarie.

Atît părcălăbiile cît și boeriile fără titlu par a-șĭ fi păstrat în secl al XV-lea acea importanță *militară*, necesară întinderiĭ teritoriale ce luase Moldova în acel veac, și că boeriile *cu titlu* începuse a căpăta maĭ mult valoare *administrativă*. Iată de ce de rostul eminamente militar și de arme al parcalabilor și al boerilor fără titlu s-a legat și rostul lor mare politic în soarta schimbăriĭ domnilor.

---

1) Vezĭ nota de la doc. din 6918 Sept. 22 în „Arhiva" an. XV, No. 1 asupra caracteruluĭ vechiĭ cancelariĭ și chipuluĭ de a se lua credința boerilor prezențĭ la curtea domnească.

In luptele dintre urmașiĭ la tron a luĭ Alexandru: Ilieș, Stefan, Roman, Alexandrel, Petru Aron, Bogdan și Stefan, această boerime nobilitară de arme a jucat rolul intîiŭ. Lista sa nu e interminabilă. Cîte-va marĭ familiĭ îșĭ daŭ regulat contigentul in luptele fratricide dintre *fraţĭ*, *verĭ* și *nepoţĭ*. Acest lucru ne interesază și pentru inceputul domnieĭ luĭ Stefan, căcĭ în prezența unora și altora din aceștĭ boerĭ fără titlu, vom citi cari aŭ fost prieteniĭ Voevoduluĭ la înscăunarea sa, care l-aŭ ales la *direptate*, și care i-aŭ fost dușmaniĭ.

In lunga domnie a luĭ Stefan cel Mare, de aproape jumatate de veac, întilnim în sutele luĭ de documente numaĭ 57 boerĭ fără boerie. Din aceștia o mare parte trebue să-ĭ punem de drept între boeriĭ cu titlu, ca parcalabĭ: *Manoil*, *Vlaicul*, unchiul domnuluĭ cu fiul săŭ *Duma*, *Isaia*, *Stanciul* cu fiul săŭ *Mărza*, *Buhtea*, *Fete Ion*, *Goian*, *Şandru*, *Zbiare*, *Albul*, *Radul Gangur*, *Ivaşco Hrincovicĭ*, *Oanţă*, *Ioan Boureanul*, *Luca*, *Neag*, *Fete Gotcă*, *P. Hrăman*, *Paşco*, *Andreica Ciortorovski*, *Ioan Secară*, *Dajbog*, *Groze Micoticĭ*, *Muşat* și *Duma Brudur*, adică 27 boerĭ.

In primiĭ 3 anĭ de domnie, boeriĭ cari aŭ sprijinit domnia luĭ Stefan și probabil că aŭ luptat cu el la Joldeștĭ contra luĭ Petru Aron, aŭ fost aceștia: *Cozma Şandrovicĭ*, *Manoil*. *Oană Julicĭ*, *Costea Orăş*, *Oţel*, *Hodco Creţevicĭ*, *Miccraiŭ*, *Steţco Dămăcuş*, *Vlaicul cu Duma*, *Hodco Stibor*, *Toma Chindea*, *Ilieş Modruz*, *Lazea Pitic*, *Petru Ponicĭ*, *Sandricin*, *Isaia* și *Sălavinco*, adică 18 boerĭ marĭ, la care adăugînd boeriĭ divaniștĭ cu titlu, ce apar în primele luĭ documente, și anume: *Dobrul* logofătul, *Goian* vornicul, *Sachiş* spătarul, *Stanimir* vistierul; *Ciopeĭ* parcalabul, *Ion Bourean* comisul, *Zbiare* stolnicul, *Todor* paharnicul, *Isaia* postelnicul, am avea 27 boerĭ marĭ cari aŭ aclamat la Direptate pe Voevodul Stefan și și-aŭ împărțit cu el puterea.

Pe mulțĭ din aceștĭ boerĭ iĭ găsim in documentele anterioare slujind sub domniĭ, cari s-aŭ războit între dînșiĭ. Cel ce a slujit sub maĭ mulțĭ domni e *Oană* (*Ioan*) *Julicĭ* (6951—6961) sub Stefan Vodă, Roman Vodă, Petru Vodă, Bogdan Vodă și Alexandrel, neputîndu-se împăca cu domnia luĭ Petru Vodă Aron,

Oană Julici trece în partea luĭ Stefan şi vine cu dînsul în Moldova. Tot această politică a ţinut-o probabil şi *Petru Ponicĭ*, care de la divanul luĭ Alexandrel îl vedem de o dată în primul divan a luĭ Stefan. Boeriĭ cari de şi aŭ slujit sub Petru Aron în 1456, cînd însă a fost vorba de a se decide între Stefan şi Petru Aron, aŭ trecut de partea tînăruluĭ Voevod, putem socoti pe aceştia: *Cozma Şandrovicĭ, Manoil de la Hotin, Costea Orăş, Steţco Dămăcuş, Hodco Creţevicĭ, Lazea Pitic, Goian Albu*. Aceştia rămîn şi în primul divan a luĭ Stefan.

Boerĭ noĭ veniţĭ ca prietenĭ luĭ Stefan, avem pe: *Oţel, Miccraiŭ, Toma Kînde, Ilieş Modruz, Sălavinco*; dar pomenirea lor durează foarte puţin, cîte un an doĭ, afară de *Toma Kîndea* care ţine 11 anĭ.

Decĭ Stefan Vodă pentru a răsturna pe ucigătorul tatăluĭ său, pe Petru Aron, s-a slujit de foştiĭ boerĭ partizanĭ aĭ tatăluĭ săŭ şi a luĭ Alexandrel, de nemulţumiţiĭ luĭ Petru Aron, şi de tineretul boieresc al timpuluĭ, care însă n-a lăsat amintire în diplomatica timpuluĭ de cît pentru foarte scurtă durată.

Ştiind însă că statornicia în scaun atîrnă de la acţiunea ce putea face de a atrage în parte-ĭ pe fruntaşiĭ boerĭ aĭ timpuluĭ, partizanĭ aĭ răsturnatuluĭ domn, el se sileşte a-ĭ ademeni, şi după 2 3 anĭ de străduinţă, reuşeşte a atrage pe bătrînul şi fostul vornic între 694?—6965 *Duma Braevicĭ*, dîndu-ĭ locul de cinste în divan luĭ şi fiuluĭ săŭ *Duma* zis şi *Brudur* (?) pînă către 7010 în ajunul morţiĭ; pe *Costea Danovicĭ*, care probabil cade în lupta de la Baia, şi pe îndărătniciĭ *Şendric Tolocico, Iaţco Hudicĭ* şi *Ivaşco Hrincovicĭ*, cari fiind partisanĭ înfocaţĭ a luĭ Petru Aron, nu se lăsară ademeniţĭ de cît către 6972, după ce aŭ fost asiguraţĭ cu temeiŭ că le va fi respectată şi averea şi persoana lor; şi în adevăr nicĭ un boer nu figurează maĭ regulat în documente ca *Iaţco Hudicĭ* între 6972—7000, adică cam 30 anĭ, întovărăşind în acţiune pe marele Voevod şi văzîndu-l şi la tinereţe *ca duşman*, pentru a trăi pînă la adincĭ bătrîneţe *ca prieten* stăpînuluĭ săŭ, iar Şendric Tolocico cade în bătălia de la Baia. *Iaţco Hudicĭ, Duma Braevicĭ, Costea Danovicĭ, Ion Bucium şi Petru Ioachimovicĭ*, sînt ceĭ 5 boerĭ marĭ, cărora domnul Stefan nu le-a dat însărcinărĭ administrative,

căcĭ rămîn toată viaţa lor boerĭ fără titlu, dar aŭ fost încunjuraţĭ de marele Voevod, de toată cinstea, care se cuvinea unor meritoşĭ rivalĭ aĭ săĭ.

Intre 6968 şi 6984 lista boerilor divaniştĭ fără titlu maĭ numără pe aceştia: ce-ĭ dăm în ordinea intrăriĭ lor în divan. Intraţĭ în 6968; *Duma Braevicĭ, Coste Danovicĭ, Albul, Petru Ioachimovicĭ* (zis şi Ioan Movici) cu fratele săŭ *Vasco, Cozmiţa, Ion Bucium, Buhlea, Felion, Stanciul, Lazul*;—în 6969 *Goian, Isac*;—în 6972 *Şandru ot Dorohoĭ, Radu Piscu, Iaţco Hudicĭ*;—în 6974: *Zbiarea, Şendric Tolocico, Radu Gangur, Ivaşco Hrincovicĭ, Steful Cernat* şi *Ciocîrlie.*

După bătălia de la Războienĭ, rîndurile mareĭ boerimĭ s-aŭ rărit, de aceia vedem figurînd nume cu totul nouă în diplomatica timpuluĭ după 6984 şi anume: *Steful Isacovicĭ, Fele Golcă, Petru Hrăman, Dinga, Iuga, Andreica Ciortorovski, Ion Secară, Dajbog, Groze Micoticĭ, Muşat* şi *Duma Brudur.*

Ultimul boer fără titlu, care vede apunînd pe Marele Stefan şi ia parte la înscăunarea luĭ Bogdan, pe care îl slujeşte pînă la moarte-ĭ, este *Steful* (probabil) *Isacovicĭ*, singura rămăşiţă din acel *lung şi însemnat* şirag de marĭ boerĭ, carĭ cu fapta şi cu sfatul aŭ ajutat pe Stefan la ocîrmuirea ţăriĭ.

4) *Vorniciĭ.* Pe vremea luĭ Stefan trebile administrative şi judecătoreştĭ nu eraŭ aşa de multe ca să se simtă nevoe de 2 vornicĭ, ca maĭ apoĭ. Greşeşte dar cronicarul Ureche, cînd dă pe sama luĭ Alexandru cel Bun înfiinţarea celor 2 vornicĭ din *ţara de jos* şi *ţara de sus* (dolneai (nijnii) i gorneai (vişneai) zemli). Diferenţiarea aceasta vine maĭ tîrziŭ, abia către 7070 sub Lăpuşneanu Vodă cu Ionaşco Zbiarea şi Crăciun. In toată diplomatica luĭ Stefan găsim amintirĭ de *un singur vornic*; se dă însă nume de vornicĭ şi la maĭ mariĭ unor craşe din ţara de sus ca *Suceava* (Oană) ca Dorohoĭ (Şandru). Din documentele cunoscute pînă acum citim aceştĭ vornicĭ: *Goian Albu* 6965—6969, *Crasneş* 6969—6975; *Isaia* 6976—6978, *Bodi* 6979—6981, *Hrean* 6981—6992, *Dragoş* (*Boul*) 6995—6999. *Boldur* 6999 şi sub Bogdan Voevod

Din aceştĭ vornicĭ cea maĭ mare parte iĭ găsim figurînd în celelalte trepte ale boerieĭ ca *Crasneş* (rîdicat din postelnicie), *Isaia* (trecut din părcălăbia Kilieĭ), *Bodea* (rîdicat din spătărie), *Dragoş* (idem), *Boldur* (rîdicat din visternicie).

De la inceput se vede dar că vornicia era socotită ca cea maĭ înaltă treaptă a boeriilor administrative, şi că prin vechime şi experienţă un boer se ridica pînă la vornicie, logofeţia fiind rezervată special domnuluĭ în chipul de alegere şi numire a mareluĭ său *cancelar*.

5) *Portariĭ de Suceava*. Greşit s-a confundat de cronicariĭ de maĭ apoĭ Hătmănia cu părcălăbia de Suceava. Pentru prima oară se unesc aceste 2 slujbe abia către 1592 în persoana luĭ *Andreĭ* şi apoĭ a luĭ *Simeon Moghilă*. Suceava a avut din vechĭ *Vornicĭ*, maĭ apoĭ găsim părcălabĭ pe *Iliaş* (probabil) *Modruz* şi pe *Petru Ponicĭ* 6965; pentru a deveni apoĭ portarĭ de Suceava, în persoana luĭ *Şendrea* 6987, cumnatul luĭ Stefan Vodă şi mort in luptă contra luĭ Ţepeluş la izvorul apeĭ (6989) şi îngropat la Dolheştiĭ marĭ, unde şi azĭ e mormîntul. Iar către bătrîneţa sa 7007, Stefan a rînduit portar de Suceava pe *Luca Arbure*, vestitul boer moldovan, ctitorul bisericeĭ de la *Şipote*, Iaşĭ, care continuă a păstra portăria de Suceava sub Bogdan şi Stefăniţă Vodă, pînă la descăpăţinarea luĭ în 7031 April.

6) *Spătariĭ*. *Sakiş* 6965—6976; *Bodea* 6976—6979 (trecut ca vornic). *Vrăncean* 6979—6980, *Mihail* 6981—6984 (mort la Războenĭ), *Coste* (6987—6989), *Dragoş* 6992, (trecut ca vornic), şi *Petru Clănău* 6995—şi sub Bogdan Vodă. De numele acestuĭ Clănău spatarul s-a legat falşul *Izvod* din 1495, tradus de pe cronica latinească a luĭ *Hurul*, în Vasluĭ.

7) *Visterniciĭ*. *Stanimir* 6965-6968, *Iuga* 6968—6989, *Kiracola* 6989—6992, *Boldur* 6995—6999 (trecut ca vornic, unchiul familiilor Boldur-Costaki-Negel-Gavriliţa) *Isac* 6999—şi sub Bogdan Vodă.

8) *Postelniciĭ*. *Isaia* 6965—6968, *Crasneş* (6968), *Paşco* (6969—6976), *Iuga* (6978—6984, mort la Războenĭ) *Gherman* 6987 (trecut ca parcalab la Cetatea Albă), *Eremia* 6987—7003, *Dumşa* 7005—7007, *Cozma Şerpe* 7010—şi sub Bogdan Vodă.

9) *Paharniciĭ*. *Todor* (*Vascan* orĭ *Moica*?) 6965-6969; *Negrilă* 6969—6978 (tăiat de Stefan Vodă în Vasluĭ), *Dajbog* 6979—6984 (trecut apoĭ la Neamţ). *Ioan* (Secară) 6987—6992 (trecut ca parcalab de Roman), *Andreica* (Ciortorovski) 6995—6997 (trecut apoĭ ca parcalab de Roman), *Sima* 6998; *Moghila* 6998—şi sub Bogdan Vodă.

10) *Stolnicii.* *Zbiare* 6965—6972, *Luca* 6974—6978 (probabil cel tăiat de Stefan Vodă în Vasluĭ, amintit de Ureche ca *Alexa*), *Toma* 6978—6981, *Borş* 6984, *Petru* 6987, *Mateiaşĭ* 6995—6996, *Dragoş* 6996, *Ioan Frunteş* 6997—şi sub Bogdan. De urmaşiĭ acestuĭ Ioan Frunteş am dat în hîrtiile răzeşilor Cozmiţă din Roman (Ur. XXIV).

11) *Comişii.* *Ioan Boureanu* 6965—6972 (trecut ca parcalab de Neamţ), *Neagu* 6974—6978 (trecut ca parcalab la Kilia), *Ilea Huru* 6979 -6992 (tatăl luĭ Efrim Hurul, vornicul luĭ Rareş Vodă şi urmaş de a bănuitului logofăt a luĭ Dragoş Vodă, autorul croniceĭ falşe «Cronica luĭ Hurul»), *Grozea* 6987—6992, *Şandru* 6995—6999 (trecut apoĭ parcalab de Roman unde stă şi sub Bogdan Vodă), *Petrică* 7000—şi sub Bogdan Vodă.

Aceştia sînt în liniamente generale boeriĭ luĭ Stefan. Sigur că cu prilejul publicăriĭ diplomaticeĭ luĭ Stefan, lista se va întregi şi *ca nume* şi *ca date*; cadrul general însă va fi acelaşĭ. Sînt multe urice de pe vremea luĭ Stefan; numaĭ în condica dată în Uricar vol. VI, avem la 50 urice amintite de la Stefan Vodă; particulariĭ—răzeşĭ şi proprietarĭ marĭ—aŭ în pachetele lor urice de la Stefan; noĭ înşine vom da maĭ jos cîte-va inedite. Din toate acestea reiesă că marele Voevod Stefan s-a slujit în lunga luĭ domnie de 47 anĭ numaĭ de 120 marĭ boerĭ, din care 30 fără titlurĭ şi 90 boerĭ cu boeriĭ în stat în cele 10 slujbe marĭ prin cetăţĭ şi la curtea domnească. Pe foarte mulţĭ din aceştĭ înalţĭ demnitarĭ i-a lovit sineaţa orĭ arcul omorîtor al duşmanilor în nenumăratele lupte, şi prea pe puţinĭ i-a lovit securea orĭ buzduganul voevoduluĭ «care era mînios şi degrabă vărsa sînge nevinovat şi la ospeţe omoria fără judeţ».

Cînd tu domn al uneĭ ţărĭ ca Moldova, venit la tron în împrejurărĭ ca acele, încunjurat de vecinĭ duşmanĭ cu care să staĭ tot timpul la harţă, şi să poţĭ uza în trebile publice ale ţăriĭ şi maĭ ales în cele ostăşeştĭ numaĭ 120 de oamenĭ de mîna întîia în 47 anĭ de domnie dă dovadă de înaltă cumintenie şi adînc tact politic, a inspira teamă şi respect supuşilor tăĭ, fără a ridica braţul tăŭ vînjos asupră le, a atrage pe duşmaniĭ tăĭ prin excesivă atenţie ca boerilor ştiuţĭ, a păstra statornicie în treburĭ şi oamenĭ şi a insufla ţăranilor dragoste de moşie,

steag și lege, prin însădirea și răspîndirea simțuluĭ de proprietate adînc la toțĭ răzeșiĭ din Moldova.

Așa a procedat Stefan; așa ni-l arată izvoadele sale interne și așa trebue să-l încadrăm în istoria neamuluĭ.

III Caracteristica domniei Marelui Voevod

Din cercetarea listeĭ boerilor ne-am întărit în ideia asupra chipuluĭ cum și-a guvernat Stefan Vodă țara cu boeriĭ săĭ. Stabilitate pe cît s-a putut, continuitate în administrație, înaintare între slujbașĭ după vechime și pricepere, ademenirea dușmanilor săĭ personalĭ pentru a-ĭ întoarce în prietenĭ. Opoziție de boerĭ maĭ n-a avut marele Voevod după primiĭ 10 anĭ de domnie. Și dacă ura sa contra luĭ Petru Aron a fost veșnică, pînă ce i-a răpus capul, era o sfîntă datorie filială ce-ĭ impunea răzbunarea, cum și o adîncă tactică politică de a nu maĭ tolera *domnișorĭ* să uneltească prin vecinĭ după tronul Moldoveĭ, boala generală a Munteniei și Moldoveĭ. Și a reușit Stefan Vodă. Inaintea luĭ i s-aŭ închinat toțĭ boeriĭ; aspirațiunile pentru domnie aŭ amuțit și cu cît anĭ treceaŭ și vitejie se adăuga la vitejie, iar țara prin cele maĭ alese ale sale elemente: boerĭ, curtenĭ și țaranĭ își însemna cu sînge paginĭ glorioase și neșterse în istoria sa, cu atîta figura mareluĭ Voevod trecea de mare și sfîntă în ochiĭ popoіuluĭ, de autoritară în ochiĭ boerilor, de renumită în ochiĭ Europeĭ contimporane luĭ. Nu în zădar Cronicarul Polon își arată deplinul săŭ sentiment de admirațiune pentru figura marelui Voevod, care în dimineața zileĭ de 2 Iulie, la orele 10, apunea pentru totdeauna din ochiĭ muritorilor pentru a ajunge mare, mare, dumnezeiască și sfîntă în mintea și inima popoіuluĭ săŭ.

Stefan Vodă a întrunit în ființa sa toate însușirile omuluĭ chemat a fanatiza mulțimea. *Eroŭ,* ca ceĭ din poveste, unde era maĭ greŭ el singur se vîra, ca văzîndu-l aĭ săĭ să *nu îndărăpteze*; *iute și aprig* în mînie «de multe orĭ la ospețe omoria fără județ» «mînios și degrabă vărsa sînge nevinovat», n-a ajuns însă ca actele sale de absolutism să-ĭ întunece figura, ca luĭ Țepeș; *religios* pînă la bigotism, putea stîrni la supușiĭ săĭ cult pentru

el, căcĭ ce alta eraŭ măsurile luí de a se posti cîte 3 zile după o mare victorie, de a i se năluci că vede pe Sf. Dumitru saŭ pe Sf. Procopie călare, îndemnîndu-l la vitejie și izbîndă, de cît trăsăturile omuluĭ cu fire aprinsă, a omuluĭ *genial*.

Ureche cronicarul ne-a zugrăvit firea luĭ Stefan nu se poate maĭ bine. Ba se pare că bătrînul nostru cronicar fiind adeptul uneĭ școlĭ de a explica faptele militare ale luĭ Stefan, prin temperamentul săŭ holeric, crede că multe din prădăciunile și incursiunile sale nu 'șĭ găsesc motivul de cît în zburdăciunea fireĭ sale.

Cu cît se vor cunoaște maĭ bine cutele politiceĭ luĭ Stefan, cu atît ne vom lămuri asupra motivelor ce aŭ provocat actele sale, care numaĭ din tălmăcirea listeĭ boerilor, apar într'o față cŭ totul nouă.

Așa încă un caz caracteristic. Din scrisoarea mediculuĭ Leonardo de Massari, scrisă din Buda, asupra ultimelor zile ale mareluĭ Voievod, reiese autoritarismul unit cu cruzimea bătrînuluĭ domn. Povestește doctorul că în ajunul morțiĭ, aflînd Stefan că boeriĭ se ceartă de la succesor, și că uniĭ voesc pe Stefan fiul luĭ Alexandru, iar nu pe fiul săŭ Bogdan încrucișatŭl, a ordonat ca să fie scos afară cu patul și a pus să se execute în fața-ĭ pe boeriĭ răzvrătitorĭ. Ceĭlalțĭ s-aŭ liniștit. Iată o scenă care ar confirma pe deplin spusele cronicaruluĭ că *era mînios și degrabă vărsa sînge nevinovat*. De cît așa este? Spus-a oare adevărat doctorul venețian? N-a exagerat el nimic? Cîțĭ să fi fost boeriĭ cărora li s-a tăiat capul pe dată? Fost-aŭ aceia din velițiĭ boerĭ? Doctorul italian nu ne spune; dar afirmarea luĭ și-a făcut curs în orĭ-ce manual, ca un fapt perfect adevărat.

Noĭ contestăm aserțiunea doctoruluĭ, saŭ în orĭ-ce caz o reducem la un foarte mic incident. Transmiterea putereĭ de la tată la fiŭ s-a făcut fără zdruncin. Toțĭ mariĭ boerĭ, *dar toțĭ absolut fără nicĭ o excepție*, aŭ recunoscut pe Bogdan de domn, și aŭ continuat de a sluji ca marĭ boerĭ și în divanul săŭ. Dovadă ne-o daŭ documentele timpuluĭ. Ele sînt acele mărturiĭ recĭ, dar în totul adevărate. Eĭ bine, tot divanul luĭ Stefan din ultimiĭ anĭ, ființază și sub Bogdan. Iată-l:

I. Tăutul logofăt de la 6987 *și sub Bogdan*; Boldur dvor-

nicul de la 6999 *şi sub Bogdan*; Toader şi Negrilă parcalabĭ de Hotin, de la 7008 *şi sub Bogdan*; Eremia şi Dragoş parcalabĭ de Neamţ, de la 7007 *şi sub Bogdan*; Şandru parcalab de Novograd, de la 7005 *şi sub Bogdan*; Luca Arbure portar de Suceava, de la 7007, *sub Bogdan şi Stefăniţă*; Petru Clănăŭ spatarul de la 6995 *şi sub Bogdan*; Isac visternicul de la 6999 *şi sub Bogdan*; Cozma Şerpe postelnicul de la 7010 *şi sub Bogdan*; Moghilă paharnicul de la 6998 *şi sub Bogdan*; Ion Fruntes stolnicul de la 6997 *şi sub Bogdan*; Petrică comisul de la 7010 *şi sub Bogdan*.

Decĭ tot divanul marilor boerĭ a fost la moartea luĭ Stefan, şi a lucrat apoĭ şi sub Bogdan. Care să fi fost dar partizaniĭ luĭ Stefăniţă (zis Lăcustă ?) Nicĭ unul din mariĭ boerĭ.

Stefan Vodă în lunga-ĭ domnie ne dă prilejul de a-ĭ deosebi 2 faze: o fază *militară*, şi o fază *religioasă*. S-a zis că dînsul a rîdicat atîtea mînăstirĭ şi bisericĭ cîte războaie a făcut şi că după fie-care bătălie rîdica cîte o biserică. Afirmarea aceasta nu e exactă de cît în parte.

Lăsînd de-oparte zidirea măn. Putneĭ în ceĭ dintîĭ anĭ aĭ domnieĭ, ca loc de îngropare a familieĭ sale, imitînd exemplul bunuluĭ săŭ Alexandru Vodă, maĭ toate bisericile sînt făcute cu mult maĭ tîrziŭ de cît data bătăliilor, ce a vrut să sfinţască prin acele bisericĭ. Ca dovadă avem biserica de la Războenĭ.

Pînă către 1484, cînd i s-a lŭat Kilia şi Cetatea Albă de Turcĭ, Stefan cel Mare a luptat pe cît s-a putut, apărîndu-şĭ ţara contra Ungurilor, Turcilor şi Tatarilor, şi atăcînd cu de la sine putere pe Săcuĭ şi pe Muntenĭ. Norocul l-a slujit în toate, căcĭ chiar faţă cu Turciĭ, contra cărora se apara, reuşeşte a lua de sîrg asupră-le şi a-ĭ izgoni din ţară.

Această fază militară ne-o spune cîntecul popular prin versul:

> Pune peptul la hotare
> Ca un zid de apărare

Ba trecut-a şi hotarele chiar, făcînd incursiunĭ în ţările vecine. Muntenia maĭ ales a stat mulţĭ anĭ sub eghemonia politică a erouluĭ din Suceava.

Cu luarea însă a Kilieĭ şi Cetăţiĭ Albe şi recunoaşterea

din parte-ĭ a supremaţieĭ turceştĭ, plătind tribut, iar maĭ ales cu înaintarea în vrîstă şi asigurarea despre vecinĭ a hotarelor sale, el—îndrăzneţul de odinioară—stă liniştit în Suceava, şi-şĭ împănează ţara cu bisericĭ şi mînăstirĭ, sorocite a-ĭ pomeni numele în ţară pe vecĭ.

Putna 6974—6978, pe care o înzestrează cu odoare: clopot 6985, aer 6989, o zavesă 6992, o dveră 6993, un evangeliar 6997, clopot 6998, aer 6998, cambană 7000, ripide 7005, dveră 7008, procovăţ 7010, cruce 7011, aer 7012; *Bădăuţiĭ* 6995, *Pătrăuţiĭ* 6995, *Voroneţul* 6996, *Sf. Ilie* 6996, *Sf. Ioan din Vasluĭ* 6998, *Precista din Bacăŭ* 6999, *Sf. Nicolae din Iaşĭ* 6999—7001, *Sf. Gheorghe din Hîrlăŭ* 7000, *Borzeştiĭ* 7001—7003, *Sf. Neculaĭ din Dorohoĭ* 7003, *Sf. Petru din Huşĭ* 7003, *Popăuţĭ* 7004, *Războenĭ* 7004, *Tazlăul* 7004—7005, *Sf. Ioan din Peatra* 7005—7006, *mînăstirea Neamţuluĭ* 7005, clopotniţa de la Sf. Ioan din Peatra 7007, *Volovăţ* 7008—7010, *Zogravul din Athos* 7010, *Răuşănĭ* 7011—7012, *Dobrovăţul* 7011—7012.

Perioada militară i-a purtat numele cu falà în ţară şi în străinătate; perioada religioasă i l-a fixat în lăuntru în mod statornic.

IV. **Reflexiĭ.**

Marele nostru poet Eminescu, cel care ne-a cîntat pe Stefan al Moldoveĭ, ca un reinvietor al vitejieĭ vechĭ a Romînuluĭ, zice în ultimul vers din sonetul la Veneţia:

Nu învie morţiĭ, e-n zadar copile

Astăzĭ cînd sărbătorim al 4-lea centenar al morţiĭ luĭ Stefan, datorĭ sîntem noĭ ceĭ din 1904 să reculegem în minte, care a fost starea ţărilor romîne, şi în special a Moldoveĭ, în răstimpul celorlalte centenare trecute fără păsare pentru figura şi numele mareluĭ Stefan, pentru a asista la reînvierea de astăzĭ.

Moartea gloriosuluĭ Voevod a adus după sine schimbarea generală a politiceĭ Moldoveĭ. Bogdan urmînd sfatul tatăluĭ săŭ, saŭ maĭ drept urmînd celor începute de Stefan încă de prin 1490, a legat cu Turciĭ acel tractat de închinare a ţăriĭ către Poartă.

Secol al XVI-lea vede îngenunchiarea din ce în ce maĭ tare

a Moldovei sub Turci; urmaşii marelui Voevod esceleează prin fapte nevrednice de numele marelui lor strămoş. Tronul Moldovei este teatrul uneia din cele mai straşnice tragedii, ce a fost vre-o dată în istoria ţării. Domnii unii după alţii mor otrăviţi, loviţi cu buzduganul, tăiaţi, înăduşiţi în corturi saŭ asasinaţi. Rîndurile urmaşilor la tron cu drepturi ereditare se răresc. Spărturi se fac în linia dinastiei Bogdăneştilor şi boerii încep a lua locul domnilor de viţă. *Tomşa Stefan* cel întîiŭ face spărtura în 1560. *Movilă Irimia* în 1596.

In 1604 pe tronul Moldovei era Irimia Moghilă Vodă, în luptă făţişă cu fostul domn al Munteniei, Mihai Viteazul, răpus de sabia duşmanului Basta. Politica polonă, la care ţinea Movilă, i-a afras apoi din partea Turcilor acel desnodămînt, pe cari l-a plătit scump doamna sa Elisaveta. In sfatul ţării găsim în *7112 Iulie 4* (1604) pe vestitul *Lupul Stroici* vel log. pe *Nistor Ureche cu Cristea Ghenovici* vornici, pe *Văscan Orăş*, răstrănepotul lui Coste Orăş din primul divan a lui Stefan, portar de Suceava, pe *P. Veveriţă*, urmaşul lui Veveriţă de sub Lăpuşneanul, spatar, pe *Simion Stroici*, probabil fratele lui Lupul, visternic, pe *Miron Barnovski*, viitorul domn, postelnic; pe *Caraiman* paharnic, pe *Gligore Talpă* stolnic, pe *Gherman* comis.

Spre 1604 începe a se intrevedea la orizon subţierea slavonismului. Ici pe colea domnii daŭ acte în romîneşte, iar din boerii veliţi se desprinde Ureche, care luind frumoasa rîvnă de a da pe moldoveneşte vechile letopiseţe slavone, cîrpite şi adause cu note din scriitorii străini Poloni, Unguri şi chiar Italieni să arunce sămînţa ideii romane, care va fi un fir conducător al dezvoltării noastre de mai apoi.

Tot odată la pragul secl al XVII-lea grecismul se arăta din ce în ce mai precumpănitor în trebile politice ale ţărilor romîne. Capitala se fixase definitiv la Iaşi, cu tot interesul ce aveaŭ Movileştii de a reda Sucevei rangul de capitală, ca mai aproape de Poloni.

Pe cînd în atmosferă nori negri şi deşi pluteaŭ asupra soartei ţărilor noastre şi Turcii mergeaŭ din ce în ce sporind în stăpînirea lor, în inima poporului figura marelui Voevod via, se mărea prin trecere de vreme, şi multele locaşuri sfinte zi-

dite de el, sutele de sate răzeşeştĭ întemeiate de dînsul, eraŭ purtătoriĭ viĭ aĭ numeluĭ mareluĭ Voevod.

Secl al XVII se scurge cu deplina decădere a ultimuluĭ vlastar din dinastiile ţărilor romîne. Cu *Iliaş Alexandru Iliaş Vodă* de prin 1666 şi cu *Brancovanu* se sting cele 2 case marĭ domnitoare. Dar odată cu spărtura făcută de boeriĭ harnicĭ şi pricepuţĭ în secl al XVI-lea, încep a se sui la domnie şi vlastare străine greceştĭ şi albaneze, încuscrite cu boeriĭ pămînteni. *Cantacuzino, Lupul, Ghica. Duca*, iată nume care sună pentru întiia oară după tradiţionul *Io*. Basarabiĭ şi Muşăteştiĭ—vechiĭ *Ioni Io*,—dăduse loc la nume nouă. Dar ceva noŭ apărea pe scena politică a ţărilor. Sub egemonia turcească, tronul gospodarilor din ţările romîne se putea ocupa cu alternare, cînd la Iaşĭ cînd la Bucureştĭ. Secl al XVII-lea a frămîntat această chestie politică, silind a netezi terenul politic al celor 2 ţărĭ. De la figura blajină a luĭ Petru Schiopul—cel întîiŭ Voevod ce domneşte în amîndouă ţările romîne rînd pe rînd—secl al XVII-lea ne daŭ pe Tomşa, pe Alexandru Iliaş, pe Movileştĭ, pe Ghiculeştĭ, pe Cantacuzineştĭ, care înlesnesc apropiarea politică a celor 2 ţărĭ prin înrudire de sînge a membrilor din casele domnitoare şi boereştĭ, şi prin apropiere de interese.

Cătră 1704 găsim în Moldova pe M. Racoviţa, inotînd în politica luĭ Brancovanu, cel care diriguia şi politica Moldoveĭ, după cum cu 200 anĭ maĭ înainte Marele Stefan diriguia politica Munteniei. In divanul ţăriĭ eraŭ oamenĭ cu totul noĭ.

Cătră 1704 ilustrul Cantemir îşĭ croia Istoria ieroglifică, o carte alegorică în care citim luptele şi intrigile ce mistuiaŭ cele 2 curţĭ domnitoare din Moldova şi Muntenia.

Dar dacă în pătura claseĭ diriguitoare netezirea terenuluĭ politic începuse a se face, în inima poporuluĭ figura mareluĭ Stefan se cristalizase. Cu cît treceaŭ veacurile cu atîta lumea îşĭ amintea cu sfinţenie de numele luĭ Stefan, odoarele de pe vremea luĭ păstrate ca ceva sfînt şi cronicarul Niculcea, care ne-a cules şi scris legendele ce din om în om în ţară poveste se ziceaŭ de Stefan, ne povesteşte de acel egumen Chisăliţă care a făcut chisăliţă odorul lăsat de Stefan mînăstireĭ Dragomina: *un pahar de cristal.*

Secl al XVIII se scurge, după cum se ştie, prin covirşirea elementelor grece şi grecizate strecurate pe tronul ţărilor romîne. Ceia ce începuse secl al XVI-lea şi îndesise prin practică secl al XVII-lea, transformase în sistem de guvernămînt Turcii prin trecerea domnilor de la Iaşi la Bucureşti şi deandoasele. In secl al XVIII-lea Stema amînduror ţărilor o vedem figurînd pe scutul domnilor. Şi de unde în secl al XVII-lea pe scutul lui Duca găsim pus aquila sub bour, în secl al XVIII-lea ele vor figura alăturea, îndrumare inconştientă spre unire.

Cultura în secl al XVIII-lea se întăreşte. Ideia de patrie se formează, şi din şcolile acele grece şi grecisate, dar şi cu dascal de moldoveneşte în personalul eĭ, se stilisază frumosul panegiric a luĭ Stefan cel Mare, frumos subiect de aplicat asupra-ĭ toate treptele tehniceĭ discursuluĭ, cu atît maĭ frumos cu cît vremile prezente eraŭ atît de înjosorite ca năzuinţa romînească. Cititorii bătrînilor cronicarĭ aŭ supt din eĭ figura mareluĭ Voevod şi ne-aŭ deprins să ne oprim asupră-ĭ.

Către 1804 pe tronul Moldoveĭ era A. C. Moruz Vodă, îmbolditorul spre cultură a neamuluĭ romînesc. Pe scaunul metropolitan era marele Veniamin, care ca şi Teoctist de pe vremurile luĭ Stefan ungea prin stăruinţa sa deschiderea învăţăturilor publice. De cu toamnă din 1803 înzestrase Capitala Moldoveĭ cu 2 izvoare dătătoare de viaţă: Seminaria Socoleĭ în 1 Sept. 1803, casa apelor de la Golia în 26 Oct. acelaş an.

Ceia ce la începutul secl al XIX lea se închega, într un sfîrşit de veac s-aŭ realizat.

Astă-zĭ trăim în o ţară romînească--Regat—maĭ mare de cît ţara luĭ Stefan prin unire cu Muntenia, dar cu o Moldovă maĭ mică, foarte mică, pe care n-aŭ făcut s-o piardă niciĭ ocîrmuitoriĭ noştri, ci ne-aŭ înstrăinat-o tutoriĭ noştri politicĭ, *Turciĭ*.

Pînă către 1484, Stefan îşĭ lăţise stăpînirea luĭ din nordul Pocuţieĭ pînă la Milcov, Kilia şi Cetatea Albă; iar din Nistrul cel frumos şi albastru pînă în Carpaţĭ şi cu cele 2 cetăţĭ din Transilvania. Era cea maĭ mare Moldovă, care a putut să fie vre-o dată.

Kilia şi Cetatea Albă cu raiaoa lor, le-aŭ perdut însuşĭ

Stefan în 1484; Pocuția, Bugeacul și cetățile din Ardeal le perde Rareș Vodă în 1538; așa știrbită merge Moldova, pînă ce i se ia Hotinul cu raiaoa luĭ în secol al XVII-lea. Secl al XVIII-lea ne rupe Bucovina prin înșelăciune. Mormîntul luĭ Stefan rămîne pe mîni străine; iar Succava luĭ, din care sare ca să pue peptul zid de apărare, trece sub Austriacĭ. Un cap încoronat sboară de pe trunchiŭ în împrejurările acelea, și țara se îngenunche din ce în ce sub Turcĭ.

Secl al XIX-lea asistă la o nouă trunchiare a Moldoveĭ luĭ Stefan, trunchiare care putea să fie totală, dacă fapta trădătoruluĭ Moruzi n-ar fi fost zădărnicită prin teama Rușilor de a face față mariĭ armate a luĭ N poleon.

Prutul—rîul blastamat—devine hotarul spre răsărit.

Versul:

„E slut la Prut“,

ne rezumă în el toată starea de atuncĭ!

Secl al XIX-lea ne dă o jumătate din Moldova luĭ Stefan, dar și aceia—după vorba luĭ Eminescu plină de omidă, care ĭ mînîncă vlaga.

Așa sîntem în 1904; așa stă Moldova luĭ Stefan. Dar din mormîntul luĭ de la Putna, marele Stefan asistă la o reînviare a neamuluĭ. Numele săŭ purtat cu fală din veac în veac, astăzĭ strălucește maĭ cu putere, căcĭ că pentru tot ce e suflare romînească, din Nistru în Tisa și din Carpațĭ în Pind, el e purtătorul revendicărilor de neam.

De unde în 1504 era eroul Moldovenilor, și al creștinătățiĭ, astăzĭ e eroul romînismuluĭ, pus alăturea în inima și gîndul nostru cu un Mircea, Corvin și Mihaĭ.

Crescută dar în sufletul Romînilor de azĭ, figura mareluĭ Voevod va fi totdeauna pavăza noastră națională și imboldul spre a ne asigura pe viitor o Romînie cu o Moldovă mare ca acea a luĭ Stefan—el ne dă dreptul nostru istoric—și o întindere teritorială pînă unde se vorbește, se gîndește și se simte romînește.

19 Maiŭ 1904.

GUSTAV NETHER

STEFAN CEL MARE

(După Karamsin)

Tom. VI, pagina 109, 110.

In acele timpuri s-aŭ format un stat noŭ și independent în vecinătatea Lituaniei, care a devenit un obiect politic al marelui duce Ioan. Noi am vorbit despre origina principatului Moldovei, guvernat de Voevozi, a căror nume de-abia sînt cunoscute pînă la domnia lui Stefan al IV-lea, supranumit cel Mare, și care a îndrăznit să ridice sabia sa asupra teribilului Mahomed II, iar prin victoriile sale strălucite asupra numeroaselor armate turcești, a înscris în istorie numele săŭ între eroii rari; a fost viteaz la caz de primejdie, tare în nenorocire, modest în fericire; iar această fericire o atribuia lui Dumnezeŭ; el a fost obiectul admirațiunei suveranilor și al poporului, de oare-ce cu mijloace mici săvîrșea fapte mari. Religia greco-orientală, asemănarea moravurilor, întrebuințarea aceleiași limbe în ritualul bisericesc, precum și în afacerile oficiale ale statului, înțelepciunea extraordinară a ambilor suverani — adică al Moldovei și al Rusiei — identitatea intereselor și a instituțiunilor (иравилъ), întocmeaŭ o puternică legătură între ei. Stefan, afară de Turci, se temea de ambițiosul Kazimir al Poloniei și de Mengli Ghirei, hanul Crimeei;

căci cel dintîi vroia ca principatul Moldoveĭ să fie dependinte de regatul Poloniei, iar al doilea, ca unul ce a jurat credință sultanuluĭ (присяжникъ), amenința cu invadare. Ioan putea să-ĭ vie în ajutor, pentru a-ĭ menținea independența și siguranța, ținînd în frîŭ pe regele prin amenințare cu războiŭ, și tratînd în mod amical cu Mengli Ghireĭ, cu condițiune, ca și Stefan, la vreme de nevoe, să ajute Rusia din toată inima și cu toată sinceritatea. Acest Voevod și Domn (Господарь), așa se numea el în gramotele (hrisoavele) sale, care se luptă contra opresiuneĭ Sultanilor, maĭ avea și un drept deosebit față cu ginerii Paleologilor, cari adoptaseră armele acestora și cu ele aŭ luat asupra-șĭ și obligațiunea de a fi pururea dușmanĭ aĭ urmașilor luĭ Mohamed.

Dispușĭ în asemenea mod pentru o alianță sinceră, Ioan și Stefan aŭ maĭ întărit-o și prin alianța familiară, acesta propuse să dea în căsătorie pe fiica sa Elena după fiul cel maĭ mare al luĭ Ioan, luînd drept mijlocitoare pe mama mareluĭ duce. Boerul Mihailov Plesceev în anul 1482 plecă cu o suită mare în Moldova să aducă pe mireasă, și acolo s-a făcut logodna. Stefan îșĭ porni fiica în Rusia cu boerii săĭ: Lancu, Sincu, Gherasim însoțițĭ cu femeile lor. Călătoria s-a făcut prin Lituania; Cazimir nu numaĭ că le-a acordat libera trecere, ci trimese și multe darurĭ ca semn de stimă. Ajungînd la Moscova după lăsatul seculuĭ a luĭ Filip, Elena a trăit în monastirea Voznesenskaia la mama mareluĭ duce, și pînă la cununie a avut timp ca să facă cunoștință cu mirele. Cununia s-a săvîrșit chiar la serbătorele Crăciunuluĭ. Maĭ departe vom vedea, că soarta n-a binecuvîntat această alianță.

In tomul VI pagina 137 se vorbește despre alianța Mareluĭ Duce Ioan cu Maximilian, și apoĭ se adaoge, că Ioan va fi intermediator pentru alianța luĭ Maximilian cu voevodul Stefan al Moldoveĭ.

Tom. VI pagina 148. După moartea luĭ Kazimir, regele Poloniei, Lituania căpătă un duce al săŭ propriŭ

în persoana luĭ Alexandru, fratele regeluĭ Albert. Lituania, neputînd acum se aspire la ajutorul Polonieĭ, Ioan trimise pe Constantin Zabolotki la Mengli Ghireĭ, îndemnîndu-l, să se folosească de moartea regeluĭ, şi să năvălească asupra Lituanieĭ, spre a-şĭ răzbuna asupra fiilor luĭ Kazimir pentru intrigile (козни) tatăluĭ lor. Un alt funcţionar, Ivan Plesceev, fu trimes la Stefan al Moldoveĭ, probabil cu aceiaşĭ propunere.

Tomul VI pagina 152, 153. Alianţa chanuluĭ Crimeeĭ cu Stefan cel Mare, care era folositoare pentru pacificarea Lituanieĭ, nu putea fi atît de utilă luĭ Ioan, cînd s-ar fi pus în luptă cu Polonia, Ungaria şi Bohemia, căcĭ Mengli Ghireĭ depindea de sultan, care era totdeauna gata să deie ajutor Ungarieĭ şi Polonieĭ, şi de şi nu trada pe Ioan, totuşĭ nu-l satisfăcea în totdeauna, precum s-a văzut, spre exemplu, în cazul, cînd fără ştirea luĭ Ioan a eliberat pe Glinski, şi urma într-un mod foarte slab lupta contra Lituanieĭ. Iar Stefan avea maĭ multă înţelepciune şi maĭ multă vitejie, de cît puterĭ, carĭ, pe zi ce mergea, se sleiaŭ în lupta neîntreruptă cu Turciĭ.

Tom. VI pag. 160—161. Ioan a dat pe fata sa Elena în căsătorie luĭ Alexandru, principe al Lituanieĭ, cu condiţiune ca ea să nu-şĭ schimbe religiunea şi să aibă capela şi preotul săŭ. Alexandru însă nu s-a ţinut de cuvînt, şi prin aceasta a mâhnit foarte mult pe socrul săŭ. Dar n-a fost destul aceasta; în anul 1495 Sultanul turcesc, după primirea scrisoreĭ de la Marele Duce şi după ce a dat ordin, prin care se opreşte de a se face nemulţumirĭ neguţătorilor ruşĭ, trimise la Moscova solĭ ca semn de amiciţie; însă Alexandru le-a dat ordin să se întoarcă la Constantinopol, iar luĭ Ioan îĭ arată, că soliĭ Sultanuluĭ n-aŭ trecut prin Lituania pentru Rusia.

Cu toate acestea marele Duce îĭ arată buna-voinţa sa, prin faptul, că-l înştiinţă, că Stefan al Moldoveĭ şi Mengli Ghereĭ doresc să trăiască în pace cu Lituania. Incă maĭ mult: Auzind că Alexandru, după sfatul boe-

rilor săĭ, vroeşte să deie în feud fratelui său Sigismund, teritoriul Kievuluĭ, Ioan scrise Elenei, ca să sfătuiască pe bărbatul său ca din partea eĭ, ca să nu facă una ca aceasta, şi să-ĭ servească ca exemplu certele familiare, cari existaŭ în casa princiară a Rusieĭ. Ce folos va avea dacă Sigismund se va face domn independent? De şi acest consiliŭ era desinteresat, căcĭ orĭ-ce împărţire a regiuneĭ Lituane era în folosul Rusieĭ, totuşĭ Alexandru îĭ răspunde în mod grosolan că el nu vede nicĭ o dispoziţiune pacifică la aliaţiĭ noştri Mengli Ghireĭ şi Stefan al Moldoveĭ, şi că socrul său se amestecă în afacerile sale, fără să-ĭ fie în realitate de ajutor. La urma urmeĭ văzînd îndărătnicia gineruluĭ, precum şi nedreptatea şi grosolănia luĭ, el îşĭ luă măsurĭ necesare. El trimise un confident la Mengli Ghireĭ scriindu-ĭ: Nu pretind, dar sînt de acord, să trăeştĭ în pace cu Lituania, dar dacă ginerele meŭ se va arăta vrăjmaş mie saŭ ţie, atuncĭ îl vom combate cu puterĭ unite. De sigur, că într-acelaş sens a scris şi luĭ Stefan al Moldoveĭ, şi în orĭ-ce caz se vede, că aceştĭ doĭ aliaţĭ aĭ Rusieĭ nu se grăbeaŭ să se împace cu Alexandru, şi marele duce la caz de războĭ putea spera în ajutorul lor sincer.

Tom. VI, Cap. VI, pag. 195. Anul 1502. Pe atuncĭ Stefan al Moldoveĭ, profitînd de împrejurărĭ, a împresurat şi a luat cetăţile Kolomea, Halicĭ şi Krosno de lîngă rîul Nistru, şi printr-aceasta a slăbit foarte mult puterea Poloniei, de şi n-a fost intenţiunea sa ca să lucreze în interesul nostru (rusesc), căcĭ avea motive de a fi nemulţumit de Ioan. Aproape treĭ anĭ fiica sa, principesa văduvă Elena, se află în mijlocul curţeĭ domneştĭ din Moscova, împreună cu fiul său Dimitrie, ca într-un exil, părăsită de foştiĭ săĭ amicĭ, ameninţată de disgraţia mareluĭ duce şi de ura Sofieĭ. Poate că s-aŭ descoperit nişte uneltirĭ noĭ şi nepermise din partea ambiţioaseĭ Elene, saŭ că i-aŭ scăpat nişte cuvinte, lipsite de modestie provocate din supărare, şi aŭ întărîtat pe socrul său contra eĭ; saŭ poate calomnia a produs, că nora sa i s-a părut că e complotantă periculoasă, nu ştiŭ; dar Ioan într-un moment dat s-a mîniat pe Elena

şi pe Dimitrie, a pus strajă la uşile lor, a interzis nepotuluĭ să se intituleze cu nume de mare duce, precum şi clerului de a-l maĭ pomeni prin rugăciunĭ bisericeştĭ; iar după două zile declară pe fiul săŭ Vasile ca domn şi ca moştenitor al tronuluĭ tuturor Rusiilor. Dimitrie de-abia atuncĭ împlinise 18 anĭ, prin urmare în această vîrstă fragedă nu putea fi un complice important al mameĭ sale, chiar dacă ea într-adevăr ar fi fost culpabilă. Poporul l-a compătimit, de şi nicĭ clerul, nicĭ boerimea nu îndrăznea să critice hotărîrea dată de autocrat. Însă Rusia a perdut printr-aceasta amiciţia luĭ Stefan al Moldoveĭ, şi încăruntitul eroŭ, mâhnit de mizeria fiiceĭ sale şi a nepotuluĭ săŭ, a prins ură pe Ioan, şi nicĭ încercările înţeleptuluĭ Mengli-Ghireĭ n-aŭ maĭ putut să-ĭ împace. Mareluĭ duce îĭ plăcea să-şĭ îndeplinească numaĭ voinţa proprie, el nu vroia să sufere pretenţiunĭ mîndre, şi la întrebarea chanuluĭ Crimeeĭ: de ce a privat pe Dimitrie de moştenirea părinţască, el a răspuns: „Graţia mea a rîdicat pe Dimitrie la rangul de domn, şi disgraţia mea l-a dat jos de-acolo, căcĭ atît el cît şi mama sa m-aŭ năcăjit din cale-afară. Acela trebue să fie compătimit care serveşte pe alţiĭ şi caută să facă binele, iar în ceea ce priveşte pe ceĭ răzvrătiţĭ, de ce să-ĭ maĭ compătimiţĭ?“ — Elena de durere şi de amărăciune a murit în Ianuarie 1505, iar nefericitul fiŭ al eĭ, fostul moştenitor al monarhieĭ ruseştĭ, rămase şi de-acum înainte un prizonier al statuluĭ, sub santinelă, şi nimene n-avea voe să intre la el, afară de un mic număr de servitorĭ şi de supraveghetorĭ.

De altfel această dezbinare între Stefan şi Marele Duce n-a avut vr-o consecinţă serioasă, afară de cazul că Stefan a oprit în trecere pe trimişiĭ noştri şi pe artiştiĭ italienĭ, carĭ călătoreaŭ din Roma spre Moscova. Despre acest fapt Ioan a scris nu numaĭ luĭ Mengli Ghireĭ ci şi Sultanuluĭ de Katu, fiuluĭ luĭ Baiazid, cerînd ca să intervină pentru această încalcare a dreptuluĭ internaţional. Stefan în urmă dete drumul trimişilor. Dar în zadar Regele Alexandru (al Polonieĭ) caută să-l înduplece de a fi un duşman activ al Rusieĭ şi un aliat al Polonieĭ. Stefan pînă la moartea sa n-a vrut să-ĭ

înapoeze ţinuturile de lîngă Nistru, luate în războï. Acest om mare a murit în anul 1504; cînd văzu că i se apropie sfîrşitul, el chemă pe fiul săŭ Bogdan şi-l sfătui pe el şi pe boeriĭ ţăreĭ, să închine ţara imperiuluĭ otoman, zicîndu-le: Ştiŭ cît de greŭ mi-a fost de a menţinea dreptul de domnitor independent. Voĭ n-aveţĭ puterea de a duce luptă cu Baiazid, şi n-aţĭ face alt-ceva de cît de a ruina patria noastră. Maĭ bine este să cedaţĭ de bună voie, ceia ce nu sînteţĭ în stare a menţinea. Bogdan a recunoscut suprematia sultanuluĭ, iar gloria Moldoveĭ a pierit cu Voevodul Stefan, acea glorie, care a fost o creaţiune artistică a sufletuluĭ săŭ măreţ.

GRIGORE C. BUŢUREANU

NEAMUL MUŞAT

Schiţă istorică

Vreme de veacurĭ, tronul ţăriĭ Moldoveĭ a fost ocupat de domnĭ din familia Muşat, dîndu-ne în acelaş timp pe ceĭ maĭ vrednicĭ voevozĭ care s-aŭ perindat pe acest tron.

Cred că acum este de folos să ne dăm samă, pe cît documentele, pe care le avem la îndămînă, ne vor lămuri: ce neam este acesta Muşat, din ce parte de ţară este, cum a venit la domnie şi a prins temeĭ spre a hălădui atîta vreme pe tronul Moldoveĭ.

Pentru a ne putea da samă maĭ în deplină cunoştinţă asupra neamuluĭ şi împrejurărilor prin care a ajuns la tron neamul Muşat, este de nevoe să intrăm în maĭ de aproape cercetare a descălecatuluĭ şi aşezăreĭ celor întăĭ domnĭ în Moldova, şi cu acest prilej vom spune părerea noastră asupra începutuluĭ neamuluĭ Muşat şi pe ce să sprijineşte această părere.

Tradiţiunea şi cronicile pun descălecător al Moldoveĭ pe *Dragoş Vodă* din Maramureş, care împreună cu alţĭ tovarăşĭ aĭ săĭ, s-a aşezat în părţile Moldoveĭ de către apa ce poartă numele de Moldova [1]. Lăsînd la o parte cuprinsul tradiţiuneĭ, stabilim faptul că descălecătorul Dragoş a venit din Maramureş şi s-a aşezat cu aĭ săĭ pe malurile Moldoveĭ, punînd început de domnie şi ţară, fapt ce esă din tradiţie [2]).

---

1) Vezĭ Letopiseţul Moldoveĭ 1852. Vol. I. pag. 90 şi 93.

2) *V. Alexandri*. Poeziĭ Populare. Dragoş Vodă.

Din documente cunoaștem un șef de familie cu numele de *Dragoș Valahul* d'n Maramureș; acesta este tatul luĭ *Ghiula* și acesta tatăl a 6 fiĭ și anume: Draguș, Stan, Drag, Dragomir, Costea și Mirislăŭ [3]). Acest document este dat din 1355 de către regele Ungarieĭ Ludovic. Prin el să întăresc alte două documente și anume unul din anul 1349, prin care să ordonă luĭ Ion, voevodul valahilor din Maramureș, de a să pune în stăpînire pe Ghiula și fiiĭ săĭ asupra unor pămînturĭ, care fuseseră date luĭ Ghiula încă de pe timpul regeluĭ Carol Robert; și altul din 1355 prin care Ion, fiul luĭ Iuga pune în stăpînire pe Dragoș fiul luĭ Ghiula asupra acelor pămînturĭ.

---

3) Revista pentru Istorie și Arheologie. Vol. V. p. 166. „Ludovicus Dei gratia, Hungariae Rex... ad universorum notitian harum serie volumus pervenire: Quod *Dragus*, filius *Gyula*, filii Dragus Olacus, ad nostram accedendo praesentiam exhibuit nobis quasdem duos letteros potentes, unom videlicet nostram, aliam vero litteram Iohannis, filii Ige Voevodae Olachorum de Maramorisio, super statutionem possessionum Gyulafalva justa flumen Maramorisii Nyires vocatam, eidem Drogos nec non praedicto patri, item Stano, Tatar, Dragomir, Kuszta et Miriczlo fratribus suis fatis confectas, suplicans nostrae majestati ut easdem litteras et statutionem possessionariam acceptare, ratificare, et pro eisdem nostro dignaremur privilegio confirmare. Quarum tenor talis est:

Ludovicus Dei gratia, rex Ungariae fideli suo Iohanni, filio Ige, voevodae Olachorum de Maramorisio, salutem et gratiam. Querimonielis relatio Gyula filii Dragus nobis patefecit, quod Stanus filius ejusdem Ige frater tuus, qui nuperrime in notam infidelitates Bogdano, quondam voevodae, patruo suo, nostro et regni nostri infideli notorio, adhaerendo incedit, ipsum, item Dragus, Stanum, Tatar, Dragomir, Kuszta et Miruszlou filios suos, propter eorum fidelitatis, constantiam eo, quod ipsos a via solitae fidelitatis dinturnae et suo ac ipsius Bogdan quondam voevodae nostri infidelis notorio contubernio et societati iungere nequivisset, de possessionibus eorum Gyulafalva justa fluvium Maramorisio existente et Nyires vocatis, quos olium excellentissimus, princeps dominus Carolus Dei gratia inclytus rex Ungariae genitor noster carissimus bonae recordationis, eidem Gyule pro fidelissimis et meritoriis suis serviciis contulisseterecisset et exclusisset, domos suas concremari et comburi fociendo. Idicirco fidelitati tuae firmiter praecipimus per praesentis. Anno dom. MCCCXL mononno.

Nos itaque humilimis supplicationibus praedicti Dragus filii Gyulae eiusdem Dragus et praedictorum patris et fratrum suorum ac praedecessorum eorundem praefuisse dignoscuntur, acceptamus et pro eisdem possesoribus atque heredibus ac succesoribus auctoritate Regia confirmamus, salvo tamen nostro iure regale, ita tamen quod praedictus Dragus et pater ac frates sui antedicti debitas semper dare et justitie consueta more Olochorum Regiae maiestati teneantur fugiter exibere. Anno MCCCLmo quinto.

Din desfăşurarea în timp hotărît a acestuĭ însemnat document esă faptul următor: că atît din poronca regeluĭ Ludovic, cît şi din actul de punere în stăpînire din partea luĭ Ion, fiul luĭ Iuga, cu data 1355, să confirmă stăpînirea unor pămînturĭ cătră Dragoş fiul luĭ Ghiula. Pe cînd din documentele citate întocmaĭ în cuprinsul actuluĭ din 1355, însă cu data de 1349, să daŭ pămînturĭ luĭ Ghiula şi fiilor acestuĭ: Drogus, Drag, Stan, Tatar, Dragomir, Costea şi Mirislăŭ; maĭ mult încă Ghiula avusese acele pămînturĭ încă din timpul domnieĭ luĭ Carol Robert, care a murit la 1342. Aşa dar cam între 1342 şi 1349, Ghiula a fost deposedat din pămînturile sale, căcĭ documentul spune, că Stan fiul luĭ Iuga şi cu Bogdan moşul săŭ, aŭ prădat şi scos din pămînturĭ pe Ghiula şi fiiĭ săĭ; iar un document citat de d-l Onciul [4]) din 1343, numeşte pe *Bogdan quondam woyvoda de Maramorisio nsoter infidelis*, concordînd aceste două documente, statornicim că la 1343, Bogdan era necredincios şi fost voevod de Maramureş; la 1343 cînd voevodul Transilvanieĭ Andreĭ a întreprins expediţiĭ în contra Tătarilor din Moldova, Bogdan era aşezat în domnia Moldoveĭ şi alungase pe Balk şi fraţiĭ săĭ.

Prin documentul de la 1360 [5]) să dă luĭ Dragus fiul luĭ Ghiula 6 sate romîneştĭ din Maramureş, pentru serviciile aduse regeluĭ Ungarieĭ Ludovic contra rebelilor Valahĭ din ţara Moldoveĭ; în document să recunoaşte dreptul de moştenire pentru

---

4) *D. Onciul.* Originile principatelor Romane. p. 243 „Intr-un document al regeluĭ Ludovic din 21 Oct. 1343 publicat în revista „Történelmi Tár", Budapesta 1887 p. 406 este: „Boghdan quondam woyvoda de Maramorosio noster infidelis".

5) Documentele Acad. vol. I. p. II pag. 61. Ludovicus... Proinde ad universorum notitian horum serie volumus peruenire: quod nos multimodis fidelitatibus et fidelium obsequiorum preclaris meritis Dragus, filii Gyulae, fidelis Olahis nostri de Marmarusio in memoriam nostrae Celsitudinis reductis, que servicia in plurisque nostris negociis et expeditionibus sibi commisis et confisis specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldauanae, plures Olachos rebellantes a via debitae fidelitates deuiantes.... in condignam retributionem seruitiorum alegualem, quosdam villas nostras Olachales Zolatina, Horpatokfalma, Kopácsfalma, Deszefalma, Hernevshaza, et Sugatugfalma, vocatos, in Marmarusio existentes..... Dragus et per eum Gyulae et Lad, filiis suis eorumque heredibus... Ano Dom. Millesimo trecentesimo sexagesimo,

ceĭ doĭ fiĭ a luĭ Draguș anume Ghiula și Lad, iar Draguș și Ghiula tatăl sînt numițĭ fidelĭ Valahĭ din Maramureș aĭ regeluĭ; din document să vede că Dragus fiul luĭ Ghiula a rămas credincios și a ajutat pe rege contra necredincioșilor din Moldova, iar ceĭlalțĭ frațĭ aĭ luĭ Draguș, precum îĭ avem în documentul de la 1355 adecă Stan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirislăŭ, saŭ aŭ murit, saŭ nu maĭ sînt credincioșĭ regeluĭ Ungarieĭ și l-au părăsit, trecînd în numărul necredincioșilor, căcĭ regele Ludovic, recompensează cu 6 sate numaĭ pe Draguș, fiind că i-a rămas credincios.

Din documentul de la 1365 [6]) să face cunoscut că principele Balc, fiul luĭ Sas Moldovanul și voevod al Muramureșuluĭ, care maĭ înainte fusese în pămîntul Moldoveĭ credincios regeluĭ, unde căpătase rănĭ, luptînd pentru rege, lăsîndu-șĭ servitoriĭ, pămînturile și drepturile dobîndite, a urmat pe rege în Ungaria, pentru care se daŭ luĭ și fraților Uterinĭ Drag, Dragomir și Ștefan, moșia Cunia din Maramureș, impreună cu dependințele, care aparținuseră maĭ înainte luĭ Bogdan Voevod și le perduse prin răzvrătire, ocupînd țara regală a Moldoveĭ.

Punînd în maĭ de aproape cercetare și comparație documentul din 1355, care cuprinde în el pe acel din 1349, cu documentul din 1365, care complectează pe cel din trecut, esă faptul următor: Ghiula fiul luĭ Draguș Valahul, căpătase de la regele Carol Robert, pentru bunele luĭ serviciĭ, pămînturile Gyulafolva și Nyires, pe care apoĭ i le ia prin putere și foc Stan, fiul luĭ Ion voevodul Maramureșuluĭ, impreună cu Bogdan moșul săŭ. Cînd s-a întîmplat faptul acesta? De sigur înainte de data documentuluĭ, adecă înainte de 1349. Documentul din 1343 zice, că în acea dată Bogdan era necredincios și nu maĭ era

---

6) Docum. Acad. vol. I part. II p. 94. „Ludovicus..... strenuo viro Balk, filio Saaz Moldauo Wayuodae Maramarusiensi, quod idem ad huc in terra Moldauana, regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera, ammissis servitoribus suis pro rege sustinendo terrasque proprias et iura ibidem relinquendo, regem in Hungariam secutus fuerit, ipsi Balgh, et per eum Drag, Dragomir et Stephano, fratribus uterinis possessionem Kunya vocatam, cum appertinentiis Yood, Baeskou, Keetvisou, Moyze, Bors, Keettzeveste, in comitatu Marmarus existent quae per infidelitatem et notam Bogdan Wojuodae, eiusque filiorum, qui terram regis Moldauanam occupantes, clandestine in contumeliam regis moliuntur conseruare ad se devolutas solenni privilegio confert. Anno. MCCCLXV,

voevod de Maramureş; dar avem documentul din anul 1335 [7]) din care să vede că regele Carol Robert voeşte să dee luĭ Bogdan voevod pămînturĭ în Ungaria, decĭ încă de la 1335 Bogdan să răzvrăteşte contra regeluĭ în Maramureş, iar regele pentru a-l linişti voeşte să-l scoată din Maramureş şi să-ĭ dea pămînturĭ în Ungaria (Banat); aşa dar înainte de anul 1335, Bogdan voevod fiul luĭ Micula s-a răzvrătit contra regeluĭ şi atuncĭ a rîpit pămînturile luí Ghiula, pe care pămînturĭ, Ghiula le avea de la regele Carol. In aceste vremurĭ, adecă cam pe la 1330—1335 Bogdan trecuse în Moldova, aşa în cît la 1343 nu maĭ era în Maramureş, prin urmare neizbutind regele Carol să-l facă să se aşeze în Banat, el a trecut în Moldova şi a descălecat cu prietenii săĭ, între care era şi Stan nepotul săŭ. Familia luĭ Ghiula a rămas credincioasă regeluĭ Ungarieĭ dovadă documentul din 1355 confirmat de Ion voevodul Maramureşuluĭ fiul luĭ Micula [8]) şi fratele luĭ Bogdan. La anul 1360 regele Ungarieĭ Ludovic resplăteşte credinţa luĭ Draguş fiul luĭ Ghiula cu 6 sate romîneştĭ din Maramureş «spacialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldauanae, plures Olachos rebellantes» cu drepturĭ asupra fiilor luĭ Ghiula şi Lad; aşa dar între 1355 şi 1360 s-aŭ întîmplat rescoalele valahilor in Moldova contra domnieĭ Ungureştĭ, în frunte cu Bogdan, la care a luat parte de sigur şi alţĭ romînĭ din Maramureş; să vede însă că răsplata să dete maĭ ales luĭ Draguş, despre ceĭ alţĭ fraţĭ aĭ săĭ nicĭ o amintire; poate că unia aŭ murit, iar alţiĭ aŭ trecut pe partea vrăjmaşilor.

Luptele luĭ Bogdan şi a tovarăşilor săĭ n-aŭ fost numaĭ înpotriva regeluĭ Ungarieĭ, ci maĭ ales în contra principilor romînĭ aşezaţĭ prin părţile Moldoveĭ şi despre care ne vorbeşte documentul din 1365. Aceştĭ voevozĭ sînt: Sas Moldovanul şi fiul săŭ Balk, care aŭ luptat alăturea cu oştile regeluĭ Ungarieĭ

---

7) Docum. Acad. vol. I part. I. p, 637 „Nos Karolus..... Quod anno domini MCCCXXX mo quinto..... Quod cum ipse ex destinacione mandati nostri causa huismodi tractatum de transitu et translacione Bogdan Woywode fily Mykula de terra sua in Hungariam cuius translacio per maxime tunc imminebat, per plura tempora duravit..... videlicet Jam et Borzascenthgyurgy vocatus, cum pertinenciis earum.

8) Docum, Acad. vol. I. part. I. p. 528 „Ioannis, filii Mikola de Kulata"

fiind răniţĭ şi nevoiţĭ să plece din Moldova cu toţĭ credincioşiĭ lor, iar Bogdan să rămie singur domn.

Domniĭ Xenopol [9]) şi Onciul [10]), în lucrările lor, tratînd chestia descălecatuluĭ Moldoveĭ, zic că, atît tradiţia, cîntecele populare cît şi cronicile, pun descălecător al Moldoveĭ pe Draguş; dar cine este acest Draguş? Pînă acum nu să poate spune cu preciziune cine să fie. Să poate să fie Draguş Valahul din documentul de la 1355, care a avut în acest caz 2 fiĭ: pe Ghiula şi Sas, cel întîĭ a rămas credincios regeluĭ Ungarieĭ şi în pămînturile din Maramureş, cel de al doilea credincios regeluĭ Ungarieĭ, însă a plecat cu totul, saŭ Draguş în pămînturile Moldoveĭ şi-a întemeiat un stat vasal regeluĭ Ungarieĭ cu reşedinţa în tîrgul Siret; cu aceasta să împacă şi pomelnicile vechĭ.

Nu voĭ intra în cercetarea amănunţită a chestiuneĭ descălecatuluĭ luĭ Draguş Vodă şi maĭ ales a timpuluĭ cînd el şi cu fiul săŭ Sas a descălecat în Moldova; înclin însă către părerea d-luĭ Xenopol, că acest descălecat a fost în timpul luĭ Ladislaŭ regele Ungarieĭ, pe care cronicile îl numesc Laslăŭ şi acest descălecat a avut loc pe la sfîrşitul veaculuĭ al 13-lea. De altfeliŭ nu este scriitor care să nu recunoască ca întîiŭ descălicător al Moldoveĭ pe Draguş Voevod maramureşan; dacă însă Sas este fiul luĭ Draguş, nu putem afirma, putem numaĭ deduce după şirul domnilor şi după natura succesiuneĭ la tron din tată în fiŭ, maĭ ales în acele vremĭ de aşezare, cînd eraŭ maĭ mulţĭ şefĭ saŭ voevozĭ, cariĭ veniseră din Maramureş în Moldova spre aşezare.

Incă o mică explicare: înclin către părerea şi datele fixate de d-l Xenopol pentru descălecatul luĭ Draguş, căcĭ nicĭ odată nu mi-aş putea explica faptul ca, în timpul de 6 anĭ, pe care-ĭ pune d-l Onciul în cartea sa «Originile Principatelor», s-a făcut descălecatul uneĭ întregĭ populaţiĭ, aşazarea şi cele întîĭ începuturĭ de organizare, precum şi un şir de 3 domnĭ: Dragoş, Sas şi Balc de la 1343—1349. Afară de aceasta, datele puse de noĭ maĭ sus, duc de la sine vechimea domnieĭ luĭ Draguş şi urmaşilor săĭ tot maĭ tîrziŭ.

---

9) *A. D. Xenopol.* Istoria Romînilor vol. II p. 44.
10) *L. Onciul.* Originile principatelor, p. 101 şi următ.

Bogdan după ce a învins pe Balc şi ceĭalţĭ fraţĭ uterinĭ aĭ acestuia: Drag, Dragomir şi Stefan, şi a respins oştile regeluĭ Ungarieĭ, care venise în ajutorul credincioşilor săĭ voevozĭ; a căutat să se împace cu ceĭlalţĭ Voevozĭ Romînĭ, fie veniţĭ de peste munţĭ din Maramureş, fie găsiţĭ trăind maĭ de mult prin părţile loculuĭ; toţĭ aceştĭ voevozĭ eraŭ în contra suzeranităţeĭ regeluĭ Ungarieĭ şi vrajmaşĭ neîmpacaţĭ aĭ propagandeĭ catolice, care maĭ bine de jumătate veac de cînd îndrepta în părţile răsărituluĭ pe ceĭ maĭ vrednicĭ propoveduitorĭ, recurgînd chiar la inchiziţie, ridicare de oştĭ, persecuţiĭ silite din partea regeluĭ Ungarieĭ în contra orĭ-căruĭ schismatic saŭ ortodox.

Bogdan domneşte încunjurat de Voevoziĭ iubitorĭ de neatîrnare şi credincioşĭ religieĭ strămoşeştĭ, întinzîndu-şĭ domnia tot maĭ mult în văile Moldoveĭ.

Intre aceĭ ce încunjuraŭ pe Bogdan, eraŭ şi voevozĭ din Maramureş veniţĭ nu de mult, între care punem şi pe *Costea* fiul luĭ Giula, unul dintre ceĭ 6 fiĭ aĭ luĭ, frate cu Draguş cel tînăr, cu Stan, Dragomir, Tatar şi Merislăŭ.

In documentul de la 1349 şi 1355 sînt răsplătiţĭ pentru credinţa şi vitejia lor toţĭ ceĭ 6 fiĭ aĭ luĭ Ghiula; în documentul de la 1360 nu să maĭ vorbeşte despre ceĭlalţĭ fraţĭ de cît de Draguş şi de fiiĭ acestuia Ghiula şi Lad, cărora li să dă răsplata pentru credinţa lor faţă de rege în luptele din Moldova; şi dacă nu se pomenesc ceĭlalţĭ fraţĭ, este faptul că, saŭ nu maĭ sînt în vieaţă, saŭ aŭ trecut pe partea vrajmaşuluĭ, căcĭ zice documentul de la 1360: „plures Olachos rebellantes“; decĭ îl părăsise pe rege în acele vremĭ maĭ mulţĭ Voevozĭ din Maramureş şi trecuseră în Moldova pe partea luĭ Bogdan, numaĭ aşa să explică expresiunea citată maĭ sus din document. Din ce cauză se răzvrătiseră? De sigur din aceleaşĭ cauze marĭ, care vreme de un veac bîntuia romînimea de sub domnia ungurească, persecuţia religioasă a regeluĭ şi cleruluĭ catolic contra ortodoxilor şi slăbirea putereĭ Voevozilor Romînĭ, prin desfiinţarea drepturilor ce le aveaŭ din vechĭ, cînd Unguriĭ eraŭ slabĭ în lăuntru şi fuseseră nevoiţĭ să recunoască legile de obiceiŭ ale pămîntuluĭ, cum le avuseseră Romîniĭ, Sîrbiĭ, Slavoniĭ şi alte neamurĭ supuse prin armele năvălitorilor şi barbarilor

Ungurĭ; acum însă cînd prin influența clerulu catolic Ungurii să maĭ pricepeaŭ ceva la guvernarea țăreĭ, vedeaŭ cu teamă organizarea puternică a Romînilor cu Cnejĭ și Voevozĭ și începură a-ĭ persecuta, și anume pe aceia, care să arătaŭ maĭ dîrjĭ. Constrînșĭ din două părțĭ Voevozĭ Romînĭ cu credincioșiĭ lor, saŭ trec pe partea puternicului rege și îmbrățoșază catolicizmul, cum avem dovadă în *Drag* fiul luĭ Sas și fratele uterin al luĭ Balc, care se face catolic și ajunge el și familia luĭ la marĭ demnitățĭ în Ungaria[11]); saŭ trec peste munțĭ și înmulțesc numărul Romînilor, care vor să trăească neatîrnat și să-șĭ păstreze credința strămoșască; între aceștia vom însamna și pe Costea.

In tot timpul domnieĭ luĭ Bogdan a fost de sigur unul din sfetniciĭ domnieĭ și un războinic vrednic Voevodul Costea, atît contra repetatelor atacurĭ ale luĭ Ludovic regele Ungarieĭ, pe care l-a scos din țară, cît și contra oardelor tătăreștĭ, care fără îndoială năvăleaŭ din vreme în vreme și pradaŭ locurile unde să așezaŭ Romîniĭ pînă ce-ĭ alunga Bogdan cu oștile sale.

La moartea luĭ Bogdan, cam 1365, să urcă pe tron fiul săŭ Lațcu, în timpul acestuĭ domn propaganda catolică, care în timpul luĭ Bogdan fusesă ținută în loc, iea un avînt foarte mare[12]); pe de o parte să întemeiază un noŭ episcopat catolic anume în Siret[13]) care să iea măsurĭ deaproape pentru înlesnirea propagandeĭ și maĭ ales să atragă în partea sa pe domnitorul Lațcu; pe de altă parte să se întărească drepturile episcopieĭ catolice milcovene, unde să așăza un noŭ episcop, capabil de a susține o puternică propagandă[14]), apoĭ goană în contra preoților ortodocșĭ în tot cuprinsul jurisdicțiuneĭ bisericeĭ catolice, oprindu-ĭ de a face serviciŭ bisericesc și a susținea ortodoxismul[15]). Această puternică propagandă a catolicizmuluĭ prin mijlocirea călugărilor minorițĭ, să vede că are însemnate rezultate; ast-feliŭ domnitorul Moldoveĭ și cu o parte din oameniĭ săĭ trec la ca-

11) Docum. Acad. vol. I part. 2, p. 264, 299, 315, 324, 327, 339, 344, 354, 400, 417, 417, 446, 461, 569, 571, 591.

12) Doc. Acad. vol. I part. 2 p. 160, 162, 163.

13) Doc. Acad. vol. I part. 2 p. 168.

14) Doc. Acad. vol. I. part. 2 p. 174 si 176.

15) Doc. Acad. vol. I part. 2 p. 176.

tolicizm. Si dovadă despre aceasta avem, că papa cere regeluĭ Ungarieĭ, că fiind numărul mare al Romînilor catolicĭ, să caute a le numi un episcop care să cunoască limba lor pentru a-ĭ păstra maĭ strîns legaţĭ de biserica catolică [16]) Cu toate acestea propaganda catolică găseşte protivnicĭ, atît din partea boerilor moldovenĭ, cît maĭ ales din partea soţieĭ luĭ Laţcu, care nu vroeşte să primească catolicizmul, îndemnînd şi pe ceilalţĭ boerĭ să se improtrivească. Din această pricină papa să adresază cătră Laţcu cu o scrisoare din anul 1379 [17]) prin care îl invită ca el să rămie credincios bisericeĭ catolice şi să îndemne şi pe soţia sa la catolicizm.

Noĭ am pus părerea, că la curtea luĭ Bogdan şi acum şi a luĭ Laţcu, între alţĭ voevozĭ marmuroşenĭ trăia şi Costea, care pentru înfăţoşarea sa şi chipul măreţ i să zicea *cel frumos* saŭ *muşat*. Care trebue să fi fost purtarea luĭ Costea în faţa puterniceĭ propagande catolice? Fugit din Ungaria din cauza persecuţiilor politice şi religioase, el nu putea fi de cît vrajmaş hotărît al propagandeĭ catolice, ba chiar putem spune că impreună cu soţia luĭ Laţcu, şefiĭ ortodoxilor contra catolicilor. Fiind cu multă trecere între moldovenĭ, Costea Muşat a fost în stare să ţie strîns unițĭ pe ortodocşĭ. Papa încercă sub o formă piezişă să facă pe Laţcu să-şĭ părăsască soţia [18]) zicîndu-ĭ: «Nu-ţĭ impunem ca să o lepezĭ nicĭ macar pentru cît-va timp, numaĭ cît bagă de seamă, ca nu din preuna vieţuire cu acea soţie, să te laşĭ de a fi ademenit de ea şi să te lepezĭ de credinţa catolică» [19]).

Ortodocşiĭ cu soţia luĭ Laţcu şi Costea Muşat a făcut o opunere aşa de puternică catolicizmuluĭ, încît Laţcu simţindu-să aproape de moarte a intrat iarăşĭ în biserica strămoşască ortodoxă; dovadă avem că este înmormîntat în biserica ortodoxă de la Rădăuţĭ [20]); aşa încît în timpurile din urmă ale domnieĭ luĭ Laţcu în Moldova să petrece o luptă puternică între catolicĭ şi ortodocşĭ. Partidul

16) Doc. Acad. vol. I part. 2 p. 216, 220.
17) Doc. Acad. vol. I part. 2 p. 197.
18) Magazinul Istoric vol. III p. 124—141.
19) *A. D. Xenopol*, Istor. Rom. vol. II p. 135.
20) *Melchisedék*. Revista pentru Istorie vol. II p. 57.

TEODOR T. BURADA

Cîntec Ostăşesc

Cuvinţele de Ştefan cel Mare

Sub acest titlu publicăm aici *cîntecul ostăşesc* a luĭ Ştefan cel Mare.

Mitropolitul Moldoveĭ Dosofteĭ scrie cu măna sa pe scoarţa uneĭ psaltire, tipărită sub Duca Voevod, ce să păstrează în biblioteca comitelui Swidzinski la Kiev, că acest cîntec este făcut de Ştefan Vodă cel Bun şi Mare.

Iată ce găsim scris despre aceasta:

„Iară în vremĭ dinainte se cînta la tabără, eşind la halcă, cîntarea faptă de Domnul Ştefan cel bun şi mare. Aşa:

„Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la navală daţĭ,
„La navală daţĭ, Ţara vă aparaţĭ.
„Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la navală daţĭ,
„La navală daţĭ, Crucea vă aparaţĭ.
„Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la navală daţĭ,
„La navală daţĭ, Steagul vă aparaţĭ[1])".

Muzica la acest cîntec, ce urmează tipărit aicĭ pentru cor, am făcut-o încă din anul 1883 Iunie 3, cu prilejul inaugurăriĭ în Iaşĭ, a statueĭ luĭ Ştefan Vodă, Eroul Moldoveĭ, cîntîndu-se de către toate muzicile militare ce aŭ luat parte atuncĭ, precum şi de către corul Mitropolitan sub conducerea luĭ Gavril Musicescu.

---

1) Vezĭ *Cîntecĕ ostăşeştĭ ale Moldoveĭ* în: Foiţa de istorie şi literatură, sub redacţia d-luĭ B. P. Hajdeŭ. Iaşĭ. 1860. pag. 3.

Cântec Ostăşesc

TEMPO DI MARCIA

DE T.T. BURADA
Op. 16.

Hai frați la nă-va-lă dați la nă-va-lă Hai frați
Hai frați Hai frați la nă- va- lă dați Hai
la nă-va-lă dați la nă-va-lă ța-ra vă a-pă-rați
la nă va lă dați hai
Ța-ra vă a-pă-rați Ța-ra vă a-pă rați
vă a pă
Hai frați la nă-va-lă dați la nă-va-lă
rați vă va-pă rați Hai frați la nă- va-lă dați hai
Cru-cea vă a-pă-rați a-pă-rați Steagul vă a-pă-
rați Steagul va a-pă-rați Țara vă a-pă
D.C. al S
rați a-pă-rați vă a-pa-rați Steagul vă a-pa-rați. Hai
vă a-pă-rați.

Astă-zi 2 Iulie 1904, acest cîntec ostășesc să va cînta în Iași, pe platoul de la Copoŭ, de către toate muzicile, de către corul școalei normale de învățători Vasile Lupu, carĭ închipuesc ostașiĭ luĭ Ștefan cel Mare, făcînd parte din cortegiul istoric alcătuit pentru serbarea acelei zile, precum și de către corurile școalelor secundare din Iașĭ.

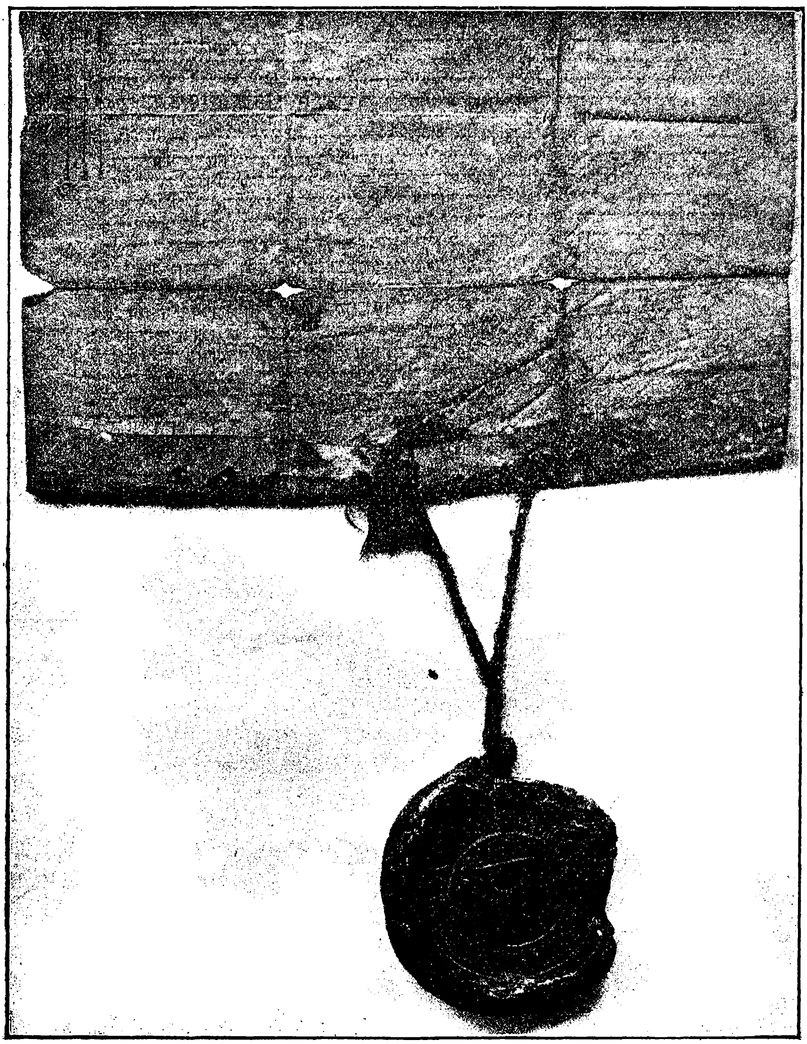
Inainte de a se începe acest cîntec, se vor auzi sunete de buciume de prin diferite părțĭ, apoĭ sunete de trîmbițe și de tobe, carĭ vestesc chemarea ostașilor la războĭ. Auzind ostașiĭ aceasta, prind a se aduna din toate părțile, răcnind cu toțiĭ într-un glas „haĭda" „haĭda" după cum se obicĭnuia pe atuncĭ.

Pe timpul luĭ Ștefan cel Mare semnul de războiŭ să dădea prin *buciume, trîmbițe* și *tobe.*

La bătălia de la podul înalt la Vasluĭ, în anul 1475, cronicarul Grigore Ureche ne spune, că: „Și Ștefan Vodă tocmise puținei oamenĭ despre lunca Bărladuluĭ ca să-ĭ amăgiască cu *bucine* și cu *trimbițe,* dînd semn de războiŭ." Asemenea ne spune și cronicarul Neculaĭ Costin: „Eară după ce aŭ intrat Turciĭ în locurĭ strimte deasupra Racovățuluĭ la apa Bărladuluĭ, acolo aŭ dat războiŭ turcilor, supunînd o samă de oamenĭ în luncă, de unde aŭ început semne de rezboiŭ în *trimbițe,* în *bucine* și în *tobe.*" (Letopisițul Cogălniceanu, Iașĭ 1852. t. I. pag. 126 și 127).

Uric din anul 6968 Decembre 5 (1459)

Ştefan Vodă dă cîştig de cauză luĭ Ivaşco Comisul, ginerile luĭ Ivan visternicul, în judecata ce-a avut-o el cu Toma Dimitrescul şi Costea Turbure pentru satele Săsestĭ, ce vin pe Bîrlad, şi Romăneştĭ pe Jiravăţ. Pentru închiderea judecăţiĭ Domnul pune zavescă 100 ruble de argint, pe care le-a plătit Ivaşco...

TRADUCERE

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Stefan voevod. Domn țăreĭ Moldavieĭ, facem înștiințare cu această carte a noastră tuturor cuĭ pe dînsa vor căuta, saŭ cetindu-li-se o vor auzi, cuĭ îĭ va fi trebuință să știe. cum aŭ venit înaintea noastră. și înaintea a lor noștri boerĭ. slugile noastre. anume. *Ivașco comis* și *Toma Dimitrescul* și *Coste Turbure*. și s'aŭ judecat pentru satul anume *Săseștiĭ* pe Bărlad. și pentru satul *Romaneștiĭ. unde a fost Roman* pe Jiravăț îmbe părțile. și s'au judecat cît s'aŭ judecat. dar Ivașco cu privilegiile socruluĭ săŭ pan *Ivan visternicul*. a căștigat din toată legea și judecata. iar Toma Dumitrescul și Coste Turbure cu ale sale cu toate neamurile aŭ rămas. cu ale lor privilegiĭ, din toată dreptatea. și legea. și să nu aibă maĭ mult a se judeca nicĭ a-șĭ maĭ întreba. pentru acele sate nicĭ o dănăoară în veacĭ. Decĭ noĭ văzînd cercetarea luĭ pan Ivașco. și noĭ așijderea am dat. și am întărit acele de maĭ sus zise sate. anume Săseștiĭ pe Bărlad. și Româneștĭ. pe Jivareț. îmbe părțile. slugiĭ noastre luĭ pan Ivașco comisul. ca să-ĭ fie și de la noĭ uric cu toate veniturile luĭ. și copiilor luĭ. și nepoților luĭ. și strănepoților luĭ. și răstrănepoților luĭ și la tot neamul luĭ. ce-ĭ va fi maĭ de aproape. să-ĭ fie nerușuit nicĭ odănăoară în vecĭ. iar hotarul (să fie) pe vechiul hotar. unde din veac a umblat. iar peste toate acestea noĭ înșine am pus *zavescă* (*herăe, legătură*) 100 ruble de argint slugiĭ noastre luĭ pan Ivașco. și copiilor luĭ. și la tot neamul luĭ ca orĭ și cînd. și în orĭ ce zi și ceasurĭ ar voi Toma. saŭ Coste. saŭ copiiilor. saŭ frațiĭ lor. saŭ tot neamul lor. să se maĭ judece. saŭ să-șĭ întrebe contra luĭ Ivașco saŭ pe copiiĭ luĭ. saŭ pe frațiĭ luĭ. saŭ pe tot neamul. acesta ne-a plătit nouă maĭ sus scrisa *zavescă* 100 ruble de argint. Iar la aceasta martur suntem însușĭ Domnia noastră maĭ sus scrisă Stefan voevod. și al nostru Mitropolit kir Teoctist. și aĭ noștri boerĭ. pan *Duma Braevicĭ*. pan *Manoil*. pan *Stanciul*. pan *Vlaicul* parcalab. pan *Goian dvornic*. pan *Hodco Șlibor*. pan *Coste Danovicĭ*. pan *Toma Kinde*. pan *Petru Ponici*. pan *Miccraiu*. pan *Lazea*. pan *Albul*. pan *Hodco Crețovicĭ*. pan *Isaia* Nemțanul. pan *Stețco Dămăcuș*. pan *Petrică Iachimovicĭ*. pan *Cozmiță*. pan *Ioan Bucium*. pan *Buhtea*. pan *Fetion*. pan *Sachiș* spatar. pan *Iuga* visternic. pan *Tador* paharnic. pan *Crașnis* postelnic. pan *Zbiarea* stolnic. pan *Ion* comis. și alțĭ boerĭ prezențĭ marĭ. și micĭ. iar spre maĭ mare tărie a tot ce stă scris maĭ sus am poroncit înșine credinciosuluĭ nostru. pan *Dobru* logofăt să scrie și a noastră pecete s'o acățe la această carte a noastră. A scris *Isaia Șușmanovicĭ* în Bărlad la anul 6968. luna Dec. 5.

Documente slavone

[Izvoade. surete şi regeste]

Communicate şi traduse de Gh. Ghibănescu.

I

6975 Oct. 2 (1466), regeste. „Ispisoc de la fericitul întru slăvită pomenire domnul Stefan voevod, întăritor satului Cobâlei de sus, unde aŭ fost casa luĭ Babiş pe rescumpărare Lucăĭ Cavtăş şi soţieĭ sale Luniĭ şi frateluĭ eĭ Ivaşco, fiĭoriĭ luĭ Stan Babiş de la Albul spatarul, care ispisoc se vede şi cu peceţile atât a mitropolituluĭ Teoctist, cât şi cu unele din a veliţilor boerĭ".

Din „Surete şi izvoade" II. 473.

(Dosarul Dorohoiuluĭ pentru regularea hotaruluĭ târguluĭ despre megieşĭ din 1838 Dec. 18).

II

6978 Maĭ 28 (1470). *Sumar*: Stefan Vodă miluеşte şi dă boerilor Ganneroski căpitan şi rudeĭ sale Martin Musteaţă, ocina în satul Pecişliul, pe apa Cogâlniculuĭ.

Originalul Slavon proprietatea Şaraga, anticar Iaşĭ, scrierea ştearsă şi cu anevoe de cetit. Şnur gros atîrnă pecetea rudimentara, (cf. perg. Ur. XVIII, 32). Din causa dificultăţilor iu cetire şi lipsurilor dăm de o cam dată numaĭ traducerea; Lungimea 52 cm., lăţime 45 cm.,; pergamentul foarte prost, scriere urîtă ca a luĭ Stetko.

„Cu mila luĭ D-zeŭ, noi Stefan Voevod, Domn ţăriĭ Moldoveĭ, înştiinţare facem cu această carte a noastră tuturor, cuĭ vor căuta pe dînsa, saŭ cetindu-li-se o vor auzi; Iată că aceste adevărate şi credincioase slugĭ

ale noastre, pan *Gannearoschi* (Ганнѣроски Капитанꙋ) căpitan din..... şi ruda sa *Martin Musteaţă* (Мꙋстѧцꙋ) aŭ slujit nouă cu dreptate şi credinţă; pentru care şi noĭ văzînd a lor dreaptă şi credincioasă slujbă cătră noĭ milostivitu-ne-am cu a noastră deosebită milă şi le-am dat şi le-am întărit lor în ţara noastră a Moldoveĭ pe a lor dreaptă ocină şi moşie, satul *Pecişţiul* (печищꙋл), ce este pe apa *Gogălnicului* (Гогълника). în ţinutul Orheiuluĭ (ѡрхеискаго цинꙋтом), unde le sînt casele (доми), şi heleşteile (ставѣ) şi livezile (садовѣ) şi codriĭ (кодрѣ), pe care acea de maĭ sus scrisă am dat şi de la noĭ uric (ꙋрикъ) cu toate veniturile (доходомꙋ) în vecĭ de vecĭ lor şi copiilor lor, şi nepoţilor lor. şi strănepoţilor lor, şi răstrănepoţilor lor, şi la tot neamul (племенствꙋм) lor, ce li se va alege maĭ de aproape. Iar hotarul aceleĭ ocinĭ (вѣтчинꙋ), a satuluĭ *Pecişţul* să fie după vechiul eĭ hotar, pe unde din veciĭ vecilor a umblat.

Iar la aceasta este credinţa domnieĭ noastre maĭ sus scrisă Io Ştifan voevod (Стифанꙋ), şĭ credinţa boerilor noştri, pan Stanciul şi credinţa fiuluĭ săŭ Mârza (Станчꙋла и Мօрза) parcalab de Belgrad ; cr. p. Vlaicul şi fiul seŭ pan Duma (Влаикꙋла и Дꙋмое). staroste de Hotin (староста хотинскаго), cr. p. Goian (гоıана) parcalab de Kilia, cr. p. Isaia vornicul cu fiul săŭ. cr. p. Zbiere (...чимрое) parcalab de Belgrad (Бѣлоградци); cr. p. Albul (...бꙋла) parcalab de Neamţ, cr. p. Buhtinov (Бꙋхтинова) cr. p. Petrica Ioan Movicĭ (Иоан Мовичѧ). cr. p. Paşco (Пашко) parcalab de Kilia, cr. p. Fete (Фите) a Novogradului cr. p. Gangur Orheianul (гангꙋра Ѡрхеискаго), cr. p. Cernat (Чернатa), cr. p. Ciocărlie (Чокомрлие). cr. p. Hudicĭ (Хꙋдича), cr. p. Ivaşco Hrincovicĭ (Ивашса Хринковича). cr. p. Bodi (Бодн) spatarul, cr. p. Iuga visternicul cr. p. Iuga postelnicul (Югони), cr. p Nigrilă (Нигрила), ceaşnic, cr. p. Luca (Лꙋкое) stolnicul, cr. p. Neag (Нѣгa) comisul, şi credinţa tuturor boerilor noştri Moldoveneştĭ a marĭ şi a micĭ. Iar cine va fi domn în ţara noastră a Moldoveĭ după viaţa noastră, din copiiĭ noştri saŭ din neamul nostru, saŭ orĭ pe care altul îl va alege Dumnezeŭ, acela să nu strice dania noastră. ci să le-o întărească, de oare ce le-am dat pentru a lor dreaptă şi

credincioasă slujbă cătră noĭ. Iar spre maĭ mare tărie și putere a celor de maĭ sus scrise am poroncit mareluĭ nostru boer Toma Logofătul să scrie și pecetea noastră s'o atîrne la această carte adevărată a noastră. A scris Efrem Hurul diac în Suceava, la anul 6978 Maiŭ 28 zile.

(Din „Surete și Izvoade" VII, 302).

III.

6983. Maĭ 7 (1475). *Sumar*: Stefan Vodă dărueşte slugeĭ sale Cozmeĭ fiul luĭ Baloş satul Băloşeştĭ pe Iucaşa, unde-ĭ casa, şi jumătate din Tortoreştĭ, întorşĭ de Cozma de la mănăstirea Bistriţa, unde-ĭ vînduse tot el cu 73 zloţĭ tătăreştĭ.

Млстїю бжїею мы. Стефан воевода. господарь земли Молдавскои. знаменито чиним. ис сѣмь листом нашим.вьсѣм кто на нем оузрит. или его чтоучи. оуслышить ѿже тот истинныи слоуга наш Козма. снь Бълошев слоужил намь право и вѣрно. тѣм мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужкоу до нас. жаловали есмы его ѡсобною нашею милостїю. дали и потврьдили есми емоу оу нашеи земли оу Молдавскои. правїи его ѡтинны. села наимѣ Бълошещїи. на Юкашн где домь его. и половина ѡт Торторещь. Що вил про[...] Козма. тое половина ѡт Торторещи стомоу монастирю ѿт Бистрицоу. и деж ест храм Стою Оуспенїю бци, за ѻе злат татарских. и за тим ли пак оуставише Слоуга наш Козма и верноул. тоти вышеписанних пинѣзи стомоу Монастирю ѡт Бистрицоу по[ниже ?] тое село Торторещи. а ми есми оузмли кь нашемоу хотароу ѡт Каменю. тое вьсе вышеписанное да ест емоу ѡт нас оурик. и сь вьсем доходом. и дѣтем его. и оуноучатом его и прѣоуноучатом его. и пращоурѧтом его и вьсемоу родоу его кто сѣ ємоу извберет. наиближнїи непороушено Николи на вѣкы. А хотар Бълошещим. да ест почениши. ѡт крьницѣ. влъканова. до крьницѣ корнина. та ѡт толѣ по током горѣ. на ѡбѣ стороны береги до конець вишнемоу ставоу. А ѡт толѣ на матки потоки горѣ. да Аѿаша. та черес 'Аѿаша. та право на Доброви. до серед добровоу. та ѡт тѡлѣ повертает горѣ до конец. Доброви оу столпь. А ѡт толѣ оу дроугїи столпь оу дил. та ѡт толѣ дилом долоу. на коулми вишнии гради щи. таѡт

толѣ право до потока. тоурката. та потокою долоу. до коулми нижнїю градници. та на кѹлми долоу. до кръницѣ влъканова. то ест вес хотар.‖ томоу селоу. и вишнїи. и нижнїи. и на оусих сторон коуда из вѣка ѿживали. 'А на то ест вѣра нашего гсва вышеписаннаго мы Стефана воеводи. и вѣра ‖ възлюбленных дѣтеи господвами. Алезандра. и Петра. и Богдана и вѣра въсѣх дѣтей наших. и вѣра боıар нашихъ. вѣра пана Станчюла. и вѣра сна его пана Мырзи ‖ в. п. влаикоула. старосте Хотинского. и вѣра сна его пана Доумы. в. п. Ѕбїари. в. п. Боди дворника в. п. Лоуки и в. п. хръ ‖ мана паркалабове Белоградского. в. п. Нѧг и в. п. Ивашка. паркалабове Келїински. в. п. Арбоурѣ паркалаб Немецьского. в. п. ‖ фети. в. п. Былчи паркалаб Новоградскаго в. п. Гангоура Орхеиского в. п. Пашка в. п. Боухти. в. п. Ицка хоудйча. в, п. ‖ Ивашка Хриковича. в. п. МиХъилу спатарѣ в. п. Югы вистиıа(р)нік в. п. дажбога чашника в. п. Корса столника. в. п. Или ‖ хоурої комиса. и вѣра оусих боıар наших Молдавских великых и малых. А по нашим животѣ кто боудет господаръ нашеи земли, ѡт дѣтеи наших или ѡт нашего ‖ родоу. и пак боуд кого бъ изберет господарем быти нашеи земли Молдавскои.тот щобы емоу непороушил нашего даанїа али щобы емоу оутвръдил и оукрѣпил ‖ за ноуже Єсмоу дали и потвръдили за его правою и вѣрною слоужбоу; и за що ест правалѧ и нітомалѧ ѡтнинь. А на болшею крѣпост. и потвръжденїе. то ‖ моу въсемоу вышеписаниомоу велѣли есмы нашемоу вѣрномоу паноу Тъоутоулоу Логофетоу писати и нашоу печат привѣсити. ксемоу нашемоу листоу: писал Андреика оу Сочавѣ влѣт ҂Ѕцнг мсца Маи з днь.

† Печату Іѡ Стефанъ воевода гѡсподар земли Молдавскои.

Cu mila luĭ D-deŭ Noĭ Stefan Voevod, Domn țăriĭ Moldoveĭ; înștiințare facem cu această carte a noastră tuturor cuĭ vor căuta pe dînsa, saŭ cetind-o o vor audi că iată această cinstită slugă a noastră *Cozma* fiul luĭ *Baloș*, a slujit nouă cu dreptate și credință; pentru care și noĭ văzînd a luĭ dreaptă și credincioasă slujbă către noĭ, ne-am milostivit cu a noastră deosebită milă, de-ĭ-am dat și ĭ-am întărit noĭ înșine în a noastră țară în Moldova, a luĭ drepte *ocinĭ*; satul numit Băloșeștiĭ

pe *Iucaşa, unde-ĭ este casa*, şi jumătate din *Tortoreştĭ*, pe care a fost vîndut-o Cozma acea jum. din Tortoreştĭ Sf. Mănăstirĭ de la Bistriţa, unde-ĭ hramul sfinteĭ *Uspeniĭ* a Maĭceĭ D-luĭ drept 75 zloţĭ tătărăştĭ. Şi s-a sculat între acestea sluga noastră Cozma şi a întors aceĭ de maĭ sus banĭ sf. Mănăstirĭ de la Bistriţa pentru satul de maĭ jos Tortoreştĭ, şi noĭ înşine l-am luat încă din hotarul nostru *al Petreĭ*, ca acel sat scris maĭ sus să fie luĭ de la noĭ uric şi cu toate veniturile, şi copiilor luĭ şi nepoţilor şi strănepoţilor luĭ şi preastrănepoţilor luĭ şi la tot neamul luĭ care i se va alege maĭ deaproape neruşuit nicĭ o dănăoară în veacĭ. Iar hotarul Băloşeştilor să fie începînd din Cîrniţa luĭ Vulcan la Cîrniţa luĭ Cornea; şi de acolea *apa* din sus, pe amîndouă părţile semne de hotar până la capătul, iazuluĭ de sus. Iar de aicĭ la matca păräuluĭ de sus la *Aoaşa* şi peste Aoaşa, drept la Dumbravă, până în mijlocul dumbrăveĭ; şi de acolo să întoarce în sus până la capătul dumbrăveĭ la stîlp, iar de acolo la alt stîlp în deal. iar de aicĭ dealul în jos păna în culmea Grădişteĭ de sus, şi de acolo drept la apa Turbata şi de la apa din vale la culmea Grădişteĭ din jos, şi pe cutmea dealuluĭ până la Cărniţa luĭ Vulcan. Acesta este tot hotarul aceluĭ sat şi de sus şi de jos şi pe toate părţile pe unde din veacĭ a umblat. Iar la aceasta este credinţa D-nieĭ noastre maĭ sus scrise Noĭ Stefan Voevod şi credinţa iubiţilor copiĭ aĭ Domnieĭ mele Alexandru şi Petru şi Bogdan *şi credinţa tuturor copiilor noştri* şi credinţa boerilor noştri Cr. pan *Stanciul* şi credinţa fiuluĭ său p. *Mîrza* cr. p. *Vlaicu* staroste de Hotin şi cr. fiul său p. *Duma*. cr. p. Zbiere, cr. p. Bode dvornic. cr. p. Luca şi cr. p. Hrăman pârcălabĭ de Belgrad, cr. p. Neag şi cr. p. Ivaşcu parcalabĭ de Kilia, cr. p. Arbore parcalab de Nemţ, cr. p. Fete, cr. p. Vâlcu, parcalab de Novograd, cr. p. Gangur Orheianul, cr. p' Paşco, cr. p. Buhtea, cr. p, Iaţco Hudicĭ, cr. p. Ivaşco Hrincovicĭ, cr. p, Mihăil spatar, cr. p. Iuga vist; cr. p. Dajbog paharnic, cr. p. Bors stolnic, cr. p. Ilea Huru comis, şi credinţa tuturor boerilor noştri aĭ Moleoveĭ a marĭ şi a micĭ. Iar după a noastră viaţă, cine va fi domn ţăriĭ noastre din copiiĭ nostri saŭ din neamul nostru, saŭ orĭ carĭ îl va alege D-zeŭ să fie domn în ţara noastră a Moldoveĭ, acela să nu

strice dania noastră, ci maĭ virtos să le-o intărească și imputernicească, de oare ce le-am dat-o pentru adevărata și credincioasa slujbă și că le este dreaptă și curat ocină. Iar spre maĭ mare tărie și imputernicire tuturor celor de maĭ sus scrise poroncit-am credinciosuluĭ nostru pan Tăutu, logofăt să scrie și să acățe pecetea noastră către aceastâ a noastră carte.

A scris Andronic în Suceava la anul 6983 luna Maĭ 7 zile.

(Din «Surete și Izvoade» VI, 600).

IV

6986 Febr, 11 (1478). *Sumar*:Stefan Vodă întărește dania ce a făcut către mănăstirea Putna Iuga visternicul și soția luĭ Nastea cu copilul lor Mihul în moșia Sirăuțiĭ pe Prut cumparată în 300 zloțĭ tătarăștĭ de la Mihăilă și Piturcă nepoțiĭ luĭ Poiană Dan.

Милостїєю божїєю мкї Стефанъ воевода г. з. м. знамє нито... ѡже тоты истинны сл8ги наши михънло. и Пиц8рко. 8н8ци пол'кна прїодиш'к.... ....по их добрую волю,.. и продали свою правою ѡтнин8 и высл8женїе 8нки их пол'кна дан. єдно село за пр8том нанм'к Ши рокци. та продали нашем8 в'кpномv панv Юзи кистїѧрник8 оу цинv за т зл т- и 8с таким пан Юга кистїѧрник и заплатил... а ѡни также дали панv Юзи кистїѧрник8 и велико прївилїє ѡт стараго дида нашего Александра воевода што коли имал 8нко их пол'кна Дан на тое село... на широкци а... 8 тотже час пр'кд нами и пр'кд | ... пан Юга кистерникv 8мислил своим добрим промислом и своєю доброю воли и 8чинил за свою д8шv и за д8ши сто почивше родител... дш8 за здравие и за дшv кн'кгин єго Насти и за здрави и за дш8 д'кти их Мих8ла и... пр'кдреченое село нанм'к Шировци за пр8томъ и сѫ-.. привилїе монастире нашемv ѡт пvтнои. идеже єст храм 8сп'кнїе пр'кчистеи Богородици, где єст иг8мен поп кvр Іѡсиф ино мы вид'квши ...дали єсми тое село... ... пр'кчистїи вци | своими старими хотари к8да из в'кка... | а на то єст в'кра господвами Стефана воєводи и в'кра възлюбленим сном господвами Александра и Петра и Богдана и в'кра боярь наших в. п. (Станч)vла. в. п. влаикvла и сна єго п. д8мы пржк. Б'клоградского в. п. Хулана дворника в. п. зкїнѧри. в, п. Гa8г8ра (sic) в. п. ивашка веленскаго в. п. Дажкога Немецкого в. п. галеша

ѡрхенскаго в. п. Драгоша Но | воградского в. Ацко Хꙋдича в. п. Ивашка Хринковича. в. п. Кости сиатарѣ в. п. Германа ' постелника в: п: Іѡана вистерника в, п. Петра столника в. п. Грозе комиса и вѣра въсѣх бояр || наших Молдавских великих и малих. а по нашим животѣ... ||... а иа колшее.: | велѣли есми нашемꙋ вѣрномꙋ панꙋ Тꙁꙋтꙋлꙋ лог· писати... | пис вꙋлиаш ꙋ Сꙋчавѣ втлѡ ҂зцпѕ февр. аі.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Stefan Voevod, domn țăreĭ Moldoveĭ, înștiințare facem cu această carte a noastră tuturor cuĭ pe dînsa o vor vedea saŭ cetindu-li-se o vor auzi, cînd va fi trebuință să știe. Ĭată aceste adevărate slugĭ a noastre *Mihailă* și *Pițurcă* nepoțiĭ luĭ *Poĭană Dan* aŭ venit înaintea noastră și înaintea tuĭuror alor noștri moldovenești boerĭ a mari și a mici. de a lor bună voe de nimenĭ siliți nicĭ asupriți și aŭ vîndut a lor dreaptă ocină și vislujenie (pentru slujbă) a unchiuluĭ lor *Poleană Dan*, un sat pe Prut anume Șiräuțiĭ, acela l'aŭ vîndut la a nostru credincios boer *Iuga visternic* în preț de 300 zloțĭ tătărăștĭ. Și s'a sculat pan Iuga visternicul și aŭ plătit lor toțĭ aceĭ de maĭ sus scrișĭ banĭ toțĭ banĭ gata, iar eĭ aŭ dat la rîndul lor boeruluĭ Iugăĭ visternicul și marele privilegiŭ de la bătrînul nostru moș Alexandru voevod, ce l'aŭ avut unchiul lor Poiană Dan pe acel sat pe Siräuțĭ; și dînsul în același ceas înaintea noastră și înaintea boerilor noștri pan Iuga visternicul a cugetat din al săŭ bun cuget și din a sa bună voe și aŭ făcut pentru a sa sănătate și pentru sufletul sfînt răposaților (părinților săĭ) și pentru sănătatea și pentru sufletul lor și pentru sufletul cneaghineĭ luĭ Nastea, și pentru sănătatea și pentru sufletul copiilor săĭ Mihul și ..... și a dat maĭ sus zisul sat *Șîrăuții* pe Prut și cu ale sale vechĭ privilegiĭ mănăstireĭ noastre de la Putna (unde este hramul) adormireĭ prea curateĭ Născătoare de D-zeŭ, unde este egumen pop kir Iosif... Decĭ noĭ văzînd... am dat și am întărit înșine de la noĭ acel sat (maĭ sus scris Șiräuțiĭ pe Prut..... Iar hotarul aceluĭ sat maĭ sus scris anume Șiräuțiĭ pe Prut să fie din toate părțile după ale sale vechĭ hotare, pe unde din vecĭ

a umblat. Iar la aceasta este credința domnieĭ noastre maĭ sus scrisă Stefan voevod, și credința prea iubiților fiĭ aĭ domnieĭ mele Alexandru și Petru și Bogdan și credința boerilor noștri aĭ Moldoveĭ a mari și a mici cr. p. Stanciul, cr. p. Vlaicul și fiul seŭ Duma, parcalab de Belgrad, cr. p. Hrean dvornic, cr. p. Zbieria cr. p. Gangura, cr. p. Hrăman de la Belgrad, cr. p. Neag de la Chilia, cr. p. Ivașcu dela Chilia, cr. p. Dajbog, ot Neamț, cr. p. Galeș ot Orheĭ, cr. p. Dragoș de la Novograd, cr. p. Iațco Hudicĭ, cr. p. Ivașco, Hrincovicĭ, cr. p. Coste spatar, cr. p, Gherman postelnic, cr. p. Ioan visternic, cr. p. Petre stolnic, cr. p. Grozea comis, și credința tuturor boerilor noștri aĭ Moldoveĭ a marĭ și a micĭ. Iar după a noastră viață cine va fi domn, acela să nu strice dania, ci maĭ vîrtos să le-o întărească și împuternicească. Iar spre maĭ mare tărie a tuturor celor de maĭ sus scrise am poroncit credinciosuluĭ nostru boer Tăutul logofăt să scrie și să acățe pecetea noastră către această carte a noastră.

A scris Vulpaș în Suceava, la anul 6986 luna Febr. 11.

Obs. Documentul original pergament, ros la încheeturĭ, Comunicat în original de Pr. I. Antonovicĭ, profesor din Bîrlad. Pecetea lipsește, are însă șnurul roș. Lungime 46 pe 40 cm. lățime.

Din „Surete și izvoade“ VI... 530

V

6987 April 29 (1479) *Sumar*; Stefan Vodă întărește luĭ Toader și fraților seĭ Ion, Puiu, Zaharia și Todora cumpărătura ce aŭ făcut cu 200 zloțĭ tătăreștĭ în siliștea Drăncălăeștilor, pe apa Teleajineĭ de la Anușca fata luĭ Costea Sărăcină și de la fiul eĭ Mateĭ aprod.

Милостїю божїею мы Стефан Воевод. г. з. М.... ¦ ... ѿже прїидоша прѫд нами..... Анѹшка дочка Костѣ Сърѫчинова и съ сномъ своим слѹгою нашемоу Матею апрод.... и продали свое правое wтнину wт своего праваго и питомаго ѹрика едно силище на Телѣжиновѫ потоцѣ нанмѣ дрѫнкълѫещїи слѹгам нашим Тоадерoу и братїам его Iwнѹ и Пую и Захарїю и сестри их Тодора ѹ цинѹ за С зл. т. и оуставиш

нашии слꙋги Тоадер и Інѡн и Пꙋю и Захарна и сестра их Тодора и запалатили ꙋ рꙋки Анѵшци дочка сървчинова | и ꙋ рꙋки сиѵ еи Матею,... Ино мы видѣвший.... | и полною запалатꙋ. а ми також дере..., потвердили слꙋгам нашим Тоадерꙋ и братїам его Іѡнѵ. и пѵю й Захарїю й сестри их Тодора | тое прѫдреченое селищи. на телѣжиновѣ потоцѣ Дрънкълъещїи да ест имь ѡт нас оурик.... | ... а хотар тои селищи на телѣжинова | потоцѣ наимѣ дрънкълъещїи да ест ѡт въси сторон... Инато ест...:. мартѵрїа сам госп.... | Стефана воевода и.... дѣтем госп. Александра и Петре и Богдан. и бољри... п. Бланкѵл п. Ѕбіарѣ ‖ п. храна дрорник. п. Дѵма. и п. Хръман парк. Белоградскїи. п. Шандрѣ Сꙋчавскїи п. Дажбог Немецкїи, п, Гангꙋра. Ѡрхеискін п. Драгош | Новоградскїи. п. Нѫг. п. Ивашко. п. Ѧцко Хꙋдйч. п. Косте Спътаръ. п. Юга вистїарник. п. Герман постелник. п. Іѡн Чашник. п | Петрѵ столник. п. Грозѫ комис и иный ꙋси наши молдавскїи бољри.., | ... велѣли... п. Тъѵтѵл логофетѵ | писати.... пис Борча ꙋ Сꙋчавѣ влто ҂Ѕцпз ап, кд.

Cu mila luĭ Dumnezeu Noĭ Stefan Voevod, Domn țăriĭ Moldoveĭ; înştiințare facem cu această carte a noastră tuturor cuĭ o vor vedea saŭ cetindu-li-se o vor auzi. cuĭ va fi trebuință să știe, iată că aŭ venit înaintea noastră și înaintea a lor noștri moldovenești boerĭ a marĭ și a micĭ *Anușca fata luĭ Costea Sărăcină* și cu fiul eĭ cu sluga noastră *Mateĭ aprod,* de a lor bună voe de nimenĭ siliți nicĭ asupriți și aŭ vîndut a lor dreaptă ocină din a lor drept și adevărat uric o siliște pe *apa Teleajineĭ* anume *Drăncălăeștĭ* slugiĭ noastre luĭ *Toader* și *frateluĭ săŭ luĭ Ion, luĭ Puiu, luĭ Zaharia* și suroreĭ lor *Todoreĭ* în preț de 200 zlotĭ tătăraștĭ. Și s'aŭ sculat slugile noastre Toader, Ioan, Puiu și Zaharia cu sora lor Todora și aŭ plătit toțĭ banĭ gata în mînule Anușcăĭ, fata luĭ Sărăcină și în mînule fiuluĭ eĭ luĭ Mateiŭ aprod înaintea noastră și înaintea tuturor alor noștri moldovenești boiarĭ. Decĭ noĭ văzînd între dînșiĭ de bună voia lor și tocmală și plată deplin; iar noĭ așijderea și de la noĭ am dat și am întărit slugiĭ noastre luĭ Toader și fraților săĭ Ion, Puiu și Zaharia și suroreĭ lor Todora acea de maĭ sus scrisă siliște pe

apa Telejinei, Drăncălăeştiĭ, să le fie lor şi de la noĭ uric şi cu toate veniturile lor şi copiilor lor deopotrivă şi nepoţilor lor şi strănepoţilor lor şi răstrănepoţilor lor şi la tot neamul lor ce li se va alege maĭ de aproape neruşuit nicĭ odănăoară în vecĭ. Iar hotarul aceleĭ silişte pe apa Teleajineĭ anume Drăncălăeştiĭ să fie din toate părţile după vechiul hotar, pe unde din veac a umblat.Iar la aceasta este marea mărturie a însuşĭ Domnieĭ mele maĭ sus scrisă, Noĭ Stefan Voevod, şi credinţa preaiubiţilor din inimă copiĭ aĭ domnieĭ mele *Alexandru* şi *Petre* şi *Bogdan* şi a boerilor domnieĭ mele, pan Danciul, pan Vlaĭcul, pan Zbiarea, pan Hrean dvornic, pan Duma şi pan Herman de la Belgrad, pan Şendrea de la Suceava, pan Dajbog Nemţanul, pan Gangur Orheianul, pan Dragoş Novogrădeanul, pan Neag, pan Ivaşcu, pan Iaţco Hudicĭ, pan Coste spatar, pan Iuga visternic pan Petru stolnic, pan Grozea comis, şi alţĭ toţĭ aĭ noştri boerĭ moldoveneştĭ a marĭ şi a micĭ. Iar spre maĭ mare tărie şi împuternicire a tuturor celor scrise maĭ sus, am poroncit înşine credinciosuluĭ nostru pan Tăutul Logofătul să scrie şi pecetea noastră şi pecetea boerilor noştri să le acăţe la această carte a noastră. A scris Borcea în Suceava la anul 6987 luna April 29.

Obs. Originalul pergament bine păstrat, proprietatea preotuluĭ din Zăpodenĭ, Vasluĭ. Pergamentul e mic, 30 cm. lungime pe 47 cm lăţime. Are pecete atârnată cu şnur colorat pestriţ. Se citeşte exerga: печать Iw Стефань воевод господар земли Молдавскои. Cap de boŭ cu stea între coarne, cu Soarele în stînga şi cu lună în dreapta. Se maĭ păstrează urmele tăiate în piele pentru acăţarea altor 5 peceţĭ maĭ micĭ, căcĭ sînt 7 borte în aceiaşĭ linie cu a peceţiĭ domneştĭ,

Din causa lipseĭ de multe caractere chirilice în tipografie am dat in prescurtare textul slavon în părţile sale comune. Textul complect e transcris în ale mele *„Surete şi izvoade»* V. 1073 a.

VI.

6991 Aug. 17 (1483). *Sumar*: Stefan Vodă întăreşte luĭ Táutul logofăt cumpărătura ce a făcut în o silişte şi o prisacă întreagă în Leucăuţĭ, cu 80 zloţĭ de la Lazăr Piscu, nepot luĭ Manole Şerbescul.

† Милостію божію мы Стефан воєвода Г, З. М. знаменито... слуга нашим Лазорѣ Писку сни Анушин сестра Манола Шербес-

кȣл и Лазоръ синъ мърȣшчии съ своими братїами | Михȣл и Мирча и Марко и Козма Бȣстѣнȣл съ своєю женою Анȣшкои и Албȣл съ своєю женою Нѣгшєю и Гаврилъ (sic) Хавыш съ своєю женою Настєю и Мърєна и шандрѣ и | васко синовє Юрїа Шєрбєскȣла по своєю доброю волю и никим нєпонȣжєни анипрісловани и продали своюправою ѡтчинȣ ѡт своєго правого и питомаго | оурика що бил оурик оучика их Старого Мънѣила шєрбєскȣла, єдно сєлищє оу Вотнєх Лєвкоцін на Готовдін. и єднȣ пасикȣ нанмѣ Вравїа сполѣнами | та продали тоє сєлищє и тотȣ пасикȣ нашємȣ вѣрномȣ пана Тѫтȣлȣ Логофєтȣ за п злата татарских и ȣставшє наш вѣрнїи пан Тѫтȣл | логофєтъ и заплатил оусє исполна тоти вишєписаннїи пинѣзи п злата татарских прѣд нами и прѧд нашими ȣсими Молдавскими бояре | Иномꙋ видѣвшє их доброю волю и Токмєж и полнȣю заплатȣ, а ми також дєрє. и ѡт нас єсми ємȣ дали и потврѫдили нашємȣ вѣрномȣ панȣ Тѫтȣлȣ ло | гофєтȣ тоє сєлищє и тотȣ пасикȣ сполѣнами да єст ємȣ ѡт нас ȣрик съ всємъ доходом ємȣ. А хотаръ тои сєлищє и тои пасики сполѣнами | да єст ѡт ȣсих сторонъ по старомъ хотарȣ....

А на то єст вѣра нашєго господва вишєписаннагомꙋ Стєфана воєводи и. в. прѣвъзлюблєнних | дѣтєи наших Алєксандра и Богдана Влада. и в. бояръ наших Молдавски в. п. влаикȣла првк. ѡрхєнскаго. и в. сна єго пана Дȣми | в. п. Ѕвяри. в. п. Хранє. дв. в. п. Югы. в. п. Нѣга. в. п. Гангȣра. в. п. Хрѫмана. в. п. Гєрмана и в. п. Ѡани првк. Бєлоградских в. п. Йкашка и. в. п. мисина (sic) првк Килїских в. п. Дажбога пр. Нємєцкого в, п. | фєтєготкъ в, п. Драгоша, в, п. Микота пръ. Новоградского, в. п, Ицка Хȣдича и. в. п. Шєфȣла Хотинскаго | в, п. Драгоша спътарѣ в. п. Киракола вистїарника в. п. Єрємїа постєлника в, п. Іѡна Чашника в. п. | Пєтра столника в. п. Грози комиса и в. вьсих бояръ наших Молдавских вєликих и малих, а по нашємъ животѣ кто вȣдєт.... вєлѣли єсми писати и нашȣ пєчатъ завѣсити всємȣ листȣ нашємȣ пис Костє брат Іѡнє даскалȣ сȣчав. в лѣто ҂ѕцча мсца аг. зї дни.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Stefan Voevod, Domn țăriĭ Moldoveĭ. înștiințare facem cu aceastä carte a domnieĭ mele tuturor cuĭ se cade a ști saŭ cetindu-li-se o vor auzi, că iată aŭ venit înaintea noastră și înaintea alor noștri moldovenești boerĭ, slugile noastre *Lazăr Piscu* fiiul *Anușăĭ,* sora luĭ *Mănăilă Șerbescul,* și *Lazăr* fiul *Mărușcăĭ* cu aĭ săĭ frațĭ *Mihul* și *Mircea* și *Marcu* și *Cozma Bușteanul* cu femeea sa cu *Anușca,* și *Albul* cu femeia sa cu *Neagșa,* și *Gavril Habiș* cu femeea sa cu *Nastea,* și *Mărena,* și *Șandrea* și *Vasco* fiiĭ luĭ *Iurie Șerbescul* și de a lor bună voe și de nimenĭ silițĭ orĭ asuprițĭ, și aŭ vîndut a lor dreaptă ocină din a lor drept și curat uric, care uric

l'a fost avut unchiul lor bătrînul *Mănăilă Şerbescul*, o silişte în Botna Lecăuţiĭ ce-ĭ pe Gotovdia şi o prisacă anume *Vrabia mare*; aceia aŭ vîndut acea silişte şi acea prisacă credinciosuluĭ nostru boer Tăutul logofăt drept 80 de zloţĭ tătărăştĭ, şi s'a sculat credincios boerul nostru Tăutul logofăt şi au plătit toţĭ deplin aceĭ maĭ sus scrişĭ banĭ 80 zloţĭ tătărăştĭ înaintea noastră şi înaintea tuturor boerilor noştri aĭ Moldoveĭ; Decĭ noĭ văzînd a lor de bună voe şi tocmală şi deplină plată, şi noĭ aşişjderea de la noĭ i-am dat şi i-am întărit credinciosuluĭ nostru boer pan Tăutul logofătul acea silişte şi acea prisacă întreagă să-ĭ fie a luĭ de la noĭ uric cu toate veniturile luĭ şi copiilor luĭ, şi nepoţilor luĭ şi strănepoţilor luĭ şi răstrănepoţilor luĭ şi la tot neamul luĭ, ce i se va alege maĭ de aproape neruşuiţ nicĭ odănăoară in vecĭ. Iar hotarul aceleĭ silişte cu prisăcĭ întregĭ să-ĭ fie din toate părţile după vechile hotare. Iar la aceasta este credinţa domnieĭ noastre maĭ sus scrisă noĭ Stefan Voevod, şi credinţa prea iubiţilor copiĭ aĭ domnieĭ mele Alexandru şi Bogdan Vlad şi credinţa boerilor noştri Moldoveneştĭ, cr. p. Vlaicul parcalab de Orheiŭ şi fiul săŭ Duma; cr. p. Zbierea, cr, p, Hrau dvornic, cr. p. Iuga, cr. p. Neag, cr. p, Gangur, cr. p. Hrăman, cr. p. Gherman, cr, p. Oana parcalab de Belgrad. cr, p. Ivaşcu şi cr. p. *Misin* parcalab de Kilia cr, p. Dajbog parcalab de Neamţ, cr. p. Fete Gotcă, cr. p, Dragoş. cr. p. Micotă parc. de Novograd, cr. p. Iaţco Gudicĭ, cr, p. Stefan Hotineanul, cr, p. Dragoş spatar, cr. p. Kiracola visternic, cr. p. Irimia postelnic, cr, p. Ioan ciaşnic, cr. p. Petre stolnic cr. p. Grozea comis şi credinţa tuturor boerilor noştri moldoveneştĭ a mari şi a mici. Iar după a noastră viaţă cine va fi ţăreĭ noaste a Moldoveĭ (incheerea obişnuută).

A scris Coste frate luĭ Ioan dascalul în Suceava, la anul 6991 luna August 17 zile.

Obs. Originalul pergament fără pecete; lungime 40 c. m. lăţime 50 c. m. Proprietatea d-neĭ Pulb. Codrescul.

Din «Surete şi izvoade» VII 400.

VII

6995 Ghenar 13 (1487) *Suret*: Stefan Vodă întăreşte Stefuluĭ şi fraţilor să Simion şi Ion cumpărătura fă-

cută în satul Bălzina a treia parte de la Ilca fata Benei Duma cu 60 zloţi tătărăşti.

Suret de pe ispisoc vechiŭ pe sărbie de la Stefan Vodă scris de Ion în Suceava la anul 6995 Ghenar 13.

„Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noi Stefan Voevod, Domn ţăriĭ Moldoveĭ, înştiinţare facem tuturor cuĭ vor câuta pe dînsa saŭ cetindu-li-se o vor auzi, ĭată aŭ venit înaintea noastră şi înaintea boerilor noştri aĭ Moldoveĭ *Ilca* fata luĭ *Dumi Benici* de a eĭ bună voe de nimenĭ silită nicĭ asuprită, şi a vîndut a sa dreaptă ocină din al eĭ drept uric a treia parte de sat din *Bălzina*, ce a fost a eĭ parte, acea a treia parte de sat o aŭ vîndut slugilor noastre *Stefului* şi fraţilor săĭ *Simion şi Ion* drept 60 zloţĭ tătărăştĭ; şi sculîndu-se slugile noastre Steful şi fraţiĭ săĭ Simion şi Ion aŭ plătit toţĭ deplin aceĭ de maĭ sus arătaţĭ banĭ 60 zloţĭ tătărăştĭ în mîna Ilcăĭ feteĭ Beneĭ dinaintea noastră şi dinaintea boerilor noştri. Decĭ văzînd noĭ aceasta de bună voe tocmală şi deplină plată noĭ încă am dat şi am întărit slugilor noastre Stefuluĭ şi fraţilor săĭ Simion şi Ion acea a treia parte de sat de Bălzina, ce aŭ fost a eĭ parte. Aşijderea am maĭ dat şi am întărit slugilor noastre Stefuluĭ şi fraţilor săĭ Simion şi Ion a lor ocină cealaltă a treia parte de sat de Bălzina, parte de gios ca să le fie şi de la noĭ uric şi cu tot venitul luĭ şi ficiorilor luĭ şi nepoţilor luĭ şi răsnepoţilor luĭ şi răstrănepoţilor luĭ şi la tot neamul luĭ ce i se va alege maĭ de aproape neruşuit nicĭ o dănăoară în vecĭ. Iar acea a treia parte de sat de Bălzina, ce aŭ cumpărat'o eĭ de la Ilca fata Beneĭ, să fie din partea cea din sus de la *Irimia Bulaiŭ* începînd din capul prisăciĭ peste cîmp în matcă în Lipova, apoĭ părăul Lipoveĭ în gios până la stejar în hotar, apoĭ drept la deal în marginea pădureĭ la un Cornu şi de la Cornu la un carpăn ; iar hotarul aceleilalte a treia parte să fie după vechiul hotar.

Se aduce credinţ Domnuluĭ Stefan Vodă şi a fiilor săĭ Alexandru şi Bogdan Vlad şi a boerilor".

De pe sarbie pe limba moldovenească tălmăcită

la anul 1803 Iunie 5. Polcovnicul Pavăl Dobrovici ot Mitropolie și copia s'a scris de noi acum întocmai 1820 Dec. 16 D. Avraam vornic de poartă. Pascal Gane vornic de poartă.

Din „Surete și izvoade" VI 398.

VIII

6998 Ghenar 14 (1490). *Sumar*: Stefan Vodă întărește lui Toader Marele și nepotului său de frate Costin fiul lui Neagul, cumpărătura făcută cu 70 zloți tătărăști în satul Bonțești (azi Călugăreni), între Bârlad și Ștevnic, de la Toader Hârniș și de la nepoții săi Bilțu și Nicoară Șeremet.

Мстїю бжїею мы Стефан воевода господарь земли молдавскои. знаменито...... ѡ же прїидоше ...наши слѹги Тоадеръ Хърныш и съ своими непоти съ Билцѹ и съ Никоаръ Шеремет по их довро волю... и продал свою правѹ отнинѹ ѡт их праваго оурика. едино село нами҃ Бонтещїи межи Бръладъ и межи Стевник слѹги нашемѹ Тоадерѹ Мареле и братаничю его Костинѣ снѹ Нѣгѹлѹ за о злат татарских. и оуставише Билцѹ и Никоаръ Шереметѹ.... ино мы видѣвши их тъкмеж и полнѹю заплатѹ. ами також и от нас есми дали и потвердили слѹгам на шим Тоадерѹ Мареле и братанич его Костин ти прѣдреченно село нами҃ Бонтещи межи Бръладъ и межи Стевник да ест емоу ѡт нас оурик и съ въсем.....

А хотар томѹ вишеписанномѹ селѹ да ест по старомѹ хотарѹ по кѹда, из вѣка ѡживали. А на то ест вѣра нашего господства вишеписанного мы Стефань воевода и вѣра прѣвъзлюблени синѡв господвами александра и Богдана Влада и вѣра болѧри наших вѣра пана дѹма в. п. Ганѹра; в. п. Драгоша ворника. в. п. Хрьман. в. п. Ицко Хѹдича. в. п. Дажбог, в. п. Щефѹла Хотинскаго. в. п. Микотъ и в. п. Рѣцеша пар калабове Немецкїи. в. п. Чорторовскаго и в п. Микотина пркалабове (ѡр[illegible]) в. п, Секарѣ паркалаба новоградскїи, в. п. Клънѹ спатарѣ. в. п. Болдѹра вистѣрникъ, в. п. Еремїѧ постелника в. п. Фрѹнтеша столника. в. п. [Шанд]ра комиса. и вѣра ѹсих болярь Молдавских наших великих и малих.

(încheerea Тѹтѹл Логофетѹ)

пис оу Сѹчавѣ въ лѣто ҂зцч[и] ген. дї

Cu mila lui Dumnezeŭ Noĭ Stefan Voevod, Domn țăriĭ Moldoveĭ, înștiițare facem cu această carte a noastră tuturor cuĭ vor căta pe dînsa saŭ o vor auzi cetîndu-li-se, ĭată că a venit înaintea noastră și înaintea tuturor alor noștri boerĭ slugile noastre *Toader Hărniș* și cu aĭ săĭ *nepoțĭ* cu *Bilțu* și cu *Nicoară Șeremet,* de a lor bună voe de nimenĭ silițĭ nicĭ asuprițĭ și a vîndut a lor dreaptă ocină din a lor drept uric, un sat anume *Bonteștiĭ* între Bărlad și între Stevnic; slugiĭ noastre luĭ *Toader Marele* și nepotuluĭ său de frate *Costin fiul Neagu-luĭ,* cu 70 zlоțĭ tătărăștĭ. Și s'a sculat sluga noastră Toader Marele și cu nepotul săŭ de frate cu Costin fiul Neaguluĭ și a plătit deplin toțĭ cei 70 zloțĭ zișĭ maĭ sus în mînile slugiĭ noastre luĭ Toader Harniș și nepoților săĭ Bilțu și luĭ Nicoară Șeremet. Decĭ noĭ văzînd a lor tocmală și plată deplin, și noĭ așijdere și pe la noĭ am dat și am întărit slugiĭ noastre luĭ *Toader Marele* și nepotuluĭ săŭ de frate Costin pe acel de maĭ sus scris sat *Bonteștiĭ* între Bărlad și Stevnic ca să-ĭ fie luĭ și de la noĭ uric și cu toate veniturile luĭ și de o potrivă și copiilor luĭ și nepoților luĭ și strănepoților și răs'rănepoților luĭ și la tot neamul ce i se va alege maĭ de aproape *nerușuit* nicĭ odănăoară în vecĭ. Iar hotarul aceluĭ de maĭ sus scris sat să le fie după vechiul hotar pe unde din veac a umblat. Iar la aceasta este credința domnieĭ noastre maĭ sus scrisă Noĭ Stefan Voevod, și credința prea iubiților fiĭ aĭ domnieĭ mele *Alexandru* și *Bogdan Vlad,* și credința boerilor noștri cr, p. Duma, cr, p. Gangur, cr. p. Dragoș vornicul, cr. p. Hrăman, cr. p. Ianco Hudicĭ, cr, p. Dajbog, cr. p. Stefan Hotineanul, cr. p. Micota și cr. p. Reateș parcalabĭ de Neamț, cr. p. Ciortorovski și cr. p. Micoticĭ parcalabĭ de Orhei, cr. p. Secară parc. de Novograd, cr. p. Clănăŭ spatar, cr. p. Boldur visternicul, cr. p. Eremia postelnicul, cr. p. Frunteș stolnicul, cr. p. Șandru comis, și credința tuturor boerilor noștri Moldoveneștĭ a mari și a mici. Iar după viața noastră cine va fi domn țăriĭ noastre a Moldoveĭ din copiiĭ noștri saŭ din neamul nostru saŭ orĭ pe care îl va alege Dumnezeŭ să fie domn țăriĭ noastre a Moldoveĭ, acela să nu strice dania noastră, ci maĭ vărtos s'o întărească, de oare ce și noĭ am dat'o și am întărit'o ca unul ce a

cumparat cu aĭ săĭ dreptĭ banĭ. Iar spre maĭ mare tărie a tuturor celor scrise maĭ sus am poroncit însine credinciosuluĭ boer pan Tăutul logofăt să scrie și pecetea noastră s'o acăte la această carte a noastră. S'a scris în Suceava la anul 6998 Ghenar 14.

Observare. Originalul pergament e proprietatea răzeșilor din satul Călugărenĭ, ţin. Vasluĭ, în pastrarea moșuluĭ Ion Vîrlan, de la care l'am cetit. E răŭ păstrat, căcĭ a fost ascuns zi-ce-se în pămînt din vechĭ. E rupt și ștearsă litera; tot așa era și în 1764 Iulie 22, după notiţa dascaluluĭ Evloghie; «pre cît s'a putut cunoaște fiind foarte șters» pusă pe un crîmpeĭŭ de suret fără sfîrșit. Pecetea atîrnată cu șnur de matasă, e ruptă în două. Se cetește: пєчать Іѡ Стєфанъ Воєвода Господарю....

(Din «Surete și Izvoade» VII 300 a,)

IX

6999 Noem. 2 (1490). *Sumar*: Stefan vodă întărește Stanciului stăpînirea asupra satuluĭ Drăghișanĭ pe Jiraveţ cumparat cu 200 zloţĭ tătărăștĭ de la Avăr fiul luĭ Ivan visternicul.

Милостїю божїєю мы Стєфан воєвода г. з. м, |... слѹга наш Авѫрѣ снъ Ивана вистѣрника по своєи доброиволи.... продал свою правѹю ѿтинѹ ѿт своєго правагѡ ѹрика ѿци єго ивана ‖ вистѣрника. єдно сєло на жиравєц наимѣ дръгишанїи. та продал слѹзѣ нашємѹ Станчюлѹ за С зл т' и ѹставшє слѹга наш Станчюл та заплатил ѹси тоти вишписанни ‖ пинѣзи С зл. т. ѹрѹки слѹзѣ нашємѹ Авѫрѫ снѹ Ивана вис... ино мы видѣшє.,'. ‖..., а на то єст вѣра' г.. виш. мы Стєфана воєвода и вѣра прѣвъзл...' снѡв. гми. Алєксандра и Богдана Влада- и в. бояр наших ⁞ в. п. Дѹма в. п. Гангѹра в. п' Болдѹра дв. в. п. Хръмана в. п. Хѹдич в. п. Дажвога. в. п. Мѹшата пр. Хот. в. п. Микотъ ⁞ и. п, Рѣцєш пр. ѿт Нємца. в, п. Чорторовскїи в. п. Сєкаръ пр. Нов; в. п. Динга в. п, Клънъѹ спътарѣ. в, п. Ісака вистѣрника | в. п. Єрємїа постєлниса. в. п. Могила чаш. в п. Фрѹнтєша Стол. в. п. Шандрѹ вошниса. и вѣра ѹсѣх бояр наших.... ⁞ а по нашим животѣ.... ⁞ ,,. а на Болшєє.... панѹ Тъѹтѹлѹ логофєтѹ,..... ' пис Мътїаш дїак. ѹ Сѡчавѣ вато ‡Зцч,ѳ мсца Нов. в.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Stefan Voevod. Domn ţăriĭ Moldoveĭ, înștiinţare facem cu această carte a domnieĭ meale tuturor cuĭ vor căta pe dînsa saŭ vor auzi cetindu-li-se, cum a venit înaintea noastră și înaintea alor noștri boerĭ moldoveneștĭ

sluga noastră *Avăr* fiul luĭ *Ivan visternicul* de a luĭ bună voe de nimenĭ silit nicĭ asuprit şi a vîndut a luĭ dreaptă ocină din al său drept uric din uricul tatăluĭ său Ivan vist. un sat *pe Jiravăţ*, anume *Drăghişanii* ; pe acela l'a vîndut slugiĭ noastre *Stanciuluĭ* cu 200 zloţĭ tătărăştĭ ; Şi s'a sculat sluga noastră Stanciul de a plătit toţĭ aceĭ de maĭ sus scrişĭ banĭ 200 zloţĭ tătărăştĭ în mînule slugiĭ noastre luĭ Avăr fiul luĭ Ivan visternicul înaintea noastră şi înaintea boerilor noştri. Decĭ noĭ văzînd a lor de bună voe tocmală şi plată deplin, ĭ-am dat şi întărit şi de la noĭ să fie luĭ uric, şi copiilor luĭ şi nepoţilor, strănepoţilor şi răstrănepoţilor luĭ şi la tot neamul luĭ, ce i se va alege maĭ de aproape *neruşuit* nicĭ o dănăoară în vecĭ. Iar hotarul aceluĭ sat de maĭ sus scris Drăghişanii pe Jiravăţ să-ĭ fie din toate părţile pe unde din veac a umblat. Iar la aceasta este credinţa domnieĭ noastre maĭ sus scrisă Noĭ Stefan Voevod şi credinţa prea iubiţilor fiĭ aĭ domnieĭ mele *Alexandru* şi *Bogdan Vlad* şi credinţa boerilor noştri cr. p. Duma' cr. p. Gangur, cr. p. Boldur vornic, cr. p. Hrăman, cr. p. Hudicĭ, cr. p. Dajbog, cr. p. Muşat parc. de Hotin ; cr. p. Micotă şi p. Reateş parc. de Neamţ ; cr. p. Ciortorovski şi p. Secara parc. de Novograd, cr. p. Dinga, cr. p, Clănău spatar, cr. p. Isac vist. cr. p. Eremia post ; cr. p. Mohila pah, cr. p. Fronteş stol. cr. p. Şandru comis, şi credinţa tuturor boerilor noştri aĭ Moldoveĭ a mari şi a mici. (Incheierea cu logofătul Tăutul). A scris Mateiaş diiac în Suceava la anul 6999 Noem. 2.

Obs. Doc. original pergament 0·50 m. lungime pe 0·30 lăţime. Proprietatea d-neĭ Profira Codrescul, nepoata luĭ T. Codrescul. Pecetea lipseşte.

(Din «*Surete şi izvoade*» VII 300 b.).

X

7000 Iunie 24 (1492) *Regeste* : In anaforaua veliţilor boerĭ din 1782 Maĭ 30, găsim aduse hîrtiile vechĭ ale moşiilor Horonţeştĭ şi Roşcanĭ pe apa Almaşuluĭ din ţinutul Neamţuluĭ, în procesul dintre mănăstirea Răşca şi răzăşiĭ Boţeştĭ, cărora domnul C. D. Moruz Vodă le dă dreptatea :

.....„Ne-aŭ arătat călugăriĭ de Râşca un suret de pe un ispisoc de la Sefan voevod din anul 7000 (1492) Iunie 24, care

de la văleat acesta și până acum sint trecuți 290 anĭ, însă cel adevărat ispisoc zicînd călugăriĭ că nu-l aŭ; dar suretul se vede tălmăcit de Evloghie dascalul în anul 7261 Mart 17 (1753) și scrie într'acestașĭ chip, că a dat credincioaselor slugĭ a Măriei sale luĭ Baĭco și fratelui său Ivan satul Almaș cu uric cu tot venitul, lor și copiilor lor și nepoților și strănepoților pentru a lor credincioasă slujbă, și arată anume și hotarul care începe pe din gios de heleșteŭ la un stejar drept pe Almaș, și de la Almaș preajma locului poenii, din poiană pe din sus de stejariĭ frumoșĭ: din stejariĭ frumoșĭ la un stejar în drum; de aicĭ prin mijloc la o margine de codru de făget după aceia marginea în lung; de aci de la margine la deal; de la deal drept la heleșteŭ, și de acolo prin mijlocul luncii la obîrșia părăuluĭ Volha; din Volha pe culmea dealuluĭ la un isvor; de acolo la o movilă; de la movilă la o baltă; din baltă la altă movilă; din movilă pe deasupra părăuluĭ la un frasin, de acolo părăul în jos la o movilă; de la movilă pe părăŭ la un stejar; de la stejar drept pe din gios de heleșteŭ la stejariĭ ceĭ dintăĭ, de unde s'aŭ început întâiŭ».

Din „Surete și izvoade" V. 794.

Originalul proprietatea d-luĭ Spiridon Irimescu din Iașĭ.

XI

7000 (1491) Septembre.

Suret de pe un alt suret de ispisoc de întăritură de la Stefan Vodă pre satul Șerbăneștĭ, care suret se află la mănăstirea Todireniĭ, ci se numește acum Burdujeniĭ.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Stefan Voevod, Domnu țăriĭ Moldavieĭ, facem știre cu această scrisoare a noastră tot cel ce va ceti-o pe dînsa; iată aŭ venit înaintea Domnieĭ mele și a tot sfatuluĭ nostru moldoveneștĭ boerĭ *Mărica* fata *Giurgiĭ Giumatatevicĭ* și cu feciorii eĭ și cu rudeniile sale, *Mărica fata Măndreĭ* și fratele eĭ *Siliĭ* și sora eĭ *Done,* ficioriĭ luĭ Fitcove, și rudenia lor *Steful* și sora luĭ *Mărina, ficioriĭ Marușcineĭ, feteĭ Stefuluĭ a Giumătățeĭ,* toțĭ nepoțĭ luĭ *Giumatate,* după a lor bună voe de nimenĭ silițĭ nicĭ asuprițĭ și tocmindu-se înde sine și aŭ împărțit ale sale ocinĭ ce au fost

a moşuluĭ lor *Ionaşco Giumatate,* satul anume Mandreştiĭ pre Siret, *unde a fost Bălinţ* şi *Serbăneştiĭ* tot pe Siret, şi *Giumătăţeniĭ* pre Jijie, *unde aŭ fost curtea luĭ Căliman*; şi aŭ rămas Mărineĭ feteĭ Mandrineĭ şi fraţilor săĭ Silii şi surorii eĭ Doneĭ într'a lor parte satul anume Mandreştiĭ pre Siret, unde aŭ fost Balinţ, iar Ştefuluĭ şi surorii luĭ Mărinii, nepoţiĭ Stefuluĭ, fetii Giurgiĭ Giumatate aŭ rămas între a lor parte satul anume Şerbăneştiĭ pre Siret, iar Marinciĭ feteĭ Giurgiĭ Giumătate aŭ rămas între a eĭ parte satul anume Giumătăţeniĭ pe Jijia — unde au fost curtea luĭ Căliman. Şi aŭ rămas Marica fata Mandriniĭ, şi fraţilor eĭ Silii şi Doneĭ şi rudeniile Ştefuluĭ şi sora lor Marica, aceia aŭ dat Mărinii fetii Giurgiĭ Giumatate pentru acel sat pentru Giumătăţeniĭ cu 700 de zloţĭ tătăreştĭ. Şi maĭ văzînd pre dînşiĭ cu bună voe şi împărţire ce şi-aŭ împărţit eĭ în de sine cu a sa bună voe aşijdere şi noĭ după a lor voe dăm şi întărim slugiĭ noastre Stefuluĭ şi surorii luĭ Mărineĭ, nepoţiĭ Stefuluĭ Giumatate pentru acel sat ce saŭ zis maĭ sus anume Şerbăneştiĭ pe Siret, cum ar să fie lor de la noĭ uric cu toate veniturile lor şi ficiorilor lor şi nepoţilor lor şi strănepoţilor lor şi acelor ce s'ar naşte dintre dînşiĭ şi a tot neamuluĭ lor, cine dintru sine se va alege maĭ aproape nestricate nicĭ odinioară în vecĭ. Iar hotar aceluĭ sat anume a Şerbăneştilor din poiana din Cornul Lunciĭ ce este aproape de drum, dintr'un teiu, de la acela teiu merge drumul printre câmpu drept către altă luncă în margina lunciĭ, acolo este tăiată o cruce într'un carpăn, iar de către *zvorişte* unde merge drumul pe din sus de părăŭ o movilă săpată. De acolo spre o baltă la un stâlp, de la baltă merge drumul la câmp drept spre vîrful movileĭ, iar de acolo drept spre balta a treia movilă, de acolo trece Siretul, *unde a fost moara cea bătrînă,* poiana toată. Iar de către *Bereştĭ* aproape de Siret este *movila ce a pus'o Ionaşco,* iar de la acea movilă drept către codru pe lângă drum altă movilă; de acolo merge drumul spre a treia movilă pe supt codru, de acolo la codru, acela este hotarul. Iar dincolo ce au fost a moşuluĭ lor Ionaşco Giumatate, de la moşul nostru Alexandru Voevod pre acel sat ce sau scris maĭ sus *eĭ lau perdut, cum*

că este nou în ştiinţa şi a boerilor noştri; pentru aceia nimene de acum înainte nime cu acel dires ca să nu mai aibă a apăra nici a năpăstui preste acest al nostru dres nici odinioară în veci. Iar spre aceasta este credinţa noastră cea domnească ce s'aŭ scris mai sus Noi Stefan Voevod şi credincioşii prea iubiţii fii ai domniei mele *Alexandru şi Bogdan Vlad*, şi credincioşii boerii noştri, credincios dumnealui *Duma*, cr. d. *Gangură*, cr. d. *Boldur* vornicul, cr. d. *Hrămană*, cr. d. *Hudici*, cr. d. *Steful*, cr. d. *Muşat* parcalab Hotinului, cr. d. *Micotă şi Reateş* parcalabi de Neamţ, cr. d. *Ciortorovski*, cr. d. *Sacară* de Cetatea cea nouă, cr. d. *Dinga*, cr. d. *Clănău* spatar, cr. d. *Irimie* postelnic, cr. d. *Movilă* paharnic, cr. d. *Frunteşa* stolnic, cr. d. *Şendre* comis, şi credincioşi toţi boerii noştri ai Moldaviei a mari şi a mici, iar după a noastră viaţă cine va fi domn în pămîntul nostru a Moldaviei din ficiorii noştri ori dintr'a noastră rudă saŭ iarăşi pre cine va alege Dumnezeŭ să fie domn în pămîntul nostru a Moldaviei, acela să nu strice a noastră dare şi întăritură, ce însă să fii a da şi a întări drept, ci că iaste a lor dare şi întăritură pentru a lor dreaptă ocină. Iar spre mai mare tărie şi întăritură poruncim cinstitului şi credinciosului boerului nostru domniei sale Tăutului vel logofăt să scrie şi a noastră pecete şi să o coase către această adevărată scrisoare a noastră.

Veleat 7000 (Septembre).

Această copie am scris'o eŭ care m,am şi iscălit Manolachi Andrieş după Suretul care poată iscălitura lui Θεοδώρου μπάλσου 1809, Teodoreni, Atanasie.

Din „Surete şi Izvoade“ I, 498.

XII

7002 (1494) Febuar 27 *Sumar*: Stefan Vodă întăreşte Anei, fata Bobului cumpărătura ce a făcut în a 4 parte de sat din Petrileştĭ pe părăul Alb, de la Luca fiul Ziaicăĭ cu 50 zloţi tătărăşti. Satul era hotărnicit de Micotă parcalab.

М(и)л(о)стїю б(о)жїю мы Стефан воевода г(о)сп(о)д(а)рь земли Молдавскои. знаменито чиним исим листом нашим всѣм кто нан оузрыт или чтоучи его оуслишит. ѡже прїиде пред нами. и пред оусими нашими Молдавскыми боiаре слоуга наш Лоука снь

зѣиков по своеи доброи воли никим непоп8жеи аниприсилован и продал свою || прав8ю wтчин8 wт своего правого 8рика четвърт8ю част село wт петрилещь на билом потоки нижнѣю част и съ млином по wбѣ сторони потока та || продал анни дочки Бобоулова за н злат татарских и 8ставше Анна дочка бобоулова та заплатила 8си тоти вишеписаннїи пинѣзи || н злат татарскых 8 р8ки сл8ѕѣ нашем8 л8ка сн8 зѣиков8 прѫд нами и прѣд нашими боıаре ино мы видѣвше их добр8ю волю и токмеж || и полн8ю заплат8 а мы такождере и wт нас есмо еи дали и твѣрдили анни дочки Боб8локи тот8 прѣдреченн8ю четвърт8ю част село wт Пе || трилещь на билом потоцѣ нижнѣю част и съ млином по wбѣ сторони потока да ест еи wт нас 8рик и съ вьсем доходом. еи. и дѣтем еи. и 8н8ча || том еи и прѣ8н8чатом и праш8рѣтом еи. и вьсем8 род8 еи кто сѣ еи изберет наиближнїи непор8шено николиже на вѣки. а хотар тои четвър || тои част село нижнои част да ест wт 8сего хотара четврътаıа част и к8да хотарил пан Микотъ пръкълаб съ межиıаши. а пак привилїе що имал Л8ка || wтца его зѣика wт наших 8нков wт Нлїѧша воеводї и wт Стефана воеводи а wна ест 8 р8ки сл8ѕѣ нашем8 Юрши апрод8. а на то ест вѣра на || шего г(о(с(по)два вишеписанного мы Стефана воеводї и вѣра прѣвьзлюбеным с(ы)нwв г(о)с(по)двамы Александра и Богдана влада и вѣра боıар наших вѣра || Д8ма пръкълаба. вѣра пана болд8ра дворника вѣра пана Хръмана вѣра пана Шеф8ла вѣра пана М8шата вѣра пана П8рече и пана Тоадера || пръкълаби от Хотин вѣра пана микотъ и пана Рѣцеша пръкълаби wт Немца вѣра пана Чорторовского вѣра пана Шандра пръкълаба Новоградског || вѣра пана Днига вѣра пана Кльнъ8 спътарѣ вѣра пана Исака вистѣрника вѣра пана Еремıа постелника вѣра пана Мохила чашника вѣра || пана Фр8нтеша столника вѣра пана Петрика комиса и вѣра 8сих боıар наших Молдавских великих и малих. а по нашем животѣ кто б8дет || г(о(сп(о(д(а)рь нашеи земли молдавскои wт дѣтеи наших или wт нашего родоу или пак воудкого богъ изберет господарем быти нашеи земли Молдавскои || тот би еи непор8шил нашего даанїа и потвръжденїа алибы еи 8твръдил и 8крѣпил зан8же есми еи дали за що wна соби к8пила || за свои правїи пинѣзи. а на болшеи крѣпост и потвръжденїе том8 вьсем8 вишеписанном8 велѣли есмы нашем8 пан8 тѣ8т8 || л8 логофет8 писати и наш8 печат привѣсити всем8 лист8 нашем8. пис Мътею въ С8чавѣ вл҃то ‡зк, мсца. Феб кз:

Cu mila lui D-zeŭ Noĭ Stefan Voevod Domn țăriĭ Moldoveĭ. înștiințare facem cu această carte a noastră tuturor cuĭ pe ea vor căuta, saŭ cetindu-li-se o vor auzi; iată că a venit înaintea noastră și înaintea a lor noștri boerĭ Moldoveneștĭ, sluga noastră *Luca* fiul *Zeaicăi* de a sa bună voe de nimenĭ silit nicĭ asuprit și a vîndut a sa dreaptă ocină din al saŭ drept uric a patra

parte sat din *Petrileştĭ*, pe *părăul alb*, partea din jos şi cu morĭ pe îmbe malurile părăuluĭ; acestea a vîndut *Aneĭ feteĭ Bobuluĭ* drept 50 zloţĭ tătărăştĭ; şi s'a sculat Anna fata Bobuluĭ de a plătit toţĭ aceĭ maĭ sus scrişĭ banĭ 50 zloţĭ tătărăştĭ în mînule slugiĭ noastre, Lucăĭ fiul Zeaiculuĭ, înaintea noastră şi înaintea alor noştri boerĭ. Decĭ noĭ văzînd a lor de bună voe şi tocmală şi plată deplină; decĭ noĭ aşijderea şi de la noĭ i-am dat şi întărit Anneĭ feteĭ Bobuluĭ acea de maĭ sus zisă a 4 parte sat din *Petrileştĭ pe părăul alb*, partea din jos şi cu morĭ pe îmbe laturile părăuluĭ. ca să-ĭ fie eĭ şi de la noĭ uric şi cu toate veniturile, eĭ şi copiilor eĭ şi nepoţilor eĭ şi strănepoţilor eĭ şi răstrănepoţilor eĭ şi la tot neamul eĭ, ce i se va alege maĭ de aproape neruşuit nicĭ o dănăoară în vecĭ. Iar hotarul aceleĭ a 4-a părţĭ de sat partea din jos să-ĭ fie din toate hotarele a patra parte, pe unde a hotărît pan Micotă parcălabul cu megieşiĭ. Iar privilegiile ce le-a avut Luca tatăl *eĭ Zeaică* de la unchiĭ noştri de la Ilieş Voevod şi de la Stefan Vodă, acele sînt în mînule slugiĭ noastre *Iurşeĭ aprodul*. Iar la aceasta este credinţa domnieĭ noastre maĭ sus scrisă noĭ Stefan voevod şi credinţa preiubiţilor fiĭ aĭ domnieĭ noastre Alexandru şi Bogdan Vlad, şi credinţa boerilor noştri cr. Duma parcalab, cr. p. Boldur dvornic, cr. p. Hrăman, cr. p. Steful, cr. p. Muşat cr. p. Purece şi p. Toader parcalabĭ de Hotin, cr. p. Micotă şi p. Reaţeş parcalabĭ de Neamţ; cr. p. Ciortorovski, cr. p. Sandru parc. de Novograd, cr. p. Dinga, cr. p., Clănăŭ spătarul, cr. p. Isac visternicul, cr. p. Eremia postelnicul, cr. p.Mohila ceaşnicul, cr. p. Frunteş stolnicul, cr. p. Petrică comisul, şi credinţa tuturor boerılor noştri Moldoveneştĭ a mari şi a mici. Iar după viaţa noastră cine va fi domn ţăriĭ noastre a Moldoveĭ din copiiĭ noştri saŭ din neamut nostru, saŭ chiar pe orĭ care l'ar alege D-zeŭ să fie domn în ţara noastră a Moldoveĭ, acela să nu-ĭ strice eĭ dania şi întăritura noastră; ci maĭ vîrtos să i-o întărească şi împuternicească, de oare ce noĭ i-am dat, pentru că şi-a cumpărat cu aĭ săĭ drepţĭ banĭ. Iar spre maĭ mare tărie şi putere la tot ce s'a scris maĭ sus, poroncit-am credinciosuluĭ

nostru boer pan Tăutul logofătul să scrie și pecetea noastră s-o acăţe la această adevărată carte a noastră.

A scris Mateiŭ în Suceava, la anul 7002 luna Febr. 27.

Obs. Originalul pergament bine păstrat. Ne-a fost comunicat de dl. Calistrat Hogaș profesor în Iașĭ S'a fotografiat și făcut clișeŭ pentru numărul festival al „Evenimentuluĭ" din Iașĭ.

XIII.

7002 Mart 18 (1494) *Suret.*

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Stefan Voevod, Domn ţăriĭ Moldoveĭ, facem ştiut printr'aceasta, fieşte căruĭ ce o va vedea saŭ o va asculta că aŭ venit înaintea noastră și înainte tuturor a lor noştri boerĭ moldoveneştĭ marĭ și micĭ, slugile noastre *Sima Gureş Nicoară* și fraţiĭ luĭ *Morzinco* și *Roman* și *sora lor Cristina* cu privilegiĭ, hrisovul ce-l are de la *moşul meŭ de la Alexandru Voevod,* pe trei sate pe apa Răutuluĭ, anume: *Miculeniĭ, Piticeniĭ* și *Kinleniĭ* cu hrisovul din vechiŭ, cu tot venitul lor după hotarul ce era în vremea veche. Şi viind dinaintea noastră și dinaintea boerilor noştri marĭ și micĭ slugile noastre *Ioan Popşa și* **Moisa Filosof** prin bună voia lor fără a-ĭ fi silit de cineva saŭ zăpciuit, aŭ vîndut moşia sa după drepturile ce aŭ avut de la moşiĭ lor cu hrisov anume două *sate pe apa Nistruluĭ* : *Samoleuca* și *Timişeuca*, **unde au fost Moise Filosof** slugilor noastre Sima Gureş-Nicoară și fraţilor luĭ Morzinco și Roman și sora lor Kristina într'o sută şeptezecĭ leĭ tătărăştĭ și aŭ rămas stăpînĭ slugile noastre Sima Gureş-Nicoară și fraţiĭ luĭ Morzinco și Roman și sora lor Cristina; și aŭ plătit deplin plata de maĭ sus însemnată. Drept aceia văzind noĭ bună voinţa a luĭ Ion Popşa și *Moĭsa Filosof* am dat acest uric cu tot venitul slugilor noastre Sima Gureş-Nicoară și fraţilor săĭ Morzinco și Roman și sora lor Cristina cu plată deplin cu toate prisăcile și toate alte veniturĭ ce era din vechiŭ; și am întărit tocmaĭ sus pomenitelor slugilor noastre Sima Gureşuluĭ Nicoară și fraţilor luĭ Morzinco și Roman și surorii lor Cristina acele două sate pe marginea apeĭ cu tot adetul lor din vremea veche, precum asemenea și copiilor lor, nepoţilor și strănepoţilor lor și tot neamul lor. Şi ca să nu se clintească

nicĭ odănăoară in vecĭ, după cum maĭ sus arată, că fiind hotarăle vechĭ din vremea veche. Apoĭ am încredinţat domnia mea Stefan Vodă. aŭ încredinţat boerul *Micodim* (Micolicĭ) parcalab Nemţesc, boiarul *Botorovski* (Ciortorovski), boiarul *Sendrea* (Şandru), părcălab Novogradskii, boiarul *Diniren* (Toader ?) parcalab Hotinuluĭ, boerul *Nac*.(Neag) visternic, boiarul *Irimia* postelnic, boiarul *Mihil* (Mohilă) ceaşnic, boiarul *Frunteşa* stolnicul, boiarul *Petre* comis ; aŭ încredinţat şi toţĭ aĭ noştri boiarĭ moldoveneştĭ mari şi mici, Dar după noĭ cine va fi domn pămînuluĭ saŭ din fiiĭ noştri saŭ din neamul nostru, saŭ cine va fi ales de domnul Dumnezeŭ să nu zminteascā aceasta a noastră daanie, dar s'o întărească, fiind că aŭ cumpărato cu dreptul săŭ şi am întărit poroncind credincioaseĭ slugiĭ noastre boiaruluĭ *Tăutula* logofătul ca să o scrie şi să se spînzure pecetea noastră. Mateiaş. Suceava. leat 7002 luna Mart 18.

Observărĭ. Copia de pe suretul vechiŭ e încredinţată de *Chirica ban*, şi se află în proprietatea d-luĭ Spiridon Irimescu. Traducerea e făcută rea : lectura boerilor greşită în mare parte. ceia ce ne arată pe un răŭ slavonist al scl al XVIII-lea:

Nu putem pune temeiŭ pe cetirea numeluĭ propriŭ. Ne interesează însă numele luĭ *Moisa filosof*, nepotul luĭ *Moise filosof* din 6931 Mart 31 de supt Alexandru cel Bun (*Omagiŭ* luĭ Coco Dimitrescu. Buc. 1904 pag. 161), care se vede că trăia pe la Nistru în satele întemeiate de el Samoleuca şi Timişeuca.

Resultă că *Filosof* era nume de familie; după ce s'a tost dat acest nume ?

(Din «Surete şi izvoade" V, 743).

XIV.

Inscripţia Bis. Sf. Nicolae din Dorohoĭ

† Благоч(е)стивый. и х(ри)с(т)ѡ любивый. Їѡ Стефан вое= вод. б(о)жїею м(и)л(о)стю | господар. земли Молдавской, с(и)нь Богдана Воеводи= създа | сьи храмь. въ имѣ. иже въ с(вѣ)= тихъ ѿ(те)ца нашего архїерарха и чю | дотворца Николаа и съвръшися в(ъ)л(ѣ)тѡ, ҂зг. м(е)с(ѧ)ца. ѡктоврї | нї а гос= подства его лѣто. л. и. декѣто. текѫщее.

„Blagocestivul şi de Hristos iubitor Io Stefan Voevod. cu mila luĭ D-zeŭ Domn ţariĭ Moldoveĭ. fiul luĭ

Bogdan Voevod. a zidit acest hram în numele celui întru sfinți, părintelui nostru arhiereŭ și făcător de minuni Nicolae, și s'a săvîrșit la anul 7003, luna Octomvrie 18, iar al domniei sale anul al 30 și noulea curgător".

XV

7003 Ghenar 22 (1495) Suret.

Cu mila lui D-zeŭ noi Stefan Voevod Domn țării Moldovei. Facem știre cu această carte a noastră, cine pre dînsa o va vedea saŭ cetindu-să o va auzi; adică adevăratele slugile noastre *Toader Iocaș* și nepotul săŭ de frate *Farco aprod* și cu surorile lui *Dolca* și *Mărușca*, ficiorii lui *Petre Iocaș* și cu semințía lor *Anușca* fata *Stanei* și nepotul lor *Isaia* ficiorul *Oanîi Muste* și rudeniile lor *Andreica* și cu frații lui *Ioan și Toader* ficiorii *Vilchinei*; și iarăși semințía lor *Iurja Vulpe* ficiorul *Marușcăi*, toți nepoți lui *Laslăŭ globnicul*... saŭ jăluit,.. i-am miluit pre dînșii cu deosebită mila noastră, am dat și am întărit lor în pămîntul nostru a Moldovei a lor dreaptă ocină un sat ce aŭ fost a moșului lor lui *Laslăŭ globnicul* anume *Lăslăoanii* pe Cracăŭ și *Serbeștii* supt piatra Cracăului și *Mohorăștii* mai gios de gura Pojorăștii și mai gios *Drăgoeștii* pe Dobrotvar și pe Zeletin *Petreștii* și într'acel hotar satul *Placintenii* și *Oprișeștii* și *Cărna* și *Răchitișul*... Aceste toate mai sus scrise sate ca să le fie lor și de la noi uric cu tot venitul; dar aceste sate să le fie în 3 părți; una parte din aceste sate ca să fie slugilor noastre lui Toader Iocaș și nepoților lui Farco aprod și surorilor lui Dolca și Marușca, fiii lui Petre Iocaș; — și al doilea parte dintr'aceleași sate ca să fie a Anușcăi, fiica Stanei singură; iar a treia parte tot dintr-acele sate ca să fie a lui Isaio ficiorul Oanei Muste și neamului lui Andreica și a fratelui lui Ioan și Toader fiii Vilchinei, așijdere și rudeniei lor Jurje Vulpe, lor și fiilor și nepoților lor și strănepoților și prea strănepoților și a tot neamului lor cine se vor alege mai de aproape nestrămutat nici odinioară în veci. Dar hotarul acestor toate sate mai sus scrise ca să le fie lor despre toate părțile după vechiul hotar, pe unde din veac s-aŭ păzit. Dar spre aceasta este credința domniei mele mai

sus scrisă Noĭ Stefan Voevod și credința prea iubiților fiilor domnii mele Alexandru și Bogdan Voevod, și credința tuturor boerilor noștri a mari și a micĭ. Și spre maĭ mare tărie am poroncit credinciosuluĭ boeruluĭ nostru Tăutuluĭ logofăt să scrie și a noastră pecete să o lege către această carte a noastră.

S'aŭ scris de Alexa, Vleato 7003, luna Ghenar 22 zile.

Din „Surete și izvoade" VII, 23.

XVI

7003 (1495). Suret de la Stefan Vodă.

Facem înștiințare precum au venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri *Oancea ficiorul Marineĭ, nepot Giurgiĭ* și aŭ vîndut a sa dreaptă ocină și moșie de nimenĭ silit nicĭ asuprit dintraĭ săŭ drept uric giumătate din sat anume *Giumătățenĭ* parte din sat unde aŭ fost *dvoriștea* luĭ Căliman, aceia au vîndut *frăținisău* slugiĭ noastre luĭ *Bogdan* drept 230 zlоțĭ tătăraștĭ și sculîndu-se sluga noastră aŭ plătit toțĭ aceștĭ banĭ di maĭ sus scrișĭ 230 zloțĭ tătăraștĭ în mănule Oanciĭ ficioruluĭ Mărineĭ nepot Giurgiĭ. Pentru aceia văzînd și noĭ a lor bună tocmală și învoiala și plata deplin așijderea și noĭ am dat și am întărit slugeĭ noastre luĭ Bogdan pre acea di maĭ sus numită siliște anume giumătate din Giumătățeniĭ, unde aŭ fost *dvoriștea* luĭ Căliman, partea di sus ca săĭ fie luĭ de la noĭ uric cu tot venitul luĭ și copiilor luĭ, nepoțiĭ și strănepoțiĭ luĭ și a tot neamul ce se va alege maĭ aproape nerăşuit nicĭ odinioară în vecĭ. Iar hotarul aceleĭ giumătățĭ de sat din Giumătățeniĭ să fie din tot hotarul giumătate, iar despre părțĭ după hotarul cel vechiu, pe unde din veac au umblat. Pentru aceasta este credința Domnieĭ mele Stefan Vodă și a prea iubiților fiilor Domnieĭ meale Alexandru și Bogdan Vlad și Tăutul logofătul...

Acest suret l'am scos de pe un suret romînesc scos de Axinte Uricarul întru care suret este iscălit Axinte Uricarul, și fiind cam ars, lam scos maĭ lămurit eu Evloghie dascal în anul 1756 Iulie 4.

Din „Surete și izvoade" III, 81.

NOTE. Documentele aduse supt No. XI și XVI vorbesc de neamul *Jumătate*, așa de important în istoria politică a secl al

XV-lea. Am copiat în ale mele «Surete și Izvoade» toate actele moșieĭ *Jumătățenĭ* și *Zvoriștea*, așa că se cunosc multe din peripețiile acestor moșiĭ. Pentru moment amintim că în satele de pe Siret: Șerbăneștĭ și Măndreștiĭ, ca și pe Jijia la Jumătățenĭ, ișĭ aveaŭ *Curțĭ* (dvoriște) încă din secl al XIV-lea frațiĭ *Bălinț* și *Căliman Jumatate*. Și până azĭ s'a păstrat amintirea acelor *dvoriște* ale luĭ Balinț, în denumirea satuluĭ *Zvoriștea*, zis din vechiu *Dvorèștĭ*, din *dvòriște*, prin schimbare de accent și etimologie poporană.

Urmașĭ aĭ acestor primĭ boerĭ Jumatate, trebue să punem pe *Ion Jumatate*, zis în documentele noastre ca *Ionașco Jumătate*, care se întâlnește ca boer fără titlu în divanurile luĭ Alexandru cel Bun între 1403—1411, cînd probabil moare, ca batrîn boer și stăpînitor tuturor moșiilor de pe Siret și Jijia, unde părințiĭ săĭ săĭ ișĭ făcuse *dvoriște*, adică curțĭ, nu case (dvoriște, nu domove). Boer cu trecere la tînărul Voevod Alexandru cel Bun, putu să-șĭ rîdice în vaza cătră Vodă pre fiul săŭ *Jurju Jumatate*, care apare regulat ca mare boer fără titlu in tot lungul domnieĭ luĭ Alexandru Vodă, de la 1408—1433. Lunga sa carieră de boer în vederile politice ale domnuluĭ săŭ, i-a sporit averea și el a stăpînit întreagă averea tatăluĭ săŭ Ionașco Jumatate.

Jurju Jumătate moare cu începutul domnieĭ luĭ Iliaș Vodă. El lasă 3 urmașĭ: 2 băețĭ și o fată: *Stefthe Jumatate cu fratele săŭ Mîndru* și o fată pe *Mărina*. Traducătorul uriculuĭ nostru greșit pune *Măndrina*, în loc de Mandru. Sufixul *in* e singular în slavonește și l'a indus în eroare, luîndu-l drept nume femenin în loc de masculin. Politica dusă de aceștĭ frațĭ și maĭ ales de *Stefthe* Jumatate a făcut să piardă cu totul rostul politic din jumatatea a doua a secl al XV-lea. Ar reeși că frațiĭ Steful și Măndru Jumatate aŭ ținut la politica personală a luĭ Stefan Vodă fratele luĭ Iliaș. Amîndoĭ frațiĭ se găsesc în divanul luĭ Stefan, regulat citațĭ împreună: «*Steful Jumătatevicĭ i să brat ego Măndrul*». Ba se vede că Măndrul a murit înainte de 1448 probabil în luptele încinse între Roman Iliaș Vodă și intre unchiul săŭ Stefan Alexandru Vodă, căcĭ nu-l maĭ găsim citat și supt *Petru Vodă* din 1448, ci numaĭ pe *Steful Jumatatevic*,

pentru a dispărea apoĭ pentru vecie din şiraoa boerilor veliţĭ aĭ secoluluĭ al XV-lea. Stefan cel Mare nu găseşte în divanurile luĭ Petru Aron pe nicĭ un boer Jumătate, ca prieten orĭ protivnic, căcĭ boeriile lor încetează după anul 1448 (6956 Februar 18 ; vezĭ Ulianiski 70).

Cu ce păcătuise acest Stetul Jumătate, pentru a închide scara diregătoriilor urmaşilor săĭ ? Pozitiv nu ştim nimic ; bănuim însă că a fost la mijloc o tradare, că adică Steful Jumatate s-a fost purtat ca un *hain* către unul din Voevozii Moldoveĭ scumpĭ amintireĭ luĭ Stefan. Zice Stefan Vodă în uricul din 7000 Sept. (1491) : „iar de acolo (din Şerbăneştĭ în [sus—adică locul Zvoriştei de azĭ) ce a fost a moşuluĭ lor *Ionaşco Giumătate de la moşul nostru Alexandru Vodă*, pre acel sat ce s-aŭ scris maĭ sus, *eĭ l-aŭ pierdut cum este nouă în ştiinţă şi boerilor noştri*“.

Dacă Vodă Stefan zice în 1491 că este *în ştiinţa sa* că Steful Jumătate a fost perdut moşia sa—partea din sus de Şerbăneştĭ,—şi că şi boeriĭ săĭ ştiŭ aceasta, el putea aduce dovada vie a luĭ *Iaţco Hudicĭ* unul din ceĭ maĭ bătrînĭ boerĭ din divanl săŭ, care probabil că a apucat şi cunoscut în persoană pe Steful Jumătate. Şi la ce ar fi ţinut Stefan Vodă să pomenească acest fapt, dacă nu s-ar fi întîmplat hainia Stefuluĭ contra tătăluĭ săŭ Bogdan, în luptele sale contra luĭ Alexandrel (1449).

Documentele noastre ne arată pe urmaşiĭ acestora : *Măndru Jumătate* are de fiĭ pe *Mărina, Donza* şi *Silă* ; *Steful Jumătate* are de fiĭ pe *Mărina* şi *Steful* ; iar *Mărina* sora lor are de fiĭ pe *Bogdan* şi *Oancea*. Eĭ îşĭ împart între dînşiĭ averea rămasă : Măndreştiĭ de pe numele luĭ *Măndru Jumătate* + 1448; Jumătăţeniĭ după numele luĭ Căliman Jumătate de prin 1350, şi Şerbăneştiĭ probabil după numele răstrămoşuluĭ lor *Şerban Jumătate*, bănuitul tată a luĭ Bălinţ şi Căliman Jumătate, de oare-ce Şerbăneştiĭ se daŭ cu nume maĭ din vechĭ, pe cînd celelalte aşezărĭ se determină cu locuţia : «*unde a fost dvoriştea luĭ Căliman şi Bălinţ*».

Iată dar documente care ne răspică rostul uneĭ familiĭ de boerĭ în curs de cel puţin 6 generaţiĭ din secl al XIV şi XV-lea (1350 - 1495).

Alexandri în „Despot Vodă“ pune pe Jumătate ca plaeş păzitor de hotară sub domnia luĭ Alexandru Lăpuşneanu şi Despot Vodă. E liber artistul de a interverti istoria pentru efectul sceneĭ, dar secl al XVI-lea nu găseşte nicĭ o pomenire de Jumătate. Apar ce-ĭ dreptul maĭ tîrziŭ boerĭ cu numele *Bucioc* care pe turceşte e tot *Jumătate*. Care să fie legătura între Buciocii secl al XVII-lea cu Jumătăţeniĭ secl al XV-lea? O enigmă.

XVII

7005 Ghenar 20 (1497): Suret de pe ispisoc sărbesc de la Stefan Vodă.

Precum au venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri aĭ Moldoveĭ a marĭ şi micĭ sluga noastră *Iurşa* ficiorul luĭ *Mărin* şi nepotul săŭ *Ilieş* fiul luĭ Negşi, nepoţĭ luĭ *Ivaşco Procelnicul* de a lor bună voe de nimenĭ siliţi nicĭ asupriţĭ şi aŭ vîndut a lor dreaptă ocină dintru a lor drept uric din uricul moşuluĭ lor luĭ Ivaşco Procelnicul anume un sat *Nedeiani*. Aceia aŭ vîndut acel sat slugiĭ noastre luĭ Toader ficiorul luĭ Gavril şi rudenieĭ sale *Popii luĭ Toader din Iaşĭ* şi suroriĭ sale Staneĭ, ficioriĭ Jurjeĭ drept 70 zloţĭ tătăreştĭ. Şi s'aŭ sculat sluga noastră Toader şi rudenia sa Popa Toader şi sorusa Stana şi aŭ plătit aceĭ banĭ 70 zloţĭ în mînule slugiĭ noastre Iurşiĭ ficiorul Mărineĭ, şi a nepotuluĭ săŭ Iliaş ficiorul luĭ Negşiĭ; şi dresul ce laŭ avut slugile noastre Iurşa şi nepotu săŭ Iliaş a moşuluĭ lor Ivaşco Procelnicul de la unchiul nostru Iliaş Voevod, încă laŭ dat în mănile slugiĭ noastre luĭ Toader şi rudenieĭ sale pop Toader şi suroreĭ sale Staneĭ dinaintea noastră şi dinaintea boerilor noştri. Decĭ noĭ văzînd a lor de bună voe tocmală şi plată deplin aşijderea şi de la noĭ am dat şi am întărit slugiĭ noastre luĭ Toader ficiorul luĭ Gavril şi rudenieĭ sale popiĭ luĭ Toader şi suroriĭ sale Staneĭ, ficioru Jurjeĭ, pe acel de maĭ sus zis sat Nedeiani ca să fie lor şi de la noĭ uric şi cu tot venitul; însă să fie pe giumătate slugiĭ noastre luĭ Toader, iar cealaltă giumătate dintre acel sat să fie a popeĭ luĭ Toader şi suroriĭ sale Staneĭ şi ficiorilor lor şi nepoţilor lor şi strănepoţilor lor şi a tot neamul

lor ce se va alege mai apoi nerușuit nici odată în veci. Iar hotarul acelui sat de mai sus scris să fie din toate părțile după hotarul cel vechiŭ, pe unde din veac aŭ umblat. Și pentru aceasta este credința Domniei meale, de mai sus scrisă Io Ștefan Vodă și a prea iubitului fiŭ al domniei mele Bogdan și credința a tuturor boerilor noștri a mari și a mici. Iar după a noastră viață cine va fi domn din fiii noștri saŭ din neamul nostru saŭ pe cine va alege D-zeŭ să fie domn țării Moldovei să nu strice a noastră danie și întăritură, ci mai ales să dee și să întărească, pentru că și noi am dat și am întărit de vreme ce este a lor dreaptă cumpărătură pe ai lor drepți bani; și pentru mai mare întăritură a celor de mai sus scrise am poroucit credincios boerului nostru d-sa Tăutului logofătul să scrie și a noastră pecete că-tră această a noastră carte să lege.

S'aŭ tălmăcit de Gheorghe Evloghie dascal 1782 Iuliu 10.

Din „Surele și izvoade“ V, 550.

XVIII

Suret scos de pe alt suret de pe ispisocu sîrbesc cu hotarnica întrînsa de la Stefan Voevod, fără veleat și fără lună fiind ruptă bucata de la un locu.

Cu mila lui Dumnezeŭ noi Stefan Voevod domnu țării Moldovii, înștiințare facem cu această carte a noas-tră tuturora cui vor căuta spre dînsa saŭ vor auzi ce-tiind pentru aceștî adevărați soltuji și Pârgari și toți târgoveții noștri din târgu Bârladului, așijdere și toți săracii oameni de prin toate satile ce sînt supt ascul-tarea tîrgului și sînt așăzați pe hotarul lui, că viind înainte noastră și înainte boerilor noștri a Moldovei și aŭ cerut de la noi ca să li se caute și să li să aleagă hotarăle cele vechi ce aŭ fost din vacu a tîrgului Bâr-ladului, drept aceea și noi le-am căutat și li-am însăm-nat fără undi li-aŭ fost sămnile din vechi începînd din sus din malul Bârladului de la o salci și de la movila săpata apoi piste șăsu la dialu cel mare la movila să-pata di acole piste câmpu, iarăș la movila săpată, de

acole de la câmpu, iarăş la altă movilă săpata, de acole la margine dumbrăviĭ la doĭ stejarĭ îngemănaţĭ saŭ făcut sămnu, de acole tot prin dumbravă din stejar pănă în stejar care sînt însemnaţĭ în margine păduriĭ maĭ din sus de dial ce este în dreptul Lipineştilor, de acole pe diasupra dialuluĭ în gios tot prin pădure pe costişa drumuluĭ ce mergi peste câmpu cel lungu pănă la Tristiana şi iarăş piste acel drum, şi iarăş pe drumu ce mergi între Brădeştĭ şi între Lieştĭ în gios pe lăngă margine păduriĭ, la dumbrava unde este o groapă săpată şi iarăş peste dumbravă şi peste drumu ci merge la Brădeştĭ şi pănă la Lieştĭ la un stejar, saŭ făcut sămnu, di acole tot prin dumbravă şi maĭ din gios de Şuşneştĭ în câmpu la un stejar săngur, şi de acole drept peste câmpu la movila săpata din gios de Hrăneştĭ pără undi cade Jarăveţul în Bărlad, de acole drept peste Bărlad la movila cea săpată ce este în malul Bărladuluĭ, de acole drept pe şăs şi peste drum la movila ce săpată, de acole drept la dial la Dumbrava Roşie într'un stejar saŭ pus sămnu, de acole peste Dumbrava Roşie la matca Tutoviĭ la movila săpata din gios de Roşcanĭ, de acole tot matca Tutoviĭ în sus pără la gura păraululuĭ Crănguluĭ la movila săpată, de acole peste câmpu la dial la dumbrava la un stejar unde s'aŭ pus sămnu, de acole la dial prin dumbrava şi la capnl rădiuluĭ şi la capul Sorinilor păricinilor la doĭ stejarĭ în gemenĭ, saŭ pus sămnu apoĭ pe supt margine păduriĭ la un stejar saŭ pus sămnu, de acole piste păraul Săcu la dial la doĭ stejarĭ saŭ pus sămnu, de acole piste Săcuşoara la un stejar saŭ pus sămnu, de acole drept la Sămila şi peste Sămila la făntăna ce este între Gartă şi între Drujăştĭ şi la movila săpată apoĭ piste cereteĭ la dial la movila săpată, de acole piste câmpu la movila săpata, de acole drept piste câmpu şi piste drum şi piste şăs şi piste Bărlad la salce ce este în malul Bărladuluĭ de unde am început întăĭ, Acesta este hotarul tărguluĭ Bărladuluĭ şi a tuturor satelor şi săliştilor ce sunt supt ascultarea tărguluĭ Bărladuluĭ, cătră aceasta au maĭ venit înaintea noastră şi înaintea boerilor noştri a Moldoveĭ, Anuşca şi Musa fetile luĭ Mihailă Tudor fieior luĭ Petru Tudor

și nepoții lor de frați Ivanco și Saico și fratesău Smiedri și surorile loi Mușa și Drasămila fiiĭ lnĭ Ivanco și tij nepoții lor Craste și sora luĭ Podolinca și Stana și Naste și Niacșa fiiĭ Costiĭ Danovicĭ tij nepoțĭ luĭ Petru Tudor de alor bună voea de nimine siliți nicĭ asupriți și-aŭ vîndut a sa driaptă ocină dintral seu drept uric din uricu moșuluĭ lor Pătru Tudor și din ispisoc ce-aŭ avut de la moșul nostru de la Alexandru Voevod o săliște pe Tutova anumi Ivanu de la Tataria care au săliștĭ tot în noutru întracelaș hotar de maĭ sus scris și ace siliște o aŭ vîndut însuș domniĭ noastră drept una sută zloțĭ tătăraștĭ și i-am plătit domnia noastră toțĭ baniĭ aceștia una sută zloțĭ tătăraștĭ tuturor acestor ce sînt scrișĭ maĭ sus înainte tuturor boerilor noștri a Moldoviĭ și plătindule toțĭ baniĭ deplin domnia me, și ace siliște o am lăsato ca să fie iarăș supt ascultare tărguluĭ nostru a Bărladuluĭ, iar hotarul aceĭ siliștĭ să fie după hotarele cele vechĭ și iarășĭ am maĭ socotit și am miluit pe soltujĭ și părgarĭ și toțĭ săracĭ oamenĭ din tîrgul nostru a Bărladuluĭ și li-am întărit lor obiceiul cel vechiu ca nicĭ unul din oameniĭ ce trăesc în Bărladu ca să nu aibă a plăti nicĭ un fel de vamă acole în tîrgu Bărladuluĭ nicĭ de un fel de alejveriș fără numaĭ aceĭ ce vor căra peștĭ aceĭ să aibă a da de un car un peștĭ și de o căruță iarăș un peștĭ i alta nimică și spre aceasta i-am încredințato însum domniime de maĭ sus scris Stefan-Voevod și credința a preiubiților fiĭ domnieĭ mele Alexandru și Bogdan Vlad și credința a tuturor boerilor noștri a Moldoveĭ a marĭ și micĭ.

(In dos) Copiĭ de pe scrisorile megieșilor. Copie de pe hrisovul luĭ Stefan Voevod pentru locul tărguluĭ Bărlad. Ispisoc încungiurilor loculuĭ domnesc supt ascultare tărguluĭ Bărladuluĭ la Stefan Voevod No. 1.

Din „Surete și Izvoade“ IV, 142

NOTA. Despre „Surete și Izvoade“ vezĭ nota bibliografică pusă la pagina 46. an. XV-lea.

Numerele următoare vor conținea:

Alexandru G. Mavro ordato. Cu prilejul memoriuluĭ luĭ Hauterive.
Gr. C. Bufureanu. Vremile preistorice în Romînia etc., însoțite de numeroase clișee.
» » « Studiĭ arheologice. Stațiunea Preuteștiĭ cu figurĭ în text.
» » » Studiu critic asupra Istorieĭ Romînilor de Const. Cogălniceanu.
Gh. Ghibănescu. Istoria oficială în școlĭ.
Th. Th. Burada Amintirĭ de călătorie: O călătorie în satele romîneștĭ din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Idolul Caloianu. Inscripția bisericeĭ din Hadimbu (Iașĭ). Inscripțiile de pe cele 4 turnurĭ ale zidului Golieĭ. Culegere de poeziĭ populare. Istoria teatruluĭ la Romînĭ. Despre straja pămîntească a Moldoveĭ. Inceputurile corurilor de muzica vocală bisericească. etc.
N. A. Bogdan Note statistice relative la comuna Iașĭ.
Gh. Gheorghiu Verbul a bate (fr. maltraiter) și sinonimile sale.
Gh. Pascu. Elemente germane în limba romînă (contribuție lexicologică).
G. Nether. Intunericul, după Cehov din rusește.
O. Botez. Nuvelele de Basarabescu, recensiĭ.
Etc. etc.

Diferite *poeziĭ.*

Dărĭ de samă.

Documente importante și *notițĭ.*

Prețul unuĭ număr 2 leĭ 50

Anul XV. IULIE 1904. No. 7.

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria Iliescu, Grossu & Comp. Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa d-luĭ *Gr. C. Buţureanu, Iaşĭ.*

IAŞI
TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ ILIESCU, GROSSU & Comp.
1904

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XV. Iulie 1904 No. 7.

ALEXANDRU G. MAVROCORDATO

Cu prilejul memoriuluĭ luĭ Hauterive

Nicĭ o sorginte istorică nu e maĭ prielnică spre a se putea constata starea politică, socială şi economică a uneĭ ţărĭ într-o anumită epocă, ca descrierea uneĭ călătoriĭ prin ia făcută de un străin pe cît de imparţial pe atît şi dibaciŭ, care, neorbit fiind de interese locale, de competiţiunĭ personale, nu scrie spre a urmări cutare saŭ cutare ţintă egoistă, ci numaĭ şi numaĭ spre a comunica cititoruluĭ în toată sinceritatea impresiunile sale, ceia ce a văzut cu ochiĭ săĭ scrutatorĭ efectelor şi pătrunzatorĭ cauzelor. Un exemplu celebru este o carte chiar contimporană, aceia despre care vom întreţinea pe cititoriĭ Arhiveĭ. Arthur Young, un agronom englez de mare valoare, a călătorit în Franţa de treĭ orĭ, în aniĭ 1787, 1788, 1789 împins numaĭ de interesul ce-l avea de a constata starea agricultureĭ în marea ţară vecină şi de a o compara cu cea engleză, despre care scrisese o carte ce-l făcuse cunoscut. El pleacă pe o eapă, spre a putea vedea toate maĭ bine; pe dînsa călăreşte prin întreaga Franţa, observînd în tot deamănuntul oameniĭ şi lucrurile, notînd toate, netrecînd nimic cu vederea. Perspicacitatea sa unită cu o deplină nepărtenire în a judeca cele ce se petrec sub vederile luĭ făcură din opera acestuĭ agricultor

străin [1]) cea maĭ de samă sorginte, spre a cunoaşte starea Franţeĭ, în ajunul, pe pragul celeĭ maĭ groaznicĭ zguduiturĭ sociale ce a fost vr-o dată, şi autoriĭ cari nu scriŭ istoria spre a face stilu şi a întocmi o pledoarie în favoarea opiniunilor lor personale, restălmăcind şi travestind cele petrecute: ad usum delphini, ci sînt însufleţiţĭ de sincera dorinţă de a cerceta adevărul, ca Taine, nu contenesc de a cita maĭ pe fie-ce pagină cele văzute de agronomul călăreţ. Pentru investigaţiunea istorică documentată, nu fantasistă, cartea luĭ Young a devenit o comoară bogată de informaţiunĭ de visu, de ştirĭ de întîia mînă, o mină iarăşĭ şi iarăşĭ exploatată şi tot încă nesĕcătuită.

Tot ast-feliŭ: si magnis licet componere parva, ceĭ ce vor vroi a da un tabloŭ documentat a stăreĭ Moldoveĭ către finele veaculuĭ al opt-spre-zecelea vor putea culege o roadă bogată din cartea despre care următoarele paginĭ vor întreţine pe cititor [2]). Autorul eĭ întruneşte toate însuşirele cerute spre a ne inspira cea maĭ absolută încredere în nepărtenirea sa ca şi în exactitatea informaţiunilor ce ni le-a păstrat. Sosit la Constantinopol către finele anuluĭ 1784 ca gentilhomme d'ambassade a Conteluĭ de Choiseul-Gouffier, recent numit ambasador al Franţeĭ, abatele d'Hauterive fu numit nu mult în urmă secretarul Prinţuluĭ Alexandru Mavro-

1) Voyages en France pendant l. années 1787, 1788, 1789, par Arthur Young, trad. francesă 2 vol. Paris 1860. Cînd eapa e ostenită el o aştepta saŭ o lasa în urmă, ea posta şi trimete de o aduce: „Neuf heures de roulis à l'ancrage avaient tellement fatiqué ma jument, que je crus qu'un jour de repos lui serait nécessaire V. I p. 5. „A Luzerches ma jument m'a paru incapable d'aller plus loin.... Je l'ai laissée on conséquence jusque à ce que je l'envoie chercher de Paris, et j'ai pris la poste pour cette ville. J'ai trouvé ce service plus mauvais et même en somme plus cher qu'en Angleterre. En chaise de poste j'ai voyagé comme en voyage en chaise de poste, c'est à dire voyant peu ou rien" Ibid. p. 13.

2) Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie présenté a S. A. S. le Prince Alexandre Ypsilanti Hospodar Régnant en 1787 par le Comte d'Hauterive, membre libre de l'Académie des inscriptions ex belles lettres, Secrétaire du Prince de Moldavie Alexandre Mavrocordato (Firaris) Bucarest 1892. Göbl. cu traducere în romîneşte. Volumul maĭ conţine călătoria autoruluĭ de la Constantinopol la Iaşĭ în suita Prinţuluĭ Mavrocordato (p. 285—329), şi ca urmare aceleĭ călătoriĭ: la Moldavie en 1785 p. 331—378).

cordato, Marelui Dragoman numit Domn al Moldovei la întîiŭ Ianuarie 1785. El pleacă împreună cu stăpînul seŭ în luna Fevruarie la Iașĭ, sosește după 27 zile de călătorie[3]) la capitala Moldovei, unde petrece 4 anĭ observînd toate cu mare luare aminte din postul de înaltă încredere ce-l ocupa, bucurîndu-se de bine-voitoarea prietenie a familiei domnitoare[4]), pe care gentilomul știe s-o răsplătească cu un devotament absolut, cu o gratitudine ce nu contenește după căderea ei din scaunul domnesc[5]). După fuga Domnitorului decĭ credinciosul secretar refuză a maĭ sta în serviciŭ lîngă Ipsilanti-Vodă carele se vede silit a cere de la Choiseul un alt secretar, pe arheologul Lechevalier[6]); maĭ înainte de a părăsi Moldova abatele remite Domnuluĭ memoriul azĭ publicat, unde expune observațiile și părerile sale. Călătoria sa de la sediul împărăției la acel al Domniei e descrisă apoĭ în toate amănuntele eĭ într-un mod vesel, ba une-orĭ hazliŭ de tot, și putem din ea cunoaște modul de a călători chiar celor privilegiațĭ de acum 120 anĭ ca și itinerarul ce-l urmaŭ Domnii de

---

3) Domnitorul părăsește numeroasa sa suită spre a putea merge maĭ repede după 8 zile. „On nous a laissé le droit de vie et de mort sur les insolents et les indociles; nous faisons marcher devant nous les queues de cheval et les drapeaux, attributs redoutés de la souveraineté ottomane“ pp. 299—300.

4) Domnitorul părăsește Iașĭ tiptil la 26 Ianuarie 1787 (V. Erbiceanu Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ și a Suceveĭ p. 314), d'Hauterive însă maĭ stă acolo oare-care timp, căcĭ memoriul săŭ el presintă nouluĭ Domn Alexandru Ipsilanti în anul 1787.

5) V. p. 333.

6) Memoriul e scris după mazilirea și hainirea Domnitoruluĭ și adresat luĭ Alexandru Vodă Ipsilanti, aspru dușman al predecesoruluĭ săŭ (V. în Hurmuzaki Doc. Suppl. I v. 3. p. 36. scrisoarea Domnuluĭ depus c. soția sa; quelles persécutions n'ai je pas eu à éprouver de la part d'Ipsilante!“). Toțĭ se lepadaŭ de el; averea luĭ se urmărea fiind sequestrată (V. Erbiceanu l. c. pp. 314, 316). totușĭ Contele d'Hauterive nu uită de recunoștință, nu se leapădă de devotament. El scrie chiar luĭ Ipsilanti în memoriul: „pp. 172, 174. Comment oserais—je parter de devoirs qui passent ma portée et dont l'exécution me paraît incompatible avec les contrariétés dont j'ai été témoin?... Icy la sévérité, la bonté, la circonspection se sont montrées tour à tour *dans ces derniers temps* sur le trône que vous allez occuper“. Acest omagiŭ credincios chiar în adversitate onorează și pe Domnul ce a știut să-l inspire și pe secretarul ce nu s-a sfiit a-l atesta.

atuncĭ spre a sosi la capitala țăreĭ. Apoĭ ni se dă în volumul în chestiune o descriere a Moldoveĭ, a locuitorilor eĭ, a persoanelor de samă ce a cunoscut autorul, în fine istoricul neamurilor domnitoare de atuncĭ [7]. S-a maĭ adăogat volumuluĭ o notiță biografică autoruluĭ, scrisă de D. Orășeanu, o critică a notițelor luĭ d'Hauterive despre limba romînească de Bianu și în fine o notiță foarte măgulitoare despre Domnul Moldoveĭ Alexandru Ipsilanti tot de D. Orășeanu [8]. Mă întreb cu uimire pentru care cauză nu s-a înserat în volum și o notiță despre Alexandru Mavrocordato Firariul; căcĭ el adusese pe autor în țară, lîngă el a stat ca secretar, și n-a vroit să stee după fuga protectoruluĭ săŭ. Apoĭ acest Domn cult și de o capacitate distinsă a publicat în scurta sa domnie sobornicescul hrisov însămnat în analele legislative a Moldoveĭ. Și apoĭ pripita sa fugă [9], cea dintîĭ urmare a pildeĭ date de Dimitrie Cantemir, merită să fixeze atențiunea și a ne întreba: care a fost cauza eĭ? Ne credem decĭ datorĭ a suplini această stranie lacună comunicînd lectorilor noștri tot ce am putut culege despre fugarul Domn.

Manuscriptul memoriuluĭ luĭ d'Hauterive fu păstrat de atuncĭ încoace în familia sa. Un urmaș al neamuluĭ avu fericita ideie de a-l trimite M. S. Regeluĭ, și Suveranul îl oferi Academieĭ într-o ședință solemnă la 12 Martie 1900 printr-o alocuțiune însuflețită de o vădită plăcere de a putea contribui la înmulțirea documentelor privitoare la trecutul istoric al Moldoveĭ.

In cît privește valoarea literară a memoriuluĭ, stilul autoruluĭ nu arată de multe orĭ acea limpeziciune și ușurință ce o întîlnim la autoriĭ francezĭ de seamă din

7) V. p. 390.

8) Memoriul se publică pentru întîiaș dată: el e însoțit de o excelentă traducere în romînește. Călătoria și descrierea stăreĭ Moldoveĭ au maĭ fost publicate de Ubierni. Numaĭ un capitol suplimentar al memoriuluĭ fusese publicat de La Roquette in traducerea sa a opereĭ luĭ Wilkinson.

9) Fuga hainuluĭ Domn al Moldoveĭ a fost, precum vom videa, una din principalele cauze a războiuluĭ Ruso-Austro-Turc ce a isbucnit în August anul 1787 și s-a terminat prin tractatele de la Sistow cu Austria și de la Iașĭ cu Rusia.

epoca enciclopediştilor. Cititoriĭ vor putea judeca din următorul pasaj ce-l copiem ad literam [10]):

„Il (Basiliu) ne comprit pass pour ne citer qu'un seul exemple, combien était vitieuse cette disposition de la loi, qui met un si haut prix au devoir de rendre la justice et punit par une amende le plaideur qui a eu assès de confiance en elle pour se soumettre à ses décisions, même quand elle a déclaré que sa demande était juste. Il est plus triste eneore qu'il n'ail pas aboli ces confiscations si multipliéés qui sont le premier décret de touts les juges, qui intéressent partout les administrateurs aux faux poids, aux fausses mesures, aux vols, aux injures, et font de l'honorable fonction de punir les crimes et de les prévenir un métier vénal, qu on exerce seulement pour jouir du droit de faire acheter leur impunité et dont le produit est d'autent plus grand qu'ils se multiplient davantage". Spre a spune că clerul Moldoveĭ se recruteaza în clasa ţărănească el scrie [11]): „les paysans moldaves *fournissent* généralement *à la population de l'état* ecclésiastique". Aş putea multiplica exemplele.

In cît priveşte cultura intelectuală a autoruluĭ nostru, ea este acea a numeroşilor abaţĭ ce făceaŭ una din principalele podoabe ale saloanelor Parisuluĭ din secolul 18-lea „Je consens qu'une femme ait des clartés de tout" scrie Molière în les Femmes savantes: aceste cuvinte se potrivesc de minune la aceĭ abbés: eĭ aŭ o idee despre toate, însă numaĭ o idee, şi prin urmare pot vorbi, ba chiar scrie despre orĭ-ce fără sfială, însă într-un mod superficial, lipsit de orĭ-ce adîncime a cugetăreĭ. Abatele nostru are însă o vădită predilecţie pentru economia politică. De oare-ce el este trup şi suflet pentru doctrinele libero-umanitare [12]) ce cuprinsese

---

10) p. 60.

11) p. 156.

12) El e mult liberat şi puţin pios: p. 291: „la religion vénale ici (in Bulgaria) comme chez nous, comme dans tous les pays du monde" Despre cruciaţiĭ el spune: (p. 296). Les Bulgares brigands *comme les croisés*" p. 312, numeşte pe cruciaţiĭ: „nuées d'insensés" p. 164 el exclamă: Les droits du peuple sont sacrés et les prioiléges des grands ne le sont pas souvent; même on ne peut rendre au peuple les droits qu'il a perdus qu'en

nobilimea franceză în ajunul revoluţiuneĭ, şi pe care acea clasă socială era menită a le plăti atît de scump. D'Hauterive proclamă nişte principiĭ de Spartiat în materia economică, care din punctul de vedere ştiinţific nu pot fi serios susţinute. Ca el să creadă că numaĭ agricultura poate crea bogăţia, aceasta nu e de mirare; el trăia în timpul phisiocraţilor, promotoriĭ aceleĭ doctrine. Un Grec saŭ Polonez zidar saŭ croitor îĭ sînt dragĭ, de oare-ce lasă pe un Moldovan munceĭ cîmpuluĭ mult maĭ de preţ pentru ţară de cît meşteşugul croitoruluĭ [13]). D'Hauterive însă merge mult maĭ departe: orĭ-ce lux industrial îĭ-e antipatic şi în special minele ce ar putea da la iveală metale scumpe şi dezvolta luxul şi deosebire mare în modul traiuluĭ păturilor sociale, trezesc în inima conteluĭ umanitar o tragîcă oroare; el declară că, de se ivesc în Moldova, precum se pretinde, el ar cufunda acele comoare cît maĭ adînc în măruntaele pămîntuluĭ, spre a le ascunde pentru totdeauna de dorinţa crudă a oamenilor de a le afla [14]). Cît ar fi tresărit de bucurie economistul spartan de ar fi putut asista 4 sărĭ în şir a 5 oare fie-care la Teratologia luĭ Wagner unde se atribue toată maledicţiunea planeteĭ noastre la aurul găsit şi furat în fundul Rinuluĭ; şi cît ar fi jubilat cînd în fine după multe de toate inelul de aur a luĭ Nibelung se cufundă iarăşĭ acolo de unde a fost scos la iveală! Tot ast-feliŭ autorul constată cu o adîncă durere că tîrgul Iaşĭ se împodobeşte cu curţĭ frumoase boereştĭ, că el să îmbogăţeşte din zi în zi [15]). Doamne! ce n-am da noĭ Ieşeniĭ

les arrachant a ceux qui les ont ravis jadis et alors la gloire est la même de protéger les faibles ou d'affaiblir les puissants". Filantropia sa pentru popor încetează numaĭ cînd e vorba de siguranţa vieţeĭ şi de cruţarea criminalilor. V. apostrofa sa în contra luĭ Beccaria (vestitul adversar al pedepseĭ capitale) în p. 295. v. şi p. 232.

13) p. 131.

14) p. 134.

15) p. 185 „Iaşiĭ, înfrumuseţîndu-se prin şederea atîtor boerĭ, se îmbogăţesc cu îngrămădirea tot maĭ mare a uneĭ mulţimĭ de neguţătorĭ şi de meşteşugarĭ străinĭ, carĭ vor face să peară în curînd deosebirea ce să vede încă între Moldovenĭ şi veciniĭ lor. In curînd se vor vedea oraşele înmulţindu-se în paguba satelor şi un lux ruinător înlocuind luxul de ţara care face podoaba şi bogăţia uneĭ ţărĭ agricole" etc.

de azĭ, cari vedem cu o vie mâhnire tîrgul scăzînd zilnic, ca să putem constata acelaş fenomen atît de întristător pentru inima egalitară a luĭ d'Hauterive! Un Jădan, după el, „telal vînzînd pînza de in, care este un lux în îmbrăcămintea moldovenească, un Neamț care nu ştie să facă de cît trăsurĭ din cele frumoase sînt vătămătoare, de oare-ce consumă grîul ce nu-l produc [16]). Pînza de in hulită ca marfă de lux—pînă acolo n'a mers nicĭ Licurg de străveche memorie! Imboldit prin aceste descoperirĭ d'Hauterive compuse în aniĭ cît a stat la noĭ [17]) un tractat de economia politică și de aplicarea principiilor acesteĭ științĭ la regulele administrative. Regret că nu posed această carte; însă pot afirma că măsurĭ guvernamentale sprijinite pe atare bază nu pot conduce de cît la nimicirea desăvîrșită a avuțieĭ obșteștĭ.

Foarte caracteristic pentru modul de a scrie a autoruluĭ este capitolul suplimentar intitulat: de quelques relations extérieures [18]). El vroește a combate din răsputerĭ influența crescîndă a Rusieĭ pe care o urăște, și arată primejdia eĭ pentru țara moldovenească, pe care, ce e drept, o iubește sincer. In acest tractat de cumințire politică internațională condamna în principiŭ pe aceĭ oamenĭ de stat smintițĭ ce viseazâ a stabili un imperiŭ prea întins, și cititorul nu se poate opri a zîmbi gîndindu-se că tot acel Hauterive era menit a deveni, în cariera sa ulterioară, un adept ferbinte, un partizan convins a luĭ Napoleon, care n'a țintit la lățirea stăpînireĭ sale, ci în avîntul săŭ fantasist a urmărit chiar egemonia universală. Apoĭ într-un mixtum et compositum (p. 216 urm.) unde Iason apare în Marea Caspică (ce caută pe acolo nefericitul soț al vrăjmașeĭ Medee?), *Turcii din Epir nesupuşĭ din vremea luĭ Pirru* ni se înfățișază împreună cu ceĭ din Albania: *„cari aŭ maĭ multe cîntece închinate luĭ Alexandru de cît imnurĭ*

---

16) p. 127.

17) Aşa afirmă D. Orăşeanu p. 388. Cartea a apărut mult maĭ tîrziŭ sub titlu: Eléments d'économie politique suivis de quelques vues sur l'application de cette science aux régles administratives. Paris Fantini 1817 8°.

18) pp. 208—236.

în cinstea Proroculuĭ“ fugind spre apele Archipeluluĭ și refugiîndu-se la Tauru și Caucas; unde Basarabia apare cu peninsula Cimerica și Propontida cu mediterana, autorul arată o cunoștință istorică foarte dubioasă sprijinind o știință politică, ce aduce aminte paginele cu ușurința întocmite ale luĭ Marmontel în Belisariŭ[19]), însă fără stilul luĭ lesne curgător. Aceasta însă nu-l oprește a ne mărturisi la finele capitoluluĭ că el ar fi ajuns la scopul ce și l-a propus, dacă a reușit să convingă pe aceĭ smintițĭ la minte carĭ doresc acea prefacere (adecă anexiunea moscovită) despre ilusia lor, și de a isbutit să-ĭ lumineze în privirea aceleĭ închipuirĭ, pe care a avut maĭ cu samă în vedere s-o dărîme prin scrierea sa!

Vede lectorul prin cele de maĭ sus că importanța acesteĭ publicațiunĭ nu stă în valoarea sa literară intrinsecă. Insă autorul observă multe, însemnează cele observate și ne comunică observațiunile făcute și cugetările trezite în el cu inima caldă a unuĭ suflet generos, cu o dragoste vie pentru țara ce-l ospetește. Căcĭ acest străin se prinde a iubi sincer pe Moldova de îndată ce pune piciorul săŭ pe cîmpiile sale mănoase. Sosit la Bîrlad după 26 zile de grea călătorie prin geroșiĭ munțĭ aĭ Bulgarieĭ[20]) și găsind acolo primavara trezindu-se cu ciripitul pasărelor și înfrunzitul arborilor, el exclamă: „Cît trebue să fie frumoasa dorită primăvara pe această încîntătoare cîmpie, și ce păcat că se află, la două sute de levghe departare Turcĭ, Sultanĭ, Vezirĭ, ce trebuesc îndopațĭ din măduva acestuĭ mănos pămînt, carele, după atîtea nemăsurate și arbitrare extorsiunĭ imemoriale, e totușĭ acoperit de copacĭ, erburĭ, de oĭ, de caĭ și pînă chiar de oamenĭ!“

---

19) Hauterive era în legătură strînsă cu uniĭ din oameniĭ cunoscuțĭ în litere și știință din Franța precum Delille, poetul grădinelor care și el a fost la ambasada din Constantinopol, Le chevalier arheolog ce i-a succedat în postul de secretar la Iașĭ, abatele Barthélémy autorul călătorieĭ tînăruluĭ Anachursis prin Grecia, protejatul a tot puterniculuĭ prim-ministru Choiseul, în a căruia splendid castel Chanteloup a și scris acea carte ce l-a făcut celebru.

20) El plecase din Constantinopol la 13 Fevruarie 1786 și sosi la Tecuciŭ după 25 zile.

Cine dorește a-șĭ da seamă de această ferbinte simpatie a luĭ d'Hauterive pentru Moldova noastră, n-are de cît să citească alăturea cu paginele scrise de el cartea luĭ Carra[21]) aproape contimpurană. Acest francez părăsind țara sa, sub acuzația de a fi săvîrșit un furt, îșĭ găsi adăpost lîngă Grigorie Vodă Ghica cel decapitat, ca preceptor fiilor săĭ. Părăsind Moldova după moartea stăpînuluĭ seŭ, el intră în serviciul cardinalilor Rohan și de Brienne. Apoĭ făcîndu-se publicist parveni la acea însemnătate ce timpurile turburate a sguduirilor sociale o procura atît de lesne unor îndrăsnețĭ fără valoare ca Marat, Fouquet-Tinville și tuttiquanti. Extrem la început, el se alipi de Girondiștĭ și peri cu eĭ la 1 Noembrie 1793. Cartea luĭ Carra e scrisă într-un ton și într-un stil de inamic persiflator în potriva miceĭ țărĭ unde el îșĭ găsise adăpost în zile negre. Pe cînd Carra ni se înfățoșează ca o natură vulgară, d'Hauterive e aristocratul cel bine crescut, o inimă nobilă plină de o compătimire cavalerească. Blajinătatea fireĭ sale o depinge el însușĭ foarte nimerit scriind: je me dispose à l'indulgence, pour me tromper en bien quand je me trompe[22]). Se căutăm decĭ, condușĭ de acest călăuz binevoitor, a ne da seamă de starea țăreĭ de atuncĭ.

I.

Despre greutățile nespuse ce le întimpina prin însă-șĭ natura împrejurărilor un Domnitor a Moldoveĭ din acel timp secretarul domnesc scrie următoarele: „Une

---

21). Histoire de la Moldavie et de la Valachie, Neufchatel 1781 în 16°. Cartea e închinată Prințuluĭ Ludovic de Rohan cardinal arhiepiscop al Strasburguluĭ, aceluĭ prelat mult vestit prin scandaloasa afacere a colietuluĭ Regineĭ, unde fu amestecat și mult celebrul Cagliostro. Cine vrea să-șĭ dea samă despre nespusa corupțiune a înaltuluĭ cler catolic din secolul al XVIII-lea n-are de cît să se ocupe de viața acestuĭ prelat, una din ființele cele maĭ imorale a timpuluĭ seŭ. V. o glumeață anecdotă despre el și contesa de Brionne, născută Rohan—Rochefort, într-o carte foarte interesantă de curînd apărută. Maugras, La Disgrâce du Duc de Charseul p. 127 Nota 1.

22). p. 331.

des positions les plus difficiles de l'Europe est celle d'un Prince de Moldavie"[23]) şi acest barbat devotat familieĭ domnitoare[24]) care zilnic anĭ întregĭ putea vedea toate cele ce se petreceaŭ, ne dă o expunere amănunţită a acelor greutăţĭ începînd de la cele lăuntrice şi sfîrşind cu cele pricinuite de divan şi de la un timp încoace (de la pacea de Cuciuc-Cainardji 1774), de influenţa mereŭ crescîndă a Rusieĭ[25]). Să maĭ adaugă încă cea ce nu putea exprima autorul într-un memoriŭ adresat unuĭ Domn pe scaun, desevîrşita nestatornicie, ba chiar primejdia capitală ce ameninţa zilnic vasaliĭ Divanuluĭ împărăţieĭ, Ca să nu vorbim de cît chiar de catastrofele supravenite în acele deceniĭ: la 1777 e asasinat Grigorie Ghica; zece anĭ în urmă Alexandru Mavrocordato Firariu, barbat prudent şi iscusit în maniarea afacerilor publice[26]), scăpă probabil de aceiaşĭ soartă, prin fuga sa pripită, efectuată la ultimul moment după depunerea sa; 4 anĭ aproape în nrmă în luna Septembrie 1790 fu decapitat aprigul şi neastîmparatul săŭ coleg pe tronul Munténieĭ, acel Neculaĭ Mavrogheni, domnul fanariot cel maĭ devotat cu trup şi suflet intereselor

---

23). p. 166.

24). Autorul numeşte pe Domnitorul săŭ: le plus animàble des Princes (p. 292) şi se rosteşte ast-feliu despre el: (p. 288) Le Prince ajoute a cette faveur tout ce qui est dans le caractére de son esprit et de ses manieres. Doamna îl încînta: Mais la princesse passe, une princesse belle comme le jour 290. Despre caracterul Doamneĭ el face un potret foarte măgulitor. p. 346. p. 333. La Princesse, qui d'ailleurs est aimable et jolie.

25). pp. 166, 168, 170, l'influence nouvelle d'une puissance étrangère est venue *rarement* (evident récemment) ajouter a la complication de tant d'obstacles. L'incertitude où l'on est de ses veritables vues et de ses forces, des bornes de son ambition et de celles de son pouvoir, fait qu'il est également dangereux d'attirer sur soi sa faveur ou sa disgrâce. On craint les menaces qu, elle fait et les esperances qu, elle donne. On craint de la contredire et de lui plaire et une jurisdiction nouvelle (II) a consulirer ruseste prend a tâche de faire naitre toutes ces craintes par des occasions journalirées que son ministére lui fournit et qu'elle somble multiplier a souhait.

26). Hurmuzachi Documente VII 428. Herbert c. Raicevich 12 Ianuar 1785: Le nouveau Prince est un homme doux, policé par le long sejour qu'il a fait à Pétersbourg, et rompu même aux affaires. 4 lunĭ deabea după numirea sa la tronul Moldoveĭ Chaiseul se teme că căderea luĭ Rui Efendi îl va nimici. Hurm. Doc. Suppl. I vol. III Chaiseul c. Vergennes 13 Maiŭ 1785.

turceştĭ[27]). Ear la 1806 turciĭ decapitară pe succesorul luĭ Alexandru Mavrocordato Firariu, Alexandru Ipsilante, nu din propria sa vină, căcĭ foarte înaintat în vîrstă el trăea în retragere, ci din pricina că nu putuse pune mîna pe fiul seŭ Constantin, domnul Munteniei, care să hăinise către Ruşĭ[28]). Ar trebui să mediteze atît mărturisirile nepărtinitoruluĭ străin cît şi arătările noastre de maĭ sus ceĭ ce, fără a ţinea nicĭ o socoteală năstruşnicelor povoare cu care aveaŭ a se svircoli zilnic, asvîrl sistematiceşte tina şi oprobriŭ pe memoria domnilor fanarioţĭ. Maĭ multă compătimire şi maĭ puţină înverşunare ar fi în orĭ-ce caz maĭ prielnice cercetărilor istorice.

La trecerea sa prin Focşanĭ autorul observă absoluta uniformitate a Muntenilor cu Moldoveniĭ pe care o explică prin identitatea desvoltăreĭ istorice a ţărilor surorĭ. El e uimit de exageratele semne de respect ce le datoreşte canafurilor de aur a blăneĭ sale ce-l arată ca unul din suita princiară; cînd trece prin uliţă toţĭ se scoală şi se descoper înaintea luĭ[29]). Această primă impresiune se maĭ întăreşte cînd el face cunoştinţă cu lumea de la Curte; acolo nicĭ unul din boeriĭ nu cuteaza a vorbi, de nu spre a răspunde la o întrebare, nicĭ a şedea saŭ a privi în faţă pe stăpînul. Despre cucoanele moldovene autorul nostru laudă modestia şi severitatea moravurilor lor[30]). El regreta mult molatica viaţă ce ele o duc, petrecînd zilele întinse pe o sofa maĭ fără a schimba posiţia, sprijinindu-se pe col-

---

27). D. Xenopol Istoria V p. 271 pune domnia luĭ Mavrogheni de la 1786—88 pe cînd bătăliele de la Martineştĭ şi Focşanĭ avură loc la 31 31 Iulie şi 22 Septembrie 1789. Eroarea e evidentă: Domnul Munteniei fu executat fiind pe scaun către finele luĭ Septembre 1790 V. Blancard, les Mavrogheni Paris Flammarion p. 296.

28). Constantin Vodă scapase ca prin minune. Xenopol Istoria V 365 „Turcul care trebuia să aducă la Constantinopol capul luĭ Ipsilante se grăbia maĭ puţin. Să spune că pe cînd el intra pe o barieră, Ipsilante eşia pe cealaltă".

29) p. 323.

30). Femeele, scrie el, aŭ pastrat aice acel respect patriarhal ce nu se maĭ iveşte nicăirea în Europa...... Nu cu mult timp în urmă ele nu stăteaŭ la masă de cît după barbatul lor şi nu se puneaŭ la acelaş loc cu el pe sofa. Aceste obiceurĭ s-aŭ schimbat de la Ruşĭ încoace. p. 348.

ţul braţuluĭ înfundat în perne, fără intrigĭ, pasiunĭ saŭ distracţie. Din nefericire aŭ adoptat portul turcesc ce nu ascunde formele trupuluĭ, ci numaĭ le învăluește cu o coloare, fiind avantajos numaĭ la vîrsta tînără de 18 anĭ. Apoĭ sarica prea lungă ce acopere capul atîrnînd de dinapoĭ, le silește a se pleca înainte, spre a o opri să nu cază, în cît atitudinea lor silită le răpește de farmecul portuluĭ firesc. Această obicinuinţă înrîurește asupra întregeĭ constituţiunĭ fizice, de oare-ce umeriĭ să ridică și se rotunzesc pe cînd sinul se îngustează și se lasă, iar picioarele deprinse la insobilitate, umflate prin necurmata odihnă, nu se maĭ mișcă de cît cu greutate, iar indolenţa firească sporește dezgustul mișcăreĭ[31]). N-am văzut, ne spune d'Hauterive, nicĭ odată două femeĭ împreună, afară numaĭ la doamna, unde nu lucesc nicĭ prin aerul nicĭ prin conversaţia lor. Ele nu se slujesc nicĭ de glas, nicĭ de ochĭ; călugăriţele la noĭ nu arată atîta smerenie înaintea sfintelor darurĭ și mă îndoesc că Princesa ce de altmintrelea e frumoasă și amabilă, să se complacă la aceasta maĭ mult de cît mine. Cele maĭ frumoase cucoane ce am întîlnit sînt grece, fiice Domnilor depușĭ saŭ a dregătorilor lor măritate cu boerĭ moldovenĭ. Domniţele aŭ dreptul de a pastra numele lor și de a ședea pe sofa la aceiașĭ înălţime cu Doamna[32]).

Cu uimire citim în d'Hauterive, noĭ cari am asistat la o darapanare maĭ cu tot inadinsul săvîrșită a averilor boereștĭ din Moldova, că în timpul săŭ boeriĭ noștri moldovenĭ iubiaŭ economia și eraŭ maĭ bogaţĭ de cît ceĭ din ţara muntenească. Li se atribuește, adauga el, o maĭ mare credinţă în datinele vechĭ, un caracter maĭ auster și „maĭ puţina aplecare către acea civilizaţiune europeană, care, dacă nu aduce o schimbare repede și desăvîrșită, nu face de cît să adauge stricăciunĭ nouă la cele vechĭ, vîră în gusturile oamenilor de diferite vîrste și trepte o vrajbă care nazuește maĭ ales să zdruncene puterea părintească și cetăţenească și face pe oamenĭ maĭ puţin virtuoșĭ, fără

31). pp. 244, 246, 248.
32). pp. 333, 347.

să îĭ fa(ă maĭ cioplițĭ"[33]). Ce curios fenomen: un abate parisian contimpuran luĭ Voltaire apărînd din răsputerĭ datinele străvechĭ ale boerimeĭ pămîntene în potriva înrîurireĭ ce o amenința de la apus! și cine n-ar recunoaște azĭ că acea înrîurire pripită n-a fost tocmaĭ spre norocul Moldoveĭ. Cu aceiașĭ uimire ca și în privința averilor moldoveneștĭ aflăm că Moldoveniĭ de atuncĭ s-ar fi îndeletnicit cu specule în comerțul extern, pe cînd acel național era în mîna străinilor[34]).

D'Hauterive se indignează împotriva acelor pămîntenĭ ce-șĭ prefac numele ca și cînd s-ar rușina de a fi din Moldova și citează exemplul familieĭ domnitoare Callimaki care trăgîndu-se din Moldova a schimbat numele săŭ, poreclindu-se după un poet vestitŭ al Grecieĭ antice[35]). Cu aceiașĭ asprime osîndește autorul aceĭ pămîntenĭ însemnațĭ, carĭ disprețuesc pînă într-atîta limba lor, în cît cițĭ-va din eĭ să prefac că nicĭ nu o știŭ. Și cum ar putea ea să se țină față cum limbele cu așa multă trecere din apus și de acele așa de răsunătoare și frumoase din Miază-zi care aŭ cuprins aproape peste tot învățătura neamuluĭ și vor sili odată pe boerĭ să aibă nevoe de talmacĭ spre a se înțelege cŭ țaraniĭ lor[36]). Aceste reproșe ale străinuluĭ filo-romîn nu sînt lipsite nicĭ azĭ de o vădită actualitate, căcĭ cu tot curentul naționalist, mulțĭ din oameniĭ culțĭ din țară, maĭ ales femeile, sînt mult maĭ mult în curentul ultimeĭ poesioare a luĭ Coppée, de cît cunoscătorĭ a maestreĭ muze a luĭ Alaxandri, a aprigeĭ restriște a luĭ Eminescu, saŭ a linelor suspinurĭ ale blîndululĭ Șerbănescu.

Autorul nu e tocmaĭ favorabil negustorilor străinĭ, maĭ ales celor ce se îndeletnicesc cu profesiunĭ, care el

---

33). p. 177.

34). p. 142. Totuș el observă că Moldoveniĭ ar fi lăsătorĭ în privirea sporireĭ avuțieĭ, „commes'ils avaient l'envie de s'evrichir qu'ils n'ont pag. 372.

35). p, 358. In nota 2 citim că acel strămoș ar fi fost Tartar de origină, precum ar arata chiar porecla de Kalmouk. Adăugăm această informațiune la cîte aŭ fost scrise în ultimele timpurĭ despre acea origină,

36). p. 251.

le consideră ca de lux, precum: șelarii, lăcătușii[37]) saŭ argintarii; însă nu e aspru în potriva Jidanilor, ceea ce dovedește clar că, fiind pe atuncĭ puținĭ la număr nu i se pare că constituesc o primejdie pentru indigenĭ: el scrie „Trebue să dăm Evreilor ce este al lor; sînt cumpătațĭ, plătesc dările fără vorbă, se îmbogățesc încet și nu-șĭ trimit agonisirile peste hotare“[38]). Totușĭ contele nu se poate împaca cu murdăria lor și ajungînd între Vasluĭ și Iașĭ la o crîșmă o ocărăște ca afumată și înciumată de tutun și de ovreĭ. De altmintrelea filo-moldovenismul săŭ îl face să fie dușman a tuturor națiilor ce le găsește viețuind în țară; am văzut maĭ sus cît el urăște pe Turcĭ, pe Rușĭ; despre Nemțĭ el să rostește zicînd că jidaniĭ le datoresc de a nu fi ceĭ maĭ marĭ potlogarĭ din țară[39]) ear despre Grecĭ, orĭ-cît aș dori să le găsesc spiritu, trebue să recunosc că eĭ n-aŭ de-cît un fel de istețime a organilor, o vioiciune firească, care îĭ face să aducă aminte de maimuțe[40]).

Mult e impresionat abatele parisian de firea și condițiunele traiuluĭ a numeroșilor țiganĭ ce i-a întîlnit în Moldova, și firească uimire a aristocratuluĭ umanitar i-a inspirat unele paginĭ ce să numără între cele frumoase

---

37). Pe această breaslă o considera chiar ca de prisos. „A fost chiar o vreme cînd *nu se cunoșteaŭ broaștele de la ușĭ* și nu se suflaŭ cu aur decît icoanele paracliselor din case; și pe atuncĭ Moloovenii nu eraŭ niciĭ maĭ puțin aparațĭ, nicĭ maĭ nefericițĭ, p. 132. Evident că idealul săŭ ar fi starea natureĭ, și influența luĭ Rousseau e manifestul a căruia Emile apărut cu un succes atît de zgomotos la 1762 începe cu aceste cuvinte: Tout est bon sortant des mains de l'Auteur des choses; tout dégénère entre les mains de l'homme.

38). p. 131. Intr-un alt loc el revine asupra lor cu aceeașĭ blîndeță „Les Juifs de ce pays ont des moeurs toutes particulières qui les distinguent de tous les antres Juifs de la Turquie et du monde, Leur avidité est moins odiense, ils sont moins sales et moins détestés qu'aillurs“.

39). p. 354 „Les Allemands très bons ouvriers qui s'enrichiraient tous s'als n'etadent souverainement bêtes ivragnes, insolents, exorbitants et détestés ibid.

40). pp. 361, 362. Cfr. pp. 353, 354. „Negutitoriĭ grecĭ cu chipul subțire, cu tonul dulciŭ, cu aer potlogăresc, aparențe credincioase, carele exprimă foarte bine însușirile morale a acesteĭ cinstite speciĭ de corsarĭ care profită de prostia celorlalțĭ spre a-ĭ jefui cît se poate maĭ politicos. Cfr. 158 în potriva igumenilor și monastirilor greceștĭ.

ale memoriuluĭ săŭ. „Cine vra să vadă neatîrnarea cea maĭ deplină într-o robie desăvîrşită şi o folosinţă de toate lucrurile în lipsă de orĭ-ce drepturĭ cetăţeneştĭ, trebue să se uite la ţiganiĭ carĭ rătăcesc prin pustiurĭ saŭ să tîrăsc prin tîrgurile Moldoveĭ.... Desbrăcaţĭ prin fire de orĭ-ce cuviinţă, eĭ se mîngîie de ruşinea robieĭ, prin aceia că sînt slobozĭ să facă totul. Eĭ sînt vecinic în sudoarea munciĭ saŭ în nebunia beţieĭ. Goĭ şi mulţămiţĭ, cîntînd pentru petrecerea lor saŭ pentru a altuia, bogaţĭ în copiĭ, carĭ nu se tem de vreme, să tăvălesc în noroiŭ, dorm în zăpadă, sar gardurile cu îndrăzneală şi cu uşurinţa unor maimuţe, eĭ alcătuesc între soiurile neamuluĭ omenesc o stare ciudată, a căreĭ soartă nu e nicĭ de rîvnit, nicĭ de plîns, şi care maĭ mult ne înjoseşte de cît ne supără prin frăţia care-ĭ uneşte cu noĭ, şi pe care credinţa şi filozofia ne opresc a o tăgădui [41]“. Pornirea ţiganilor spre tălhărie şi uciderĭ d'Hauterive o explică ast-feliŭ: „Născîndu-se oamenĭ înjosiţĭ, prin părerea ce aŭ de josnicia lor, perd cel maĭ tare frîŭ care poate opri pe ceĭ slabĭ, adecă teama aceluĭ dispreţ obştesc care îĭ pedepseşte cu urgisirea din singura pricină a naştereĭ lor“. Singurul leac îl vede autorul în desrobire „ca o parte din oamenĭ să peardă dreptul de a stăpîni într-un chip nefiresc pe aceia pe care îĭ încălzeşte acelaş soare şi care se închină aceluiaş Dumnezeŭ ca şi eĭ“. Insă umanitarizmul seŭ nu opreşte pe conte să fie om de guvern prudent şi nepripit: „Dar trebue să ne ferim să purcedem la făptuirea acesteĭ dreptăţĭ cu graba insuflată de simţirea iubireĭ de omenire. Oameniĭ în sufletul cărora robia e înrădăcinată prin obicinuinţa viacurilor, nu pot de cît cu încetul să se întoarcă la egalitatea fireĭ, saŭ cel puţin la neegalitatea legiuită în lumile bine rînduite“. Şi sfaturile ce le adresază Domnitoruluĭ în atare privinţă, spre a se îndruma treptat treptat acea neatîrnare ncătuşatuluĭ neam, ar fi trebuit să le fi putut medita aceĭ grabnicĭ legislatorĭ aĭ constituanteĭ şi aĭ convenţiuneĭ, contimpuraniĭ autoruluĭ nostru, reformatorĭ radicalĭ înverşunaţĭ,

---

41). pp. 105, 107, 109.

cari eraŭ pe deplin convinşĭ cu povăţuitorul lor Rousseau că omul e acelaş orĭ unde şi în orĭ-ce timp, că prin urmare el e susceptibil prin însăşĭ natura sa, de orĭ-ce încercare cît de cutezată de transformare socială!!

D'Hauterive crede că din toate rîurile Moldoveĭ Siretul ar putea da marĭ foloase cărînd lemnele din pădurile apusuluĭ ţăreĭ[42]). Prutul ar fi de maĭ puţină priinţă, însă pentru amîndouă apele folosul canalizăreĭ ar deveni obştesc. El combate din răsputerĭ un proect ce cu o nespusă uimire aflăm că ar fi fost nutrit în acel timp de curînd, anume acel de a uni Prutul cu Siretul prin un canal ce ar trece prin Iaşĭ. Această măreaţă lucrare de artă abatele o respinge categoric de-oare-ce unica ţintă de urmat trebue să fie, după el, uşurarea comerţuluĭ de export, nu însă adunarea productelor într-un singur tîrg lăuntric: „ca şi cînd bogăţia cîtor-va oamenĭ şi frumuseţa unuĭ oraş ar putea aduce buna stare obştească". Puţin amabil pentru capitala Moldoveĭ el nu vede că acel canal ar dezvolta negoţul extern; „căcĭ ce aĭ putea exporta altă din Iaşĭ de cît noroiŭ?" Din potrivă el atrage atenţiunea asupra aceluĭ infect rîuleţ (Bahluĭ), ale căruĭ ape prea micĭ nu-şĭ pot sapa o matcă, şi sînt răstimp de nouă lunĭ pe an un izvor de miazme ucigătoare". Însă el e de părere că ar trebui găsit alt leac de cît scurgerea Bahluiuluĭ pentru a reda Iaşilor vechea lor salubritate, şi propune anume ca remediŭ plantaţiunĭ de arborĭ de la oare-care depărtare pînă la malul rîuleţuluĭ: teĭ, plopĭ şi mestacănĭ înalţĭ, apoĭ maĭ aproape de mal sălcĭ şi frasinĭ, iar în proximitatea albieĭ apeĭ tufiş. De cînd acest străin scriea aceste rîndurĭ cu inima întristată la privirea nenorocirilor pricinuite de infecţiosul rîŭ, 120 de anĭ aŭ trecut, şi problema jalnică a păstrat pînă acum întreaga sa actualitate. Nu mă pot decĭ opri a cita un pasagiŭ din raportul ce l-am prezintat consiliuluĭ nostru judeţan în anul 1900, maĭ înainte de a fi aflat prin liniile citate ale luĭ d'Hauterive că această chestie preocupa mult, precum se vede, strămoşiĭ noştri de acum aproape un veac şi jumătate:

---

42). pp. 134, 136.

„Ne este impusă datoria de a ne opri ochirea asupra uneia din aceste ape curgătoare ce constitue o primejdie necurmată chiar pentru capitala județuluĭ: am numit Bahluiul. Acest tributar capricios și răŭ făcător al Jijiei semnalează tot parcursul săŭ prin devastare și miasme. Chiar de la intrarea sa pe teritoriul județuluĭ, nu departe de Hîrlăŭ, amenință satul Ceplenița, apoĭ întreg șesul Beleeștilor prin Spinoasa-Erbicenĭ, e supus inundațiilor sale. Tîrgușorul Podul Iloaeĭ ca și întreaga vale pînă la nivelul șoseleĭ naționale și îndoitoĭ căĭ ferate ce o parcurge sînt pururea amenințate. Bahluiul încoronează opera sa de devastărĭ anual repețite prin amenințarea groaznică părțeĭ sudice a urbeĭ noastre, ce nu o dată a fost transformată pe săptămînĭ întregĭ în o adevărată baltă. Sub asemenea împrejurărĭ se impune atît județuluĭ cît și comuneĭ Iașĭ datoria de a gîndi la necesitatea neaparată ca prin lucrărĭ de artă bine chibzuite, primejduirea neîncetată a uneĭ părțĭ însemnate a plășeĭ Bahluĭ-Cîrligătura cît și a însușĭ orașuluĭ Iașĭ, amenințate de daune însemnate și miasme pestilențiale, să fie în vecĭ înlăturate. Aceasta e o cheltuială ce se impune și o muncă într-adevăr bine-cuvîntată [43])". Deie Domnul ca această problemă sanitară și economică să găsească soluțiunea sa într-un timp maĭ scurt de cît cel trecut de la 1787 pînă azĭ!

Despre viile Moldoveĭ autorul observă că ele produc puțină cantitate de vin, că Rusia însă n-are nevoe de a o cuceri spre a se folosi de productul viticultureĭ, de oare-ce Moldovenii cu dragă inimă i l-ar vinde, iar cîrmuirea lor nu s-ar opune la aceasta. Să vede că marea țară vecină urma și atuncĭ acel sistem neînțeles de politică economică prohibitivă, care, fiind dat numărul de tot neînsemnat al viilor sale, face din acea prohibițiune un sistem straniu de orbire nepricepută [44]).

---

43) V. Evenimentul 1900, 21, 22 Iunie, No. 120, 121.

44) p. 224. Mi-aduc aminte că vorbind odată de această chestiune importantă cu un fost ministru al finanțelor rusești și arătîndu-ĭ ce foloase însemnate ar rezulta pentru amîndouă țările limitrofe din schimbarea viderelor Rusieĭ, căpătă-ĭ următorul răspuns: Avețĭ dreptate zicînd că avem puține viĭ de tot și că ațĭ fi ceĭ maĭ bine situațĭ spre a ne procura un product ce natura ni l-a refuzat. Insă luațĭ aminte: importațiunea vinuluĭ

Despre neamurile domnitoare din timpul său autorul ne arată următoarele: Ghiculeştiĭ datează de la începutul secoluluĭ al 17-lea. Obîrşia lor e un Bosniac sosit la Constantinopol cu un paner spre a vinde „paceale“ (picioare de oaie) împreună cu un amic al său. Ghika deveni arnăut trecînd la Moldova, iar al său prieten ajunse la demnitatea de Vizir. Arnăutul fiind trimis la Vizir cu cîte-va sute de pungĭ în absenţa luĭ Kapikehaja, fu recunoscut de Vizir; protejat de el ajunse la demnităţĭ însemnate pînă cînd deveni domn în Moldova [45]. Mavrocordateştiĭ aŭ maĭ marĭ pretenţiĭ: eĭ să bizuesc a avea un strămoş cunoscut în timpul luĭ Iustinian; apoĭ se duc la Venezia, la Genua, să întorc în Orient la Chios şi să reivesc în prima lor splendoare în vremea luĭ Scarlatos [46]. Alţĭ autorĭ pretind că eĭ ar fi venit la Constantinopol sub Mahomet II, carele, după depopulaţiunea capitaleĭ, prin cucerire şi pustiere, chema din toată întinderea imperiuluĭ său cele maĭ nobile familiĭ al neamuluĭ învins spre a înlocui prin ele cele nimicite de asediŭ. „Aceste două case (Ghica şi Mavrocordato) purcede autorul nostru, a căror înălţare e atît de recentă, sînt într-adevăr singurele neamurĭ vechĭ ale Fanaruluĭ. Ele dispreţuesc chiar toate cele-lalte a căror străbunĭ eraŭ de curînd slugile strămoşilor lor [47]. Singurĭ Greciĭ nobilĭ din neamurile Constantinopoleĭ sînt Mavrocordaţiĭ [48].

---

ar micşora venitul accisuluĭ rachiuluĭ ce constitue un mare folos fisculuĭ. Al doilea însă: acele puţine viĭ sînt proprietatea marilor ducĭ şi al Prinţuluĭ Woranzoff; eĭ nu se vor lepada uşor de monopolul ce-l posedă. La întimpinarea mea că prin rachiŭ să otrăveşte poporul, iar că monopolul nu e tocmaĭ necesar persoanelor pomenite, bătrînul demnitar da din cap şi-mĭ rosti următoarele cuvinte: Eŭ nu v-am spus că aşa e bine, v-am zis numaĭ că aşa e.

45) Gheorghie Ghika 1657 pp. 337, 338.

46) p. 339.

47) Evident că aceasta e o exageraţie a secretaruluĭ domnesc prea părtinitor pentru familia stăpînuluĭ său.

48) Intr-un memoriŭ privitor la afacerile Rusieĭ (1766?) Hurmuzaki Docum. I 3 p. 18 găsim următoarele: „La Porte depuis nombre d'anées, semble avoir fixé dans trois familles les Voivodats de Valachie et de Moldavie, savoir: les Scarlati Mavrocordato, qui sont originaires de Chio, les Ghika, qui sortent de l'Albanie, et qui par argent ou par alliances sont

Secretarul domnesc nu prea iubeşte pe barbatul cel maĭ cu vază din Europa în acel timp, Regele Prusieĭ Frederic cel Mare. Menţionînd o scrisoare ce acel Suveran o adresase Domnitoruluĭ la suirea sa pe scaunul domnieĭ ast-feliŭ redactată: Domnuluĭ Principe al Moldoveĭ, Vă felicit şi voiŭ cata toate ocaziele spre a vă arata buna-vroinţa mea". El observă că Maj. S. ar face maĭ bine să trimeată consulilor săĭ cămeşile ce eĭ i le cer, de cît de a pastra buna-vroinţa sa unor Domnĭ cari, deşi tributarĭ Porţeĭ şi domnind nu în vecie, totuşĭ sînt pe deplin suveranĭ şi pentru cari buna-vroinţa Regeluĭ Prusieĭ e tot atît de indiferentă ca şi acea a regeluĭ Chineĭ! [49]).

O păreche de High-life internaţional ce pe atuncĭ era mult sărbatorită în lumea mare Iasena D. de White, gentilom şi colonel Polonez şi soţia sa greacă de naştere dă ocaziune autoruluĭ să ne depingă aceste persoane mult dubioase într-un mod foarte plăcut. Născută în păturile sociale de jos, acea ființă încîntatoare de o rară frumuseţă a trecut prin toate vijeliele uneĭ vieţe foarte compromise. Menită a deveni amanta regeluĭ Polonieĭ, ea se mărită cu colonelul şi venind la Iaşĭ farmecă marĭ şi micĭ. Şepte lunĭ petrecute la Paris i-aŭ ajuns spre a-şĭ însuşi cu desăvîrşire limba, zimbetul şi purtarea Parisienilor. Abatele nostru cu inima caldă perde minţele dupa ea „dulce şi frumoasă ca un înger" ia îĭ slujeşte de talmaciŭ în converzaţiele sale cu Doamna „ce are o inimă simţitoare şi un spirit cumpănit", însă, să vede, nu vorbea franţuzeşte. Ea a facut pe prozatorul nostru să devie şi poet şi în versurile luĭ ce ni le-a pastrat, de alt-feliŭ puţin remarcabile,

---

parvenus à porter le titue de Scarlati(?), les Racovitza qui viennent d'un maître de poste ou garde des Haras en Moldavie. Cette dernière famille n'a été élevée au Voivodat que depuis une quarantaine d'années". Şi într-adevăr pînă în acel an 1766, maĭ că nu domnise vre-o altă familie, (primul domn Callimaki 1758, Ipsilanti 1774, Moruzi 1777, Caragea 1782, Suţu 1783. Mavrojeni şi Handjeoi sînt posteriorĭ. Iar Carra ne spune · Comme les Maurocordato ont joué le plus grand rôle parmi les Grecis modernes soumis à l'Empire Ottoman, il ne sera pas inutile de remonter à leur origine Hist. de la Moldavie et de la Valachie p. 102.

49) p. 340.

o roagă, de e sătulă de a fi aiurea Venus saŭ Eba, să devie în acest loc Florea; prin aceasta el ar conteni în ochiĭ săĭ de a fi sălbatic [50])".

Complectăm aceste amănunte despre acea vestită frumuseță prin altele ce le găsim în cartea interesantă a luĭ Waliszewski despre Caterina II [51]). Era născută la Mondagna, sat lîngă Țarigrad și începu viforoasa sa viață la vîrsta de 15 anĭ fiind cumparată de trimisul Polonieĭ lîngă Poartă. Apoĭ s-învîrtește pe la Iașĭ, pe la Varșovia, la 1781, unde toțĭ perd mințile dupa ea". In anul 1781, principesa de Nassau o ea cu dînsa la Paris" unde frumuseța sa făcu zgomot". La Kamienice gasește pe colonelul comandantul cetățeĭ și se mărită cu el. Apoĭ o găsim la Otșakof și la Bender nebunind de cap pe atot puternicul Potemkin. Convinsă de frumuseța sa, ea răspunde la întrebarea ce ĭĭ face: cum se simte? Mă dor ochiĭ meĭ ceĭ frumoșĭ". Favoritul împărăteseĭ, spre a parveni să-ĭ placă dă o petrecere unde invită 200 de femeĭ și, spre a o sili de a primi în prezent un șal de mare valoare, oferă la fie-care damă cîte un șal. Divorțînd de colonel ea se mărită cu Contele Potocki cel maĭ bogat magnat polonez. Ea moare la 1821 „după ce uimise, spăriese și scandalizase Europa cu excesele sale". Slowacki, poet polonez cunoscut, cîntă ultimiĭ anĭ aĭ Conteseĭ Potocka [52]). Și aquarela cea vestită muzeuluĭ din Berlin, reprodusă prin fotografie, gravure etc. ce o vede cineva orĭ-unde expusă la magaziele de artă din întreaga Europă apusană, a păstrat admirațiunea orĭ-căruia amant a artelor frumoase. trăsăturile subțirĭ, ochiul viŭ și blînd, părul bogat și capricios aceleĭ stele de mințĭ răpitoare, ce a mîngîet prin farmecul săŭ pe Contele d'Hauterive de a să fi rătăcit pe malurile Bahluiuluĭ.

Ce e drept portretul ce ni se face de soțul zineĭ

---

50) pp. 346, 349, 350.

51) Waliszewski Autour d'un trône p. 133, 152.

52) Waliszewski l. c. 152 „Slowacki, le poète polonais que Paris. a à vu mourir en 1849, a consacré un poème a l'histoire des dernières années de sa vie, s'excusent presque, dans une préface, de toucher à un sujet aussi scabreux".

e departe de a fi măgulitor: „fudul, uscăcios, îngîmfat, ridicol ca un Spaniol, bătrîn la vîrsta de 35 anĭ, grobian ca un gentilom polonez, van pentru frumuseța nevesteĭ ca și cînd n-ar fi gelos" el nu vorbește de cît de primirea ce i-a fost făcută pe la toate curțile cele marĭ. De scoate tabachera din buzunar un lacheŭ pe care-l poreclește învățător de limbĭ îl întreabă: Nu e oare cea dăruită de Regele Franțeĭ? Nu, răspunde el, nu e acea; pe aceasta mi-a dat-o Impărăteasa Rusieĭ [53])".

Nu maĭ puțin hazliŭ e portretul, saŭ maĭ bine zis caricatura maioruluĭ prusian von Seidlitz, nepotul eroului luĭ Frederic cel Mare, căruia Regele a datorit izbînda strălucită repurtată la Kosbach asupra Francezilor (1757). Maiorul e însărcinat a cumpara anual 6—7000 caĭ pentru remonta cavaleriei atît în Moldova cît și în Ukraina [54]) „cîștigînd la fie-care cal o păreche de galbenĭ". Autorul pe care l-am văzut maĭ sus puțin simpatic Regeluĭ Prusieĭ adaugă malițios: „Intr-un guvern ca acela ceia ce se cîștigă face maĭ mult de cît ce se primește ca leafă". Decĭ consulul prusian nu poate oferi la masă de cît pelin și miel de Moldova, pe cînd fericitul maior ospetește cu Tokai și jamboane și gîște de la Breslaŭ. Seidlitz umblă cu o păreche de mustețĭ năstrușnice și o sabie mare cu tocul împodobit cu fălcĭ de rachin. D'Hauterive fu silit a primi de la el ca prezent un inel gros, iar Doamneĭ îĭ trimese niște cește împodobite cu portretul Regeluĭ Frederic. Norocosul abate fu iarăși silit de Domnitor a pastra și acele cește, ca unele ce n-ar avea nicĭ un rost pentru haremul uneĭ prințese grece [55]).

---

53) p. 350.

54) p. 351. De am da crezanie raportuluĭ luĭ Herbet e curtea să 28 Fevruar, 1783. (Hurmuzaki Docum. VII 385. Internunțiul Herbert c. Curtea vieneză). Divanul ar fi mărginit numărul cailor ce Seidlitz avèa voe să cumpere anual în Moldova la 600.

55) A doua zi glumețul abate serise Prințuluĭ următorul bilețel: „Le lendemain j'envoyai au Prince six gravures joliment eneadrées avec cette lettre: „Mon prince, le major de Seidlitz a donoé à la Princesse le portrait de son Roi et des tausses dont vos Altesses Sérénissimes n'avaient que faire Je vous offre moi six jolies françaises, dont je suis bien sûr que vous aurez plus grand besain ici que de la porcelaine et de la bionveillanco du

Autorul crede că Moldova ar fi avînd 300.000 locuitori din cari 15 saŭ 16.000 catolicĭ [56]) atîrnînd de episcopul Bacăuluĭ și de vr-o *doĭ-spre-zece* preoțĭ italienĭ osîndițĭ a petrece nouă anĭ în această țară barbară [57]). Sporirea supravenită în acest secol și maĭ bine în numărul locuitorilor Moldoveĭ nu poate de cît să ne inspire o mult legitimă bucurie. Insă cu cîtă mâhnire auzim de numărul minim a catolicilor de atuncĭ fața cu starea de azĭ! Ce e drept am pășit mult înainte pe calea răspîndireĭ uneĭ doctrine dragă doamne! religioase, atît de dușmănoase în potriva credințeĭ noastre strămoșeștĭ!! In loc de un biet episcop băcăuan fără nicĭ o însemnatate proprie avem doĭ prelațĭ papistașĭ în țară, cari iaŭ o atitudine din ce în ce maĭ agresivă, în contra cultuluĭ răsăritean, lucrează la început, după obiceiul ultramontan și a cîrtițelor, sub mînă și sub pămînt, apoĭ din ce în ce maĭ fațiș. In loc de 12 bieţĭ preoțĭ italienĭ „ce știŭ a citi" și staŭ în țară cîțĭ-va anĭ ca de pedeapsă, o droaie de discipolĭ ceĭ răufăcătorĭ a luĭ Loyala și tutor quanti se năpustesc cu o fericire nespusă asupra noastră, infectînd orașele și de un timp chiar satele țăreĭ cu mult mladioasa lor morală, cu ipocrita și acățătoarea lor prefacere. Iar numărul catolicilor din Romînia a ajuns sub regimul repețitelor conversiunĭ, maĭ ales al nevrîsnicilor încredințațĭ lor, cifra uimitoare de 145.000! Creșterea fetelor romînce se încredințează cu o orbire grea de înțeles

---

Roi de Prusse. Il est vrai qu'elles ne sont qu'en peinture; mais je ne puis en conscience vous en donner d'autres, et d'ailleurs Votre Altesse pourra les mettre dans son harem (ast-feliŭ se chemaŭ apartamentele Doamneĭ și a suiteĭ sale feminine) sans donner de la jalousie a la Princesse et de l'honneur au Métropolitain" p. 340. Aceste puține și grațios alcătuite rîndurĭ arată cu prisosință cît de afectuoase eraŭ relațiele între amabilul stăpîn și plăcutul săŭ secretar.

56) pp. 375, 366.

57) Să vede că acest episcop in partibus infidelium s-a desființat cu timpul, de oare-ce agentul Austriac Raab la 1820, cere de la Domnitorul Mihaĭ Suțu reînființarea luĭ. Cererea e respinsă de episcopiĭ și boeriĭ țăreĭ *în unanimitate* adunațĭ în Mitropolie prin ordinul domnesc din 17 August. In fruntea iscăliturilor citim acea a neuĭtatuluĭ Mitropolit Veniamin. Erbiceanu Istor. Mitropolieĭ cit. pp. 88, 94, unde să află toate documentele privitoare.

acestor pedagogi și pedagoage negre, propagatorĭ din vecĭ unuĭ întuneric spiritual, uneĭ ciuntirĭ a creeruluĭ, uneĭ îngustirĭ a sufletuluĭ atît de cumplită, în cît chiar țările catolice n-aŭ știut alt mijloc spre a scăpa tineritul lor de o secătuire pustietoare de cît a-ĭ izgoni pe aceĭ propoveduitorĭ al maximelor ultramontare afară de hotarele lor! Și această mult primitoare țară, acest sat fără cîne, deschide brațele sale nepăsătoare acestor apostolĭ în partibus infidelium, spre a fi date pradă generațiile viitoare, spre a fi copleșită speranța viitoruluĭ de molipsirea bisericeĭ romane! Și aceștĭ misionarĭ improvizațĭ ne convertesc copiiĭ încredințațĭ îngrijireĭ lor, întrebuințînd toate mijloacele, per-fas et nefas, iar unitatea credințeĭ neamuluĭ păstrată neatinsă prin veacurĭ din timpurĭ străvechĭ luĭ Vlaicu-Vodă e crud amenințată: ad majorem gloriam pontificis romani!

(*Va urma*)

GR. C. BUŢUREANU

Istoria Rominilor

de

CONSTANTIN KOGĂLNICEANU

— *Schiţă* —

Mai mulţi scriitori Romîni aŭ încercat studiul Istoriei Romînilor, ast-feliŭ d-l Hasdeŭ [1]) întreprinsese un studiŭ critic, care din nefericire nu are de cît volumul I, explicînd chestiuni privitoare la întinderea teritorială, nomenclatura şi acţiunea naturei. Această lucrare dacă ar fi fost dusă pînă la capăt, cu toate greşelile sale, ar fi adus servicii foarte mari studiului Istoriei Romînilor, prin erudita explicare pe care d-l Hasdeŭ caută a da diferitelor chestiuni. Altă lucrare cam cu acelaş nume dar cu cuprins mic, este Istoria Romînilor de Chebapcea [2]), lucrare care de asemenea a fost numai începută, să resimte lipsa de putere şi pricepere a unei lucrări cu aşa de mare titlu, căci numai critică nu este. Altă lucrare este a luĭ Ion N. Soimescu [3]). Această lucrare cu pretenţiuni mari, de a pune Istoria Romînilor pe adevăratele baze, pacătueşte prin lipsa de cunoştinţe temeinice din partea autorului şi expunere de păreri

1) *B. P, Hasdeu.* Istoria Critică a Romînilor vol. I. 1875. Imprimeria Statuluĭ. Bucureştĭ.

2) Istoria Critică a Romînilor din timpurile cele maĭ vechĭ.

3) *Ion N. Şoimescu.* Istoria generală a Romînilor din amîndouă Daciile. Bucureştĭ 1899. 3 vol.

hazardate. De alt-feliŭ lucrarea n-a fost dusă pînă la capăt. Altă lucrare este a d-luĭ Al. Xenopol [4]), singura complectă publicată pînă acum; ea cuprinde istoria Romînilor din Dacia Traiană, începînd cu cele maĭ vechĭ timpurĭ istorice, Sciţĭ şi Geto-Dacĭ şi pînă la domnia luĭ Cuza-Vodă. Această Istorie a Romînilor este cea maĭ însemnată lucrare scrisă pînă acum în acest cuprins; în ea găsim şirul complect al faptelor şi explicarea lor, critica împrejurărilor prin care a trecut neamul şi îndrumarea către izvoarele doveditoare. Dacă în această întinsă lucrare sînt unele părerĭ nu tocmaĭ bine sprijinite şi chiar hazardate, lucrul să explică prin mărimea lucrăriĭ şi cum zice d-l Iorga [5]) „O operă de îndelungată stăruinţă, o operă frumoasă şi pentru multe părţĭ foarte trainică. Greşelile de detaliŭ pot fi nebagate în samă faţă cu însemnătatea întreguluĭ“.

După lucrarea d-luĭ Xenopol, nu maĭ avem o alta care să întreprindă istoricul pe larg al neamuluĭ romînesc pînă la lucrarea d-luĭ C. Kogălniceanu, din care a apărut pînă acum vol. I, dar făgădueşte a ne da în maĭ multe volume întregul istoric al neamuluĭ romînesc [6]), căcĭ zice în prefaţă „*primul volum* al uneĭ lucrărĭ, care va îmbrăţoşa pe o *scară vastă* istoria Romînilor de la părăsirea Dacieĭ de către împaratul Aurelian, cînd începe a se forma naţiunea romînească, pînă în timpurile moderne.

D-l C. Kogălniceanu intitulează cartea d-sale. Istoria Romanilor, pentru ce Romănilor? de cînd a trecut *î* în *ă*; pronunţarea luĭ î este aşa de puternică în numele Romîn, în cît numaĭ voind să facĭ esces de erudiţie etimologică maĭ poţĭ scrie cu *ă*. De alt-feliŭ în toată lucrarea — pacatul luĭ *ă* în *î* şi vice-versa să vede neîncetat aşa să dăm numaĭ cîte-va micĭ exemple, luînd chiar de la început lucrarea: lăs*ă*nd p. 3 şi lăs*â*nd p. 8, *ă*ncă p. 4 şi *â*ncă p. 7; urc*â*nd p. 4 şi urc*ă*nd p. 7; at*ă*t p. 5 şi at*â*t p. 8; l*ă*nga p. 6 şi l*â*ngă p. 9 şi

---

4) Istoria Romînilor din Dacia Traiană. 6 vol. Iaşĭ. Tipografia Goldner.

5) *Neculaĭ Iorga*. Revue Historique. Paris LIII p. 159. 1893.

6) *Constantin Cogălniceanu*. Istoria Romînilor. Vol. I. Iaşĭ Tipogr Iliescu. 1903.

aşa maĭ departe: în un feliŭ pe o pagină şi în altul pe alta, o frămîntare de limbă cum rar să găseşte în o lucrare, care are pretenţia să facă o însemnată mişcare în istoria romînă.

Să intrăm în schiţarea lucrăreĭ d-luĭ C. Kogălniceanu. Domnia-sa împarte lucrarea, după cum făcea răposatul săŭ părinte vrednicul Mihaĭ Kogălniceanu, în istoria veche pînă la întemeierea principatelor, istoria medie pînă la domniile fanariote 1716 şi Istoria modernă pînă la domnia luĭ Carol I.

Istoria medie dusă pînă la 1716 nu maĭ este medie nicĭ pentru ţara noastră, nicĭ pentru lumea întreagă; a întins-o destul d-l Xenopol pînă la Vasile Lupu şi Mateĭ, dar maĭ departe de această dată nu maĭ merge, căcĭ nu maĭ corespunde ideieĭ cele marĭ care călăuzeşte istoria în diviziunele sale, nicĭ a popoarelor în aspiraţiunile lor; a retrograda ast-feliŭ istoria Romînilor în mijlocul popoarelor europiene şi a ne găsi în începutul vremilor contimpurane atuncĭ cînd la noĭ curg faptele din începutul vremilor moderne, este a face un curs de istorie în care poporul romînesc să trăiască cu totul izolat, maĭ tare chiar de cît popoarele din Extremul Orient şi a nu ne putea explica împrejurările de cît prin hazard.

Drept prefaţă este cuvîntul introductiv la cursul de Istoria naţională de M. Kogălniceanu.

Istoria veche o începe cu Părăsirea Dacieĭ, adecă cu o mică schiţă asupra acesteĭ chestiunĭ. Să naşte întrebarea, să poate începe un curs de istoria Romînilor de la această dată? In prefaţă autorul pare că ne dă un feliŭ de explicare „pe o scară întinsă istoria Romînilor *de la părăsirea Dacieĭ* de către împaratul Aurelian, ***cînd începe a să forma naţiunea romînească...***" chiar aşa dacă ar fi şi încă nu este ertat unuĭ istoric să formeze naţiunea romînească din nişte elemente pe care nu ni le spune cine sînt, de ce neam sînt, care sînt elementele lor de civilizaţie, etc. etc. în Istoria Romînilor nu ne putem sprijini pe principiile istorieĭ biblice „Deus creavit coelum et terram..." Căcĭ iată ce zice autorul p. 3. „După învingerea luĭ Decebal de

împ. Traian în anul 106 și transformarea Daciei în provincie romană, această țară rămase 164 ani în stăpînirea Romanilor. In anul 270 împaratul roman Aurelian... părăsi Dacia... Forma aceasta de a scrie istoria îmi amintește scrisoarea lui Caesar către Senat: vini, vidi, vici. dar Caesar era dictator și putea să facă ce voia, pe cînd autorul este istoric și nu-i este ertat a face așa ceva, și erta de ce, în prefață să zice: „lucrarea va îmbrățoșa pe *o scară vastă* istoria Rominilor... cu greŭ ar fi putut descrie într-un mod mai conștiincios, *mai complect*... Cum să poate înțelege pe o scară vastă și mai complect, cînd atîtea capitole însemnate din Istoria Rominilor, care formează baza studiului, lipsesc cu totul; să zice buna-oară mai încolo în studiŭ [7]) că unii scriitori spun că Dacii eraŭ Slavi, dar ce eraŭ? De ce neam a spus autorul că sînt Dacii? Cine sînt ei?... Nu poate fi o lucrare vastă și complectă aceea care n-are început.

Noi știm că Dacia a fost colonizată și organizată de Romani, în ce chip?... Care aŭ fost din instituțiunile romane care aŭ rămas în ființă? Este ceva legătură între timpurile ante-romane și romane și între cele romane și romîne? Nimic nu ne spune autorul și lucrurile acestea aŭ nevoe de a fi studiate și dovedite. Ele sînt cerute pentru un curs elementar de Liceŭ, dar încă pentru o lucrare vastă și complectă... Ba adică să spune la p. 13 în mod sentențios: „ne mai găsindu-se la poporul Romîn, nici o singură instituțiune politică moștenită din vechea organizare de stat romană" dar spus-a autorul unde-va vechia organizare de stat Romană din Dacia?... Nu...

La p. 3 zice: „cînd începe a se forma națiunea romînească este sigur autorul că de la părăsirea Daciei de Romani începe a se forma națiunea romînă și în acest caz pe ce să sprijinește?... Dar e lucru admis de istoricii noștri că neamul romînesc era format înainte de părăsirea Daciei, și numai un amestec cu Slavii a mai intervenit în cursul viacurilor pe lîngă elementele

7) pag. 12 „După el Slavii eraŭ Slavi".

fundamentale de Dacĭ şi colonĭ Romaĭ, care aŭ urmat de a forma baza, căcĭ Slaviĭ şi ca neam aŭ dispărut în masa Daco-Romană şi ca limba şi ca obiceiurĭ.

Chestia părăsireĭ Dacieĭ, care formează unul din capitolele cele maĭ însemnate în Istoria Romînilor, în lucrarea d-luĭ Cogălniceanu abia ocupă 2 paginĭ şi aceştea cu partea întroductivă şi cu chestia stăpînireĭ Dacieĭ de Constantin cel Mare. Un argument pus în notă dă aerul uneĭ desevîrşite victoriĭ asupra protivnicilor şi maĭ ales asupra învăţatuluĭ Rösler.

Chestia cea grea şi anevoioasă a năvălireĭ barbarilor e tratată prea dincolea fără de succint; nimic asupra fireĭ lor, nimic asupra obiceiurilor şi chipuluĭ lor de traiŭ; pe cînd la pag. 4 să spune că „Coloniĭ Romanĭ cu Daciĭ, Geţiĭ, Sormîţiĭ şi cu deosebitele popoare care s-aŭ strecurat şi succedat în aceste ţărĭ, printre care maĭ cu samă Slaviĭ aŭ dat naştere naţiuneĭ romîne de astă-zĭ" în paginile următoare nu spune nimic despre aceste popoare care aŭ să contribue la formarea Romînilor... La urmă de ce ar spune despre eĭ cînd n-a spus nimic despre Dacĭ, Sarmaţĭ şi Colonĭ Romanĭ...

In scurta descriere a popoarelor barbare năvălitoare la pag. 18 în notă zice: „Hajdeŭ a înpins necunoştinţa acestuĭ fapt"... la pag. 11 în notă: „Dealtmintrelea istoria luĭ Xenopol în ce priveşte perioada de la părăsirea Dacieĭ pănă la înfiinţarea principatelor lasă foarte mult de dorit în toate privinţele"... In această ordine de ideĭ vom cita p. 109 nota: „Istorisirea luĭ Xenopol despre aceste evenimente este din cele maĭ confuze şi maĭ eronate"... p. 124 nota: „Dealtmintrelea Xenopol pentru a scuza pe Mircea. denaturează chiar faptele"... pag. 149 nota 2: „E de mirat cum Xenopol, nu în calitatea sa de Romîn dar ca istoric conştiincios... Din aceste să vede lămurit o pornire a autoruluĭ în potriva lucrăreĭ d-luĭ Xenopol şi chiar a d-luĭ Hasdeŭ, doĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ istoricĭ Romînĭ de pînă acum. E uşor acum să găseştĭ icĭ, colea, greşelĭ saŭ lipsă de constatare de izvoare, după ce întreaga istorie a Romînilor este clădită. Grea şi anevoioasă a fost brazda

adîncă și continuă pe care a știut și a putut, întîia oară să o ducă d-l Xenopol în părăginitul pămînt al istoriei neamuluĭ nostru, și dacă n-ar fi de cît numai acest merit și încă datorim d-luĭ Xenopol tributul nostru de recunoștința, nu sa-ı dăm blamul că lucrarea sa nu merită încredere, că denaturează faptele, că lasă mult de dorit, etc. Dar să privim lucrarea însășĭ a d-luĭ Kogălniceanu și o vom videa la tot pasul adresîndu-se izvoarelor d-luĭ Xenopol, une-orĭ fiind contra părereĭ d-sale alte-orĭ alăturea, decĭ pornirea autoruluĭ nu e nicĭ justificată, nicĭ dreaptă.

Privitor la năvalirea Ungurilor lucrarea este cît se poate de scurtată și fără aratare de izvoare, acest capitol pentru inportanța ce joacă în istoria noastră, trabue expus maĭ lămurit și cu date precise.

In chestia principatuluĭ Bîrladuluĭ, autorul ne dă o lămurire prețioasă asupra existențeĭ acestuĭ principat și a roluluĭ ce a jucat el în timpurile înainte de întemeerea principatelor Romîne.

In privința imperiuluĭ Romîno-Bulgar ne dă puține cunoștințe, cînd istoricii găsesc că timpurile vechĭ din istoria Romînilor să leagă mult cu soarta imperiuluĭ Romîno-Bulgar, maĭ ales că el a avut stăpînire și asupra părților noastre, să cere o maĭ mare aprofundare asupra chestieĭ imperiuluĭ Romîno-Bulgar.

In privința romînilor Brodnicĭ saŭ Bolohovenĭ autorul dă puține cunoștințı. Cu părere de răŭ trebue să amintim pentru a doua oară faptul că de și autorul zice că lucrarea sa va fi cea maĭ complectă, ia nu răspunde de feliŭ maçar calificativuluĭ de complectă, după cum pe deplin să lămurește de pe faptul că năvălirea Tatarilor avînd urmările cele maĭ simțite asupra Romînilor și prin urmare trebuia descrisă cu toate detailele, pentru a să putea scoate din ia toate urmările; din contra autorul a căutat să ne dea o idee, o descriere cît de restrînsă ca și deducerile istoricĕ să fie cît maĭ puține.

Cugetînd maĭ de aproape asupra acestor lipsurı ne întrebăm, care să fie mobilul care a îndemnat pe autor să fie atît de restrîns în descrierea fapteler a că-

ror urmări asupra închegărei neamului Romînesc aŭ fost aşa de marĭ, şi... nu pricepem...

Chestia Cavalerilor Teutoni în Ardeal şi Muntenia, Episcopatul Comanilor, Banatul Severinuluĭ, Voevodatele din Muntenia şi Moldova sînt tratate cu înţeles, şi dă la iveală o alegere pricepută în mulţimea documentelor şi a faptelor contimpurane vremilor pe care le descrie. Facem rezervi asupra voevodatelor din Moldova şi asupra roluluĭ ce l-aŭ avut chineji sau cnejiĭ ca strîngătorĭ de dări şi asupra datei descălecărei luĭ Dragoş.

Chestia caracteruluĭ stăreĭ sociale, politice, comerţ, limba şi literatura Romînilor înainte de descălecare, autorul nu ne dă aproape nimic, ar fi putut utiliza maĭ cu folos documentele publicate în colecţia Hurmuzaki, unde ar fi avut multe date maĭ precise asupra acestor chestiunĭ, care aŭ nevoe, fiind-că sînt la baza constituireĭ neamuluĭ romînesc, de a fi cernute şi puse în evidenţă.

Istoria medie începe cu capitolul: Predecesoriĭ luĭ Mircea I cel bătrîn; acest capitol este studiat cu multă bagare de samă, în special domnia luĭ Alexandru I Basarab este bine şi luminos tratată, aducînd numeroase dovezĭ pentru susţinerea celor aratate, tot aşa şi cu domnia luĭ Vladislav Basarab.

Domnia luĭ Mircea cel Bătrîn de aseminea este bine tratată, fără însă a împărtăşi toate părerile autoruluĭ, e slabă însă partea privitoare la amestecul luĭ Mircea în afacerile imperiuluĭ Turcesc după moartea luĭ Baizet I.

Urmaşiĭ luĭ Mircea trataţĭ bine, partea din urmă a domnieĭ luĭ Vlad Dracul e slabă maĭ ales acea privitoare la marea Cruciată provocată de papă şi neîndeplinită şi a cerleĭ dintre Doneştĭ şi Drăculeştĭ.

Descălecatul Moldoveĭ ca şi al Munteniei e slab tratat; chestia în sine are nevoe de multe lămurirĭ. Nu ne împăcăm cu aşezarea domnieĭ luĭ Dragoş. Sas şi Balc. E destul de bine tratată chestia privitoare la domniĭ Moldovenĭ Muşăteştĭ şi în special a luĭ Alexandru cel Bun cît şi a următorilor săĭ.

In fine chestia organizăreĭ veche a ţărilor romîne lăsa mult de dorit, nu ne împăcăm cu chestia boerieĭ, căcĭ la început ia era numaĭ o dregătorie; cel vrednic

era miluit de domn cu pămînt și așa ajungea stăpîn de moșie, dar chestia în sine are nevoe de a fi dovedită, ceia ce autorul nu face mai ales pentru a dovedi că, chiar la început boeria romînă era ereditară. De aseminea starea economică și literatura sînt aproape numai anunțate; autorul ar fi putut folosi cu succes colecțiunea Hurmuzaki de unde ar fi scos multe date privitoare la aceste chestiuni.

In genere lucrarea d-lui C. Kogalniceanu este un pas însemnat în istoria Romînilor. Sînt părți în care d-sa ne dă cunoștinți bune și temeinice, a utilizat multe izvoare, din care a scos multe păreri temeinice, care vor servi pentru așezarea istoriei Romînilor pe baze mai sigure.

Lucrarea este lipsită de acea legătură a continuității care o dă specialistul cînd își pune drept țintă o lucrare așa de mare; din această cauză nu poți prinde din un întreg volum, cum este aceasta examinat, mersul general al civilizației Romînilor, fie-care capital pare izolat, în loc de a să sprijini unul pe altul, în loc de a conglăsui către lămurirea chestiunilor ce să desfășură în acele capitole.

Cartea vorbește despre Istoria Romînilor și cu toate acestea nu să vorbește nimic despre soarta și traiul Romînilor de prin celelalte părți în afară de a acelora din principate și ceva despre romînii din Macedonia.

In împrejurările de față, cînd fie-care neam caută a-și aduna în jurul său pe toți frații, cînd pentru aseminea legatură nu să pune piedici oceanul, dovadă frăția Angliei cu Statele Unite, ale Italienilor și Spaniolilor cu America Sudică: este o greșală în o lucrare așa de mare cum este aceasta anunțată să nu sa dea toate lămuririle asupra Romînilor trăitori pe ori unde să găsesc, mai ales cînd vedem că de la noi îi aștepta o vorbă bună, cu ajutor cît de mic, care să întărească încă și mai mult legătura de neam cu noi.

In această critică fără îndoială că nu am arătat de cît greșelele și numai cît am indicat părțile bune căci sînt de părere ca binele să vie cît de mult, de rău și de greșală să ne ferim.

N. A. BOGDAN

Note statistice relative la Comuna Iaşĭ.

(Urmare [1])

MORŢII:

Totalul morţilor, afară de ceĭ născuţĭ-morţĭ, în cursul anuluĭ expirat, a fost de: 1973, carĭ să împart astfeliŭ:

A. Morţĭ după sex şi stare civilă:

	Bărbaţĭ	Femeĭ	Total
Băeţĭ pină la 18 anĭ	400		400
Fete „ „ 15 „		387	387
Peste 18 saŭ 15 anĭ:			
Necăsătoriţĭ	135	108	243
Căsătoriţĭ	336	199	535
Văduvĭ	112	233	345
Divorţaţĭ	9	5	14
Stare civilă necunoscută	23	26	49
Total:	1015	958	1973

B. După religie:

	Bărbaţĭ	Femeĭ	Total
Ortodoxă	644	589	1233
Catolică	26	30	56
Protestantă etc.	9	4	13
Gregoriană	3	2	5
Lipovană	6	8	14
Mozaică	327	325	652
Altele	—	—	—
Total: . .	1015	958	1973

1) Vezĭ No. 4 al acesteĭ reviste.

C. Morţĭ după Statul căruia aparţin :

	Bărbaţĭ	Femeĭ	Total
1. Cetăţenĭ romînĭ	646	587	1233
2. Supuşĭ streinĭ	9	14	23

Din aceştia aŭ aparţinut naţiilor următoare:

	B.	F.	Ttl.
Austro-ungarĭ .	3	7	10
Germanĭ . . .	3	2	5
Ruşĭ	1	1	2
Italienĭ . . .	2	2	4
Francejĭ . . .		1	1
Bulgarĭ . . .	—	1	1

	Bărbaţĭ	Femeĭ	Total
3. Nesupuşĭ nicĭ uneĭ protecţiĭ	360	358	717
Total: . .	1015	958	1973

D. Cauzele speciale ale morţeĭ :

	Bărbaţĭ	Femeĭ	Total
Moarte naturală	988	950	1938
„ din întîmplare	18	7	25
„ prin sinucidere	8	1	9
Omucidere, asasinat	1	—	1
	1015	958	1973

Din aceste cazurĭ de moarte, cele întîmplate prin moarte naturală sînt specificate în tabloul ce urmează pe contra-pagină, pentru bolile predominante în oraşul Iaşĭ, în cursul anuluĭ 1903. Din el rezultă, cu oare-care aproximaţie, cari sînt afecţiunile cele maĭ obicinuite ce ating populaţia iaşană în cursul unuĭ an, precum şi cari indivizĭ după *etate, religie, sex* saŭ *profesie* sînt maĭ mult saŭ maĭ puţin atinşĭ de anumite bolĭ.

Asemenea se poate observa din acelaş tabloŭ că, în timpurĭ normale, bolile infecţioase sînt puţin însemnate în Iaşĭ, contigentul cel maĭ mare de decese fiind dat de *Tuberculoză*, de *Afecţiunile aparatuluĭ respirator*, cum şi de *Gastro-enterite* saŭ *Debilităţĭ congenitale* ale copiilor în vrîstă maĭ mică de zece anĭ.

D bis. Specificarea deceselor întîmplate după principalele

CAUZELE DECESELOR	După Etate				După Religie					
	Pînă la 10 anĭ		De la 10 anĭ în sus		Ortodoxĭ		Mozaicĭ		Alte riturĭ	
	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.
Gastro-enterită . .	100	93	—	—	62	57	36	33	2	3
Alte afecţiunĭ ale tubuluĭ digestiv.	4	—	9	8	8	5	5	3	—	—
Anghina difterică .	10	11	1	1	7	8	4	4	—	—
Febra tifoidă . .	—	—	8	12	3	5	5	7	—	—
Scarlatină . . .	14	16	3	2	14	13	3	5	—	—
Febra puerperală .	—	—	—	5	—	1	-	4	—	—
Tuberculosă . . .	5	7	101	95	71	60	30	36	5	6
Afecţiĭ ale aparatuluĭ respirator, afară de tuberculoză	64	64	87	62	90	83	49	35	12	8
Răpciugă	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Turbare	1	1	1	—	1	—	--	1	1	—
Alcoolism . . .	—	—	8	2	8	2	—	—	—	—
Sifilis	6	3	1	—	6	3	1	—	—	—
Pelagră	—	—	8	3	8	3	—	—	—	—
Debilitate congenitală	49	47	—	—	27	27	20	19	2	1
Alte bolĭ [1] . . .	124	128	410	398	338	323	174	178	22	26
	377	370	638	588	644	589	327	325	44	44
	1973				1973					

1) Cazurĭ de *Variolă, Crup, Tifus exantematic, Pojar, Tuse convulsivă, Dalac, Impaludism* şi *Lepră* n-a fost niciĭ unul în cursul anuluĭ.

în orașul Iași, în cursul anului 1903, cauze ale morței.

După Profesie									Total general		Morți în spitale			
Muncitori, Servitori, Agricultori, Meseriași		Comercianți		Militari	Prof. libere Funcționari Clerici		Fără Profesie				Din oraș		Din alte comune	
B.	F.	B.	F.	B.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.
—	—	—	—	—	—	—	100	93	100	93	12	10	—	—
2	—	—	—	—	1	—	10	8	13	8	6	6	5	1
—	—	—	—	—	—	—	11	12	11	12	7	3	1	4
5	2	2	—	—	—	—	1	10	8	12	3	5	4	3
—	—	—	—	1	—	—	16	18	17	18	6	6	1	5
—	2	—	—	—	—	—	—	3	—	5	—	—	—	1
55	28	5	1	6	22	1	18	72	106	102	36	25	19	8
48	19	4	—	1	5	—	93	107	151	126	34	26	10	5
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
—	—	—	—	—	1	—	1	1	2	1	1	—	1	1
1	—	—	—	—	1	—	6	2	8	2	6	1	1	—
—	—	—	—	—	—	—	7	3	7	3	5	2	1	—
8	3	—	—	—	—	—	—	—	8	3	1	—	5	2
—	—	—	—	—	—	—	49	47	49	47	7	13	2	3
198	112	39	6	10	33	4	254	404	534	526	163	123	103	76
317	166	50	7	19	63	5	566	780	1015	958	287	220	154	109
1973									1973		507		263	
											770			

E. Morţiĭ după ocupaţie, profesie saŭ meserie.

	Morţiĭ cari aŭ avut o ocupaţie a lor proprie			Copiiĭ pentru cari s-a dat ocupaţia părinţilor		
	B.	F.	Total	B.	F.	Total
I. Proprietarĭ marĭ, rentierĭ, pensionarĭ, persoane cari trăesc din venitul lor, afară de aceĭ cari să ocupă cu agricultura, comerciul saŭ industria	51	34	85	4	3	7
II. Agricultorĭ (proprietarĭ şi arendaşĭ marĭ şi micĭ, moşnenĭ (răzeşĭ), sătenĭ împroprietăriţĭ), proprietarĭ şi exploatatorĭ de pădurĭ şi bălţĭ	10	—	10	8	5	13
III. Muncitorĭ de pămînt (cari n-aŭ pămînt propriŭ), servitorĭ agricolĭ, argaţĭ, pîndarĭ, pădurarĭ, pescarĭ, ciobanĭ, plutaşĭ, etc.	102	49	151	37	26	63
IV. Proprietarĭ, directorĭ, administratorĭ de fabricĭ, morĭ, ferestrae, mine saŭ alte aşezăminte industriale	—	—	—	—	2	2
V. Lucrătorĭ în fabricĭ orĭ ateliere m rĭ .	—	—	—	—	—	—
VI. Meseriaşĭ, meşteşugarĭ (stăpînĭ), calfe, ucenicĭ	90	14	104	62	79	141
VII. Lucrătorĭ manualĭ la tramvaiŭ, căĭ ferate, şosele (afară de ceĭ din ateliere), căruţaşĭ (cărăuşĭ), hamalĭ, birjarĭ, comisionarĭ de stradă, muncitorĭ cu palmele.	111	73	184	67	58	125
VIII. Comercianţĭ de tot felul, hotelierĭ, proprietarĭ de birjĭ, precupeţĭ, etc. . .	36	13	49	25	26	51
IX. Persoane în slujbă la comercianţĭ (funcţionarĭ, agenţĭ comercialĭ, comişĭ, vînzătorĭ, băeţĭ de prăvălie, chelnerĭ, etc.	5	1	6	7	1	8
X. Funcţionarĭ plătiţĭ de Stat, Comună, Judeţ, stabilimente publice (afară de preoţĭ şi profesorĭ)	30	—	30	18	16	34
XI. Militarĭ, marinarĭ şi agenţĭ poliţieneştĭ.	25	—	25	11	10	21
XII. Profesiunĭ libere şi intelectuale, precum: preoţĭ, profesorĭ, advocaţĭ, medicĭ, dentiştĭ, artiştĭ, etc.	22	5	27	9	7	16
XIII. Servitorĭ de casă pentru serviciĭ personale	11	16	27	31	32	63
XIV. Alte ocupaţiĭ (cari nu intră în niciĭ una din categoriile de maĭ sus). .	24	4	28	2	11	13
XV. Necunoscută	—	1	1	54	47	101
XVI. Fără nicĭ o ocupaţie	101	363	464	62	62	124
TOTAL	618	573	1191	397	385	1973

F. Morţĭ după vîrstă şi stare civilă

VÎRSTA PENTRU COPII	BĂEŢI — Starea civilă				FETE — Starea civilă			
	Legitimĭ	Nelegit.	Găsiţĭ	Total	Legitime	Nelegit.	Găsite	Total
De la naştere la 7 zile împlinite	14	11	—	25	15	15	—	30
De la 8 zile pînă la 1 lună impl.	34	22	19	75	27	12	17	56
In a 2-a lună pînă la 6 lunĭ impl.	60	26	29	115	65	28	24	117
In a 7-a lună pînă la 1 an împl.	33	13	4	50	34	19	5	58
In al 2-lea an	43	12	2	57	33	21	1	55
In al 3-lea an	18		1	19	12	4	—	16
In al 4-lea an	10	4	—	14	7	2	—	9
In al 5-lea an . , ...	8	1	—	9	7	—	—	7
Total de la naştere pînă la 5 anĭ împliniţĭ	220	89	55	364	198	103	47	348

PENTRU ADOLESCENŢI	BĂEŢI	FETE
De la 6 la 10 anĭ împliniţĭ	13	21
De la 11 la 15 anĭ împliniţĭ	8	18
De la 16 la 18 anĭ împliniţĭ	14	—
Total de la 6—18 anĭ barbaţĭ	35	❦ ❦ ❦ ❦
„ „ „ 6—15 „ femeĭ	39	

VÎRSTA *pentru Oamenĭ maturĭ*	BARBAŢI — Starea civilă						FEMEI — Starea civilă					
	Necăsăt.	Căsătoriţĭ	Văduvĭ	Divorţaţĭ	Necunos.	Total	Necăsăt.	Căsător.	Văduve	Divorţate	Necunos.	Total
De la 16—18 anĭ împl.	❦	❦	❦	❦	❦	❦	15	1	—	—	—	16
„ „ 19—20 „ „	12	—	—	—	—	12	7	2	1	—	—	10
„ „ 21—25 „ „	42	3	—	—	—	45	27	17	—	1	—	45
„ „ 26—30 „ „	14	12	1		—	27	14	22	3	1	1	41
„ „ 31—35 „ „	8	19	—	—	1	28	5	22	4	—	—	31
„ „ 35—40 „ „	9	34	2	—	—	45	13	42	7	1	2	65
„ „ 41—45 „ „	6	28	5	—	4	43	3	15	5	—	—	23
„ „ 46—50 „ „	14	38	5	—	5	62	6	23	12	—	1	42
„ „ 51—55 „ „	8	31	2	—	—	41	4	13	11	—	1	29
„ „ 56—60 „ „	14	52	21	1	7	95	8	18	24	—	3	53
Total de la 18—60 barbaţĭ şi de la 16—60 femeĭ	127	218	36	1	10	398	102	175	67	3	8	355

VÎRSTA pentru Oameni maturi	BARBAŢI — Starea civilă						FEMEI — Starea civilă					
	Necăsăt.	Căsătoriţi	Văduvi	Divorţaţi	Necunos.	Total	Necăsăt.	Căsător.	Văduve	Divorţate	Necunos.	Total
De la 61—70 anĭ impl.	6	75	27		8	116	1	16	56	1	12	86
« « 71—80 « «	1	32	28	2	2	65	4	11	57	—	1	73
« « 81—90 « «	—	8	16	—	2	26	—	—	39	—	3	42
« « 91—100 « «	—	3	4		—	7	1	1	8	—	1	11
Peste 100 anĭ	1	1	1	—	—	3	—	—	4	—	1	5
Total de la 61 în sus	8	119	77	2	12	217	6	28	164	1	18	217

G. Morţĭ după locul unde aŭ murit:

Acasă: 553 barbaţĭ, 615 femeĭ.

Intr-o instituţie publică: 441 barbaţĭ, 329 femeĭ [1]).

In altă parte: 21 barbaţĭ, 14 femeĭ [2]).

H. Morţĭ după domiciliul lor:

Locuind in comuna Iaşĭ în chip stabil: 842 barbaţĭ, 836 femeĭ.

Veniţĭ din alte comune şi decedaţĭ în oraşul Iaşĭ: 161 barbaţĭ, 112 femeĭ.

Nu să ştie din ce loc: 12 barbaţĭ, 10 femeĭ.

I. Născuţĭ morţĭ:

Unul din o naştere: băeţĭ: 61 legitimĭ, 25 nelegitimĭ; fete 50 legitime, 16 nelegitime. Total 86 băeţĭ+66 fete=152.

Doĭ din o naştere: două cazurĭ cu doĭ băeţĭ legitimĭ, un caz cu doĭ băeţĭ nelegitimĭ.

Treĭ din o naştere: un caz, cu o fată şi doĭ băeţĭ legitimĭ.

1) In Spitale, Azilurĭ saŭ Ospiciĭ.

2) Pe strade, pe locurĭ virane, înecaţĭ, etc.

J. Născuţi-morţi după religie:

Se deosebesc cei născuţi fără viaţă, de prunci născuţi-vii, cari aŭ murit înainte de a fi înscrişi la starea civilă	BAEŢI		FETE		TOTAL
	Născuţi fără viaţă	Născuţi vii, dar morţi înainte de declar. naşterei	Născute fără viaţă	Născute vii, dar moarte înainte de declar. naşterei	
Ortodoxă	41	7	31	3	82
Catolică	4		3	1	8
Gregoriană	—		1	—	1
Lipovană	1	1	—	—	2
Mozaică	26	14	21	9	70
Alte religii	—			—	—
Total .	72	22	56	13	163

CĂSĂTORIŢI

Totalul căsătoriilor celebrate în cursul anului 1903 a fost de 445 părechi, cari să impart ast-feliŭ pe deosebite categorii:

A. Numărul căsătoriilor după vîrsta soţilor:

INTRE BĂRBAŢI IN VÎRSTĂ:	CU FEMEI										TOTAL
	Până la 15 ani împliniţi	De la 16—18 ani împliniţi	De la 19—20 ani	De la 21—25 ani	De la 26—30 ani	De la 31—35 ani	De la 36—40 ani	De la 41—50 ani	De la 51—60 ani	Peste 60 ani	
Pînă la 18 ani împliniţi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
De la 19—20 ani «	—	1	1	2	1	—	—	—	—	—	5
« « 21—25 « «	—	15	24	42	9	—	5	—	—	—	95
« « 26—30 « «	1	25	21	77	29	7	8	1	—	—	169
« « 31—35 « «	—	3	6	17	20	5	9	—	—	—	60
« « 36—40 « «	—	3	4	20	7	5	14	7	—	—	60
« « 41—50 « «	—	—	1	8	4	5	5	10	1	—	34
« « 51—60 « «	—	—	—	—	1	—	4	6	5	—	16
Peste 60 ani «	—	—	—	1	—	—	1	1	3	—	6
Total . .	1	47	57	167	71	22	46	25	9	—	445

B. Numărul căsătoriilor după religia soților:

INTRE BARBAȚI DE RELIGIE:	CU FEMEI: Ortodoxe	Catolice	Protestante	Gregoriane (armene)	Izraelite	TOTAL
Ortodoxă	272	14	1	—	—	287
Catolică	10	9	2	1	—	22
Protestantă	1	—	—	—	—	1
Gregoriană	3	—	—	1	—	4
Mozaică	—	—	—	—	131	131
Total	286	23	3	2	131	445

C. Numărul căsătoriilor după starea civilă a soților:

Intre Barbați:	*Cu Femeĭ:* Necăs.	Văduve	Divorțate	Total
Necăsătorițĭ	355	14	20	389
Văduvĭ	25	6	1	32
Divorțațĭ	21	—	3	24
Total	401	20	24	445

C. Căsătorițĭ după statul căruĭ aparțin:

	Barbațĭ	Femeĭ	Total
1. Cetățenĭ rominĭ	289	289	578
2. Supușĭ străinĭ	9	2	11

Din cari se specifică:

	B.	F.
Austro-Ungarĭ	3	2
Germanĭ	3	—
Turcĭ	2	—
Englejĭ	1	—

	Barbațĭ	Femeĭ	Total
3. Nesupușĭ nicĭ uneĭ protecțiĭ	147	154	301
Total	445	445	890

(Va urma).

STEFAN D. POPESCU

Locul Geografieĭ între ştiinţe

Lecţia de deschidere a cursuluĭ de Geografie la Facultatea de ştiinţe din Iaşĭ, ţinută la 13 April 1904.

Cercetările privitoare la lumea din afară, ca orĭ-ce activitate omenească, îşĭ pot avea izvorul în una din cele din 2 cauze: a) urmărirea unuĭ scop utilitar, întrebuinţarea forţelor naturiĭ pentru îmbunătăţirea traiuluĭ saŭ creşterea buneĭ stărĭ a omuluĭ; saŭ b) nevoia sufletească de a cunoaşte secretele Naturiĭ şi de a încerca o explicare a lor, fără nicĭ un fel de preocupare materială. Geografia, de multă vreme considerată ca o ştiinţă despre pămînt, a fost studiată încă de grecĭ din cele 2 puncte de vedere menţionate. Uniĭ, privind pămîntul ca locuinţă a neamuluĭ omenesc, aŭ considerat Geografia, ca avînd de scop [1]) „de a pune natura ţărilor „în legătură cu starea culturală a locuitorilor şi a a- „răta cum această natură a contribuit, icĭ la perfecţio- „narea moravurilor şi a instituţiunilor publice, pe cînd „dincolo a împiedicat progresul". Alţiĭ urmăriaŭ cunoaşterea formeĭ şi a mărimiĭ pămîntuluĭ, a subîmpărţiriĭ suprafeţiĭ luĭ în regiunĭ şi căutaŭ metoade pentru determinarea poziţieĭ relative a acestora, cum şi pentru reprezentarea grafică a suprafeţiĭ pămîntuluĭ saŭ a unor porţiunĭ limitate dintr-însa. Cum să vede, ceĭ dintîĭ eraŭ preocupaţĭ de concepţiunea antropo-centrică a ştiinţeĭ noastre, pe care o consideraŭ ca o adevarată anexă a Is-

---

1) H. Wagner. Lehrbuch der Geographie, p. 17.

toriei; cei din urmă, din contra făceaŭ abstracţie de om, şi unica lor preocupare era cunoaşterea pămîntului în sine împreună cu a celor aflate pe dînsul.

Printre cei maĭ iluştri reprezentanţi aĭ primei direcţiĭ trebue menţionaţi Herodot, cunoscut prin călătoriile sale în Egipt şi prin numeroasele descrieri de popoare, pe care le dă în opera sa istorică, dar maĭ ales Strabon (681 Ch.—24 d. Ch.), cel maĭ fecund geograf al antichităţiĭ. El a lăsat o operă în 17 cărţĭ, în care lumea cunoscută pe acea vreme, era studiată din maĭ sus arătatul punct de vedere.

Eratosthenes este unul din ceĭ maĭ străluciţĭ reprezentanţĭ aĭ celeĭ de a doua direcţiĭ, care s-ar putea numi *direcţia raţionalistă* saŭ *ştiinţifică*. El a trăit în secolul III i. Ch. (276—196 i. Ch.) în Alexandria şi se ocupa în opera, care s-a perdut în urmă, cu chestiunile relative la forma şi mărimea pămîntuluĭ, cu cartografia, cu o încercare de împărţire a Uscatuluĭ în secţiunĭ marĭ geometrice şi cu o descriere a acestor diviziunĭ cu privire la ţărĭ şi popoare. *Claudius Ptolomaeus* (pe la 150 d. Chr.), considerat în timpurile din urmă ca cel maĭ mare geograf al antichităţiĭ, priveşte în Cartografie scopul de căpetenie al Geografieĭ.

Cunoştinţele privitoare la cele aflate pe suprafaţa pămîntuluĭ depinzînd în mod direct de explorarea diferitelor regiunĭ ale luĭ, era de aşteptat ca Geografia să urmeze în dezvoltarea eĭ ca ştiinţă progresele făcute de spiritul omenesc în această luare în posesie a pămîntuluĭ, adică Geografia să fie în mod natural *o funcţiune a lărgiriĭ orizontuluĭ omeniriĭ*. Pe cît timp cunoştinţile despre pămînt eraŭ mărginite la o mică porţiune a suprafeţiĭ luĭ, împrejurimile măriĭ Mediterane, şi pe cît timp chiar această regiune era cunoscută într-un mod foarte superficial, despre cele maĭ multe ţărĭ şi popoare neexistînd de cît noţiunĭ confuse, Geografia să nu fie de cît saŭ o anexă a istorieĭ omeniriĭ (I-a direcţie), saŭ o colecţie de încercărĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin reuşite de a

1) Wagner, P. 16—17.

2) Marea Mediterană o reprezenta ca fiind de 62 gr. long. in sensul W—E în loc de 42 gr. cît este în realitate. Vézĭ Wagner, P. 9.

determina poziția relativă a diferitelor puncte de pe pămînt, de a reprezenta în mod grafic porțiunĭ ale regiunii saŭ regiunea întreagă (II-a direcție). Era și fatal ca în acele timpurĭ centrul de gravitate al direcțiuniĭ științifice să fie Cartografia, întru cît staŭ la dispoziție metoade destul de bune pentru determinarea pozițiuniĭ geografice a locurilor, dar nu existaŭ elemente îndestulătoare pentru a să forma o idee lămurită și complectă despre adevărata formă și mărime a pămîntuluĭ. De aceia chiar Cartografia luĭ Ptolemeu era o *cartografie regională*, ale căreĭ opere prezintă însemnate erorĭ cu privire la dimensiunĭ.

Evul mediu a fost pentru Geografie, ca și pentru alte ramurĭ de cunoștințe, o epocă de staționare. Singure expedițiile cruciate aŭ contribuit întru cît-va la lărgirea orizontuluĭ geografic al locuitorilor Europeĭ. Insă abia cu descoperirile din secolŭl al 16-lea a început o eră nouă, care se distinge prin strîngerea unuĭ bogat material maĭ ales etnografic de prin țările de curînd intrate în sfera de cunoștințe a omeniriĭ. In secolul 16-lea găsim pe *Gerhard Kaufmann-Mercator* (1512—91) un strălucit reprezentant al direcțieĭ științifice, de la care s-a conservat pînă în timpurile de față un procedeŭ pentru reprezentarea grafică a întregiĭ suprafețe a pămîntuluĭ. Secolul al 17-lea, în care știința noastră începe a purta titlul de astă-zĭ în locul celuĭ de *Cosmografie*, întrebuințat maĭ mult în trecut, a văzut apariția a două, opere de natură deosebită. Una, *Geographia generalis*, a luĭ Berhard Verenius (1622—1650) este prima încercare de a sistematiza cunoștințile geografice în felul cum să face astă-zĭ. Aci să întîlnește pentru prima oară o *Geografie generală* față de una *specială*, să vede tendința de a *cerceta raporturile calitative și cauzele fenomenelor, în loc de a să mărgini știința la niște determinărĭ de raporturĭ cantitative*, cum făcea Ptolomeu [1]). Pe cînd opera luĭ Varenius reprezintă direcția științifică, acea a luĭ Philip Clüver, apărută la 1624, este prima geografie istorică (*Introductio in universam*

---

1) Wagner, p. 19,

geographiam tam veterem quam novam). Tot în secolul al 17-lea să introduc cele 3 diviziunĭ ale Geografieĭ în *matematică, fizică* și *politică*, aflate în uz pînă astă-zĭ.

Adunarea materialuluĭ se continuă prin numeroasele călătoriĭ din secoliĭ următorĭ, dar adevăratele explorărĭ științifice încep abia cu A. von Humboldt, la finele secoluluĭ al 18-lea și să continuă în secolul al 19-lea avînd de obiect nu atît descoperirea unor porțiunĭ necunoscute ale Uscatuluĭ cît maĭ ales explorarea interioruluĭ unor regiunĭ cunoscute în ce privește conturul lor saŭ studiul sistematic al unor fenomene importante a căror sferă de influență să întinde pe o porțiune însemnată a suprafețiĭ pămîntuluĭ. A de Humboldt, care inaugurează călătoriile științifice, prin studiile sale îndelungate în America, face pe la jumătatea secoluluĭ al 19-lea [2]) cea dintîĭ încercare a unuĭ sistem de geografie fizică, în care el să arată ca cel maĭ autorizat reprezentant al direcțieĭ științifice. Humboldt, care la 1817 fondase teoria liniilor izoterme și pusese, în *Ansichten der Natur*, bazele unuĭ gen noŭ de literatură, a descrieriĭ pitoreștĭ a naturiĭ, pe de o parte estinde domeniul Geografieĭ la un fel de știință a Universuluĭ întreg (Kosmos), pe de altă parte restrînge rolul și importanța omuluĭ, ca obiect de studiu al Geografieĭ, la o valoare foarte redusă și spune că l-ar omite dacă nu s-ar teme că ar fi ceva necomplect în lucrarea sa. In opoziție cu el, ca reprezentant al direcțieĭ istorice găsim pe contimporanul săŭ Karl Ritter, devenit în urmă profesor la cea dintăĭ catedră de Geografie, creată la Universitatea din Berlin. Ritter, în opera sa, *Allgemeine vergleichende Erdkunde im Verhältnis zur Natur und Geschichte der Menschen* [3]), să arată cu totul partizana al ntropocentrizmuluĭ și fiind pe lîngă aceasta influențat de ideile metafizice ale epoceĭ, urmărește în toată opera sa o tendință teleologică, căutînd să explice forma și alte însușirĭ ale continentelor prin oare-carĭ condițiunĭ de armonie prestabilită.

---

2) Kosmos apare între 1845 și 1858. Vezĭ Wagner p. 879.
3) A 2-a ediție, coprinzînd Africa și Asia, apare între 1822 și 59. Vezĭ Wagner p. 878.

Gasim așa dar în prima jumatate a secoluluĭ al 19-lea pe aceștĭ doĭ reprezentanțĭ ilușlri ai celor 2 direcțiĭ menționate la început. In adevăr, pe cînd Ritter să poate considera ca un fel de continuator modern al teoriilor susținute în vechime de Herodot și Strabon, Humboldt urmează tradițiile luĭ Erotosthenes și ale luĭ Ptolemeu, avînd bine înțeles și Ritter și Humboldt, avantagiul de a fi profitat de lărgirea orizontuluĭ geografic al omeniriĭ, de bogăția materialuluĭ și a experiențelor adunate în cursul veacurilor și de progresul ideilor filozofice, ceia ce a permis în ambele direcțiĭ formarea a cîte-unuĭ sistem, care au numaĭ oare-care analogiĭ foarte departate cu cele din anticitatea greacă. Sistemele geografice ale luĭ Ritter și Humboldt așa de deosebite prin punctele de vedere din care fac să pornească studiul geografieĭ, maĭ diferă încă pe de o parte prin situația ce crează științeĭ noastre față de cele învecinate, primul aducînd-o în legătură directă cu Istoria, iar Humboldt apropiind-o foarte mult de științele exacte; pe de altă parte ele să deosebesc cum era de așteptat, și prin gradul de influență ce aŭ avut asupra contimporanilor. Era natural ca sistemul luĭ Ritter, cu concepție luĭ autropocentrică să fie din capul loculuĭ simpatia unuĭ număr maĭ mare de oamenĭ de cît sistemul luĭ Humboldt, în care locul omuluĭ este așa de restrîns și studiul luĭ în Geografie pare maĭ mult tolerat de cît necesar și legitim. Sînt însă și cuvinte de altă natură, care esplică această preferință a sistemuluĭ luĭ Ritter față de al luĭ Humboldt. Maĭ întăĭ este cum susține von Richthofen[1]), împrejurarea că Ritter a profesat de pe o catedră universitară, lucru de care a fost lipsit Humboldt; din această cauză primul a avut în timp de maĭ mulțĭ anĭ ocazia de a-șĭ expune ideile în public și de a crea chiar o școală numeroasă și puternică, aĭ căreĭ reprezentanțĭ ocupă și azĭ pozițiĭ preponderente și influențează în mod direct învățămîntul Geografieĭ în școalele secundare din Germania. Influența luĭ

---

1) *Aufgaben und Methoden der heutigen Geographie.* Lecția de deschidere a cursuluĭ în Leipzig la 27 April 1883, pag. 44.

Hümboldt a trebuit să să mărginească la acţiunea înceată a ideilor din operile luĭ şi a metoadelor de investigaţie inaugurate de dînsul prin călătoriile luĭ în America. Un al doilea mijloc de explicare a ininfluenţiĭ maĭ marĭ a şcoaleĭ luĭ Ritter este tendinţa generală a sistemuluĭ, care prin caracterul eĭ teleologic, intra în vederile ideilor dominante ale epoceĭ şi ale ţăriĭ, unde profesa maestrul. In fine, faptul că sistemul luĭ Ritter apropia Geografia aşa de mult de Istorie, fără a cere o pregătire deosebită, constitue un al treilea mijloc de explicare a influenţiĭ aşa de marĭ a sistemuluĭ, care devenia ast-fel accesibil unuĭ număr însemnat de amatorĭ, toţĭ saŭ aproape toţĭ istoricĭ de profesie, considerînd Geografia numaĭ ca o anexă a ocupaţieĭ lor principale. Faţă de aceasta, sistemul luĭ Humboldt, care reclama o pregătire specială, studiĭ aprofundate în ştiinţile fizico-naturale cum şi căpătarea uneĭ îndemănărĭ neobicinuite în mănuirea instrumentelor de observaţie ştiinţifică, nu putea să cîştige de cît un număr foarte restrîns de aderenţĭ, obicinuiţĭ cu cercetările laborioase şi de amănunt, nu putea fi decĭ cultivat de amatorĭ fără cunoştinţe solide pregătitoare.

II

Am spus la început, că Geografia a fost considerată ca o ştiinţă despre pămînt. Cum însă cu timpul s-aŭ diferenţiat ramurile de cunoştinţe omeneştĭ aşa în cît aŭ eşit la iveală şi alte ştiinţe, care aŭ de obiect al studiuluĭ lor pămîntul din diferite puncte de vedere, s-a simţit nevoia de a să restrînge şi defini în mod maĭ precis domeniul Geografieĭ, numind-o *ştiinţa despre suprafaţa pămîntuluĭ*. Cum însă această noţiune de suprafaţă a pămîntuluĭ poate fi considerată din două puncte de vedere deosebite, rezultă două marĭ subdiviziunĭ ale studiuluĭ nostru. In adevăr, poate fi vorba maĭ întăĭ de *suprafaţa matematică* şi aceasta ne fiind altceva de cît partea comună la două volume, al pămîntuluĭ şi al spaţiuluĭ înconjurător, se iveşte imediat nevoia de a ne preocupa de chestiunile privitoare la *forma* şi *mărimea* pămîntuluĭ cum şi la raporturile luĭ cu celelalte corpurĭ

cereştĭ. Saŭ putem considera *suprafaţa fizică* a pămîntuluĭ, un complex maĭ întîiŭ de două învălişurĭ, ***uscat şi apă***, aflate în contact direct cu un al treilea, ***aerul atmosferic*** şi influenţate tustrele de energia solară, din a căreĭ acţiune asupra lor rezultă un al patrulea înveveliş, ***natura organică***. Cu alte cuvinte, noţiunea de suprafaţă fizică a pămîntuluĭ ni să prezintă ca un complex al celor 4 învelişurĭ menţionate şi de aci rezultă subdiviziunea Geografieĭ în studiul *litosferiĭ, hidrosferiĭ, atmosferiĭ şi al biosferiĭ*.

Din orĭ-ce punt de vedere vom considera suprafaţa pămîntuluĭ, vom putea întîlni în studiul eĭ unul din cele două genurĭ de chestiunĭ :

I. *Raporturĭ calitative* între corpurile naturiĭ, saŭ *fenomene* ;

II *Raporturĭ cantitative*, cînd efectele fenomenelor să pot exprima prin mărimĭ mensurabile.

In al doilea caz va fi posibilă cîte odaiă chiar stabilirea unor relaţiĭ numerice între mărimile, care reprezintă efectele. Atuncĭ Geografia vă trebui să recurgă la ajutorul Matematicilor, care îĭ este necesar pentru a afla răspunsurile cerute de întrebările privitoare la forma şi mărimea pămîntuluĭ; la orientare; la representarea grafică a suprafeţeĭ întregĭ a pămîntuluĭ saŭ a unor porţiunĭ limitate ale eĭ ; pentru a cerceta raporturile în care stă pămîntul faţă de alte corpurĭ cereştĭ ; în fine chiar cînd e vorba de fenomene întîmplate într-unul din cele 4 învelişurĭ, cum sînt de exemplu *valurile*, *mareele*, etc. In această secţiune a Geografieĭ, numită de multă vreme şi cu drept cuvînt *Geografie matematică*, *observaţia* ocupă un loc maĭ răstrîns faţă de ***consideraţiile teoretice*** saŭ ***ipotezele*** făcute asupra esenţiĭ fenomenelor saŭ a efectelor lor. Intr-un mod analog s-aŭ format ***Fizica matematică*** şi ***Chimia teoretică***[1]) şi amîndouă să află faţă de ştiinţile respective, Fizica şi Chimie, în situaţiĭ analoage cu a Geografieĭ matematice faţă de Geografia generală.

In cazul întăĭ e vorba de studiat fenomenul în sine în multele şi variatele luĭ manifestărĭ, în aflarea cau-

1) Vezĭ între altele: *Walther Nernst*, Theoretische Chemie, 3-e Auflage, Stuttgart. F. Enke. 1900.

zelor saŭ forțelor ce-l produc cum și în legăturile luĭ cu alte fenomene. Acĭ observația joacă rolul de căpetenie și e ajutată de alte operațiunĭ ale spirituluĭ în aflarea adevăruluĭ. Ajutorul necesar îl primește aci Geografia de la alte științe care studiază Natura și împrumută de la ele nu numaĭ rezultatele cercetărilor lor speciale ci chiar metodele lor de observație. Printre aceste științe sînt de menționat de o parte *Fizica* și *Chimia*, cu care Geografia să ajută maĭ ales în studiul hidrosferiĭ și al atmosferiĭ, de altă parte științele naturale, dintre carĭ *Zoologia* și *Botanica* aŭ de obiect studiul naturiĭ organice actuale, pe cînd *Geologia* cercetează fazele istorice ale transformărilor suferite de pămînt de la formarea luĭ și pînă în timpul de față.

Față de cele dintîĭ patru științe să poate delimita mult maĭ lesne domeniul propriŭ al geografieĭ, de cît față de Geologie. In adevăr Fizica studiază acele fenomene în carĭ e vorba de niște transformărĭ ale diferitelor forme de energie, unele într-altele fără a se altera întru ceva compunerea materieĭ ; iar Chimia din contra să ocupă cu cercetările privitoare la fenomene, care produc o schimbare în compunerea materieĭ, dînd naștere ast-fel unor corpurĭ foarte deosebite prin proprietățile lor atît între ele cît și față de cele din care îșĭ trag origina. Cîmpul de activitate al acestor două științe să întinde asupra cîtor patru învelișurile citate maĭ sus, dar Geografia profită de rezultatele aflate de dînsele maĭ ales în studiul învelișuluĭ lichid și al celuĭ gazos, pe care și dînsa le studiază dar din punte de vedere deosebite de ale lor. Așa, de exempu, legile mișcărilor aeruluĭ atmosferic trebuesc cunoscute de geograf, pentru-că acele mișcărĭ influențază cele-l-alte învelișurĭ în diferite modurĭ ; aceste mișcărĭ însă sînt niște funcțiunĭ de temperatură și distribuirea acesteia este supusă la legĭ, al căror studiŭ ține de Fizică.

(Va urma)

Numerele următoare vor conţinea:

Alexandru G. Mavrocordato. Cu prilejul memoriuluĭ luĭ Hauterive.
Gr. C. Buţureanu. Vremile preistorice în Romînia etc., însoţite de numeroase clişee.
» » « Studiĭ arheologice. Staţiunea Preuteştiĭ cu figurĭ în text.
Gh. Ghibănescu. Istoria oficială în şcolĭ.
Th. Th. Burada Amintirĭ de călătorie: O călătorie în satele romîneştĭ din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Idolul Caloianu. Inscripţia bisericeĭ din Hadîmbu (Iaşĭ). Inscripţiile de pe cele 4 turnurĭ ale ziduluĭ Golieĭ. Culegere de poeziĭ populare. Istoria teatruluĭ la Romînĭ. Despre straja pămîntească a Moldoveĭ. Începuturile corurilor de muzica vocală bisericească, etc.
N. A. Bogdan Note statistice relative la comuna Iaşĭ.
Gh. Gheorghiu Verbul a bate (fr. maltraiter) şi sinonimile sale.
Gh. Pascu. Elemente germane în limba romînă (contribuţie lexicologică).
G. Nelher. Intunericul, după Cehov din ruseşte.
O. Botez. Nuvelele de Basarabescu, recensiĭ.
Etc. etc.

Diferite *poeziĭ.*

Dărĭ de samă.

Documente importante şi *notiţĭ.*

Preţul unuĭ numĕr 1 leŭ 25

Anul XV. AUGUST 1904. **No. 8.**

ARHIVA

Organul Societăţei Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria Iliescu, Grossu & Comp. Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa d-luĭ *Gr. C. Buţureanu, Iaşĭ.*

IAŞI
TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ ILIESCU—GROSSU & COMP.
1904.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XV. August 1904 No. 8.

ALEXANDRU G. MAVROCORDATO

Cu prilejul memoriuluĭ luĭ Hauterive

(Urmare şi fine)

II.

Itinerarul luĭ d'Hauterive descriind în tot amănuntul eĭ călătoria sa în suita domnească de la Constantinopol la Iaşĭ e de un interes necurmat. Deosebit de comedia adevărată unuĭ aristocrat parizian dezmerdat, ce să vede deodată rătăcit într-un drum prin locurĭ selbatice, fără căĭ de comunicare, fără otelurĭ, ca vaĭ de el, amănuntele date despre ducerea domnitorilor din acea epocă la scaunul domnieĭ, calea urmată, impresiile trezite în el la trecerea prin Muntenia, apoĭ prin Moldova, făcu din acea descriere un document istoric de întîia mînă.

Escorta domnească era compusă de 400 caĭ, 300 persoane, 100 cară. Calea urmată nu să prea departa de malul apusean al Măreĭ Negre, apoĭ se îndrepta prin Karabunar, lăsînd Şumla la dreapta şi izbuti la Silistra; apoĭ trecînd Dunărea prin Slobozia, Grădiştea, Mantineştĭ (evident Martineştĭ), aŭ atins Focşaniĭ; de acolo înainte drumul poştal Bîrlad-Vasluiŭ-Iaşĭ, unde sosiră după 27 zile de călătorie. Sara dintîĭ e cea maĭ poznaşă: eĭ ajung la Alvaz-kezui, sat foarte apropiat de

Ţarigrad şi în galagia sosireĭ bietuĭ secretar domnesc uitat cu desăvîrşire, neputîndu se înţelege cu nimenea, să vede silit a se urca pe o scară prin fereastă la locuinţa sa, după ce a trecut ca vaĭ de el, prin o baltă de tină şi noroĭ. Odaia însă e întunecoasă şi atît de joasă în cît el să loveşte cu capul de uşă; ferestrele n-aŭ sticle, obloanele maĭ că lipsesc; nicĭ masă, nicĭ scaun, nicĭ pat. O bucată de brînză cu ceva pîne ca prînz, ş-apoĭ parizianul să lungeşte pe scîndura goală şi adoarme dulce. „Ce pregătire, exclamă contele spărieat, pentru meseria de curtean! Ce prim gustat a dulceţeĭ uneĭ curţĭ orientale! Eaca cum se petrece noaptea în slujba prinţilor!" A doua zi însă toate se schimbă: Arhon Vataki (căpitanul gardeĭ domneştĭ) vine de îĭ face pe italieneşte scuzele cuvenite, iar Domnitorul îĭ trimite un cal cu complimentele ce corespund „caracteruluĭ, spirituluĭ şi purtăreĭ sale" [58]). Apoĭ i se dă un mihmandar (ofiţer ataşat la persoana sa) şi cînd supravine frigul, prinţul dărueşte secretaruluĭ săŭ o blană caldă. De acolo înainte singur el, fără a face excepţie chiar de Domnitor, nu trage lipsă de nimic [59]). Domnul însă îĭ părăseşte după o săptămînă spre a sosi maĭ iute, lăsîndu-le drept mîngîere muzica escorteĭ, pe care însă, deşi cea maĭ bună a imperiuluĭ, n-o prea gusta contele-abate.

Nu ne vom opri la descrierea amănunţită părţilor Bulgarieĭ prin care trec, nefiind aceasta obiectul prezentuluĭ studiŭ; ceĭ ce să vor îndeletnici cu studiul stăreĭ de atuncĭ a acestor părţĭ al peninsuleĭ Balcanice, vor putea culege în paginele respective bogata roadă; cît pentru noĭ, ne grăbim a trece cu autorul marele fluviŭ. După 14 zile de călatorie, între Dobral şi Drago-keu d'Hauterive găseşte o şosea pavată şi un kioşk ce poartă armoariele prinţuluĭ Constantin Mavrocordato, ca suvenire acelor 11 călătoriĭ prin Balcanĭ ce Domnul reformator le făcuse în viaţa sa atît de furtunoasă [60]). După 18 zile de drum eĭ trecu Dunărea la Silistra şi

58) pp. 287, 288.
59) p. 293.
60) p. 309.

pun piciorul pe pămîntul Munteniei. Tabloul țăriĭ munteneștĭ ce ni-l desfășură autorul nu e tocmaĭ încîntător: de la Dunărea la Slobozia, scrie el, nicĭ un sat, ar sămăna că oamenii fug de acele cîmpiĭ mănoase, spre a nu fi siliți a le cultiva; copacii și peatra lipsesc cu desăvîrșire; niște căsuțe mult asemănătoare cu știubeĭ conțin cîte zece persoane, tata, mama și copiĭ. Ți să pare că trecĭ ceasurĭ întregĭ printr-un pustiŭ[61]).

O jumătate de viac după Hauterive un tînăr și necunoscut locotenent prusian căruia era menit să ajungă la o celebritate fără seamăn, trecînd la rîndul săŭ prin Muntenia spre a se duce la Constantinopol în anul 1835, unde era să se distingă în curînd, ne dă o descriere ce samănă mult cu acea a abateluĭ francez: „zidirĭ și construcțiĭ agricole, alee, pădurĭ saŭ castelurĭ, nu zăreștĭ zile întregĭ; locatățile cîmpeștĭ sînt de tot goale de copacĭ, frumoasele pădurĭ ce le-a dăruit natura sînt așa de nimicite în cît nu înțelegĭ cum răutatea, lenevia, samovolnicia, cum puterele omeneștĭ în porneala lor cea vătămatoare aŭ ajuns la asemenea nimicire. Ce priveliște înfațișează și astăzĭ acele sate fără grădinĭ, fără arborĭ roditorĭ, fără biserici, am putea chiar zice fără case, căcĭ ele sînt cufundate în pămînt și acoperite numaĭ cu un acoperiș de vițe de copacĭ! Din cîmp de hrană numaĭ o a cincea parte e lucrată și ast-feliŭ samănă această țară cu o pustietate ce așteaptă numaĭ mînĭ omeneștĭ vrednice spre a răsplati cu prisosință toată osteneala. Numaĭ puținĭ din boerĭ țin pe sama lor întinsele moșiĭ ce le posed; ceĭ mulțĭ aŭ casele lor în tîrgurile unde se îngrămădesc și bisericile care lipsesc la țară etc". Tînarul ofițer ce scriea aceste liniĭ la 1835, nu e altuĭ de cît viitorul biruitor al Austrieĭ și al Franțeĭ, Feldmareșalul Moltke![62]).

De la Focșanĭ la Tecuciŭ impresiile începu a fi maĭ bune și apoĭ de la Tecuciŭ la Vasluĭ am văzut ce

61) pp. 317 urm.

62) Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Turkei aus den Iahren 1835—1839 von Helmuth von Moltke in Gesammelte Schriften des Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke Berlin Mittleränd Sohn. Bd. VIII pp. 5—7.

entuziasm îl cuprindé la primele zimbirĭ ale dulceĭ primăverĭ. Intre Vasluĭ şi Iaşĭ lipsa hanurilor şi nesiguranţa drumurilor ce o atribue prea mareĭ blajinitaţi a omonimuluĭ predecesor a stăpînuluĭ săŭ, cam nelinişteşte pe abatele nostru, duşman de moarte, precum am văzut, a răŭ-făcătorilor şi tot o dată cu grija cînd aude vorbindu-se de eĭ, maĭ ales că Alexandru Vodă trimesese să aducă maĭ repede cea mare parte a escorteĭ în cît abatele fricos rămăsese în urmă cu *numaĭ* treĭ slugĭ şi opt oamenĭ din garda domnească. El blastama prea marea înduioşire a inimeĭ fostuluĭ domn: „Prinţul, văr şi predecesor al nostruluĭ, a îndemnat, prin bunătatea sa cea fără de măsură, pe toţi hoţiĭ şi toţĭ tălhariĭ Moldoveĭ; uniĭ l-aŭ furat, injurat, ponegrit, iar alţiĭ ne fură şi ne ucid fără nicĭ o sfiială; înarmaţĭ cu beţe şi topoare eĭ fac aice meseria Arabilor cu o siguranţă ce n-are pildă în nicĭ o ţară. Bunul Vodă jurase de a nu da moarte nimănuĭ. Ferească Dumnezeŭ lumea de a fi cîrmuită de prinţĭ aşa crud de bunĭ!

In fine în ziua a 28-a a călătorieĭ sale d'Hauterive ajunge la Iaşĭ!

III

Acum am dori să împlinim, pe cît ne va fi cu putinţă, omisiunea regretabilă a publicaţiuneĭ noastre şi să adunăm tot ce vom putea despre persoana aceluĭ Domn, carele a adus în ţară pe autorul nostru ca secretar şi căruia Hauterive a dovedit o credinţă neclintită, refuzînd de a maĭ fi în serviciul succesoruluĭ săŭ, deşi stînd în termenĭ excelenţi cu el, precum arată faptul ca iĭ adresază memoriul săŭ atît de măgulitor pentru noul domn. Tot odată am dori să ne dăm toată silinţa spre a pătrunde cauza hainireĭ sale către Ruşiĭ care a devenit, precum vom vedea, una din pricinile de căpitenie a mareluĭ războiŭ Ruso-Austro-Turc ce a izbucnit în August 1787, spre a lua sfîrşitul prin pacea încheiată cu Austria la Şistov (1791), iar cu Rusia prin tractatul ce se porecleşte după Iaşiĭ noştri. (Ianurie 1792).

Alexandru Ioan Mavrocordato, supranumit Firariul,

s-a născut la Constantinopol la 1 Iulie 1754 și a încetat din viață la Moskwa la 8 Fevruarie 1819, la vîrsta de aproape 65 anĭ, unde s-a și îngropat la mînăstirea Daniil lîngă foasta capitală a Țarilor. El era fiul luĭ Ioan Vodă Mavrocordato, care a domnit în Moldova de la 29 Iulie 1743 pînă la 13 August 1747. Ioan-Vodă fiind frate luĭ Constantin-Vodă (reformatorul) și fiul luĭ Neculaĭ Mavrocordato, primul domn fanariot, Firariul și cu vărul săŭ primar căruia a succedat pe tron, reprezinta a treia generațiune domnitoare în familia lor [63]. El primise acea creștere mult îngrijită literară și politică ce a produs atîțĭ barbațĭ de o deosebită cultură intelectuală între fruntașiĭ Fanaruluĭ de la al 17-lea la al 19-lea secol. Sobornicescul hrisov decretat în scurta sa domnie și a căruia însemnatate din punctul de vedere a istorieĭ legislațiuneĭ Moldoveĭ, nu e aice locul de a o cerceta, dovedește destoinicia sa ca cîrmuitor și legislator [64]. El a fost trimes foarte tînăr în misiune diplomatică la Curtea Rusieĭ, unde stătu un timp lung [65]. Zic că a fost trimes acolo foarte tînăr, căcĭ la 1782 fiind de-abia ajuns vîrsta de 28 anĭ, distinsul bărbat e numit la mult însemnatul post de Mare dragoman al Divanuluĭ. Evident că lunga ședere în capitala mareluĭ imperiŭ ortodox a dezvoltat și maĭ tare acea vie simpatie pentru politica rusească ce Marele Dragoman a dovedit-o negociind și iscălind tractatul cedăreĭ către Rusia a Tartarilor din Ianuarie 1784 [66],

---

63) Legrand généalogie des Maurocordato de Constantinople. Paris Lahure 1886. pp. 5 b.

64) V. Xenopol Istoria V. 429.

65) Hurmuzaki Docum. VII 428. Internunțiul Herbert c. Raicevicĭ 12 Ianuarie 1785: „Le nouveau Prince est un homme, doux, policé *par le long séjour qu'il a fait a Saint Petersbourg* et rompu même aux affaires.

66) Fürst Bismarck und Russlands Orientpolitik von einem dreibundfreundlichen Diplomaten. Berlin. Mitscher und Röstell 1892. „Esgelang der russischen Diplomatec in Constantinopel sogar die feierliche Zustimmung der Pforte zur Einverlaibung aller Tatarengebiete in das russischo Reich zu erlangen. In einem eigens zu diesem Zweck geschlossenen Vertrag vom *8 Ianuar 1784* wurden die Bestimmungen des Friedens von kutchuk-kainar-dsi uber die „volle und unbeschränkte Unabhängigkeit der Tataren aufgehoben, alle andern aber von neuem ausdrucklich bestatigt". Acel trac-

și apoĭ Domnitorul, cînd în primejdia ce amenința capul săŭ, evident din cauza acelor simpatiĭ pentru Rușĭ, el părăsi de-o dată Iașiĭ în noaptea de 25 Ianuarie 1787 și să refugiă la Moskwa. Și aice ni se impune o mică explicațiune:

Atît fuga aceasta cît și acea a luĭ Constantin Ipsilanti domnul Munteniei ce avu loc 19 anĭ în urmă, la 1806, onorurile deosebite cu care fugariĭ Domnĭ fură primițĭ de Rușĭ, protecțiunea ce li fu acordată, dovedesc într-un mod manifest simpatiile, ba chiar înțelegerile cu Rușiĭ ce le țeseaŭ uniĭ din corifeĭ aĭ Fanaruluĭ [67]). D-l Xenopol constatînd cu drept cuvînt această aplecare către Rusia [68]), o atribuește numaĭ împrejurăreĭ că Rușiĭ fiind ceĭ tarĭ, era firesc lucru ca să se deie în partea lor un neam ce nu vroia să piardă poziția dobîndită. Am regretat adeseorĭ, la citirea opereĭ distinsuluĭ nostru concetățean, înclinațiunea ce el o resimte de a atribui faptele oamenilor publicĭ, chiar celor marĭ numaĭ pornireĭ lor spre un egoism sec, spre unele interese meschine și josnice; și această aplecare spre a aprecia în răŭ acțiunile barbaților politicĭ întunecă multe paginĭ a mult meritorieĭ sale opere, căcĭ, dacă nu credem că oameniĭ, maĭ ales ceĭ carĭ să văd chemațĭ a călăuzi popoarele, sînt saŭ pot rămîne îngerĭ, totușĭ ne place să fim pe deplin convinșĭ spre onoarea omenireĭ, că eĭ sînt de cele maĭ multe orĭ însuflețițĭ de niște aspirațiunĭ ce reîntră într-o categorie morală naltă, și izvorăsc din straturile adîncĭ ale inimeĭ noastre. In

---

tat a fost prin urmare încheiat în vremea Mareluĭ Dragomanat luĭ Firariu (22 Septemvrie 1782—1 Ianuar 1785. Legrand l. c. p. 5). D-l Xenopol (Istoria V 292). pune prin eroare acel tractat la 4 Ianuarie 1786).

67) Cfr. Hurmuzaki Docum. supp. I Vol. 2. Instrucțiunele date generaluluĭ Brune ect Paris Sept. Octomv. 1802. (Vendémiaire an 11). „On ne peut nier en effet que le dévouement d'une grande partie de cette nation (a Grecilor din Constantinopol) à la Russie n'ait procuré a cette puissance des avantages dont elle a su tirer le plus grand parti dans les vicissitudes de la guerre et dans les intrigues de la paix; et ainsi une grande partie des humiliations que l'Empire Turc a essuyées dans ces derniers temps peut être imputée sans injustice à la connivence constante et presque générale des Greces avec ses ennemis".

68) Istoria V 349.

cazul de față d-l Xenopol probează zisa sa, afirmînd într-un mod peremptoriŭ că simpatiile Grecilor pentru frațiĭ lor întru Hristos și dorința lor patriotică de a fi scăpațĭ de eĭ de sub jugul cel năprasnic nu pot fi luate în considerare, de oare-ce în inimele Fanarioților atare sentimente nu puteaŭ să se nască. Acest argument nu e o dovadă ci o gratuită injurie; el constitue o simplă petițiune de princip, fiind vorba tocmaĭ de a să constata dacă faptele nu arată că eĭ aŭ urmărit o țintă nobilă și naltă, că simțimintele lor aŭ izvorît din acea aplecare spre liberarea neamuluĭ ce izbucnea cu o tărie elementară îndată ce împrejurările să arataŭ prielnice. Maĭ înainte de toate mi-aș permite să întreb: pentru ce aceiaș faptă, hainirea către Rușĭ, săvîrșită cu un cumplit nesucces de Dimitrașcu-Vodă Cantemir la 1710, ar constitui pentru acel Domn un titlu de slavă, pe cînd ea n-ar putea avea de cît o sorginte josnică cînd are de executorĭ pe Domniĭ din Fanar? Oare împrejurarea că unul să trăgea din Tatarĭ, iar aceștĭ din urmă se coboraŭ din Grecĭ poate diferenția până la contrariul opus, aceiașĭ făptuire săvîrșită de către amîndoĭ? Apoĭ se maĭ poate ivi oare ceva maĭ firesc de cît ura neîmpăcată a fruntașilor din Fanar în potriva Osmanliilor? Averea, cinstea, chiar capul lor eraŭ zilnic amenințate de aprigiĭ apăsătorĭ! Descendența etnică, trecutul istoric, credința și datinele strămoșeștĭ îĭ deosebiaŭ cu desăvîrșire de vrajmașiĭ Asiațĭ! Scaparea de sub jugul cel năprasnic nu putea de cît să fie visul inimilor lor crud apasate. D-l Xenopol recunoaște el însușĭ că acea scapare nu putea veni de cît de la vulturul nordic ce luase zborul săŭ avîntos cătră malurile Bosforuluĭ[69]) și de n-ar recunoaște-o, evoluțiunea isto-

---

69) Cît de puțin de tot se putea aștepta, în atare privire, de la Franța chiar sub imperiul a tot puterniculuĭ Napoleon, se poate vedea din instrucțiunile date ambasadoruluĭ săŭ Brune și citate maĭ sus: Hurmuzaki Doc. Supp. I. 2. 247. Paris Septem. Octom. 1802. acolo citim: „*Sans rien faire qui puisse flatter l'imagination de ce peuple sur la perspective d'un affranchissement*, on peut l'appeler à des sentiments de confiance par toutés les marques d'intéret qu'il est possible de lui donner dans la position où il se trouve". Totușĭ ferindu-se de acea sprijinire a visuluĭ de liberare, ambasadorul trebueşte a căta să dobîndească o influenţă crescîndă „Vous ne

rică ne arată că într-adevăr numaĭ torentele sîngeluĭ moscovit ce a curs maĭ fără încetare aproape două viacurĭ, a putut dezrobi răsăritul creştinesc. Ţintirea ochirilor, îndreptarea simpatiilor prinţilor fanarioţĭ către Rusia era o necesitate istorică, un postulat psihologic izvorît din cele maĭ adîncĭ straturĭ ale inimeĭ omeneştĭ: ele şi numaĭ ele aŭ pricinuit fuga luĭ Alexandru Mavrocordato din Moldova la 1787 ca şi acea a luĭ Constantin Ipsilanti din Muntenia la 1806. Iar o împrejurare menită a arata în fapt dreptatea susţinerilor noastre e: că cînd în fine a sunat ciasul ferbinte dorit a deşteptăreĭ, iarăşĭ doĭ coborîtorĭ al aceloraş neamurĭ fruntaşe de la Fanar se pun în capul revoluţieĭ: Alexandru Ipsilanti prin mişcarea sa pe cît de mărinimoasă, pe atît de nedibaciŭ, executată la 1821, iar Alexandru Mavrocordato de la 1822 înainte culegînd laure nepeeritoare de la Missolonghi pînă la constituirea şi întocmirea regatuluĭ grecesc.

Apoĭ să nu uităm că tractatul de la Cuciuc-Cainardji dăduse Rusieĭ o poziţie de tot precumpănitoare în afacerile lăuntrice ale principatelor dunărene, chiar protectoratul asupra ţărilor surorĭ. Cît de repede a crescut înrîurirea moscovită într-un scurt timp s-arată din următorul fapt: La 20 Noemvrie 1769, domnul Moldoveĭ Constantin Mavrocordato moare luptîndu-se cu înverşunare în rîndurile Turcilor. Prins de Ruşĭ la Galaţĭ, el le strigă: „Mîne vor veni Turciĭ şi vă vor izgoni ca pe nişte cînĭ". La aceste vorbe un ofiţer îl loveşte cu sabia şi la ducerea captivuluĭ domn la Iaşĭ el moare de acea rană [70]). Şi de-abea 17 anĭ în urmă un alt Domn al Moldoveĭ, nepot de frate a luĭ Constantin-

---

devez pas négliger de chercher les moyens d'avoir une part convenable dans cette influence. Rien ne serait plus propre a nous attirer la confiance des Grecs, comme la nomination d'un Prince à la recomandation de l'Ambassadeur de France" şi ca atare recomandă pe dragomanul floteĭ Handjeri-Napoleon, foarte sprinten în a crea noĭ state în favoarea tuturor membrilor familieĭ sale, se juca ca miţa cu şoarecul cînd era vorba de visurĭ de neatîrnare a popoarelor, precum a dovedit-o cu Polonejiĭ.

70) Ephémerides Daces vol. II p. LXXXIV Notes biographiques sur Constantin Maurocordato par Emile Legrand.

Vodă, se haineşte către Ruşĭ, ameninţat de a avea capul tăiat la Ţarigrad ca om de tot devotat al Rusieĭ!!

După această digresiune ce ni să impunea, aşa o credem, revenim la Firariul. Numit mare dragoman al Divanuluĭ la 22 Septemvrie 1782, el ocupă acel post pînă la 1 Ianuar 1786 [71]), cînd înlocueşte pe scaunul domnesc al Moldoveĭ pe vărul săŭ primar şi omonim, Alexandru *Constantin* Mavrocordato supranumit Delibey [72]). Această împrejurare unică în felul săŭ în toată istoria Moldoveĭ şi a Munteniеĭ ca doĭ domnĭ purtînd acelaş nume şi pronume să urmeze unul altuia pe acelaş scaun domnesc, a făcut pe Ubicini de altmintrelea destul de băgător de samă în notele biografice ce le dă, ca să comită o confuzie ce el însuşĭ pe urmă o vede şi o drege [73]). Să stabilim decĭ că Firariul se numea Alexandru *Ioan*, iar Delibey, predecesorul săŭ Alexandru *Constantin* Mavrocordato. Acea poreclă turcească de Delibey ce a rămas alipită de numele săŭ ar însemna: Domnul cel apucat, cel stărlubatic saŭ, cum am zice, cel într-o ureche. Cine ar crede însă că acest epitet ar avea un senz uricios s-ar înşela, precum se dovedeşte din testimoniile unanime ale contimpuranilor. Von Diez, om hărţagos şi neîmpacat duşman al Grecilor [74]), nu se poate totuşĭ opri de a recunoaşte şi lăuda dreptatea tuturor actelor depusuluĭ domn [75]). Ase-

---

71) Herbert anunţa luĭ Raicevich numirea nouluĭ Domn la 12 Ianuar. (Hurmuz. Doc. VII 428), ceia ce după stilul nostru de atuncĭ face 1 Ianuar. „L'emploi vacant de Drogman de la Porte a été rempli par le Prince la Eglimaki qui parait pour la première pois sur l'horizon politique". Despre Firariul scrie Stamatiadis în cunoscuta sa carte: Βίοι των μεγάλων διερμηνέων p. 145: Avea o mare destoinicie, acuitate de spirit şi o instrucţiune nu tocmaĭ de rînd; posedă limba grecească, franceză, arabă şi turcească".

72) Care a domnit de la Maiŭ 1782 pînă la 1 Ianuarie 1786. Fiul primeĭ soţiĭ a părinteluĭ săŭ Smaragda Cantacuzin, el era însurat cu Maria fiica domnitoruluĭ Ioan Callimachi V. Legrand Généal. des Maurocordato p. 6. Nr. 29.

73) V. cartea noastră p. 287, nota 3 şi p. 327 n. 2. cfr. p. 309.

74) V. Iorga Acte şi Fragm. II p. 217, Diez c. R. 23 Fevr. 1787.

75) Iorga l. c. p. 190 „Nonobstant la justice qu'il y a dans tous les actes de l'Hospodar Moldave, les Russes se sont plaints de lui. *comme s'il avait violé* la maisan de leur consul, et l'on croit que cette plainte n'a

menea von Knobelsdorf scriind luĭ Herzberg, zice: „le surnom de Delibey que les Turcs ont donné à ce Prince vent dire ; le prince fol ; cependant ce n'est point pris en mauvais sens et veut dire un homme très-vif, très-courageux [76]). Am văzut maĭ sus strălucitul testimoniŭ ce Hauterive ni-l dă despre blajinătatea inimeĭ luĭ Alexandru-Vodă Delibey, care nu era în stare a statua pedeapsa capitală. Intr-un alt loc el scrie: „le Prince Alexandre, le meilleur des hommes, le moins fier des Princes“ și adaogă că obrăzniciele consuluĭ rusesc l-aŭ scos în fine din toate simțirile și eșind din moderațiune a dat loc la tînguirĭ legitime [77]). Tot astfeliŭ atribue depunerea luĭ și von Diez, uneltirilor cu tot dinadinsul țesute ale Rușilor, cum am văzut maĭ sus. Cu alte cuvinte Rusia vroia cu orĭ-ce chip a să dezbara de acest domn nu destul de moscovit și a-l înlocui prin vărul săŭ, devotat eĭ [78]). Și aice se adeverește zisa luĭ Hauterive ce am pomenit-o maĭ sus, cum că în toată Europa nu există o pozițiune maĭ grea de cît aceia a Domnitoruluĭ țărilor surorĭ din acea epocă. Di-

---

pas peu contribué a sa déposition“ Diez c. rege 20. Ianuar 1785. Nenorocitul Diez e nevoit a corespunde în limba franceză (se știe cîtă predilecție avea pentru ea marele Rege). Corespondentul luĭ Voltaire a trebuit să tresară citind cele redactate de agentul săŭ: „la Porte était elle même *très-fâcheuse* de ne pas trouver dans la nation quelques g ns assez fidèles qui *puissent être continués* dans le gouvernement de la Moldavie et de la Valachie „Von Diez c. rege 28 Fevruar 1787. Iorga l. c. II p. 216.

76) Iorga l. c, II, 305.

77) p. 341 „Les impertinences poussées à l'excès *soit a dessein* soit par bétise“ și maĭ la vale „poussé à bout par tout ce qu'on peut imaginer de démarches et d'expressions les plus offensantes“.

78) Totușĭ să bizue Internunțiul Herbert că memoriul dat de el a adus acest rezultat. El scrie agentuluĭ Raicevich 12 Ianuar 1785 (chiar în ziua numireĭ luĭ Firariu): Je reprends la plume pour vous informer que le Prince de Moldavie vient d'être déposé et remplacé par son cousin germain, et Dragoman de la Porte. Le mémoire que je vous communique par mon autre dépêche ne peut qu'avoir contribué a ce changement dont je vous fais mes sincères compliments tant pour être débarrasé de cet extravagant ect.“ 14 zile în urmă el scrie aceluiaș: „...des extravagances qu'on continue de faire en Moldavie, au grand préjudice de toutes nos affaires' J'espére que la déposition de ce fou de Prince fera adopter par le Divan des messures plus saines 26 Ianuar 1785. Hurmuzaki Documente VII pp. 428, 429.

vanul, să vede chiar, a trebuit să cedeze unor presiunĭ repețite a puternicilor săĭ dușmanĭ, Rusia și Austria, aliațĭ deja prin secret contract. Insă abatele prevede foarte drept că, cu toată depunerea, Alexandru-Vodă Delibey va ramînea o persoană grata la Constantinopol, și aceasta pentru două cauze: 1) pricina depunereĭ sale și 2) sărăcia sa, ceia ce ne dovedește că pe lîngă dreptatea sa lăudată maĭ sus de Diez el era și de o scrupuloasă onestitate [79]). Prorocirea luĭ d'Hauterive s-aŭ îndeplinit. Poarta n-a dușmănit cîtușĭ de puțin pe Domnul depus, victima uneltirilor răutăcioase a puterilor aliate, care deși nu inamic acelor puterĭ totușĭ nu le cînta în deajuns în struna lor [80]). Anume vedem că la 22 Iulie 1790, el însoțește pe Vizir la rezbel. Knobelsdorf scrie sub acea dată Regeluĭ săŭ: „Le Grand Vizir a demandé un prince grec qui l'accompagne à la guerre; la Porte lui a envoye le Prince Maurocordato appelé Delibey... On loue beaucoup l'attachement de ce Prince à l'empire Ottoman, cependant il n'est point nommé Prince de Moldavie ou de Valachie [81])". Și în acest post însemnat de încredere fostul Domn a stat aproape un an, bucurîndu-se de o deosebită favoare, fiind chiar vorba de a urca treptele scaunuluĭ Munteniei. Aceasta o aflăm prin o depeșă succesoruluĭ luĭ Knobelsdorf Lucchesini: el scrie Regeluĭ săŭ de la Sistov 26 Martie

79) p. ant. cit. 341. Aceiașĭ probitate a unuĭ Domnitor a Munteniei Mihaĭ Suțu cel bătrîn o laudă ministrul prusian la Constantinopol Lucchesini: „Le prince Michel Soulzo, voillard trés-respectable, qui fut déposé de la principante de Valachie, à laquelle on le destine de nouveau, pour prendre la place du prince Maurojéni. Tous les Valaques en seront trés-charmés, parcequ'il les a gouvernés avec tant d'équité *qu'il a quitté sa place plus pouvre qu'il n'y était parvenu*". De Lucchesini către rege (Frederic Gulielm al II-lea) Șistow 25 Mart 1791. Iorga l. c. II, 321. Cine studiează trecutul istoric documentat nu poate de cît zimbi cu dispreț la șovinismul orb celor ce pretind că toțĭ prințiĭ din Fanar aŭ fost niște lupĭ flămînzĭ ce aŭ năpustit asupra țăriĭ spre a o prada! In genere orĭ-ce osîndire colectivă nu poate fi dreaptă.

80) E foarte caracteristic ce citim în depeșa luĭ Lucchesini maĭ sus citată: „Le prince Alexandre Maurocordato, cousin de celui qui s'échappa, il y a quelques années de la Moldavie en Russie, *reconnu lui même comme partisan des cours Impériales* ect."

81) l. ant. c. Iorga II 305.

1791 : „Le Prince Alexandre Maurocordato... se trouvait depuis plusieurs mois au camp du grand vizir, *en qualité de candidat de la principauté de Valachie*; le prince vient d'être rappelé du camp ect.[82]) D. Delibey a încetat din viaţă la 1812[83]).

In luna Fevruarie anul 1785, Alexandru-Vodă Firariul pleacă din Constantinopol şi soseşte, grăbind călătoria sa, la Iaşĭ, precum am văzut din amănunţita descriere de maĭ sus. Insă chiar de la luna Maiŭ anul următor încep a circula neliniştitoare şoapte, semne prevestitoare a catastrofeĭ ce ameninţa. La 27 Maiŭ acel an Regele Frederic cel Mare, fiind pe sfîrşite, scrie luĭ Diez, că Domnitorul Moldoveĭ, precum i s-a trimes vestea de la Viena ar fi fost depus[84]). 16 zile în urmă la 10 Iunie regele scrie luĭ Hüttel, reprezentantul săŭ la Petersburg, cum că acea veste e dezminţită[85]) (13 Iunie). In aceiaşĭ zi cînd îĭ scrie suveranul săŭ Hüttel adresează regeluĭ o scrisoare foarte caracteristică pentru situaţiunea precum ea se-nfăţişa diplomaţilor cu 7 lunĭ şi jumătatate înainte de a se haini Firariul. Ministrul prusian lîngă curtea rusească să miră că n-a sosit încă de la Constantinopol vestea depoziţiuneĭ. Intr-ade-

---

82) l. ant. c. Iorga II 321.

83) El a lasat o singură fiică Domniţa Ralou, măritată cu Beyzade Costache Moruzi, carele fu ucis intr-un mod tragic de Turcĭ, fiind Mare Dragoman al Divanuluĭ la Constantinopol în anul 1821.

84) Iorga II 207 „Je viens d'apprendre de Vienne que le Grand Vizir a déposé le Hospodar de Moldavie et qu'il a mis à sa place un Grec nommé Rosetti, creature du Capitan pacha et aussi bien agreable aux deux cours Impériales que le nouveau hospodar de Valachie (Mavrojeni asemenea om luĭ Căpitan-pasha).

85) Iorga II p. 207. Faptul curios că marele Rege al Prusieĭ, în ajunul morţeĭ sale, supravenite 8 săptămînĭ în urmă (17 August 1786), să se fi îndeletnicit aşa de aproape cu afacerile Moldoveĭ, dovedeşte pe de o parte cunoscuta universalitate a ocupaţiuneĭ sale cu afacerile lăuntrice şi externe, iar pe de alta văditele interese ce le avea în Moldova cu remonta cavaleriei, cum am văzut maĭ sus. Cînd apoĭ supravine moartea Regeluĭ, Divanul e înştiinţat despre acest important eveniment nu de reprezentantul Prusieĭ ci, spre marea ciudă a luĭ Diez, de Mavrojeni, de oare-ce Domnul Munteniei avea un corespondent la Potsdam saŭ Berlin. Legaţiunea Prusieĭ primeşte ştirea de-abea 8 zile în urmă. Diez c. Regele (Frederic Gulielm II-lea 25 Septemv. 1786. Iorga II 212,

văr că e așteptată cu bună samă, însă ministrul otoman nu va ajunge la aceia cu una cu două (de but en blanc) ci va ademeni pe Mavrocordato de a dimisiona spre a putea întimpina că demisiunea sa a fost voluntară [86]). Aceasta ne dovedește clar că șapte lunĭ înainte de a să refugia în Rusia Firariul era considerat ca un partizan atît de devotat al eĭ, în cît nu să credea probabil că Poarta să cuteze a-l depune ex-officio, ci numaĭ într-un mod peziș. Non c'è fum senza fuoco, zic Italieniĭ; ce se șoptea chiar de la Maiŭ să adeverește la Dechemvrie. La 23 a aceleĭ lunĭ Diez anunța Regeluĭ depozițiunea Domnuluĭ și adaogă că această schimbare săvîrșită numaĭ prin buna plăcere a Sultanuluĭ dovedește că Rușiĭ n-aŭ nicĭ o înrîurire la nominațiunĭ saŭ depunerĭ Domnilor, precum aŭ dorit să arăte Europeĭ [87]). Cînd Diez scriea aceste, fuga Domnuluĭ nu era săvîrșită; iar el era pe deplin convins despre displăcerea cumplită ce va resimți-o cabinetul rusesc din pricina destituireĭ ferventuluĭ săŭ partizan. Insă Domnitorul, prevestit să vede la timp oportun, părăsește Iașiĭ fără veste noaptea la 5 ceasurĭ, Marțĭ spre Mercurĭ, 26 Ianuarie 1787 [88]). Numaĭ 4 saŭ 5 boerĭ cărora s-a destăinuit și le-aŭ încredințat stăpînirea aŭ știut despre acea hotărîre, ne spune Drăghicĭ [89]). Neașteptata știre sosi la Divan la 16 Fevruarie [90]), însă nu se știe încotro fugarul Domn a apucat [91]), și de-abea la 5 Martie un curier rusesc sosind la Țarigrad a spus că l-a întîlnit lîngă Moscwa [92]).

---

86) Iorga II 209, 210 Hüttel c. Rege 13 Iunie 1786.

87) Diez c. rege 23 Dech. 1785, în Iorga II 215.

88) Erbiceanu Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ și a Suceveĭ p. 314.

89) Istoria Moldoveĭ pe timp de 500 anĭ, Iașĭ 1857 II p. 50. Nu știŭ pentru ce D. Iorga, de obiceiŭ atît de exact în citațiunĭ, ne trimete spre lămurirea acestuĭ eveniment la Arhiva din Iașĭ II p. 682. Acolo n-am putut găsi nimic despre aceasta, ci un studiŭ scris de Domnia-sa despre începuturile romantizmuluĭ.

90) Adică stil vechĭ 5 Fevruarie, prin urmare in 10 zile,

91) Jurnalul luĭ Frangopulo Constant. 16—19 Fevruar 1787: „Le 16 hier est arrivé un exprés de Moldavie avec la nouvelle que le Prince déposé de Moldavie s' est évadé, sans qu'on puisse savoir où" Iorga II 215.

92) Diez c. rege 10 Martie Iorga II 216. Un courier russe arrivé ici il y a 5 jours... à ce quej' appris, a rencontré le déserteur Maurocordato (sic!) près de Moscou". Această lipsă de certitudine pîn-atuncĭ n-a împedicat însă ca să se presupue că s-a hainit către Rușĭ Diez c. Rege 23 Fevruar. „On ne sait pas avec certitude le chemin qu'il a pris, *mais on ne doute pas qu'il ne soit allé en Russie* Iorga II 217.

Işĭ poate cineva lesne închipui impresia produsă la Constantinopol; de $^3/_4$ de veac în capăt, de la hainirea luĭ Dimitrie-Vodă Cantemir asemenea fapt nu să maĭ văzuse şi acel lung timp trecut de atuncĭ daduse uitărei acea hainire, ce acum se reînnoia. Indată sînt arestaţĭ Mişoglu şi Manolache Arghiropulo, agenţiĭ fugaruluĭ Domn la Ţarigrad[93]). Ce teroare a inspirat Ieşenilor vestea fulgerătoare imediat răspîndită, putem videa din faptul că chiar a doua zi, la 26 Ianuarie, trimet un arz de devotament la împărăţie şi de supunere cu dragă inimă la noul Domn[94]). Iar la Constantinopol spiritele lovite de uimire presupun feĭ de fel de cauze acesteĭ grele făptuirĭ şi răutăciosul von Diez devine ecoul acestor ipoteze, scriind Regeluĭ său la 23 Fevruarie: „Am indiciĭ foarte puternice că acest om a uneltit o mare crimă, anume de a-şĭ procura prin ajutorul curţeĭ ruseştĭ un fel de neatîrnare, de a se perpetua în postul său şi apoĭ de a ceda numiteĭ Curţĭ domnia, după ce ar fi tras el măduva şi s-ar fi îngrăşat el şi aĭ săĭ. Să vede că Poarta a simţit despre aceasta, de oare-ce a depus pe acel nenorocit înainte de a fi izbutit". Şi hărţăgosul diplomat sfăşie cu această ocazie perfidia şi şmecheria naţiuneĭ greceştĭ[95]). La Iaşĭ succesorul şi inamicul personal al fugaruluĭ[96]), urmăreşte din răsputerĭ averea sa mişcătoare şi nemişcătoare, însă fără rezultat; iar episcopiĭ şi boeriĭ adunaţĭ să grăbesc a trimite o anafora Divanuluĭ spre a departa orĭ-ce bănuială de conivenţă din partea lor[97]).

93) „En attendant la porte a fait mettre en prison ses deux agents qu'on soupçonne d'intelligence. La 7 Aprilie eĭ sînt puşĭ în libertate sub condiţie de a plăti datoriile stăpînuluĭ lor (Diez c. rege 7 April 1787. Iorga II 218): fel de justiţia sumara turcească!!

94) Vezĭ arzul ţăreĭ către Poartă în Erbiceanu Istoria Mitropolieĭ ect. 313—314.

95) Iorga II 917.

96) Firariul într-o scrisoare ce o adresează din Rusia 7 Fevruar atribue căderea sa uneltirelor luĭ Ipsilanti: quelles persecutions n'ai-je pas eu à prouver de la part d'Ipsilanti qui a donné 700 bourses à Ata Bey pour me faire mettre a mort!" V. Hurmuz. Documente Suppl. I vol. 3 p. 36. Traduction de la lettre du Prince Maurocordato à la Princesse Zafira son épouse.

97) V. Anaforaoa ţăreĭ despre averea Domnitoruluĭ mazilit către înalta Poartă în Erbiceanu Istor. Mitrop. p. 314.

Care a fost cauza hainireĭ? Ce soartă ar fi aşteptat pe Domnitorul Moldoveĭ, de nu scapa prin fugă la ultimul moment? Aceste întrebărĭ trebue evident să ni le punem, deşi nu sîntem în poziţiune de a le da un răspuns absolut pozitiv, ci numaĭ a formula ipoteze probabil sprijinite pe împrejurările politice precum ele să înfăţişaŭ pe atuncĭ.

Prin tractatul de la Cuciuc Cainardji încheiat după 5 anĭ de războiŭ (1769—1774). Ruşiĭ izbutise a capata o înrîurire precumpănitoare în afacerile răsărituluĭ European. Cu toate că Turcia căzuse prin acel tractat la o putere de al doilea rang, că pata tractatuluĭ de la Prut (1711) era pe deplin spalată, totuşĭ să pretinde că Împărăteasa Caterina n-ar fi consimţit la pace fără de marea primejdie ce o amenința prin răscoala luĭ Pugatcheff, căcĭ un vis nălucitor îmbată pe acea suverană eminentă în felul seŭ, „visul grecesc“: cucerirea Bizanţiuluĭ şi izgonirea Turcilor afară din Europa. Acel vis îl dezmerda Caterina cu o necurmată ardoare încă de mult timp[98]; cu cîte-va săptămînĭ însă înaintea iscălireĭ tractatuluĭ de la Cuciuc Cainardji[99]), ea se dăduse trup şi suflet luĭ Potemkin, atot putinte de atuncĭ şi pînă la moartea sa, ce a avut loc lîngă Iaşiĭ noştri la 1791. Acest barbat extraordinar de o desfrînare şi de o bestialitate cu totul asiatică, e singurul dintre numeroşiĭ amanţĭ aĭ Împărăteseĭ ce înfăţişează o aruncătură de om de stat de o măreţie fantazistă. El sprijini din răsputerĭ prin imensa sa influenţă acele aspiraţiunĭ atît de hazardoase ale stăpîneĭ sale. La 1779 să naşte fiul al doilea mareluĭ duce moştenitor: nepotuluĭ împărăteseĭ să dă numele de Constantin, neobicinuit pîn-atuncĭ în familia împărătească, drept amintire la ultimul Împărat răsăritea Constantin Paleologu, căzut ca un eroŭ

---

98) Incă în anul 1769. Sabatier de Cabre scrie de la Petersburg Duceluĭ de Choiseul: „Il est vrai que sa tête a tourné à l'Impératrice de Russie et à tout ce qui l'entoure. Elle ne rêve, ne parle et ne pense que de prendre Constantinople“ etc. V. Waliszewski, Le Roman d'une Impératrice p. 413. Prin urmare chiar la declararea primuluĭ rezbel turcesc ea se legăna în acel fărmăcător proiect.

99) Waliszewski, Autour d'un trône p. 116. Tractatul e semnat la 14 Iulie, iar Potemkin devine favoritul la 20 Martie 1774.

pe zidurile capitaleĭ luĭ cucerite de Muhamed al doilea. O mancă greacă numită Elena (numele ce l-a purtat Sfinta Elena mama luĭ Constantin cel Mare, fondatorul Constantinopoleĭ ca capitala imperiuluĭ), e însărcinată a nutri pe pruncul împărătesc. O medalie comemorativă din 1781, reprezintă pe tînărul mare duce stînd pe malul Bosforuluĭ înconjurat fiind de cele treĭ virtuțĭ teologale, speranța arătîndu-ĭ steaua răsărituluĭ, iar credința ducîndu-l spre pragul sfinteĭ Sofiĭ[100]). La 1781 să încheie tractatul de alianță cu Austria, în care să vorbește de nimicirea imperiuluĭ otoman[101]). La 1783 împărăteasa pune mîna pe Crimeea, războiul pare iminent, însă e înlăturat prin convențiunea cesiuneĭ Tatarilor încheiată la 8 Ianuarie 1784, în vremea și, se vede, cu sprijinul luĭ Alexandru Mavrocordato (Firariul) care ca Mare Dragoman mînuia ițele politiceĭ externe a Divanuluĭ. La 1787, Tatariĭ fiind supușĭ și Crimeea prin fapt anexată Imperiuluĭ, Imparatul Iosif II însoțește aliata sa la călătoria ce o face prin noile sale provinciĭ sudice, ce devine un triumf feeric, întocmit cu o strălucire nespusă de Potemkin, iar pe căile de curînd construite se poate citi în litere de aur: drumul spre Bizanțiŭ[102]). Turciĭ în fine perd orĭ-ce răbdare; eĭ daŭ ultimatul și declară rezboiŭ (August 1787). Austria urmează aliateĭ sale, nu cu succes: ea încheie pacea la Șiștov, iar Caterina rămasă singură iscălește pacea de la Iașĭ[103]).

Nicĭ un plan bine definit nu domina aceste năzuințĭ imperiale; Caterina, de și extraordinară ca suveran,

---

100) Waliszewski, Le roman d'une Impératrice p. 417.

101) id. ibid. p. 376.

102) Foarte caracteristică e convorbirea ce a avut-o Caterina II în anul 1789 cu Witworth, acelaș diplomat englez ce a avut în urmă a negocia tractatul de Amiens cu Napoleon; „și de oare-ce, îĭ zise Suverana, D. Pitt vroește a mă izgoni de la Petersburg, mă voiŭ retrage la Constantinopol" id. ibid. p. 418.

103) Bătăliile de căpitenie a acestuĭ rezbel aŭ avut loc în țara romînească: la Focșanĭ și la Martineștĭ lîngă Rîmnic. Rușiĭ eraŭ conduşĭ de Suvorof, iar Austriaciĭ de Prințul de Coburg. Acest din urmă (Frederic Iosias) e fratele străbunuluĭ buniculuĭ Prințeseĭ Rominieĭ. V. Herlzog Ernst von Sachsen-Coburg-Gotha, Aus meinem Leben. Berlin 1887. V. I. pp. 4, 5

era și a rămas femeie; ea se inspiră de adagiul seŭ de predilecție: politica întreagă se răzima pe treĭ cuvinte: împrejurările, conjecturele, conjuncturele [104]). Une-orĭ auzim că Moldova cu Muntenia ar fi menite a constitui un regat dacic destinat luĭ Patemkin [105]). Altă dată favoritul sfătueşte a anexa Moldova de republica polonă [106]). Am văzut maĭ sus ce presupunea Diez despre înțelegerea urmată între Rușĭ și Firariul pentru un principat independent destinat luĭ, pe cînd un alt diplomat prusian, von Knobelsdorf, scrie Regeluĭ săŭ la 7 Iunie 1792: „toată țara cuprinsă între Dniester și Bug va fi constituită ca principat. Se vorbește că cîrmuirea va fi dată principeluĭ Mavrocordato, aceluiaș care, puțin timp înaintea începereĭ rezbeluluĭ, a trecut la Rușĭ [107]).

Cît despre noĭ, fiind date aceste năzuințĭ schimbăcioase a politiceĭ ruseștĭ, acea incertitudine ce se manifestă prin atît testimonic diverse, nu credem că aŭ urmat niște stipulațiunĭ anumite ca acele convenite la Luțsk și apoĭ consfințite la Zagarancea și la Iașĭ între Petru și Cantemir. Rusia se bizuia că maturațiunea sa internațională luase tot istovul; ursul nordic rîvnea să

---

104) Waliszewski l. c. p. 253 et passim.

105) V. Furst Bismark: und die russische Orientpolitik p. 29 „Die Donaufürstentumer Walachei und Moldau bis rum Dniester sollten zu einem „für alle Zeiten“ unabhängigen Staat vereinigt und unter dem Namen Dacien zum Königreich erhoben werden. Die neue Königskrone war dem allmächtigen Günstling zugedacht „Cfr. Xenopol Istoria V 289: „iar Moldova și Valahia pe care nicĭ una din cele două curțĭ nu vroia să le cedeze celeĭlalte, să rămînă într-un soiŭ de neatîrnare sub principele Potemkin, care pentru a fi maĭ aproape, îșĭ cumpărase o proprietate la marginele Moldoveĭ“. Noĭ însă nu credem că acest ambițios ce nu cunoștea nicĭ o măsură, s-ar fi mulțumit cu aceasta, căcĭ mult cunoscutul Prinț de Ligne (cel maĭ de spirit om al timpuluĭ săŭ), vorbindu-ĭ odată despre tronul Moldoveĭ, Prințul Potemkin îĭ da drept răspuns: „Aș ride de aceasta; de aș vroi, aș fi Regele Poloniei (ca predecesorul săŭ în inima Catherineĭ Poniatowski); am refuzat de a fi Duce de Curlanda: sînt maĭ pe sus de cît toate aceste“. Waliszewski, autour d'un trône p. 129.

106) Waliszewski, Autour d'un trône p. 136. La 23 Oct. 1788. Chaiseul scrie l. Sigur despre un project rusesc de a schimba Crimeea cu Moldova și Bassarabia. Hurm. Doc. Spl. I 3 p. 41.

107) Iorga II 339.

easă din bizunia sa și să se deie în vileag, el aspira cu ardoare la rolul precumpănitor ce l-a jucat cu strălucire în cursul secoluluĭ următor. Impărăteasa și cu sfetnicul săŭ, cuprinsă de ingînatul unor asemenea nălucirĭ[108]), avea tot interesul de a putea conta pe deplinul devotament și sprijin a Domnitoruluĭ Moldoveĭ din postul săŭ înaintat. Că Firariul îĭ era credincios trup și suflet, că aceasta era cunoscută în lumea diplomatică de la Petersburg, dovedește scrisoare către Regele seŭ luĭ Hüttel în Iunie 1786, pe care am comunicat-o maĭ sus în extenso. Asemenea o știaŭ și Turciĭ precum am văzut-o din raportul luĭ Diez citat maĭ sus. Pînă unde a mers acea conivență? Ce a promis el Rusieĭ? Ce garanțiĭ i-a dat aceasta? Cine va putea-o ști vre-o dată cu siguranță? Mult timp Turciĭ aŭ răbdat; în fine văzîndu-se tot maĭ mult ațițațĭ de Rușĭ, se hotărăsc a se desface de Domn și-l depun[109]).

Care ar fi fost soarta rezervată luĭ Alexandru Mavrocordato Firariu, de nu lua la ultimul moment acea extremă hotărîre? Evident acea a luĭ Constantin Brâncoveanu și a luĭ Stefan Cantacuzino la începutul secoluluĭ, acea a luĭ Grigore Ghica cu 10 anĭ în urma, acea a luĭ Mavrojeni, deși cel maĭ credincios Turcilor, la 1790, acea în fine al însușĭ sucesoruluĭ săŭ Alexandru Ipsilanti[110]), la 1806.

---

108) Caterina II și cu Potemkin nu crutaŭ niciĭ o jertfă, nu cunoșteaŭ niciĭ o limită în concepțiunele lor fantaziste, cînd era vorba să se apropie de ținta dorită: un mic exemplu va fi de ajuns: In locul capitaleĭ Hanilor tătărăsc. Bakșiserai, o nouă urbe e fondată numită Ecaterinaslav (gloria Catirineĭ). Capitala va avea o catedrală după modelul sfîntuluĭ Petru, *însă maĭ mare.* Waliszewski Le Roman d'une Impératrice p. 317. Numaĭ ceĭ ce aŭ văzut basilica Romeĭ îșĭ pot da samă de conținutul acestor cuvinte.

109) Nu știŭ pentru care cauză d-l Xenopol (Istor. V. 269) atribue acea mazilire la stăruințele Austrieĭ, care simțind că războiul venea, vroia să aibă la Moldova un om cu totul devotat". Această părere ce nu se sprijină pe niciĭ un text, ni se pare puțin verisimilă. Nu e de admis ca Austria, aliata Rusieĭ încă de ,a 1781, să fi prigonit un Domn cunoscut ca aderent rivnaș al politiceĭ moscovite. Și apoĭ ce nevoe să recurgem la acea ipoteză a uneĭ ingerințĭ austriace? Din momentul unde Turciĭ perdeaŭ nădejdea păceĭ și n-aveaŭ pentru ce cruța dorințele rușeștĭ, Firariul era perdut.

110) Aceasta era și convingerea al însușĭ fugaruluĭ domn; el scrie soțieĭ sale: „les méchants porteront la peine de leur malice *et mai je me*

La început Turciĭ, chiar după ce aflase cu bună samă că Firariul se îndreptează spre Moskwa, hotărăsc a nu se tîngui pentru moment [111]). Insă chiar răbdarea turcească nu poate înghiţi acest hap amar; la 7 Aprilie Reis efendi declară luĭ Diez că e hotărît a cere extradarea pribeaguluĭ Domn [112]). Apoĭ Turciĭ insistă din ce în ce maĭ mult şi această cerere de extradare, ce Divanul o pretinde ca conformă tractatelor, e peremptoriŭ refuzată de Ruşĭ [113]), devine principala cauză formală a războiuluĭ. Insistenţa Turcilor, desăvîrşitul refuz al Caterineĭ aduc aminte purtarea luĭ Petru către Cantemir la Prut. Turciĭ se sprijină pe art. 2 a tractatuluĭ de la Cuciuc-Cainardji [114]). Choiseul-Gouffier, văzînd că Rusia în drept nu poate să se apere, însă recunoscînd: „qu'il était contre l'honneur de l'Impératrice de livrer Maurocordato“ propune a se răspunde că el a părăsit Rusia. Cabinetul rusesc însă despreţueşte de a recurge la atare minciună, şi propune a lasa toţĭ transfugiĭ săĭ, Cosacĭ şi alţĭ a căror extradare o ceruse, Turcilor, de i-ar lasa eĭ pe Mavrocordato [115]). Turciĭ refuzîndu-se la aceasta şi insistînd numaĭ de cît la extradare, Rusia părăseşte rolul de apărător şi în manifestul săŭ de la 1787 acuză pe Turcĭ: „Nu e mult timp de cînd o soartă mortală a lovit pe Prinţul Alexandru Mavrocordato, căruia s-a trimis un capidjibaşi

---

suis sauvé“. Scrisoarea către Doamnă maĭ sus cit. Hurmuzaki Docum. Suppl. I v. 3 p. 36. Aceasta era şi părerea cabinetuluĭ rusesc, precum se vede din manifestul Rusieĭ ceĭ vom pomeni maĭ jos.

111) Diez c. Rege 10 Martie 1787; „La Porte est bien informée du chemin que ce dernier a pris. Or, elle s'est proposée de n'en pas parler aux Russes, pour le moment“ a Iorga II 217.

112) Diez c. Rege 7 April 1787 Iorga II 118.

113) Iorga 25 August 1787 (II 220). Comunicaţia Turcilor c curtea Prusieĭ declarînd războiul. „Als der den Rang eines Prinzen habende Waywod der Moldau von den Consuln verführt und zur Flucht angeleitet u. darauf vertragsmaesig züruckverlangt worden, so hat der Gesandte die entscheidende Antwort gegeben: Mein Hof liefert inh nicht aus etc.“

114) Punctul de videre otoman e perfect formulat în manifestul Porţeĭ privitor la refuzul Rusieĭ de a-ĭ extrada pe Alexandru Mavrocordato fost Domn al Moldoveĭ Hurm. Docum. Supl. I v. III pp. 38, 39.

115) Memoriul asupra puterilor de războiŭ etc. Points de contestation Hurm. Docum. Spl. I v. III p. 38.

spre a-l mazili; deci *spre o scapa de o moarte* dureroasă ce o prevedea, precum a fost cu predecesorul seŭ, (evident Grigorie Ghica) el s-a refugiat în sinul bisericeĭ ortodoxe, care nu putea a nu-ĭ da azil[116]".

Pe cînd însășĭ fapta fugeĭ sale, categorica cerere a extradăreĭ, refuzul Rusieĭ de a-l jertfi, înăspresc cu desăvîrșire relațiunele răŭ încordate, fostul domn al Moldoveĭ e primit în Rusia cu deosebite onorurĭ. Mokwa îĭ e asemnată ca reședință, titlul de prinț al Imperiuluĭ rusesc îĭ este recunoscut[117]), unica sa fiică Ecaterina e numită domnișoară de onoare a Împărăteseĭ[118]). Am văzut maĭ sus că la 1792, Rusia ar fi gîndit a constitui în favoarea luĭ un principat numit Noua Moldovă; acest proect neavînd nicĭ o urmare, Fi-

---

116) Γοῦδα Βίοι Παράλληλοι: Μαυροκορδάτοι pp. 191, 192. Autorul citează pentru textul din manifestul rusesc pe Atanasie Ipsilanti p, 374.

117) Rusia a recunoscut în treĭ rîndurĭ acest titlu familieĭ Mavrocordateștĭ: O dată în cazul de față. 2) Prin ukaz Imparatuluĭ Nicolaĭ I. dat în Varsovia 20 Maiŭ 1851, în favoarea Coloneluluĭ Scarlat Mavrocordato. 3) Prin ukaz Imparatuluĭ Alexandru II cu data 2 Iunie 1875, în favoarea ofițeruluĭ în marina imperială Dimitrie G. Mavrocordato, fratele autoruluĭ acestuĭ studiŭ, publicat în Monitorul Imperiuluĭ rusesc sub No. 59 din 1875. In ukazul Imparatuluĭ Neculaĭ I citesc următorul pasaj referitor la cazul despre care tratăm: „2° Că strănepotul numituluĭ Alexandru Mavrocordato (Ex-aporitul) și el purtînd nume de Alexandru, cîrmuitor principatelor Moldoveĭ și a Munteniеĭ, *după ce conlucrase cu devotament către Rusia, la cucerirea și anexarea Crimeeĭ*, s'a atras prin acest fapt pe el și toată familia sa asemenea bănuelĭ din partea Porțeĭ în cît fu silit a se retrage în Rusia, unde Împărăteasa Caterina, care se odihnește în Dumnezeŭ, l-a primit cu bună-vroință". E frumos că Imparatul nu uită de acele serviciĭ aduse Rusieĭ cu 65 anĭ în urmă!

118) Legrand, Généal. etc. p. 8 sub No. 40. Doamna Zamfira soția Firaruluĭ pe care am lasat-o la Iașĭ se vede că a maĭ stat la Constantinopol mult după fuga soțuluĭ săŭ. Am pomenit maĭ sus scrisoarea ce i-o adresează pribeagul Domn din Rusia 7 Fevruar. In ea îĭ spune să fie liniștită, căcĭ averea sa stă neatinsă. Insă un an și jumatate după acea scrisoare, Choiseul-Gouffier scrie confrateluĭ săŭ din Petersburg Ségur a interveni lîngă Împărăteasa: „en faveur de la Princesse Maurocordato, si intéressante par ses malheurs et par son honnêteté... elle est réduite à vendre ses robes". Ambasadorul pretinde că Firariul a ascuns: „de grandes richesses qu'il cache pour surprendre les bienfaits de l'Impératrice" Hurmuz. Doc. Spl. I 3 p. 40. Choiseul Gouffier către Comitele de Ségur cere intervenția pentru Princesa Mavrocordato". Ea era fiica Domnuluĭ Munteniеĭ Nicolaĭ Caragea.

rariul nu maĭ părăsește Rusia, unde și moare la vîrsta de 65 anĭ la Moskwa (19 Fevruarie 1819), și e îngropat la mînăstirea Daniel lîngă vechea Capitală a Țarilor.

In lungul rastimp cît a trăit Alexandru-Vodă la Moskwa el s-a îndeletnicit cu studiĭ literare și a susținut oamenĭ învățațĭ contribuind la publicarea cărților lor. La 1810 a apărut o colecție de poeziĭ scrise de el intitulată: Βόσπορος ἐν Βορυσθένει, azĭ foarte rară [119]). S-ar părea că el a avut o predilecție pentru ceea ce am numi azĭ linguistica comparativă; căcĭ biblioteca mea posedă două cărțĭ închinate pribeagului Domn: o gramatică greco-latină apărută la Viena Baumaister 1785, și un dicționar în treĭ limbe: franceză, italiană, greacă compus de Ventoti și asemenea publicat la Viena Baumeister 1790. Cartea e împodobită cu portretul Firariuluĭ gravat de Ebersbach. El e reprezintat în portul domnesc, trăsăturile sînt subțirĭ, statura s-ar arata mijĭocie, ochiul e gînditor, expresia fiziognomieĭ inteligente și severă. Sub portret vedem armoariele familieĭ și în exerg versul în limba greceasca ce-l traducem: Alexandru a ilustrat dominațĭunea elinească, și acum altu (Alexandru) a ilustrat buna învățătură [120]). Curiosul dicționar apărut în 4° în treĭ volume poartă în frunte o lungă închinare mult caracteristică pentru modul de a scrie de atuncĭ, retoric, încărcat și umflat și o dăm în parte în traducere, ca să o poată compara cititoriĭ noștri cu închinările atît de puțin prefăcute cum se obicinuesc în literatura contimpurană: tempora mutantur et nos mutamur in illis [121]).

---

119) V. Παπαδοπούλου Βρετοῦ Νεοελλ: Φιλολογ V. II p. 156 Nu 457.

120) Ἀλέξανδρος τὴν Ἑλλήνων λάμπρυνεν ἀρχὴν,—
καίγε τανῦν ἄλλος λάμπρυνεν εὐμαθίην.

121) Mult inalte și serenisime Domn! Prea plăcut și glumeț se arată cîntărețul Pindar cînd îșĭ propune a serba printr-un imu izbînda repurtată la Olimpia cu o quadriga luĭ Theron din Acragant. Inainte de a începe liricul a întona imnul el s-apucă a convorbi și a se consfătui cu lira sa, și se consultă cu dînsa, și o cercetează și iarășĭ o întreabă: cuĭ oare ea judecă că ar fi cu cale a cînta oda și a revarsa cîntecul? „Imnĭ ce domnițĭ asupra lireĭ, care zeŭ, care eroŭ, care barbat cînta-vom?" Apoĭ sublim-vorbitorul cuprins de entuziasm și răpit de Muze, apăsind mintea

Insă un barbat ce petrecuse viața în vijeliele politicei militante nu putea să se mărginească la acele ocupațiunî și singurul fapt că ține la Moskwa lîngă el un secretar francez Durosoy, cu care de altmintrelea a avut marî displăcerî, ne dovedește că avea o mare corespondență politică de întreținut. Eminentul barbat urma cu un ochiŭ pătrunzător semnele crescînde uneî slăbirî treptate a litereî Osmanlielor: năzuințele unuï Paswan-Oglu în Bulgaria, Ali pascha în Epir, mișcarea Serbilor sub Karageorgewitch, în fine începuturele putereî luï Mehemet-Ali eraŭ indiciĭ eloquente uneî nimicirĭ progresive a putereĭ centrale. Aceste fenomene prevestitoare aŭ trezit în sufletul patriotic a luĭ Alexandru Mavrocordato nădejdea uneî rascoale a rajaleî asuprite și el a format o conspirație menită a lucra pentru atingerea aceluĭ scop mult înainte a primelor începuturĭ aceleĭ Etericĭ Filomusilor ce a fost întroducția revoluțieĭ de la 1821. Această faptă mult însemnată ne este dovedită prin un raport luĭ Durosoy, fost secretar al Prințuluĭ, către afacerile străine cu data Dechemvrie 1796 unde el destăinuește următoarele: Că se urzește

---

spre o țintă anumită, el întinde coardele instrumentuluĭ ca strunele unuĭ arc: „Arcule, îndreptează-te spre țintă". Și iarășĭ niciĭ atunciĭ nu mișcă plectrul, niciĭ nu pornește a cînta, ci tot amîna încă cîntul și tot stînd la indoială și cu mintea clătinată de nu cumva va nimeri ținta cea de cuviuță, iarășĭ întreabă el însăm inima sa către cine să îndrepteze pe cît se poate cu destoinicie săgeata cea dulce și slăvită? „Vino inimă! Pe cine lovim, slobozind iarăși din mintea molatică slăvite săgețĭ?" Nu s-a aratat tot așa de nemernic și nehotărît acel Demodem alesul cîntăreț a luĭ Omer. El, întrodus la Curtea Regală a luĭ Alcinou, spre a înveseli și a farmaca înaintea ospețituluĭ Odișeu adunarea Feacilor împreunațĭ acolo, ia sprinteņ în mînă citara și cîntînd fără amînare din ea frumos și armonios, rostește împreună cu tonurele instrumentuluĭ neînsuflețit și melodiele glasuluĭ seŭ însuflețit. „Acum citaristul se apucă a cinta frumos". După nehotărîrea liriscululuĭ Pindar expusă maĭ sus, se îndoesc adese-orĭ și staŭ în aceiaș nedumerire mulțĭ din timpiĭ noștri în cît privește închinările cărților publicate de eĭ. Indiferențĭ la început saŭ neoprițĭ în alegerea unuĭ Mecen cerut de eĭ, staŭ nemernicĭ și îndoelnicĭ cugetînd cuĭ saŭ căruia vor întocmi închinarea cărțeĭ. Noĭ însă acum, prea înalțate Domn, sîntem tare departe de acea nehotărîre și nedumerire etc." urmează 6 paginĭ marĭ de laudă persoaneĭ și neamuluĭ Domnitoruluĭ.

sub scutul Rusieĭ o răscoală; că principaliĭ agenţĭ aĭ conspiraţiuneĭ sînt Prinţul Mavrocordato, Patriarhul Eugeniŭ, Episcopu de Pultawa şi generalul comandant Lascarow; că aceste personaje aŭ un partid puternic nu numaĭ în insulele ci şi lîngă Poartă; că turburările ce aŭ izbucnit la Belgrad, Georgia şi Persia sînt preludiul aceleĭ răscoale plămădite. Durosoy afirmă că a vroit să mearga la Constantinopol spre a immîna reprezentantuluĭ Franţeĭ Descorches acele dovezĭ ce le poseda în mînĭ ca unul ce a fost secretarul Firariuluĭ, însă „şiretul Grec" a pus în potriva dreptuluĭ gintelor de l-a arestat la Iaşĭ şi recondus la Petersburg, unde a stat 6 lunĭ la închisoare. Acum el e gata să dovedească cu piese în mînă cele expuse [122]). Prin urmare secretarul Durosoy vroind să hulească pe fostul săŭ stăpîn din partea căruia el pretinde că a avut multe de suferit, face acele destăinuirĭ care ne daŭ dovada că pribeagul Domn uneltea chiar din primiĭ anĭ aĭ revoluţieĭ franceze acea mişcare liberatoare ce a izbucnit 30 anĭ în urmă la 1821 [123]).

Ceia ce se afirmă ca hula de un inamic înasprit ni se repetă cu laudă mulţĭ anĭ în urmă de un amic devotat. Intr-un memoriŭ din anul 1824, despre originele revoluţiuneĭ greceştĭ de un partizan a luĭ Mavrocordato [124]) citim următoarele: „les persécutions du gou-

---

122) Hurmuzaki Doc. Supp. I v. 2 p. 134 Durosoy fost secretar al principeluĭ Moldoveĭ Alexandru Mavrocordat c. afacerile străine despre planurile de cucerire ale Rusieĭ 24 Frimaire an 4 (14 Dechemvr. 1795).

123) Cînd d-l Xenopol scrie (Istoria V 270) cu ocaziunea hainireĭ luĭ Firariŭ: „In realitate Mavrocordat era capul uneĭ conspiraţiunĭ greco-ruseştĭ menită a răscula pe Grecĭ şi pe ţările romîneştĭ în contra Porţeĭ şi în favoarea Rusieĭ" spune adevărul, greşeşte însă în cît priveşte epoca acelor uneltirĭ. Ele aŭ fost ţesute după retragerea sa în Rusia. Distinsul istoric se sprijină pe raportul citat a luĭ Derosoy. Acest secretar însă n-a fost în serviciul fostuluĭ Domn de cît la Moscwa (fiind pe scaun el avea pe d'Hauterive) şi de acolo a fugit. Durosoy, precum dovedesc chiar cuvintele luĭ: „ce fourbe grec me fit arrêter contre le droit des gens à Jassy et *reconduire* à St. Petersbourg".

124) Evident nu e vorba de Firariul încetat din viaţă cu 5 anĭ în urmă, ci de şeful revoluţieĭ din anul 1821.

vernement turc l'obligèrent à chercher un asile en Russie où Moscou lui fat assignée pour sa résidence. Ce fut là qu'en 1802 il conçut le plan d'une société dont le but apparent, celui de répandre les lumières en Grèce, tendait au fond à la régénération et à la délivrance de ce beau pays. Il commença l'exécution de son plan patriotique par la publication de nombreux ouvrages et notamment par ce songe célèbre, où sous le voile de l'allégorie il découvre toute l'étendue de ce même plan. Mavrocordato voulait que la Gréce ne dût sa liberté qu' à elle-même, convaincu qu'elle ne pouvait l'atteindre et la conserver que par cette éducation forte qui est le plus ferme rempart de l'indépendance des peuples; il eut soin de masquer le but secret de la société pour la montrer uniquement dévouée au soin d'éclairer ses compatriotes" [125]).

Şi aceste arătări sînt pe deplin confirmate prin amănuntele următoare ce le găsim într-o carte de curînd apărută [126]). „El (Firariul) concepuse *cel dintîiŭ* planul insurecţiuneĭ greceştĭ pe care fiica sa îl comunicase după încetarea sa din viaţă profesoruluĭ eĭ Baili de la Zagora, prieten intim a luĭ Scoufa, prin intervenţia căruia fu comunicată Conteluĭ Capodistria" [127]).

Aceste testimoniĭ unanim repeţite, încununa cu laurĭ neperitorĭ fruntea cugetătoare a pribeaguluĭ Domn. El căpătase convingerea că numaĭ prin înălţarea nivelului intelectual şi moral popoarele pot ajunge la acea maturitate ce face din o turmă de robĭ o naţiune de sine stătătoare şi demnă de neatîrnare. Decĭ a căutat din răsputerĭ a înrîuri asupra aceluĭ nivel a coregianilor săĭ şi după acea viaţă de vijelie şi de prepăştie la

---

125) V. memoriul in Iorga l. c. II p. 684, 685.

126) Le Livre d'or de la noblesse Fanariote Athènes 1892. Famille Maurocordato. Notice Historique V A p. 73.

127) E cunoscut că emisariĭ Eterieĭ se adresară dintîiŭ luĭ Capodistrias, atunceĭ unul din diplomaţiĭ Europeĭ ceĭ maĭ cu vază, spre a se pune el în fruntea mişcăreĭ insurecţionale. Dibaciul barbat nu vroi insă a se compromite şi îĭ adresa prietenuluĭ seŭ Ipsilanti.

care eraŭ osîndițĭ fruntașiĭ răsărituluĭ din acel timp, găsind un lung adăpost la Moskwa, a îndreptat ochirele sale spre ținta cea maĭ nobilă și a voit să trăiască numaĭ: litteris et libertati. Incă doĭ anĭ de viață și ar fi putut închide ochiĭ văzînd visul săŭ nălucitor pe calea realizăreĭ! In orĭ-ce caz am arătat, așa credem, prin acest studiŭ amănunțit, că ultimul Mavrocordato ce a urcat treptele scaunuluĭ domnesc n-a fost un urmaș nedemn aceluĭ Neculaĭ-Vodă, primul și cel maĭ eminen dintre toțĭ Domniĭ Fanarioțĭ de la 1709 pînă la 1821

STEFAN D. POPESCU

Locul Geografieĭ între științe

Lecția de deschidere a cursuluĭ de Geografie la Facultatea de științe din Iașĭ, ținută la 13 April 1904.

Așa dar. în chestia de față, Fizica să interesează de legile distribuiriĭ temperaturiĭ în păturile de aer, de modul cum variază densitatea acestora, decĭ presiunea în diferitele regiunĭ ale atmosfereĭ, în fine stabilește condițiile necesare la formarea vînturilor; pentru geograf este important să determine *localizarea* acestor curențĭ de aer în atmosferă, pentru ca apoĭ să poată cerceta legăturile, ce există între eĭ și multiplele manifestărĭ ale viețiĭ în diferitele regiunĭ ale suprafețiĭ pămîntuluĭ. In mod analog s-ar putea invedera delimitarea domeniuluĭ propriŭ al geografieĭ față de chimie în studiul atmosferiĭ.

Să privim însă aceste două științe la lucru în studiul hidrosferiĭ. Chimistul să preocupă aci de aflarea elementelor, ce intră în compunerea apeĭ, determinînd prin metoadele cele maĭ precise cantitățile relative ale lor. Pentru efectuarea acestor analize, chimistul are nevoie de cantitățĭ micĭ de apă, care vor trebui să fie luate din diferitele regiunĭ ale hidrosferiĭ pentru a permite o generalizare a rezultatelor la regiunĭ cît maĭ întinse și bine delimitate din învălișul lichid al pămîntuluĭ. Geograful are negreșit interes să cunoască compoziția apeĭ mărilor în mod general, adică gradul de salinitate al eĭ, dar cu scop de a *localiza* această însușire a apeĭ, care împreună cu temperatura eĭ și cu mișcările din atmo-

sferă produc mișcări de ale hidrosferii, capabile de a influența litosfera și natura organică într-un mod oarecare. Geograful consideră aci întreaga masă lichidă, care formează un înveliș al pămîntului și nu-și poate ajunge scopul prin examinarea unor cantități limitate de apă, cum face chimistul.

In studiul biosferii se întîlnește geografia cu zoologia și cu botanica. Dar pe cînd acestea examinează diferitele moduri de manifestare ale naturii organice, determinînd caracterele distinctive ale tipurilor, pe care le grupează și clasifică pe baza acestor deosebiri, pe geograf îl interesează *localizarea tipurilor*, adică distribuirea lor și felurile cum ele sînt influențate de condițiile geografice (sol, climă) în dezvoltarea și răspîndirea lor pe suprafața pămîntului. El primește de la zoolog și botanist rezultatele aflate de dînșii prin studierea animalelor și a plantelor și cercetează cum acestea formează prin distribuirea lor locală regiuni mai mult saŭ mai puțin diferite unele de altele prin caracterele specifice ale ființelor care trăesc în ele. Tot el studiază și gradul diferit de influență al condițiilor geografice asupra plantelor, asupra animalelor și asupra omului cum și cauzele care produc această diferență.

Mult mai anevoioasă și chiar imposibilă este fixarea limitei între domeniul propriŭ al geografiei și acela al geologiei, anume cînd e vorba de studiul litosferii, care ține de amîndouă aceste științe. Este adevărat, cum zice von Richthofen[1]), că cea dintîiŭ privește litosfera ca un ce *gata format* (Etwas Bestehendes), pe cînd pentru geologie litosfera este *un ce în evoluțiune* (Etwas Gewordenes) rezultat al unor transformări multiple și variate săvîrșite în decursul timpurilor. Dar se poate obiecta cu drept cuvînt, că nici geograful nu va putea studia cu succes suprafața actuală a pămîntului, dacă nu cunoaște fazele, prin care a trecut acesta de la formarea lui și pînă în prezent, dar nici geologului nu-i va fi cu putință să afle modul cum s-aŭ operat acele transformări din trecut, nici cauzele care le-aŭ produs,

1) Aufgaben und Methoden etc. p. 20.

fără a porni cercetările sale de la actualitate. Examinînd fenomenele ce să petrec sub ochiĭ săĭ pe suprafaţa pămîntuluĭ şi comparînd efectele lor cu urmele lăsate de schimbările produse în trecut în litosferă, geologul va fi în stare să inducă din analogia efectelor la asămănarea cauzelor şi s-a văzut de la Lyell că geologia numaĭ de cînd a procedat în modul acesta a putut da explicaţiĭ raţionale asupra fazelor, prin care a trecut pămîntul.

Cum să vede, departe de a-şĭ putea circumscrie în mod precis cîmpul propriŭ de activitate, geograful şi geologul aŭ mare nevoie unul de altul. Cel dintîĭ pentru a cunoaşte cauzele, care aŭ produs actualele forme saŭ accidente de teren de pe suprafaţa pămîntuluĭ, cum şi spre a-şĭ explica unele din motivele ce aŭ adus prosperitatea saŭ sărăcia în cutare saŭ cutare regiunĭ ale pămîntuluĭ, motive derivate din abundenţa saŭ lipsa în subsolul regiunilor cu pricina a unor minerale folositoare omuluĭ; pe cînd geologul trebue să cunoască actuala distribuire a uscatuluĭ şi a apeĭ şi să studieze modificările produse în present în învălişurile pămîntuluĭ pentru a-şĭ aduna elementele necesare la aprecierea transformărilor operate în trecut. Totuşĭ s-aŭ făcut încercărĭ de delimitare a domeniuluĭ propriŭ fie-careia din cele două ştiinţe. Ast-fel, în discuţia urmată în adunarea de la Nottingham (1893 Sept.) a Asociaţiuniĭ Britanice pentru înaintarea ştiinţelor [1]), s-a admis, că geograful ar avea să se ocupe cu studiul suprafeţiĭ pămîntuluĭ în prezent şi în trecutul istoric, pe cînd transformările suferite de pămînt înainte de timpurile istorice, ar ţine de domeniul propriŭ al activităţiĭ geologuluĭ. Prof. von Richthofen spune [2]), că s-ar putea fixa un fel de limită între geologie şi geografie, epoca din trecutul pămîntuluĭ, de cînd s-a început diferenţierea de climă, ceea ce cu oare-care siguranţă să poate pune în vremea, cînd s-aŭ format păturile din Cretoceul superior; dar tot el adaogă imediat, că uneĭ încercărĭ de a să delimita în mod precis cîmpul de activitate al fie-căreĭ din aceste două ştiinţe e de preferit

1) Geogr. Journal 1893 p. 518,

2) Aufgaben und Methoden p. 20.

a le lăsa să se ajute reciproc pentru folosul amîndurora, considerîndu-se unele chestiunĭ, ca putînd fi de o potrivă studiate și de una și de alta, bine înțeles din puncte de vedere deosebite, speciale fie-căreia din ele.

III

Biosfera, rezultatul direct al acțiunii energieĭ solare asupra celorlalte treĭ învălișurĭ ale pămîntuluĭ, cuprinde plantele și animalele, între carĭ omul ocupă un loc cu drept cuvînt considerat ca important. In studiul plantelor și al animalelor geografia să ajută, cum am văzut, de botanică și de zoologie, în ceea ce să poate numi *geografia biologică* saŭ *biogeografie*. Pentru om este nevoie a să crea o secțiune specială, reclamată de două motive. In primul rînd vine faptul, că influența naturiĭ asupra omuluĭ este mult maĭ mică de cît asupra celorlalte animale, de oare-ce dînsul e în stare să lupte maĭ cu succes de cît ele contra aceleĭ influențe; al doilea este împrejurarea, că elementul omenesc, cu tot numărul relativ restrîns de reprezentanțĭ, în comparație cu alte animale, poate prin priceperea luĭ să exercite o contra-influență conștientă asupra lumiĭ din afară, modificînd într-un sens oare-care condițiile geografice. Condus de aceste considerațiĭ, profesorul Ratzel din Leipzig a creat *Antropogeogafia,* pe care el însușĭ o numește o *aplicație a geografieĭ la istorie,* împlinind ast-fel o lipsă simțită în geografia biologică. In această ramură a eĭ, geografia vine în atingere cu unele științe de natură deosebită de a celor menționate. E vorba aci, de exemplu, despre studiul tipuluĭ omenesc în evoluția luĭ în decursul timpurilor și în diferențierea luĭ în grupe caracterizate prin deosebirĭ ale tipurilor actuale și atuncĭ e nevoe de ajutorul antropologieĭ și al etnografieĭ, carĭ sînt ramurĭ ale științelor biologice. Saŭ să pot pune întrebărĭ privitoare la o distribuire maĭ mult saŭ maĭ puțin deasă a elementuluĭ omenesc—*statistica*; orĭ relative la cauzele de diferite naturĭ în legătură cu așezămintele omeneștĭ, care aŭ adus prosperitatea saŭ sărăcia unor anumite aglomerațiunĭ de oamenĭ—*economia poli-*

tică; orî să poate limita această din urmă cercetare la manifestările omeneştî în domeniul vieţiî materiale orî sufleteştî—*istoria*; în fine va trebui examinată chestia influenţiî naturiî asupra vieţiî sufleteştî a omuluî şi a reacţiuniî aceştia asupra naturiî, *filozofia*.

Cu fie-care din ştiinţele menţionate are geografia legăturî foarte strînse. Cele dintîî, antropologia şi etnografia aŭ luat naştere direct din studiile geografice. Statistica abia cam de pe la jumătatea secoluluî al 19-lea începe a avea o existenţă separată şi de mulţî să consideră şi azî ca o parte integrantă a geografieî. Economia politică a avut o dezvoltare independentă de a geografieî şi este un timp relativ foarte scurt, de cînd a început a-şî face drum ideea, că şi economistul are nevoie de cunoaşterea condiţiilor geografice pentru înţelegerea desăvîrşită a evoluţieî economice a popoarelor şi că şi geografuluî îî sînt de mare folos studiile economice pentru a-şî putea explica o mulţime de fenomene geografice în legătură cu traiul omeniriî. Din această atingere şi legătură intimă a celor două ştiinţe a luat naştere *geografia economică*, o secţiune specială a antropogeografieî, care pentru ajungerea scopuluî propus are nevoie şi de concursul preţios al istorieî.

In ce priveşte pe aceasta din urmă, în raporturile eî cu ştiinţa noastră găsim o analogie cu cele spuse maî sus, cînd a fost vorba de relaţiile dintre geografie şi geologie. O deosebire esenţială stă într-aceea, că pe cînd geologia a luat naştere din geografie, separîndu-se de ea prin aceea, că şi-a propus ca scop studiul evoluţiuniî pămîntuluî în trecut, geografia şi istoria aŭ avut existenţe separate de la început şi numaî graţie uneî anumite şcolî geografice, s-a încercat precum am văzut, a să face din cea dintîî o anexă a celeî de a doua. Este de altmintrelea evident, că pe de o parte faptele istorice nu pot fi înţelese de cît avîndu-se în vedere şi condiţiile geografice, în care să găseaŭ popoarele; pe de altă parte, acele fenomene geografice, care să raportează la viaţa elementuluî omenesc, nu să pot explica numaî pe baza condiţiilor geografice şi a faptelor ecomice, ci trebue luate în consideraţie şi împrejurările is-

torice, în care s-aŭ dezvoltat popoarele. A considera Geografia ca o anexă a istorieĭ este justificat numaĭ din punctul de vedere al concepțiuniĭ antropocentrice a acesteĭ științĭ și prin o reflexiune cît de sumară să vede numaĭ decît netemeinicia uneĭ atarĭ pretențiĭ. Din cele spuse maĭ sus s-a putut vedea, că deși locul omuluĭ în natură e așa de important în cît a făcut necesară creațiunea uneĭ secțiunĭ speciale pentru studiul luĭ, totușĭ nu e atît de preponderent față de al celorlalte ființe orĭ față de pămîntul întreg pentru a legitima vederile școaleĭ istorice în geografie. Cum am zis maĭ sus cu privire la geologie, repetăm și aci, că folosul pentru aflarea adevăruluĭ va rezulta din dezvoltarea paralelă celor două științe și din ajutorul lor reciproc.

In fine, de la sinteza tuturor ramurilor de cunoștinte omeneștĭ, de la filozofie are știința noastră cel maĭ prețios ajutor, cînd e vorba de cercetat influența naturiĭ asupra vieții sufleteștĭ a omuluĭ și cînd trebue examinate modurile în care să face reacțiunea omuluĭ asupra naturiĭ, de oare-ce această reacțiune pornește tot din manifestările vieții sufleteștĭ a luĭ.

IV

Cele spuse pînă aci aŭ arătat obiectul geografieĭ și cum dînsa în urmărirea scopuluĭ eĭ vine în atingere cu o sumă de științe ajutătoare, de la care împrumută rezultatele prețioase și une-orĭ chiar metoade de cercetare. Geografia, așa cum a fost descrisă, ocupîndu-se cu fenomene, care să raportează la întreaga suprafață a pămîntuluĭ, să poate numi *geografie generală* în opoziție cu aceea care și-ar propune studierea acelorașĭ fenomene însă cu privire la porțiunĭ limitate ale suprafețiĭ pămîntuluĭ și căreia s-ar putea da numele de *geografie specială*. Aceasta ar conține decĭ numaĭ o aplicare a principiilor celeĭ dintîĭ la niște regiunĭ bine delimitate și caracterizate prin o manifestare deosebită a unora din fenomenele geografice.

După natura obiectuluĭ saŭ după punctele de vedere ale studiuluĭ, adică după cum va fi vorba de raporturĭ

cantitative și de relațiĭ numerice, de fenomene din lumea anorganică, de manifestărĭ de ale vieții saŭ despre om, vom deosebi înăuntrul geografieĭ generale secțiunile numite: *geografie matematică*, *geografie fizică*, *geografie biologică* și *antropogeografie*.

Cu privire la geografia specială e de observat că dînsa poate procede în studiul uneĭ regiunĭ în două modurĭ:

a) Să descrie regiunea, enumerînd toate calitățile eĭ fizice și politice, să prezinte adică o imagine a tuturor condițiilor geografice ale eĭ fără nicĭ o preocupare de legătură cauzală ce ar exista între ele. Așa s-a făcut și să face în genere descrierea țărilor, adică a regiunilor limitate numaĭ în mod artificial, politicește, singurul progres observat la uniĭ autorĭ fiind numaĭ gruparea maĭ multor țărĭ în regiunĭ naturale. Acest mod de tratare se poate numi *Chorografie* și este o simplă descriere, cum arată numele.

b) Alt procedeŭ, singurul rațional, constă, în studierea și expunerea fenomenelor geografice caracteristice uneĭ regiunĭ, cu care ocazie să caută legătura cauzală a lor și cum unele fenomene derivă dintr-altele, orĭ staŭ într-o legătură oare-care cu acelea. Acest mod de tratare a geografieĭ speciale poartă numele de *Chorologie* [1]).

Un singur exemplu de acest fel există în literatura geografică și anume. *Unser Wissen von der Ende*, publicație, din nefericire întreruptă, sub direcția profesoruluĭ Albrecht Kirchhoff din Halle a. S. și conținînd numaĭ geografia țărilor Europeĭ afară de a Rusieĭ. In această colecție să cuprind lucrărĭ de valoare, adevărate modele pentru acest mod de tratare a geografieĭ speciale, eșite din penele unor specialiștĭ, care sînt fala științeĭ din zilele noastre.

Din punct de vedere cronologic, geografia specială e cu mult maĭ veche de cît cea generală. In adevăr, orizontul geografic al omeniriĭ s-a mărit încetul cu încetul; oameniĭ aŭ ajuns treptat și tîrziŭ de tot la cunoașterea întregiĭ suprafețe a pămîntuluĭ. Dar și după ce

---

1) Von. Richthofen. Op. citat pag. 39 și urm.

s-aŭ descoperit şi adus în cercul de cunoştinţe al oamenilor întreaga masă a uscatuluĭ şi apeĭ, care formează suprafaţa pămîntuluĭ, această primă cunoaştere a fost numaĭ superficială; aŭ trebuit cercetărĭ numeroase şi îndelungate asupra diferitelor părţĭ ale acestuĭ tot spre a le cunoaşte şi descrie în toate amănuntele lor. In fine numaĭ din coordonarea tuturor acestor monografiĭ s-a putut ajunge la cunoaşterea suprafeţiĭ întregĭ a pămîntuluĭ, la înţelegerea complexuluĭ de fenomene, care să petrec pe dînsa, cum şi la stabilirea legăturiĭ cauzale dintre aceste fenomene. Geografia generală operează deci cu datele culese de cea specială; dar invers, cea dintîĭ poate influenţa direct metoadele de cercetare şi modul de expunere ale celeĭ de a doua şi lucrul să invederează prin aceea, că chorologia a luat naştere sub impulsul concepţiuniĭ moderne despre obiectul şi modul de tratare al geografieĭ generale.

Geografia generală procedează în studiul suprafeţiĭ pămîntuluĭ în mod analitic, urcîndu-se adică de la faptele constatate la cauzele care le-aŭ produs. Pentru înlesnirea studiuluĭ şi a expuneriĭ dînsa îşĭ stabileşte anume puncte de vedere, pe care von Richthofen[1]) le reduce la patru şi anume:

a) Intrebările relative la forma obiectelor, constituind ceia ce să poate numi *Morfologia* ;

b) Cele privitoare la compunerea materieĭ obiectelor, *Hylologia* ;

c) Poate fi vorba de cauzele fenomenelor adică de *Dinamica* geografică, în opoziţie cu *Statica*, formată prin reunirea celor dintîĭ două principiĭ;

d) In fine, ne putem preocupa de modul cum aŭ variat diferitele cauze, în timp şi în spaţiŭ, pentru a produce starea actuală a unor anumite obiecte, cum ar fi bună oară distribuirea plantelor, animalelor şi a elementuluĭ omenesc pe suprafaţa pămîntuluĭ în timpul de faţă. Acesta este principiul *genetic* prin care se explică modul cum s-a efectuat şi cauzele care aŭ produs evoluţia uneĭ categoriĭ oare-care de fenomene geografice.

---

1) Aufgaben und Methoden der Geogr. p. 41.

S'ar putea întrebuința în expunere[1]) unul singur din cele patru principiĭ menționate. Aşa, de exemplu, adoptînd principiul dinamic, considerăm *energia solară*, care e cauza uneĭ mulțimĭ de fenomene foarte diferite între dînsele şi studiem apoĭ separat aceste fenomene, între care putem număra pe cele metereologice şi modificările produse de ele în litosferă, hidrosferă, natura organică, etc. E de preferit însă a opera o diviziune a studiuluĭ nostru în modul arătat maĭ sus, maĭ întîĭ după felul cum concepem noțiunea despre suprafața pămîntuluĭ, de unde rezultă secțiunea numită geografie matematică de o parte, studiul suprafețiĭ fizice a pămîntuluĭ de altă parte. Pe acesta din urmă îl despărțim însuşĭ în studiul litosferiĭ, al hidrosferiĭ, al atmosferiĭ şi al biosferiĭ şi la fie-care din aceste secțiunĭ aplicăm pe rînd cele patru principiĭ numite maĭ sus. Aşa dar uneĭ adoptărĭ exclusive a unuĭ princip, e de preferit, pentru motive metodologice, o aplicare succesivă a tuturor.

V.

Din cele expuse pînă aci, cu privire la obiectul geografieĭ şi la relațiile eĭ cu ştiințele ajutătoare saŭ învecinate, să vede că ştiința noastră să găseşte la întîlnirea a două grupe deosebite ale ramurilor de cunoştințe omeneştĭ. Pentru cea maĭ însemnată şi maĭ întinsă parte a domeniuluĭ săŭ geografia stă în strînse legătărĭ cu ştiințele matematice şi naturale, iar cînd e vorba de elementul omenesc dînsa are nevoie şi de concursul ştiințelor sociologice. Mijlocul eĭ de cercetare fiind *observația*, ca şi al ştiințelor naturale să poate susținea, că geografia să ține de această grupă. Dar nu e maĭ puțin adevărat, că în antropogeografie nu e cu putință nicĭ un progres, dacă nu considerăm fenomenele în evoluția lor şi *în timp* nu numaĭ în spațiŭ; cu alte cuvinte, dacă pe lîngă *elementul geografic* nu întroducem şi pe *cel istoric*. Spre învederarea acestuĭ adevăr e de ajuns să privim maĭ de aproape un singur exemplu. *Situația*

---

1) Aufgaben und Methoden der Geogr. p. 41.

geografică a unei regiuni, o calitate specială a ei față de alte subdiviziuni ale suprafeții pămîntului, capătă o valoare oare-care numai prin intervenirea elementului omenesc. Dacă am considera această însușire a unei regiuni numai din punct de vedere geografic, am putea crede, că este ceva *stabil, neschimbător*, pe cînd introducînd elementul istoric vedem, că situația geografică este din contra, ceva *schimbător* și dependent de felurite împrejurări de *timp*.

Lucrul stînd ast-fel, geografia nu să poate considera nici ca ținînd exclusiv de grupa științelor naturale, nici ca o ramură a științelor sociologice și mai puțin ca o anexă a istoriei. Știința noastră ocupă locul de mijloc între cele două grupe și formează prin mulțimea chestiunilor cu care să ocupă o *enciclopedie* a cunoștințelor omenești. Această împrejurare a dat naștere faptului, că Humboldt făcuse din ea știința despre univers și în opera sa, Kosmos, cuprindea în domeniul ei chestii asupra cărora spiritul omenesc poate nici-odată n-are să poseadă noțiuni precise ci are să facă numai ipoteze mai mult sau mai puțin ingenioase.

Insușirea geografiei de a forma un fel de enciclopedie a cunoștințelor omenești face situația celui care să ocupă cu dînsa foarte anevoioasă. Un adevărat geograf trebue să fie *bine familiarizat* cu metoadele de cercetare și cu rezultatele dobîndite de fie-care din științele enumerate mai sus. O atare situație să poate privi numai ca un ideal, imposibil de realizat pe deplin, mai ales față de specializarea împinsă aproape la extrem în unele ramuri de cunoștințe omenești. Ceea ce însă i să poate pretinde cu drept cuvînt unui geograf este pe de o parte să poseadă cît mai multe cunoștințe din științele învecinate cu a sa și pe de altă parte să se specializeze, într-una din numeroasele ramuri ale geografiei de astă-zi, care s-a supus, ca și alte științe, tendinței de specializare.

Cele spuse cu privire la pregatirea necesară unui geograf daū un fel de răspuns și la întrebarea despre locul geografiei în învățămîntul superior. Știința noastră ar trebui să figureze în programul unei alcătuiri universitare, în care s-ar găsi întrunite *toate științele învecі-*

nate cu dînsa. O ast-fel de situație are geografia numai la acele universități germane, unde să găsește așa numita *facultate filosofică*, în care să află întrunite pe lîngă materiile facultăților noastre de litere și științe și alte obiecte de studiŭ, care orī lipsesc cu totul din învățămîntul nostru superior orī sînt alipite la alte facultăți cum sînt, de exemplu, economia politică și dreptul natural. Față de modul de organizare a învățămîntuluī nostru să impunea o alegere pentru așezarea geografieī la facultatea de litere saŭ la cea de științe. Din cele spuse maī sus să vede, că alipirea științeī noastre la această din urmă facultate este maī bine justificată, pe cînd așezarea eī la facultatea de litere pare a implica o concepție antropocentrică a geografieī. Dar maī este și o chestie de metodologie, care sprijinește primul mod de vedere, anume pregătirea prealabilă de presupus a fi fost realizată de auditoriī acestuī curs. Aci era vorba de a hotărî, care gen de cunoștințe ar fi maī ușor de dobîndit printr-un studiŭ făcut în particular, cele care țin științele naturale și matematice de către auditoriī de la facultatea de litere, saŭ cunoștințele din ramura științelor sociologice de către studențiī de la științe. In convingerea, că cea din urmă condiție este relativ maī ușor de realizat de cît întîia, am preferit abilitarea mea și autorizarea cursuluī la facultatea de științe, în loc de a adopta sistemul aplicat la Universitatea din Bucureștī. Cum însă îndoitul scop al unuī curs de geografie la noī în țară, pregătirea profesorilor secundarī și impulsul la cercetărī pentru cunoașterea țăriī noastre, nu să poate realiza de cît cu niște auditorī bine pregătițī în ambele ramurī ale științeī noastre, în geografia fizică și biologică cum și în antropogeografie, să vede de la sine folosul unuī sistem de organizare a acestuī curs în așa fel, ca el să fie urmat de studențiī ambelor facultățī.

N. A. BOGDAN

Note statistice relative la Comuna Iașĭ.

(Sfîrșit [1])

E.—Căsătoriţiĭ după ocupaţie, profesie saŭ meserie:

		Barb.	Fem.	Total
I.	Proprietarĭ marĭ, rentierĭ, pensionarĭ, persoane carĭ trăesc din venitul lor, afară de aceĭ carĭ se ocupă cu agricultura, comerciul și industria . . .	6	4	10
II.	Agricultorĭ (proprietarĭ și arendașĭ marĭ și micĭ, moșnenĭ (răzeșĭ), sătenĭ împroprietărițĭ, proprietarĭ și exploatatorĭ de pădurĭ și bălţĭ	15	—	15
III.	Muncitorĭ de pămînt (carĭ n-aŭ pămînt propriŭ, servitorĭ agricolĭ, argaţĭ, pîndarĭ, pădurarĭ, pescarĭ, ciobanĭ, plutașĭ, etc.	11	1	12
IV.	Proprietarĭ, directorĭ, administratorĭ de fabricĭ, morĭ, ferăstrae, mine saŭ alte așezăminte industriale. .	1	—	1
V.	Lucrătorĭ în fabricĭ orĭ ateliere marĭ. . . .	—	—	—
VI.	Meseriașĭ, meșteșugarĭ (stăpînĭ), calfe, ucenicĭ. .	114	5	119
VII.	Lucrătorĭ manualĭ la tramvaiŭ, căĭ ferate, șosele, (afară de ceĭ din ateliere), căruțașĭ (cărăușĭ), hamalĭ, birjarĭ, comisionarĭ de stradă, muncitorĭ cu palmele.	74	29	103
VIII.	Comercianţĭ de tot felul, hotelierĭ, proprietarĭ de birjĭ, precupeţĭ, etc.	35	3	38
IX.	Persoane în slujbă la comercianţĭ (funcţionarĭ, agenţĭ comercialĭ, comișĭ, vînzătorĭ, băeţĭ de prăvălie, chelnerĭ, etc.)	20	—	20
X.	Funcţionarĭ plătiţĭ de Stat, Comună, judeţ, stabilimente publice (afară de preoţĭ, profesorĭ). . .	52	—	52
XI.	Militarĭ, marinarĭ și agenţĭ poliţienești. . . .	26	—	26
XII.	Profesiunĭ libere și intelectuale, precum. preoţĭ, profesorĭ, advocaţĭ, medicĭ, dentiștĭ, artiștĭ, etc. .	33	11	44
XIII.	Servitorĭ de casă pentru serviciĭ personale. . .	12	3	15
XIV.	Alte ocupaţiunĭ (carĭ nu intră în niciĭ una din categoriile de maĭ sus).	15	1	16
XV.	Necunoscută.	—	—	—
XVI.	Fără niciĭ o ocupaţie	31	388	419
	Total general . . .	445	445	890

1) Vezĭ N-rele 4 și 7 din acestă revistă.

F. Legitimări de copiĭ naturalĭ, conform art. 34 din codul civil, odată cu celebrarea căsătoriilor:

La 44 căsătoriĭ s-au legitimat un număr de 82 copiĭ naturalĭ, din carĭ 34 băețĭ și 48 fete.

G. Dispense:

S-a celebrat o căsătorie cu dispensă de vrâstă, conform art. 128 din codul civil, pentru femee; cu dispensă de înrudire între cumnat și cumnată, conform art. 150 din codul civil, s-a celebrat de asemenea o căsătorie.

H. Căsătorițĭ după instrucție:

Aŭ știut a iscăli în registru, 344 barbațĭ și 264 femeĭ; n-aŭ știut a iscăli în registru, 101 barbațĭ și 181 femeĭ.

I. Somațiĭ saŭ acte respectoase:

S'aŭ făcut în patru cazurĭ.

J. Opozițiĭ la căsătorie:

N-a fost nicĭ una.

K. Acte dotale:

S-aŭ înregistrat și cuprins în actele de căsătoriĭ celebrate 167 Foĭ de zestre, pentru tot atîtea căsătoriĭ. (Art. 1228 cod. civ.).

L. Văduvĭ și divorțațĭ a cîtea căsătorie aŭ contractat:

Barbațĭ căsătorițĭ a 2-a oară aŭ fost 52; a 3-a oară, aŭ fost 4; maĭ mult de 3 orĭ a fost 1. Femeĭ căsătorite a 2-a oară aŭ fost 45.

DESPĂRȚENII.

Totalul despărțeniilor înscrise în registre, conform legeĭ, aŭ fost de: 49 cazurĭ, carĭ se împart ast-feliŭ;

A. **Numărul despărțeniilor după vîrsta soților ce se despart :**

BARBAȚI	CU FEMEI										TOTAL
	De la 15—18 anĭ	De la 19—20 anĭ	De la 21—25 anĭ	De la 26—30 anĭ	De la 31—35 anĭ	De la 36—40 anĭ	De la 41—45 anĭ	De la 46—50 anĭ	De la 51—60 anĭ	Peste 60 anĭ	
De la 18—20 anĭ . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ „ 21—25 „ . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ „ 26—30 „ . .	—	2	5	2	1	1	—	—	—	—	11
„ „ 31—35 „ . .	—	—	3	2	1	1	—	—	—	—	7
„ „ 36—40 „ . .	—	—	1	1	2	4	—	—	—	—	8
„ „ 41—45 „ . .	—	—	—	2	2	7	2	—	—	—	13
„ „ 46—50 „ . .	—	—	—	—	—	2	3	1	1	—	7
„ „ 51—60 „ . .	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	3
Peste 60 anĭ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Total . . .	—	2	9	7	6	17	5	2	1	—	49

B. **Despărțeniile după durata căsătoriilor.**

Maĭ puțin de 2 anĭ, aŭ fost 2 cazurĭ ; de la 2 la 5 anĭ, 15 cazurĭ ; de la 6 la 10 anĭ, aŭ fost 14 cazurĭ ; de la 11 la 15 anĭ, aŭ fost 10 cazurĭ ; de la 16 la 20 anĭ, au fost 6 cazurĭ ; de la 21 la 25 anĭ aŭ fost 2 cazurĭ. Peste 26 anĭ nicĭ un caz.

C. **Despărțițĭ după religie :**

Religia	Barbațĭ	Femeĭ	Total.
Ortodoxă	40	42	82
Gregoriană	2	—	2
Lipovană	1	1	2
Mozaică	6	6	12
Total . .	49	49	98

D. **Despărțițĭ după statul căruĭ aparțin :**

	Barbațĭ	Femeĭ	Total.
1. Cetățenĭ romînĭ	42	42	82
2. Nesupușĭ nicĭ uneĭ protecțiĭ . .	7	7	14
Total .	49	49	98

E. Despărţiţiĭ după ocupaţie, profesie saŭ meserie:

	Barb.	Fem.	Total
I. Proprietarĭ marĭ, rentierĭ, pensionarĭ, persoane carĭ trăesc din venitul lor, afară de aceĭ carĭ se ocupă cu agricultura, comerciul şi industria	1	2	3
II. Agricultorĭ (proprietarĭ şi arendaşĭ marĭ şi micĭ, moşnenĭ, răzeşĭ), sătenĭ împroprietăriţĭ, proprietarĭ şi exploatatorĭ de pădurĭ şi bălţĭ	3	—	3
III. Muncitorĭ de pămint (carĭ n'aŭ pămînt propriŭ), servitorĭ agricolĭ, argaţĭ, pîndarĭ, pădurarĭ, pescarĭ, ciobanĭ, plutaşĭ, etc. .	—	—	—
IV. Proprietarĭ, directorĭ, administratorĭ de fabricĭ, morĭ, ferăstrae, mine saŭ alte aşezăminte industriale	—	—	—
V. Lucrătorĭ în fabricĭ orĭ ateliere marĭ . .	—	—	—
VI. Meseriaşĭ, meşteşugarĭ (stăpînĭ), calfe, ucenicĭ.	5	—	5
VII. Lucrătorĭ manualĭ la tramvaĭ, căĭ ferate, şosele, (afară de ceĭ din ateliere), căruţaşĭ (cărăuşĭ), hamalĭ, birjarĭ, comisionarĭ de stradă, muncitorĭ cu palmele . . .	9	—	9
VIII. Comercianţĭ de tot felul, hotelierĭ, proprietarĭ de birjĭ, precupeţĭ, etc. . . .	5	—	5
IX. Persoane în slujbă la comercianţĭ (funcţionarĭ, agenţĭ comercialĭ, comişĭ, vînzătorĭ, băeţĭ de prăvălie, chelnerĭ, etc.) . .	3	—	3
X. Funcţionarĭ plătiţĭ de Stat, comună, judeţ, stabilimente publice (afară de preoţĭ, profesorĭ)	11	—	11
XI. Militarĭ, marinarĭ şi agenţĭ poliţieneştĭ .	5	—	5
XII. Profesiunĭ libere şi intelectuale, precum: preoţĭ, profesorĭ, advocaţĭ, medicĭ, dentiştĭ, artiştĭ, etc.	1	—	1
XIII. Servitorĭ de casă pentru serviciĭ personale.	—	—	—
XIV. Alte ocupaţiunĭ (carĭ nu intră în nicĭ una din categoriile de maĭ sus) . . .	1	—	1
XV. Necunoscută	—	—	—
XVI. Fără nicĭ o ocupaţie	5	47	52
Total general .	49	49	98

F. Starea civilă a despărţiţilor cînd aŭ contractat căsătoria ce se desface.

Barbaţĭ necăsătoriţĭ 35, văduvĭ 1, divorsaţĭ 8; Femeĭ necăsătorite 45, văduve 2, divorsate 2.

G. Divorsurĭ pronunţate în favoarea barbatuluĭ aŭ fost 20; în favoarea femeieĭ 29; prin consimţimînt mutual nicĭ unul.

H. După motivele admise de tribunal şi copiiĭ rămaşĭ din căsătoriile desfăcute, aŭ fost:

Divorsurĭ pentru insulte grave 48, de la cari aŭ rămas 22 băeţĭ şi 11 fete; divorsurĭ pentru alte motive unul, fără copiĭ.

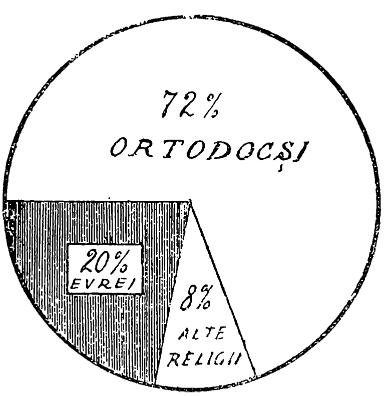
III. Tabele comparative de prefacerea şi mişcarea populaţieĭ.

Pentru o înţelegere maĭ repede a moduluĭ cum se preface şi se mişcă populaţia oraşuluĭ Iaşĭ, am crezut util a dresa cite-va tabele grafice comparative, atît pentru starea număruluĭ total al locuitorilor cu vr-o cincĭ-zecĭ de anĭ în urmă, faţă cu aniĭ curenţĭ, cît şi pentru mişcarea naşterilor, morţilor, căsătoriilor şi dispărţeniilor de la înfiinţarea stăreĭ civile şi pînă acum, adică pentru un timp de peste 38 anĭ.

Iată aceste tabele:

Starea populaţieĭ oraşuluĭ Iaşĭ în anul 1848.

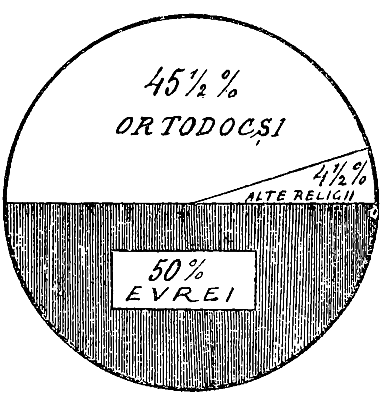
(După datele din *Les Notions Statistiques sur la Moldavie*, par le Prince Nicolas Soutzo).

Adecă: 18,512 familiĭ, socotite a 5 membri, din cari: străinĭ 504 familiĭ şi mozaicĭ 3675 familiĭ.

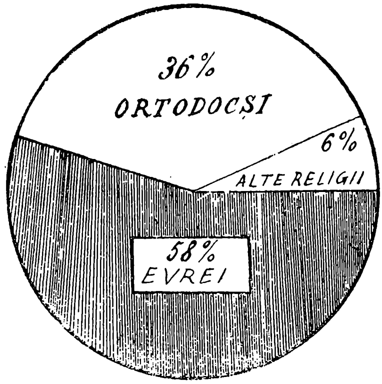
Starea populaţieĭ oraşuluĭ Iaşĭ în anul 1899.

(După recensimentul general oficial făcut în acel an).

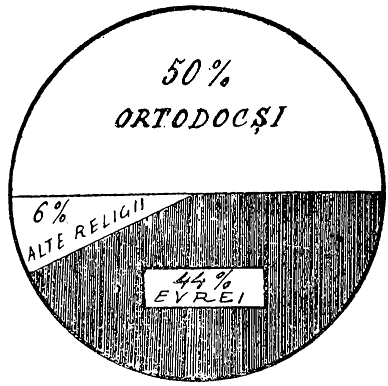
Adecă: 78,067 suflete, împărţite ast-feliŭ: ortodoxĭ 35,539; alte religiĭ 3,087 şi mozaicĭ 39,441.

Proporța naşterilor în timpul stărei civile.
(1 Dec. 1865—finele 1903).

Adecă: 102,144 născuțĭ, din carĭ creştinĭ şi alte religiĭ 42,812 suflete, mozaicĭ 59,332 suflete. (Streiniĭ întru în numărul creştinilor cu 6%).

Proporția deceselor în timpul stărei civile.
(1 Dec. 1865—finele 1903).

Adecă: 98,531 amorțĭ, din carĭ creştinĭ şi alte religiĭ 55,579, mozaicĭ 42,952 suflete. (Străiniĭ întru în numărul creştinilor cu 6%.

Căsătoriile se proporționează între creştinĭ (inclusiv străinĭ) ca

7 israeliţĭ la
9 creştinĭ;

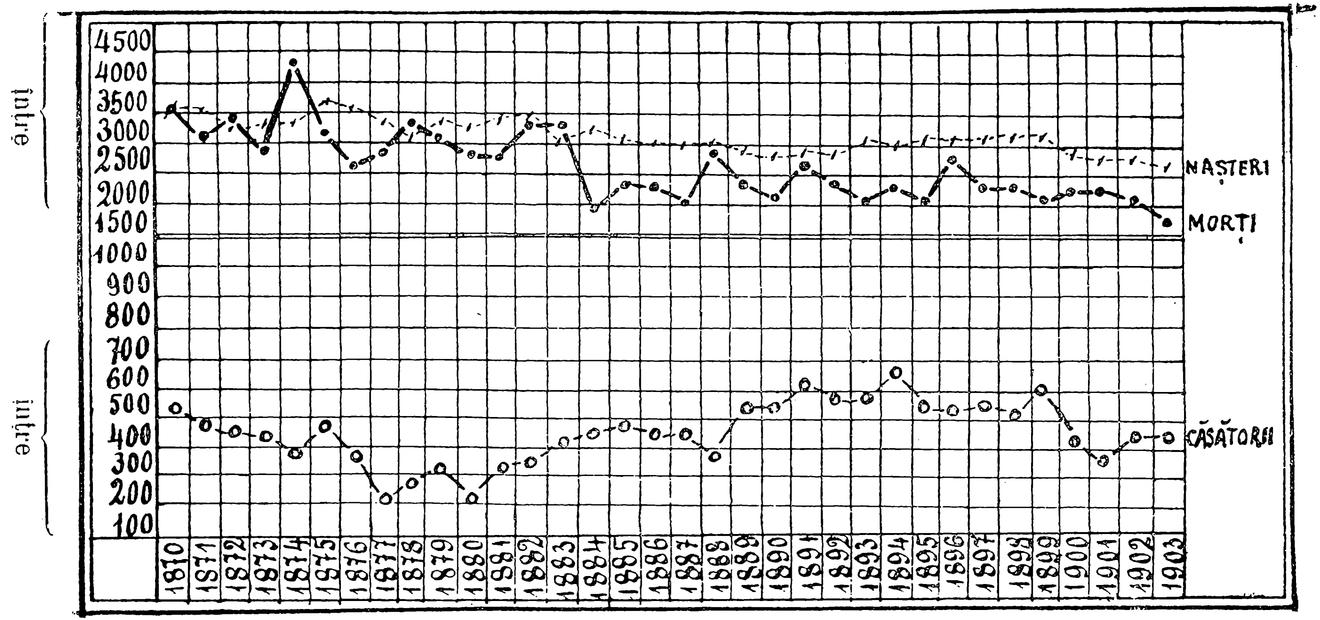
Iar **divorsurile** se proporționează ca:

2 israeliţĭ la
9 creştinĭ.

Adecă: 9,151 căsătoriĭ creştine şi 7,324 israelite, din un total de 16,475;—şi 909 divorsurĭ creştine şi 195 israelite, din un total de 1104.

Iată şi o tabelă grafică din care se poate vedea aproape exactă mişcarea populațieĭ ieşane, comparată în cursul à 34 anĭ precedențĭ, căcĭ am exclus intenționat aniĭ de la 1865 la 1869, cînd s-au produs oare-care mişcărĭ neobişnuite, prin faptul epidemiilor ce au bîntuit în uniĭ din aceĭ anĭ. Din această tabelă uşor se poate constata, că populația Iaşuluĭ de la 1870 încoace n-a avut nicĭ odată tendința de sporire, obicinuită maĭ tuturor centrelor marĭ din țara noastră saŭ din alte țărĭ străine, ci din contra, ea a staționat cu o tendință vădită de descreştere.

Cum se mişcă populaţia Iaşului în curs de 34 ani.

IV. Diferite date.

Suprafața orașuluĭ Iașĭ, după planul noŭ executat în aniĭ 1896—97, este de 16,235,740 metri patrațĭ.

Altitudinea diferitelor părțĭ ale Iașuluĭ deasupra niveluluĭ Măreĭ Negre, variază între 40 metri, la vărsătura pîrăuluĭ Calcaina în Bahluĭ, și 145 metri la rondul întîĭ din grădina Aleelor.

Proprietățile, acele cu clădirĭ pe ele numaĭ, sunt în cuprinsul orașuluĭ peste 8,000.

Strade, Șosele, Bulevarde, Fundacurĭ și *Piețe publice*, sînt în oraș în număr de 410.

Budgetele Comuneĭ Iașĭ, de la înființarea Eforieĭ orășăneștĭ și pînă în prezent, prezint, în patru date diferite, următoarele cifre :

La 1833, veniturĭ și cheltuelĭ evaluate la 164.317 leĭ vechĭ, ceia ce face vr-o 50,560 leĭ noĭ ;

La 1870, veniturile și cheltuelile aprobate ale primărieĭ de Iașĭ, aŭ fost de 1,490,347 leĭ noĭ 97 banĭ ;

La 1893—94, veniturile și cheltuelile aprobate prin budgetul aceluĭ an, aŭ fost evaluate la 2,452,780 leĭ 48 banĭ ;

In anul financiar curent, budgetul ordinar și extraordinar al Comuneĭ Iașĭ este evaluat la suma de 2,609,250 leĭ 20 banĭ.

T. T. BURADA

Un document din timpul ocupaţiunei a unei părţi din Moldova de catră Austriaci. (1788—1792).

In anul 1788, aflîndu-se împărăteasă pe tronul Rusiei Ecaterina II-a, şi fiind declarat războiul între ruşĭ şi turcĭ, oştile ruseştĭ trecînd Nistrul sub comanda generaluluĭ suprem Kniazul Potemkin, s-aŭ îndreptat parte din ele spre cetăţile turceştĭ din stînga Prutuluĭ şi a Dunăriĭ, apucînd în jos de-a curmezişul Moldoveĭ spre Bucureştĭ, şi parte intrînd în Iaşĭ, cînd s-a şi numit cîrmuitor pe senatorul Lascarov cu divanul Knejieĭ Moldoveĭ, în care divan, boeriĭ ce însămnaŭ maĭ mult eraŭ: Logofătul Iordachi Ghica şi Vornicul Neculai Roznovanu, de la cari să cerea toată răspunderea, avînd Potemkin grija numaĭ de oştirĭ.

Nemţiĭ întrînd tot atuncĭ în Moldova, aŭ statornicit general-cvartira în oraşul Roman, a prinţuluĭ Coburg, şi aŭ cuprins cincĭ ţinuturĭ cu armata lor, *Herţa, Dorohoiul, Suceava, Neamţul* şi *Romanul,* şi le stăpînea rînduind ocîrmuirea lor cu formă de Triumvirat, în tîrgul de rezidenţă, alcătuită din doĭ Austriacĭ şi de un boer Moldovan. Aceştia eraŭ: generalul Enzberg, Baronul Herghelet şi Logofătul Constantin Balş, poreclit Ciuntu, atuncĭ stolnic; cu un secretar Mihalachi, ca director triumviratuluĭ administrativ.

Aceştia orînduind ispravnicĭ, cercetaŭ pricinĭ de judecată, strîngeaŭ baniĭ biruluĭ şi îndeplineaŭ toate acele atingătoare de stăpînire în cele cincĭ ţinuturĭ cît

aŭ ținut ocupația Nemților, după instrucțiile ce primeaŭ de la șeful armieĭ lor, prințul Coburg.

Această ocupațiune rusască și nemțască aŭ ținut 4 anĭ și 8 lunĭ pînă ce s-a închiet pacea în Iașĭ la 1792. (Istoria Moldoveĭ, de Postelnicul Manolachi Drăghici. Iașĭ. 1857. T. II. pag. 53 și 54).

Principele Coburg a avut cvartira sa chiar în Episcopia de Roman. (Andreas Wolf T. I. p. 149).

Relativ la această ocupație a Moldoveĭ de către Nemțĭ, dăm la lumină aicĭ un document, ce se află în păstrarea noastră, avînd pecetea (pajura) nemțască, încrustată în bulină după cum se obicinuia pe atuncĭ. Marca hărtieĭ conține pe jumătatea de coală, pe care e scris documentul, o cruce încrustată și sub ea, literile A. I. M., iar pe cealaltă jumatate, vulturul cu două capete — stema Austrieĭ.

Documentul conține următoarele[1]:

No. 1914. De la Kesaro krăiască administrație a Romanuluĭ.

Către Dumnealuĭ Vtori Visternic Constantin Botezat.

Dumisale Stolnic Stefan Roset s-a poruncit ca să meargă la Brădila de gios și de sus, și să hotărască de către moșia Delenĭ, care este lipită cu moșia Poiana și Târtanul după dovezile a îmbe părților, stălpindule cu petre hotare, și să de, și mărturie hotarnică. Deosebit i saŭ maĭ poruncit ca să aleaga și deosebească părțile din Grăleștĭ a fieşte căruie și să le stălpească cu hotare, și iarășĭ să de mărturie pentru deosebire și împărțire ce va face.

Roman 30/19 Iunie 1791.

(Semnat) **Eggelert**
administrator

Afară de acest document, să maĭ află încă unuĭ publicat în „Uricariul“ de T. Codrescu, Iașĭ 1891, T. XVII p. 283. Din acest document dat din Roman No. 3218 din 24/13 August 1790, către: *Cinstita isprăvnicie a ținutuluĭ Bacăŭ*, să vede că pe lîngă cele

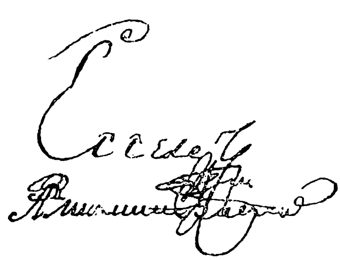
1) Documentul e scris cu litere cirilice, precum și iscălitura administratoruluĭ austriac.

cinci ţinuturi ce le-am văzut ocupate de Nemţi, mai era şi ţinutul Bacăŭ. Acest document este iscălit de *Eggelici* administrator, şi era în pastrarea răposatului T. Codrescu.

In tomul al III-lea de „Surete şi Izvoade" a d-lui Gh. Ghibănescu, găsim la pag. 123 No. 90, o copie de pe o *carte de stăpînire* ce, administraţia kesaro-krăiasca a Romanului, dă banului Constantin Başotă, asupra moşiei Uideşti. An. 1791 $\frac{\text{Aug. 1}}{\text{21 Iulie}}$. Acest document este iscălit de *Eggeler*, administrator.

Afară de aceste trei documente de cea mai mare importanţă istorică pentru noi, relativ la ocupaţia Moldovei de Nemţi, nu cunoaştem pînă acum să se fi aflînd şi altele.

In toate aceste documente subsemnătura *administratorului* neamţ, care este acelaş, e cetită în diferite moduri, Aşa în documentul meŭ, eŭ am cetit-o *Eggelert*; în Uricariu, T. Codrescu o citeşte *Eggelici*; iar în colecţia d-lui Gh. Ghibănescu, este cetită *Eggeler*, după cum am văzut în documentele citate, şi aceasta din cauză că la sfîrşitul subsemnăturii să văd nişte aruncături de condeiŭ care cu anevoie să pot ceti ca să se ştie ce litere sînt. Noi dăm aici iscălitura administratorului neamţ în facsimile pentru ca cetitorul să eie cunoştinţă de ea.

Despre această ocupaţiune a Moldovei de nord-vest de către Nemţi, unii din istoricii noştri nu fac alta de cît să amintească prin cîte-va cuvinte în treacăt, iar alţii nu vorbesc de loc despre ea, de şi Postelnicul Manolachi Drăghici ne dă lămuriri după cum am văzut, despre această administraţie a nemţilor spunînd că a ţinut 4 ani şi 8 luni.

DOCUMENTE

Io Eremiia Moghila Voevoda. cu mila lui Dumnezău domn țării Moldaviei, iată a venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri sluga noastră credinciosul Pătrașco ureadnic ot Botoșani, și s-a jăluit pe al nostru credincios Bosiiuc vel spatar pentru 2 locuri ce i s'aŭ ales în vatra satului și la cîmp în satul Leucușăști, ce i-aŭ fost cumpărătură lui Bosiiuc spătariul de la Ionașco Pahulcea drept 28 ughi de aur. Dar Bosiiuc spătar nu-i este neam, ci le este străin. Deci Domnia mea cu al nostru sfat am judecat lor cu dreaptă judecată după legea țării și am dat slugii noastre credinciosului Pătrașco să aibă a întoarce Bosiiuc spătarul acei de mai sus scriși bani 28 ughi de aur. Deci Pătrașco a întors deplin acei de mai sus scriși bani înaintea noastră și înaintea boerilor noștri. Pentru acestea să-i fie lui și de la noi ocină și cumpărătură cu toate veniturile; și nime să nu se amestece. Scris în Suceava la anul 7111 (1603) Iunie 5. Domnul a zis.

Io Eremiia Voevod.

Vel logofăt a învățat si a iscălit,*Stroici logofăt.*

Băseanul.

l. p. mici. *Io Eremiia Moghila Voevoda*

cap de boŭ

Comunicat de Gh. Ghibănescu

Numerele următoare vor conținea:

Gr. C. Buțureanu.	Vremile preistorice în Romînia etc., însoțite de numeroase clișee.
» » «	Studiĭ arheologice. Stațiunea Preuteștiĭ cu figurĭ în text.
Gh. Ghibănescu.	Istoria oficială în școlĭ.
Th. Th. Burada	Amintirĭ de călătorie: O călătorie în satele romîneștĭ din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Idolul Caloianu. Inscripția bisericeĭ din Hadîmbu (Iași). Inscripțiile de pe cele 4 turnurĭ ale ziduluĭ Golieĭ. Culegere de poeziĭ populare. Istoria teatruluĭ la Romînĭ. Despre straja pămînteascĕ a Moldoveĭ. Inceputurile corurilor de muzica vocală bisericească, etc.
Gh. Gheorghiu	Verbul a bate (fr. maltraiter) și sinonimile sale.
Gh. Pascu.	Elemente germane în limba romînă (contribuție lexicologicĕ).
G. Nether.	Intunericul, după Cehov din rusește.
O. Botez.	Nuvelele de Basarabescu, recensiĭ.
N. Bațaria	Călătoriĭ prin Macedonia.
	Etc. etc.

Diferite *poeziĭ.*

Dărĭ de samă.

Documente importante și *notițĭ.*

Prețul unuĭ numĕr 1 leŭ 25

Anul XV. SEPTEMBRE 1904. **No. 9.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria Iliescu, Grossu & Comp. Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa d-luĭ *Gr. C. Buţureanu, Iaşĭ.*

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAȚEI ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul XV. Septembrie 1904 No. 9.

N. BAȚARIA

Călătorii prin Macedonia

— De la Bitolia la Tîrnova și Magarova —

Tîrnova și *Magarova* formează aceiașĭ comună, de și poartă două nume deosebite. Un curent de apă, sec în timpul vereĭ, și două podurĭ făcute peste dînsul nu sînt suficiente, ca să creieze două comune, maĭ ales cînd casele lor se ating, cînd oameniĭ sînt aceiașĭ și vorbesc aceiașĭ limbă, cînd eĭ se înrudesc de aproape.

Dar așa a voit poporul și nu noĭ vom încerca să schimbăm ceia ce a hotărît dînsul.

Intre ele și Bitolia distanța de asemenea e așa de mică (nicĭ 4 kilometri întregĭ), în cît cu drept cuvînt se numesc mahalalele Bitolieĭ.

De la Bitolia, cînd e zi fără ceață deosebeștĭ bine cu ochiul liber casele albe și frumoase, așezate solid pe un tăpșan ce le-a dăruit bătrînul munte *Peristera*, precum ceĭ din Tîrnova și Magarova văd limpede întreaga Bitolie, cu mulțimea sa de pomĭ roditorĭ, cu întinsele și numeroasele sale grădinĭ, cu înaltele minaretur̆ ale moscheilor.

Dar apropierea devine maĭ pronunțată și din alt punct de vedere. Cine esă din Bitolia într-o Lunĭ în zorĭ de zi la marginea apusană a orașuluĭ, e tare impresionat de puternicul șivoiŭ omenesc ce intră în oraș,

Puţinĭ călarĭ, cei mai mulţĭ pe jos, tinerĭ, bărbaţĭ în vîrstă, bătrînĭ gîrboviţĭ de anĭ, e o emigraţiune în masă. Şi toţĭ sînt veselĭ, vorbăreţĭ, sgomotoşĭ, rumenĭ la faţă, plinĭ de sănătate şi vioiciune.

Iar dacă eştĭ şi Romîn, atuncĭ eştĭ şi maĭ plăcut impresionat, constatînd cu un sentiment de mîndrie naţională, că această masă de oamenĭ vorbeşte limba ta.

Eĭ bine, toţĭ aceştia sînt Romîniĭ din Tîrnova şi Magarova (maĭ puţinĭ şi din Nijopoli), carĭ se coboară la Bitolia, pentru a se reîntoarce tocmaĭ peste 6 zile, adică Sîmbătă seara. La Bitolia îşĭ aŭ afacerile, acolo îşĭ ţin prăvăliile, acolo îşĭ aŭ cîte-o odaie de dormit de-asupra prăvălieĭ. Şi după 6 zile de muncă continuă iarăşĭ cu toţiĭ, de data aceasta maĭ veselĭ, se duc în ajunul Duminiceĭ la vetrele lor.

Intîmplarea a făcut, ca tocmaĭ în ziua de Sîmbătă să mă duc şi să mă întorc din aceste comune.

Trăsura duruia zgomotos şi ne zguduia puternic. Şoseaua nu era tocmaĭ netedă, petriş noŭ peste care nu se aruncase nāsip. Două rindurĭ de sălciĭ, sădite la distanţe neegale opresc întru cît-va razele arzătoare ale unuĭ soare primăvăratic.

Pe tot parcursul nicĭ ţipenie de om: e încă prea de vreme şi populaţia celor două cumune nu se încumetă ca de dragul loculuĭ natal să-şĭ părăsească trebile şi să tragă obloanele la prăvăliĭ.

La stînga noastră văzduhul e răspicăt de un şuer puternic şi norĭ deşĭ şi negri de fum se înalţă spre cer, iar printre o mulţime de plopĭ piramidalĭ şi alţĭ arborĭ abia se disting nişte case: e satul turco-bulgar *Dihova* cu fabricele sale de găitan şi postavurĭ. Ceva maĭ încolo într-o vale adîncă şi îngustă mărginită de Peristera şi o ramificaţiune a luĭ e comuna romînească Nijopoli, în care soarele răsare tîrziŭ şi apune repede.

La dreapta şerpueşte şoseaua cea mare, artera principală a Bitolieĭ, care leagă acest oraş pe de o parte cu ţărmurile bogate în mălinĭ ale MăreĭAdriatice pe de alta cu acelea ale Măreĭ Egee, unde cresc lămîiĭ şi portocaliĭ. Acesta e vechiul drum roman *Via Egnatia*, care de ar vorbi, ar spune multe de neînfrînţiĭ

legionarii ai Romei. In fund orizontul e mărginit de două vîrfuri ascuţite de munţi, acolo între ei se resfiră mîndra comună romînească *Gopezi*.

Dar trăsura înaintează mereŭ şi iată că ne apropiem de *Tîrnova*, localitate de două ori preţioasă pentru noi, întîiŭ că e romînească şi al doilea, pentru că de aci a pornit lumina binefăcătoare a culturei romîneşti în Macedonia. Aci, în Tîrnova, acu 40 de ani primul apostol al romînizmului, bătrînul *Dumitru Atanasescu*, plin de entuziasm şi de speranţă în izbîndă, a pus cele dintîi temelii romîneşti şi dintr-o şcoală mică, scundă, el a predicat dreptatea şi adevărul. Puţini l-aŭ ascultat şi s-aŭ inspirat de cuvîntul săŭ profetic, cei mai mulţi l-aŭ hulit, aŭ aruncat cu pietre în el, l-aŭ prigonit şi l-aŭ închis. Rătăcirea oamenilor era prea mare, prea adîncă, data de prea multă vreme pentru ca un om, care n-avea altă armă de cît dreptatea cauzei sale, să o poată risipi dintr-o dată.

Ori-cum sămînţa aruncată n-a căzut pe pietre şi la drum. Ea a încolţit şi încet, dar sigur, a început să-şi dea roadele sale.

Incerci, însă o impresiune cam deprimantă, cînd înainte de a intra în comună prin poarta cea mare a mînătirei *Adormirea Maicei Domnului* — constaţi, că nefastul grecizm e încă a tot puternic şi îşi manifestă tăria sub toate formele. Aşa, la cîţi-va paşi mai în jos de mînăstire e o fîntînă mare, a cărei apă ci-că e făcătoare de minuni, vindecînd pe mulţi ce sufăr de boli, faţă de cari ştiinţa omenească e încă neputincioasă. Ei bine, pe frontispiciul acestei fîntîni staŭ scrise obraznic cu litere de un cot cuvintele: *I zoodòhos pighi* (fîntîna dătătoare de viaţă).

In afară de această inscripţie, care te lămureşte asupra sentimentelor majorităţii lncuitorilor din Tîrnova, fîntîna mai poartă pe dînsa urmele turburărilor sîngeroase din vara trecută: sute şi sute de gloanţe aŭ găurit o în toate sensurile.

Intrăm în spaţioasa curte a mînsătirei. La stînga grămezi de marmoră îţi opresc un moment privirea. Acolo e cimitirul.

Intr-un locaş sfînt, cum e mînăstirea, involuntar gîndul se înalţă în alte sfere şi o vizită în cimitir ţi-e impusă dintr-un sentiment de evlavie religioasă.

Un mormînt înalt, tot în marmoră albă curată şi cu un frumos chip de înger sculptat te atrage spre el. De sigur că e al vre-unuî bogătaş. Pe piatra de deasupra spune, că sub dînsul zace un tînăr de 25 anî, căsătorit de 6 lunî. E şi o mică schiţă biografică în versurî. Şi mormîntul e frumos şi versurile sînt măiestrit făcute, dar n-aŭ pentru mine de cît un singur cusur; sînt scrise în greceşte în acest centru pur romînesc şi încă într-o grecească, care nu maî e vorbită de cel puţin două miî de anî încoace.

Alăturî alt mormînt, de asemenea luxos făcut, dar cu inscripţia iarăşî grecească. Maî încolo tot aşa.

Un sentiment de tristeţă îmî copleşeşte sufletul.

— Dar cine a stricat aşa mormîntul acesta, îmî strigă simpaticul meŭ tovarăş de drum?

M-apropiî şi fac o constatare, care a adăugat mult la sentimentele mele triste.

In adevăr, văd înainte-mî un mormînt, care trebuia să fi fost foarte măreţ la început, dar pe care răutatea omenească îl distrusese şi-l redusesă la rămăşiţe lamentabile. Mă plec maî în jos, ca să descifrez inscripţia şi atuncî daŭ de cheia enigmeî. Opera de distruge barbară era pricinuită din faptul, că inscripţia era romînească, că sub el zăcea o fiinţă preţioasă pentru noî, mormîntul soţieî a în vecî neuitatuluî *Apostol Mărgărit.*

Crucea de la cap e prefăcută în ţăndurî, piatra care poartă inscripţia, e în două bucăţî, însăşî literile sînt stricate şi aduse în stare de a fi greŭ de citit.

Cu marî opintirî am putut descifra cele două strofe. Le transcriŭ aci, pentru că sînt convins, că hîrtia le va păstra maî bine de cît bucata de marmoră în care aŭ fost sculptate.

Amărîte călător!
Vino să-ţî spun cu dor,
Că şi eŭ am fost în lume,
Ca şi tine cu bun nume.
Trista moarte ce-a venit
Făr' de milă m-a rîpit.

Vai de mine! am lăsat
Un scump fiŭ întristat.
Adio, fiica mea Marie,
Nepoţi Mărgărit şi Emilie,
Iar pe tine, soţul meŭ,
Să te ţie Dumnezeŭ.

Peste un an, în deosebĭ cu furia nechibzuită, deslănţuită acum în urmă în contra a tot ce e romînesc, din aceste versurĭ, cum și din întregul mormînt, nu cred să rămînă nicĭ urme cît de slabe.

Dar iată, la depărtare de cîţĭ-va pașĭ alte morminte aduse în aceiașĭ stare de mînĭ sacrilege. Şi la ele pietrele sînt prefăcute în bucăţĭ și aruncate pe jos și la ele crucile sînt numaĭ ţăndurĭ.

Pricina a fost aceiașĭ: purtaŭ și dînsele inscripţiĭ romîneștĭ și nelegiuiţiĭ lor profanatorĭ aŭ socotit, că dispărînd ele va dispare și mîndrul neam aromînesc.

Bieţiĭ Romînĭ! Nicĭ în mormînt nu sînt lăsaţĭ în pace, nu m-am putut opri de a exclama.

Şi ceia ce e maĭ dureros, este faptul, că autoriĭ acestor fără-de-legĭ aŭ fost, de sigur, tot oamenĭ de acelaș neam cu aciia, asupra cărora îșĭ descărcaŭ în chip așa de puţin omenos o ură neînţeleasă.

La eșirea din cimitir un popă bătrîn ne iese întru întimpinare.

— *Bună-ţĭ-oara* (bună vreme), *părinte!*

Dar părintele se uită crunt la noĭ și abea răspunde la salutul nostru prin o slabă clătinare din cap.

Evident, că și el suferia de aceiașĭ boală, de aceișĭ *manie*, care ţine încă în mrejele sale pe majoritatea conaţionalilor noștri. Era, adică, bătrînul preot un *grecoman* îndîrjit și aniĭ în loc de a-l vindeca îĭ agravaseră boala.

In curtea bisericeĭ multe femeĭ, care după accentul vorbeĭ și după îmbrăcăminte se cunoșteaŭ că sînt din comunele romîneștĭ din apropiere *Nijopole*, *Moloviște* și *Gopeşĭ*. De mînă ele ţineaŭ, care o fată tînără, dar palidă și sleită de viaţă, care un băiat, ofilit și istovit de boală, care vr-un moșneag paralitic. Ele și-aŭ părăsit vetrele și aŭ venit aci la *Stă-Mărie*, cum îĭ zi-

cem noĭ mînăstireĭ, ca să capete de la Maica Domnuluĭ tămăduirea boalelor, de cari sufăr ființele, ce le sînt atît de dragĭ.

In toată Macedonia și chiar dincolo de hotarele eĭ S-ta Maria din Tîrnova se bucură de renumele, că ia vindecă tot soiul de suferințe trupeștĭ și sufleteștĭ și oamenii vin acolo din depărtărĭ marĭ.

De asemenea din cauza aeruluĭ sănătos de munte în timpul vereĭ o bună parte din populația Bitolieĭ se stabilește pentru cîte-va lunĭ acolo.

Drept aceia Epitropia mînăstireĭ a clădit de jur împrejur o mulțime de apartamente.

Iar daniile curg mereŭ din partea creştinilor pioșĭ și ele servesc la înmulțirea averilor mînăstireștĭ, din al căror venit se întreţin școalele și propaganda grecească din Tîrnova.

După o scurtă oprire în lăuntrul biserіceĭ, pe poarta din dos o luăm în sus şi intrăm în comună.

Ceia ce te izbește de la prima vedere este bogăţia de ape curgătoare, ceia ce nu prea întîlneștĭ în comunele romîneştĭ de la munte, și ca urmare firească bogăția de pomĭ roditorĭ, de livezĭ și de grădinĭ de zarzavaturĭ.

De asemenea pe un străin, venit din altă țară de cît Macedonia, l-ar impresiona plăcut casele solide, cochete, aproape toate cu două caturĭ, precum și curățenia gingașă din ele. Toate sînt albe, spoite cu var, și clădite numaĭ în piatră. Așa este la toţĭ Romînii Macedonenĭ

După feliul cum sînt clădite casele, după înfățișarea lor exterioară, după curățenia și ordinea ce domnesc în ele, după frumusețea pitorească și originală a mobilelor, se disting ele de ale tuturor celor-l alte neamurĭ, conlocuitoare cu noĭ, se ghicește, că stăpînitorii lor sînt Romînĭ.

Urcăm într-una. E un drum lung, foarte lung, îngust, dar drept și bine pavat. El taie Tîrnova și două părțĭ aproape egale.

Trecătorii sunt rarĭ. Cîte o femeie mîndră și voinică, care cu mînecele sumese pînă la coate, se duce

să ea apă de la fîntîna din apropiere, cîte o fată tînără și sveltă, care duce *pita* la cuptor și din cînd în cînd cîte vr-un moșneag, care abea își tîrăște bătrînețele.

Copiii sînt la școală, bărbații toți la Bitolia în piața, căreia i-aŭ dat numele: *Vlah-cearși.*

De aceia e atîta liniște și tăcere în comună, de aceia bărbații și flăcăii lipsesc aproape cu desăvîrșire.

Tirnova ca și vecina eĭ Magarova, sînt stînse, moarte 6 zile, pentru ca să reînvieze pline de zgomot și de veselie în ziua de duminică.

Prin fereștĭ și prin portițele intredeschise figurĭ femeieștĭ se uită curioase la noĭ. E o zi de lucru și e o oră neobișnuită.

Ce căutăm, prin urmare, noĭ streinĭ, să turburăm liniștea comuneĭ?

— Sînt doctorĭ, îșĭ șoptesc unele.

— Sînt profesorĭ romînĭ, spun altele.

Iar cînd privirile noastre surprind la poartă orĭ la fereastră vr-o fată maĭ răsărită, aceasta roșindu-se la față, se retrage repede, rușinată. Căcĭ la noĭ fetele cari aŭ atins vrîsta de măritat, nu ĭes prin lume, nu se prea văd pe drumurĭ ziua, și maĭ ales, cînd întîmplător daŭ peste streinĭ, ele caută să se ascundă de privirea lor.

Indărătul nostru, însă, un tînăr nalt și slab nu ne slăbește din vedere. Ișĭ regulează pasul după al nostru ne urmărește pretutindenĭ, devine ca umbra noastră, ca o umbră supărăcioasă.

O cunoștință ce întîmpinăm într-o prăvălie, ne spune că individul cu pricina e unul din institutoriĭ grecĭ din partea loculuĭ și dacă el se ținea așa de mult de urma noastră, aceasta nu dovedea vr-o curiozitate, ci e animat de alte intențiĭ.

In adevăr, ceva maĭ tîrziŭ am constatat efectele intențiilor magistruluĭ elen.

Pînă atuncĭ, însă noĭ înaintăm nepăsatorĭ. Cunoștința întîlnită în prăvalie, se pune la dispoziția noastră, ca să ne servească de *Cicerone.*

— Nu vă abatețĭ puțin pe aicĭ? ne propune dînsul. O să vedețĭ ceva, care o să vă placă.

Intrăm într-o uliţă întortochiată şi aşa de îngustă, că acoperişurile caselor de ambele părţĭ se atingeaŭ şi făceaŭ ca într-însa să domneaăcă un semi-întuneric. In fundul acesteĭ uliţĭ o casă joasă, mică, ameninţînd ruină, făcea o figură tristă şi posomorîtă.

— Ştiţĭ voĭ ce e casa aceasta, ne întrebă prietenul, zimbind foarte semnificativ?

La respunsul nostru negativ, el după ce intenţionat ne lăsă în nedumerire o bună bucată de vreme, ca prin aceasta, distăĭnuirea, ce avea să ne facă, să cîştige în importanţă, ne spuse pe un ton misterios: *acı a fost la inceput scoala romînă,*

Efectul acestor cuvinte a fost puternic. Cuprinşĭ de un fel de frică şi respect am rămas cu toţiĭ pironiţĭ loculuĭ, pe cînd o forţă lăuntrică ne-a împins mîĭnile spre cap şi ne-am descoperit evlavioşĭ înaintea acestuĭ focar de lumină dreaptă şi curată, ce maĭ tîrziŭ s-a împrăştiat în valurĭ puternice asupra iubituluĭ nostru popor romîno-macedonean.

Şi aripile închipuireĭ ne-aŭ dus departe, cu cîte-va zecĭ de anĭ îndărăt, la acele vremurĭ eroice, cînd entuziasmul eră la paroxizm, cînd forţe noĭ clocotea în piepturĭ apostolice, cînd oameniĭ noştri intraŭ în închisorĭ radioşĭ şi cu fruntea în sus, pentru ca să iasă din ele maĭ oţeliţĭ, maĭ hotărîţĭ ca orĭ-cînd să ducă înainte lupta sfîntă pentru triumful măreţuluĭ ideal naţional.

E, oare, depărtarea, care măreşte proporţiile? Sînt oare, taĭnele nepătrunse ale providenţeĭ, care, cînd un popor stă să piară sub genunchiĭ de plumb aĭ vrăjmaşuluĭ, dă unor oamenĭ aleşĭ forţa şi vigoarea cerută pentru ca să lupte cu izbîndă în contra nedreptăţe strigătoare?

Cînd îl întrebĭ pe bătrînul Atanasescu, care astăzĭ e aproape de mormînt, de unde a găsit dînsul putere şi ajutor în gigantica operă de resturnare a uneĭ starĭ de lucrurĭ ce data de maĭ multe viacurĭ, el îşĭ ridică ochiĭ obosiţĭ şi înălţînd spre cer o mînă tremurătoare, îţĭ răspunde: *de acolo!*

Iar alăturĭ de noĭ stă un alt bătrîn, *Gheorghe Delinuşe,* viguros încă, şi care a fost pe vremurĭ cel maĭ

devotat şi maĭ dezinteresat tovarăş de luptă al luĭ A-tanasescu.

Acest Gheorghe Delinuşe a făcut lunĭ întregĭ în închisoare din cauza sentimentelor sale romîneştĭ, a fost bătut şi hulit, avuţia i sa prăpădit, anĭ de zile n-a ştiut ce e liniştea şi totuşĭ astăzĭ, cînd n-are de cît rămăşiţe din viaţa şi din averea sa de altă dată, el nu se plînge, el nu regretă ceia ce a făcut.

Cînd îţĭ povesteşte de suferinţele de la început, faţa i se înviorează, ochiĭ i se aprind, un zimbet senin pluteşte pe buzele sale.

— Mulţumesc luĭ D-zeŭ că m-a învrednicit şi pe mine să pot pune umărul la mişcarea romînească, a-tuncĭ cînd toţĭ Romîniĭ o uraŭ şi o huliaŭ. Dacă am vr-un regret, este acela, că n-am izbutit ca pînă astăzĭ să vie toţĭ fraţiĭ noştri la conştiinţa naţională, Dar mare e D-zeŭ. El, care a vrut ca să fie Romîniĭ pe pămînt, nu-ĭ va lăsa să piară.

Iar în momentul acela ca o dureroasă ironie auzim din depărtare strigăte la adresa noastră.

— *Vlahi! Catirameni Vlahi!* (Romînĭ, afurisiţĭ Romînĭ).

Instinctiv ne întoarcem privirile şi vedem un grup de copiĭ băieţĭ şi fete,elevĭ aĭ şcoalelor greceştĭ. Ceva maĭ departe de dînşiĭ institutorul grec îĭ încuraja prin semne şi prin clătinărĭ din cap.

— Iată, relua bătrînul Delinuşe. De la o vreme încoace numaĭ în asta o duc. E pornită o goană disperată în contra Romînilor. Sînt ordine venite de sus. ca să nu cruţe nicĭ un mijloc pentru nimicirea cauzeĭ romîne.

Dar nu vor izbuti.

Aceasta, însă, îmĭ reaminteşte timpurile de la în-ceput, cu deosebire că atuncĭ furia era mult maĭ tur-bată şi la forţă nu se putea respunde tot prin forţă. Atuncĭ pietrele plouaŭ pe capetele noastre, atuncĭ se dădea foc caselor, viaţa noastră era în pericol per-manent.

— Dar nu vizitaţĭ şcoala noastră din Tîrnova ?

In catul de sus al uneĭ case ţinută cu chirie este

instalată școala, împărțită în 3 marĭ odăĭ de clasă după numărul personaluluĭ didactic. Ca construcție și con. fort lasă destul de dorit, dar totușĭ această impresie se șterge în fața celor 80 de copiĭ, toțĭ rumenĭ la față toțĭ veselĭ, toțĭ cu înfățișarea din cele maĭ inteligente. Numărul Romînilor rătăciți e încă maĭ mare de cît a·cela al ideieĭ naționale, de cît orĭ-cum, avînd în vedere greutățile. piedicile de tot soiul, ce se pun mișcăreĭ romîneștĭ, mijloacele numeroase și puternice, de care dispun vrăjmașiĭ eĭ, această cifră e destul de îmbucurătoare și permite să privim viitorul cu încredere.

Pe cerul senin soarele se apropia din ce în ce spre asfințit, Nu era, decĭ, timp de zăbovit. Am părăsit cu tot regretul școala din Tîrnova și în pașĭ grăbițĭ ne-am îndreptat spre vecina eĭ Magarova.

Drumul urcă mereŭ și suișul e din ce în ce maĭ obositor. Două clădirĭ, care se distingeaŭ de cele-l-alte prin frumuseța lor și prin stilul modern în care eraŭ construite fixează un moment privirile noastre: sînt școalele greceștĭ, înălțate cu obolul rătăciților Romînĭ.

In fața lor strigătul de *Vlahi! Catamirani Vlahi!* se repetă maĭ des și maĭ puternic. Niște vocĭ maĭ groase arătarĭ că și corpul didactic grecesc ținea isonul inconștienților copiĭ.

In sfîrșit ajungem la hotarul dintre cele două comune. Vedem un rîŭ și două podurĭ. Trecĭ peste ele și acum te găseștĭ pe teritoriul Magaroveĭ.

Totușĭ dacă poate fi vr-o deosebire între aceste două comune, carĭ ambele la un loc numără vr-o 8000 locuitorĭ, este în acea că Magaroveniĭ sînt privițĭ ca maĭ inteligențĭ și maĭ intreprinzătorĭ de cît Tîrnoveniĭ, si maĭ bogațĭ de cît dînșiĭ. Urmarea naturală a acestuĭ din urmă lucru este, că în Magarova găseștĭ case maĭ marĭ. maĭ impunătoare, unele adevărate palate.

Atît în Tîrnova cît și în Magarova aŭ imigrat o·dată cu Romîniĭ, orĭ ceva maĭ tîrziŭ de cît dînșiĭ, o numeroasă colonie de Albanejĭ, Din eĭ azĭ n-aŭ remas nicĭ o urmă, nicĭ măcar numele. Cu toțiĭ s-aŭ asimilat în masa poporuluĭ romîn.

Acest proces a avut loc în toate orașele și satele

Macedoniei româneștĭ, pe cînd în Albania s-a întîmplat contrariul: Romînii aŭ fost absorbițĭ în mare parte de Albanejĭ.

Fenomenul acesta prezintă mult interes. In adevăr, față de cele-l-alte neamurĭ, cum ar fi Bulgariĭ bunăoară, Romînii Macedonenĭ aŭ păstrat o atitudine rezervată, disprețuitoare chiar. Nicĭ odată nu s-a văzut un romîn de la noĭ să ceară mîna uneĭ fete bulgare. Prin aceasta el s-ar fi umilit, și-ar fi înjosit neamul și s-ar fi acoperit de rușine în fața conaționalilor săĭ.

Din totdeauna Bulgariĭ aŭ rîvnit la alianța cu Romînii, în care văd un popor maĭ nobil și superior lor în toate privințile. Familia Bulgaruluĭ se consideră ca nobilată, cînd izbutește să introducă în sinul eĭ o fată romîncă.

Acelaș lucru e și cu greciĭ, cu care romîniĭ, orĭ cît de *filelenĭ* ar fi dînșiĭ, dar totușĭ nu intră nicĭ-odată cu dînșiĭ în legăturĭ de căsătorie. Numaĭ un singur caz a uvut loc în orașul *Almiro* din Tesalia și barziĭ necunoscuțĭ aĭ poporuluĭ romîn s-aŭ grăbit să-l strivească prin sarcasmele lor pe acel nechibzuit Romîn, care și-a înjosit neamul, luînd de nevastă pe o grecoaică.

Cu Albanejiĭ, însă, Romîniĭ procedează pe un picior de egalitate. Fata albaneză intră în familiile romîne și vice-versa fără ca vr-una din părțĭ să se socotească umilită.

E aci vocea sîngeluĭ, care vorbește? Este, oare. stima ce-șĭ poartă reciproc aceste două popoare pentru vitejia și cavalerizmul lor? Poate să fie una din ele, pot să fie toate la un loc.

. . . .

Dar ce e această mișcare, ce sînt aceste zgomote ce auzim îndărătul nostru? O, da, am priceput, ce se petrece și în curînd ne-am convins, că maĭ este o mare deosebire între Romîniĭ Tîrnoveĭ și ceĭ aĭ Magaroveĭ unde umblam, rotind privirĭ curioase.

O droaie de copiĭ se țineaŭ după noĭ și strigaŭ, cît le ținea gura, cuvîntul de ordine în contra partizanilor romînizmuluĭ: *Vlahi! Catirameni Vlahi!* Iar uniĭ maĭ înfierbîntațĭ, comiteaŭ și exces de zel, trecînd de la vorbe la fapte, asvîrlind în noĭ cu pietre.

Aşa trebuia să fie, Grecii de mult aŭ proclamat o Magarovă, ca *fortăreaţă a elenizmuluĭ* şi ţinea să dovedească adevărul acestuĭ lucru.

In strigătele, cari mergeaŭ crescendo şi sub ploaia de proiectile, cari din fericire n-atinseră pe nimenĭ, ne abatem la o cunoscută familie romînească. Unicul eĭ copil, o fată de toată frumuseţa în vrîstă de 12—13 anĭ, zăcea bolnavă în pat.

— Trăsni-i-ar D-zeŭ să-ĭ trăsnească, ni se văita tînăra mamă. Dascăliĭ aştia grecĭ sînt maĭ răĭ ca fiarele sělbatice. Aŭ pus pe eleviĭ lor de mi-aŭ prins fata pe drum şi aŭ omorît-o în bătaĭ, pentru că se duce la şcoala romînă. De o săptămînă e bolnavă dusă şi nicĭ nu ştiŭ de scapă cu zile.

Se confirmă încă odată adevărul, că Magarova este fortăreaţa elenizmuluĭ din Macedonia.

Ceva maĭ încolo era şcoala romînă, în care am intrat, orĭ maĭ bine ne am refugiat.

Scoala este un adevărat palat, care domină întreaga Magarovă. N-are de cît două cusururĭ: întîĭ, că nu e proprietatea comunităţiĭ romîne şi al doilea, că e prea mare pentru numărul relativ mic de elevĭ, ce o frecventează.

— Zile grele, ne spune institutorul romîn, plin de amărăciune. Nŭ maĭ putem eşi în voia noastră prin comună, nu maĭ sîntem sigurĭ de viaţă. S-aŭ dezlănţuit asupra tot ce e romînesc furtunĭ teribile. Ne bat copiiĭ, aruncă cu pietre în noĭ, amenință cu moartea pe fruntaşiĭ noştri. Iată, privițĭ cum acu două nopţĭ aŭ spart toate geamurile de la şcoală. Aceiaşĭ devastare acasă la mine şi la casele maĭ multor Romînĭ marcanţĭ.

Era încă o confirmare barbară a adevăruluĭ enunţat maĭ sus.

Atîtea constatărĭ triste ne apasaŭ pe suflet ca o povară grea. Simţeam că ne cuprinde un feliŭ de înăbuşeală în acest oraş în întregime romînesc, dar unde ceĭ ce se afirmaŭ şi voiaŭ să trăiască ca Romînĭ înduraŭ goane aşa de sělbatice.

Am eşit afară din oraş, în partea de sus, pe un deal care e încoronat de o pădure falnică de fagĭ şi de pinĭ.

Apa era rece și aerul sănătos înviora plămînii. Inaintea noastră se desfășura în toată limpezimea și frumuseța ei Bitolia, pierdută printre arbori, cu cele 34 de minareturi, mai încolo bogata și mănoasa ei cîmpie cu sate presarate la distanțe mici, printre cari ca un brîŭ de argint curge lin, aproape nesimțit, vechiul rîŭ *Erigon*.

La stînga noastră o prăpastie adîncă, printre care un torent de apă vuia puternic.

Acolo, în acea prăpastie în vara trecută avusese loc o luptă cruntă, care curmase firul multor vieți. Iar imaginația aprinsă a poporului nostru încă de pe acum s-a pornit în zbor și a făurit legende in legătură cu lupta avută.

Ci-că în fie-care miez de noapte se văd în prăpastie o mulțime de lumini și se aud tînguitoare gemete omenești. Sînt plînsetele celor morți, cari n-aŭ avut parte de înmormîntare.

Iar bătrînul păstor, care ne povestea aceasta, își șterse cu mîneca cămașei două lacrimi, ce curgeaŭ de-alungul obrajilor săi storși de ani și de necazuri.

Avusese, sărmanul, numai un fiŭ, un flăcăŭ neîntrecut în vitejie, și el fu răpus în lupta din prăpastie.

. . . .

Pe cînd soarele apunea maiestos după înaltele vîrfuri albe ale *Peristerei*, noi, luîndu-ne rămas bun de la inimoșii prieteni din Tîrnova și Magarova, am pornit-o înapoi spre Bitolia.

Drumul acum era plin de oameni și de sgomot. Tîrnovenii și Magarovenii se întorceaŭ pe le vetrele lor.

Eraŭ cu toții harnici și aveaŭ sprintenie de căprioară. Dar dacă cu toții ar fi și Romîni buni, ei ar reprezinta o forță, de care s-ar frînge toate opintirile unui vrăjmaș așa de puțin omenos, cum sînt grecii

G. PASCU

Elemente germane în limba romînă

(*Contribuţie lexicologică*)

arvocat s. m. avocat, în Banat (Weigand, Jsb. III 313): Advokat.

băinet s. m., baionetă, în Trans. (Eminescu, Literatura populară, Bucureşti 1902, No. 183): Bajonett.

berbunca în Mold. în izolarea *a bate, a umbla berbunca*=a umbla lela, a hoinări, a vagabonda, cf. *a verbunci*=a umbla în lumea largă>*bărbunc, verbunc* „înrolare; joc ţărănesc"; Werbung, pentru cari V. I. Borcia în Weigand Jsb. X 177, 218.

bleandură, buleandră, fleandură s. f., pl. *blenduri, bulendre, flenduri*. zdreanţă, haină ruptă, haillon, chiffon, guenille, în Mold. *Bleandură* şi *fleandură* formează un dublet: sas. flinder, flander, „ganz zerfetzt," I. Borcia, Deutsche Sprachelemente im Rumänischen, în Weigand, Jsb. X 187, care nu cunoaşte însă formele *buleandră, bleandură*. Em. Grigorovitza, Romînismele în dialectul german al Saşilor din Trans., în Noua Revistă Romînă II 343 *a* deosebeşte pe *buleadră* de *fleandură* şi propune pentru *buleandră* pe germ. Plunder, iar pentru *fleandură* pe germ. Flanderu, nume ce-şi dădeau Saşii într'o vreme, arătînd prin aceasta că ei sunt veniţi din regiunile Rinului dinspre Flandra. „Infăţişarea sărăcăcioasă a invadatorilor l-a putut face lesne pe romîn să creeze din acest nume o vorbă batjucuritoare *fleandură* care a rămas în popor, pe cînd numele originar s'a stîns în gura celor ce l-au adus cu sine." In realitate lucrul e mai simplu, adică aşa precum am admis noi mai sus.

brac şi *brah* s. eterog., pl. --uri, débris, rebut; objets de rebut: Brack. De aici *a brăcui* „a alege bracurile (animalele sau lucrurile rele) deoparte din cele bune"

în munții Sucevei, Șezăt. V, 39 și *brăcuit* „ceva din care s-au scos bracurile,“ ibid. V, 39.

bubi, bubică s. m., nume de cîne: Bube „garçon, enfant.“

bucșă s. f. partea de fier ce căptușește pe dinăuntru bulucul roții la car, în Mold. (Săghinescu, Vocabular romînesc, Iașî 1901, pag. 149 și Șezătoarea V, 39): Büchse „boîte, douille.“ Din înțelesul de „cutie“ s'a dezvoltat vb. *bucșesc* „remplir:“ haină bucșită de colb, șură bucșită de lemne.

braiste, v. fraî.

brutar s. m. pitar, în Munt.: Brod. „pîne“ + —ár, cf. *abșidar* s. m. soldat congediat, în Trans. > Abschied + —ár, Em. Grigorovitza. noua Revistă Romînă II 347 *a*. De la *brutar* s. a derivat *brutărie*, s. f. pitărie.

caîa s. f., pl. cuîŭ — sînt maî multe — cu care se prinde potcoava de copita caluluî, fr. clou à fer ou de maréchal, clou à cheval, germ. Hufnagel. Cuvîntul a dat mult de gîndit și discuțiea s'a învîrtit împrejurul a două etimologiî: lat.* clavella și turc. kaja, v. Sextil Pușcariu în Weigand, Jsb. VIII, 170. Niciuna din aceste două etimologiî nu satisfac însă: împotriva celeî dintăî se opune și sensul și alunecarea sunetuluî; împotriva celeî de a doua, sensul. Etimologiea acestuî cuvînt este germ. Keil, pl. Keile „cuîŭ:“ din pluralul Keile s'a făcut pl. *Caîele*, de unde, prin analogia cuvintelor de felul *stele stea, nuîele nuîa, vergele vergea* etc., s-a făcut singularul *caîa*; fig. *a atinge pe cine-va cu caîaŭa* = a lovi pe cine-va unde-l doare. Expresia provine, după cum ușor se-nțelege, din vorbirea fîerarilor.

cald ad., frig, în Mold., în izolarea *cald nemțesc* = frig: Kalt „frig.“

chit s. m., întreb. numaî la sg., materialul cu care se lipește gîamul pe lîngă privaz, făcut din praf de cridă și oloiŭ, în Mold. (Săghinescu, Voc. rom. 88): Kitt „ciment, mastic.“

chix s. eterog., pl. —urî greșală, faux coup, în Mold., în izolarea *a da chix* = a face o ereșală, a face o lovitură greșită: Kicks „faux coup.“ *corajă, curajie* s. f. bonheur, succès, courage, în Banat (Weigand, Jsb. III, 318, 319): Kurage (luat și el din fr. courage).

craițar, crițar, crucer s. m. și *graiță* s. f. o monedă, pe valea Sameșuluĭ și a Tiseĭ (Weigand, Jsb. VI, 76) și *creițar*, în Mold.; Keuzer.

danf s. m. vaporĭ de la mașină și mașina însășĭ: „D. Nae vine la arie tîrziŭ, neamțu așișderea; iar lumea stă și bea titĭun, că dăcă nu umblă *dampfu*....," Zamfirescu, Viața la țară, pag. 83 în ed. Bibliot. p. toțĭ. Et.: Dampf „vapeur."

danț s. eterog., pl. - urĭ, dans: Tanz. De-aicĭ *dănțuesc* „dansez."

fald s. eterog., pl. —urĭ, pli, replis: Falte. După pluralul *faldurĭ* s-a făcut un sg. *faldur.*

falș ad. faux: falch. In Banat (Weigand, Jsb. III, 315) se spune maĭ ales despre banĭ.

federvais s. m., întreb. numaĭ la sg., un praf de culoare albă pe care ciubotariĭ îl pun în cĭuboțele nouă, pentru ca acestea să între maĭ bine în picĭor, în Mold.: Federweiss" chaux sulfatée fibreuse."

felșter, fliușter s. m., pădurarĭŭ, în Mold.: Foester.

ferbelesc ob. văpsesc, boesc, în Banat (Eminescu, Literat. populară, No. 191): färben.

flaĭflucter s. m. blăstămat, ticălos (termiu de ocară), în Mold.: verfluchter.

fleac s. eterog. pl. —urĭ bagetelle, vétille: flach „lat. peu profond, superficiel."

fleandură, v. buleandă.

fleșteresc vb. pavez: drumu-ĭ lung și fleșterît, Banat (Eminescu, Liter. pop. No. 191): pflastern.

flintă s. f. fusil: Flinte.

flĭușter, v. felșter.

flĭuștĭuc s. m., întreb. numaĭ la sg., gustare din răpegiune, mîncare pe apucatele, sm. zacuscă, în Mold. (Săghinescu, vocabular romînescu, 54): Truhstück.

fondrocaș, v. vandrolaș.

fraĭ s. și adv., liber, libertate: ĭ-am dat fraĭ = l-am lasat liber, l-am pus în libertate, în munțiĭ Suceviĭ, Șezătoarea, V, 73, și în general prin Moldova de nord: frei „libre." Din *fraĭ* + *—iște* avem *fraiște, hraiște, vraiște, braiște* ad. și adv. care se spune: a) cînd ușile orĭ ferestile sunt deschise în lăturĭ: „De m-aș hi culcat în mijlocu păduriĭ orĭ cu *ușa vraiște*, eu habar n-aveam,"

Zamfirescu, Viața la țară pag. 198 în Bibliot. p. toți. „Cînd daŭ să trec maĭdanul, văz lumină la ferestrele de din dos ale luĭ d. Nae Cațavencu, și *ferestrele vraiște*," Caragiale, Teatru I, 106; b) apoĭ, în general, deschis: „*Fînăriea era vraiște*, așa că toate vitele din sat se hrăneau ĭarnă din clăile lor," Zamfirescu, op. cit. 60, c) în sfîrșit, în dezordine, în neregulă: „Lînga soba care-ĭ maĭ totdeauna rece sunt aruncate *vraiște* țoale vechĭ, care miroasă a bolnav" Vlahuță, Clipe de liniște, 167. Pentru *—iște*, cf. trans. *ariște* „Gefängnis, Arrest" > Arrest + —iște, I. Borcia în Weigand, Jsb. X, 176.

fund s. eterog., pl. —urĭ, pachet de lumînărĭ, în Mold.: Pfund „livre, demi-kilo," pentru-că pachetele de lumînărĭ cari se aduceau la început erau de jumatate de chilogram.

gheneral s. m. general, în Trans. (Eminescu, Lit. pop. No. 179) și Romîniea: General. *Dinărariŭ marș* în Trans. (Eminescu, Lit. pop. 184): General marsch.

graiță, v. craițar.

gumilastru s. m. în Banat (Weigand, Jsb. III, 316): Gummi.

hăcuesc vb. de conj. IV, toc carnea, în Mold.: hacken.

hraiște s. f. în Mold., v. fraĭ.

hunsfut s. m. Ciuf, om fără căpătăĭŭ, curvar, în munțiĭ Suceveĭ, Șezătoarea V, 100: Hundsfott „coquin, misérable, canaille, lâche, poltron."

jandar, s. m., pe valea Someșuluĭ și a Tiseĭ (Weigand Jsb. VI, 82): Gendarm; mold. *jăndariŭ* este fr. Gens d'armes.

jmalț, jumalț s. eterog., pl. —urĭ, în Mold.: Schmalz.

lărmuedz ob. în Banat (Weigand, Jsb. III, 320): mache Lärm.

leotă s. f., întreb. numaĭ la sg., mulțime de copiĭ: „Florica, biata fată, cosea și croea pe capete; dar de unde să poțĭ răzbi cu două mînĭ atîta *leotă*?," Convorb. Liter. 1902, 60: Leute „oamenĭ, mulțime."

luft s. m. curentul ce se formează prin deschiderea supapeĭ de la portița sobeĭ pentru a se aprinde focul (locul deschis în sobă pe unde esă fumul), în Mold. (Săghinescu, Vocabular rom. 59): Luft „aĭer."

mașinistru s. m. în Mold.: Maschinenmeister. După analogia acestuĭ cuvînt s-a făcut *fochistru* > foc.

maşînă, s. f. în Banat (Weigand, Jsb. III, 320): Maschine.

mişmaş s. eterog., pl. —urĭ a) vin amestecat cu borvis: Mischmasch; apoĭ în genere b) amestec, pîle-mêle.

mitel s. m. literă tiparnică mare, superioară caracterului numit cicero (Săghinescu, Vocabular romînesc 60): Mittel.

moşandă, mocşandră, s. f. în Banat (Weigand, Jsb. III, 321): Markscheide.

neĭfărţ s. m. în Banat (Weigand, Jsb. III, 322): Neugewürz „gestossener Pfeffer."

nix adv. nimic: nichts.

obărchelner s. m. premier garçon ou sommelier, garçon-chef: Oberkelner.

obărliht s. eterog., pl. – e gĭamul cel mic de deasupra celuĭ mare la fereastră, la uşă (Săghinescu, Vobabular rom. 58): Oberlicht.

obeşter s. m. în Trans. (Eminescu, Literat. populară 58): Oberst (în limba soldaţilor).

oboiŭ s. eterog., pl. —e: Hoboe (din fr. hautbois).

pac s. eterog., pl. —urĭ, paquet: *un pac de titĭun*, popular în Mold.: Pack.

pălos şi *păloş*, pl. *păloasă* s. eterog. în Banat (Weigand, Jsb. III, 324): Pallasch.

piromită s. f., piramide, în Trans. (Eminescu, Lit. pop. 58): Piramide.

potică s. f. pe valea Sameşuluĭ şi a Tiseĭ (Weigand, Jsb. VI, 79): Apotheke.

puşculiţă s. f. cutie, ulcică în care copiiĭ îşĭ strîng paralele, în Mold.: Büchse „cutie," derivat prin etimologie populară de la *puşcă*.

rampaş s. m. în Banat (Weigand, Jsb. III, 325): Rampasch.

rapiţă, s. f. Rapps „colza."

rochie s. f. jupe, robe, în Mold.: Rock.

rolă s. f. partea interioară a pliteĭ, în formă de cameră, întrebuinţată la copt fripturĭ, aluaturĭ, în Mold.: Rolle „rouleau sécheur."

scrofurĭ s. f. pl. écrouelles, în Mold.: Scrofeln; *scrofulos* ad. bolnav de scrofurĭ. Se confundă, prin etimologie populară, cu *scrupulos*: „Poftiţĭ, coone Niculc,

zice Pristanda luĭ Cațavencu, poftițĭ.... și, zaŭ, să pardonațĭ, în considerațiea misieĭ mele, care ordonă să fim *scrofuloşĭ* de datorie," Caragiale, Teatru I, 156.

sfănțug s. m., în Trans. (Eminescu, Liter. pop. No. 177): Franzose.

stiglete s. m. pl. *stiglețĭ*, în Mold., v. *stigliț*.

struț s. m. bouquet, în Trans. Straus.

şafăr s. m. cinic, neruşinat, în munțiĭ Suceveĭ, Șezătoarea V, 125: Schaffer; de-aicĭ *şufurluesc* = fur, în Mold.

şahăr-mahăr s. m., întreb. numaĭ las sg., şmichirie în Mold.: Schacher „marché usuraire, juiverie" + Macher „faiseur."

şfarț s. eterog., pl. —urĭ cafea neagră, în Mold.: Schwarz-Cafée.

şlaĭzin s. m. instrument de fier al tinichigiuluĭ cu care sprijină coama tableĭ pe acoperemînt, bătînd cu ciocanul de lemn în ea spre a se muchĭa, în Mold. (Săghinescu, Vocab. rom. 69): Schleifzug „outils de l'emouleur, enrayure."

şleaf ad. sec, secat în Munt.: „cînd balhuĭul (baltă, nu-ĭ adînc, ci de 1—2 d. m., se chĭamă *şleaf* saŭ turbucală," Hĭjdaŭ, Etym. 2340: schlaff „détendu, relâché) lâche, mou, flasque".

şleampă s. f. femme malpropre, în Mold.: Schlampe.

şlep s. eterog., pl. —urĭ: Schleppe.

şluf s. m. a face şluf = a dormi: Schlaf „somn."

şmalț, v. jmalț.

şmecher s. m. flatteur, adulateur, flagorneur; roué în Mold.: Schmeicheler; *şmichirie* „flatterie, adulation, flagornerie, rourie, supercherie > şmecher + —ie.

şmigă s. f. instrument teslâresc, un fel de colțar cu plăsele, care se întinde după trebuință, în Mold. (Săghinescu, Vocab. rom. 70): „Schmiege" équerre à mitre; fausse équerre,, équerre pliante, „sauterelle."

şmuțig ad. de caracter murdar, scîrnav, urît, în Mold. (Săghinescu, Voc. rom. 70): schmutzig.

şoaldă s. f. înşelăciune: *umblă cu şoalda*, în Mold.: Schuld „vină."

şofeĭŭ s. m. ciutură, în Banat (Weigand, Jsb. III

328 *a*): *şof* —+—*éŭ*, rad. *şof*— trebue pus în legătură cu schöpfen „puiser, a scoate apă,“ Schöpfeimer „ciutură.“

şoltic ad. priceput la înşelăciune, cel ce umblă cu şoalda, în Mold.: Schuldig „vinovat.“

şorof în Banat (Weigand, Jsb. III 328 *a*) şi *şurub* în Mold., s. eterog., pl. *şuruburĭ*: Schraube; *şurubărie* s. f. chichiţă, şmichirie, în Mold.> şurub + —ărie.

şpeĭtăr adv.: *maĭ şpeĭtăr* = maĭ rabdă, maĭ puneţĭ pofta în cuĭŭ, în Mold.: späteru maĭ târziu.“

şpitaĭ, pe valea Sameşuluĭ şi Tiseĭ (Weigand, Jsb. VI, 80) şi *şpital* s. eterog., pl. —urĭ în Mold.: Spital.

şpiţărie s. f. pharmacie, în Mold.: Spizerei „épice, aromate;“ *şpiţăr* „pharmacien.“

şpor s. m. pl. —ĭ, în Mold.: Sporn „éperon.“

şpriţ s. eterog., pl. —urĭ a) amestec de vin cu sodă; b) amestec de var cu năsip, în părţĭ egale, muĭat cu apă şi aruncat pe pereţĭ ca tencuĭală, în Mold. (Săghinescu, Vocab. rom. 70): Spritze.

ştaĭf s. eterog., pl. —urĭ adausul pe dinăuntru la încălţaminte împrejurul călcâĭuluĭ ca întăritură, în Mold. (Săghinescu Voc. rom. 70): Steife „Stoff womit man Zeuge steif macht.“

ştampilă s. f. timbre, marque partiquliere que chaque bureau de poste imprime sur les lettres, în Mold.: Stempel.

ştangă s. f., pl. ştăngĭ: Stange „perche, barre.“

stigliţ s. m. în Banat (Weigand, Jsb. III 328 *a*) şi *stiglete* în Mold.: Stieglitz „chardonneret.“

ştoc s. eterog., pl. —urĭ: Stock „capital.“

ştreang, s. eterog., pl. —urĭ, curea saŭ frînghie — sînt cîte două — aninată la orcic şi de care trag caiĭ la trăsură: Strang „corde, cordon, trait.“

ştroh s. m., întreb. numaĭ la sg., sfărmaturĭ de fîn uscat, în Mold., Şezăt. V, 125: Stroh „paille.“

ştuc, ştĭuc s. eterog., pl. —urĭ, în Mold.: Stuck „stuc, mortier fait de marbre blanc pulvérisé et de chaux.“

ştudent s. m. în Mold.: Student.

şurub, v. şorob.

şufurluesc vb., v. şafăr.

tambur s. m, în Trans. (Eminescu, Literat. pop. No. 176): Tambour.

tas s. m. în Trans. (Eminescu, Lit. pop. No. 271): Tasse „tasse, coupe."

taşcă, v. tăşue.

tăşue s. f. bourse de cuir pe valea Sameşuluĭ şi a Tiseĭ (Weigand, Jsb. VI, 81): Tasche „buzunar, pungă, sac" + —úĭe. Probabil tot de la Tasche este şi *taşcă* s. f. sacoche, gibecière, în Mold.

tăşulcă, s. f. popular în Mold. şi *teşilă* s. f. în Banat (dicţionar circa 1670) cu acelaş înţeles ca şi *tăşue*: Täschel, diminut. de la Tasche.

tragă s. f. civière, brancard pour des fardeaux, popular în Mold.: Trage.

trap s. şi adv., fr. trot.: *în trapul cailor, la trap*, în Mold.: Trab.

tregher s. m. în Mold.: Träger.

troc s. eterog., pl. —urĭ, căuş fără coadă, în Mold. şi *trocan*, vas de lemn în formă de covată întrebuinţat la facerea pîneĭ, în Mold. (Săghinescu, Vocab. rom 73): Trog.

trupa s. f. în Banat (Weigand, Jsb. III 329 *a*): Truppe.

ţărcălan s. eterog., pl. —e cercle, în Mold.: Zirkel „cercle" + —ăn.

ţel s. eterog., pl. —urĭ bout, pointe: Ziel.

ţiteră s. f., în Mold.: Zither.

ţîguĭŭ s. m. ied de un an, în Banat (Weigand, Jsb. III 329 *a*): Ziege „capră" + —uĭŭ.

ţuhaus s. m., întreb. numaĭ la sg., arest milităresc: „Auzĭ, D-ta, să-mĭ vorbească de libertate, tocmaĭ cînd ştiea că vin de la *ţuhaus*!...," Conv. Liter. XXXIV, 444: Zuhause „chez soi."

vagmistru s. m. serjent major în arma cavaleriei şi artileriei: Wagenmeister „vaguemestre."

vondrolaş, fondrocaş, vîndraş s. m. în Banat (Weigand, Jsb. III 330 *b*): Handwerksbursche, Wanderbursche.

vax s. eterog., pl. —urĭ cirage: Wachs „cire."

vinţeler s. m. în Banat (Weigand, Jsb. III 330): Weinzeidler „surveilant, inspecteur".

vîndraş, v. vandrolaş.

vraişte, v. fraĭ.

Cuvintele transilvanene le-am dat după (Weigand,

Jsb. III Glossar, VI Glossar și M. Eminescu, Literatura populară, Bucureștĭ 1903. Cuvintele moldovenești le-am dat după Șezătoarea V Glossar din Munțiĭ Suceviĭ; V. Săghinescu, Vocabular romînesc Iașĭ 1901, precum și după proprie experiență. Tot după proprie experiență sînt date și cele vreocîteva cuvinte muntenești. In sfîrșit sînt vreocîteva citațiĭ și din autoriĭ romînĭ. Dintre cuvintele moldoveneștĭ date maĭ sus, în afară de cele din Șezătoarea, sînt a) numaĭ populare *pac, tășulcă tragă, troc, trocan;* b) se întrebuințează și la tîrg și la țară: *buleandră, felșter, flintă, fraĭ, fraiște, hăcuesc, mașinistru, rapiță, stiglete, spital, spiţerie, streang trap, țarcalan, vax*; precum și cuvintele tehnice: *caĭa chit, danf, federvais, mitel, slaĭzin, smigă, slep, staĭf*; c) restul cuvintelor se întrebuințează aproape numaĭ la tîrg și numaĭ în conversațiea familiară.

G. NETHER

INTUNERICUL

D. Cehov.—Traducere din limba rusască.

O muscă de mărime mijlocie s-a rătăcit în nasul substitutuluĭ de procuror consilierul de curte Gaghin. Orĭ împinsă de curiozitate, orĭ poate a ajuns acolo din ușurință saŭ din cauza întunericuluĭ, destul că nasul n-a putut suferi prezența unuĭ corp străin și de aceia Gaghin strănută și strănută bine de tot, cu o putere și un zgomot așa de mare, în cît patul s-a cutremurat lăsînd impresia uneĭ plesniturĭ. Soția luĭ Gaghin, Maria Mihailovna, o blondină chipeșă și plină de viață s-a zguduit asemenea și s-a trezit. Ea se uita prin întuneric, scoase un oftat și se întoarse pe cealaltă parte. După vre-o cincĭ minute se întoarce încă odată, închide maĭ tare ochiĭ, însă somnul nu-ĭ maĭ revenea. Oftînd și învirtindu-se cînd pe o parte cînd pe alta se necăjea în zadar să doarmă. La urma urmeĭ se ridică, se scoală din pat și luînd papuciĭ în picioare se duse la fereastră.

In curte era intuneric. Se vedeaŭ numaĭ siluetele copacilor şi acoperişurile întunecoase ale hambarelor. Răsăritul se arată în mod palid şi chiar această paliditate căta a fi acoperită de norĭ. In aerul adormit şi adîncit în ceaţă, era o linişte complectă. Chiar şi strejărul de noapte tăcuse, el care e plătit a turbura liniştea nopţeĭ, tăcuse şi cucuveaua, unica pasere salbatică, care nu se fereşte de vecinătatea cu locuitoriĭ vilelor, veniţĭ în viligiatură. Dar însă-şĭ Maria Mihalovna a turburat liniştea. Stînd la fereastră şi uitîndu-se in curte, de odată dete un ţipet. I se părea că vede o figură întunecoasă, care venea din spre florăria de lingă plopul cel subţire. Intăĭ crezu că e vre o vacă sau vre-un cal, dar după ce-şĭ maĭ şterse ochiĭ, putu distinge contururile unuĭ om. După aceia i se păru că acea figură sinistră s-a apropiat de fereastra bucătărieĭ, şi după ce stătu puţin, poate fiind-că era indecis, sue un picior.... şi dispare în obscuritate, «Hoţĭ» gîndi ea şi o paloare de moarte se întinse pe faţa eĭ.

Intr-o clipă şi-a zugrăvit în imaginaţiunea eĭ tabloul de care se tem aşa de mult viligiatoriĭ. Hoţul intră pe fereastră in bucătărie, din bucătărie în sala de mîncare... argintăria în dulap... apoĭ în dormitor... topor... figură de talhar.... obiecte preţioase...

Genunchiĭ ĭĭ tramuraŭ şi prin spate parcă-ĭ treceaŭ furnicĭ. Vasile! strigă ea scuturînd pe barbatul său. Basil! Vasile Procosicĭ!

Ah, Doamne, parcă-ĭ mort! Deşteaptă-te Basil, te conjur!

N-n? murmură substitutul întinzîndu-se şi căscînd oribil.

Deşteaptă-te, pentru D-zeu! In bucătăria noastră a intrat un hoţ. Stînd lîngă fereastră şi uitîndu-mă afară, văd că cine-va a intrat pe geam în bucătărie. Din bucătărie va veni în sufragerie.... lingurile sînt în dulap! Basil! La Maria Egorovna anul trecut, tot aşa aŭ făcut hoţiĭ.

„Ce... Ce vreĭ?

«Doamne nicĭ macar nu mă aude! Da înţelege odată, sta-«tue ce eştĭ, că am văzut chiar acum, cum a intrat pe fereastră «în bucătărie, un om!

«Pelaghia are să se sperie... şi argintăria e în dulap!

«Fleacurĭ!

«Basil, eştĭ insuportabil! Eu îţĭ vorbesc de primejdie şi tu «dormĭ şi mornăeştĭ! Ce maĭ vreĭ! Vreĭ să ne prade şi să ne «omoare?

Substitutul se ridică încet și se așază pe pat continuînd a casca.

«Dracul știe ce fel de ființe sînteți voĭ! spuse el încet. «Nicĭ noaptea nu te lasă în pace? Să mă trezească pentru «fleacurĭ!

«Dar mă jur, Basil, că am văzut, cum s-a suit un om pe «fereastră.

«Eĭ, apoĭ ce? Lasă să intre.... E pe semne un pompier «care face o vizită Pelaghieĭ.

«Ce...e...e? Ce-aĭ spus?!

«Am spus că un pompier face visită Pelaghieĭ.

„Cu atît maĭ raŭ! strigă ea. Aceasta-ĭ maĭ răŭ de cît dacă «era un hoț.

«Nu vreau să sufăr în casa mea așa cinizm!

„Ce maĭ virtute.... ea uită-te... n'am să sufăr cinizmul. Dar «ce vrea să zică cinizmul? De ce să scoțĭ de pe hotare cuvin-«tele pe care nu le înțelegĭ? Asemene lucrurĭ, draga mea, să „fac de cînd e lumea.

«Pentru asta e el pompier, ca să meargă la bucătărese.

«Nu, Basil! Se vede că nu mă cunoștĭ bine! Eu nu pot „să-mĭ închipuesc, că în casa mea ast-fel de...,. ast-fel de.... Ea «dute la moment în bucătărie, și dă-ĭ ordin să plece! La mo-«ment! Iar mîne voĭ spune Pelaghieĭ, să nu-șĭ maĭ permită a-«semenea lucrurĭ. După ce voĭ muri, poțĭ să permițĭ în casa «d-tale asemenea cinisme, dar acum n'aĭ voe. Haĭ! dute.

«Drace?... murmură Gaghin plictisit. Apoĭ, gîndește-te și «cugetă, în creerul tău microscopic de femee, pentru ce să mă «duc acolo?

«Basil, eu leșin!?»

Gaghin scuipă, puse papucĭ în picioare. maĭ scuipă odată și porni spre bucătărie. Era întuneric, ca într-un butoĭ astupat, așa că substitutul merge pe dibuite. In drum dă de ușa came-reĭ copiilor deșteptă pe guvernantă.

Vasile—spune el tu aĭ luat asară halatul meu ca să-l scu-turĭ. Unde-ĭ?

„Eu l'am dat Pelaghieĭ."

Ce-s aceste neregulĭ? De luat luațĭ, dar la loc nu maĭ pu-nețĭ. Acum poftim trebue să umblu fără halat.

După aceia porni la bucătărie, şi se aproprie de locul unde dormea bucătăreasa pe o ladă sub rafturile de tingirĭ.

Pelaghie! strigă el, pipăind să-ĭ găsască umărul şi scuturînd-o puţin.

«Eĭ» Pelaghie! Ce te prefacĭ! Te facĭ că dormĭ! Cine a intrat maĭ adineaorĭ la tine pe fereastră?»

Hm! Sărut mîna! Intrat pe fereastră? Cine să intre? Doar dracul!

«Ce vorbă-ĭ asta, vraĭ să facĭ lucrurile muşama? Spune «maĭ bine aceluĭ mitocan să plece de aicĭ cît iĭ sînt intregĭ cio«lanele. Auzĭ! N-are ce căuta aicĭ:

«Oare d-ta Domnule, eştĭ în toată mintea? Sărut mîna! «Aţĭ găsit o proastă, toată ziulica vă munçeşte, aleargă, nu ştie «de odihnă, şi apoĭ noaptea maĭ aude ast-fel de vorbe. Trăeştĭ «pentru patru ruble pe lună, cu ciaiul şi zaharul tău şi afară de «asta nu maĭ găseştĭ cinste la nimene.

«Am trăit la negustorĭ, dar aşa ruşine n-am păţit.

«Na, na parcă-aĭ fi maica Domnuluĭ! La moment să spele «putina soldăţoiul tău! Auzĭ?

«Nu păcătui Domnule! zise Pelaghia, şi în glasul eĭ se cu«noştea un început de plîns. Domnĭ instruiţĭ.... nobilĭ şi nu pot «să priceapă că la nevoile noastre.... poate.... la viaţa noastră... „şi ea începu a plînge. Pot să ne ofenseze şi nimenĭ nu-ĭ care să ne apere.»

Na....na... mie la urma urmeĭ îmĭ e tot una! Pe mine m-a trimis stăpînă-ta. Despre mine, poţĭ să laşĭ şi pe scaraoţki să intre pe fereastră, mie nu-mĭ pasă.

Substitutuluĭ nu-ĭ ramase alt de cît să recunoască că n-a avut dreptate şi să se întoarcă la soţia sa.

Ascultă Pelaghie—zise el—tu aĭ luat halatul meu să-l scuturĭ. Unde-ĭ.

Ah, Domnule, ertaţi-mă, am uitat să-l pun pe scaun. Iĭ atîrnat de cuĭ lîngă plită.

Gaghin pipăi lîngă plită. găsi halatul, il îmbrăcă şi porni liniştit spre camera de culcare.

Maria Mihalovna după plecarea barbatuluĭ seu, se culcă pe pat şi aşteptă. Treĭ minute a fost liniştită, dar pe urmă a început iarăşĭ a se nelinişti.

«Dar de ce nu maĭ vine, de cînd a plecat!...» Nu-ĭ nimic dacă acolo e acel... cinic, dar dacă e un hoţ? Şi în imaginaţiunea eĭ îşĭ zugrăvise tabloul: barbatul său intră in bucătaria întunecoasă.... lovitura cu măciuca... moare fără să scoată vre-o vorbă....baltă de sînge...

Trec cincĭ minute, cincĭ şi jumatate...în fine aude paşĭ...

Pe frunte i-a eşit sudoare rece.

Basil! strigă ea... Basil!

„Eĭ de ce ţipĭ. Eu-s aicĭ. Te taie cine-va?"

Substitutul se apropie de pat şi se aşază pe marginea luĭ.

Acolo nu-ĭ nimene, zise el, Ţi s-a părut ceva, poţĭ să te linişteştĭ, proasta aceia, Pelaghia ta e tot atît de virtuoasă ca şi stăpîna eĭ.

Ce fricoasă eştĭ tu! Ce...

Şi substitutul a început să necăjască pe femeia sa, se întindea cu glumele căcĭ îĭ se speriase somnul.

Ce fricoasă! rîdea el...Mîne să te ducĭ la doctor să te lecuiască de halucinaţiĭ. Aşa, psihopată cum eştĭ tu.

„Miroase a unsoare"—zise femeia sa. A unsoare sau... a ceapă, a verdeţurĭ.

Mm.... Aşa ceva e în aer. Nu-mĭ maĭ e somn! Iată am să aprind luminarea. Dar unde-s chibriturile? Am să-ţĭ arăt cu ocazia aceasta fotografia procurorului palatului de justiţie. El şi-a luat rămas bun de la noĭ, şi ne-a dat fie-căruia cîte o fotografie de autograf.

Gaghin aprinde de perete un chibrit şi dă foc luminăreĭ. Dar înainte de a maĭ face un pas să aducă fotografia, aude la spatele sale un ţipet pătrunzător. Uitîndu-se înapoĭ vede ochiĭ marĭ a femeeĭ sale, uitîndu-se ţintă la el şi erau plinĭ de mirare, spaimă, mînie....

Tu aĭ desbracat halatul în bucătărie? întrebă ea devenind palidă.

«Dar de ce?»

«Ia uită- ella tine!

Substitutul se uită şi scoase un gemet. Pe umeriĭ luĭ in loc de halat, se întindea mantaua pompieruluĭ. Cum oare s'a pomenit ca pe urmeriĭ seĭ? Pe cînd el deslega aceastä chestiune femeia sa in imaginaţiunea eĭ îşĭ făurea un alt tablou, teribil, imposibil, intuneric, linişte, şopot, etc. etc.

DARI DE SAMĂ

I. Bianu. «Despre introducerea limbei romîneşti în biserica romînilor» discurs de recepţiune, rostit în ziua de 21 Martie 1904 Buc. broşură Preţ. 60 bani.

Supt acest nume d. I. Bianu, noul membru al Academieĭ Romîne, a ţinut cuvintarea d-sale de recepţiune în sinul savantuluĭ corp, tratînd despre introducerea limbeĭ romîne în biserica romînilor. Am cetit cu toată atenţiunea cuvenită interesanta expunere a nouluĭ Academician, şi mărturisim de la început că nu ne-a mulţumit pe deplin nicĭ ca ***întregime de vederi***, nicĭ ca ***unitate*** şi ***sistemă***, şi nicĭ chiar ca ***justeţă de apreciare.***

Iată în scurt care sunt vederile d luĭ Bianu în ceia ce priveşte chestiunea ce-l preocupă. D-sa îşĭ împarte discursul în 4 părţĭ, lăsînd de o parte atît exordiul cît şi peroraţia din cuvîntarea sa ocazională, maĭ ales cînd vorbea faţă fiind şi Regele. In exordiu îşĭ arată excesiva modestie în cuvintele: «nimenĭ nu ştie maĭ bine *de cît* mine cît de puţin am făcut din cît aşĭ fi dorit eu însumĭ şi maĭ ales din cît ar fi trebuit să fac.“ Iar ca trecere la tratare se mărgineşte la vederile Cipariene expuse în discursul său inaugural la Academie în 1867 «jugul despotismuluĭ supt care de seculĭ geme limba romînească.“

In partea întăĭa arată că primele traducerĭ romîneşĭ par a fi făcute în mănăstirile Moldoveneştĭ din sec. al XV-a sub Stefan cel Mare şi anume la Homor (1468), Putna 1470, Pătrăuţiĭ 1478, Sf. Ilie şi *Voroneţul* 1488. Aicĭ pare să se fi tradus *Noul testament* şi *Psaltirea* în graiul de atuncia cu *rotacism* şi că dar „în secolul al XV-lea s'a făcut prima încercare de a se înalţa limba noastră la starea de limbă de carte, de limbă literară.»

In partea II desvoltă avîntul literatureĭ bisericeştĭ în secului al XVI-a prin acţiunea protestanţilor Saşĭ şi Maghiarĭ. (Hanăş Begner, Foro Micloş, Jupan Lucaci Hrăjil, Batăr Criştov) din care uniĭ voevozĭ, alţiĭ simpli nobilĭ Ungurĭ, iar alţiĭ giudeţĭ de Braşov.

Autorul crede că tot impulsul mişcăreĭ literare romîneştĭ din seculul al XVI-a se datoreşte mişcăreĭ protestante şi calvine şi în lupta încinsă între protestanţiĭ Saşĭ şi Ungurĭ d. Bianu vede năzuinţa de întrecere a reformaţilor ardelenĭ în sporul limbeĭ şi cărţilor româneştĭ. Iar ca dovadă că totul s'a datorit înrîurireĭ reformate este că maĭ toate aceste prime traducerĭ şi tipăriturĭ romîneştĭ sunt simple cărţĭ de cetire, de învăţătură, iar nicĭ cum cărţĭ de ritual, de slujbă, afară de încercarea luĭ *Foro Miclăuş* «Tîlcul Evangheliilor» Braşov 1564 „unde ni se dă *Molitvelnicul* tot româneşte."

In partea III-a arată mişcarea literară din secolul al XVII în ţările romîneştĭ, sub lungile domniĭ ale luĭ Mateĭ Basarab şi Vasile Lupu, provocată pe de o parte de înrîurirea covârşioare a luĭ Petru Movilă de la Kiev prin aducerea de tipografiĭ şi deschiderĭ de şcolĭ şi scrierĭ de cărţĭ dogmatice, cum şi de propaganda calvinistă ce o făceau principiĭ Ardelenĭ în frunte cu *Gh. Rákóczi*. Tot răstimpul secol. al XVII îl împarte în 2 perioade: după cele 2 jumătăţĭ: una de la 1600—1659; şi alta de la 1659—1700 luînd ca punct de plecare activitatea literară a luĭ Dosofteĭ.

In jumătatea întăia a secol. al XVII-a, conferenţiarul desbate o veche erezie literară istorică, care şi-a făcut cursul în literatura noastră şi anume că sub domnia luĭ Mateĭ Basarab şi Vasile Lupul, s'ar fi scos din biserică limba slavonă şi s'ar fi înlocuit cu cea romînească. In sprijinirea tezeĭ ce o susţine cu atît succes, d-sa aduce în *anexe* toate părerile curente la istoriciĭ noştri şi reuşeşte a limpezi terenul istorico-linguistic că domnia lungă a acestor 2 domnĭ n'a fost susţinătoare limbeĭ româneştĭ; din contra au lăsat să meargă lucrurile cum erau sorocite să meargă fără a se interesa cîtuşĭ de puţin de soarta limbiĭ romîneştĭ.

Ne place a afirma că aicĭ e punctul culminant al tezeĭ d-luĭ I. Bianu. D-sa s'a făcut forte a arăta cît de nefundată a fost şi

este părerea că aceştĭ doĭ domnĭ ar fi scos cu intenţie limba slavonă din biserică. Credem a-şĭ fi dovedit pe deplin tesa sa că aşa este, că adică· nicĭ Vasile Lupul nicĭ Mateĭ Basarab n'au avut în vedere la publicarea scrierilor romîneştĭ un plan preconceput, o tendinţă naţionalistă.

Lucrul devine maĭ invederat, cînd se trece în a doua jumatate a secol. XVII şi la activitatea literară a luĭ Dosofteĭ şi a luĭ Teodosie şi Antim din Muntenia, cum şi la domniile luĭ Brancovanu şi Şerban Cantacuzino. Cu tot sporul făcut în literatura romînă prin înmulţirea cărţilor tipărite romăneşte, cărţile de ritual, speciale orĭ străneĭ, orĭ altaruluĭ cu greu se romanisază, transformîndu-se abia orĭ numaĭ tipicul, orĭ numaĭ partea cîntată.

In fine d. I. Bianu închee că «scoaterea limbeĭ slavone din biserică" rîdicarea limbeĭ romîne ca limbă liturgică s'a îneeplinit numaĭ în întăele 3 decenii ale secul. al XVIII-a Această schimbare atît de însemnată nu s'a făcut de odată, nicĭ prin poruncĭ domneştĭ, nicĭ prin hotărîrĭ de sinoade şi de prelaţĭ, ci cu încetul prin trebuinţa simţită de toţĭ şi după ce încetară şi causele care făcuse să se creadă că păstrarea limbiĭ slavone în biserica noastră era o necesitate pentru păstrarea ortodoxieĭ.

Acesta e în scurt cuprinsul discursuluĭ Academicianuluĭ d. I. Bianu. Din lectura legată făcută discursuluĭ rămîĭ cu impresia că conferenţiarul nu s'a silit să dea cuvîntăriĭ sale acel fast de eruditie, *ci de vulgarisare*; de oare ce în desvoltarea acesteĭ tese este literatură maĭ multă de cît acea adusă de d. I. Bianu.

Ceia ce spune d. Bianu nu e o noutate în materie de istoria literatureĭ. Istoriciĭ noştri s'au putut lasa ademeniţĭ de vechile părerĭ ale luĭ N. Ionescu, Gh. Misail şi alţiĭ, care vedeau în domniile luĭ Mateĭ şi Vasile Lupul o redeşteptare a ideiĭ naţionale, tradusă şi în biserică prin lupta contra limbeĭ slavone şi izgonirea eĭ din biserică după cum în stat se manifestase prin alungarea grecilor.'

Toţĭ istoriciĭ astă-zĭ sunt unanimĭ a arăta că grecismul nu numaĭ că n'a fost surpat de Mateĭ Basarab şi Vasile Lupul, ci a fost întărit, şi d. Tanoviceanu chiar a exagerat ***nota grecisantă*** a domnieĭ luĭ Vasile Lupul, cînd susţine că acest voevod a favorisat în mod făţiş elementul grecesc în dauna celuĭ romînesc,

ceia ce i-a adus răsturnarea sa prin partida naționalistă în frunte cu Gh. Stefan logofătul.

Mișcarea literatureĭ bisericeștĭ nu trebue separată de mișcarea literară a Cancelarieĭ gospod. Orĭ cît de tradițională e biserica prin firea sa, totușĭ nu se poate să nu se fi influențat de mișcarea socială. Aproape aceleașĭ motive carĭ aŭ înlesnit scrierea de hrisoave romîneștĭ în cancelarie, aŭ adus și tipărirea de cărțĭ romîneștĭ pentru serviciul bisericesc.

Cultura slavonă era o pătură supțire care copleșise căpeteniile țăriĭ și ale bisericeĭ. Inaltul cler, persoanele înalte administrative din biserică; domnul și velițiĭ boerĭ din divan; diecĭĭ și piseriĭ; și icĭ pe colea curteniĭ se resimțeaŭ de cultura slavonă.

Cu cît ne scoborîm însă maĭ jos în pătura negustorilor, a răzeșilor, a preoților de mir, a logofețiiler de la cancelariile ținutale, cu atît pătura influențiĭ slavone se subția, devenia străvezie și se simția nevoia practiceĭ l. romîne, care era a obștieĭ locuitorilor.

Cetitorul de hrisoave și de literatură bisericească știe că în răstîmp de un veac, a fost epoca *bilinguității*, adică scrierea în două limbĭ: slavonă și romînă. De la Coresi la Dosofteĭ găsim scrierĭ tipărite și în manuscript, care redaŭ în două limbĭ textul. Psaltirea slavo-romînă a luĭ Coresi (1577), Psaltirea slavo-romînă a luĭ Dosofteĭ (1673), Varlaam și Iosaf a luĭ Udriște Năsturel (1630), viața luĭ Ioan Scărarul de la Secul. (1620) plus documente slavo-romîne redactate de același diac și în romînește și în slavonește (vezĭ Arhiva de Iași IX, 483 nota c.), toate aceste arată că pe zi ce mergea se supția pătura slavonă chiar în clasele de sus și cu toată tradiția puternică, care stăpînea clasele de sus: Vlădicĭ, domn și boerĭ; totușĭ *jălania* de ceĭ neprocopsițĭ în ale slavonieĭ i-a cuprins și a început să să tipărească cărțĭ romîne.

Și să se observe un lucru. Tradițiunea slavonă a fost maĭ puternică în Moldova, unde era o clasă boerească maĭ numeroasă și maĭ bogată; pe cînd în Muntenia, burghezii și moșneniĭ fiind maĭ numeroșĭ s'a resimțit maĭ din vreme nevoe de cărțĭ romîneștĭ, după cum tot prin ținuturile Olteniеĭ, unde mica și media proprietate era maĭ întinsă se găsesc cele maĭ vechĭ zapise romîneștĭ. Transilvania era în aceiașĭ situație cu Oltenia.

De mult acolo marea proprietate a nobililor romînĭ se înstrăinase prin maghiarizarea lor. Rămînînd poporul de jos—iobagiĭ cu popiĭ lor, negreșit că cultura slavonă a fost cea mai slabă cu toată dependența lor de Mitropolia de Carlovitz.

Iată de ce se găsesc cele maĭ vechĭ tipăriturĭ și texte romîneştĭ în Muntenia și la Mohacĭ în Transilvania, căcĭ acolo și popiĭ și poporăniĭ eraŭ maĭ străinĭ de limba slavonă, de cît prin Moldova, unde era o roire maĭ deasă de *paserĭ* și *bligocinĭ* slavĭ și rutenĭ, care satisfăceaŭ nevoile cancelarieĭ și ale bisericilor și lavrelor marĭ călugărestĭ. Dar va obiecta cineva. Ce explicare daĭ atuncĭ textelor: Apostolul de la Voroueț și *Psaltirei* Șcheĭane, care sînt scrise în Moldova cu mult înaintea luĭ Coresi?

De cît eŭ nu mă împac cu vederile d-luĭ Bianu orĭ dl. Sbiera, că Apostolul de la Voroneț ar fi din secl. al XII-a, iar Psaltirea din secl. al XV-a.

«Intăele traducerĭ romîneștĭ par a fi fost făcute în mănăstirile Moldovene din Bucovina către sfîrșitul domnieĭ mareluĭ Ștefan». (o. c. pag. 6). D. Bianu chiar a fixat data Psaltireĭ scheiane la 1482, dar pînă acum nu ni s'a dat studiul d-sale ca să vedem și noĭ pe ce se întemeiază. Părerea d-luĭ Sbiera s'a limpezit de critică (Gr. Crețu și I. Nădejde), că e arhifalsă; cea a d-luĭ Bianu e *neverosimilă*.

Ce-ĭ dreptul marele Voevod a zidit multe bisericĭ; și sigur că în calitate de ctitor a trebuit să le înzestreze și cu cărțĭ de ritual. Din cele ce se știŭ pînă acum — înșine am văzut o serie de manuscripte slavone din epoca luĭ Ștefan la librarul Șaraga din Iașĭ—toate înzestrările sale sînt de cărțĭ slavone; ba se bănuește că pe la 1502 ar fi și dispus tipărirea la Lion a unuĭ evangeliar slavon anume pentru bisericele Moldovene.

Afirmarea că ar fi înlesnit traducerea de texte în romînește, e neadmisibilă, căcĭ la mînăstirile sale ca așezăminte voevodeștĭ se impunea l. slavonă, și apoĭ nu era nicĭ un cuvînt pentru a se da loc l. romîne, și preuțiĭ și poporăniĭ fiind din clasele înalte conducătoare, unde curentul slavon era foarte puternic.

Legenda cu falșul izvod a lui Clănăŭ s'a spîrcuit; se va spîrcui și afirmarea neîntemeiată a traducerilor Romîneștĭ supt

Stefan cel Mare! Din studiul ce am făcut în special textuluĭ Psaltireĭ Scheiane reesă o mare înrudire cu textul psaltireĭ Coresiane—ediția I romînească din 1570.
Dacă Coresi s'ar fi folosit de o veche traducere, n'are ce căuta tendința reformeĭ, iar dacă copiatorul Psaltireĭ Scheiane s'a luat după Coresi, unde e lozinca reformeĭ în susținerea de traducerĭ romîneștĭ. Iată o dilemă din care nu poțĭ eși.

Reforma n'a motivat tipărirea de cărțĭ romăneștĭ. Nu in spiritul de proselitism s-aŭ făcut primile traducerĭ romîneștĭ; ci pentru satisfacerea unor adîncĭ nevoĭ morale religioase a cleruluĭ de mir și a poporuluĭ de a auzi *cel puțin* cuvîntul luĭ D-zeŭ și al apostolilor cum și a pricepe înțelesul lor, și apoĭ încetul cu încetul celelalte cărțĭ de ritual.

Sunt aproape uniforme justificările acestor traducerĭ: «am avut jelanie pentru sf. cărțĭ romăneștĭ și am scris aceste sfinte cărțĭ *să fie popilor romăneşti să înțeleagă...*» (Hanăs Bengner 1560), saŭ: «după aceia dacă a văzut *jelania a mulțĭ preuțĭ* de tîlcul Evangheliilor, cum *să poată și eĭ propovedui* și a spune oamenilor învățătură după cetitul Evangelieĭ»... (Forro Micloș. 1564). etc.

Ceia ce fac aicĭ ceĭ doĭ pretinșĭ propagandiștĭ, Bengner și Micloș, face popa Grigori pentru poporăniĭ săĭ din Mahacĭ.

Reforma a înlesnit romînilor tipărirea, fără a tăgădui cătușĭ de puțin tendința lor de proselitism. Era însă o adîncă nevoe la popiĭ romăneștĭ pentru tălmăcirea cel puțin a Evangheliei, singura carte, care în serviciul nostru liturgic are nevoe de *tălcuire*, imediat după lectura eĭ.

Cine nu știe că Evanghelia se cetește cu voce tare orĭ din amvon, orĭ din dverele împărăteștĭ, că poporul o ascultă cu evlavie stînd în genunchĭ și că dar la această stare de prosternare, dacă se cunoaște și adîncul înțeles al celor cetite, tot cîștigul moral e și pentru biserică și pentru poporănĭ. Astfel îmĭ explic eu de ce s'aŭ început traducerile romîneștĭ prin Evanghelie, și nu prin cărțĭ de ritual, cari cercuite orĭ la strană, orĭ pentru cunoștința specială a cîntărețuluĭ orĭ a popeĭ' nu se simțea nevoia de a se traduce în romînește, nesatisfăcînd nevoĭ adîncĭ populare [1]).

1) Aceste ideĭ le-am exprimat și în conferința ținută la societatea culturală din Iașĭ *Viitorul*, în ziua de 27 Febr. 1903 sub numele: „Rolul bisericeĭ în formarea limbeĭ literare". Vezĭ *Viitorul* an. V. No. 15—17).

Dl. Bianu citează necomplect vorbele Apostoluluĭ. Coresi spune în Epilog «cum grăiaşte şi sfntulu Pavelu aplu, către corinteanĭ *14 capete* în sfînta beseareсă maĭ bine e a 'grăi cincĭ cuvinte cu înţelesu de câtu 10 mie de cuvinte neînţelease în limbă striină». Dl. Bianu citează acelaş pasaj, dar zice «I Corint. 19». în loc de: «*I Corint XIV, 19*».)—Aceste cuvinte ale Apostoluluĭ aŭ devenit *crezul* Luteranilor ca principiu de propagandă religioasă în traducerea textelor biblice. Dar tot aceste cuvinte se potriveaŭ minunat de bine şi la noĭ, unde preuţimea de mir şi *mişelamea* nu pricepea cetirea textelor slavone, ci numaĭ se *boscorodeaŭ*, vorba luĭ Forro Micloş din 1564 [1]).

Pentru d-l Bianu toată acţiunea reformistă s'a mărginit a da pe romîneşte cărţĭ de cetire religioase, iar nicĭ de cum cărţĭ de ritual, de şi îl încurcă tălmăcirea *molitfelnicuteĭ* în 1564 prin Forro Micloş.

Distincţiunea făcută de Academicianul nostru nu e suficientă. Cînd zice că Evanghelia, Psaltirea, Apostolul, Cazaniile sunt numaĭ cărţĭ de cetire şi de învăţătură, ar însemna că întrebuinţarea lor se poate face şi în afară de biserică, că serviciul ritual al bisericeĭ nu le cere imediat la slujbă, şi că dar primiĭ noştri traducătorĭ; romînĭ orĭ reformaţĭ, au avut în vedere poporul romînesc, nu pe popă şi biserica romînească în special «pentru întrămătura bisericeĭ sfîntă a Romînilor» cum zic diaciĭ Şerban şi Marian Coresi în 1580.

Ast-fel înţelesă expresia: carte de cetire şi de învăţătură ar fi falşă şi n'ar corespunde adevăruluĭ.

Toate cărţile tipărite în secl. al XVI-a: Tetraevanghelul (1560) Tălcul Evangheliilor cu Molitfelnicul (1564), Psaltirea (1570, 1577): au fost cărţĭ de *ritual*, căcĭ cetirea din ele face parte integrantă din serviciul bisericesc. Nu e slujbă liturgică fără cetire din Psaltire, din Apostol şi din Evangelie şi fără un cuvînt sau predică cetită orĭ zisă.

Toate aceste se cetesc tare în auzul poporuluĭ adunat în

2) Dl. Bianu tălmăceşte pe a *boscorodi* că înseamnă a mormăi, a spune cuvinte fără înţeles. Maĭ explicit a fost Episc. Melhisedec, care în viaţa luĭ Ţamblie Mitropolitul, stăruind asupra epoceĭ de decadenţă a limbeĭ slavone la noĭ explică o sumă de vorbe ca *boscorodi*, *bogonosi*, *Mije*, *mije peatca*, etc., din zicerea sucită a unor expresiĭ des usitate în biserica în cîntările slavone: bogorodiţa, bogonosiţa născătoare de D-zeŭ, Purtătoare de D-zeŭ, saŭ ije, ije de la cîntecul „care pre Heruvimĭ". etc.

biserică. Poporul le ascultă cu evlavie căcĭ sunt cuvintele prorocululuĭ împarat, ale luĭ Isus Christos, ale Apostolilor; tot asemenea și la tălcuirea lor.

Prin urmare primele traducerĭ s'au început de la acele cărţĭ, cari au atingere maĭ multă cu poporul în biserică. Că aşa a fost se vede şi din faptul că se traduce în romîneşte *Molitfelnicul*, a căruĭ întrebuinţare e foarte deasă şi rugile din el se fac adesa chiar acasă la domiciliul creştinuluĭ, ca pentru lehuzie, sfinţirea aghesmeĭ, botez, cununie şi prohod etc. Este el Molitfelnicul o simplă carte de cetire? Este ea Evanghelia o simplă carte de cetire? Biblia în întregime, da, este o carte de cetire, pe care însă rarĭ au răbdarea de-a o ceti în întregime; Tot aşa putem socoti *Palia* de Orăstia. Biblia în întregime îşĭ are împărţirea sa pe capitule şi versete, după usul admis în biserică; din contra, ca să se încredinţeze orĭ-cine că *Tetravangheliul* luĭ Coresi, e făcut pentru ritual e că vin evangeliile împărţite în lecturĭ zilnice, în zăceale după cum s'aŭ admis în biserica ortodoxă[1]).

Tot aşa şi psaltirea nu poate fi socotită ca simplă carte de cetire bisericească, ci tot de ritual, de şi psalmiĭ intră în foarte multe rugăciunĭ din *ceasoslov*, din aghezmatar, din molitfelnic. Toate rînduelele *ceasurilor* nu sunt de cît cetirĭ de psalmĭ. Sara la vecernie *uniĭ*; la polonoşniţă *alţiĭ*; la utrină *alţiĭ*; la hvalitie alţiĭ; la botez, la cununie, la pogrebanie, la aghiazmă psalmĭ şi numaĭ psalmĭ. Numele *pervi* ceas, *treti* ceas, *şesti* ceas, *devéti* ceas arată ca dacă titlurile au ramas slave în ceasloave, psalmiĭ din vechĭ au fost traduşĭ. Psaltirea era în şcolile vechĭ peatra de încercare a celor sorociţĭ pentru popie· Din *ceaslov* şi *psaltire* se cunoştea cărturarul vechiŭ.

Eĭ bine nicĭ Psaltirea nu a fost tradusă numaĭ în scopul uneĭ cărţĭ de cetire, ci tot ca pentru ritual, căcĭ împărţirea sa în *şedearĭ* (caftisme), în slave şi aliluia, apoĭ presenţa cîntă-

1) Cele 4 Evangheliĭ sunt împărţite în 368 zăceale şi anume Evanghelia după Mateiu 116 zaceale, după Marcu 70 zăceale, după Luca 114 zaceale, după Ioan 68 zaceale. Cu Evanghelia luĭ Mateiu se încep serbătorile Crăciunuluĭ; cu Evanghelia luĭ Ioan se încep sărbătorile Paşteluĭ. Regulele tipiculuĭ se daŭ în slavoneşte: Coneţ paştea, ponedealnic (Lunĭ) sveătlă nedelea (săptămîna luminată); vtornic (Marţĭ) sveatlăea nedelea; sredea (Mercurĭ) sveatlăea nedealea; etc.—Practica *zăcelelor* in biserică adus'a şi senzul modificator alipit de această vorbă.

rilor luî Moisi după caftisme arată că s'au tradus nu *psalmiî* luî David, cartea canonică din vechiul testament, ci Psaltirea carte de ritual, aşa cum a fost admisă în biserica ortodoxă şi cum s'a formulat ea în practica templuluî iudaic încă cu 3 secole înainte de Hristos.

Formula dar dată de dl. Bianu nu e mulţumitoare, căcî nu cuprinde în ea toate faptele. Din contra formula care zice că în traducerile făcute în secl. al XVI-a s'a observat norma impusă de împrejurărî, că s'a început cu *cuvîntul domnuluî* 1560) apoî cu tălmăcirea luî (1564), apoî cu cuvintele apostolilor (1570) apoî cu Psaltirea (1570, 1577), pentru a se relua în secl, al XVII-a, cînd s'aŭ tradus din noŭ şi maî corect aceleaşî texte (Nouî Testament de la Belgrad 1648, Biblia luî Şerban 1688, Psaltirea luî Dosofteî (1673), etc. şi s'aŭ început traducerea altor cărţî maî cu referinţă la serviciul straneî şi altaruluî, rămînînd slavone tot ceia ce privea technica serviciuluî liturgic, ca tipicul, cîntările etc. etc. această formulă cuprinde şi explică maî bine natura traducerilor cum şi şirul lor.

Fusese prea lungă epoca, cînd poporul romîn asculta în biserică sfînta rugă în o limbă neînţăleasă, fusese prea lung chinul pentru popiî noştri de a memorisa slujba bisericeî în slavoneşte. S'a răsfirat această negură ce plutea asupra bisericeî prin tălmăcirea pe romîneşte a tuturor acelor cărţî ce aveaŭ imediata atingere cu poporul, maî ales după ce şi bisericile parohiale au început a se maî înmulţi şi decî şi populaţia a se îndesi şi a prinde a se duce maî des pe la biserică. Cu revărsarea bisericilor de la munte la cîmpie s'a simţit nevoie de traducerî.

Astfel încadrată chestiunea se putea trata maî complect, se legà cu fenomenele sociale a lăţireî limbeî romîne în cancelarie şi se vedea că epoca bilinguă de transiţie a fost fatală şi pentru biserică, care cu tot conservatismul eî tradiţional a trebuit să cedeze definitiv pasul limbeî romîneştî în curs de aproape 2 veacurî, pe cînd în cancelarie a fost de ajuns 50 de anî... Iar ca încheere se putea stărui şi asupra faptuluî că pe cînd limba slavonă dispărea cu totul din slujba bisericeî şcoala secl. XVIII-a tot o mănţinea ca necesară cel puţin pentru cultura celor chemaţî a urma cursurile şcoalelor episcopale, şi vestiţî profesorî slaviştî avem în Iaşî la Mitropolie (Gh. Evlo

ghie Dascal, Polcovnicul Paul Debricĭ clucerul, cum şi la şcoala slavonească de la Sf. Sava.

După ce plouă torenţial, încă maĭ rămîn în atmosferă cîte o pînză străvezie de nouraşĭ din care se cern încă picăturĭ de ploae pentru a nu se trece răpede de la o stare de lucrurĭ la alta.

Astfel ni se pare nouă că ar trebui tratată chestiunea introduceriĭ limbiĭ romîneştĭ în biserică, şi iată de ce am afirmat că teza d-luĭ Bianu nu comportă nicĭ *întregime*, nicĭ *unitate*, nicĭ *justeţă* în explicarea faptelor.

1 Iunie 1904. **Gh. Ghibănescu**

I. A. Basarabescu, Nuvele. Bucureştĭ, Socec, 1903. preţul 2 leĭ.

Dintre prozatoriĭ noştri talentaţĭ din tînăra generaţie, puţinĭ sunt observatorĭ şi psihologĭ. In opera lor găsim de sigur puţine documente omeneştĭ. Maĭ mult impresiĭ de călătorie, tablourĭ şi schiţe. Partea exterioară şi vizibilă a lucrurilor, variatele aspecte ale natureĭ sunt redate în producţiile lor c-o netăgăduită forţă şi în stilul plastic şi armonios al luĭ Sandu, Jean Bart, Sadoveanu, simţĭ treciud une orĭ un suflu din poezie grandioasă a fireĭ. Dar fondul omenesc, viaţa sufletească şi socială a timpuluĭ. moravurĭ şi caractere din lumea noastră, din diferitele eĭ mediĭ din viaţa capitaleĭ sau a provincieĭ, din viaţa ţăranuluĭ, joacă un rol secondar în opera lor. Dezgustaţĭ poate de spectacolul vieţeĭ contemporane, n-au parcă curajul să privească realitatea în faţă şi să lasă atraşĭ de frumuseţele eterne ale fireĭ sau ca romanticul Sadoveanu de imaginele unuĭ trecut fantastic şi neguros.

Observatorĭ aĭ vieţeĭ contemporane sunt de sigur D-niĭ Rădulescu Niger şi I. Adam şi îmbrăţişînd încă un orizon vast. In romanele lor „Tribunul poporuluĭ“ şi „Sybaris“ lumea capitaleĭ cu viaţa eĭ complexă, cu anomaliile, zbuciumările şi productele eĭ caracteristice le-a suggerat une orĭ observaţiĭ interesante şi concepţia a-

cestor romane nŭ-l lipsită de vigoare. Dar atît nu-ĭ de ajuns şi amîndoĭ păcătuesc prin slăbiciunea execuţieĭ. Cel întăĭ nu-ĭ un artist. Caracterele din romanele luĭ sunt aproape totdeauna lipsite de viaţă şi stilul săŭ de o insuportabilă banalitate. Cel de al doilea nu-ĭ lipsit de oare care talent şi e înzestrat cu o puternică imaginaţie, dar e prea puţin psiholog şi în limba luĭ artificială găsim exagerate defectele luĭ Delavrancea. Un observator, dar maĭ ales un psiholog abil şi un artîst delicat şi original e d. Brătescu Voineştĭ. Insă nu-ĭ un realist în senzul modern. Nu-ĭ un creator de tipurĭ individuale, ci maĭ mult un analist al parţeĭ etern neschimbate a sufletuluĭ. Prin această calitate ca şi prin simplicitatea minunată a stiluluĭ săŭ narativ, el e, după cum spunea criticul H. Sanielevicĭ, maĭ mult un clasic.

Autorul acestuĭ volum de nuvele e un adevărat realist, un contiı uator alluĭ Caragiale. Observator ghibaciŭ şi pătrunzător al moravurilor societăţeĭ noastre, evenimente istorice iodepărtate sau extraordinare, aventurĭ dramatice, caractere excepţionale pentru veăcul nostru prozaic, indiscrete destăinuirĭ personale nu întîlnim la dî sul. In locul lor o obiectivitate desăvîrşită, tipurĭ comune, pe care le întîlnim zilnic în lumea noastră, întîmplărĭ obişnuite şi simple, lucrurĭ trăite în cercul vieţeĭ noastre banale şi pe cari uniĭ scriitorĭ talentaţĭ, stăpîniţĭ de visul lor interior, nu le considera demne de marea artă. Lumea provincială cu poeziea vieţeĭ eĭ de familie, dar maĭ ales cu proza eĭ, cu lipsa eĭ de gîndirĭ alese, de sentimente dezinteresate şi înalte, cu vanitatea eĭ pretenţioasă, cu ocupaţiile eĭ meschine, cu contrastele eĭ hazliĭ şi ridicule, e zugrăvită în culorĭ viĭ accentuate în nuvelele sale. Tipurile, maĭ din toate condiţiile sociale, cari apar în aceste micĭ tablourĭ, deşi schiţate în cîte-va trăsăturĭ, au ceva particular şi individual prin care se impun spirituluĭ nostru şi-ĭ dau iluzia puternică a vieţiĭ. Pe lîngă valoarea artistică au şi o valoare documentară: tipurĭ ca d. şef de gară Napoleon Pletea, din nuvela *Pe Drezină*, vegetativul care toată vremea se-ngraşă şi doarme ; tînăra şefuleasă care, plictisită de monotonia vieţeĭ încunjurătoare, cu imaginaţia hrănită de romane—ca „milioanele Doamneĭ de Joramie" şi cu amin-

tirea dulce a trecutului trăit în mahalalele capitalei, cade la cea dintăi ispită în tocmai ca o eroină de roman; domnişoara Serafima sora preutesei, din nuvela „In preajma lui Ionescu", fata bătrînă, cu albumul ei plin de dedicaţii banale, cu iluziile ei aţîţate o clipă. apoi risipite odată cu plecarea lui Ionescu, şeful de la culte, care, după ce băuse cam mult la masă, fusese lovit de un acces brusc de tandreţă, subit şi efemer. Elita oraşului e reprezintată prin: Bazil Ionnescu irezistibilul sublocotenent, vînator de zestre cu declarate pretenţii materialiste, mititel şi îngrozit în faţa discuţiilor ştiinţifice şi literare, stăpîn pe subiect cînd e vorba de grade, curtezan şi răzbunător şi, în orele libere, corespondent la o gazetă din Bucureşti pentru cronica mondenă pe care o iscălia „Don Bazilio"; domnişoara Veturia Baltescu, directoara externatului, profesoară definitivă de limba romînă şi filozofie, „foarte savantă, dar cam matură", după cum spunea tîrgul, cu mari pretenţii intelectuale, luptînd înverşunat contra străinizmelor şi pururi în căutarea unui soţ, îngrozită de trecerea repede a timpului; junele supleant „Nicò Stampeanò Pacrescò, exilat „dans cette boutique de Piteşti" cu verva lui neîntrecută, discutînd cu domnişoarele din High Life despre piesele lui Michelet şi Pascal, sublim în faţa loviturilor soartei ş-a persecuţiei „saiante", promiţînd slujbe între zidurile puşcăriei, încrezător în meritele şi deputăţia lui viitoare; Ana, nevasta prefectului din nuvela „La Vreme", femeia naivă care iubeşte cu patimă un soţ nemernic, „femeea scai sau crampon", cea mai înjosită icoană sub care s-arată dragostea la femee", după expresia unui curtezan refuzat. Şi contrastînd cu ea Madam Donopol, cucoana mioarului, „deşteaptă şi vivantă", după vorba soţului ei, în fond aventuroasă, conruptă şi excentrică.

E foarte aleasă arta cu care autorul ştie să dea viaţă acestor personaje într'un spaţiŭ restrîns, căci cea mai lungă din nuvelele sale are 21 de feţe. El ştie să distingă cu o fineţă ş-un meşteşug rar detaliile cari aruncă lumină asupra sufletului şi s-aleagă numai pe cele esenţiale şi semnificative cari fixează în mintea noastră fizionomia unei figuri.

Dialogurile vii şi interesante sînt de o naturaleţă perfectă şi reveleazā totdeauna ceva din viaţa sufletească a personajelor. Iată o conversaţie între Ionescu funcţionarul de la Culte şi familiea popeĭ:

„Preuteasa nu înceta de a vorbi într-una şi aicĭ, de a-şĭ cere mereu iertare:

— Pe noĭ să ne iertaţĭ, că de... ca la ţară. De sigur la Bucureştĭ Madam Ionescu vă găteşte maĭ bine... De ce n-a venit şi dumneaeĭ? Ce bine mi-ar fi părut!... Copiĭ aveţĭ?... Mulţĭ? Să vă trăiască...

Ionescu răspunse, zimbind: — Nu sunt însurat. — Aşa? scuzaţĭ! Nu face nimic; aĭ vreme; să fiĭ sănătos... Dar ia mînîncă; nu te jena; maĭ poftiţĭ salată de castraveţĭ, mămăliguţă; fă ca acasă; şi pe noi să ne iertaţĭ, că de...

— Ca la ţară, urmă Ionescu, puţin cam obosit de vorba preoteseĭ, mulţumit însă că nu murise de foame în ziua aceea.

După masă trecură pe prispă la cafea.

— Acum, Serafino, să-ţĭ arăţĭ talentele, zise părintele Ştefan care prinsese limbă.

Ionescu însuşĭ. înviorat de mîncare, de aier curat şi vin bun, se arătă maĭ intim, maĭ deschis.

— Aşa, domnişoară, nu te lăsăm... Să ne cînţĭ...

— De ce nu. răspunse fata, roşie de emoţiune. Dar sînt cam răguşită.

— Ce are a face. zise Ionescu. Noĭ ne mulţumim şi aşa.

Şi Serafina începu. Maĭ întăĭ glasul eĭ tremurător abia păru că îngînă un cîntec.

Popa se necăji:

— Ce soro, n'aĭ mîncat azĭ? Ce e miorlăitura asta? parcă eştĭ o pisică“.

In naraţiĭ stilul e viŭ, curgător şi simplu. Autorul se fereşte de comparaţiĭ dese şi nepotrivite şi de acel potop de epitete cari daŭ maĭ totdeauna operelor un caracter afectat. Pentru a ilustra tendinţele şi procedeurile artistice ale autoruluĭ e caracteristic in această privinţă maĭ ales nuvela „Pe Drezină“. Iată începutul e, în care nicĭ un detaliŭ nu-ĭ de prisos şi totul trăeşte:

„O staţie mică la poalele unuĭ deal cu viĭ. Şef, domnul Napoleon Pletea Manolescu însurat de curînd. E un

om domnul Manolescu în fața căruia nu ți-aĭ putea opri o esclamație — Gras bărbat! Cum a terminat școala de mișcare a început să se îngrașe. Insurătoarea și șefia l-au surprinș îngrășîndu-se și chiar sub auspiciile acestor două instituții, n'a stat pe loc, s.a îngrășat maĭ departé... De altfel aceasta a foșt și unicul cusur de care l-a învinuit și soacra, înainte de a se hotărî să-ĭ dee fata:

— De, D-le Napoleoane, bun băiat aĭ fi, modest ca o fată mare. fără vițiĭ; n'am nimic contra și n'aș maĭ sta de loc pe gîndurĭ dacă n'ar fi ceva la mijloc: eștĭ cam slăbuț... Sa te maĭ îngrașĭ'

Și vorbîndu-ĭ astfel, îl tot bătea peste obrajiĭ durduliĭ carĭ se roșise ca două sfecle.

Coana Luxița era femee bună. I-a dat fata cu toată inima. precum și treĭ miĭ de francĭ și un „pian" cu coadă zestre; căcĭ ce ș'a zis dumneaeĭ: Eĭ și dacă e gras, să nu se maĭ însoare omul? Maĭ bine era de-mĭ dam fetița după țîrul ăla de Georgescu de la percepție? Fie-care face cum știe; pot să clevetească gurile rele cît vor pofti...

Și s'a gătit de soacră mare, cu roche de mătasă prăzulie și cu panaș la cap; a făcut nunta la biserică, a pus lăutarĭ. a comandat bufetul la strada Franceză; aŭ fost berechet pandispanurĭ cu inscripția: „Trăiască Napoleon cu soția" turnate în zahăr, precum și cofeturĭ cu surprize înăuntru, cu lichior și cu boabe de cafea prăjită.—

Apoĭ ș'a dus dus copiiĭ la gară; a plîns pr peron: iar la plecarea trenuluĭ a făcut semn cu batista pînă nu s'a maĭ putut vedea. De zecĭ de orĭ i-a repetat fetei la despărțire:

— Să l ascultĭ, maică, sa-ĭ fiĭ supusă. Ce-o zice el să zicĭ și tu... Și să nu uițĭ: Cum vețĭ ajunge la „stație" să-mĭ scriĭ. Iar gineruluĭ: S'o menajezĭ Napoleonica mama, că e ca o porumbiță, neînvățată cu răul... Așa am trăit eŭ cu răposatul, fără să ne zicem nicĭ da-te maĭ încolo, fără să ne tiranisim saŭ să ne catigorisim la lume..."

Descripțiĭ lungĭ șĭ nefolosoitoare nu-s nicăerĭ în nuvelele D-luĭ B., totdeauna în raport cu mersul acțiuneĭ, eleș ecurte și sobre, unele au o precizie ș'un relief deosebit.Iată una din scurta și minŭnata schiță „Dînsa",

„Şi acum în ajunul Crăciunuluĭ n'aveau nicĭ foc în sobă. Traian vîrît în mantaua luĭ veche, cu şapca de licean pe cap, cu nasul vînăt se juca la fereastră lipind un ban sîrbesc pe florile de ghiaţă. Prin ochiurile făcute se zăreau fulgiĭ marĭ, aproape nişte cocoloaşe, căcăzînd greĭ afară :—şi linişţea îngropa din ce în ce maĭ adînc sgomotul. Georgică, Mitică şi Anicuţa, micĭ cum erau, încăpuseră cîte-şĭ treĭ la blana bunichiĭ; şi ce chef făceau acolo. Bubi era între dînşiĭ, cu cît îl stringeau maĭ rău de coadă cu atît mîrîea maĭ tare; dar nu-ĭ muşca ; era înţălept ; îşĭ cunoştea tovarăşiĭ. — Florica citea tare un Univers vechiŭ, plimbîndu-se prin odaie.

Virginia se uita la toţĭ prostită. Din cînd în cînd mormăia ceva neînţeles în potriva gălăgieĭ copiilor. Obrazul drept, cu ochĭ cu tot, avea tresărirĭ nervoase : mişcărĭ de iepure.—Din fundul iatacului se auzea oftatul bunichiĭ, lung şi greoĭ, ca iarnă : „Ah ! aaah....“ Şi aerul neprimenit pastra mirosul acru, sărăcăcios al cepeĭ mîncate în ajun....“

Totul în această descripţie îţĭ dă impresia de ceva văzut, trăit, nu imaginat, nicĭ suggerat prin citirĭ.

Ce'e maĭ bune nuvele ale volumuluĭ : „Pe drezină“ „In preajma luĭ Ionescu“ „Don Bazilo“ „Dînsa „îmĭ par cu multă ghibăcie compuse, aŭ nu ştiu ce tainică unitate organică care face din fie-care din aceste micĭ tablourĭ rupte din viaţă un tot care trăeşte prin sine. Prin această calitate rară, ca şi prin fineţa şi exactitatea observaţieĭ, naturaleţa şi precizia stiluluĭ, fizionomia individuală şi vie a personajelor, aceste nuvele îţĭ aduc parcă une orĭ aminte de acele ale luĭ Maupassant. Dar pe cînd peste producţiile acestuĭ incomparabil artist, pluteşte în aier ceva dureros şi trist, un ecou din melancolia vagă a sufletuluĭ său blazat care dă opereĭ sale obiective un caracter impunător şi tragic, D. B. nu pare a se întrista tocmaĭ mult de priveliştea lumeĭ ce defilează cu atîta repezeciune în nuvelele luĭ. Afară de „La Vreme“ şi „Dînsa“ o impresie finală de veselie şi sa natate lasă maĭ toate nuvelele şi schiţele luĭ. Ironia luĭ nu e de sigur tristă. Nota umoristică predomină chiar în unele nuvele şi nu totdeauuna are un efect fericit. In „Lacrimĭ gătite“ „Muza romînă“ „Uzufructul“ d. B. ridiculizează prea mult tipurile, exagerînd

trăsăturile și deformînd realitatea pentru a stoarce efecte de comic vulgar. Aceste schițe n-au de sigur umorul și acea „vis comica“ din „Momentele lui Caragiale.“ Neexactități psihologice mai întîlnim și în alte nuvele. Sfîrșitul nuvelei „Pe Drezină“ e de sigur fals. De alt-fel chiar în nuvelele cele mai bune, autorul nu pătrunde departe în acea lume a sufletului, invizibilă dar nemărginită. El nu adîncește cauzele, mobilele tainice ale actelor noastre, nu descrie conflicte interioare și stări sufletești complexe, ci excelează în a reda manifestările vizibile și exterioare, adesea superficiale, ale indivizilor. Caraterile sale trăesc, dar nu-s aprofundate, n'au o viață lăuntrică bogată, sunt schițate din fuga condeiului. Psihologia lor, aproape totdeauna exactă, e de sigur prea sumară și simplă.

In definitiv, aceste nuvele, dovedesc un talent remarcabil, stăpîn pe mijloacele sale, dar mai cu samă sănătos și echilibrat. Sperăm că autorul, părăsind tendințele lui umoristice, și întrebuințînd mai cu folos alesele calități artistice cu care e înzestrat, va îmbogăți literatura noastră cu nuvele, cu fondul mai profund, mai serios și dacă, ceia ce-i greu de prevăzut, puterea concepției va egăla la el agerimea observației, ne va da poate odată adevaratul roman so.ial pe care literatura noastră nu-l are încă:

O. Botez

DOCUMENTE

a). O Scrisoare a luĭ A. Lambrior.

Paris, 1876 Sept. 27.

Sărut mâna K. K. Neculaĭ

Nu voesc să mă scuzez cu motive neadevărate. Nu v'am scris maĭ bine de un an, nu știu pentru ce; știŭ atîta că-mĭ pare răŭ că nu v'am scris; mi-aduc foarte bine aminte că-mĭ dederețĭ cîte-va îndatorirĭ pe care nu leam împlinit, nu pentru că am avut rea voință, dar pentru că mĭ eraŭ imposibile : cu M-me Asaki numaĭ atuncĭ m'aș putea întîlni cînd i-ațĭ scrie D-tră un răvășel ca să i-l duc eŭ ; altmintrelea Parisul este imens și apoĭ nu-ĭ permis după regulele polițețeĭ de a aborda persoane pe care nu le cunoștĭ, și care nu se daŭ jos din trăsură de cît pe la Bois de Boulogne unde eŭ numaĭ odată am fost de doĭ anĭ de cînd sunt în Paris, fiind-că trebue să ieĭ trăsură, și trăsura ține prea mult pentru ceĭ ce n'aŭ banĭ pe la băncĭ ca M-me Asaki, saŭ moșiĭ în biata țara Moldoviĭ. A doua însărcinare ce-mĭ dederețĭ era să mă întîlnesc cu cine-va de la care să aflu despre Vasile Doicescu de la Bruxelles; este acum o lună de cînd am găsit un creștin al luĭ Dumnezeŭ care să-mĭ spue că Vasile a plecat din Bruxelles din cauzele pe care le știțĭ ; dar ceia ce m'a minunat este că însușĭ moșul Iordachi în persoană a venit până la Bruxelles ; căcĭ vă mărturisesc m'am încurcat cu desăvîrșire : nu știŭ dacă a scos el parale din punga luĭ, ori a găsit vre-un chilipir ! Eŭ cît-îs de calic, de aș fi

ştiut cînd era în Bruxelles, zăŭ m'aş fi dus să-l vad, şi l'aşĭ fi îndemnat că dacă s'a pus în aşa mare cheltuială ca să vie până la Bruxelles să maĭ cheltuiască încă vre-o 40 francĭ, dusul şi venitul ca să vadă Parisul, a căruĭ vedere face chiar pentru Dumnealuĭ maĭ mult de 40 de francı!

Dacă veţĭ bine-voi a-mĭ răspunde la scrisoarea de faţă, vă rog să-mĭ spuneţĭ ceva despre Vasile Doicescu cum şi de familia întreagă dacă sunt bine saŭ ba. Luĭ Ionică Doicescu i-am scris astă iarnă adresîndu-ĭ scrisoare către Doctorul Ghering la Peatră, aşa în cît sunt sigur că aŭ primit scrisoarea, dar n'aŭ bine-voit a-mĭ răspunde. Poate aŭ socotit că fiind în străinătate cu a doua scrisoare am să-ĭ cer parale, slavă luĭ Dumnedeŭ, eŭ ştiŭ să mă aranjez astfel ca să nu calicesc pe la nimenea; cînd eram de ajutat, numaĭ D-voastră aţĭ pus interes pentru mine, ceea ce nu voiŭ uita nicĭ odată. Mi-a părut foarte răŭ că în scrisoarea ce v'am trimis, din o scăpare de condeiŭ nu am trimis salutărĭ luĭ K. K. Neculaĭ Ornescu, pentru care am avut şi am o adevărată stimă. Eŭ aicĭ sunt bine, urmez la L'Ecole des Hautes Etudes şi gîndesc să maĭ staŭ dacă mă vor lasa, încă doĭ anĭ. Mă veţĭ întreba poate de ce atîta timp? La aceasta vă voĭ răspunde că ştiinţa nu se poate fura bătînd din palme şi duce în fuga mare la noi saŭ aiurea unde nu există. Pe la noĭ nu există oamenĭ învăţaţĭ cînd îĭ asamenĭ cu ceĭ de pe aicea saŭ de prin Germania şi va trece încă cel puţin o sută de anĭ până cînd ne vom apropia ceva de ceia ce se chiamă a avea oamenĭ de ştiinţă. Tineretul care se întoarce de prin străinătate şi se făleşte de *învăţat* este foarte departe de acest nume. Pretenţiile lor de a cârmui ţara după regulele civilizaţiuniĭ fără să aibă mijloacele şi capacitatea franţuzilor şi nemţilor îmĭ par foarte ridicule şi primejdioase.

Departe de mine ideia de a crede că eu întorcîndu mă am să fiu maĭ bun de cît dînşiĭ; dacă aşĭ avea această credinţă aş cădea şi eŭ în pacatul lor de a mă crede învăţat cînd nu sunt. Principalul lucru ce aş dori eŭ să se ştie de toţĭ oameniĭ inteligenţĭ de pe la noĭ, cari n'aŭ avut ocazie să ştie şi să vadă în străinătate

ce va să zică adevărații oameni de știință este, că cei ce se daŭ de învățați din tineretul cari aŭ pozat cîți-va ani buni prin cafenelele din străinătate și apoi vin în țară făcînd pe învățatul sunt niște șarlatani saŭ copii proști care îmbătrînesc tot copii. Și aceasta iată pentrŭ ce aşi dori eŭ să o înțeleagă ai noștri; pentru ca să nu-și dea capul pe mîna lor socotind că și-l daŭ pe mîna reprezentanților civilizației apusului. Cu siguranță că băeți ca Tasu, Ornescu, Ion Livescu, etc. băeți inteligenți cari aŭ studiat prin sine însuși, cari nu pozează în civilizatori ai neamului nostru își împlinesc mult mai bine rolul lor de cît falnicii legiști veniți de prin străinătate, unde cei mai mulți au văzut lucruri pe care nu și le-aŭ putut explica. Cu alte cuvinte dorința noastră de a imita civilizația apusului trebue să existe pentru că numai așa se face progres, dar nu trebue să avem o încredere oarbă în bărbații cari ne vin de prin străinătate și cari se laudă că ne aduc în buzunarele jachetelor taete *à la française* civilisația apusului caldă și proaspătă, caci atunci cădem în păcatul de a lua neghiobiile lor drept defecte ale civilizației și astfel o discredităm, tocmai cînd am avea nevoe să insuflăm despre dînsa cea mai mare încredere. Fără îndoială, civilizația fiind încarnată în cîte-va popoare își are prin însuși faptul acesta defectele ei, cari mai la urmă sunt defectele istorice ale acelor popoare și noi cari suntem un popor noŭ pe calea civilizației, trebue să ne învățăm a deosebi cea ce-i în adevăr mersul progresului, de cea ce sunt rămășiți rele de care un popor bătrîn nu s'a putut desbraca: să împrumutăm struna progresului și să lăsăm de o parte defectele răsărite din lungimea vieții unui popor. Caci un popor ca și un om nu poate fi scutit de părți slabe, fiind-că așa-i firea omenească, amestecătură de bine și de răŭ.

Am lunecat pe tărîmul acestor idei luîndu-mă după un suvenir din copilărie, căci mi-aduc aminte că văzînd mersul răŭ a lucrurilor în țară la noi, D-tră de multe ori îl atribuiați *civilizației*, care mie mi se pare foarte nevinovată în chestia noastră.

Civilizația este minunată, dar noi am înțeles'o răŭ, noi am luat umbra civilizației drept însăși civilisația și aceasta,

nu poate fi vina eĭ. Apoĭ am un motiv pentru care să mă silesc a apara civilizația înaintea D-voastră, acel motiv este că mă tem să nu inspiraţĭ luĭ Ghiță Săulescu o idee rea de ceea ce copiiĭ trebue să-şı facă cea maĭ înaltă idee. Cînd mă voi întoarce în ţară am de gînd să mă ocup de instrucţia luĭ Ghiţă, dacă veţĭ bine voi a mi-l încredința şi la aceasta ca o slabă mărturie de recunoştinţă pentru cele ce aţĭ făcut D-tră pentru mine la timpul cînd aveam nevoe de un asemenea ajutor.

Vă rog să arătaţĭ din parte-mĭ sărutărĭ de mînă K. K. Marghioliţiĭ şi K. Elencu Ornescu; asemenea moşuluĭ Iordachi şi mătuşiĭ Katincăĭ.—Salutărĭ K. K. Costin Brăescu şi respectuoase sărutărĭ de mînĭ M-me Brăescu.

Nu uitaţı vă rog pe K. K. Neculaĭ Ornescu, pe care în sufletul meu nu-l uit nicĭ-odată, căcĭ nu mi-aŭ făcut de cît bine.—Complimente Duducilor şi sărutărĭ luĭ Ghiţă despre cari vă rog să-mĭ scrieţĭ.—Nu uitaţĭ a-mĭ scrie despre biata soru-mea şi K. K. Săftica. M'am mutat de mult de unde v'am scris întâia dată, noua mea adresă este : rue Monge No. 67.

Al D-tră servitor recunoscător

A. Lambrior

Note : Scrisoarea e adresată de A. Lambrior protectoruluĭ seŭ N. Săulescu, proprietar din jud. Roman; N. Săulescu era căsătorit cu Marghioliţa Doicescu. N. Săulescu a fost pe vremurĭ casierul de încredere al prinţuluĭ M. Sturza Vodă şi a avut de fiŭ pe Iorgu Săulescu, fost magistrat în R.-Sarat. Această scrisoare e cumunicată Societăţeĭ de d. dr. A. Lambrior.

Moartea luĭ Stefan cel mare la 1504 Iulie 2

(*Indreptarea uneĭ erorĭ istorice, reflexiunĭ*).

In „Arhiva" din Iaşĭ 1898 fila 343 s-a strecurat o eroare, zicîndu-se că Stefan a murit la anul 1504 Iulie 3, care venim se o îndreptăm, menţinînd adevărul Istorieĭ romîne, care spune că el a murit la 2 Iuliu. Eroarea s'a întîmplat din greşita traducere a textuluĭ latin. Iată cum :

MDIV (1504). Eiusdem anni aestate, Stephanus valachiae Moldaviae Princeps	MDIV 1504. In acest an vara, Stefan domnul valahieĭ Moldavieĭ, care purtase cele

clarissimis rebus adversus Mathiam regem Ungariae, Mahometem Turcicum imperatorem, Tataros Praecopitus, Ioan Albertum Poloniae regem gestis celeberimus, diem extremum postridia cal. Iulie clausit, cui Bogdanus filius successit.	maĭ strălucite războae cu Mateiŭ regele Ungarieĭ, cu Mahomet împăratul Turcilor, cu Tatariĭ de la Perecop, cu Ioan Albert regele Polonieĭ, și-a dat sufletul a doua zi de calendele luĭ Iuliu, cărue a urmat fiul săŭ Bogdan.
Gloria obiit Stephanus valachorum, que superavit Hunes, Laches, se quoque Turcarum potens.	A murit în glorie Stefan al Valahilor care a biruit pe Hunĭ, Leșĭ și a plecat și pe Turcĭ.
(Vezĭ cronica Saxonă a luĭ David Chytray, pagina 268).	(Vezĭ cronica Saxonă a luĭ David Chytray, pagina 268).

Așa dar eroarea s-a întîmplat din greșita traducere a cuvîntuluĭ postridie, care însemnînd a doua zi, în Arhiva s'a zis a treea zi. Restabilim dară adevărul istoric al cronografuluĭ Romîn că eroul Stefan a murit la 1504 Iuliu 2, pentru a se ști ziua serbăreĭ centenaruluĭ săŭ de 400 anĭ, la 1904 Iulie 2.

Ca sublime reflexiunĭ se pot face pentru regĭ și pentru orĭ care muritor despre moartea luĭ Stefan cel Mare, că a murit întreg la minte, dictînd romînilor sfatul a apara țeara și religia creștină a străbunilor lor, și lăsînd țeara liberă și nedatoare bănesce nimănuĭ. Ba, Polonia îĭ era datoare cu baniĭ împrumuțĭ de Alexandru cel Bun pentru amanetul Pocuțieĭ, precum maĭ pe urmă Prusia a ramas datoare Moldoveĭ, pentru baniĭ împrumutațĭ eĭ de Petru Rareș, carĭ banĭ nicĭ pănă azĭ nu i-a plătit.

În privirea intelectuală, bătrîneția luĭ Stefan cel Mare care a fost mirare de înălțime în toate privirile, politica, militară și administrativă confirmă faptul că omul la bătrînețǎ ajunge la culmea înțelepciuneĭ, și a ramurelor eĭ, audacia și agerimea de a se apăra, ceia ce și Dreptul Penal confirmă, negînd bătrîneței circumstanțe atenuante, ci agravante, în cazul călcăreĭ legilor. Stefan a murit sublim ca un zeu.

Romulus Scriban
Doctor în drept, advocat

Iașĭ Via-Cosmoaea 1900 Dec. 1.

Două documente ale Ghibanilor

A. 7201 Dec. 5 (1692).

Pricum au vinit *Ion Ghiban* mazăl cu o cinstit(ă) carte a Márii Sale lui Vod(ă) la noi scriindu pentru niște bucat(e) ci i sau prăpădit la dumnealuĭ Gavriliță vornicul pentru o morte de om, dic(i) eu am străns(u) omin(i) bun(i) răzășĭ anumi Tudoor Poraske și Albul și Constantin și alț(i) razăș(i). Sandul fic(i)orul popi și Toma precum sau prăpădit acile bucat(e) pentru moșâe din vadul luĭ Frățilă în sus și sau ales că sau prăpădit pentru acel hotar doo vac(i) și un bou și doi ug(hi) și sau prețăluit acile bucate dreptu unsprezici ug(hi) cu ban(i) cu tot și acum răzăși nu vor săi plătească și am dat să-și ție moșie.

Robul mării tal(e) Stefan Banul.

B. 7201 Iunie 26 (1693).

Io Constandin Duca Voevoda bojiiu milostiiu gospodar ʑ zemli Moldavscoi· datam cartia domnii miali lui *Ion Ghibanul* c(alar)așul ca s(ă) hie volnic. cu cartia domnii miali a ținia și a opri toată partia de ocină și de moșie. ce iaste pe valea lui Frățilă și pe valea Moisii până în poiana Răcilor și să opriască și valea Băgăului, din poenile Măcnii pe vale în gios până în fântâna Niagră cu pomăt cu fânaț cu toate a tuturor răziașilor și să opriască și poiana Prunii și tot pomătul luĭ Vărnă a Șărbăcanilor pentru o moarte de om ce sau făcut acolo și ceia cu moșia nau vrut să plătiască hotarăle lor ce liau plătit tot el și iau perit un bou și două vaci și au dat și doi galbeni la dumnalui rapoosatul Gaviliiă vornicul pentru unspreziaci galbini precum știu și oameni buni și au avut și pecetluit de la dumnialui vornicul pentru aceia ca să aibă a opri acele moșii despre toți răziașii până vor plăti bucatele ce iau perit iar dacă vor plăti vitele sași ia moșiile înapoi, iar până vor plăti să hie tot pe sama luĭ Ion, iar cui va părea cu strâmbul să vie de faț(ă) și nime să nu stea înpotriva cărții domnii miale.

Saam g(o)sp(o)d(i)nʑ veleal. u Ias leat 7201 Iuni 26.
l. a. în tuș roș

comunicate de *Gh. Chibănescu*
„din Surete și Izvoade" III, 354, 355.

Numerele următoare vor conţinea:

Gr. C. Buţureanu. Vremile preistorice în România etc., însoţite de numeroase clişee.

» » « Studiĭ arheologice. Staţiunea Preuteştiĭ cu figurĭ în text.

Gh. Ghibănescu. Istoria oficială în şcolĭ.

Th. Th. Burada Amintirĭ de călătorie: O călătorie în satele romîneştĭ din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Idolul Caloianu. Inscripţia bisericeĭ din Hadîmbu (Iaşi). Inscripţiile de pe cele 4 turnurĭ ale zidululuĭ Golieĭ. Culegere de poeziĭ populare. Istoria teatruluĭ la Romînĭ. Despre straja pămîntească a Moldoveĭ. Începuturile corurilor de muzica vocală bisericească, etc.

Gh. Gheorghiu Verbul a bate (fr. maltraiter) şi sinonimile sale.

Gh. Pascu. Notiţĭ etimologice II, (contribuţie lexicologică).

» Influenţa cultureĭ germane asupra noastră. Influenţa germană asupra limbeĭ romîne de d. Simeon C. Mîndrescu, Iaşĭ 1904.

G. Nether. Traducerĭ din ruseşte după autorĭ celebri.

O. Botez. Recensiĭ.

M. I. Mihaelescu. Casele de economie şi băncile populare.

G. Teodor.-Kirileanu. Soarta moşiilor clirosuluĭ din Bucovina ramase în Moldova.

Diferite *poeziĭ*.

Dărĭ de samă.

Documente importante şi *notiţĭ*.

Preţul unuĭ numĕr 1 leŭ 25

Anul XV. OCTOMVRIE și NOEMVRIE **No. 10 și 11.**

ARHIVA

Organul Societății Științifice și Literare

DIN IAȘI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : **Pag.**

Dărĭ de samă

Documente

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente și trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria Iliescu, Grossu & Comp. Iașĭ.

Comunicărĭ de articole, abonamente, trimiterĭ de banĭ și orĭ-ce corespondență de la 1 Ianuarie 1905, a se adresa d-luĭ *A. D. Atanasiu, Iașĭ.*

De la 1 Ianuarie 1905, toate cărțile broșurile, publicațiile de orice feliŭ trimise de autorĭ și editorĭ revisteĭ *Arhiva*, se vor anunța și se vor face și recenziĭ.

Pe lîngă lucrările obicinuite de știință, literatură, dărĭ de samă, documente, *Arhiva*, de la 1 Ianuarie 1905, va primi spre publicare articole și dărĭ de samă privitoare la Romînii din Transilvania, Bucovina, Macedonia, și din toate țările: articole privitoare și la chestia țărănească de la noĭ; anchete rurale și tot ce privește mișcarea culturală și economică a tuturor Romînilor.

In acelaș timp *Arhiva* va cuprinde și o parte artistică, reprezentată, fie prin ilustrațiunĭ, fie prin articole privitoare la cultura și mișcarea artistică.

ARHIVA
ORGANUL SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE
DIN IAŞI

Anul XV. Octomvrie şi Noemvrie 1904 No. 10 şi 11.

NICU LUPU KOSTAKI

FOLKLORUL

Folklorul e ştiinţa cu care secolul al XIX se poate făli că a scormonit-o din prafurile uitării, asupra căreia privirile ultimelor generaţiuni aŭ fost ţintuite mai mult de cît asupra oricărei alteia, şi care pentru noi Romînii a devenit de un interes capital prin mulţimea de aderenţi ce şi-a cîştigat în rîndurile noastre. Ne vom ocupa dar în articolul de faţă de scopul, de studiul prezent, de unele din întrebările cele mai importante ale folklorului şi vom căuta pe cît se poate mai clar şi mai precis să dăm cititorilor noştri o privire generală asupra sa.

Folklorul e ştiinţa literaturii populare a ori-cărui timp. La 12 August 1846 a fost, după Puymaigre, întrebuinţat pentru prima oară acest cuvînt de Englejî în revista Athenaeum. Dar dacă denumirea nu fusese găsită de cît mai tîrziŭ, studiile mitologice, culegerile şi cercetările inspiraţiunilor populare, începuseră deja de pe la sfîrşitul sec. XVIII să se formeze în ştiinţă. Şi astăzi cînd îmbrăţişarea lui totală a ajuns aproape imposibilă, cînd timpul nu mai e suficient unui singur om ca să poată aprofunda cu minuţiozitate tot ce el poate oferi, folklorul s-a împărţit în două: ca „îndeletnicire literară“ şi ca „ştiinţă propriŭ zisă“.

Aderenţii primii părţi sînt recrutaţi de obiceiŭ din

ţăranĭ care, trăiţĭ şi crescuţĭ cu limba şi cu literatura populară, caută atuncĭ, cînd graţie culturei sînt puşĭ pe un nivel intelectual maĭ rîdicat de cît fraţiĭ, să scape de o peire sigură tot ce a contribuit atîta la farmecul copilărieĭ şi cu care vor maĭ trăi încă ceasurile cele maĭ fericite dar şi pe cele dureroase ale vieţeĭ. Acestora le datorim în general culegerile populare din ultimul timp, cacĭ la început, cînd ştiinţa era încă în fierbere, eruditiĭ folklorulul, partaşiĭ împărţiriĭ a doua după clasificarea noastra, aŭ dat imboldul cutreerînd ţările de la un capăt la altul şi strîngînd tot ce le putea oferi vr-un interes. Cînd culegerile ne sînt redate cu stricteţe, cînd culegătorul ştie să fure de la povestitor şi sufletul ce acesta pune în istorisirile sale, ele fac să retrăească în inima cititorilor laicĭ amintirile uneĭ vieţĭ întregĭ şi oferă ştiinţeĭ un material brut interesant şi frumos în acelaş timp prin vioiciunea stiluluĭ.

Dacă se cere o mare cunoştinţă a spirituluĭ şi a limbeĭ populare prîmilor, secunziĭ, folklorişti eruditĭ, trebue să poseadă o cultură generală din cele maĭ vaste şi din cele maĭ aprofundate. Căcĭ tot a influenţat asupra inteligenţeĭ poporuluĭ, iar pentru a face istoricul aceşteĭ inteligenţĭ trebue să te preschimbĭ în istoricul cultural, luat în adevăratul sens al cuvîntuluĭ, a căruĭ ţintă este: istoria dezvoltăriĭ spirituluĭ omenesc. Dacă orĭ-căreĭ ştiinţĭ i să poate aduce greaua invinuire a specializăriĭ, folklorul, prin variaţia ideilor ce cuprinde, e scutit de această acuzare. Invăţatul care caută trăsăturile de unire şi originile literaturilor populare trebue să fie filozof maĭ întîiŭ, spre a-şĭ putea da seamă de puterea de gîndire, putere creatoare ce masele aŭ adunat în inspiraţiile lor; psiholog, pentru a recunoaşte diferitele starĭ sufleteştĭ; istoric, spre a studia influenţa faptelor reale asupra fantazieĭ; om de drept, pentru a urmări concepţia moraleĭ; naturalist, căcĭ e pus în faţa atîtor documente relative la botanică şi zoologie; geograf, pentru a-şĭ da seamă de poziţia locurilor şi de influenţa lor; cunoscător profund al diferitelor religiĭ, căcĭ ce maĭ mult decît culturile aŭ impresionat inteligenţa tînără a poporuluĭ?; fizician, chimist şi medic, pentru a despărţi adevărul de

miraculos în vrăjĭ şi în practicele băbeştĭ; matematic chiar pînă la un punct, căcĭ va avea de furcă cu poemele numerice; astronom în sfîrşit, căcĭ va trebui să recunoască pe cer fotografia lucrurilor istorisite pe pămînt.

La multe din materiile enumărate maĭ sus, folkloristul poate fi cu mult inferior specialistuluĭ, dar cu altele în schimb el trebue să fie tot aşa de obişnuit ca reprezentantul fie-căreia în parte. Şi va veni un timp foarte apropiat chiar cînd mulţimea materialuluĭ va maĭ necesita încă noĭ subîmpărţirĭ maĭ ales în această a doua clasă. Numaĭ în urma acestora, folklorul, va începe să-şĭ peardă din recordul său de ştiinţă universală, ca să-ĭ zicem aşa, şi să tindă spre o specializare din ce în ce maĭ pronunţată.

Folklorul e, după cum am spus maĭ sus, ştiinţa literatureĭ populare, însă originile diferitelor sale părţĭ nu sînt identice, fie-care fiind maĭ mult saŭ maĭ puţin născută independent de cealaltă ca urmare a altor pornirĭ. Feliul de studiŭ însă e cam acelaş pentru toate: de la varianta cea maĭ nouă trebuie să te urcĭ cu ajutorul comparaţieĭ şi ţinînd seamă de toate influenţele posibile din afară şi din intelect, pînă la varianta cea maĭ veche. Ast-feliŭ veĭ putea descoperi din negurile vremeĭ, firul conducător al spirituluĭ omenesc.

Povestea, punctul principal al folklorizmuluĭ a fost şi obiectul discuţiilor celor maĭ intense. Printre soluţiunile cele maĭ durabile trebue să socotim teoria mitologică a luĭ Grim, Max Müller; antropologică a luĭ Lang; a viselor de Haşdeŭ şi a transmigrărilor luĭ Benfei. Răspîndirea acestor soluţiunĭ prin cărţĭ, a căruĭ reprezentant la noĭ s-a făcut Dr. Gaster, are dreptul capital de a amesteca poveştile populare cu cele literare. Din toate aceste părerĭ luată partea sănătoasă şi cătîndu-se pe cît să poate maĭ mult a fugi de îndrumarea identică şi absolută, ce ultimiĭ reprezentanţĭ ale acestor ideĭ aŭ însuşit spirituluĭ omenesc, se va putea ajunge la o teorie transitorie, maĭ bună şi maĭ trainică de cît celelalte.

Un popor cu cît e maĭ tînăr cu atît e maĭ aplecat spre o religie maĭ politeistă, produs al impresiilor sale zilnice. Aceasta aduce cu sine o serie de culturĭ, de pre-

cepte și de parabole, care neînțelese mai tîrziŭ, fie în urma uităreĭ, fie din alte cauze independente, daŭ naștere la diferite comentariĭ, care merg degenerînd zilnic. Adăugîndu-se la acestea răsunetul, ce unele personagiĭ istorice aŭ lasat, miraculosul viselor, impresiile neașteptate ale ființilor și lucrurilor noĭ, care s-aŭ ivit la fiecare pas în viața nomadă de continent la continent, de climat la climat, care s-a făcut la început originea poveștilor, va începe să fie maĭ clară. Că rasa Indo-Europeană e leagănul multora din poveștile noastre actuale, îmĭ pare un lucru aproape indiscutabil; însă Arieniĭ și-aŭ însușit în ferberea de asimilare cu popoarele asupra cărora s-aŭ așazat multe din inspirațiile și din credințele propriĭ fie-căreia, despre care nu maĭ rămîne îndoială: de aci rezultă clișeul original fie-căreĭ naționalitățĭ, firește ținîndu-se seamă și de amestecurile posterioare. Poporul a creat dar religia; religia și istoria a pus bazele literaturiĭ; necunoscutul a dat naștere miraculosuluĭ; amestecul a isprăvit prin a completa evoluțiunea acesteĭ părțĭ din literatura populară.

Poezia populară aparține ca lirică fie-căruĭ popor, fie-căreĭ rase maĭ rare-orĭ; într-însa îșĭ pun oamenĭ de acelaș sînge felul de a simți și de a înțelege; patriotică—ia e istorică—fructul unor fapte individuale uneĭ națiunĭ și care rămîne înțaleasă numaĭ de aĭ săĭ, neputînd trece decît ca o simplă poveste popoarelor celoŕlalte: ia să naște dar în orĭ și ce timp dar maĭ ales în epocele războinice; mitologică, ia intră în cadrul poveștilor, cu singura diferență, că dacă povestea se îmbracă în haina timpuluĭ și cu felul de a gîndi a celuĭ ce o spune, aceasta rămîne, grație rimeĭ inalterabilă, și păstrătoare, prin urmare a expresiuniĭ, de care să leagă de multe orĭ viața casnică a unuĭ popor.

Legenda urmează în proză evoluția poezieĭ patriotice.

Proverbele aparțin în primul loc experienţeĭ zilnice a vieţiĭ; despre originea lor se poate zice că e antropologică: aceleașĭ evenimente aŭ dat naștere aceluiaș feliŭ de a gîndi. Ele maĭ sînt rămășițe religioase și vulgarizărĭ a literatureĭ scrise.

Instinctul de amor propriŭ, pentru a cunoaște un lucru

pe care altul nu-l ştie de a să face interesant prin curiozitatea celuilalt aŭ dat naştere ghicitorilor. Multe din ele sînt însă de origină pur literară.

Obiceiurile aŭ fost un rezultat al timpuluĭ: ele s-aŭ înrădăcinat şi schimbat după influenţele şi raporturile casnice şi religioase.

Literatura populară fiind dar un product al fierbereĭ intelectuale din timpurĭ, cînd razele sînt orĭ încă prea tinere orĭ îmbătrînite şi învăluite, prin urmare în amîndouă cazurile de o negură, în care, individualitatea încetează de a maĭ lucra înaintea majorităţiĭ, folkloristul trebuie să cunoască maĭ ales: primele literaturĭ ale orĭcăruĭ popor, evul saŭ mediul, căcĭ şi atuncĭ a fost o redeşteptare, şi colecţiunile actuale de folklor. E grea dar munca apostoluluĭ literatureĭ populare, atît de grea în cît ia ar trebui să înspăimînte pe mulţĭ din aciia—vorbesc în special de ţara noastră—care fac folklor, cînd celelalte drumurĭ le sînt închise. Contra acestora trebue luptat din răsputerĭ spre a-ĭ stîrpi ca pe o plantă parazită, căcĭ nepregătiţĭ pentru a lucra conşliincios nu aruncă de cît confuzie şi întunerec materialuluĭ bresleĭ, care le-a deschis braţele.

Bîrlad 1904,

G. PASCU

Notiţĭ etimologice

II.

Bre, v. *mări.*

Buftea. Burdulea. Foltea.

buftea, burdulea, foltea s. m. mîncăcĭos, despre copiĭ, în Moldova: *búftea*>onomatopeŭ buf— +tea, *búrdulĕa*>burduh +—lea, *fóltĕa*>foale+—tea. Aceste cuvinte sînt simţite ca nume propriĭ.

Caer.

dr. *cáer*, mr. *cáer*, *cáĭru*, mgl. *cáir*, istr. *cáĭer* „lîna de pe furca de tors".

O etimologie pentru acest cuvînt a încercat Sextil Puşcarĭu în Conv. Litr. 1904, pg. 471: *cáĭer*>*carium>vb. caro „pĭeptăn lîna". In presupusul *carium d-sa admite metateza luĭ *i* în apropierea luĭ *r* ca şi în *báĭerâ*>varia, *mŏáre*>mŭria (l. c. pg. 470, 471). Etimologiea *báĭerâ*>varia e inadmisibilă, fiindcă sensu-fundamental al acestuĭ cuvînt nu este „legătură de lux", ci „şiret, bandă de legat". (Tot ca „îmbrăcăminte de podoabă, de lux") consideră d. P. şi *zeghea* pe care o derivă, l. c. pg. 459, din lat' *decula, dar adaugă: „Ca să fiŭ sincer, eŭ însumĭ nu prea cred în verosimilitatea etimologieĭ", l. c. pg. 460. Noĭ reţinem această din urmă declaraţie.), ĭar în muria vocala *u* s-a prefăcut în *o*, nu fiindcă *i* a făcut metateză lîngă *u* şi apoĭ *u*+*i* s-aŭ asimilat reciproc în *o* (după cum această asimilaţie reciprocă n-a avut loc nicĭ în *cŭĭb*>cŭbium, *rŏĭb*>rŭbeus unde metateza

luĭ *ì* este evidentă, nu presupusă), ci fiindcă e scurt şi accentuat (pentru *ŭ* accent.<*o*, cf. *cot*>cŭbitus, *doĭ*>dŭi, mr. *gĭóne*> jŭvenis, *nórâ*>nŭrus, *moáre*>mŭria, *ploaĭe*> plŭvia, *roĭb*> rŭbeus, *scot*> excŭtio. *tŏámnâ*> autŭmnus. Cuvîntul *tŏâmnâ* e derivat de d. P., l. c. pg. 468 sqq, din *autumneus, admiţînd iarăş, pentru prefacerea luĭ *u* în *o* aceĭaş asimilaţie reciprocă prin metateza luĭ *i* lîngă *u*. Etimologiea aceasta deasemenea trebue respinsă. *Toamnâ* este autŭmnus trecut, prin analogiea cuvintelor *primavară*, *vară*, *ĭarnă*, la genul femenin, *autŭmna: *au*— < *o*—, cf. *kurékĭŭ*>**korékĭŭ*, cauliculus, *giocél*>*glaucellus, *uréke*>**oréke*, auricula; apoĭ *o* a fost lăsat la o parte, fiind considerat ca articul, cf. *un tîrtán*> unterthan, *o leacă*> vst. otlkcŭ *un buríc*> umbilicus; *ŭ* accent. <—*o*— ca şi în exemplele de maĭ sus, şi apoĭ s-a prefăcut în —*ŏá*—, fiind în poziţiea —*â*, deci *tŏámnâ*> *o tŏámnâ*> *autŭmna, autumnus. (v. A. Philippide, Fonologiea U.). Prin urmare *báerâ* şi *mŏáre* nu probează nimic în sprijinul metatezeĭ *cairum>*carium. Apoĭ *carium (ca şi *decula) nu este atestat de vrun scriitor. Pentru a ne convinge de existenţa acestuĭ cuvînt presupus, d. P. ar fi trebuit să ni aducă în sprijin şi corespondente romanice.

Etimologiea cuvîntuluĭ *cáĭer* trebue căutată în altă parte. Intradevăr limba greacă ni dă dezlegarea: *cáĭer*> gr. χαῖρος „fil de la trame“.

Căcĭulă.

dr. *câcĭúlâ*, mr. *câcĭúlâ* şi *câcĭúâ* (Weigand, Aromunen II 311 *b*), *cîcĭúlâ* şi *cîcĭúâ*, (Papahagi, Din Literatura populară a Aromînilor 137), mgl. *câcĭúlâ* şi *câcĭúŭâ* (Papahagi, Megleno-Megleno-Romînii, glosar); mr. *cuĭ úlâ* (Miklosick, Rumun. Untersuchungen II 220 *a*); mr. *cucuvitsâ* „căcĭulă copilărească“ (Papahagi, Din Literat. popul. a Arom. 180). In Moldova de nord silaba —*cĭú*— se pronunţă drept *ş* muiat + *ú* redus în privinţa rătunziriĭ, ca şi în *cĭutură*. Etimologiea acestuĭ cuvînt este obscură. Cihac, Dictionnaire I 65 îl derivă din lat. cucullia, cuciulla, cuculla. Dar, asupra aceşteĭ etimologiĭ, a revenit el singvr în II 715 adoptînd o alta, albaneză. Socot însă că Cihac, căruia i se face atîta proces de către uniĭ etimologiştĭ de astăzĭ, o nimerise întîia oară: rom. *câcĭúlâ*> cuculla.

Cuvîntul latinesc *cucella* „cape, capuchon“ se găsește și în limbĭ romanice și în limbĭ balcanice: a) it. *cucullo, cuculla, cocolla* „froc“; cat. *cugulla*; sp. *cuculla, cugulla cogulla*,; port. *cucula, cugula*; port., prov. *cogula*; fr. *coule*; b) vsl. *cuculŭ* turc. cucula „capuchon“, ngr. κουκοῦλα „cape, capuchon“ (Cihac). *Cuculla* este un diminutiv de la **cuca*. (Cuvîntul rom. *cúcâ* „bonnet princier“ nu este acest lat. **cuca*, ci turc. *cuca*, v. Cihac, Dictionnaire II 569 și Lazăr Șăineanu, Influența orientală asupra limbiĭ și culturiĭ rom., vocabular), In afară de *cuculla* însă, **cuca* a maĭ dat naștere, pe teritoriul romînesc, și unuĭ alt diminutiv: **cucilla* orĭ *cucella*. Din *cuculla* + **cucilla*, **cucella* a rezultat contaminațiea **cucĭulla*. Am căpătat astfeliŭ dubletul: *cucúlla* și *cucĭúlla*, orĭ, prin disimilațit (*u*—*u* <o—u), **cocĭúlla*. Din *cuculla* avem: a) mr. *cucúlâ* (Miklosich, Rumun, Unters. II 220 *a*). Supt această formă cuvîntul a trecut în turc. *cucula* și ngr. κουκοῦλα. Chiar dacă mr. *cucúlâ* ar fi îndoĭos prin faptul că ni-e transmis de un izvor etimologist din vĭacul al XVIII, încă cuvintele străine de maĭ sus, cari-s evident împrumutate de la Romînĭ, ar proba îndeajuns că forma *cucúlâ* a trebuit să existe; b) *cucuvitsâ*> **cucúva*, **cucúŭâ* + *-itsâ* (cf. *mâdúvâ*> *mâdúŭă*, *medulla*). Din **cocĭulla* avem dr. *câcĭúlâ*, mr. *câcĭúlâ* și *câcĭuâ*, *cîcĭúlâ* și *cĭciúâ*, mgl. *câcĭúlâ* și *câcĭúŭă*. (Pentru *o* neaccent. <*â*, cf. *câ*> quod, *fârâ*> foras, *mâgár*> ngr' γομάρι, *mânâstíre*> monasterium, *nâsâlie*> vsl. nosilo, *pâtîrnike*> poturnicula, *prâvâlie*> vsl. provalĭ, *sâldát*> soldat, *stâpîn*> vsl. stopan. De altmintrelea *u* neaccent. a putut trece și direct în *â*, cf. *gârgâritsâ*> gurgulio *pâpúșâ*> pupa, *plâmîĭ*, mr. *pâ'múnâ*> pulmones, vr. și mgl. *vâltur*> vulturius).

Cum se face însă că, în aceste variante, fiinalul —*úlla* apare în acelaș timp și ca —*úŭâ* și ca —*úlâ*, în loc să apară numaĭ ca —*úŭâ*, după cum ar fi de așteptat (cf. *mâdúŭâ*> medulla). Explicațiea acestuĭ fenomen interesant nu o văd decît în aceia că cuvîntul e de dată maĭ recentă și anume medievală. (Notez în treacăt că și *trăĭstă* este tot de origină medievală, după cum a arătat d. A. Philippide la cursul de Originile limbiĭ romîne: *trăĭstă*> trabem trastrum din Glosele de la Reichenau).

Trecerea înțelesului de la „glugă“ la „căciulă“ se explică ușor dacă ținem samă de întrebuințarea (îmbrăcăminte pentru cap) și de forma că iulelor și glugilor. Să se observe apoi că și în limbi balcanice cuvîntul a trecut cu înțelesul primitiv de glugă (v. mai sus).

De la Romînî *căciula* s-a răspîndit la o mulțime de popoare învecinate (v. Cihac) și chiar și la Albanejî. Gustav Meyer, Etym. Wb. 190—191 derivă pe alb. *kâsúlyâ* din lat. *cásula*, dimin. de la casa. Dar însuși autorul își dă samă de greutățile pe cari le ridică această etimologie. Lat. *casula* însamnă „cabane, chaumière, hutte; tombeau; chasuble (vêtement sacerdotal)“. Ultimul înțeles s-a păstrat în sp. *casulla* „Messgewandt der Priester“, dar acest cuvînt nu poate fi invocat, pentru trecerea înțelesului, în sprijinul alb. *kâsúlyâ* „Kopfbedeckung, Haube, Mütze, Nachtmütze“. Apoi alunecarea sunetului, cere în albaneza un *ş* în loc de *s*. In sfîrșit accentul trebue să se păstreze tot pe silaba *cá*—. „Pentru *s* (nu *ş*) și pentru accent trebue să se admită, zice G. M., influența grecescului κασοῦλα „grobes kleid“. Dar tot înțelesul arată lămurit că această influență n-a putut avea loc. Alb *kâsúlyâ* este rom. *câciúlâ* și anume mr. *câcĭúlâ, câtsĭúlâ, câtsúlâ* prin sincoparea pur și simplu a sunetului *t*. Cu această etimologie se împacă perfect atît înțelesul și accentul cît și alunecarea sunetului.

In sfîrșit *căciulă* prezintă și un interes istoric. Este anume un fapt de observație curentă că țăranul romîn poartă căciulă și vara și iarna. Aceasta e iarăș o probă evidentă de traiul Romînilor în munți. In vremurile furtunoase ale veacului de mijloc Romînii aŭ trăit în Carpații adăpostitori, ducînd vieață de păstori ce rătăceaŭ cu turmele. Cînd furtuna a trecut și vremurile s-aŭ limpezit, Romînii s-aŭ tot scoborît încet-încet la șes. Aici era, firește, mult mai cald. *Portul căciulii* era însă așa de adînc înrădăcinat în sufletul romînului, încît el n-a putut fi părăsit. Aceasta-i explicația fenomenului, curios pentru unii, că, pe frigul cel mai aprig ca și pe căldura cea mai strașnică, țăranul romîn nu se dezlipește de căciulă.

Cimpoĭŭ

dr. ***cimpóĭŭ*** și ***cĭumpóĭŭ*** (Dicționar bănățan circa 1670) „musette, cornemuse", Titus Cerne, Dicționar de Muzică, Iașĭ 1898, pag. 188, *b* zice: „*Cimpoiul*, instrument format dintr'un rezervor (burduf de piele) de aer și maĭ multe tuburĭ cu ancie. Cunoscut sub diferite nume maĭ la toate popoarele moderne (it. *Zampogna*, *Piva*; fr. *Musette*, *Cornemuse*; germ. *Dudelsack*, *Sackpfeife*; ingl. *Pibrock*, *Bag-pipe*) și din anticitate (gr. συμφόνεια lat. *tibia utricularis* și *utricularium*; apoĭ m'at. *simfonia*). *Cimpoiul* este unul din instrumentele cele maĭ vechĭ ce avem astăzĭ și căruia secoliĭ nu i-aŭ adus multe schimbărĭ, nicĭ însemnate perfecționărĭ. Cînd acest instrument a venit la noĭ și pe uude a venit, sînt chestiunĭ carĭ rămîn în întuneric". In privința originiĭ, „ceĭ maĭ mulțĭ cercetătorĭ consideră cimpoiul ca o invențiune a Grecilor", ibid. 198 *b*.

Cihac I 54 admisese că *cimpóĭŭ*> lat. *symphoneus, dar a revenit în II 490 propunînd ca etymon, pe ung. csimpolya. Prima etimologie, reprodusă, firește, și de Körting, Lat.—roman. Wörterbuch, oferă grave dificultățĭ fonetice; cea de-a doua, recomandată și de d. Ov. Densușianu în Romania XXXIII 275, e imposibilă, în urma celor cetite maĭ sus. Un instrument așa de vechiŭ și așa de răspîndit nu putea fi luat de Romînĭ de la niște barbarĭ ca Ungurii. Locul probabil de origină a cimpoiuluĭ ni dă și dezlegarea etimologieĭ cuvîntuluĭ romînesc: rom. ***cimpóĭŭ***, ***cĭumpóĭŭ*** este gr. κόμβη „sac, poche, besace" + *—óiŭ*, cu *v* pronunțat *ŭ*. Trecerea luĭ *mb* în *mp* trebue explicată astfel: Cuvîntul κόμβη, sub forma masculină *κόμβος. (In grecește există un κόμβος cu înțeles de „creux, enfoncement; fond d'un vase"), a trebuit să deie în romînește **cĭúmb*. Insă *b* final, ca orĭce sunet final romînesc, s-a tot redus. In cazul de față reducerea luĭ *b* final s-a făcut pînă în gradul de a nu se maĭ putea deosebi la timbru de *p* și atuncĭ orĭ spontaneŭ s-a schimbat *b* în *p* orĭ în gura uneĭ generațiĭ maĭ tinere cuvîntul a sunat **cĭúmp*. (Tot prin reducerea luĭ *b* trebue explicat și *cînepă*> lat. cannabis). La acest **cĭúmp* s-a adăugat apoĭ mult maĭ tîrziŭ sufixul augmentativ *—óĭŭ*> —oneus. In dicționarul bănățan circa 1670 găsesc *cĭumpesc* și *cĭumpăvesc*, dar din nefericire nu-s traduse.

Pentru *cĭumpoĭŭ* = sac, cf. chiar numirile de *utricularium* şi *Dudelsack*. Apoĭ, chiar în greceşte, din κόμβη se derivă κόμβαλον „instrument de musique". *Cimpoiul*, ca şi *fluerul*, aŭ trecut apoĭ în ungureşte: ung. *csimpolya*, *furulya*.

Cĭupă.

cĭúpă „bain, baignoire" (Hîjdăŭ, Etym. 2345): κύπη „creux cavité; sorte de chaloupe ou de canot, cabane ou baraque en bois".

Foltea, v. buftea.

Mări. Măĭ. Bre.

dr. *mâre*, *mâri*, *mârĭ*; mr. *more*, *mo i*, *mor* (Weigand, Aromunen II); mg¹. *mara*, *mâra*, *mâre*, *morĭ* (Papahagi, Megleno-Romînii II). dr. *mâĭ*, *mâ*; mr. *moĭ*. dr. *bre*; mr. *bre*, *re* (Papahagi, Din Liter. pop. a Arom. 727); mgl. *bre*, *bra*, interjecţie de chemare „hé, holà!".

Pe cît este de răspîndită această interjecţie, pe atît este ea de des şi de variat întrebuinţată. Acest fapt probează că avem de-a face cu un cuvînt băştinaş. Cu drept cuvînt deci A. Philippide, Principiĭ 39, 216 derivă pe *mâre*, *mâĭ* din lat. mas maris „bărbat", formînd astfeliŭ un dublet cu adiectivul *mare*. Pe baza acesteĭ etimologiĭ noĭ propunem următoarele:

In toate variantele dialectale ale luĭ *mâri*, interj. cu care te adresezĭ maĭ ales bărbaţilor, se păstrează izolat cuvîntul latinesc mas maris «bărbat», după cum *fa*, interj. cu care te adresezĭ numaĭ femeilor, este ĭeşit din *fâ!â*. In dr. *mâre*, *mâri*, *mârĭ* şi mgl. *mâre*, *mâra* avem *â* în loc de *a* fie prin diferenţiare faţă de *mare* în cazurile cînd *mâri* era accentuat, fie prin prefacerea regulată a luĭ *a* neaccent. în *â* în cazurile cînd *mâri* era neaccentuat, căcĭ această interj. se întrebuinţează şi accentuat şi proclitic. *â* din cazurile cînd *mare* era accentuat s-a putut deci introduce şi prin analogiea formelor neaccentuate. In mgl. *mara a* s-a păstrat neatins. In cazurile cînd *mâre* era întrebuinţat ca proclitic aveam însă un *â* neaccent. precedat de labială. Insă, conform uneĭ legĭ de fonologie romînă, *â* neaccent. precedat de labială se preface în *o* şi prin urmare din *mâre* ne-

accent. am căpătat mr. *more, mori, mor* și mgl. *morĭ*. Din *mârĭ, morĭ* a rezultat apoĭ *mâĭ, moĭ* fie prin apocopa luĭ *—re* și adăugirea posterioară a unuĭ *—ĭ* epitetic la formele apocopate *mâ, *mo*, fie prin pĭerderea luĭ *r*, înmuiat prealabil, ca și în *niscáĭ*> niscarĭ, *céĭŭ*> *quaerio, *páĭe*> pareat, *p'éĭŭ*> pereo, *veĭ*> verĭ. In acest din urmă caz *mâ* este ĭeșit din *mâĭ* și nu invers, după cum trebue de admis în întîia explicație. In sprijinul apocopeĭ *mâ*> *mâre* vine faptul că, în chemărĭ și strigărĭ, romînul, din comoditate, scurtează cuvintele cît maĭ mult: *a*> adă, *aú*> auzĭ, *fu*> fugĭ, *fa*> fată (Philippide, Principiĭ 36), apoĭ *Io*> Ion, *Ni*> Nicolaĭ, *To*> Toader în Munteniea (Weigand, Jsb VIII glosar), *Ghĭo*> Ghĭorghe, *Toa*> Toader în Moldova. In sprijinul explicațieĭ de-a doua maĭ vine și faptul că pentru mr. și mgl. glosarele nu daŭ forma **mo*. In sfîrșit dr. *bre*, mr. *bre*, mgl. *bre* și *bra* sînt ĭeșite tot din *mâre, more* proclitice: prin sincopa luĭ *â, o* a rezultat forma **mre* în care s-a vîrît prin epenteză (anticipare asupra sunetuluĭ următor) sunetul *b*, **mbre*, din care apoĭ *m* a dispărut, fiindcă era pronunțat cu o amplitudine foarte mică. Pentru fenomenal fonetic în genere de *mr* <*mbr* cf. pg. *combro*, fr. *encombre*> cumulus, sp. *hembra*> femina, sp. *hombre*> homine, it. *incombrare*> comulare, it. *sembrare*> simulare, pg. *sembrante*> similis. In sfîrșit mr. *re*> bre. Diferitele variante ale luĭ *mâri* aŭ fost păstrate prin diferențiare. La o cercetare amănunțită s-ar putea constata cum acest principiŭ de schimbare a limbiĭ împarte fiecăreia din ele rolurile după poziția în frază, după accent, tempo și cantitatea vocaleĭ. Să se observe apoĭ că numaĭ *bre* se găsește la toate cele treĭ dialecte, dr. mr. și mgl. La Megleniți se zice și *mâre* și *morĭ*, dar lipsesc *mâĭ* și *moĭ*; la Macedonenĭ nu există *mâri, mâĭ*; la noĭ, Romîniĭ din nordul Dunăriĭ, nu există *mori, moĭ*. Cît privește faptul că *mâri* servește pentru a te adresa și femeilor, aceasta probează tocmaĭ puternica izolare a latinuluĭ mas maris.

Iată dar că prin limba și *numaĭ* prin limba romînă se poate explica în chip mulțămitor origina acesteĭ interesante interjecțiĭ, pe care apoĭ toate popoarele balcanice aŭ împrumutat-o: turc. croat. sîrb. *bre*, ngr. μπρέ, βρέ> rom. *bre*; croat. sîrb. bulg. *more*, alb. *moré* și *morâ*, ngr. μωρέ> rom. *more*; alb. *mre*> rom.

**mre*; ngr. μαρή > rom. *mare*; alb. *moĭâ* > rom. *moĭ*. Cu totul de altă părere este însă Gustav Meyer, Etym. Wb. 286: „alb. *moré*, *mre* interj. cu care te adresezĭ unuĭ om; *morâ* interj. cu care te adresezĭ uneĭ fete, pentru care de altmintrelea se întrebuinţează *moĭâ*. In Berat *oré*. Sicilian *vore* întrebuinţat pentru o fată. O interjecţie răspîndită pe toată peninsula balcanică: bulg. sîrb. *bre* şi *more*; rom. *bre*, ngr. μπρέ βρέ μορέ, turc. *bre*. *moĭâ* este formaţie femenină, dupăcum în greceşte la plural se zice şi *morí* şi după cum în Asiea Mică la o femee se zice μαρή, μωρή. Eŭ consider *vre* drept forma originară şi vezĭ pentru aceasta imp. aor. de la βρίσκω=vgr. εὑρέ; βρέ; însamnă într-un dialect grecesc „vezĭ, priveşte!". Explicaţiea luĭ Gustav Meyer îmî face impresiea unuĭ joc miraculos în care *vre* se travesteşte cînd în *more*, cînd în *moĭâ*, cînd în *bre*. Dar ceia ce-ĭ minune, nu-ĭ ştiinţă şi-ĭ de mirare cum s-a putut cineva închipui asemenea salturĭ fonetice. Cuvintele balcanice apar diferite, fiindcă şi etimologiile lor sînt diferite. Popoarele balcanice anume aŭ împrumutat fiecare, dintre variantele interj. rom. *mâre*, pe acelea carĭ se potriveaŭ maĭ bine cu spiritul lor. *Bre* a fost cel maĭ mult împrumutat, fiindcă şi în romîneşte este varianta cea maĭ răspîndită. Alb. *moré* şi ngr. μορέ, μορί, μαρή, μωρή aŭ accentul pe ultima silabă, pentrucă aşa aŭ fost prinse de organul apercepător al Albanejilor şi Neogrecilor. Albanejiĭ aŭ împrumutat chiar şi forma *mre*, care la Romînĭ s-a pĭerdut. Neogr. βρέ *(vré)* este ieşit din μπρέ > *bre*; alb. *oré* > *moré*. In romîneşte cu *mâre* te adresezĭ şi la bărbaţĭ şi la femeĭ. Dar dupăcum şi în romîneşte variantele în schelet şi-aŭ diferenţiat înţelesul, tot aşa şi Albanejiĭ şi Neogreciĭ le-aŭ diferenţiat: alb. *moré* şi *mre* adresîndu-te unuĭ bărbat, dar *morâ* şi *moĭâ* adresîndu-te uneĭ fete; ngr. μαρή, μωρή adresîndu-te uneĭ femeĭ, *mori* adresîndu-te la maĭ mulţĭ bărbaţĭ. Inţelesul grecesc de „priveşte, vezĭ" l-a căpătat βρέ printr-o dezvoltare ulterioară: cînd chemĭ pe cineva îl şi priveştĭ.

Pălesc.

mold. *pâlésc* „choquer, frapper" este lat. pello. Să nu se confunde cu *pâlésc* „faner, flétrir" > pallesco.

Samă.

sámâ, sĕámâ intră în tot felul de expresiĭ, din cari v. o bună parte în Cihac. Mulţimea şi varietatea lor arată că *sámâ* nu poate fi ung. szam „nombre, ciffre, compte, raison„ (Cihac II 525; Philippide, Principiĭ 254), dar nicĭ lat. examen (Hîjdăŭ, Columna luĭ Traîan 1883, pg. 22—29), ci gr. σῆμα „semn, însemnare“. Cu acest înţeles se pot explica toate expresiile în cari *sámâ* intră. Iată d. p. vreocîteva: *a da samă*=a da însemnare, *a lua sama*=a lua însemuare, şi tot aşa *a da în samă, a da pe samă, a lua pe samă, a-şĭ da samă, a ţine samă*. *fără samă, peste samă*=fără însemnare, peste însemnare, fără măsură; *a fi de samă*=a avea însemnătate, *om de samă*=om însemnat; *o samă de oamenĭ, de cuvinte*=un număr însemnat de oamenĭ, de cuvinte; *dare de samă*=însemnare, recensie: *de-o samă*=cu aceîaş însemnare; *sama visterieĭ*=însemnarea socotelile visterieĭ.

Spoiesc.

spoîésc „enduire d'une couche de quelque chose, plaquer“. Cuvîntul n-are a face cu vsl. spoiti „coniungere“ (Cihac), ci este lat. expolio“.

Stup.

stúp „ruche d'abeilles dans un tronc d'arbre creux“. Cihac şi, după el, Hîjdăŭ, Etym. 750 îl trec printre elemente slave *Stúp* este însă gr. στύφος (stuphos) „souche, tronc; grosse branche, tronc coupé, buche, billot“· Trecerea înţelesuluĭ de la „trunchiŭ tăîat“ la „locuinţa albinelor“ s-a făcut prin metonimie, luîndu-se cauza pentru efect, materiea din care se face pentru lucrul făcut. Alte asemenea schimbărĭ de înţeles făcute prin figurĭ retorice şi poetice v. în A. Philippide, Principiĭ 47. Pentru gr. *v=u*, cf. *mártur*> μάρτυρος, *pápurâ*> πάπυρος, *sragur*> τρύγη.

Şese. Şeîsprezece. Şeîzecĭ.

Numeralul latin *sĕx* a trebuit să dee naştere în romîneşte la două forme: a) *şése*> sĕx+—e, după analogiea luĭ *şépte*> septem şi b) **şéĭ*> sĕ(x)+—ĭ, prin pĭerderea obişnuită a consoanelor finale şi prin adăugirea unuĭ *—ĭ* plural analogic, ca şi în

dóĭ> dŭo+—i, *tréĭ*> tres+- i, cf. it· *sei*. *Șése* s-a păstrat ca uumeral simplu, ĭar **șéĭ* s-a izolat în compusele *șéĭsprezece*, *șeĭzécĭ*. Formele muntenești *șáĭsprezece*, *șaĭzecĭ* sînt provenite prin analogiea formeĭ *șáse*> **șâáse*, **șĕáse*. După analogiea luĭ *dóĭsprezece*, *tréĭsprezece*, *șéĭsprezece* s-a făcut și *páĭsprezece*. Dar cauza pentru care se zice *páĭsprezece* și nu **pátrusprezece*, *șéĭsprezece* și nu *șésesprezece* este ritmul: romînul n-a putut suferi ca aceste două numerale să fie de cincĭ silabe, pe cînd toate celelalte de la *unsprezece—nóuâsprezece* sînt numaĭ de patru silabe (se pronunță și *șéptĭsprezece*, *nóŭsprezece*, de și etimologic se scrie numaĭ *șeptesprezece*, *nouăsprezece)*. Tot datorită ritmuluĭ se zice însă *patruzecĭ* și nu **paĭzecĭ*, dar *șeĭzecĭ* și nu **șesezecĭ*, decît în acest de-al doilea caz simetriea e alta. De la *douăzécĭ* (și *dóuâzecĭ*) pînă la *nouâzécĭ* (și *nóuâzecĭ*) simetriea o formează cuvinte de 3 silabe cari alternează cu cuvinte de 2 silabe în chipul următor: *douăzecĭ*—3 silabe, *treĭzecĭ*—2 silabe, *patruzecĭ*—3 sil., *cincĭzecĭ*—2 sil., ăpoĭ *șeizecĭ*—2 sil, *șeptezecĭ* —3 sil., *optzecĭ* -2 sil., *nouăzecĭ*—3 sil. Numeralele *patruzecĭ* și *șeĭzecĭ* cădeaŭ tocmaĭ la locul unde trebuea să vie cuvinte de 3 silabe (*patruzecĭ*) și de 2 sil. (*șeĭzecĭ*). In sfîrșit chĭar *șese*, provenit prin analogiea luĭ *șepte*, dacă-șĭ păstrează acel anumit loc în numărătoarea romînească, apoĭ tot ritmul trebue să fi contribuit la aceasta. Numeralele de la *cincĭ* pănă la *zece* se înșiră și ele simetric. Simetriea o formează grupe de 1 silabă și de 2 silabe, cari alternează în chipul următor: *cincĭ*—1 silabă, *șese* —2 sil., *șepte*—2 sil., apoĭ ĭarăș *opt*—1 sil, *nouă*—2 sil., *zece* —2 sil. Locul luĭ *șese* trebuea ocupat tocmaĭ de un grup 2 silabe.

Tărăboĭŭ

târâbóĭŭ „grand bruit, fracas, vacarme, tapege". Cihac II 401 îl trece printre „Éléments Slaves". A. Philipide, Principiĭ 182 îl derivă din *tarábâ*+—*óĭŭ*. *Târâbóĭŭ* este însă gr. θόρυβος „bruit, tumulte; murmures, clameurs; approbation bruyante, applaudissements; désordre, trouble"+—*óĭŭ*: prin sincopa luĭ *v* am capatat**torbóĭŭ* și apoĭ, prin prefacerea luĭ *o* neaccent. în *â*,**târbóĭŭ*, de unde însfîrșit *târâbóĭŭ* prin epenteza luĭ *â* (împrumutarea articulațieĭ sunetuluĭ precedent).

Sufixul—*er*

Fluer. Taĭer. Vaĭer.—Crier. Grier. Prier.

Baza sufixuluĭ—*er* îl formează cuvîntul *críer*> *creberum (Etimologiile cerebrum şi *crebrum sînt inadmisibile). In graĭul mold. se-întrebuinţează numaĭ la pl. *criirĭ* şi disimilat *crielĭ* (Şezăt. V. 60). Tot disimilat se maĭ găseşte în Banat (dicţionar circa 1670 şi Weigond, Jsb. III 319) *criel*; megl. *criel*, de unde *crielat* şi *ancrielat* „înţelept, cuminte" (Papahagi, Megleno Romîniĭ, Glosar. Dr. *discrierat* „nebun"). *Críer* este ieşit din *créer* prin analogiea unor cuvinte terminate în —*ier* ca *gríer*, *príer*. După analogiea luĭ *críer*, *críel* s-a făcut *gríer*, *gríel*> grillus şi *príer*, *príel*> aprilis. Din *críer*, *gríer*, *prier*, apoĭ din *şúer*, derivat imed. al ob *şúer*> sibilo (*şuér* este pentru**şier*> sibilo: *şi*-- <*şu*— printr-o analogie de înţeles, de care vorbeşte d. Philippide, Principiĭ 80); *tríer*, dirivat imed. al vb. *tríer*> tribulo; *cutríer*, derivat imed. al vb. *cutrier*> contribulo s-a extras sufixul—*er* cu care s-a derivat *táĭer*> taĭŭ (Ce e dulce şi maĭ dulce şi pe *táĭer* nu se *táĭe*?—Somnul, în Şezăt. VIII, 123), *váĭer*> vaĭ (la Alexandri), *flúer*> suflu.

Fluer

dr. *flúer*, *flúeră*; mr. *flúer*, *flúeră* şi *fluĭáră* (acest din urmă la Miklosich, Beiträge C. I 38 şi Rum. Unters. I 85 *a*); mgl. *sfrúel*, *sfríel*, *fríel* „flûte".

Cihac II 449 îl derivă din ungureşte. Miclosich, l. c. îl deriva din alb. *floĭere* „flûte, fifre", în legătură cu vb. *fryj* „a sufla". Părerea luĭ Miklosich e adoptată şi de G. Meyer, Ebym. Wörtesbuch. der Alban. Sprache. A. Philippide, Principiĭ 87 consideră pe *flúer* ca o creare imediată. Ov. Densuşianu, Noua Revistă Romînă III 319 *a* zice: „M-am ocupat şi eŭ mult de acest cuvînt şi mărturisesc că am renunţat la aflarea etimologieĭ luĭ. Sînt în orĭce caz înclinat spre părerea luĭ G. Meyer, Etym. Wb., care admite că *fluer* ni vine dela Albaneiĭ. Dar de unde albanezul *floerc*?". Socot însă că cuvîntul *flúer* este de formaţie romînească: *flúer*> vb. suflu+—er. La această etimologie ne îndreaptă formele meglenite. Din *suflu*+—*er* a trebuit să avem**suflúer* şi, prin sincopa luĭ *u*, **sflúer*, de unde prin

metateză, mgl. *sfrúel*. După analogiea cuvintelor *criel griel priel* și *sfrúel* s-a schimbat în *sfríel*. În sfîrșit în dr. și mr. *flúer* și mgl. *fríel* s-a apocopat *s*—, cf. *feș nic,*> sfeșnic (Șezăt. v 72; Dicționar bănățan circa 1670; Eminescu, Literatura populară 39), *feșlánite*> sfeștanie, *fișlĭóc*> sfeștĭoc; și invers *fs*— <*s*—în *sat* > vr. fsat. Pentru înțelesul de „instrument din care sufli“ cf. fr. *flûte*> *flatus și fr. *soufflet*> sufflo (Körting, Lat.-roman. Wörterbuch. *Soufflet* a fost tradus în rom. prin *sufláĭŭ*> suflu +—aĭŭ).

După forma flueruluĭ s-a numit apoĭ și osul tibia—*fluerul piciorului* (antiantropomorfism). Dela noĭ *fluerul*, ca și *doĭna*, a trecut la toate popoarele cu cari Romîniĭ aŭ venit în atingere, deci și la Albanejĭ (v. Cihac, Moklosich). Prin etimologie populară cu *flúer* și *fâurár* s-a schimbat în *fluerár*: „Așteaptă să vină luna luĭ *Fluerar*, care bagă omătul pe borta aculuĭ în casă“. Neamț, Cîrligĭ în Hijdăŭ, Etym. 113).

După cum vedem sufixul—*er* este foarte obscur atît în origină cît și în derivate. Baza o formează cuvinte cu totul deosebite în înțeles, iar din cele cîteva derivate cîte am dat maĭ sus numaĭ două sînt evidente: *láier, váier*. Iată pentru ce o precizare a funcțiuniĭ sale nu se poate face deocamdată.

P.S. *Scrofuri* „écrouelles“ nu este germ. Scrofelu, ci lat. Scrofulae.

GH. THEODORESCU-KIRILEANU

Soarta moşiilor Clirosului din Bucovina rămase în Moldova

După rîpirea Bucovinei, rămăsese în Moldova o mulţime de moşiĭ de-ale mînăstirilor aflătoare acolo; în acelaş timp mulţĭ boerĭ moldovenĭ aveaŭ moşiĭ în Bucovina. Stăpînirea acestor moştĭ s-a urmat ca şi maĭ înainte pînă după 1790, cînd se începe încercărĭ de a se regula stăpînirea lor-aşa fel, încît nicĭ boeriĭ de la noĭ să n-aibă moşiĭ în Bucovina, nicĭ mînăstirile de acolo să nu maĭ aibă moşiĭ în Moldova. Şi aşa în 26 Mart 1792 se face un „contract de schimbătură a moşiilor din Moldova ce sînt a lăziĭ legiĭ" (a fonduluĭ bisericesc): Ştiubeeniĭ cu Petricaniĭ; Pustiiul, Iubăneştiĭ cu Cărsteştiĭ; Măgura=cu moşiile din Bucovina Vascauţiĭ şi Zadubrinca a logof. Neculaĭ Roset, Plenipotent din partea guvernuluĭ Galiţieĭ este Andreĭ Franţ Gebler.

In 1798 însă, Austria făcînd publicaţie de vînzare a moşiilor Clirosuluĭ Bucovineĭ aflătoare în Moldova, se alcătueşte o tovărăşie între boeriĭ *Neculaĭ Roset* biv vel logofăt, *Iordache Balş* biv vel vist., *Iordache Roset* biv vel vist., *Panaite Cazimir* biv vel Cam. şi alţĭ tovarăşĭ nenumiţĭ—pe de o parte—şi neguţitorul Teodori Musteaţă supus austriac, pe de altă parte,—care să cumpere acele moşiĭ. Mijlocirea vînzăriĭ faţă de Austria o

face acest din urmă, tocmala se încheie tot la 1798, cînd se dă și o arvonă la visteria împărătească a Austreĭ.

«Intîmplătoare pricineĭ pornite din partea comisarilor rîn-duițĭ de cătră Kesaro-Krăiasca împărăție spre săvărșirea aceștiĭ pricinĭ" prelungesc vînzarea în curgere de maĭ mulțĭ anĭ, «cu multă cheltuială și pagubă.»

In August 1803, Alexandru Moruz Voevod rîndueşte pe niște boerĭ să facă cercetare în această pricină și contractul de-finitiv de vînzare a celor vr-o 40 de moșiĭ se încheie la 27 Sep-tembre 1804, în Liov de guvernatorul Galiției de o parte și de cătră serdarul Cost. Carp, vechilul boerilor moldovenĭ și cu to-varășul lor Teodori Mustiață, de altă parte. Contractul e întărit de poartă și de Curtea Vieneĭ în 9 Oct. 1804, prețul de cum-părătură (331,000 fiorinĭ banĭ nemțeștĭ) se plătește la visteria Liovuluĭ și a Cernăuțuluĭ iar în 18 April 1805 Vodă Alexandru Moruzi întărește și el aceastã vindere-cumparare.

In 6 Nov. 1804 se face prețăluirea și împărțirea moșiilor între boerĭ și Teodori Mustiață. Și se vin boerilor 21 de moșiĭ, prețăluite 597,000 leĭ; iar luĭ Mustiață 19 moșiĭ, prețăluite 629,000 leĭ. Tot în Noemvre 1804 boeriĭ îșĭ împart 12 moșiĭ în valoare de 488,000 leĭ. iar 9 în valoare de 129,000 leĭ rămîn a se vinde la mezat, negreșit spre a se împărtăși și tovarășiĭ ne-numițĭ. Din vînzarea acestor moșiĭ la mezat în 15 Iunie 1805 ies 143,850 leĭ, rămînînd un folos de 14,850 leĭ. Viile nefiind îm-părțite se lasă a se împărți maĭ pe urmă.

Teodori Mustiață, fiind supus austriac, n-a fost învoit a-șĭ stăpîni moșiile căzute în parte-ĭ—și așa el se desface de mo-șiile din Moldova, fie schimbîndu-le cu moșiĭ de-ale boerilor din Moldova, pe care aceștia le aveaŭ în Bucovina—așa în 4 Iunie 1805 iea în schimb de la boeriĭ Neculaĭ și Iordache Roset mo-șiile din Bucovina Vascauțiĭ, Zadobrenca, a patra parte din Voloca și Șcheĭ—fie vînzîndu-le, precum a vîndut moșiile din valea Bistrițiĭ: Broștenĭ, Cotrîgaș, Holda, Cruce ș. c. l. vel lo-gofătuluĭ Constantin Balș în 1807.

Și așa vin în mînile boerilor moldovenĭ moșiile dăruite

mînăstirilor din Bucovina cu sute de anĭ maĭ înainte de către marĭ Voevozĭ orĭ bine-credincioşĭ boerĭ—împărtăşindu-se cu mare cîştig neguţitorul (grec?) Teodori Mustiaţă, strămoşul familieĭ Mustiaţă de azĭ, aflătoare în Bucovina.

Notiţa aceasta am scos-o din documentele de maĭ la vale ce sînt într-o condică de copiĭ de pe scrisorile vechĭ a moşiilor Roseteştilor din biblioteea de la moşia Stînca-Iaşĭ, pe care condică a bine-voit a mi-o pune la îndămînă d-l D. Greceanu.

*

1. 1805 April 18. Copie legalizată de pe hrisovul luĭ Alexandru Const. Moruz Vvod.

«Se face ştire prin hrisovul acesta al Domnieĭ mele că aice în pămîntul Moldoviĭ avînd chesaro-crăiasca împărăteasca curte Anstrieĭ cîte-va moşiĭ întregĭ şi părţĭ de moşiĭ asemine şi viĭ, sub numire Clirosuluĭ Bucovineĭ, care aceste maĭ înainte aŭ fost a celor de acolo minăstirĭ—s-aŭ făcut publicaţiĭ la anul 1789 din parte K. K. Impărăţiĭ spre înştiinţare pentru voinţa de o vînzare veşnică a acestor moşiĭ la aceĭ care vor priimi a li cumpăra. Şi spre aceasta uniĭ din cinstiţiĭ şi credincioşiĭ noştri boerĭ, adică d-luĭ Neculaĭ Roset biv vel logofăt, d-luĭ Iordache Balş biv vel vist, d-luĭ Iordache Roset biv vel vist., cum şi d-luĭ Panaite Cazimir biv vel Caminar şi alţĭ tovarăşĭ a d-lor-sale îndemnîndu-se de a se face cumpărătorĭ maĭ ales pentru că unele din moşiile aceste se hotărăsc şi cu alte moşiĭ a d-lor-sale şi neîncetat se pricinuia prigonirĭ şi supărărĭ pentru împresurarea hotarălor, aŭ luat în tovărăşiia d-lor-sale şi pe neguţitoriul Teodori Mustiaţă care din partea a toată tovărăşia aŭ întrat în tocmală cu K. K. Impărăţia încă de atuncea de cînd s-aŭ făcut publicaţia vînzăriĭ adică de la anul 1798 cînd şi contractul s-aŭ alcătuit dîndu-se şi o somă de banĭ supt numire de arvonă la împărăteasca K. K. Visterie. Iar după aceasta întîmplătoarele pricinĭ pornite din parte comisarilor ce era rînduiţĭ de către K. K. Impărăţie spre săvărşire aceştiĭ pricinĭ, prelungindu-se vănzarea în curgere de şapte anĭ pănă acum şi mulţime de cheltuială şi mărime de păgubire de sumă nesuferită

pricinuindu-se d-lor-sale boerilor cumpărătorĭ, precum pentru aceasta fără de indoire încredinţare am priimit dintru acea către noĭ anafora a preosfinţituluĭ Mitropolit şi a tuturor cinstiţilor şi credincioşilor noştri boerĭ, care prin a Domnieĭ-mele poroncitoare ţidulă aŭ fost rănduiţĭ la anul 1803 Avgust spre a face cu scumpătate cercetare şi luare aminte pricinii aceştiia. Acum dar după suferire a acestor grele pagubĭ şi supărărĭ a d-lor-sale, priimind cu săvărşire vănzare moşiilor acestora, li-aŭ cumpărat d-lor maĭ sus numiţiĭ boerĭ de istov întru vecinică stăpănire împreună şi cu Teodori Mustiaţă neguţitoriul în preţu de treĭ sute treĭ zecĭ şi una miĭ fiorinĭ banĭ nemţeştĭ, care toată suma aceasta întreagă şi nelipsită aŭ plătit-o d-lor la împărăteasca K. K. Visterie în monedă de galbenĭ olandejĭ şi împărăteştĭ, precum şi pentru aceasta ne-am încredinţat din arătare a însuşĭ condractuluĭ ce s-aŭ închiet la Liov prin ecţelenţia sa gubernatoriul Galiţii Iosif von Urmeni, împreună cu vechilul triimes din parte d-lor-săle: Costin Carpu bil vel serdar şi cu tovarăşul d-lor-sale Teodori Mustiaţă la anul 1804 Sept, 27, fiind acest condract întărit şi de către pre înalta Curte a Vieniĭ tot la anu 1804 în luna Oct. 9—şi din săneturile K. K. Visteriĭ a Liovuluĭ şi a Cernăuţuluĭ, cuprinzătoare primiriĭ banilor acestora după condractul arătat fără cea maĭ puţină lipsă; iar în sfîrşit şi din izvodul moşiilor vîndute carile s-aŭ dat împreună cu scrisorile, adică hrisoave, ispisoace, cărţĭ şi hotarnice vechĭ; şi după aceste toate şi din însuşĭ nota ce-aŭ dat către noĭ K. K. Aghenţiia din Eş, vestind că aŭ luat poroncă să facă arătare Domnieĭ mele cum că numiţiĭ cumpărătorĭ aŭ plătit toţĭ banii deplin după condract şi cum că s-aŭ dat d-lor sale scrisorile moşiilor şi că de acum înainte toate aceste moşiĭ împreună cu acareturile lor, cum şi viile, aŭ rămas drepte ocinĭ a d-lor-sale în avere vecinică, cuprinzînd întru această notă şi numirile tuturor acestor moşiĭ neschimbate şi întru aceiaşĭ asemănare cu însuşĭ izvod ce aŭ arătat nouă şi d-lor boerilor cumpărătorĭ, carile s-aŭ dat împreună cu condractul şi cu scrisorile moşiilor,

a cărora moşiĭ numire iaste precum maĭ gios întru acesta al nostru domnesc hrisov se arată adică:

Băleştiĭ, Dobranauţiĭ, Răcileniĭ, Fulticeniĭ, Roşicioriĭ, Boteştiĭ, Holda, Cruşe cu toate cătunele, Ciorsaciĭ—la ţinutul Suceveĭ.

Mogoşăştiĭ, parte din Nihorănĭ, parte din Nouă Suliţa, Pilipăuţiĭ—la ţinutul Herţiĭ.

Strahotinu, Onţăniĭ, Sarafineştiĭ, Miteştiĭ, Orăşeniĭ, Stănceniĭ, Bătrăneştiĭ, Măndreştiĭ, Mănăstireniĭ, Necşăniĭ, Matieniĭ, Feredieniĭ, Brăneştiĭ, Corceştiĭ—la ţinutul Botoşaniĭ.

Ştiubieniĭ, Petricariĭ, Pustiiul, Podagra, Balinţiĭ, Verbiia, Ibăneştiĭ, Cărştieneştiĭ, Măgura, Dersca, Vorniceniĭ, Glodeniĭ, Stănceniĭ, Borşăştiĭ, Antileştiĭ, Horodeştiĭ, o parte din Cuzlăŭ, Văculeştiĭ—la ţinutul Dorohoiuluĭ.

Ozoneştiĭ, Drujăştiĭ ceĭ zic Zlătunoaia, Uriceniĭ, Tocmăgeniĭ, Flămînziĭ, Dragoteştiĭ, Ezăreniĭ ce ĭ zic Hodora, Juleştiĭ—la ţinutul Hărlăuluĭ.

Faraoaniĭ, Cleja, parte din Galbinĭ, Mihăileştiĭ—la ţinutul Bacăuluĭ.

Poiana Zlătăreniĭ, un loc de prisacă ce sînt pe Bahotinu, Covasna, parte din Ruşăniţa—la ţinutul Eşiĭ.

Suflinţiĭ, Năpadova, Hlinovada ce se numeşte Ghizdita, Tărnauca, Trăisteniĭ, Leonti, Noscova ce-ĭ zic Araicăŭ—la ţinutul Sorocăĭ.

Davida pe Nistru, la ţinutul Orheiuluĭ.

Balta Luciĭ, la ţinutul Fălciuluĭ.

Frumoasa, la ţinutul Greceniĭ.

Şălăeştiĭ ce-ĭ zic şi Lingheştiĭ, Bălăceniĭ, balta Orahu, balta Covurluĭ, balta Orehoiŭ, balta Bejăline, balta Sulineţul şi alte bălţĭ cu locurile lor după cuprinderea scrisorilor, la ţinutul Covurluiuluĭ.

Viile de la ţinutul Putniĭ şi de la ţinutul Hărlăuluĭ, după scrisorĭ.

Un vad de moară cu 12 pămănturĭ la Bizigheştĭ în ţinutul Putniĭ.

Fiind dar că vânzare şi cumpărătura a maĭ sus numitelor moşiĭ s-aŭ săvărşit prin voia prea puterniciĭ noastre Impărăţiĭ, pentru care aŭ venit către Domnia me şi pre înaltul vrednic de închinăciune ferman cuprinzătoriŭ că boeriĭ care aŭ cumpărat moşiile aceste ca uniĭ ce săntu din raelele împărăţieĭ, să aibă voe şi putere a le stăpăni întru toată odihna ca o driaptă a lor avere... ş. c. l. cum şi a vinde altele care vor voi iarăşĭ la raelele împărăţieĭ... Iar moşiile acele care va ave în parte sa pe neguţitorul Teodori Mustiaţă care este tovarăş cu d-lor, fiindcă s-aŭ arătat ca un sudit austriecesc şi după cuprinderea împărăteştilor ahtinamele nu este slobod a cumpăra nemişcătoare veşnice lucrurĭ în stăpănire pre puterniciĭ noastre împărăţiĭ, să nu fiia slobod de a le ave întru a sa stăpănire, nicĭ de a opri vreuna dintre aceste moşiĭ, ci toate să le vîndă la pămîntenĭ raele.

(Urmează întăritura domnească a stăpîniriĭ acestor moşiĭ).

Scris în Iaşĭ de Ioan Tăutul biv vel pah.

Constandin Balş vel log. procitoh

S-aŭ scris întocmaĭ de pe condică

Mateiu Condicar

Fiind întocma după condica Divanuluĭ s-aŭ încredinţat şi de către noĭ: Costachi Ghica log., Costandin Balş vel log., Cost. Grecian vel log., Lupul Balş vel log., Dim. Roset vel vorn., Iord. Catargiu spat.

*

2. Izvod asupra tuturor scrisorilor pe moşiile Clirosuluĭ din Bucovina care moşiĭ se află în Moldova şi aŭ căzut de la mănăstirĭ la Cliros şi s-aŭ vândut prin contract de la 27 Sept. 1804 d-sale luĭ Todori von Mustiaţă şi tovărăşieĭ d-sale (copie).

Făcut la Sînt-Ilie 21 Fev. 1805.

Isc. Panaite Cazimir Cam., Teodori von Mustiaţa.

Cuprinde înşirarea a 54 fasticule (moşiĭ), 179 scrisorĭ originale sîrbeştĭ, 374 scrisorĭ originale moldoveneştĭ, 148 copiĭ sîrbeştĭ, 201 copiĭ moldoveneştĭ, 165 tălmăcirĭ moldoveneştĭ.

La No. 44 sub titlul Holda şi Cruce cu toate cătunurile

in ținutul Sucevii se înșiră numai trei mărturii privitoare la hotarul Dornii din 1800, iar despre celelalte scrisori vechi se zice: «Pe aceste moșii alte scrisori nu sănt, iară găsăndu-să ceva, să vor da mai pe urmă copii, fiind-că sănt la un loc cu Știulbicanii ce este în Bucovina».

*

3. 1792, Mart 26. Contract de schimbătură a moșiilor din Moldova ce sînt a lăzii legii: Știubeenii cu Petricanii i Pustiul, Iubăneștii cu Cărsteștii i Măgura cu Vascanții și Zadubrinca a logof. Nec. Röset.

*

4. 1805 Dech. 15. Copie de pe hrisovul lui Alexandru Const. Moruz Vvod prin care întărește pe Nec. Roset biv vel logofăt și pe fiul său Iordache Roset biv vel vist. in stăpînirea moșiilor Știubeenii, Pustiiul și Petricanii tustrele tot într-un hotar în ținutul Dorohoiului; și Stăucenii, Brătineștii din țin. Botoșanii; și Mănăstirenii, Onțănii ce sînt alăture tot în țin. Botoșani—care moșii li s-aŭ venit din cumpărătura moșiilor Clirosului din Bucovina ce eraŭ în Moldova.

*

5. 1807 Mai 8. Insemnare pentru scrisorile ce s-aŭ dat la d-lui vist. Iordachi Balș puindu-se într-un secriŭ de har a dumisale ca să ste păzite, care scrisori sînt cuprinzătoare pentru moșiile ce aŭ avut aice în Moldova Clirosul din Bucovina și s-aŭ cumpărat de veci de către noi acești mai gios iscăliți împreună cu Teodori Mustiață neguțitoriŭ de la K. K. austrieceasca împărăție.

Un contract nemțesc întărit de către Inalta Curte Vienii p. vănzare de veci a moșiilor numite mai sus împreună și cu tălmăcire lui moldovenească.

Un ferman împărătesc de la prea înalta Poartă otomaniceească, p. întărirea contractului și a stăpînirii moșiilor.

Un hrisov al măriei sale Alexandru Moruz Vvod întăritoriŭ asupra cumpărăturii și stăpînirii numitelor moșii.

Două cfitanții de la visterie Liovului și a Cernăuților p. plata și istovul a toți banii cumpărăturii moșiilor după contract,

Un protocol de la direcţie svăntuluĭ Ilie p. moşiile ce ni s-aŭ dat şi p. socoteala între cumpărătorĭ şi direcţie p. venitul moşiilor pe un an ce se afla văndute de direcţie.

Un izvod de la Aghenţie din Eşĭ împreună şi cu alt izvod triimis de la Liov cătră Aghenţie cuprinzătoare de darea moşiilor la stăpînirea noastră şi pe numele lor.

Un Catastiv de la direcţia Sf. Ilie cuprinzătoare de numele moşiilor ce ni s-aŭ dat cum şi de scrisorile ce ni-aŭ dat p. fieşte care moşie.

Două izvoade iscălite de tovarăşĭ pentru baniĭ ce aŭ cuprins cumpărătura moşiilor după contract, cum s-aŭ plătit şi p. toate alte cheltuelĭ ce s-aŭ făcut în trebuinţa acestor moşiĭ.

Treĭ izvoade iscălite de tovarăşĭ cuprinzătoare: cel întăĭ cum s-aŭ împărţit toate moşiile între noĭ cu Teodori Mustiaţă, cel al doile cum s-aŭ împărţit numaĭ între noĭ moşiile, care aŭ rămas în partea noastră şi cite aŭ rămas să se vînză la alţiĭ, cel al treile cum s-aŭ văndut moşiile acele care nu s-aŭ împărţit de noĭ.

Isc. Iordache Balş vist., Iordache Roset vist., Panaite Cazimir Cam.

*

6. 1804 Noemvre 6 Iaşiĭ. Preţăluirre şi împărţire moşiilor din Moldova care maĭ înainte aŭ fost a mănăstirilor din Bucovina şi s-aŭ cumpărat de vecĭ de cătră noĭ tovarăşiĭ maĭ gios iscăliţĭ.

21 de moşiĭ venite în partea boerilor tovarăşĭ Neculaiŭ Roset biv vel logof., Iordache Roset vel vist., Iordache Balş biv vel vist. şi Panaite Cazimir biv. vel cam. sînt preţăluite 617000 leĭ.

19 moşiĭ venite în partea luĭ Teodori Mustiaţă sînt preţăluite 609000 (Holda şi Crucea 17000 leĭ).

Nicĭ una din părţĭ „să n-aibă treabă nicĭ la dobîndă nicĭ la pagubă" în privinţa stăpîniriĭ moşiilor împărţite. „Fieşte-care parte are să intre în stăpînirea numitelor moşiĭ de la 23 April 1805". Fiind-că o sămă din moşiile, ce sînt în partea boerilor,

s-aŭ socotit a fi încărcate la prețurĭ s-aŭ hotărît cu bună primirea amînduror părților ca să se maĭ scadă 20 miĭ leĭ din partea boerilor și să se încarce partea luĭ Kir Teodori,

Pentru moșia saŭ partea din moșia Rușenița de la ţin. Eșiĭ, ce nu se știe de către cine se stăpînește cum și pentru viile Clirosuluĭ, fiind că acum nu s-aŭ împărțit rămîne ca pe urmă făcîndu-se cercetare ceea ce va eși și dintr-aceste să se împartă drept în două părțĭ.

Isc. N. și Iord. Roset, Iord. Balș, P. Cazimir, Teodori Mustiață.

*

7. 1804 Noemvre. Impărțala moșiilor venite în partea boerilor.

5 moșiĭ în partea log. N. Roset, vist. Iord. Roset (una pentru Iord. Cost. Carp) în valoare de 278,000 leĭ.

4 moșiĭ în partea vist. Iord. Balș în valoare de 109,000 leĭ.

3 moșiĭ în partea Cam. Panaite Cazimir în valoare de 101,000 leĭ.

9 moșiĭ ce aŭ rămas să se vîndă la mezat în valoare de 129,000 leĭ.

Peste tot 617,000 leĭ din care se scad 20000 leĭ care s-aŭ încărcat asupra părțiĭ luĭ Teodori Mustiață.

*

8. 1805 Iunie 15. Inseamnare după cum s-aŭ văndut la mezat moșiile din partea venită boerilor. Aŭ eșit 143,850 leĭ, rămîind dar 14850 folos, care cu ceĭ 20000 leĭ încărcațĭ asupra părțiĭ luĭ Teodori Mustiață fac 34850 leĭ, ce s-aŭ împărțit în treĭ părțĭ între Nec. Roset cu fiusăŭ Iordache, Vist. Iord. Balș și Cam. Panaite Cazimir.

*

9. 1805 Iunie 4. Tuduri Mustiață stăpînul moșieĭ Sadagura face contract de schimb pe moșiile din Bucovina Vascăuțiĭ, Zadobrenca, a patra parte din Voloca și Șcheĭ ale boerilor din Moldova Neculaĭ și Iordache Roset.

ROMULUS SEVASTOS

Masse de lunecare pe coaste în districtul Tutova și Vasluiŭ

Nu ne vom ocupa în această lucrare de dărîmări și lunecări mari asemene celor devenite clasice din M-ții Alpĭ, care pun în mișcare masse considerabile de maĭ multe milioane de metri cubĭ și care schimbă în mod simțitor relieful suprafeții pămîntuluĭ, dînd naștere la adevărate catastrofe; ci vom trata fenomene de o întindere cu mult maĭ mică, care se dezvoltă încet, dar care totușĭ păstrează însemnătatea lor și ni înfățoșează caracterul lor particular.

Imprejurărĭ favorabile mi-aŭ permis, să urmăresc toate fazele evoluțiunii fenomenuluĭ.

Observațiunile mele cuprind treĭ cazurĭ, anume: 1) lunecarea de la Mărășeștĭ, 2) lunecarea de la Pueștĭ (ambele din districtul Tutova) și 3) lunecarea de lîngă Movila luĭ Burcel (districtul Vasluiŭ).

Inainte de a începe descrierea acestor accidente, găsesc cu totul trebuitor a da cîteva lămurirĭ asupra alcătuirii geologice a ținutuluĭ.

Localitățile Mărășeștĭ și Pueștĭ să găsesc în valea Tutoveĭ. Tutova de sus are cursul săŭ închis între coline, care se rîdică pînă la 480 metri (de-asupra Măreĭ Negre) și albia sa majoră la Plopana aproape de obîrșie e la 225 metri. Coastele sînt foarte înclinate și alcătuite din argilă sarmatică, plastică, vînătă închisă, ce se întinde neîntrerupt în lungul văeĭ, acoperindu-se

de năruiturĭ și de loes. Pe vîrfurile dealurilor numaĭ se ivesc nisipurĭ sarmatice, groase aproape de 30 metri abia cimentate la suprafață în bancurĭ de gres moale și sfărmicios. Nisipul și gresul sînt cu totul lipsite de urme viețuitoare. Fîntînile săpate pe coaste în năruiturĭ, profită de subțirea șuviță de apă, ce să strecoară în acel amestec de argile purtate și nisip, iar de-asupra acoperite de loess.

Marginele șesuluĭ saŭ ale albieĭ majore ni arată încă bucățĭ dintr o terasă nisipoasă pleistocenă; de asemenea aluviunile Tutoveĭ constituite în general din acelaș material mobil saŭ pe alocurĭ acoperit de o subțire pătură de argilă ne înfățoșază rare orĭ slabe izvoare laterale la marginea teraseĭ.

In asemene condițiunĭ geologice urmăm cursul rîuluĭ scoborînd pînă la confluența sa cu Lipova. De îndată înfățișarea cîmpuluĭ se schimbă și valea e țermurită de coline maĭ puțin înalte, ce se profilează în zare prin conturur ĭ obtuze și coaste line. Aicĭ gresul și nisipurile sarmatice lipsesc încît materialul de împietruit șoseaua, acelaș gres moale, este adus din colinele puțin maĭ departate, ce nu mărginesc valea imediat. Astfeliŭ sînt carierile de la Popeștĭ, Laleștĭ, Rotarĭ. Loesul iea o mare dezvoltare în grosime.

Lunecarea de la Mărășeștĭ. Acest sat este situat în valea Tutoveĭ pe o coastă sarmatică acoperită de dărîmăturĭ, unde gresul și nisipul sarmatic lipsește de pe vîrful dealurilor. In timpul ierneĭ din 1897 pămîntul fusese acoperit cu o mare cantitate de zăpadă, primavara nu maĭ puțin a fost ploioasă. Ieșenilor li sînt recente în memorie inundațiunile de lungă durată din acel an, care făceaŭ ca șesurile Prutuluĭ, Jijieĭ și al Bahluiuluĭ să se preschimbe într-un nesfîrșit lac de apă mîloasă, ce cu micĭ întreruperĭ s-a prelungit pînă la finele luĭ Iunie, aducînd groază în populațiune prin numeroasele și marile pagube și chiar victime omeneștĭ, ce a pricinuit.

In acest an a avut loc lunecarea de la Mărășeștĭ. Apele de infiltrațiune ajungînd pînă la substratul de argilă plastică sarmatică prin năruiturile superficiale le-a

muiat la contactul cu substratul. De o dată o suprafață lungă de maĭ multe sute de metri și largă de 150, pe care eraŭ zidite o biserică și o velniță, aluneca pe nesimțite. Velnița a fost sfărîmată, iar biserica s-a cufundat puțin, îngropîndu-se maĭ mult la temelia sa. Lovitura a fost maĭ puternică la marginea inferioară a masseĭ, ce a lunecat, din pricina oprireĭ în loc săvîrșită de o piedecă, ce a întîlnit în cale. Obstacolul probabil a fost argilele pleistocene orizontale, aflate în locul lor de depunere, ce le întîlnim pe alocurĭ pe laturile văeĭ Tutoveĭ. Massa de lunecare ajungînd să se sprijine pe acestea s-a rîdicat producînd o umflătură. Aceasta ni explică sfărîmarea velnițeĭ situată în partea de jos a maseĭ de lunecare, acolo unde ea s-a bombat; pe cînd biserica, care era așezată maĭ sus s-a oprit în scobitura din dăraptul movileĭ, în acelaș timp în cursul lunecăreĭ greutatea edificiuluĭ a permis cufundarea temelieĭ sale.

Lunecările de la Pueștĭ.

Orășelul Pueștĭ se află pe Tutova la 25 km. în sus de capitala ținutuluĭ. Parte din casele sale sînt zidite la picioarele colineĭ Gilteștĭ, iar parte pe șesul rîuluĭ. Imediat la nord lîngă acest oraș sînt treĭ ponoară lungĭ de 700 la 800 metri, care sfîșie coasta răsăriteană a văeĭ pînă la cota 240 saŭ 250 m. Studiul rupturĕĭ celeĭ maĭ apropiate de Pueștĭ mi-a permis, să stabilesc o secțiune geologică, cît se poate de exactă. Urmînd de la îmbucătură în sus am întîlnit:

1) La bază o pătură subțire de nisip dînd naștere unuĭ izvoraș îndreptat în un mic șipot întrebuințat de locuitorĭ.

2) Nisipul este acoperit de argile închise, stratificate orizontal. Ele conțin: *Helix pulchella* Müll. *Condrula tridens* Müll. *Succinea oblonga* Drap. Acest depozit e un fel de lhem fluviatil cu scoicĭ terestre.

3) Peste argilele precedente urmează alte argile schistoase alternînd cu nisip și blocurĭ de gres, ce provin din sarmatic. Ele reprezintă aluviunile pleistocene ale rîuluĭ. Aceste argile sînt așezate maĭ întîiŭ orizontal și urcînd maĭ departe rîpa le vom vedea plecîndu-se către nord.

4) Ele servesc de sprijin uneĭ masse de nisip sarmatic mutată din locul săŭ, care de îndată se rîdică brusc pînă aproape de verticală, formînd astfeliŭ o scobitură umplută cu loes purtat.

5) Maĭ suind încă, vedem fundul rîpeĭ alcătuit de argile deschise cu stratificațiunea confuză. După toată probabilitatea ele provin din partea superioară a argileĭ sarmatice și aŭ fost scoborîte prin lunecare în pozițiunea, unde le aflăm astăzĭ.

6) Limita lor superioară este indicată în mod lămurit prin o pătură de pămînt vegetal avînd grosimea aproape de un metru.

7) Pe acest strat negru, care apare în două ramurĭ paralele ale rupturei de la cote 220 pînă la 240 m. pe o lungime de maĭ bine de 100 metri se razemă o masa de argilă de culoare deschisă cu numeroase cute la rîndul eĭ înegrită puțin la suprafață de o subțire pătură neagră vegetală.

Am examinat cu atențiune dispozițiunea păturilor de argilă și am constatat, că în partea de sus ele se pleacă în această direcție subțiindu-se; iar în jos ele descriŭ circumvoluțiunĭ foarte strînse avînd cutele aproape egale, pentru a se termina în mod simplu devenind maĭ subțirĭ pe măsură ce ne scoborîm. Această condițiune e datorită probabil roaderilor superficiale de către apele selbatice.

Din toate cele ce preced, rezultă că avem a face aci cu două masse saŭ lame de lunecare (*nappe de glissement*). (Fiind că în lmba noastră nu cunosc un termen pentru a exprima ideia de *nappe*[1]), cred că e necesar să introducem acest cuvînt în romînește cu o terminațiune feminină: *nappă*, pentru ideia corespunzătoare cuvîntului francez).

Prima *nappă* inferioară cu stratificațiune confuză, haotică este foarte veche, fiind-că pătura de pămînt vegetal ajunge grosimea de un metru. Planul săŭ de lunecare este format de argilă albastră sarmatică, ce se află pe

1) D. Lugeon. Les nappes de recouvrement de la Tatra etc. 1903 numește *nappe de recouvrement* tout grand pli couché dont la *racine* est independante, pag. 16.

loc *„in situ“*. In momentul cînd ea a luat naștere, a tîrît în mișcarea sa și o parte din nisipul sarmatic superior argilelor acestuĭ etaj. Martor despre aceasta e masa de nisip aruncată și îngropată la capătul de jos al nappeĭ inferioare. Marginea frontală [1]) împinsă ajungînd să se sprijine de argilele cu blocurĭ a exercitat o mare presiune, care se tradează astă-zĭ prin îndoirea și cufundarea păturilor cu blocurĭ. In urma lunecăreĭ suprafața nappeĭ era foarte neregulată. Agențiĭ athmosfericĭ s-aŭ însărcinat cu aplanarea eĭ. Părțile nisipoase aŭ fost pur și simplu luate și cărate ; iar scobiturile umplute încetul cu încetul. Astfel am observat în malul rupture̮ĭ o covată ca fund alcătuit din pămînt vegetal și astupată cu subțirĭ păturĭ orizontale negre sus și de culoare deschisă jos ; în cît avem nenumerate bande produse prin depunerea apelor selbatece.

A doua nappă, ce am văzut-o desemnîndu-se lămurit în malul rîpeĭ prin contrastul culoareĭ sale cenușie deschis deasupra pămîntuluĭ vegetal are o grosime de la 2 la 3 metri și chiar pînă la 4 saŭ 5. Am urmărit-o în lungul ponoruluĭ pe o distanță maĭ bine de 100 metri. Planul săŭ de lunecare este suprafața precedenteĭ nappe și rădăcina sa a luat naștere maĭ sus de cît cea dintăĭ. Nu am ajuns a stabili dezvoltarea în suprafață a acesteĭ nappe, totușĭ cred, că se poate găsî un indice, care să ne călăuzească pînă la oare-care punct, pentru apreciarea aproximativă a întindereĭ sale chiar în rupturile, care brăzdează coasta în maĭ multe locurĭ pe o distanță orizontală de un 1 km.

Lunecarea de lîngă Movila luĭ Burcel, districtul Vasluĭ.

Această lunecare a avut loc către 1890 și mi-a fost relatată de către d. inginer A. S. Savul. D-sa aflîndu-se ocupat cu un nivelement pe o coastă, de abea așezase instrumentul, cînd se simți o mișcare a pămîntuluĭ de sub picioare împreună cu un sgomot înădușit. Lucrătoriĭ echipeĭ sale, locuitoriĭ din împrejurimĭ obicinuițĭ, se vede, cu asemenea fenomene îĭ spuseră imediat cea ce se întîmplă și rîdicînd iute instrumentul căutară să fugă, coborînd în sens oblic pe direcțiunea mișcăriĭ. De îndată ce ajunse pe pămîntul ferm, pri-

1) Id. Marginea care termină nappa în partea de jos.

vind suprafața mișcătoare, a văzut pămîntul rîdicîndu-se în formă de movilă la marginea de jos a nappei, care lunecase, suprafața ei se încrețise și se covățise, odată cu desprinderea sa din partea sa de sus, unde se determină o despicătură.

In aceste trei casurî descrise maî sus, cauza care le-a dat naștere este aceiașî și ușor de înțeles. Avem a face cu o împingere tangențială datorită acțiunei gravitațiunei și de aceia nu mă voiŭ opri asupra acestei chestiunî.

Ceia ce mă interesază pentru moment este mecanizmul lucrăreĭ în sine însușĭ în detaliile sale intime. Observațiunile făcute asupra acestor fenomene îmĭ permit să induc următoarele concluziunĭ:

De îndată ce echilibrul păturilor este deranjat, nappa, care lunecă se desprinde de sus de la matcă, prin o dispicătură. Marginea de sus a acesteia o vom numi *matcă* (souche), iar margineade jos va forma *rădăcina nappeĭ*. In timpul mișcăreĭ rădăcina se subțiează îndepărtîndu-se de matcă.

Dacă nappa odată pusă în mișcare întîlnește o piedică în calea sa, ce nu o poate împinge, ea se oprește pe loc; maĭ întâĭ se bombează la marginea inferioară (la marginea frontala) apoĭ se sbîrcește și se încrețește din aval cătră amont. Nappa superioară de la Pueștĭ prezintă cutele sale dezvoltate regulat sub forme curbe aproape egale. Trebue de însemnat, că ea a lunecat liberă fără a susține greutatea altor păturĭ.

In punctul de întîlnire a piedicei nappa nu se dislipește pentru a se rîdica, dar se bombează cutîndu-se maĭ mult de cît restul.

Dacă obstacolul este slab și îĭ cedează întru cîtva, după cum am văzut că s-a întîmplat la nappa I-ia de la Pueștĭ, marginea frontală împingîngu-l se pleacă și se îngroapă.

Nu se găsește oare în aceste observațiunĭ o analogie în miniatură cu *„les grandes nappes de charriage“* care ocupă acum pe tectonicienii Alpilor ? De-o-camdată îmĭ fac o datorie semnalîud acest fapt atențiuneĭ geologilor.

Marele geolog al Alpilor și savantul meŭ profesor de la Sorbonna d. E. Haug, care mi-a făcut onoarea de a prezenta această lucrare la Societatea geologică a Franciei[1]), împărtășește vederile mele, exprimîndu-se ast-fel despre comunicarea mea: „il est évident, qu' „une poussée tangentielle due a l'action de la pesenteur doit produire des résultats analogues, à ceux qui „sont dus à une poussée résultant des forces orogé„niques".

Mă mulțumesc numai a arăta, că pentru marginea frontală analogia este complectă: nappele cu oprire forțată se bombează și dacă piedica este puternică iar presiunea nappeĭ de asemenea se înțălege, că ea va forma: „des plis empilés, serrés les uns contre les autres, „ecrasés, laminés"[2]).

La nappele cu oprire liberă cuta frontală poate să se confunde „il donne bien l'impression d'une masse „pénétrant dans un terrain mou, ou accompagnée par „ce terrain et s'arêtant elle-même, parce que sa force „vive s'était éteinte".

Și observațiunilor d. Kilian[3]) citind vorbele unuĭ tectonician „structura așa de particulara a evantaliuluĭ „briançonnais ar veni de acolo, că se află pături, care „aŭ fost frămîntate strașnic, pentru că nu eraŭ sub pre„siune" nu se va găsi oare aci un răspuns?

Dacă ne gîndim la importanța, ce se atribue experiențelor de laborator, pentru a explica dispozițiunea cutărilor, faliile și alte particularitățĭ în modul de așezare al păturilor scoarței terestre, atît maĭ mult se va găsi aci în natură în mic un fenomen, pe care dacă nu-l putem compara cu nappele „de charriage", totușĭ el ne arată modalitatea, procedeul, ce se urmează, cînd o nappă lunecă *„si parva licet componere magnis"*.

Nu e maĭ puțin adevărat că natura ne prezintă același fenomen sub nenumărate înfățișărĭ deosebite, dar baza este totdeauna aceiașĭ. Ast-fel condițiunile generale ale erosiuneĭ de către apele curgătoare, lucrarea de depunere (aluviurile) a cursurilor de ape orĭcît ar fi ele de variate aŭ drept bază acelaș principiu.

---

1) Ședința din 7 Noembre 1904.
2) M. Lugeon. Les nappes de recouvrement, etc. 1903, p. 34.
3) Bulletin de la Société géologique de France 1903 p. 674.

TEODOR T. BURADA

Cînticlu care s'cîntă di Taiani Ianismata

In ajunul Sfîntuluĭ Ioan Botezătorul care cade în 24 Iunie, este obiceiul în cea maĭ mare parte din satele din Macedonia locuite de armînĭ (romînĭ), ca să se adune maĭ multe fete şi neveste tinere, pe la prietene şi neamurĭ împreună şi cu maĭ mulţi copiĭ, pe care-ĭ trimet înainte de toacă pe la casele locuitorilor, maĭ ales la aceĭ cari aŭ grădinĭ ca să ceară florĭ pentru *Taiani*. Intrînd în ograda caseĭ, copiiĭ prind a se ruga în modul următor, ca să li se dea florĭ: *Daţĭ-n̄ĭ andao lilice di Taiani, macar una daţĭ-n̄ĭ aşi s'bănaţĭ*. (Daţi-mĭ cîteva florĭ pentru Taiani, macar una daţi-mĭ aşa să trăiţi). Eĭ nu se duc în ruptul capuluĭ pînă ce nu li se împlineşte rugămintea lor.

După ce copiiĭ se întorc cu florile adunate, fetele şi nevestele se pun jos la pămînt în formă de cerc, şi ieŭ un *ghĭum* (vas de aramă), şi-l împodobesc cu acele florĭ, maĭ punîndu-ĭ şi peteala albă de argint, şi un zăvon (voal) roşu, şi aşa împodobit frumos, îl pun pe capul vre unuĭ băeţel, şi se duc o parte din ele pe la maĭ multe fîntînĭ saŭ şipote de-l umplu cu apă şi apoĭ o pornesc din case-n case şi din prăvăliĭ în prăvăliĭ, apoĭ punînd ghiumul la pămînt, saŭ la scară orĭ la uşă, cîntă împrejurul luĭ *cîntecul Taianiuluĭ*. Acest cîntec mi s-a spus de mama luĭ Colciu Misîrliu din Bitolia, precum şi de maĭ multe femeĭ bătrîne de prin satele ce vin în apropiere de Bitolia, cu ocazia călătoriilor mele, ce am făcut la armîniĭ din Macedonia.

Aria acestuĭ cîntec e jalnică, iar cuvintele luĭ sînt următoarele:

Taiani, Taiani, Ianismata,
Cocîzî ș ma n̄icăzî,
Umple soră, varsă frate,
Ca să ĭ dam ali cripate.
Taiani, Taiani, Ianismata
Iŭ închiși-șĭ di'n̄ĭ te adarașĭ
N̄i 'nchisiĭ la naoăli frățĭ
Frați-li ar̄eĭ mult departațĭ,
Naoăli frați toțĭ ne 'nsurați.
Ne 'nsurațĭ ne procopsițĭ.
Peste mare lae, după Pole,
Peste mare lae, peste mare lae!
Tu nouăli borĭ fără haire,
Fără nveaste, fără fumelie.

După ce-aŭ mîntuit de cîntat, li se pune banĭ în ghĭum, și ele în schimb daŭ puțină apă din ghĭum pentru leac.

A doua zi, adecă 24 Iunie, în ziua de Sf. Iaon Botezătorul, se adună iarășĭ fetele și nevestele la o casă la care se vorbiseră ca să li se fie loc de întălnire, și acolo cu paralele adunate, cumpără fructe și merinde, apoĭ pun masa în mijlocul ogrăziĭ și ospătează cu toatele, iar băetuluĭ care a purtat ghĭumul i se plătește, și i se dă drumul să meargă a casă, la masă însă nu se oprește. După ce aŭ ospătat, împart apa între ele, cu care se spală pe față și pe ochĭ, iar paralele dacă maĭ rămîn scoțind cheltuelele făcute cu masa, le împart între ele, și pleacă apoĭ fie-care pe la casele lor, urîndu-șĭ: *Tră mulțĭ an̄ĭ, tră mulțĭ an̄ĭ.*

Uitîndu-ne la versurile următoare, conținute în acest cîntec:

Iŭ 'nchisișĭ di'n̄ ti adarașĭ?	Unde te-aĭ pornit de mi te-ai gătit?
Ni 'nchișiĭ la naoăli frați,	M'am pornit la ceĭ nouă frațĭ,
Frațĭ li a n̄ei mult dipartați,	Frațĭ de a meĭ mult departațĭ,
Nauăli frațĭ toțĭ ne 'nsurațĭ,	Ceĭ nouă frațĭ toțĭ ne 'nsurațĭ,
Ne 'nsurațĭ ne procopsițĭ.	Ne 'nsurațĭ bătuțĭ de soartă.

Peste mare lae peste Pole,	Peste marea neagră dincolo de [Constantinopole,
Peste mare lae, peste mare lae !	Peste marea neagră, peste marea [neagră !
Tu nauăli horĭ fără haire,	La cele nouă sate netrebnice,
Fără nveaste, fără fumelie.	Fără neveste, fără copiĭ.

vedem soarta nenorocita a celor nouă fraţĭ armînĭ departaţĭ, duşĭ peste marea neagră dincolo de Constantinopole şi aşezaţĭ în cele nouă sate urgisite de Dumnezeŭ, şi cari, credem noĭ că nu sînt altele, decît cele nouă sate din Bithinia (Asia mica) în care locuesc şi astăzĭ *Pisticoşiĭ,* cari nu sînt decît *vlahiĭ* (romîniĭ) strămutaţĭ pe coasta Asieĭ pe la anul 1282 de Imparatul Andronic Paleologu şi despre care ne dă maĭ multe relaţiunĭ scriitorul bizantin *Pachimeris*, vol. II. Lb. I. c. 37. Despre cele nouă sate în care locuesc Pistocoşiĭ pe care i-am cercetat în anul 1892, am vorbit în scrierea mea : *O călătorie la Romîniĭ din Bithinia* (Asia mică) Iaşĭ, 1893.

GR. C. BUȚUREANU

O escursiune la Adam-Clisi

In vara anului 1902 fiind la Constanța împreună cu d-l Bănescu advocat și profesor din Constanța, d-na și d-l Pitard profesor la Universitatea din Geneve, d-l Gh. Cristofor advocat și profesor din Iașĭ cu fiul d-sale Victor, și d-l Gh. Scobaĭ profesor din Iașĭ, am plecat cu trenul de la amiază la Megidia, de unde am luat trăsurĭ și am plecat spre Adam-Clisi.

La început drumul e plictisitor, maĭ mult cîmpiĭ cu pășunĭ și locurĭ sterpe, colb deajuns, pămînturĭ sărăcăcioase; însa după o călătorie de jumătate oră începem a da de dealurĭ cu huciagurĭ, țarine acoperite de popușoaie și miriște de grîŭ, sate foarte rare și micĭ. Ajungem la satul Peștera, care este locuit de Romînĭ. Numele satuluĭ vine de la niște peșterĭ de sub dealurile din apropiere și care să văd din drumul mare. După ce ne-am răcorit și poposit o jumătate oră, am plecat maĭ departe.

Timp de două ore și jumătate am mers întruna și sara am ajuns în sat la Enigêa, unde am găzduit la proprietarul Vasilaki.

Satul Enigea este un sat mare și bogat locuit numaĭ de grecĭ, însă sufere din cauza lipseĭ de apă, maĭ ales cum dă puțină săcetă, n-aŭ cu ce adapa vitele. Locuitoriĭ sînt maĭ toțĭ oamenĭ cuprinșĭ, avînd case bune cu ogrăzĭ încunjurate cu gard, cu pomĭ, cu vite și tot ce trebue pentru o bună gospodărie.

Grecii din Enigea vorbesc turceşte şi abia acum cînd sînt slobozî de domnia turcească şi aŭ intrat în legătură de înrudire cu alţî grecî, încep a vorbi pe ici colea limba greacă, de alt-feliŭ între eî vorbesc turceşte, şi acum şi romîneşte. Am întrebat din bătrînii din Enigea şi eî mi-aŭ declarat că părinţii lor de copiî încă tot turceşte vorbeaŭ şi nu să ştie vreme cînd să fi vorbit eî altă limbă. Sînt creştinî şi să cunosc sub numele de Găgăuţi. Cu acest prilej mi s-a spus că maî către hotarul Bulgarieî sînt sate bulgăreştî care aŭ religia catolică şi să numesc Miridiţî.

Cine să fie Greciî din Enigea? Unia susţin şi ceî din Enigea chiar să mîndresc cu ideia că sînt resturî din vechile coloniî greceştî de la Marea Neagră, care în timpurile cumplitelor năvălirî aŭ părăsit ţermul măriî fiind prea expuşî năvălitorilor şi s-aŭ aşezat în acele părţî fiind maî la siguranţă şi cu pămînturî maî roditoare. Alţiî susţin că sînt grecî fugarî din imperiul bizantin în urma cădereî Constantinopoluluî 1453 sub domnia Turcilor. In fine sînt unia care susţin că sînt Grecî din Asia mică, cari sub domnia teribilă a Turcilor ş-aŭ părăsit limba strămoşască, aşa cum sînt multe sate din Asia mică de prin apropierea măriî Egee, care ş-aŭ părăsit limba şi aŭ luat pe cea turcească; ca fiind persecutaţî de Turcî aŭ fost nevoiţi să fugă, şi s-aŭ refugiat în Dobrogea maî departe de puterea cea mare a Turcilor din Asia.

E o chestie însămnată să se cerceteze originea acestor Grecî şi împrejurările prin care eî ş-aŭ perdut limba.

Stînd de vorbă cu bătrînii din Enigea şi maî ales cu bătrînul Vasilaki tatăl gazdeî noastre, ni s-a descris grozăviile vieţiî lor de sub domnia turcească. In tot momentul viaţa li era ameninţată, căcî în Dobrogea nimenî nu purta grija de buna stare a lucrurilor; eraŭ aşezaţî maî mulţî paşî, turcî bogaţî, cari nu voiaŭ să ştie de autoritate, ba chiar care să rîdicaŭ cu armele contra autorităţiî, şi atuncî era vaî de oamenî; căcî năvălea unul cu oameniî săî asupra celuilalt, dădea foc la sate, prada şi ucidea; apoî săturî de pradă şi omor să retră-

geaŭ; după cîtă-va vreme să rîdica cel învins şi prada pe vrăjmaş şi ucidea, de era vaĭ de noĭ; scaparea era prin tainiţe; case de peatră cu două rîndurĭ de păreţĭ, saŭ tainiţe în pămînt, şi acolo fugeaŭ femeile şi copiiĭ pînă ce să linişteaŭ lucrurile. De alt-feliŭ Turciĭ eraŭ oamenĭ cinstiţĭ şi de cuvînt.

Starea aceasta de lucrurĭ din Dobrogea ar trebui să fie scrisă maĭ cu amănunţime cîtă vreme maĭ trăesc încă oamenĭ cari aŭ apucat-o şi ar fi de folos să se cunoască starea dinainte spre a să compara cu aceia de acum.

Noaptea am dormit la Enigea, iar a doua zi de dimineaţă am plecat cătră monumentul Adam-Clisi; dupa un drum de jumătate oră am ajuns la el. Este destul de bine cunoscut şi descris în toate amănunţimele sale acest monument de catră d-l Grigore Tocilescu, care a scos monumentul din dărîmăturile vremilor şi petrele cu inscripţiĭ şi sculpturĭ le-a dus la muzeul din Bucureştĭ. Monumentul, o movilă rotundă de petriş şi ciment, la bază cu scărĭ de peatră, este măreţ; el domină din înălţimea în care să află asupra îndepărtatelor împrejurimĭ ca un semn al putereĭ Romanilor.

De la monument ne-am îndreptat cătră cetatea Adam-Clisi numită în vechĭ Municipium Tropeensis. Această cetate a trebuit să joace în timpul Romanilor o însemnătate deosăbită, fiind aşezată în aceste regiunĭ îndepartate şi retrase. Cetatea este mare, şi încunjurată de jur împrejur cu zidurĭ groase de 3 şi pînă la 5 metri, cu meterezurĭ, etc.; înlăuntru după cît a avut mijloace d-l Tocilescu, s-aŭ dat la lumină maĭ multe monumente, palate şi temple, a căror măreţie, construcţie şi bogăţie în material, îmĭ aminteşte palatul-cetate a luĭ Adrian de la Tribur (Tivoli) din Italia. In faţa acesteĭ măreţe cetăţĭ îţĭ poţĭ da seama de ce a fost domnia Romană, cît aŭ fost de impunătoare monumentele lor, şi cît de mare preţ trebue să aibă pentru noĭ acest monument, prin care grăeşte magnificenţa putereĭ romane.

E de mirare cum desmormîntarea acestuĭ monument s-a întrerupt; ar trebui să se continue desmormîntarea, să se restatornicească pe icĭ colea monumentele de samă

după rămăşiţele ce se găsesc lîngă ele, şi a să întocmi anume zile de escursiunĭ pentru public şi maĭ ales pentru elevĭ din licee şi studenţĭ de universitate care să-şĭ facă din acest monument o ideie maĭ apropiată de realitate şi în care să se oglindească în mic, marea strălucire a putereĭ romane de odinioară. Cred că aceasta ar fi o temeinică educaţie naţională, făcînd pe tineret să-şĭ cunoască monumentele trecutuluĭ, şi prin ele măreţia neamuluĭ din care îşĭ aŭ fiinţa naţională; o escursiune la ast-feliŭ de monumente cred că preţueşte maĭ mult de cît cîte-va a celor maĭ meşteşugite descrierĭ, căcĭ cum vede ochiul nu poate spune scrisoarea.

De la Municipium Tropaeensis ne-am dus în sat la Adam-Clisi.

Satul Adam-Clisi este aşezat în o poziţiune pitorească, pe o coastă de deal, populaţia este romînească şi anume o jumătate este de Romînĭ transilvanenĭ numiţĭ pe acolo Mocanĭ, şi altă jumătate este de Romînĭ din Muntenia şi maĭ ales din Teleorman. In sat ne-am oprit de am dejunat şi am azistat la jocul satuluĭ, căcĭ era duminică.

La jocurĭ am observat, că Transilvanenii ş-aŭ pastrat jocurile lor naţionale şi nu ştiŭ şi nu vor să deprindă jocurĭ de celelalte, pe cînd Muntenii aŭ jocurĭ stricate: bătuta romînească şi polca nemţască cum ziceaŭ Transilvanenii; deosăbirea am maĭ observat-o şi-n îmbrăcăminte şi-n locuinţă. Da altfeliŭ sînt oamenĭ cuprinşĭ, harnicĭ şi cu dragoste de neamul lor.

Sara ne-am întors în Constanţa.

TEODOR T. BURADA

CALOIANUL

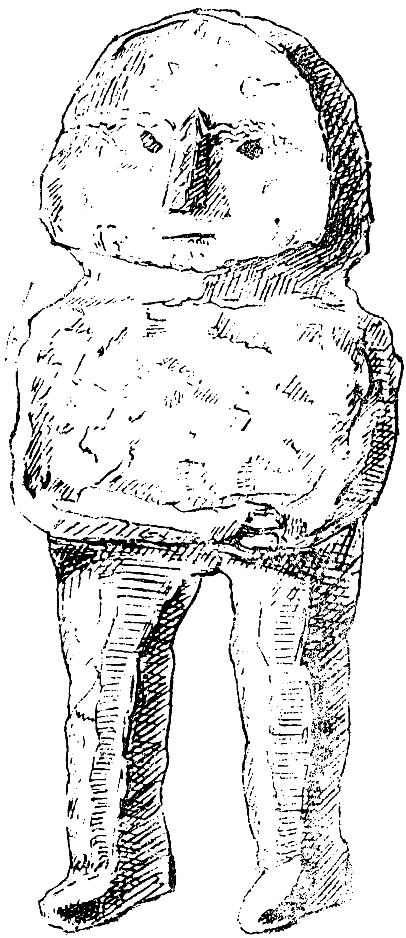
In a tria Marţĭ după Paştĭ, este o datină pastrată la poporul nostru de prin unele sate din judeţele Brăila, Ialomiţa, Buzeŭ şi Iaşĭ în comuna Hermeziu, după cît cunosc eŭ, ca să se adune în acea zi la casa unuĭ locuitor maĭ multe fete de la 6 anĭ în sus, în unele locurĭ chiar şi neveste, şi să plăzmuească din lut un chip de om mic ca de o palmă de lung, cu mînile puse pe piept după cum se vede în figura aicĭ alăturată [1].

Acest chip de om, acest idol se numeşte *Caloian, Calian* şi *Scaloian*. In unele locurĭ se face şi o *Caloîţă* care are chip de fată. După ce aŭ plăsmuit ele acest idol, îl pun într-un sicriŭ mic saŭ numaĭ pe o scîndură, îĭ aprind lumînărĭ şi tămîe, apoĭ îl împodobesc cu florĭ de cîmp, maĭ ales cu busuioc, şi cu cojĭ de ouă roşie de la Paştĭ, apoĭ ast-feliŭ împodobit îl duc cu sicriul spre al îngropa afară din sat, fie în cîmp, prin mărăcinĭ, fie prin pădure la loc ascuns, orĭ pe malul vre-uneĭ ape, dacă se află în apropiere de sat. Inaintea sicriuluĭ merge o fată care se face popă, o alta care se face dascal, şi o a treia duce prapurul de la biserică, adecă o trestie saŭ o prăjină în vîrful căreia atîrnă o basma albă, apoĭ vine sicriul încunjurat de maĭ multe fete avînd cu ele lumînărĭ aprinse.

In tot timpul cît se duce *Caloianul* la groapă, fetele îl plîng şi-l bocesc cu amar, apoĭ ajungînd la locul hotărît

1) In pastrarea me se află un *Caloian* de lut pe care l'ăm adus din comuna Viziru, judeţul Brăila.

spre a fi îngropat, îi fac o bortă în pămînt, îl pun acolo, dînd țarnă peste el, și văicărîndu-se spun versurile următoare :

Iene, Iene.
Caloiene,
Mă-ta te cată,
Prin pădurea rară,
Cu inima amară,
Prin pădurea deasă
Cu inima arsă,

Și mi te plînge,
Cu lacrimĭ de sînge,
Iene, Iene,
Caloiene.

In locurile unde se face și *Caloița*, se spun aceleașĭ versurĭ ca și la *Caloian*, începînd însă cu cuvintele:

Caloița, ița,
Măta te cată... etc.

A tria zi, Joĭ, se strîng iarășĭ fetele des-dimineață și se duc la locul unde aŭ îngropat *Caloianul*, și-l desgroapă, apoĭ începînd a-l boci îl aduc în sat, și acolo îl rup în bucățĭ și-l aruncă prin fîntînĭ saŭ prin bălțĭ; dacă se află însă vre un rîŭ în apropiere, îl pun în sicriŭ și-ĭ daŭ drumul pe apă. După aceia se strîng fetele iarășĭ la casa unde-aŭ făcut *Caloianul* saŭ *Caloița* și acolo se face *pomana Caloianuluĭ*, adică se pune masa și se aduce brînză, ouă și se fac mîncarĭ : sarmale, friptură și altele, apoĭ se aduce vin, iar flăcăiĭ satuluĭ sosesc și eĭ cu lăutarĭ, și prind apoĭ a mînca, și a bea, și se întemeează joc mare care ține pînă-n sară.

În ziua *Caloianuluĭ* prin unele locurĭ plugurile nu umblă de cît numaĭ pînă la prînz.

Caloianul se face nu numaĭ în Marța din săptămîna a treia de după Paștĭ, ci și în zilele cînd nu plouă maĭ multe săptămînĭ și e zăduf și secetă mare de crapă pămîntul de căldură, atuncĭ numaĭ și în asemene caz se recurge și se invoacă idolul *Caloianu*, și se poartă în procesiune prin sat pentru ca D-zeŭ să trimată ploaie, cu deosebire numaĭ, că ducîndu-l la groapă fetele bocindu-se, spun atuncĭ versurile următoare :

Caloiene, Iene,
Caloiene, Iene,
Du-te în cer și cere!
Să deschidă porțile,
Să sloboadă ploile
Să curgă ca gîrlele,
Zilele și nopțile
Ca să crească grînele. [2])

---

2) Vezĭ și altele versurĭ în *Serbătorile la Romînĭ* de Sim. Fl. Marian t. 3 Bucureștĭ 1901 pag. 300.

Răposatul Gheorghe Săulescu ne spune despre Caloian următoarele:

„Cînd nu plouă, Romînii cei vechi pastraŭ procesiunea următoare, invocînd două divinităţi naţionale, pe *Calian* şi pe *Papaluga*. Femeile, şi mai cu samă fetele, efigiează o statue de argilă saŭ lut galbăn, mare ca de o palmă pe care o numesc *Calian*; îi fac un sicriŭ de scoarţă, îl învăluesc în giulgiŭ şi ducîndu-l la un mormînt făcut înadins, fetele îl lugesc (bocesc), dechiemînd următoarele versuri:

Iani, Iani,
Caliani!
Iea ceriului torţile,
Şi deschide porţile,
Şi porneşte ploile,
Curgă ca şuvoaile,
Umple-se pîrăele,
Printre toate văile,
Umplese fîntînele,
Să răsară grînele,
Florile, verdeţele,
Să crească fînaţele,
Să s'adăpe vitele,
Fie multe pitele!

„Aceste cîntîndu-le lugubru, fetele satuluĭ înmormîntează pe figuratul *Calian*, şi apoĭ făcîndu-ĭ comîndare se ospătează“ [3]).

Obiceiul de a se face Caloianul e uzitat nu numaĭ la Romînii din Moldova şi Valahia, ci şi la aceĭ din Dobrogea.

In călătoria ce am făcut prin satele din Dobrogia în anul 1880, am văzut că în Joia din săptămîna a patra după Paştĭ se fac *Scaloeniĭ*; în acea zi maĭ multe fete din sat se adună şi fac *Scaloianul*: chipul unuĭ om mititel ca de o palmă de lung făcut din lut, apoĭ îl pun într-un sicriŭ de papură şi îl daŭ pe Dunărea saŭ pe baltă, cînd atuncĭ încep toate fetele a se face că plîng şi a se văĭcăra, zicînd următoarele versurĭ:

---

3) Vezĭ: Raportul relativ la manuscriptele luĭ G. Săulescu presentat „Academieĭ romîne“ din Bucureştĭ, în sesiunea generală din anul 1883, publicat în: Descîntece poporane culese de S. Fl. Marian, Suceava 1886, pag. 298—300. Tot acolo se vede că G. Săulescu derivă cuvîntul *Calian* de la Ioaniţiu, fundatorul Imperiuluĭ Bulgaro-Romîn pe la 1204, poreclit Καλοϊωάννης (bunul Ioan).

Scaloiani Scaloian,
Trupuşor de Dician;
Scaloiţa, Scaloiţă,
Trupuşor de cuconiţă,
Măta mi te-a cătat,
Te-a cătat, te-a întrebat,
Prin pădurea rară,
Cu inima amară,
Prin pădurea deasă,
Cu inima arsă.

In multe locurĭ *Scaloenii*, înainte de a să aruncà în apă, staŭ treĭ zile îngropaţĭ în pămînt.

După ce *Scaloianul* s-a dat pe apă, toate fetele se întorc acasă, pun masa, fac bucate şi placinte, beaŭ, mînîncă şi fac horă, iar flăcăiĭ cîntă din fluer şi din cimpoiŭ.

Care este originea acestuĭ cult a idoluluĭ *Caloian*, nu o putem şti, uitîndu-ne însă la procesiunea duce-reĭ luĭ la groapă vedem, că în Dobrogia pe unde se face *Caloianul*, se cîntă întocmaĭ versurile din satele judeţelor din Moldova şi Valahia, cu deosebire însă că încep cu următoarele cuvinte:

Scaloenĭ, Scaloian
Trupuşor de *Dician*...

In călătoriile mele etnografice făcute în Dobrogia, judeţul Tulcea, am văzut că în satele de pe malul Dunăriĭ şi în acele ce vin în apropiere de Dunărea, ca: *Turcoaia, Văcărenĭ, Luncaviţa, Niculiţel, Somova, Parchis, Enisala, Calica, Sarighiol, Mahmudie* locuitoriĭ se numesc *Dicienĭ* şi *Decienĭ*. Aşa dar cînd se cîntă *Caloianuluĭ* că are trupuşor de *Dician*, am pute zice, credem noĭ, că Caloianul e o rămăşiţă a vre-uneĭ zeităţĭ din Dacia şi că e de origină Dacă, începînd în Dobrogia maĭ întâĭ cultul acestuĭ zeŭ, care se păstrează pănă-n ziua de astăzĭ la noĭ.

G. PASCU

Meglena și Meglenii

Regiunea muntoasă de la apus de Vardar, locuită de *romînii Megléni* saŭ *Mogléni*, se numește *Megléna Mâgléna*, *Mogléna*, la scriitorii bizantini τά Μόγλενα, τά Μόγλαινα; în Vita sf. Ilarion *episcopŭ Moglenoĭ*, *Moglenĭane*, *Meglenschiĭ*; întrun codex din Athos *Măglenskago*; în secolul XI τά Μογλαινα era supt un ἐπίσκοπος Μογλαίνων și în protocoalele bisericiĭ din Ohrida se numesc cîțiva episcopĭ Μογλενῶν (Jirecek, Arhiv f. slav. Phil. XV 96, 97 reprodus de Papahagi, Megleno-Romînii I 5, 6).

Regiunea *Megléna*, *Mâgléna*, *Mogléna*, ș-a luat numele de la locuitoriĭ eĭ *Megléni*. In finalul —*éni* din *Megléni* noĭ vedem sufixul —*ĕán* pl. —*énĭ* care arată origina topică și locuința, ca și în *ardelean ardelenĭ*, *banaţan bănăţenĭ*, *dobrogean dobrogenĭ*, *muntean muntenĭ*, *moldovean moldovenĭ*, *oltean oltenĭ*, apoĭ în *bîrlădean bărlădenĭ*, *bucureştean bucureştenĭ*, *craiovean craiovenĭ*, *huşan huşenĭ*, *ĭeşan ieşenĭ*, *petrean petrenĭ*, *vasluĭan vasluenĭ*; ĭar *Megl*— este acelaș lucru cu mgl. *móglâ* „negură, ceață“, dr. *mîglâ* „grămadă. movilă“, (în munțiĭ Suceveĭ, Șezat. III 37 și Cihac II 513) și dr. *mâgurâ*, întrebuințat în numiri topice de munțĭ și-s toate ĭeșite din vsl. *mĭgla* „nebula“. Cuvîntul vsl. *mĭgla* s-a desvoltat în romînește supt două forme, ca

**mégula* și ca **mégla* ca și vsl. *pĭclŭ* dezvoltat în **pécula* <*pâcurâ* și **pécla* <*pîclâ*. **mégla* și **pecla* sînt posteriaore prefacerii grupelor *cl, gl* în *ki, gi*. **Mégula*<*mâgurâ*, cuvînt păstrat în numeroase numiri topice de munți (*Măgura*, munte în jud. Bacău, Putna, Argeș, Prahova; deal în jud. Mehedinți, Gorj, Vîlcea, Rîmnicu-Sarat. Apoi sat în jud. Vasluĭ, Buzău, Argeș, Vîlcea, locuință izolată în jud. Vîlcea, Dîmbovița, Rîmnicu-Sarat, Iași; vale în jud. Dîmbovița (lîngă locuința izolată cu acelaș nume); apă minerală în jud. Rîmnicu-Sărat; schit în jud. Bacău (pe muntele cu acelaș nume). De aici o mulțime de localități cu numele de *Măgurele Măgureni*, v. Frunzescu, Dicționar topografic. Ca cuvînt uzual găsesc pe *mâgurâ* întrebuințat de Vlăhuță, cu înțeles de „deal“: „Numai de tăpșanul dinspre apus se vede un petic de dumbravă rară; încolo stau *măgurile* dezvălite, miriște și imașuri cît bate ochiul“, Dan II 93. In Dicționarul Bănățan circa 1670 cuvîntul există dar netradus. —*mâgurâ* nu poate fi alb. *mágulyâ* „côteau“, după cum aŭ crezut unii fiindcă rămîne neexplicată trecerea lui *á* în *â*); iar **megla*<dr. *mîglâ* „monceau, tas, amas; mot employé surtout pour désigner les monceaux de sel sortis de la saline“ și mgl. *móglâ* „brouillard“. Dezvoltarea înțelesurilor s-a făcut în chipul următor. Fiindcă pentru „brouillard“ noi aveam deja lat. *négurâ* și căpătasem și pe slav. *pîclâ*, înțelesul de „brouillard“ al lui *măgură* și *mîglâ* a trebuit să dispară prin diferențiare, păstrîndu-se numai senzul de „montagne, coline“, senz pe care l-aŭ căpătat printr-o alunecare poetică de înțeles, luîndu-se circumstanța de conjuncție pentru lucru (*Mîglâ* se găsește și el ca numire topică la Daco-Romîni: *Mîglă*, sat în jud. Roman și locuință izolată și vii în jud. Mehedinți, Frunzescu ibid.). La căpătarea acestui înțeles a ajutat poate și sl. *gora* „montagne“, cu care poate se va fi pus în legătură cuvîntul *mâgurâ* (cf. polon. *Magora* „une certaine partie des Carpathes). Din înțelesul de „montagne coline, hauteur“ s-a dezvoltat apoi acel de „monceau, tas, amas“, înțeles care a fost apoi rezervat numai cuvîntului *mîglâ, mâgură* rămînînd numai cu înțelesul de

„montagne“. Tot așa mgl. *móglâ*, pe lîngă înțelesul de „brouillard“pe care l-a păstrat cu sfințenie, în lipsa cuvintelor *négură* și *pîclâ*, a trebuit să dezvolte și înțelesul de „montagne“. Acest înțeles se găsește tocmaĭ în *Megl*— din *Meglenĭ*. Astfel diferențiarea a lucrat în mod diferit în cele două dialecte. Pe cînd la Daco-Romînĭ *mâgurâ, mîglâ* aŭ pĭerdut înțelesul originar de „brouillard“ șiaŭ păstrat pe acel derivat de „monceau tas, amas“; la Meglenĭ dinpotrivă *móglâ* a păstrat înțelesul originar de „brouillard“, dar pe cel de „montagne“ l-a pĭerdut, păstrîndu-l izolat în *Megl*— din *Meglenĭ* (Weigand, Vlacho-Meglen VI derivase în treacăt pe *meglen* din sl. *meglen, moglen* „brouilard“, dar așa de laconic, în cît n-a înaintat cu nimic în această privință). Decĭ *Meglenii* sînt etimologicește „locuitorĭ de munte“ ca și *Muntenii* (Valahii). Regiunea locuită de *Meglénĭ* s-a numit apoĭ *Megléna, Mâgléna, Mogléna* dupăcum regiunea locuită de *Muntenĭ* s-a numit *Muntenіea* (Țara Romînească): *Megléna*<*Mâgléna* prin prefacerea în *â* a luĭ *e* precedat pe labială, *Mâgléna*<*Moglêna* prin prefacerea în *o* a luĭ *â* neaccent. precedat de labială. Tot de la *Meglénĭ* s-a derivat *Meglénitsa, Meglénişta*, „rîŭ ce se varsă în Cazamac“· —*işta* din *Meglénişta* este —*íşte* din *Bacíliști* „localit. în Huma. Loc unde cîndva a fost tîrla, de unde-ĭ vine numirea“, *Câtúnişti* „localit. în Huma, unde a fost altădată cătun“, *Grâdişti* „localit. în Birislaŭ și Lundzinyĭ“, *Livádişti* „lacalit. în Nănta“, *Sélişti* „localit. în Oșanĭ și Lundzinyĭ, unde altădată a fost sat (vsl. selo „sat“)“, *Tuláriști* „localit. în Oșanĭ și Lĭumnița“ și —*iştu* din *Lyiniştu* „localit. în Oșanĭ“ (Papahagi, Nomenclatura localităților în Megleno-Romînii II 37 sqq.)

GUSTAV NETHER

Adolf Feodorovicĭ Marx

Schiță biografică

Adolf Marx, editorul revisteĭ „Niva“ (adică ogorul, cîmpul) din Petersburg şi a diferitelor scrierĭ literare ruseştĭ, a încetat din viață în 22 Octombrie a. c. Numele săŭ într-adevăr nu înseamnă nimic pentru noĭ şi pentru țara noastră, şi dacă mă încerc a vorbi despre el, este faptul, că biografia sa şi faptele sale lăudabile pentru literatura şi cultura rusească mă îndeamnă, să-l daŭ drept exemplu de muncă şi de dezinteresare nouă şi editorilor noştri; maĭ cu seamă că el, nefiind Rus de naştere, a sacrificat şi banĭ şi putere pentru ridicarea nivelului cultural rus printr-o largă şi eftină publicare a operelor ruseşti, pe cînd editoriĭ noştri în cea maĭ mare parte, deşi romînĭ caută numaĭ profilul lor la editarea celor romîneştĭ, şi de multe orĭ nicĭ acest profit aşteptat nu-l pot gasi, deoarece orĭce vînzare scumpă, fie şi a obiectelor de mare valoare, va avea puținĭ cumpărătorĭ, prin urmare, în loc de cîştig va aduce paguba.

Răposatul Marx a creat şi a răspîndit revista „Niva“ cu multe sacrificiĭ, pînă a ajuns la starea eĭ de astăzĭ, şi ca să-şĭ facă cine-va o ideie despre acest fapt, voiŭ arata ce cuprinde numita revista, şi anume:

52 numere a revisteĭ, conținînd romane, literatură, arte, ştiințe, explicarea gravurelor şi o revista septă-

mînală politică, avînd 2 jum. coale tipărite pe săptămînă cu 1500 gravure pe an.

40 cărţi, reproducere complectă a diferiţilor autorĭ, cu 8000 paginĭ text.

12 cărţĭ, supliment literar lunar, conţinînd nuvele, articole ştiinţifice, bibliografie, partizĭ şi probleme de şah şi dame, etc. în 2000 paginĭ pe an.

12 numere lunare de modă cu 300 gravurĭ.

12 foĭ de desemnurĭ din traforaj, pirografie şi cusăturĭ, avînd pe partea opusă croelĭ.

1 calendar de părete colorat.

Toate aceste abonate la poste, costă 7 leĭ 75 banĭ pe trimetru, adică 31 leĭ pe an.

Se maĭ poate o revistă maĭ eftină?

Acum am să maĭ daŭ în traducţie biografia luĭ Marx, reprodusă din „Niva“, în trăsăturĭ generale, prin care se poate vedea, cît de mult ştiŭ Ruşiĭ să onoreze pe oameniĭ, cari s-aŭ arătat folositorĭ ţăriĭ lor.

Iată articolul:

„Revista „Niva“ a îndurat o perdere ireparabilă. Editorul nostru, întemeietorul revisteĭ „Niva“ Adolf Feodorovicĭ Marx nu maĭ este. El a mŭrit subit de congestie cerebrală în noaptea de 22 Octombre a. c. Moartea i-a fost uşoară, repede, şi în mod subit a terminat o viaţă lungă şi măreaţă, plină de muncă grea şi de merite imense.

Deşi vîrsta sa a fost destul de înaintată, căcĭ Marx a împlinit 66 anĭ,—deşi, precum se ştie, a dus o viaţă activă şi de o muncă neobosită, totuşĭ vestea morţiĭ sale a surprins pe toţĭ cari-l cunoştea. Atît de puternic şi voinic era sufletul săŭ, care se tot îndesa cu puterĭ noĭ spre o lărgire a horizontuluĭ activităţiĭ sale culturale.

Intreaga viaţă a luĭ Marx a fost închinată cultureĭ ruseştĭ. Viaţa luĭ, este viaţa „Niveĭ“. „Niva“ de el a fost creată, de el a fost crescută, şi acum cînd mîna sa, care a îngrijit de prosperitatea eĭ, a căzut moartă, ea reprezintă o instituţiune complectă, în care lucrează aproape 1000 oamenĭ.

Marx s-a născut în 2 Fevruarie 1838 în Stettin

(Germania), şi numaī primiī anī aī tinereţiī a trăit în patria sa. La 1848 a murit tatăl săŭ de holeră, şi el, luptîndu-se cu nevoia, de-abia a avut mijloacele necesare pentru a termina cursul secundar. De la frageda sa tinereţă a început să-şī cîştige hrana, întrînd în serviciul uneī librăriī. El avea o dragoste mare pentru cărţī, care i-a fost însufleţită încă de tatăl săŭ, care iubea ştiinţa, maī cu seamă astronomia.

El în curînd să rîdică moralmente pe de-asupra tovarăşilor săī de serviciŭ, încît i se dădeaŭ ocupaţiunī importante şi cu răspundere. Iar în anul 1859, cînd era şeful independent al uneī firme din Stettin, primi invitaţiunea firmeī Bitenaj şi Kalughin şi ea asupra-şī conducerea secţiuneī externe a librărieī. Această propunere a fost decizivă pentru soarta sa ulterioară. Primind propunerea, a plecat imediat la Petersburg, unde şi-a găsit a doua, adevărata sa patrie, căcī restul vieţeī sale l-a petrecut acolo, şi şi-a creat un renume vestit.

După ce a petrecut cincī anī la Bitenaj, a trecut pentru un timp scurt la M. Wolf. Dar avînd o minte pătrunzătoare şi o energie rară, el n-a fost statısfăcut de noua sa activitate, şi începînd a face studiī asupra vieţiī în Rusia, el făcuse cunoştinţă cu oameniī ceī maī de vază, cu reprezentanţiī ştiinţeī şi a talentuluī şi să cunoască nevoile culturale, carī existaŭ acolo. Apoī părăsind serviciul, aŭ urmat anī de nevoe şi chiar de lipsă, şi se întreţinea cu lecţiī particulare a limbelor străine. Iar într-o zi i-a venit ideia fericită, că este nevoe de a se umplea o lacună simţită de mult în Rusia, adică că este nevoe de o revistă populară pentru familie, accesibile tutorora printr-un preţ scăzut şi printr-un conţinut bogat. Şi el a decis înfiinţarea acesteī reviste.

Aşa dar, în ziua de 18 Decembre 1869 a apărut la Petersburg primul număr al „Niveī“.

Primul autor, care a ilustrat prima pagină a fost reposatul poet A. N. Maicov, cu poesia întitulată „Moscova“. Revista a fost primită în Rusia cu bucurie şi creştea repede. Prima gravură a fost făcută de ar-

tistul M. E. Mekovski, după care a urmat alţi artişti din cei mai talentaţi ai Rusiei.

Creşterea „Nivei“ şi a conţinutului ei literar şi artistic a fost rezultatul muncei neobosite a fondatorului şi inspiratorului ei. El nu se dădea îndărăt de la nici un sacrificiu, chiar cu pericolul de a indura el însuşi lipsa. El ducea o viaţă modestă şi plătea colaboratorilor cu o deosebită acurateţă nişte onoruri, cari pentru acele timpuri eraŭ destul de mari, iar escendentele întrebuinţate pentru rîdicarea instituţiunei, pînă cînd n-a văzut-o aşezată pe o bază solidă.

Publicul rusesc a înţeles şi a apreciat această muncă a lui Marx. Numărul abonaţilor creştea mereŭ, în primul an a fost în număr de 9000, după cinci ani s-a dublat, iar după alţi cinci ani a ajuns la 55000 în 1886 la 102000, în 1891 la mai bine de 170000 iar acum a ajuns la cifra de 250000, o cifră nepomenită în Rusia, şi care ar fi respectabila pentru orĭ-ce revistă ilustrată de peste graniţă.

Negreşit creşterea cititorilor „Nivei“ mergea paralel cu creşterea culturală în ţară, ea a fost chiar busola, care marca această creştere.

In al doilea period al activităţei lui Marx, adică cu începere de la 1891, Marx a avut o idee splendidă, care i-a facut un renume adică să dea ca supliment la „Niva“ colecţiuni complecte ale operilor celor mai vestiţi scriitori ruşi. Apoi de la timpul, de cînd a început să trimiţă gratis pe lîngă „Niva“ composiţiunile celor mai buni autori, nu mai exista nici un om, care are dor de instrucţiune, ca să nu dorească să-i citească.

Turgheniev, Gonciarov, Dostoevski, Gogol, Danilevski, Griboedov, Şeller-Mihailov, Lermontov, Jukovski, Koltzov, Polejaev, Boborîkin, Tonvizin, Kozlov, Leskov, Grigorovici, Cehov,—iată luminile vieţii ruseşti, cari şi-aŭ făcut aşa drumul prin întunerecul naţional, şi ale căror lucrări aŭ fost publicate prin munca energică a lui Marx.

Marx a cheltuit pentru aceste tezaure nepreţuite sute de mii de ruble, însă nu le-a considerat ca pro-

prietatea sa, ci ca proprietate a poporuluĭ rusesc. El a cumpărat dreptul de ediţiune, spre a le face accesibile şi a le propaga prin masa poporuluĭ, şi a scăpat scrierile autorilor ruşĭ de dependinţa lor sclavă faţă cu editoriĭ, şi a făcut cu putinţă ca să nu fie numaĭ proprietate a unor oamenĭ cu avere, carĭ puteaŭ să plătească 25 ruble pentru 10—15 volume ale uneĭ colecţiunĭ de compoziţiunĭ.

Marx, căutînd să urmărească scopurile sale culturale, a capatat dreptul de ediţie, şi a publicat în parte, cu preţ foarte moderat, compoziţiunĭ şi a altor mulţĭ autorĭ, precum sînt: Paltîcov, Potopenco: Maicov, Polonski, Fet, Slucevski. Stanincevicĭ, Akseenko, Lugovoĭ, Terpigorov, Golovin (Ostrovski), Barentevicĭ, Romer, Albov, Ponlevoĭ, Sementkovicĭ, Ştern—aproape tot ce este maĭ strălucit în eoprinsul literatureĭ ruse.

Apoĭ Marx a luat iniţiativa să se facă un atlas mare untversal. Pentru acest scop în clădirea măreaţă a „Niveĭ", în care este aşezată tipografia, a înfiinţat cu cheltuială mare litografie şi cartografie cu un mare număr de litógrafi şi entografi, primind în serviciŭ pe renumiţiĭ cunoscătorĭ în această ramura, pe profesorul E. In. Petri şi pe colonelul Şokolski. Aproape zece anĭ a lucrat cu o muncă neobosită, şi a ajuns la rezultatul dorit, să termine atlasul cu mare succes.

Afara de aceasta a editat lucrărĭ ştiinţifice cu ilustraţiĭ în număr de vr-o două sute, din specialitatea istorieĭ, ştiinţelor naturale, literatureĭ, pedagogieĭ, istorieĭ culturale, etc. dintre care fiecare în parte îĭ da dreptul la recunoştinţa publiculuĭ rusesc.

Cînd în anul 1894 a serbat jubileul „Niveĭ" de 25 anĭ, el a fost obiectul deosebiteĭ atenţiuuĭ din partea guvernuluĭ şi a societăţiĭ. Atuncĭ a avut satisfacţiune de a fi hărăzit din partea Împăratuluĭ cu rangul de nobilime ereditară a Rusieĭ.

După alţĭ zece anĭ, cînd Niva a ajuns la împlinire a 35 anĭ de existenţă, el cu cîte-va zile înaintea morţeĭ şi-a arătat dorinţa, ca în vederea timpurilor grele prin care trece ţara, se nu se maĭ facă nicĭ o serbare deosebită

El a avut grija, după izbucnirea războiuluĭ, să cumpere din propriile sale mijloace diferite obiecte pentru ofiţerĭ şi soldaţĭ, şi a deschis în rubricele „Niveĭ" liste de subscripţiunĭ. El a donat 40.000 volume, spre a se forma bibliotecĭ pentru ofiţerii şi soldaţiĭ răniţĭ în Extremul orient. La urma urmeĭ, el cu soţia sa, aŭ hotărît trimiterea unuĭ transport de lucrurĭ indispensabile începînd de la haine calde pînă la pesmeţĭ pentru 20 de ofiţeri şi 30 de soldaţĭ Pe cînd se îngrijea efectuarea acestuĭtra sport. Marx a adormit pentru ultima oară, căci la ora 3 dimineaţa împachetarea trebuea să fie terminată, iar soţia sa să le poată vesti mîne despre terminarea lucrăriĭ. Însă acest „mîne" nu maĭ exista pentru el, căcĭ într-o scurtă agonie care a durat numaĭ 2 minute a sucombat unuĭ atac de apoplexie.

El în tot timpul vieţiĭ face multe bine-facerĭ, şi a dat chiar ordin ca nici o cerere de vr-un ajutor bănesc să nu rămînă nesatisfăcută, avînd pentru aceasta hotărît un fond special. Mare năvală de săracĭ era maĭ cu samă în ajunul serbătorilor de crăciun şi de paşte, aşa în cît pentru menţinerea buneĭ ordine era nevoe chiar de a se recurge la asistenţa poliţieĭ.

Decedatul a maĭ avut deosebita grijă de aceĭ ce serveaŭ în litografie şi tipografie, a căror număr se urca pînă la 1000. Toţĭ care serveaŭ în tipografie erau asiguraţĭ în contul reposatuluĭ pentru cazurĭ de moarte saŭ schilodire.

Dar deşi Marx a dispărut, totuşĭ marea intreprindere a sa a rămas în picioare şi se va executa cu sfinţenie şi deaci înainte, căcĭ este aşezată pe o bază solidă şi condusă în toate ramururile de oamenĭ competenţĭ şi experienţĭ, şi aşa „Niva va rămînea şi deaci înainte o instituţiune, care va continua în mod neobosit tendinţa sa culturală.

După moartea luĭ Marx soţia sa, care a fost toldeauna fidela sa colaboratoare, va continua ediţiunile începute, susţinută de ajutoriĭ reposatuluĭ saŭ soţ.

Spre compectarea biografie maĭ adaogăm, că cor-

pul luĭ Marx, după ce s-aŭ făcut ceremoniile religioase atît de clerul rusesc orlodox cît și de pastorul luteran, a fost expediat cu calea ferată la Hamburg spre a fi ars în crematoŕ, iar deacolo se va trimite cenușa sa la Petersburg spre a fi înmormîntată la cimitir.

Panegiricul reposatuluĭ, făcut de revistă și arătat maĭ sus, este fără comentar. Cred că orĭ ce romîn, care este conștient de datoria sa față de națiunea căreĭ aparține, va fi alăturea cu noĭ, cînd voĭ zice, că doresc, că exemplul luĭ Marx să găsască imitatorĭ și la noĭ, nu numaĭ prin fondarea uneĭ reviste instructive și ilustrate cu preț modest, dar și prin proparea operilor ale marilor scriitorĭ aĭ nostri, cari slavă Domnuluĭ nu lipsesc, dar ale căror lucrărĭ rămîn aproape necunoscute de publicul cel mare, din cauza enormuluĭ cost al lor, care nu se poate plăti decît de ceĭ cu dare de mînă, și care de multe orĭ le asvîrle numaĭ ca o podoabă în bibliotecele lor, fără a maĭ lua cunostință de conținutul care ascunde de multe orĭ în sine tezaure literare și științifice.

Sapienti sat.

DĂRI DE SAMA

Simion C. Mîndrescu, Influența culturiĭ germane asupra noastră. I. Influența germană asupra limbiĭ romîne, Iașĭ, ed. Dacia 1904.

Elemente germane în limba romînă avem din toate cele treĭ marĭ faze de dezvoltare ale aceleĭ limbĭ: veche, medie, modernă. Asupra elementelor germane vechĭ și mediĭ în limba romînă anunță de mult un studiŭ d. Emil Grigorovitza. Lucrarea, din nefericire, n-a apărut încă. Elementele germane moderne, de interes mult maĭ redus, aŭ atras atențiea la doĭ cercetătorĭ: I. Borcea, Deutsche Sprachelemente im Rumänischen in Weigand, Jsb. X și Sim. Mîndrescu, Influența germană asupra limbiĭ romîne. Lucrarea d-luĭ Borcea e interesantă prin întroducerea istorică de care este însoțit studiul limbistic al cuvintelor germane. Lucrarea d-luĭ Mîndrescu e un *pendant* la aceea a d-luĭ Borcea, deoarece complectează numaĭ glosarul dat de cel dintăiŭ. In prefață pg. 21, d. Mîndrescu ne vestește că „desigur nu toate etimologiile date de mine vor fi cele adevărate. Cel puțin voiŭ da ocazie altora cu izvoare maĭ sigure la îndămînă să cerceteze și să găsească adevărul". Această declarație—clișeŭ ar fi fost de dorit să lipsească. Alte izvoare, maĭ sigure decît acele din carĭ d. Mîndrescu îșĭ strînge materialul, nu există, așa că nu poate fi vorba „de a da ocazie altora să cerceteze și să găsească adevărul". Iar greșele pe carĭ le voiŭ constata, le pun maĭ degrabă pe sama ne-

atenţieĭ orĭ pripeĭ (D. Mindrescu prezintă lucrarea de care ne ocupăm pentru reabilitarea ca docent în filologiea germanică la Universitatea din Bucureştĭ). Astfel: a) *celariŭ* este lat. cellarius, *clinchet* este cu siguranţă onomatopeŭ, ca şi vb. *zingănesc* şi interj. *zang* şi *zinichĭ* cari n-aŭ cumva a face cu singen. Tot aşa interj. *ţu, toa* = hiĭ e puţin probabil să fie zu; *oblu* „drept“ nu poate fi dela hobeln; *jemlă* nu poate fi Semmel, după cum credea şi Hĭjdăŭ, căruĭa i s-a răspuns de mult că este ungur zsemlye orĭ polon jemla, căcĭ „nu se poate găsi un exemplu macar de *s*<*j*“ (A. Philippide, Principiĭ 297). Din acelaş motiv nicĭ *jeţ, jilţ* nu poate fi Sitz. (Tot aşa *spija* n-am primit-o direct din germ. Speise, ci din polon spija); cuvîntul *ţuhaus* =puşcărie nu există în Moldova: mold. *ţuhaus*=arest este zu Hause; *ţundră* şi *ţoandră* (dicţionar bănăţan circa 1670) „suman, ein langermäliger Bauermental aus schwarzem groben Tuch“ în Trans. şi *ţoandră* „zdrenţă, vechitură din ale gospodărieĭ“ în Mold. (Săghinescu, Vocab. rom. 74) este ung. condra, cu amîndouă înţălesurile de „suman“ şi „zdreanţă“. — b) *cotrofleanţ* nu-ĭ „plantator de cartofe“, ci poreclă adresată nemţilor; *grisă* nu-ĭ „păsat“; *şmecher* nu-ĭ „om cu gust fin“, nu-ĭ decĭ Schmecker.—c) *hac* în *a veni de hac* trebue pus în legătură cu meglen *ac* (=hac) „drept, dreptate“. — d) pentru *talger*>*taler*, Teller „cu lg' din lĭ„ (o grozăvie fonetică!) se poate compara veneţianele *familgia*> familia şi *elgi*> ille? Nu, supt nicĭ un chip. — e) Se zice şi *baur* alăturĭ cu *paur* (Hijdăŭ, Etym.) şi *muldă* alăt. cu *moldă* (Hĭjdăŭ, Etym. 738); se zice *bleandă*, nu *blendă* (cel puţin în Moldova).— f) despre *cartofă* şi porecla *cotrofleanţ* se ştie maĭ mult şi maĭ bine, v. Dan, Conv. Liter. 1896, vol. II pg. 312—313. — g) *alebardă, burgrav, crab, promenadă* din Şaineanu şi ziare din regat sînt din franţuzeşte; *cadet, ĭuncăr, ştab* sînt luate din ruseşte. In afară de *belfăr, ghişeft, ghivolt, tîrtan,* maĭ sînt încă introduse prin Evreĭ: *flaĭfluctăr, laĭbăr, şmecher, şoltic, şahăr-mahăr, şmuţig.*

Cu aceste observărĭ, glosarul d. M. e maĭ bogat

totuş decît cel al d. Borcea, însă nu complect, după cum se poate vedea din lista de cuvinte germane pe care am dat-o în „Arhiva“ No. 9 din 1904.

Influenţa germană asupra limbiĭ romîne (în realitate Influenţa *noŭ* -- germană) e primul volum dintr-o lucrare maĭ întinsă despre *Influenţa culturiĭ germane asupra noastră*, adică Influenţa germană asupra limbiĭ şi culturiĭ romîne. Dacă acest prim volum nu prezintă atîta interes, nădăjduim că cele următoare vor fi maĭ interesante şi maĭ originale.

G. Pascu

Rădulescu Niger. Tribunul poporuluĭ. Roman social. Bucureştĭ. Preţul 4 leĭ.

Citind numeroasele romane şi nuvele ale d-luĭ Rădulescu Niger, fără voie m-am gîndit adesea la cunoscutul romancier francez Georges Ohnet. E în adevăr, (păstrînd proporţiile), oare-care analogie între modul de a scrie a acestor doĭ autorĭ şi a succeselor lor în public. Ohnet e unul din autoriĭ ceĭ maĭ citiţĭ în Franţa, maĭ ales în lumea burgheză şi provincială, artiştiĭ însă nu-ĭ daŭ nicĭ o consideraţie saŭ vorbesc cu dispreţ de el.

Cînd Academia Franceză sancţionînd gustul publiculuĭ a premiat un roman al săŭ, criticĭ ca Lemaître şi Anatole France, criticĭ subiectivĭ şi impresioniştĭ, carĭ nu judecă operile după formule şi codurĭ rigide şi n-aŭ nimic din dogmatizmul şi intransigenţa unuĭ Brunetière aŭ contestat scrierilor luĭ orĭ-ce valoare artistică, executîndu-l cu ironia lor caracteristică atît de fină şi crudă în aceiaşĭ vreme. Dar protestările artiştilor n-aŭ impresionat mult marele public care a continuat a citi pe Ohnet. Cam acelaş e cazul d-luĭ R. Niger la noĭ. Pe cînd critica competentă păstrează o desăvîrşită tăcere în jurul numeluĭ săŭ, Academia îĭ premiază operele, cronica ziarelor le laudă şi ele pătrund adînc în public, în provincie, la ţară. In ciuda intelectualilor şi artiştilor d-l R. Niger are mulţĭ cititorĭ, e poate cel maĭ citit din

scriitorii noştri. Am văzut multă lume, învăţători mai ales cari vorbeaŭ cu admiraţie de romanele sale.

Care să fie cauza acestei divergenţi de apreciere între cunoscători şi public? Ne vom da samă de ea analizînd „Tribunul poporului" ultimul roman al d-lui R. Niger, în care calităţile şi defectele scriitorului ies minunat în relief.

Sîntem la Bucureşti, în lumea mare. Fecior de ciubotar dintr-o mahala obscură a capitalei, Clement Pîcleanu a ajuns prin calităţi intelectuale şi multă abilitate, profesor de liceŭ. Dar crierul lui e plin de planuri mari, vrea să-şi facă o situaţie înaltă prin politică şi prin însurătoare. Foarte apreciat în lume, mamele îl vînează, fetele sînt măgulite de curtea lui. Intre Aurelia Răuţeanu şi Cecilia Rustovici se decide pentru acea de a a doua, fiindcă căsătoria cu ea îi deschidea mai mari perspective, deşi se simţea poate mai atras de cea dintîi. In politică se dă ca apărător al ţărănimei obijduite, scoate un jurnal unde apără interesele ei şi reuşaşte să se aleagă deputat în colegiul al treilea.

In cameră şi întruniri atrage şi entuziasmează lumea prin elocvenţa şi farmecul frazelor lui sunătoare. Un singur om l-a înţăles de la început, Cosmin, eroul din „Străin în ţara lui" care departe de viaţa zgomotoasă a capitalei, retras într-o moşie îndepartată, ducea o viaţă patriarhală, continuînd în tăcere opera lui de regenerare a poporului. Dar influenţa lui Pîcleanu se întinde mereŭ, partidul ţărănesc creşte, jurnalul lui devine o putere, el intrighează între culise, devine temut şi necesar şi guvernul îi oferă un minister.

Atunci, adio, interesele ţărănimei. Gazeta lui Pîcleanu nu mai vorbeşte de ele şi tonul ei devine moderat, ministrul nu realizează nici una din făgăduinţi. Imbatat de putere şi de succesul uşor al frazelor, nu se gîndeşte de cît la plăceri. Neglijează soţia lui cinstită şi iubitoare, întreţinînd relaţii adultere cu Aurelia, acum soţia deputatului Voran. Inştiinţat de asta prin scrisoarea unuia care vroia să-şi răzbune pe ministru, Voran om gelos şi violent, îi urmăreşte şi reuşaşte să-i surprindă la o întîlnire. Nebun de durere şi furie, îşi im-

pușcă nevasta. In învalmașală ministrul reușaște să fugă și Voran desperat se sinucide. Această dezlegare a situației ne amintește prea mult romanele senzaționale. Romanul se sfîrșește prin moartea creștinească și senina a luĭ Cozmin. Pîcleanu ține un discurs frumos la înmormîntarea luĭ. Dar, ironie amară, numele și opera luĭ sînt menite să rămîie obscure și necunoscute uitate într-un colț pierdut al țăreĭ, pe cînd numele luĭ Pîcleanu încunjurat de aureola glorieĭ și a succesuluĭ e pe toate buzele.

Caracterul erouluĭ Pîcleanu e scos cu putere în relief și pare a fi luat din viață. In orĭ-ce caz e un product caracteristic al societățiĭ și al timpuluĭ nostru unde în lupta aprigă pentru a ajunge, înving rar ceĭ carĭ alăturĭ cu calitățile intelectuale aŭ ș-un suflet frumos. Tipul parvenituluĭ, egoist la culme, considerînd îngustul luĭ eŭ, ca centrul lumeĭ vaste, el sacrifică tot, ideile și sentimentele cele maĭ înalte, intereseluĭ și plăcerilor luĭ și nu-ĭ scapă nicĭ un mijloc pentru a-șĭ pune în evidență personalitatea. Chiar un eveniment ca moartea luĭ Cozmin cată să-l speculeze în interesul luĭ. Vine la înmormîntarea acestuia la țară și ține o cuvîntare strălucită cu toate că-l urîse cînd era pe pămînt. Lumea va spune că el, Pîcleanu are un suflet mare și generos. Celelalte caractere sînt tipurĭ abstracte convenționale simple, lipsite de individualitate și viață. După citirea romanuluĭ se șterg și dispar din amintirea noastră. Imĭ aduc poate aminte că Cecilia e o soție castă și blîndă, Aurelia cochetă și senzuală, Voran un om pasionat, Ersilia Arinășteanu o bătrînă intrigantă dar atît, nimic maĭ mult din complexitatea lor sufletească. Afară de cîteva scene ca acea a morțeĭ luĭ Cozmin, în care autorul reușăște să ațițe în oare-care grad senzibilitatea noastră și asta maĭ mult prin nobleța ideilor și sentimentelor redate, descripțiile, tablourile, analizele luĭ psihologice sînt totdeauna palide, lipsite de culoare și de relief.

Iată portretul Aureliei Răuțanu: „Aurelia este oa-

cheşă, naltă, mlădioasă, foarte placută, însă cu trăsăturile nu în deajuns de fine. E cutezătoare, vorbăreaţa, cochetă, cu închipuirĭ de superioritate şi de nobleţa care-ĭ fac uneorĭ pline de mîndrie atitudinile şi căutătura. Ochiĭ săĭ negri vădesc energie, pasiune; buzele cam pronunţate, voluptate; rîsul îĭ este atrăgator, chiar cînd exprima ironia pe lîngă o nuanţa uşoară de respect".

Stilul săŭ e banalitatea desăvîrşită. D-l R. Niger e cu totul lipsit de un mod personal de a-şĭ reda impresiile. El vede foarte puţin natura, descripţiile de acest gen sînt la el totdeauna plate şi nu produc nicĭ odata adevărate senzaţiĭ. In analizele sufleteştĭ e adesea pedant şi pretenţios şi stilul luĭ devine uneorĭ aproape trivial. Iata ce ne spune autorul despre starea sufletească a luĭ Pîcleanu, făcînd curte unor domnişoare: „Insă cel maĭ puternic domn pe sine nu poate rămînea cu deplinatate răce cînd focul este prea aproape, în nişte sobe atît de graţioase, alcătuite de Natură".

Asemenea fraze nu se întîlnesc rar sub pana D-luĭ R. Niger şi ele ne fac să înţelegem dispreţul pe care artiştiĭ adevăraţĭ şi criticiĭ competenţĭ îl aŭ pentru opera sa. Căcĭ observaţiile juste chiar profunde, intenţiile morale, ideile frumoase, sentimentele nobile nu-s de ajuns pentru a creia o operă de artă cînd lipseşte autoruluĭ acel dar rar şi tainic de a da viaţă caranctelor şi tablourilor sale.

Iată un scriitor din generaţia tînără Mihail Sadoveanu. Nu-ĭ nicĭ observator ghibaci, nicĭ psiholog adînc, nicĭ cugetător, nicĭ moralist dar tablourile şi descripţiile luĭ, maĭ ales acele ale natureĭ sînt însufleţite, trăiesc, ne daŭ adevărate senzaţiĭ şi fac des să vibreze sufletul nostru. Şi asta fiindcă Sadoveanu e un artist.

D-l R. Niger nu-ĭ, şi nimic maĭ departat de cît scrierile luĭ de adevărata artă. Şi totuşĭ ele nu merită dispreţul artiştilor şi a lumeĭ culte. Asemenea scrierĭ îndeplinesc un rol util pretutindenĭ dar maĭ ales în societatea noastră. Prin idealizmul lor generos şi nobil ele instruesc şi moralizează sufletele. Cîţĭ învaţătorĭ nu vor

fi găsit în „Străin în țara lui" un ideal pentru activitatea lor viitoare. Voi spune mai mult, asemenea scrieri servesc indirect și artiștilor noștri adevărați. Ele le arată calea pe care trebue s-o urmeze pentru a pătrunde în sufletul publicului și le aduce aminte de lucruri uitate de mult, de viața, de luptele sufletești, de problemele sociale. ale timpului,

1904 Decembrie 26.

Octav Botez

DOCUMENTE

comunicate de dl. Gh. Ghibănescu; din „Surete și Izvoade" VIII, 121—124

Doc. din 7146 April 29 (1638)

Io Vasilie Voevoda bojiiu milostiiu gospodarъ zemli Moldavscoi. adică au venit înnaintea domnii | meali și înnaintea boiarilor domniiĭ meali mulduveneștĭ a mari și micĭ boiarinul domnii meali | Toma Stolnicul cel mari cu un zapis de mărturie de la boia(r) slugile domnii meali de ia | Pătrașco Ciogolea hotnogul de Ionășeștĭ și de la Gheorgie Boțul ot Dolheștĭ și de la Ionașco | Raspop ot Boceștĭ și de la Toader ficiorul luĭ Isac ot Tupilațĭ și de la Cazan Bleandea de acolo | și de la Anton de Ziereanĭ și de la Gheorghie ficiorul luĭ Comonit ot Tupilați și de la Vasilie | ficiorul Boțuluĭ și de la Toader Rusul ot Homiceanĭ și de la soacra luĭ de la (loc gol) de acolo | așa scriindu și mărturisindu întracel zapis cum au venit înaintea lor *Marica Brăioe* fata luĭ | Hilip den Mihăeștĭ nepoata popei Bleandeĭ, de nime silită nicĭ împresurată ce de a eĭ [1] bună voie aŭ vîndut a sa direaptă ocină și moșie. den sat den Tupilațĭ și cumpărăturĭ ce iaste | din partea Leovuluĭ și pentru căcĭ au vîndutu Marica Brăioei toată partea luĭ Hilip de moșie | și de cumpărătură den Tupilați. căcĭ au făcut schimbu cu fratesă cu Cornilie și cu sorusa cu (loc gol) și sau tocmit denaintea ce.tor slugi domneștĭ ce maĭ sus scrie deau dat Marica | lui Cornelie partea ei ce sa vini la verejeanĭ pentru partea luĭ den Tupilațĭ șau dat surorisa | (loc gol) partea eĭ la sat la Bădeștĭ pentru partea eĭ den Tupilațĭ decĭ aceaste părțĭ |

de ocini şi cumpărăturĭ au vândut Marica boiarinuluĭ domnieĭ meali Tomeĭ stolniculuĭ | celuĭ mari derept doazăcĭ de leĭ bătuțĭ cu vatră de sat şi cu pămînturi | în țarin şi cu fânaț şi cu tot vinitul den tot locul ce să vini însă aşea scrie şi | şi (sic) mărturiseşte întracel zapis de la slugile domnii meali cariĭ maĭ sus *sîmtu* (сим҃тȣ) scrişi | sau întrebat *mainte* (маинтє) boiarinul domnii meali Toma Stolnicul cel mari də toată ruda eĭ şi | până nau fostu cu voia tuturor nau vrut să cumpere pentracѣк domnii mea domnia mea (sic) dacă am | văzut (вѫзȣт) acel zap s de mărturie de la ceaste slugĭ a domnii meali ce maĭ sus scriem, domnia mea am crezut | şi am dat şi am întărit. ca să fie boiarinuluĭ domnii meale Tomei Stolniculuĭ celuĭ mare şi de la | noĭ danie şi întaritură şi direaptă ocină şi moşie neclătită nicĭ dănăoară în | veacĭ pestea cartea domnii meali.

Sam gospodinъ veleal

u Ias vleat 7146 (1638) Apr- 29.

l. p. ceară roşie căzut

doc. hârtie turcească, coală mare

Doc. slavon din 7146 (1638) Iunia 17.

Io Vasile Voevod cu a luĭ Dumnezeŭ milă. Domn Țăriĭ Moldoveĭ. iată au venit înaintea noastră şi înaintea tuturor a lor noştri Moldovenesti boeri a mari şi a mici. boiarinul nostru Ionaşco Jora. biv dvornic, şi soţia lui Simina fata Alexei Arapul postelnic. şi au vîndut a sa dreaptă ocină şi moşie din ispisoc de cumpărătură ce l'a avut Alexe Arapul postelnic, de la Costantin Moghila Voevod, un sat anume *Iteştiĭ* care se numeşte acum Hurdugiĭ pe Elan în ţinutul Fălciuluĭ, din vatra de sat şi din cîmp şi din apa şi din tot vinitul, acela la vîndut boeruluĭ nostru Stratulat Sulger. pentru 40 şi 5 ughi. şi s'a sculat maĭ sus scrisul boer al nostru Stratulat sulgerul şi a plătit toţĭ deplîn aceĭ maĭ sus scrişĭ baniĭ 45 ughi. în mînule maĭ sus scrisuluĭ Ionaşco Jora şi jupâneseĭ luĭ Sîmina. Decĭ noĭ văzînd între eĭ de bună voe tocmală şi deplină plata aşîj-

dere și de la noi am dat și am întarit mai sus scrisului Stratulat Sulgerul pe acel mai sus zis sat Iteștii care se numește Hurdugii, ca săi fie lui dreaptă ocină și cumpărătură și uric și întărire cu toate veniturile, nerușuit lui nici odănăoară în veci, și altul să nu se amestese.

Insuși Domnul a poruncit.

In Iași la anul 7146 (1638) Iunie 27.

Gavil Mateiaș vel log.

Șandir.

---

doc. din 7147 (1639) Febr. 14.

Io Vasilii Voevod cu a lui D-zeu milă Domn Țării Moldovii, iată au venit înaintea noastră și înaintea tuturor a lor noștri Moldovenești boeri, a mari și a mici, Solomia și fata ei Ileana și ginerile Toader, fata lui Hilip Bleandă, nepoata popei lui Bleandă, de a lor bună voe, de nimeni siliți nici asupriți și au vîndut a lor dreaptă ocină și moșie din satul Bădeștĭ din $^1/_2$ sat $^1/_4$ parte, partea lui Hilip Bleandă, cu cîmp în țarină, și cu vatra de sat, și cu tot venitul ; aceia au vîndut boerului nostru credincios Tomei marelui stolnic pentru 30 lei bătuți, și s-a sculat al nostru boer mai sus scris Toma vel stolnic și a plătit deplin acei de mai sus scriși bani 30 lei bătuți dinaintea noastră, și dinaintea alor noștri boeri ; pentru care să-i fie lui și de la noi boerului nostru Tomei vel stolnic, acea de mai sus zisă parte de ocină, din satul Bădeștĭ, din $^1/_2$ sat $^1/_4$ parte, partea lui Hilip Bleandă, nereșuit nici odînăoara în vecii vecilor și altul să nu se amestice.

Insuși Dl. a arătat.

S'a scris în Iași la anul 7147 Febr. 14 zile.

† Borleanul

Gavril Mateiaș vel logofăt

Doc. din 7147 (1639) Mart. 6.

Io Vasilie Voevod, b. m. g. z. M. Iată aŭ venit înaintea noastră şi înaintea tuturor a lor noştri boerĭ a marĭ şi a micĭ sluga noastră Andreĭ Grebencea fiul luĭ Gavrilaş Grebencea, de a luĭ bună voe de nimenĭ silit nicĭ asuprit şi aŭ vîndut a sa dreaptă ocină şi cumpărătură a tatăluĭ seŭ Gavrilaş Grebencea, toată partea ce-a avut din sat Bădeştĭ din jumătatea aceluĭ sat din partea de gios a treia parte, partea... şi iaraşĭ aŭ maĭ vîndut şi altă parte din satul Tupilaţĭ, partea luĭ şi a fraţilor săĭ. din a patra parte din acelaşĭ sat a treia parte din partea luĭ Toader Leahul, care acea parte a fost cumparat-o tatăl luĭ Gavrilaş Grebencea, din acele de maĭ sus scrise părţĭ de ocină, le-a vîndut boeruluĭ nostru credinciosuluĭ Tomeĭ vel stolnic pentru 35 leĭ bătuţĭ. şi s-a sculat al nostru boiarin Toma vel stolnic şi a plătit toţĭ aceĭ de maĭ sus zişĭ banĭ 55 leĭ bătuţĭ în mînile luĭ Andreĭ Grebencea şi fiuluĭ săŭ. dinainteă domnieĭ mele şi dinaintea boerilor noştri, pentru care să-ĭ fie luĭ şi de la noĭ dreaptă ocină şi cumpărătură acelor părţĭ de ocină, din sat din Bădeştĭ şi din Tupilaţĭ şi uric şi întăritură cu toate veniturile : şi altul nime să nu se amestece înaintea acesteĭ cărţĭ a noastre.

Insuşĭ Dl. a aratat.

In Iaşĭ la anul 7147 Mart 6 zile.

Gavril Mateiu vel logolăt. Borleanul

Document din 7147 April 3 (1639).

Se ubo mi Gavrilaş vel logofet. i Dumitraşco Şoldan vel dvornic dolneai zemli. i Irimia dvornic glotniĭ. i Vasilie... vornic. i Costantin vornic. i Busiioc căpitan i Moisea ot Leoşti. i innih boleari ot dvor gspdnъ ego milostъ. adecă au venit înain(tea no)astră. Vasilie feciorul. lui Dieniş. de nime nenevoit, nici asu(prit. şi) a vândut a sa direaptă ocină şi moşie. den sat din

Plopeani (i din Gr)umazoaia. den giumătate de bătrîn giumătate. den cî(mp i din) vatra satului. şi din tot locul. aceaѧ o am vîndut pri(eaten)ului nostru luĭ Stratulat (sulg)eariul. direptu patru sprezeace galbenĭ buni. decĭ deacam văzut de buna voe a lor tocmală. şi plată deplin 14 galbenĭ bunĭ. în măna luĭ Vasilie feciorul luĭ Dieniş, (noi) încă am făcut acest zapis priiatenuluĭ nostru ce maĭ sus scriem luĭ Stratulat Sulgeariul săi hie dir | eaptă ocină şi spre | maĭ mare credinţă (am pus) peceţile şi neam iscălit.

u Ias văleat 7147 april 3.

Gavril Mateiaş vel logofet. (m. p.)

Dumitraşcu Şoldan vel vornic (m. p.) l. pecetiĭ.

Bosiioc Grebleş, iscal. (m. p.)

Eu Ionaşco Rusul biv dvornic mam prilejit întraceastă tocmală

Ionaşco dvornic (m. p.)

prilegitumam şi eŭ la această tocmală, az Neaniul dvornic iscaal.

l. p.

az Irimia Vănculeţ dvornic iscal.

l. p. Gherghiţa Ciogo(le).

Pentru a nu se schimba lam adiverit

Vasilie Tenie vornic de poartă

825 Maĭ 7.

l. p. în fum.

V. T.

Note. Original hărtie. Din «Surete şi Izvoade» VIII 132.

Doc. românesc din 7150 (1642) Mart 27

† Adică eu popa Gheorge. |den satu den plopeanĭ şi cu ficioriĭ mieĭ scriem | şi mărturisim cu ceastu adevaratu zapis al nostru de nimi neavo | itu nici silitu. de a mea voe am dăruitu. un locu de prisacă. în locul plopeanilor despreă apus. cătu se cade uniĭ prisăcĭ *cătu va arun* | *ca cu măciuca* în toate părţile, luĭ Enachie Peanişoră ginea | rilea agăi luĭ Stratulatu. direptu. su-

fletul ficiorilor | mieĭ celor morțĭ. că săĭ hie luĭ și giupăneaseei lui. și fi | ciorilor luĭ. moșie și prisacă. în veacĭ. iar Enakie, încă | mau dăruitu pre minea cu noa. coț de *șift de am făcut.* | *țămbal.* și o iapă cu mânza *alăturea.* cu căruța. cu ha | muri. pentru sufletul. părinților lui. și care den si | minție nostrѣ va ameasteaca să hie procleat. și treacleatu și — căndu lam dăruitu și maŭ dăruitu, au fostu Herie. căpita | nul. și Ștefan Ghindău de Simineaștĭ și Anghel de a | colo. și Ilie de Răciuleaștĭ- și Stahie otam | și eu popa áftanasie. am seris peantru credința am | iscălitu, și am pus peceațilea să hie de credință.

u Ias leat 7150 mart 26.

† Popa Gheorghi
† Herie căpitan l. p
† Stahie (l. p.)
† Ștefan Ghindă l. p. } aceiașĭ pecete.
† Anghel l. p.

Doc. din 7152 (1644) April 8

Io Vasile Voevod cu a luĭ D-zeŭ milă Domn țăriĭ Moldoveĭ, iată aŭ venit înaintea noastră și înaintea tuturor a lor noștri moldoveneștĭ boerĭ a marĭ și a micĭ Irina și cu fiii eĭ Pavăl și Dumitrașco. și Tudosca și Gaftona. nepoțĭ Petriĭ și strănepoțĭ Irimieĭ, de a eĭ bună voe de nimenĭ silită și neînvăluită și aŭ vîndut a sa dreaptă ocină și cumpărătură toată partea eĭ, câtă i se va alege din sat din Tupilațĭ, din partea Irimieĭ, ce-ĭ pe Moldua, în ținutul Suceveĭ, aceia eĭ aŭ vîndut la al nostru credincios boer Toma vel stolnic. pentru 12 zloț bătuțĭ, și întracestea tij a venit înaintea noastră și înaintea a lor noștri, Gligorcea Hadâr și cu fiiĭ săĭ anume... nepoțĭ Petriĭ, strănepoțĭ Irimieĭ, de a luĭ bună voe de nimenĭ silițĭ nicĭ asuprițĭ, și aŭ vîndut a lor dreaptă ocină și cumpărărătură, partea lor câtă se vă alege din acelașĭ sat Tupilațĭ, din partea Irimieĭ din vatra de sat și din câmp și din apă, și din tot venitul, aceia eĭ aŭ vîndut tij boeruluĭ domnieĭ mele, credinciosuluĭ săŭ Toma

vel stolnic, pentru 12 zloţĭ bătuţĭ, şi aŭ plătit la toţĭ deplin, aceĭ banĭ, 24 zloţĭ bătuţĭ, dînaintea noastră şi dinaintea a lor noştri boerĭ, pentru aceia şi la fiĭ luĭ şi de la noĭ dreaptă ocină şi cumpărătură şi uric şi întăritură cu toate veniturile şi altul să nu se amestece.

Insuşĭ Dl. a poroncit.

U Ias leat 7152 luna April 8 zile.

Dumitraşco

Todiraşco vel logofăt iscăl.

Doc. din 7156 (1648) Mai 1,

† Adecă eu Simiou Codău ficiorul Ţigancăĭ, nepot Ilei Grumazu scriem ‖ eu cu cestu zapis al meu cum eu de bună voia mea de nime nevoit nici împre ‖ surat (ce de) a mea bună voe. am văndut. a mea dreaptă ocină şi moşie dintrun ‖ băt(răn a trei)a partea din sat din Grumăzeanĭ acik ѡ am vandut lui Vasilie ‖ fra(tele ...,.. S)trătulătoe dreptu optu galbenĭ şi *un leu de zapis* bani (de argi)ntu dinaintea popeĭ lui Gheorghie şi Ionaşcooe (Іѡнашкоwе) ‖ Blăndă.... Ionaşco Meldea şi Grigorie Bolăndău şi Ilie ciobotariul ‖ şi Gligorie Coteal şi *Arion* de Hurdugi ca săi hiə dumisalea drea ‖ ptă ocină şi moşie din vatra satuluĭ şi din fînaţ şi din ţarin ‖ şi din cîmpu şi din (дѫ.) pădure şi din tot venitul satului pre toată ‖ partea (..... dintruu bătrăn a treia parte şi toată ruda mea ‖ am întrebat şi nime nau vrut să mio plăteasa. eu am fost un om sărac ‖ ce o am vîndut..,. cui mi o au plătit dumisale lui Vasilie carele mai sus scrie ‖ de bună (voe) mea şi săşi facă şi ispisoc domnesc pre aceasta a mea ‖ mărtu... cestoı oamenĭ buni carie mai sus scrie. şi neam pus şi ‖ peceţi(le).

u Ias leat 7156 (1548) Mai 1.

7 peceţi cu fum.

Document din 7158 (1649) Sept. 12.

Io Vasilie. Voevoda. b. m. g. z. M. scriem domnia | mea la sluga noastră. la Macariѧ Căpitanul. dămuţi ştirĭ | că domnii meali sau jăluit sluga noastră. Vasilie Strătulat | zicăndu că are doaă părţĭ de ocină la sat la *Grumăzoaia* şaŭ mărs nişte oamenĭ de au cosit pre părţile lui. pentra | cѣѧ dѣaca veĭ vedea cartea domnii meale. iar tu săi alegi | acelale doaă părţi de ocină. den fənat, şi din tot locul. | ce i să va aleage părţile lui. şi ce de fân să va afla cosit | pre părţile luĭ, să aibi al opri să hie pe sama luĭ | Vasilie. şi cui va părea cu strămbul. să vie de faţă.

u Ias leat 7158 Sept. 12.

Sam gospodinъ veleal.

l. p. în tuş roş

+ Anghel

Note. Originalul hârtie. Din «Surele şi Izvoade» VIII, 132.

Fără veleat (secl XVII prope 7158)

Adecă. eu. Vasilie. Strătulat. scriu. şi mărturisăscu cu ceastu. zapis. al mieu. de nim. neavoit. nici asuprit cea de bună voe. am dăruit fratelui nostru. lŭi Enakie zet- agăĭ lui Strătulat. a treѧ partea. detrun bătrăn din sat. din Grumăzoe. din cîmpu. şi din ţarină. şi den pădure. şi den vatra satuluĭ. cu tot veanitul. care parte am cumpărat de la *Simion Codău. neapot. Ileai lui Grumezu.* direptu opt galbeni, şi un leu. aceae parte am dăruitu pre Enakie Penişoară ca săi hie luĭ şi ficiorilor săĭ moşie în veacĭ şi am dat şi zapis cea am avut de cumpărătură de la Simion la mîna luĭ Enakie şi lam dăruit denainte vorniculuĭ Gherman şi denaintea capitanului Vasilie şi căpitanul mărzacul şi Fraleaiu hotnogul. şi Vasile sin Burghelei. şi Ion Zamă şi Apostolaki sin Vasile căpitan. şi sau scris aesta zapis în casa Şoltu-

zuluĭ de Huş a lui Petri. peantru credinţă am iscălit şi am pus peceati ca să se ştie.

Cpitan Vasilie Frateaiu Vasilie zet Stratulat.
l. p. ВАſСИЛИЕ. l. p. l. p.
Ion Zamă az Gligoraşco Gherman biv drornicel
l, p. az Nikifor Sprinceană
Petri Şoltuzul de Huş l. p.
porc care ia în rît o capră
Costandin sin Irimia (l. p.) Maria
Mardarie sin Iordakie (l. p.)
† Vasile nepotut vornicului Gherman l. p.)
Şi eu Ionaşco mam tămplat căndu au dăruitu.

Notă. Din „Surete şi Izvoade" VIII, 137.

Fără veleat (supt V. Lupu Vodă după 7158

† Eto az (adică eu) Ignat Herie Căpitanul Scriu şi mărturisescu | cu cest zapis al meu. cum mam tocmit cu Dumnealui cu Strătulat | Sulgi'kriul de iam văndut un loc de prisaca şi prisaca făcută | şi casă în prisac şi pomeat şi cu loc îmnregiur căt se cade | uniĭ prisăcĭ la Grumăз'kni în pădure ce mi-au fost mie | cumpărătură de la Simion feciurul lui Ionaşco Sprăncean | dreptu zeace taleri bătute. şi iam dat şi zapisul | carele miau făcut Simion Sprănciană carele mai sus scrie | şi tocmala neau fost dinaintea dumisale Iane vel sulgear | şi Enaki pitariul cel mare. şi Răcoviţ al doilea logofăt | şi Caracaş jicniceariul, şi Neaniul dvornicul de gloată | şi Eremiia Vănculeţ dvornicul. şĭ Macarie căpitan | şi Patraşco hotnogul şi *popa Fene* şi alţi oamenĭ | mulţi şi buni si miau dat bani gata ca săĭ hie | dumisale dreaptă ocină şi moşie şi săşi facă şi | ispisoc domnesc si mai pre mare mărturie miam pus | si peceatea si dumnealor acei boiari toţi si au pus peceţile.

Iane vel sulgear
(m. p.) az Neaniul dvornic iscăl.
az Fene iscăl.

Notă. Din „Surete şi Izvoade" VIII, 134.

Doc. din 71... April 23.

† Io Istratie-Dab(i)je. voevoda b(o)jiiu. m (i)losti(iu) g(o)sp(o)d(arь) zemli. Moldavscoi. scriem domnie mea. la Pârcălabii de Fa(l)ciiu. şi. la Lupul. armăşealul. care le-am trimis. domnie. mea. a co(lo) să înbli. lui. Romaşco. dămuvă ştire. că domnie mel(e). sau j'kluitu. Enaki. şi cu al t'k. soţii. a lui. c'k au paguba. de. epea. zicăndu. ei. şi cu furul. carele. est'k. de faţ'k i-n t'kmniţ'k. anum(e) Pătraşco. că au dat. lui Holt'knie trei spr'kzec(e). capet'k. de ѧpe. cu a lui Holt'knie, pentru bucatel'k. tuturor. păgu(ba)şilor. iar Holt'knie. au mâncat aceale. epe. şi au făcut. c'k iau fost. voe. cu dânsele. numai c'k est'k. o iapă. şi oile. c'k au adus de la Tătari şi păgubaşilor. nau dat. nemă rui nemică. dintrac'kle. bucate. p'kntracheae. dacă vei v'kde. cart'k domnii mel(e). să av'k-ţi a lua aceale bucate. c'k au adus. de la Tătari. iar de nu vor hi şi le va hi. petrecut. voi să luaţi. pr'kţu. de. ac'kie. trei spr'kzec(e). ep'k. cu oi. şi 2. boi. a furului. de la cas(ă). lui Holt'kni. şi să dai. lui Romaşco. şi soţiilor lor. să hie pentru cheltuiala. lor. de la toţi păgubaşii. carii. au. avut pagub'k. de ѧpe şi le est'k. a întorc'k. cheltuiala. lui Romaşco. iar de nu veţi. av'k. c'k lua. şi moşie să să. pr'kţuiască. şi să să. de. lui Romaşco, pentru cheltuiala. lor. de aesta. scrie domnie m'k. şi întralt chip. să nu fac(i). iar lui dei va păr'k. cu (s) tr'k (m.) bul. să vie de faţ'k şi de va hi. ascuns. u la cin'kva. bucate Holteanie. să trimiţi. dumn'kta. să le ѧi.

Saam g(o)sp(o)d(i)nъ vălăl (вѣлѣл)

u Ias vălăl. 71... April 22.

l. p. în tuş roş ştearsă

Document din 7170 (1662) Iunie 22.

Io Evstratie Dabijia Voevoda. bjieiu. mlsticiu. gspdrь zemli Moldavscoi adecă au vinit înaintѧ noastrѧ şi înnaintѧ alor noştri moldoveneşti boiari. a mari şi a mici. al nostru cinstit şi credincios boiarin. Toma Catacozino marile vornic de ţara de gios şi au arătat. inna-

int𝛂. noastr𝛂. un zapis. de mărturie făcut denaint𝛂 a mulți boiari și | ficiori. de boiari. și megiiaș de pren pregiur. anum Stefan Petrici𝛂ico ciau fost. sulgi𝛂r și | Kiriiac Stursa ciau fost jicnici𝛂riu, și Ghiorghie Ipifanie și Cazan Blian | dea. scriindu. și mărturisindu. întracel zapis cum au vinit. înnaint𝛂 lor. Onuțul. | și Ionașco. și Vaslie. și sora lor Anaa. de a lor bun𝛂 voe. de nime nevoiți nici asupriți. au | vândut. a lor dir𝛂pt𝛂 ocinn𝛂. și moșie. din hotarul satuluĭ Bădeștilor. ces în țănu|tul Suci𝛂vei. pre apa Moldovei. treizeci și trei de pământuri. ciau fost. a lor moșie al𝛂s𝛂. | despre Mih𝛂ești din part𝛂 de sus. aci𝛂l𝛂 l𝛂u vândut, a lui nostru cinstit și credincios boiaren | ce maĭ sus scriem Toma Catacozino marili vornic de țra de gios. dreptu no-ꙥsprăsecii gal | beni. și giumătate. toți bani gata. la măna vănzătorilor. cari (s) intu scriși maĭ sus. pen | trac'k𝛂. și domni𝛂 m𝛂. deacă am văzut. acel adivărat zapis făcut și iscălit. de văn | zători și de acii boiari. și ficiori de boiari și megiiași denpregiur. domnia m𝛂. am cre | zut. și am dat. și am întărit a lui nostru cinstit și credincios boiaren. Toma Catacozi | no marile vornic. de țara de gios. cu ac𝛂li treizeci. și trei de pământuri. în hotarul satului Bădeștilor ces în țănutul Suci𝛂vei. pre apa Moldovei. ce iaste al𝛂s. din part𝛂 | de sus. despre Mih𝛂ești. ca să fii lui dir𝛂ptă ocinn𝛂 și cumpărătur𝛂. cu tot vinitul. și uric de întăritur𝛂. neclătit și nerușiit în veaci. și | altul să nu să am𝛂stece pread sim listom gospodstvami (înaintea acesteĭ cărți a Domniei meale).

Saam gospodin velial.
Insusĭ Dl a poruncit.

u Iasoh vleato 7170 mesța Iuni 22 dni.

Racoviț Cehan vel logofăt iscăl.

In dos e iscălitura — Tiron pis(al) = a scris.

Patrașco Danovicĭ trete logofăt

Notă. Originalul hîrtie, proprietatea d-luĭ Spiridon Irimescu. Din «Surete și Izvoade» VIII, 130. Pecete aplicată pe hârtie, Poartă data de 7170.

Doc. din 7180 (1672) Mart 9.

Adecă eu. Andreĭ. cumnatul. luĭ Sprenciană. și cu ficioriĭ mieĭ și eu. Dokița. Spănceanoe. scriem și mărturisim. cu ceastu. zapis. al nostru. de nimea. nevoiț. nicĭ siliț. cea de bună voe. nostrea. am văndut. vie. luĭ. luĭ Sprăncia. care vie. au fostu lui cumpărătură. de la Stratul Zet Hurdug. aceae a văndutu lui. Enakie. fratealea. lui Peanișoră. direptu. dooazăci. de leai. bătuți. și neau. datu banii. de plinu. 20 de leai. în măna nostrea. cu crama. cu totul cu tot. căt estea. în grăditea. iare. pea. un. de. sau stricat. gardurilea. saibă. a lea punea. prea unde. au fostu și toți răzeșii miei. și omeanii mei am *îndreba*. și rezeșii miei. și nim. nau vrut să mi o plătească. eu am văndutuo. cui mi au plătituo. lui Enakie direptu. câtu scrie. mai sus. 20 lei. de naintea. tuturor. reazeșilor miei: Stratul Zet. Ionașco Hurdug. și Ioniț. sin Ionașco. și Tohilat. și Gliginco. și Gheorghițea. a Cocii Ionițea a Cocii și Froni ot Urlați. și Pea-tre. călugărul. și Paveal de Dăneaști. și Ion. ot tam. și Costantin ot Micșineaști. și Frije. ot tam. peantru credința. am pus. peaceați.

U Ias leat 7180. Mart în 9.

Dokița Andrei. Stratul, Ioniț. Frije, Tohilat.
l. p. l. p. X X l. p. l. p.
Froni. Ioniț. a Cocii. Peatre, Costantin, Paval,
X l. p. l: p. X l. p.
Ion Plotonéscul. Gheorghiță. Koĭ.
l. p. X

az Gligineo. iscal.

Tohilat.

Doc. din 7184 (1676) Mart 6

Iѡ Antonie Rusăt Voevoda. bjiiu mlstiiu gspdară. zemli. Mѡldavscoi dăm știre | doѿnia mѧ, petru nește părțĭ de ѡcinѫ ciau avut răpăѡsatul Toma | vornicul. sat în Tupilațĭ. la ținutul Suciѧvei. carile lѧu cum | parat Ilie Pleșca. cu giudețu direptu sau căzut săi întoar-

сѫ | banii lui Ilie Pleș. boiarii noștri Ion Racovițѫ ciau fost comis | și Velicico comisul cel mare. și au vrut săi întoarcă banii. iară | acum aflându-se și boiarul nostru Apostol Catargiul postel | nicul moșan de acolo. și hiind și lînga Nisporeștii săi | lau lăsat boiarii noștri Ion Răcoviț ci-au fost comis și Velicico | comisul cel mare ginerii Tomei Vornicul să întoarcă dumnealui | banii lui Ilie Pleșca. pentru aciѧle părți de ѡcinѫ ciau cum | părat el din Tupilați. și au avut și soroc cu Ilie Pleșca și dѧ | cau vinit aici nau șezut săș ѧ banii ce sau dus acas pentraciѣѧ să aibѫ | al opri boiariul nostru Apostol Catargiul. de pre acîѧle părți | de ѡcinѫ din Tupilați. și săș ѧ Pleșca Ilie banii ciau dat | și să hie ѡcinѫ și cumpărăturѫ boiariului nostru lui Apostol | Catargiul cumpăɹăturѫ întralt chip să nu hie.

u Ias lt. 7184 Mart 6.

Sau avut de față † Strătulat uricar.
Ilie Sturzea vel vornic netămplănduse vel logofăt.

Doc. din 7187 (1679) Maĭ 17

† Io Duca Voevoda b. m. g, z. M. Scriem domnia mea la slugile noastre la Părcălabii de Fălciiu. dămuvă știre că | domnii mele sau jeluit Ienakie din Hurdugi pre niște răzeș(i) ai săi din Gru | măzoia zicăndu că arѣ cumpărătură acolo în sat de la Simion Codău: și | au fost și niște pomi acolo. și au ținut pomii popa Ghiorghie. apoi sau | sculat. Fronie și cu Enakie. de au scos pomii de la popa Gheorghie. și acum răzeșii au întrat tot(i) în pomi că țis moșeni· *dîn bătrânul* | *lui Ilii Grumazu.* iară lui Iənakie nuĭ dau nimîcă și el iaste cu *dînșii* (диншіи) | dintrun bătrăn. pentru aceia dacă veți vedea cartѣ domnii mele | iară voi să strîngeți oameni buni megieași de pre acolo. și să | socotiți foarte cu dereptul. făr(ă) nemică fățărie și să alegeți parte | din pomi lui Ienakie, de ar zice oameni buni. că arѣ partѣ în | pomi iară dѣ va hi povestѣ întralt chip și ar zice oameni buni că narѣ parte în pomi voi să ne

faceţĭ st(i)re cu o mărturie. încredinţa ⁝ de la voi. cum va hi povestk. iară lor să le daţi zi să vie de faţ(ă) înain ⁝ tea domnii meale. Aceasta scriem domnia mea întralt chip să nu fie.

Saam gospodinъ veleal u Ias leat 7187 Mai 17.

l. p. în tuş roş.

cap de bou (prima în acest fel
şi aquila (

Zapis rupt Oct. 3. (circa 7150)

. . . . . . Simion Sprânciană feciorul luĭ Ionaşco Sprânciană. mărturi . . . . . pis al mieu, însumĭ de bună voia mea. de nimene nevoit . . . . . . dut luĭ Herăe căpitanuluĭ, o prisacă deşchisă de pă . . . . . . perji puşĭ în prisac. şi cu *chie* gata în prisac. leam vădut . . . . . . bătuţĭ. şa eştea toţĭ mi iau dat în măuă deplin. di . . . . . . cin Păharnicul şa lui Pătrăşcan de Huşi şa Neculaĭ căpi . . . . . . luĭ de Huşĭ şa Giurgiĭ meserciul şa luĭ Constantin călăraşul . . . . . . şa luĭ Feno de Bărteauĭ. şi pre maĭ mare credinţă neam pus . . . . . . săĭ hie lui moşie direapta. aciasta mărturisăscu.

. . . . nea iscalit.
. . . . şi însumĭ

Huşi Oct. 3 dni.

2 iscăliturĭ indiscifrabile

Zapis rupt şi tăiat (răsuflat)

† Adică eu Simi(..on....
debună voia mea de (. . . . .
zapis al mieu. cam vă(ndut. . . .
puşi în prisac. şi c(ându . . . . .
dut luĭ Herăe căpi(tanul. . . .
şau cheltuit pre za(pis). . . . .

Zapis rupt

. . . .
, . zi. Enaki. să întreabeă pre Pavă. . . . .
. . de la Enaki 20 de galbenĭ banĭ de ar. . .
. . ăloe au zis. cu gura eĭ că au luatu 10. . .
. . naki. deplin. și dacă au luat baniĭ. . . .
. . . .

Carte domnească ruptă.

Io Dumitrașco Cata(cozino. . . .
domniei miali. Lui Enaki. . . .
pe a sa driaptă ocină și. . . .
pre cît îĭ scriu diria(sele. . . .
și din fănațĭ și din. . . . .
așĭjderea să aibă ași. . . . .
triabă... iară cui va. . . . . .
și săș aducă și direa(sele. . . .
Cărțiĭ domnii miali. . . . .
. . . .

Doc. din 7198 (1690) Avgust 25.

† Iѡ Costantin voevoda bj. mlstiiu gspdrъ zemli Moldavscoi. Scriem domniѧ m'k ‖ la Tohilat și la Gliginco dămuvă știre că au făcut jalobă la dom ‖ niѧ m'k, Mihailachi Penișoar(ă) pre voĭ pentru gălciava și păra. ce are ‖ el cu voi, pentru moșiѧ. dela Grumăzoe. și au și maĭ făcui jalob(ă) ‖ la domniѧ mѧ. și ѧm facut cartѧ domnieĭ m'kli. la Tanasie căpita ‖ nul și la oameni. ca să vă socotească și dacă ați mărsu aco ‖ lo la giudeț și la socotѧl(ă). voi precum vau giudecat giude ‖ țul. cu oamenĭ bunĭ. nu vaț ținut și apoĭ vaț luat zi cu dan ‖ sul să venițĭ de faț(ă) la domniѧ m'k, și voi nu ați venit și el ‖ nѧu arătat mărturie pe la Tănasie căpitanu cum vau giu ‖ decat cu oamenĭ bunĭ și voi nicĭ vă ținet de acolo de giu ‖ deț nici venițĭ să stațĭ de faț(ă) cu dănsul la domniѧ mѧ. cel pur ‖ taț din zi în zi cu chel-

tnѧlă. pentru ac'kѧ d'kcă veţi ved'k cartѧ domnii m'kli săi daţi pace. săşi ţie moşiѧ de vr'kme ce nu venit de faţă cu dănsul. nice vă ţineţi, nici giude ţul de la ţarѫ iară de avѧţi nescare va mărturii. mai bine de cat a lu Penişoară. să staţi împotriva mărturiilor lui. să vi niţi de faţă aici, să vă deslegaţi. iară de nu săi daţi pace. că apoi veţi face mai multă asupr'klă şi nevrîndu de faţ(ă' cu dănsul şi purtăndui din zi în zi cu cheltuѧl(a) pre la giud'kţe· bine să ştiţi cât cheltuipl(ă) va face tot de la voi trimite domniia m'k dei vor plăti.

Aciasta vă scriem.

Saam g(o)sp(o)d(i)nѫ velѧl.

u Ias 7198 Avgust 25,

veliţi boeri ucil.

l. p. cu tuş roş

Io Mihai Racovitza Woewod. Bojiiu milostiiu gospodar zemli moldavskoi, facem ştire cu această carte a domniei mele, tutulor cui se cade a şti pentru un sat anume Racovăţul, ce este la ţinutul Sorocei pe apa Nistrului, care acel sat au fostu al lui Vasile Ceaurului ce au fost stolnic mare şi l-aŭ perdut în viclenie. Căci acel Vasile Ceaurul s-aŭ sculat fără de nici un prepusu de către domnia mea şi au îndemnat pre Neamţi cu catane din ţara ungurească de le-aŭ închinat mînăstirea Caşinului zicînd că e a moşu-seŭ şi încă le-au supus şi ţara până intrapa Siretului, făcîndu-se la boesia despre ghenerăriul de Braşăvu şi Groff.

Ţinîndu cuibul cu nemţii la manastirea Coşinul şi cuprinzîndu şi Ocna cu ţinutul Bacaului şi mânâstirea Mira cu ţinutul Putnei şi alte mănastiri despre acea parte de locu. şi eşindu de acolo în toate părţile de-a pururea prădândn şi făcendu prin ţara şi cu sabie de omora pe care nu li se închină lor şi de faptele lui acele spurcate au căzut şi ţara mai toată la robia Tatarilor. Deci domnia mea am socotitu împreună cu tot sfatul nostru, că şi în vremele Domnilor celor bătrâni de demult cari s'au rîdicat din boerii Ţărei haini cu sabia asupra Domnului şi a ţărei şi lipsindu şi din ţara,

își pierdia toate moșiele și bucatele ce le remâne în țara în viclenie de se luau la Domnie, Deci facêndu și acesta Vasile Ceaurulu una cu Nemții care cu faptele lui cele rele, au adusu mare peire și stingere țerei cu robia Tatarilor, drept aceia perdêndu-și elu moșiile, satul lor cu viclenie le-am luat toate Domnești.

Deci acuma din osebita a noastra milă, am miluit cu acel satu ce sau numitu mai susu, și anume Racovățul de la ținutul Sorocei pe credinciosul boiarinul nostru D-lui Apostol Lecca Serdarul, pentru a lui direaptă și încredințată slujbă și mai vîrtos pentru a lui multă pagubă ce-i au făcut Tatarii, venindu prin țară împrotiva Nemților și a Catanelor. Drept aceia ca să'i fie de la Domnia mea acel sat Racovățul direapta ocină și moșie și uric de întăritură cu tot venitul; statător în veci. Drept aceia și în urma noastră pe care va milui Dumnezeu cu Domnia Țerei noastre a Moldavei poftim să nu surpe a noastră tocmire și danie ci se aibă a întări asemenea pentru a sa vecinică pome ire. Iar Vasile Ceaurul când s'ar întâmpla să vie în țară să n'aibă nici o treabă cu acel sat în veci de veci, căci l'au perdut în viclenie. Iar care din luminații Domni s'ar lăcomi și ar strica a noastră danie să fie neertați și blestemați de Dl. Dumnezeu și de Maica Precistă și de cei doisprezece apostoli vărhovnici și se fie legat de trei sute optsprezece părinți din cetatea Nikeei și de toți sfinții și ertare să nu aibă și să fie anaftima. Aceasta am datu și am întăritu și altul nimeni să nu aibă a se mesteca.

În Iasi la anul 7225 Iulie 25.

Io Mihai Racoviță voeved (m- p.)

Notă. Copia ne-a fost înmânată de d-l Iuniu Leca proprietarul Radomireștilor din Bacău, în căruĭ posesiune e și originalul.

Numerele următoare vor conținea:

Gr. C. Buțureanu. Vremile preistorice în România etc., însoțite de numeroase clișee.

» » « Studiĭ arheologice. Stațiunea Preuteștiĭ cu figurĭ în text.

Gh. Ghibănescu. Istoria oficială în școlĭ.

T. T. Burada O călătorie în satele romîneștĭ din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Inscripția bisericeĭ din Hadîmbu (Iașĭ). Inscripțiile de pe cele 4 turnurĭ ale zidului Golieĭ. Culegere de poeziĭ populare. Istoria teatruluĭ la Românĭ. Despre straja pămîntească a Moldoveĭ. Inceputurile corurilor de muzica vocală bisericească.

» Occisio Gregorii Ghica Voevod. Folklor: Descîntece populare.

Gh. Gheorghiu Verbul a bate (fr. maltraiter) și sinonimile sale.

G. Pascu. Din toponimiea romînă: Mehadia, Mehedințĭ, Romanațĭ.

Dr. Roșculeț Din monografia sanitară a județuluĭ Iașĭ.

G. Nelher. Traducerĭ din rusește după autorĭ celebri.

O. Botez. Studiu critic asupra luĭ Sadoveanu; recenziĭ asupra poeziilor Marieĭ Cunțan și asupra romanuluĭ Paria de E. Herovanu.

Romulus Sevastos Istoricul văeĭ Dunăriĭ. Schiță istorică asupra Măriĭ Negre.

Tiberiu V. Crudu Din sat de la noĭ (nuvelă).

C. Ionescu In Delta Dunăriĭ (subiect de popularizare).

Dr. A. A. Lambrior Asupra legeĭ sanitare.

State Dragomir. Serbarea ostășască de Mateĭ Millo.

A. D. Atanasiu Orașul Iașĭ odinioară și astăzĭ de N. A. Bogdan.

Dr. N. G. Dossios Influența limbiĭ elene asupra limbiĭ romîne. Elemente greceștĭ în limba romînă.

Diferite *poeziĭ.*

Documente importante și *notițĭ.*

Numerile viitoare vor conținea următoarele ilustrațiunĭ:

Cetatea Iașuluĭ în 1686 (Curtea domnească). Vederea Iașuluĭ și biserica Rufeniĭ în 1845. Iașul la începutul sec. XIX-lea. Piața Sf. Vinerĭ la 1845. Biserica Dancu, înainte de dărimare 1903. Turnul Golieĭ vechiŭ. Turnul Golieĭ nou. Planul fațadeĭ de la biserica S-ta Vinerĭ. Vederea Iașuluĭ în timpul ocupațieĭ ruseștĭ. Ulița paveleĭ de lemn. Fabrica de pavele. Teatru Național de la Copoŭ. Feredeul turcesc. Academia Mihaeleană. Biserica Golieĭ și alte așezăminte. Precum și diferite tablourĭ de valoare.

Pretul unuĭ numĕr dublu 2 leĭ 50

Anul XV. DECEMBRIE **No. 12.**

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru trimeterĭ de banĭ pe aniĭ din urmă, a se adresa la librăria Iliescu, Grossu & Comp. Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole, abonamente, trimiterĭ de banĭ şi orĭ-ce corespondenţă de la 1 Ianuarie 1905, a se adresa d-luĭ *A. D. Atanasiu, Iaşĭ.*

IAŞI
TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" ILIESCU—GROSSU & COMP.
1904.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETATII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XV. Decembrie 1904 No. 12.

ROMULUS SEVASTOS

Asupra faunei pleistocene din Romînia

In Romînia condițiunile, în care se găsesc osemintele de mamifere fosile sînt cu totul defavorabile. Maĭ întîiŭ foarte rar le descoperim și atuncĭ de cele maĭ multe orĭ oasele sînt răŭ păstrate, putrezite din cauza apelor din infiltrațiune, ce circulă prin acele păturĭ, cum mi s-a întîmplat într-o localitate din jud. Vasluĭ, în cît nu le putem scoate întregĭ, ci numaĭ bucată cu bucată; astfel ca e peste putință, să le recunoaștem forma lor și decĭ nu aŭ nicĭ o valoare pentru paleontologie.

In cazul cînd oasele sînt destul de bine păstrate, lucrătoriĭ, ce le întîlnesc săpînd, nu daŭ nicĭ o atențiune asupra lor, ci le aruncă pur și simplu, fiindcă nu aŭ, pentru eĭ vre-o valoare lucrativă.

In această privință, dacă ar trebui, să aducem cuiva vre-un banat, de sigur, că nu lucratorilor inculțĭ li se cuvine acesta. In țara noastră pînă acum s-aŭ făcut numeroase lucrărĭ marĭ publice, cu săpăturĭ adîncĭ și tunelurĭ. Cu aceste ocaziunĭ multe oseminte aŭ trebuit să se întîlnească, încît astăzĭ ar urma, să geamă muzeele noastre de ele. Pe cînd în realitate e contrariul. Chiar dacă găsim pe icĭ colea cîte vre-o măsea de mamifer, (păstrarea căreia se datorește povestelor cu Uriașiĭ) a-

proape totdeauna nu are nicĭ o arătare asupra localităţiĭ de origină, necum despre pătura în care s-a găsit [1].

Astfel nu pot în deajuns recomanda tinerilor ingineri şi conductorĭ de a povăţui lucrătoriĭ din echipele lor, să proceadă cu cea maĭ mare atenţiune atuncĭ cînd întîlnesc diferite fosile şi să-ĭ încurajeze la aceasta prin micĭ darurĭ. Atuncĭ cu o mică răsplată pentru lucrătorĭ, inginerii vor avea mulţumirea sufletească de a contribui la înaintarea cunoştinţelor relative la pămîntul ţăriĭ noastre.

Pentru a arăta cît de înaintaţĭ sînt lucrătoriĭ din alte ţărĭ în această privinţă, voiŭ spune numaĭ cîte-va cuvinte. La marile instituţiunĭ culturale din Paris, *„la Sorbonne“*, *la „Museum“*, etc. zilnic vedem lucrătorĭ prezentîndu-se cu diferite piese de paleontologie, pe care le vinde une orĭ cu preţ destul de bun.

In diferitele cariere lucrătoriĭ adună fossilele bune şi le aşează în o scorbitură, acoperindu-le cu scîndurĭ puse într-un mod anumit, cunoscut de către geologĭ. Dacă un geolog vizitează duminica saŭ într-o zi de serbătoare o asemenea carieră, cînd lucrătoriĭ lipsesc, căutînd cu luare aminte, va descoperi lesne locul unde sînt puse fosilele şi luîndu-le, va lăsa echivalentul lor în monedă, învelită în o hîrtie albă. Incredere şi cinste reciprocă!

Acest fapt l-am văzut într-o carieră apropiată de Beauvais (dép. Oise).

Cu toate greutăţile amintite am ajuns, să-mĭ procur maĭ mulţĭ dinţĭ şi măsele de mamifere pleistocene. Cele maĭ multe mi le-a dat amicul meŭ d. Inginer A. S. Savul, care a avut grija de a nota cu preciziune localitatea şi pătura de unde ele provin. Profit decĭ de această ocaziune de a-ĭ aduce mulţumirile mele.

Megaceros hibernicus Owen. – Un cap împreună cu ambele coarne, s-a găsit în nisipăriile de la Aroneanu, lîngă Iaşi.

Mi s-aŭ adus numeroase bucăţĭ mărunte, cele maĭ lungĭ abia ajungeaŭ 18 cm., la capetele cărora se cu-

---

1) Astfel în Muzeul Societăţiĭ de Medicĭ şi naturaliştĭ din Iaşĭ.

noştea tăetura de hîrleţ. Aceasta ne probează, că lucrătorul, care le-a găsit, nu s-a preocupat cîtuşĭ de puţin de a le scoate întregĭ, ci şi-a continuat înainte săpatul săŭ, scoţînd brazdă cu brazda. Dacă el lua seama, să le descopere încetul cu încetul, am fi avut un exemplar vrednic, să facă podoabă orĭ căruĭ muzeŭ mare.

Din aceste bucăţĭ am putut să reconstituesc: două maxilare superioare cu cîte treĭ măsele posterioare, mănunchile ambelor coarne şi o bucată din partea lopăţită. Coarnele le-am donat cabinetuluĭ de ştiinţĭ naturale al şcoaleĭ fiilor de militarĭ din Iaşĭ.

Această specie n-a fost semnalată în Romînia pînă la studiul meŭ.

Animalul se asemăna mult cu cerbiĭ actualĭ, era însă puţin maĭ înalt şi mult maĭ lung în trup. Coarnele eraŭ maĭ marĭ şi maĭ groase la rădăcină, al nostru măsoară cm. în diametru. Ele eraŭ încîrjoiate în sus şi puţin abătute îndărăpt, lăţindu-se într-o largă lopată, de treĭ orĭ maĭ lungă de cît mănunchiul şi cu maĭ multe (8—10) ramurĭ simple.

Diferiţĭ autorĭ vechĭ ne daŭ indicaţiunĭ despre existenţa unuĭ animal european în antichitate şi chiar în evul mediŭ, ce nu poate fi altul de cît Megaceros hibernicus [1]).

Juliu Cesar (De bello gallico. lib. VI cap. 25) descrie un animal mare cît un boŭ asemănîndu-se cu Cerbul, însă cu coarne maĭ marĭ, *late* şi rămuroase, fixate pe oasele frunţeĭ atît la bărbat cît şi la femee şi avînd aceĭaşĭ formă.

După *Hibbert* [2]) tot la această specie trebue raportat cerbul, pe care vechiĭ Bretonĭ îl numesc **Seg**, ce trăia în Irlanda în secolul 12-lea.

Iulius Capitolinus descrie un **Cervus palmatus**, care probabil este tot *Megaceros hibernicus*.

Pliniu pomeneşte despre un cerb **Machlin**, ce trăia în turme în pădurile ţărilor scandinave.

Goldfus releveaza, că în poema veche germană „Niebelung“ se vorbeşte despre un cerb cu coarne lo-

1) Eichwald, Paleontologie de la Russie p. 366, V, III.

2) Intr-un memoriŭ al luĭ Brewst. in Edimburg Journ. of. Sciences New, serie 1830 IV pag, 301. Citat de Eichwald Pal. de la Russie v, III.

pățite **Schelch**, care trebue, să fie tot specia, de care ne ocupăm.

Din cele ce preced, rezultă fără îndoială, că *Megaceros hibernicus* a trăit în anticitate și pînă în evul mediu, cînd s'a stîns.

Multă vreme s'a crezut, că această specie fossilă nu a trăit de cît în Europa occidentală și centrală. Cuvier [1]) era surprins de faptul, că osemintele eĭ nu se găsesc în Europa orientală; dar deja *Eichwald* [2]) semnalează existența luĭ *Megaceros hibernicus* în Polonia în Cavernele Tscharkoff aproape de rîul Inda, în Cavernele Khankhara; în guvernămîntul Perm lîngă satul Iljinsk, la Tschouletskoje, Gorodischtsche; in apropiere de orașul Simbirsk; la Vinnofka districtul Syiran. De atuncĭ localitățile din Russia cu osemintele acestuĭ animal s'aŭ înmulțit prin numeroase descoperirĭ, iar publicațiunea noastră aduce trăsătura de unire între Orient și Europa centrală, în ce privește aria de habitațiune a specieĭ.

In nisipăriile de la Aroneanu *Megaceros hibernicus Owen* este întovărășit de *Elephas primigenius* (mamut), a căruĭ marĭ măsele aŭ fost găsite adese orĭ și sînt reprezintate cu îmbelșugare în Muzeul Societățeĭ de Medici și Naturaliștĭ din Iașĭ. Frumosul cap de Rhinoceros cu nările despărțite (*Rh. tichorhinus*) din acelaș muzeu, a căruĭ proveniență e necunoscută, cu toate cercetările, ce am făcut în acest sens, trebue, să fi fost găsit tot în aceste nisipurĭ cu ocasiunea săpăreĭ vechilor captațiunĭ de apă făcute între aniĭ 1790 și 1850.

Pe acest schelet despărțitura nărilor nu e complectă, ci rămîne un vid, ceia ce ne arată, că animalul era tînăr.

Cervus alces L. Un corn există în Muzeul de științĭ naturale din Iașĭ. El a fost găsit pe muntele Caliman județul Suceava de către un pădurar și adus de un d. colonel luĭ Cobălcescu, care l-a depus la muzeŭ cu eticheta de *Cerb antedeluvian*.

---

1) Ossements fossiles Paris 1829.
2) Paleontologie de la Russie V. III p. 366.

In 1901 am văzut în Muzeul apanajului Coroanei de la Mălini (j. Suceava) un corn de *Cervus alcest* L. bine păstrat și găsit pe teritoriul acestei comune.

Bos primigenius Boj. — In 1896 o pereche de coarne s-a găsit în nisipurile de la marginea podișului Sf. Ioan lîngă Iași, într-o săpătură din fața noului abator, cu ocaziunea nivelărei împrejurimilor.

Această specie n'a fost citată încă în Moldova.

Equus caballus L.—Posed mai multe măsele superioare și inferioare, ce aŭ fost găsite în loesul din împrejurimile Iașilor și din nisipurile de la Aroneanu.

Rhinoceros leptorhinus Cuv. — Am determinat două măsele găsite în năsipăriile din coasta dreaptă a Ciricului mai jos de cimitirul orașului Iași. Cea mai mică este o măsea de lapte, cealaltă este de la un adult. Fiindca suprafața coroanei acesteia din urmă era ruptă neregulat, am ros-o pe o tocilă, pentru ca desemnul lamelor de smalț, să se prezinte lămurit și ținînd seamă de suprafața primitivă, am căutat să obțin un plan paralel cu ea. Această măsea prezintă o vîlcea (vallon) cercuită și două gropițe (fossettes).

Nisipurile, în care s-a aflat aceste măsele, trec pe sub orașul Iași și le întîlnim în toate podișurițe din versantul stîng al Bahluiului, în regiunea de coline mici, a căror înălțime nu trece nici odată 250 metri deasupra Mărei Negre. Acestea sînt nisipurile, pe care Cobălcescu le-a numit *post-pliocenice*, atribuindu-le o origină fluviolacustră. Cu altă ocaziune voiŭ discuta origina lor, de o cam dată existența acestui Rhinocer poate servi, ca să fixăm vrîsta lor: ele ar fi deci din epoca I pleistocenă a elefantului vechiŭ (*Elephas antiquus*).

Pe de altă parte aceste nisipuri conțin o specie foarte apropiată de *Corbicula fluminalis*, care trăește astăzi în regiunile calde ale Africei și ale Asiei, căci specia formată de Cobălcescu *Corbicula Jassiensis* este aproape identică cu *Corbicula fluminalis*, afară numai că dintele lateral anterior sufere în partea sa distală o mică îndoire, care se observă la unele individe. Această specie probează o temperatură caldă destul de dulce, cum este acea de la începutul quaternarului, cînd trăia

în Europa herbivore marĭ africane, ce nu puteaŭ suferi un climat rece.

Un tibia de *Rhinoceros* găsit lîngă gara Rebricea la adîncime de 3.50 în nisipurĭ galbene sub loess, mi l-a dat amicul meŭ d. Al. Chechais inginer la C. F. R. pentru care îĭ aduc mulțumirile mele.

Ursus speloeus Blum. — Un canin superior stîng mi l-am procurat grație amabilităţeĭ d-luĭ Dr. S. Konya. El a fost găsit în 1896 într-un travertin pleistocenic pe moșia Pașcanĭ în rîpa Vărărie, numită astfel, fiindcă în diferite timpurĭ travertinul a servit la fabricarea varuluĭ.

Acerotherium incisivum Cuv. — Am o măsea, ce provine din nisipurile de la Aroneanu. Fiindcă partea internă lipsește, cred neaparat trebuitor a da o mică descripțiune. Basa măseleĭ e quadrangulară ; lungimea externă e 57 mm. Colina externă presintă o coastă verticală anterioară pronunțată, determinînd o îmbrăsdătură adîncă de 3 mm.

Scobitura posterioară este cercuită și preschimbată într-o gropiță triunghiulară.

Vîlceaua nu este cercuită. Cîrligul (crochet) colineĭ posterioare nu este unit cu colina anterioară, deci gropița anterioară nu există. Cîrligul formează două îndoiturĭ dînd astfel naștere la 3 sinusurĭ ale vîlceleĭ.

Această disposiție este statornică pînă la o mare adîncime, căcĭ dintele fiind stricat se poate vedea suprafața anterioară a cîrliguluĭ.

E un dinte de adult, căcĭ lungimea este aproape egală cu lărgimea. După tocirea sa seamănă a fi a patra molară superioară dreaptă.

Această specie n-a fost nicĭ odată citată în România. Ea s-a găsit în nisipurile de la Aroneanu, care conțin o faună sarmatică cu (exemplarele tocite, din cauză că aŭ fost rostogolite de ape) întovărășită de alte speciĭ maĭ recente și chiar actuale.

Este evident că molarul de Acerotherium provine din depozitele sarmatice remaniate. Dacă *Cerithium pictum* și *Tapes gregaria* aŭ resistat acțiuneĭ apelor, cu atît maĭ mult vom putea admite, că o măsea protejată prin groasele sale lame de smalț a putut, să se păstreze.

Fosilele citate în nisipurile de la Aroneanu aŭ fost descoperite unele în galeriile făcute pentru captaţiunea apelor, care servesc actualmente la alimentarea oraşului Iaşi. Radierul galerieĭ zace pe huma vînătă sarmatică, în cît săpăturile aŭ fost executate în nivelul inferior al nisipurilor. Altele sînt din nisipăriile vecine.

Aceste nisipurĭ cu *Elephas primigenius* şi *Megaceros hibernicus* Owen sînt pleistocene din vrîsta a 2-a.

Pe lîngă aceste Mamifere am găsit numeroase speciĭ de gasteropode terestre, care n-aŭ fost încă semnalate în loesul din Romînia.

Pînă la publicarea acestuĭ studiŭ eraŭ citate în quaternarul din Romînia următoarele: *Helix hispida*, *Pupa muscorum*, *Planorbis subcarinatus* şi *Succinea oblonoga*, fosile foarte răspîndite şi cele maĭ caracteristice ale acesteĭ formaţiunĭ.

In loesul de la Băiceni (distr. Iaşi) am întîlnit:

Helix Buchiĭ Dubois, ce traeşte astăzĭ în Caucas, Transcaucasia şi în împrejurimile măreĭ Caspice.

Helix (Tachea) austriaca Mühl f., astăzĭ foarte abundent la noĭ.

H. (Helicogena) lutescens Zgl.,

H. (*Fruticola*) *strigella* Drap.,

H. (*obvia var. pullula* Parreys, descoperit ca actual la Bucureşti.

H. (*Campilaea*) *ciugulata* Stud.,

Hyalina margaritacea Ad. Schmidt.

Cyclostoma costulatum Zgl.

La Lespezi (districtul Suceava) în loesul ţermuluĭ stîng al Siretuluĭ maĭ jos de pod am găsit: *H.* (*Tachea*) *anstriaca* Mühlf.,

Helix pomacella Parreys,

H. (*Eulota*) *fructicum* Müller,

H. (*Fruticola*) *strigella* Drap.,

H. (*Fruticola*) *hispida* Müller,

H. Dobrudschae Parreys, o varietate de H. obvia descrisă după exemplare din Dobrogea.

H. obvia var pullula Parreys,

H. (*Triodopsis*) *personata* Lam.,

H. bidentato Gmel.,
H. solaria Menke.,
H. vicina Rossm.
H. pulchella Müller,
Hyalina cristallina Müller,
Hyalina nitidosa Fer.,
Hyalina nitidulla Fer.,
H. (Campilaea) ciugulella Zgl.,
Pupa muscorum L.,
Succinea oblonga Drap.,
Achatina Hochenwardti Rossm.,
Clausilia rugosa Drap.,
Cl. laminata Mtg. var albina P.,
Cl. ventricosa Drap.,
Planorbis Dufoureĭ Grlls.

Pe țermuri și pe patul riuluĭ am intîlnit următoarele Gasteropode actuale :
Planorbis corneus Drap.,
Pl. marginatus Drap.
Pl. septemgyratus Zgl.,
H. (Arionta) abrustorum L.,
Condrula tridens Müller,
Clausilia rugosa Drap.,
Limnaeus minutus Drap.,
L. palustris Müller,
Lithoglyphus naticoides Zgl.,
Paludina impura Lam.,
Cyclostoma costulatum Zgl.,
Valvata sp.

La Peter lîngă Lespezi: *Helix austriaca* Mühlf.,
H. (Helicogena) lutescens Zgl.,
H. (Campilaea) ciugulata Stud.,
H. Buchiĭ Dubois,
H. (Fruticola) strigella Drap.,
H. (Eulota) fruticum Müll.,
H. Vicina Rossm.,
H. bidentato Gmel.

In marnele pleistocene de la Pașcani (districtul Suceava) am găsit Gasteropode terrestre, care locuiau în

vecinătatea uneĭ cavitățĭ lacustre și aŭ fost aduse acolo de către apele selbatice: *Helix Buchii* Dubois.

Helix (*Fruticola*) *strigella* Drap.,
H. vicina Rossm.,
H. obvia var *pullula* Parreys,
H. (*Triodopsis*) *personata* Lam.,
Hyalina margaritacea Ad. Schmidt,
Clausilia laminata Mgt. var. *albina* P.,
Cl. ventricosa Drap.

Aproape toate speciile de maĭ sus locuesc astă-zĭ aceleașĭ regiunĭ. Cu toate acestea scoicile găsite în loess nu sînt resturile animalelor actuale îngropate în borțile, unde ele s-ar fi adăpostit, ci sînt scoicile animalelor, ce trăiaŭ în timpul formăriĭ acesteĭ rocĭ. Sprijin afirmațiunea mea pe argumentele următoare :

1) Scoicele sînt albe, și-aŭ perdut culorile lor.

2) Le-am cules din interiorul loesuluĭ, avînd cavitatea lor înbuibată de această argilă poroasă și nicĭ o comunicațiune cu exteriorul saŭ o soluțiune de continuitate nu poate să fie admisă.

3) In marnele de la Pașcanĭ am găsit scoicele la o adîncime de maĭ mulțĭ metri, ast-fel că e foarte greŭ, chiar imposibil de admis pătrunderea lor pînă acolo, după ce marnele fură depuse.

4) Din 5 exemplare de *Helix Buchii* găsite la Peter, două conțineaŭ în cavitățile lor alte Gasteropode terestre: unul avea o *Hyalina nitidulla* Fer. și altul o *Clausilia laminata* Mtg.

5) Prezența melculuĭ *Helix Buchii* în loes prin o introducere posterioară formațiuneĭ sale este imposibil de explicat. Crăpăturile, ce se observă în loes în timpul marilor uscăciunĭ de vară, mărginindu-se cu totul la suprafață nu ajung nici o dată dimensiunile acestuĭ Gasteropod (45 – 50 mm).

Cu toate aceste dacă am admite, că gasteropodul ar fi pătruns prin o crăpătură foarte departe în adîncimea roceĭ, nu se va putea explica nicĭ odata umplerea cavitățiĭ melculuĭ prin un loes tipic, poros. In acest caz scoicile s-ar afla goale saŭ cel mult pline de mîlul cărat de către apele selbatice infiltrate prin cră-

paturi și acest glod ar fi format cel mult o masă compactă sau crăpată, fără a prezenta vre-o dată acele borți vermiculare, ce se observă în cavitățile acestor Helix.

Această porozitate caracteristică a loesuluĭ represintă urmele rădăcinilor vegetalelor de stepă, care se desorganizaŭ în partea de jos, pe măsură ce baza tulpineĭ era îngropată de către pulberea desertuluĭ; scoicile Gasteropodelor eraŭ și ele înplute de acest praf; cele maĭ micĭ se adăposteaŭ în alte maĭ marĭ deja goale, unde la moartea lor lăsaŭ astfel învălitoarea lor calcară; pe de altă parte rădăcinile vegetalelor se împlîntaŭ neregulat în cavitățile scoicelor acestor moluște umplute de către loes.

Este decĭ evident, că gasteropodele, a căror resturĭ le-am semnalat în loesul din Romînia, trăiaŭ în locurile unde le întîlnim în timpul depunereĭ loesuluĭ.

G. NETHER

Un produs al arteĭ

de Cehov [1])

Saşa Smirnov, ce era unicul fiŭ al mameĭ sale, avînd ceva la subţioară, învălit în numărul 223 al ziaruluĭ „Bîrjovia Viedomosti" intră posomorît la faţă în cabinetul Doctoruluĭ Koşelkov.

— A, iubite tinere!—îl întimpină doctorul. Cum îţĭ maĭ este? Ce noutate aĭ?

Şasa, clipi din ochĭ, puse mîna la inimă şi spuse cu voacea tremurătoare:

Ivan Nicolaevicĭ, mama mea vă trimite multe complimente şi mi-a spus să vă mulţumesc. Eŭ sînt unicul eĭ fiŭ d-stră mi-aţĭ scapat viaţa... m-aţĭ vindecat de o boală grea, şi... noĭ, şi mama şi eŭ, nu ştim cum să vă mulţumim.

— Lasă, băete! îl întrerupse Doctorul, foarte mişcat.

Eŭ n-am făcut de-cît ceĭace orĭ-care altul ar fi făcut în locul meŭ.

— Eŭ sînt unicul fiŭ al mameĭ. Noĭ sîntem oamenĭ saracĭ şi la urma urmeĭ, nu sintem în stare să vă plătim pentru osteneala şi munca d-stră, şi de oare-ce conştiinţa ne impune să ne achităm faţă cu d-voastră mama şi cu mine—unicul fiŭ al mameĭ—vă rugăm să primiţĭ drept semn al recunoştinţeĭ noastre, aceasta, care... obiectul este foarte preţios din bronz antic, un produs rar al arteĭ.

Vă necăjiţi degeaba! spuse doctorul posomorîndu-se.

---

1) Traducere din ruseşte.

— La ce toate acestea ?

— Nu, nu, vă rog ca d-stră să nu ne refuzaţi — continuă a murmura Saşa, desfăcînd tot odată pachetul. D-stră refuzind ne veţi ofensa şi pe mine şi pe mama. Obiectul este foarte frumos.... din bronz antic. Noi îl avem de la reposatul tataia şi l-am pastrat ca un suvenir scump. Tatăl meŭ cumpara bronz antic şi-l vindea amatorilor... Acuma mamaia şi cu mine tot cu aceasta ne ocupăm...

Saşa desfăşură obiectul, şi-l puse în mod sistematic pe masă. Era un candelabru, nu tocmai înalt, de bronz vechiŭ şi de o lucrare artistică. El reprezenta un grup: pe pedestal eraŭ două figuri femeieşti în costumul Evei şi în nişte poze pentru a căror descriere n-am nici îndrăzneala şi nici temperamentul necesar. Figurile zimbeaŭ în mod cochet şi în genere aveaŭ aparenţa că dacă n-ar fi fost obligate de a susţine candelabrul, apoi ar fi sărit de pe pedestal şi ar fi făcut un zgomot în odaie, pe care cititorul nici nu şi-l poate închipui.

Privind darul, doctorul se scărpină după ureche şi zise încet:

— Da, obiectul, e în adevăr foarte frumos, dar... nu, ştiŭ cum să mă exprim, prea e lipsit de literatură.

— ...Aceasta nu mai e decolté, ci dracu ştie ce...

— Apoi cum ?

— Chiar nici şarpele tentator n-ar fi putut inventa ceva mai conrupător. Punînd pe masă o asemenea fantasmagorie, însamnă a murdări întreaga casă.

— Ei, Domnule Doctor, ce straniŭ priviţi d-stră arta! Acesta doară e un obiect artistic, priviţi numai! Cită frumuseţă şi eleganţă şi privindu-l devii evlavios şi îţi vin lacrimi în ochi. Cînd te uiţi la ceva aşa frumos, uiţi orice lucru pămîntesc.., Priviţi ce mişcări, ce expresiune!

— Inţăleg, toate acestea foarte bine, dragul meŭ — îl întrerupse doctorul — dar eŭ sînt om cu familie, aici vin copii, vin dame.

— La urma urmei dacă cine-va priveşte din acest punct de vedere—spune Saşa—atunci acest obiect de artă înaltă cade in altă lumină. Dar, d-stră d-le Doctor fiţi mai pre sus de mulţime, cu atît mai mult, că prin refuzul d-stră ne veţi amări

mult, atît pe mine cît și pe mama. Eŭ sînt unicul fiŭ al mamaleĭ, d-stră m-ațĭ scapat de la moarte... Noĭ vă oferim obiectul cel maĭ prețios pentru noĭ și îmĭ pare răŭ, că n-avem perechea acestuĭ candelabru.

— Mulțumesc puiule, sînt foarte recunoscător.... Spune multe complimente mameĭ, dar judecațĭ singurĭ că aicĭ vin copiĭ, vin dame... Dar, la urma urmeĭ lasă-l aicĭ! Căcĭ nu vă pot face să înțălegețĭ...

— N-avem ce înțălege, respunse Sușa, care se bucură. Punețĭ candelabrul colo pe la vază. Ce pacat că n-am pereche! Ce pacat! Vă salut domnule Doctor.

După plecarea luĭ Sașa, Doctorul privi lung candelabrul, se scarpină după ureche și se gîndi mult.

„Lucru excelent, nu se poate nega—gîndi el —e pacat a-l asvîrli... dar e imposibil a l lasa și la mine... Hm! Iată chestiunea! Cuĭ să-l dăruesc, să-l sacrific?

După multă gîndire îșĭ aduse aminte de un scump amic al săŭ, advocatul Uchov, căruia iĭ rămăsese obligat pentru susținerea unuĭ pruces.

— A! foarte bine,—hotărîse doctorul. El ca amic n are să primească banĭ de la mine, și prin urmare va fi foarte nimerit să-ĭ daŭ acest obiect Am să-ĭ duc eŭ această drăcie. Pe lîngă aceasta, el este flăcăŭ și ușuratic.

Ne avînd obiceĭ să amîne ce a hotărit, doctorul se îmbracă, ĭea candelabrul și pornește la Uchov.

— Cu multă plecăciune, amice—iĭ spuse el, găsind advocatul acasă... Am venit la tine, să-țĭ mulțumesc pentru osteneala ta. Banĭ nu vreĭ să primeștĭ, atuncĭ ĭea acest lucrușor iată-l... lucrușor, excelent de tot.

Eată ceva splendid!—începu el a rîde... Să-l ĭee dracul, dară numaĭ luĭ poate să-ĭ vină în minte astfel de ideĭ. Admirabil! De unde aĭ capatat această minune?

După ce și-a exprimat entuziasmul săŭ, se uită sperios la ușă și spuse:

— Dar cu toate astea, frate, ĭea-țĭ înapoĭ darul tăŭ. Eŭ nu-l primesc...

— De ce? — întrebă doctorul speriat.

— Iată de ce... Aicĭ vine mama, clienţĭ, şi mi-e ruşine şi de servitorĭ.

— Nu, nu, nu. Nu se poate să mă refuzĭ— începe să dea din mînĭ doctorul. Ar fi o neruşinare din partea ta. — Lucru artistic.—Ce mişcare, ce expresie! Nicĭ nu vreaŭ să ştiŭ nimic! Mă veĭ ofensa!

— Măcar de ar fi cel puţin şters cu ceva, saŭ să fie puse frunze de smochin pe deasupra...

Dar doctorul începu şi maĭ tare a da din mînĭ şi fugi din casa luĭ Uchov, mulţumit că a scăpat de dar si plecă acasă.

După plecarea doctoruluĭ, avocatul se uită la candelabru, îl pipăie în toate părţile şi îşĭ bătea capul ce să facă cu el.

«Obiéct excelent — judecă el — păcat să-l svîrlă, dar nicĭ să-l ţiĭ nu se cade. Cel maĭ bun mijloc e să-l dăruiesc cui-va Da, mi-a venit o idee. In astă seară il voĭ da comiculuĭ Şaşkin. Ticălosuluĭ îĭ plac astfel de lucrurĭ şi tocmaĭ în astă seară are beneficiu».

Zis şi făcut. In spre sară, învăleşte bine candelabrul şi-l prezintă comiculuĭ Şaşkin.

Toată seara veniră mulţĭ la Şaşkin să admire darul. Toată seara se auzi zgomot şi rîs în odaia luĭ. Dacă vre-o actriţă venea la uşă şi întreba: «Se poate intra?» atuncĭ imediat auzia vocea răguşită a comiculuĭ:

— Nu, nu, dragă! Nu sînt îmbrăcat!

După ce se termină reprezentaţia, comicul dădea din umerĭ şi din mînĭ, spunînd:

— Unde dracu să pun ticăloşia asta? Doară locuiesc într-o casă particulară! La mine vin artiste! Aceasta nu-ĭ o fotografie, ca s-o poţĭ ascunde în saltar.

D-stră, vindiţi-o, il sfătui bărbierul care-l rădea. Aci in Foburg trăeşte o bătrînă care cumpără bronz vechiŭ. Duceţi-vă şi întrebaţĭ de Smirnova... Orĭ cine o cunoaşte.

Comicul ascultă de sfatul ce i s-a dat.

După două zile, Doctorul Koşelkov, şedea în cabinetul săŭ şi cugeta la aciziĭ fiereĭ. Deodată se deschise uşa şi intră în cabinetul Şaşa Smirnov. El zimbea, faţa îĭ strălucea şi arata o fericire nespusă. In mînĭ avea ceva învălit în gazele.

— Domnule Doctor ?—Spune el, de abia putînd răsufla. Inchipuiţi-vă bucuria mea ! Spre norocul d-stră, am reuşit să găsesc perechea candelabruluĭ. Mama e atît de fericită ! Eŭ sînt unicul fiŭ al mameĭ. D-stră mi-aţĭ scapat viaţa şi Şaşa, tremurînd din cauza simţuluĭ recunoştinţiĭ sale, aşeză cadelabrul înaintea Doctoruluĭ. Doctorul căscă gura, voia să spue ceva, dar n-a spus nimic, părea că i-a pierit vorba.

N. A. BOGDAN

Mişcarea Populaţieĭ oraşuluĭ Iaşĭ in 1904

Am publicat în treĭ numere precedente din anul curent al acesteĭ reviste o serie de *Note Statistice relative la Comnna Iaşi*, conţinînd maĭ ales mişcarea populaţieĭ cu începere de la Decembre 1865, de cînd s-a înfiinţat Starea Civilă Comunală, pînă la sfîrşitul anuluĭ 1903. Nu cred de prisos a complecta astăzĭ acea lucrare cu principalele date statistice ale mişcăreĭ populaţieĭ în anul expirat, 1904, pe care le rezum în tablourile următoare.

Avem de semnalat că în ce priveşte naşterile şi căsătoriile creştinilor, cifra prezintată de statistica anuluĭ trecut, este îmbucurătoare pentru noĭ; dar în acelaş timp decesele şi... divorsurile creştinilor prezint şi ele asemenea sporurĭ simţitoare.

NĂSCUŢĬ

In Lunile	Ortodocşĭ	Catolicĭ	Protestanţĭ	Armenĭ	Lipovenĭ	Mosaicĭ	TOTAL
Ianuarie	120	6	—	—	1	105	232
Februarie	110	10	—	—	—	95	215
Martie	119	3	1	—	1	91	215
Aprilie	90	4	1	—	1	92	188
Maiŭ	91	5	—	—	—	81	177
Iunie	74	6	1	—	1	69	151
Iulie	81	5	—	2	1	85	174
August	119	6	1	—	—	80	206
Septembrie	96	1	—	—	2	86	185
Octombrie	123	6	1	—	2	98	230
Noembrie	94	4	—	—	4	87	186
Decembrie	120	7	—	—	1	97	228
Total	1237	63	5	2	14	1066	2387

DECESE

In LUNILE	MORȚI (fără născuțĭ morțĭ)								MORȚI IN SPITALE		Născuțĭ morțĭ
	Ortodoxĭ	Catolicĭ	Protestanțĭ	Armenĭ	Lipovenĭ	Mahometanĭ	Mosaicĭ	TOTAL	Din comuna în care se află spitalul	Din alte comune	
Ianuarie	99	3	1	—	4	1	71	179	38	10	17
Februarie	122	3	—	—	—	—	82	207	50	16	18
Martie	118	9	—	2	—	—	53	182	37	20	14
Aprilie	106	5	—	—	—	—	60	171	41	17	14
Maiŭ	109	6	—	1	4	1	38	159	50	25	15
Iunie	98	5	—	—	1	—	49	153	35	22	13
Iulie	125	3	—	—	1	—	52	181	33	29	8
August	89	4	1	—	2	—	60	156	39	14	8
Septembrie	101	6	2	.	1	—	58	168	37	25	9
Octombrie	94	4	—	—	—	—	67	165	33	22	13
Noembrie	107	7	—	—	—	1	63	178	43	20	5
Decembrie	96	2	2	2	2	—	60	163	43	17	20
Total	1264	57	6	4	15	3	713	2062	479	237	154

Principalele cauze ale deceselor.

In oraş

	Barbaţi	Femeĭ
Morţĭ de Gastro-enterită	92	75
„ „ Febră tifoidă	6	2
„ „ „ puerperală	—	3
„ „ Angină difterică	6	4
„ „ Tusă convulsivă	3	—
„ „ Tuberculosă	60	69
„ „ Pneumonie	57	75
„ „ Meningită	19	18
„ „ Alcoolism	1	—
Sinucideri	12	2
Morţĭ accidentale	9	8
Diferite bolĭ	389	419
Total	654	675

In spitale:

	Barbaţĭ	Femeĭ
Morţĭ de Gastro-enterită	19	9
„ „ Febra tifoidă	14	13
„ „ Angina difterică	11	7
„ „ Scarlatină	5	2
„ „ Tusă convulsivă	2	6
„ „ Tuberculosă	66	36
„ „ Pneumonie	40	27
„ „ Meningită	13	9
„ „ Alcoolism	2	—
Sinucideri	2	1
Morţĭ accidentale	11	7
Diferite bolĭ	239	192
Total	424	309

Căsătoriĭ şi Divorsurĭ

In Lunile	CASATORIĬ							DIVORSURI		
	Ortodocşĭ	Catolicĭ	Protestanţĭ	Armenĭ	Lipovenĭ	Mosaicĭ	TOTAL	Creştinĭ	Mosaicĭ	TOTAL
Ianuarie	32	—	—	—	—	15	47	2	1	3
Februarie	33	—	—	1	—	18	52	3	—	3
Martie	9	—	—	—	—	9	18	—	2	2
Aprilie	15	1	—	—	—	5	21	—	—	—
Maiŭ	15	—	—	—	1	16	32	4	—	4
Iunie	12	—	—	—	—	19	31	5	—	5
Iulie	32	—	—	—	—	12	44	6	1	7
August	23	—	—	—	—	12	35	5	1	6
Septembrie	32	—	—	—	—	11	43	3	1	4
Octombrie	24	1	1	—	—	10	36	3	—	3
Noembrie	14	—	2	—	—	14	30	4	—	4
Decembrie	7	2	—	—	—	8	17	1	—	1
Total	248	4	3	1	1	149	406	36	6	42

DISCUȚII

UN RASPUNS

D-l G. Pascu publică în numărul din urmă al „Arhivei“ o dare de samă asupra lucrărei mele: „Influența culturii germane asupra noastră. I Influența germană asupra limbei române“.

Marturisesc, că dacă darea d-sale de samă nu s-ar fi publicat într-o revistă atît de răspîndită și de cetită ca „Arhiva“, nu era să-i răspund.

D-sa începe prin a regreta, că lucrarea d-luĭ Em. Grigorovitza asupra elementelor vechĭ și mediĭ germane, anunțată deja de mult, nu maĭ apare. Ar trebui să știe d-l Pascu, că avîndu-se în vedere vechimea contactuluĭ Romînilor cu Germaniĭ, nu poate fi vorba de elemente vechĭ germane in limba romînă și e întrebare dacă poate fi vorba de elemente mediĭ germane, știind că cuvintele maĭ vechĭ, cari nĭ-aŭ întrat în limbă, nĭ-aŭ venit de la Sașĭ. D-l E. Grigorovitza s-a răsgîndit probabil și de aceia întîrzie așa de mult cu lucrarea atît de regretată de d-l Pascu și poate se va convinge și d. Pascu pînă la terminarea studiilor d-sale universitare, că nu trebue să regrete o lucrare, de a căreĭ apariție ar trebui maĭ degrabă să se mire.

In decursul cercetărilor mele atît asupra influențeĭ ungureștĭ asupra limbeĭ romîne, cît și asupra celeĭ germane, am văzut cît de greŭ este să te pronunțĭ asupra origineĭ unuĭ cuvînt și de aceĭa am ținut să declar în

prefață, că poate nu toate etimologiile date de mine vor fi nediscutabile și că admițînd unele din cele dubiĭ, voiŭ da cel puțin ocazie altora cu izvoare maĭ sigure să cerceteze și să afle adevărul. D-l Pascu ne spune că această *dectarație-clișeŭ* putea să lipsească și confundînd adunarea materialuluĭ cu derivarea cuvintelor ne declară că „alte izvoare, maĭ sigure de cît acele din carì d-l Mîndrescu ***își strînge materialul*** nu există, așa că nu poate fi vorba de a da ocazie altora să cerceteze și să gasească adevărul“. Oare cînd Lexiconul săsesc va fi gata, cînd vom avea înaintea noastră și rezultatul munceĭ d-luĭ Philippide pentru Dicționarul etimologic al limbeĭ romîne, nu vor fi izvoare maĭ sigure pentru aflarea adevăruluĭ în derivarea cuvintelor?

Greșelile, pe cari crede d-l Pascu că le-a constatat în lucrarea mea, le pune pe sama neatențieĭ orĭ pripeĭ, căcĭ, zice d-sa: „D-l Mîndrescu prezintă lucrarea de care ne ocupăm pentru *reabilitarea* ca docent în filologia germanică la Universitatea din Bucureștĭ“.

D-l Pascu nu era ținut de loc să știe și să spue ce scop am urmărit eŭ cu lucrarea mea, căcĭ eŭ nu spun nicăirĭ acest lucru; de asemenea nu poate ști cînd am început lucrarea, și decĭ mă miră ***pripa*** d-sale de a mă acuza de pripă în lucrarea mea. Apoĭ cu chestiunea ***reabilităriĭ!*** Criticul meŭ nu știe nicĭ măcar diferența între ***abilitare (habilitare)*** și ***reabilitare.*** Nicĭ n-am maĭ fost abilitat la universitate, ca să mă reabilitez, nicĭ n-am fost condamnat, să am nevoe de reabilitare!

Cu greșelile, pe carĭ le constată, d-sa e nostim de tot: sucește și scrie altfel cuvintele, numaĭ ca să constate greșelĭ: ex. *celariu.* N-am susținut originea germană a cuvîntuluĭ *celariu* ci a cuvîntuluĭ *chelariu,* ceia ce nu e tot una. Eu zic numaĭ că *„chelariu* maĭ ales sub forma ***celariu*** însamnă o cămară deosebit de casă, unde se pun lucrurĭ de rezervă, berbințĭ, etc.“ Alte etimologiĭ nu le admite, fiindcă cuvintele maĭ aŭ și alte senzurĭ secundare pe lîngă senzul principal din limba germană, așa: *țuhaus* și *șmecher; țuhaus* nu e de cît *Zuchthaus* și nu *zu Hause* în Moldova și Zuchthaus în Ardeal, chiar dacă în Moldova ar însemna altceva decît

în Transilvania, cela ce nu e adevărat și *șmecher* nu e decît germanul *Schmecker* iar nu *Schmeicheler*, în care nu există nicĭ un *k*.

Nu cumva, d-le Pascu, cuvîntul romînesc ***mîrșav*** nu e slavicul vechiŭ *mrŭsavŭ*, fiindcă în limba romînă are cu totul alt senz decît în limbele slave ?! Cu forma ***talger*** e și mai și : eu citez pe d. Hașdeŭ numaĭ pentru a avea un citat relativ la această formă și nu o aduc în legătură cu forme venețiane. Aceasta o face d-l Hașdeŭ; eŭ zic din contra, pg. 95 : „Asupra formeĭ *talger* a avut probabil înfluența ungurescul *tángyér*". Daca însă d-l Pascu ar fi cetit aceasta, n-ar fi avut fericita ocazie pentru un critic de a exclama : „o grozăvie fonetică !"

Nu uĭtă d-l Pascu de a imita pe d-l Iorga, care, comparînd partea I a lucrăriĭ mele cu a d-luĭ Borcea, zice că introdu erea d-luĭ Borcea ar fi un studiŭ istoric maĭ interesant de cît introducerea mea și că lucrarea mea, cu toate că cuprinde un vocabular mult maĭ bogat de cît a d-luĭ Borcea, este cu toate acestea incomplectă, citîndu-mĭ cuvinte din ale d-sale „Acte și Documente". D-l Iorga a greșit cînd mĭ-a comparat partea I a lucrăriĭ mele — pur linguistica — cu întreaga lucrare a d-luĭ Borcea; iar dacă lucrarea nu este încă complectă, putem oare avea vreodată pretenția de a fi făcut un lucru complect ? Și dacă un muncitor și un om de valoarea d-luĭ Iorga găsește oarecari neajunsurĭ lucrăriĭ mele, calea-valea ; dar ca d-l Pascu să-mĭ trimită lucrarea mea de peste 1200 de cuvinte la cele 120 de cuvinte ale d-sale, asta e prea-prea !

D-l Pascu ca încheĭere ne spune următoarele : „Dacă acest prim volum nu prezintă atîta interes, nădajduim că cele următoare vor fi maĭ interesante și maĭ originale".

Se poate ! Maĭ știĭ ce va maĭ aduce viitorul ? Poate voĭŭ descoperi niște noĭ legĭ fonetice, pe baza cărora va putea deriva d-l Pascu pe șmecher din Schmeicheler, pe țarcălan din Zirkel și altele de felul acestora !

Dr. Simion C. Mândrescu.

DARI DE SAMA

E. Herovanu, **Paria**, *roman. 1905, Iaşĭ, Tipogr. Goldner, 2 l.*

Una din caracteristicele nouluĭ secol e desigur preocuparea vie şi pasionată a lumeĭ culte de chestiile şi problemele de morală socială. Aceste tendinţĭ ale timpuluĭ se oglindesc în literatura contemporană, maĭ ales în Franţa în teatru şi maĭ cu samă în ultimele romane a luĭ Bourget, Vogüé, Edouard Rod. Literatura n-are pretenţia de a rezolvi aceste grele şi tulburătoare probleme, la carĭ nicĭ ştiinţa nu poate da totdeauna un răspuns. Misiunea eĭ e să le scoată în lumină şi, prin puterea emoţieĭ, să le întipărească adînc în conştiinţa indolentă a maselor.

La noĭ în ţară, una din problemele carĭ agită maĭ mult capetele culte, e de sigur cea evreiască. Această problemă a inspirat piesa d-luĭ Ronetti Roman, „Manasse" care, exceptînd piesele d-luĭ Caragiali, nu-ĭ numaĭ cea maĭ bună piesă scrisă în limba romînă, dar una din operile dramatice cele maĭ profunde ale literatureĭ contemporane.

Inspirat de acelaş problemă şi influenţat mult de „Manasse" e romanul d-luĭ Herovanu, „Paria". Şi aicĭ sînt treĭ generaţiĭ de evreĭ : bunicul Leib Samuil, un talmudist fanatic; tatăl, giuvaergiul Nathan Samuil, maĭ puţin ideolog idolatrizîndu-şĭ fiul, un fel de Lazăr ; medicul David Samuelli. Acesta-ĭ eroul romanuluĭ. Inteligent, c-o senzibilitate fină, c-o cultură aleasă, David Samuelli sufere de copil de dispreţul nejustificat al creşti-

nilor și se simte totdeauna umilit în societatea lor. O pasiune nenorocită îl atrage către Elena Movilă, soția unui om influent în familia căruia era medic al casei. Dezbrăcat de spiritul judaic, pătruns de principiile cozmopolite și larg umanitare, probabil pentru a reuși pe lîngă ea. Samuelli se hotărăște să se botoze. Familia luĭ, moșul său, un bancher bogat și materialist, dar maĭ ales bunicul Leib Samuil se opun și cată să-l întoarcă la vechea credință. El rămîne neclintit în hotarîrea luĭ. In acest timp niște agitațiĭ antisemite provocate de studențiĭ naționaliștĭ tulbură liniștea tîrguluĭ, provocînd devastărĭ și acte de violență carĭ bagă groaza în populația evreiască. Samuelli indignat, infierează în ziarul „Moldova" acțiunea studenților. Aceștia intervin pe lîngă mitropolit și cererea luĭ de botez e respinsă. Prin niște intrigĭ e înlocuit în aceiaș vreme și din postul său de la spitalul izraelit. Samuelli rămîne cu sufletul îndurerat și „ca o mîntuire i se arăta plecarea înspre alte orizonurĭ, înspre o lume alta, maĭ largă și maĭ îngăduitoare. Căcĭ redevenit el însușĭ, — atavica nevoe de pribegie îl cuprinsese, ca și cum ar fi auzit la ureche fatalul „mergĭ!" Și un dor de a pleca, de a se amesteca printre desnădăjduițiĭ carĭ cutreeră pămîntul, de a-șĭ duce în alte părțĭ amărăciunile sufletuluĭ, îl muncea tot maĭ mult. De altfel situația sa nu-l apropia de aceĭ nenorocițĭ? Nu ca și eĭ perduse nădejdea în vremurĭ maĭ bune pentru el? Nu ca și eĭ pleca să caute în lume norocul și liniștea etern perdute?"

Toată atenția e concentrată asupra eroului, caracter vag și nedefinit, un fel de intelectual lipsit de voință și simț practic, de idealist visător și nehotărît. Celelalte personaje: Damian, Movilă, Elena, studentul Velea, ziaristul Dorin, sînt prea puțin scoase în relief și după cetirea romanuluĭ dispar pentru totdeauna din amintirea noastră. In schimb romanul e plin cu dizertațiĭ filozofice și științifice în genul luĭ Zola. Ni se vorbește des de legile selecțieĭ, de mimetizmul social în chip instructiv, fără originalitate și nu fără oare care pedantizm și pretențiĭ. Influența luĭ Zola se resimte de altfel în părțile cele maĭ alese ale romanuluĭ, maĭ cu samă în descripția

mişcătoare şi vie a mulţimeĭ pornite contra Evreilor. Scena finală în care Albert cu sufletul chinuit priveşte în noapte oraşul peste care liniştea ceruluĭ înstelat e o reminiscenţă din faimoasele viziunĭ ale Parisuluĭ privit din înălţimea mansardeĭ, maĭ puţin forţa şi poeziea.

Stilul d-luĭ Herovanu samănă des cu acel al jurnalelor şi cuprinde multe expresiĭ neromîneştĭ : imperceptibila rumoare, sordid, sephard (?). Descripţiile şi tablourile sînt în general lipsite de culoare şi viaţă, une orĭ comune. Iată un exemplu : „Şi de odată i se păru că geamul întunecat scînteiază, că zidurile dispar, că interiorul iatacului se arată într-o lumină discretă; şi că în fund vede pe Elena aproape goală, adormită, cu capul îngropat în pernele moĭ îndantelate. Sînul alb, dezvăluit, arăta două puncte brune, ca două petale ce ar pluti pe un val de lapte; braţul, alb de asemenea, se rîdica adus pe după grumaz, iar sub cutele de matasă ale învălitoareĭ, se lămureaŭ formele rotunde ideale, — toată tulburătoarea comoară a desăvîrşireĭ femeeştĭ...“ Une orĭ psicholog şi observator cu oare care calităţĭ, d-l Herovanu nu-ĭ de sigur artist.

Deşi maĭ presus de obişnuitele romane de senzaţie, dovedind o serioasă sforţare de analiză psihologică, plăcut de citit pentru mulţĭ, important chiar prin problema socială ce scoate în lumină, romanul d-luĭ Herovanu e de sigur o operă nereuşită, o operă care nu va rămînea. Pentru ca o operă de artă să-nfrunte loviturile necurmate ale timpuluĭ, una din condiţiile puse de Taine era ca totul în acea operă să tindă la ceia ce numia el convergenţa efectelor; ca frumuseţa stiluluĭ să se armonizeze cu originalitatea, adîncimea şi maĭ ales viaţa conţinutuluĭ săŭ sufletesc. Romanul d-luĭ Herovanu e departe de a realiza această condiţie şi odată cu veşnica scurgere a timpuluĭ, uitarea îl va înghiţi de sigur în largul eĭ sîn. D-l Herovanu se poate mîngîia, căcĭ — ceia ce nu e dat tuturor — a reuşit pînă la un punct să cucerească prin romanul săŭ prezentul şi actualitatea.

P. Octavian

Buletinul societăţeĭ istorice şi naţionale a Greciеĭ *vol. VI-le; fascicula 23-a pag. 277—403 cu o anexă conţinînd mersul societăţeĭ in aniĭ 1902—1903. Din tipografia P. D. Saccellarios Ateneĭ 1903.*

Pe linga o *mulţime* de *sileghi* ştiinţifice şi literare exista în *Atena* de vre-o 20 de anĭ şi o *societate istorică şi naţionalista*: (Ιστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ Ἑταιρία τῆς Ἑλλάδος), care urmăreşte laudabilul scop de a strînge într-un *muzeŭ naţional* toate reliquiele referitoare la istoria naţională modernă şi maĭ ales la *marea revoluţie grecească din 1821*, care a început după cum se ştie cu năvălirea *eteriştilor* de sub *Alex. Ipsilante* în ţara romînească — pentru a le pastra generaţiilor posterioare şi a le scapa de o peire sigură. Şi intr-adevăr numita societate a strîns pînă astăzĭ 21,000 de obiecte (maĭ ales *arme*, *costume*, *îmbrăcăminte*, *ornamente*, *sigiliurĭ*, *portrete*, *documente* şi maĭ ales din aceste din urmă din care 16,000 sînt deja expuse şi înregistrate, iar 5,000 se studiază şi se controlează! Numărul obiectelor şi aĭ documentelor pe zi ce trece creşte în mod îmbucurător prin donaţiunile particularilor şi ale autorităţilor publice, aşa în cît societatea în chestiune adăpostită pînă azĭ în sălile *„şcoaleĭ politechnice“* din Atena simte deja nevoe de un local propriu şi o comisiune aleasă din membri eĭ lucrează spre acest sfîrşit. Colecţiunile societăţiĭ sînt vizitate maĭ ales în zilele serbătorilor *naţionale* în mod gratuit de toată lumea şi de eleviĭ, studenţĭ, străiniĭ şi soldaţiĭ sub conducerea unuĭ subofiicer. O colecţiune identică *maĭ ales din documente istorice* se păstrează şi în o *bibliotecă naţională* (care menţine peste *400,000* de volume) din Atena. Valoroasa societate în chestiune poseda şi organul eĭ de publicitate al căruĭ titlu complect l-am dat maĭ sus şi care se ocupă maĭ ales de publicarea documentelor istorice dar şi alte chestiunĭ referitoare la istoria grecieĭ în *evul mediu* şi *modern*. Din bogatul conţinut aĭ fasciculeĭ 23-a relevăm următoarele lucrărĭ: 1) *Franţa şi Rumelia* (pag. 277—303) unde între altele vedem şi relaţiunele

şi corespondenţa *mareluĭ Corsican* (Napoleon I) în vestitul şi renumitul pentru cruzimea sa *Ali-Paşa a Ianineĭ*, în timpul ocupaţiuneĭ insulelor Ionice (1797—1799) de către fancezĭ, 2) ***Arhitectura locuinţelor particulare la Bizantinĭ*** (pag. 303—320); o dare de seamă asupra lucrărilor momentale a generaluluĭ francez; d. *L. Beyle. L'habitation Byzantine. Recherches sur l'architecture civile des byzantins et son influence en Europe 300 de tablourĭ şi 1000 planurĭ de tabele şi asupra suplimentuluĭ acesteĭ valoroase lucrărĭ al aceluiaş autor : Les anciens maisons de Constantinople. Grenoble Paris 1903.* După cum se ştie la Paris există şi un *muzeŭ* bizantin sub direcţia d. *Gabriel Millet*, profesor „à la section religieuse de l'Ecole des Hautes Etudes, unde s-aŭ adunat pînă în prezent 4,500 de fotografiĭ şi planurĭ architectonice referitoare la arhitectura bisericelor şi monumentelor bizantine, la pictură şi ornamentaţiĭ bizantine, etc. după monumentele pastrate *în Asia, Africa* şi *Europa*. 3) ***Firmanele sultanilor*** despre *pronomiile* acordate insuleĭ *Sime* (=Σύμη) şi celorlalte *Sporade* (pag. 320—350), care după cum se ştie s-aŭ supus turcilor în anul 1523 acordînd şi de către Sultan maĭ multe dregturĭ (*capitulations*), traduse din originalul *turcesc* 4) ***O zi petrecută de împaratul Bizantin Ioan Paleologos la Peretole din Toscana*** (pag. 351—357). 5) ***Rebeliune din Smirna*** în anul 1897. 6) ***Inscripţiunĭ creştine din Messinia*** cu schiţe după monumente, pag. 373—397. etc. etc.

Dr. N. Dossios

Frech. — *„Studien über das Klima der geologischen Vergangenheit" Zeitschrift der Gesellschaft für Erdk. in Berlin. 1902. p. 611—693.*

După acest autor chestiunea climelor calde în diferitele epoce geologice trecute nu se poate separa de problema epoceĭ de ghiaţă.

Cantitatea variabilă de CO^2 cuprinsă în atmosferă ni lămureşte în mod fizic diversitatea climatelor receĭ şi

calde din perioadele trecute; o mare cantitate de CO^2 în atmosferă corespunde uneî înalte temperaturî.

Insă fiind-că prin diferite procese organice şi chimice anhydrida carbonică este continuŭ întrebuinţată şi fixată în scoarţa pămîntuluî fie sub forma de carbonate, fie sub cea de cărbune prin vegetale, activitatea vulcanică formează unicul izvor de compensare pentru această pierdere.

In toate timpurile geologice uneî descreşterî a temperatureî, care se semnalează de două orî: la sfîrşitul ereî Paleozoice şi în quaternar, cînd s-a scoborit pînă la o temperatură glaciară.

Fie-căruî maxim de erupţiunî corespunde o evidentă şi simţitoare rîdicare de temperatură.

Făcînd abstracţie de aceste, clima întreguluî pămînt este influenţată de împărţirea uscatuluî şi a mărilor şi maî cu seamă în mod extra-ordinar de însemnată este influenţa direcţiuneî vînturilor şi a curentelor marine.

Pe de altă parte clima caldă uniformă, ce a dominat în primar nu se poate explica prin altă distribnţie a cantităţeî de căldură actuală.

Toate perioadele primare pînă la finele carboniferuluî ni înfăţoşează o climă aproape uniformă.

După carbonifer avem un timp glaciar, ce domină maî cu seamă asupra hemifereî sudice, dar destul de evidentă şi în cea nordică. Acest glaciar dispare în curînd.

Dupa glaciarul primar (Permianul mediu şi superior) timp de două treimî din secundar domină pe pămînt o climă aproape uniformă tropicală pînă la subtropicală.

Din Jurasicul superior dar maî cu seamă în Cretaceŭ clima s-a împărţit în maî multe zone.

Ambele puncte de erupţiunî maxime la începutul şi la mijlocul terţiaruluî corespund cu puncte rîdicate de temperatură.

Descreşterea erupţiunilor în ultimele diviziunî ale terţiaruluî merge paralel cu scăderea căldureí; glaciarul quaternar întocmaî ca şi glaciarul primar—cu o complectă încetare de erupţiune.

Timpul prezent este însemnat prin o redeşteptare a activităţeî eruptive [1]). R. S.

---

1) După Geologisches centralblatt. 1904. p. 58.

Geographen-Kalender *publicat de Dr. H. Haack in Gotha, apare în fiecare an la finele luĭ Mart, cu 550 pg. 16 hărţĭ în culorĭ şi portretul unuĭ geograf ilustru. Preţul 4 mărcĭ.*

Acest calendar, anul al III-lea, are un caracter internaţional, dă un tabloŭ complect de mişcarea geografică pe toată suprafaţa pămîntuluĭ din anul ultim şi înlesneşte legăturile oamenilor, ce se dedaŭ la ştiinţa pămîntuluĭ, cuprinzînd: 1) Calendarul astronomic-geografic, 2) Marile evenimente ale anuluĭ, care aŭ schimbat întru cîtva suprafaţa pămîntuluĭ în mod fizic, şi diferitele schimbărĭ politice. 3) Calătoriile de exploraţiunĭ. 4) Literatura geografică, ne dă maĭ multe miĭ de titlurĭ de lucrărĭ geografice publicate în anul precedent. 5) Necroloage. 6) Adrese geografice: a) adresele geografilor şi ale învaţaţilor în ştiinţĭ ajutătoare geografieĭ: b) catedre şi institute de geografie, instituţiunĭ ştiinţifice; c) publicaţiunĭ periodice de geografie.

R. S.

TABLA DE MATERII

Numerele următoare vor conținea:

Gr. C. Buțureanu.	Vremile preistorice în România etc., însoțite de numeroase clișee.
» » «	Studiĭ arheologice. Stațiunea Preuteștiĭ cu figurĭ în text.
Gh. Ghibănescu.	Istoria oficială în școlĭ.
T. T. Burada	O călătorie în satele romîneștĭ din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Inscripția bisericeĭ din Hadîmbu (Iașĭ). Inscripțiile de pe cele 4 turnurĭ ale ziduluĭ Golieĭ. Culegere de poeziĭ populare. Istoria teatruluĭ la Romînĭ. Despre straja pămîntească a Moldoveĭ. Inceputurile corurilor de muzica vocală bisericească.
»	Occisio Gregorii Ghica Voevod. Folklor: Descîntece populare.
Gh. Gheorghiu	Verbul a bate (fr. maltraiter) și sinonimile sale
G. Pascu.	Din toponimiea romînă: Mehadia, Mehedințĭ Romanațĭ.
Dr. Roșculeț	Din monografia sanitară a județuluĭ Iașĭ.
G. Nether.	Traducerĭ din rusește după autorĭ celebri
O. Botez.	Studiu critic asupra luĭ Sadoveanu; recenziĭ asupra poeziilor Marieĭ Cunțan și asupra romanuluĭ Paria de E. Herovanu.
Romulus Sevastos	Istoricul văeĭ Dunăriĭ. Schiță istorică asupra Măriĭ Negre.
Tiberiu V. Crudu	Din sat de la noĭ (nuvelă).
C. Ionescu	In Delta Dunăriĭ (subiect de popularizare).
Dr. A. A. Lambrior	Asupra legaĭ sanitare.
State Dragomir.	Serbarea ostășască de Mateĭ Millo.
A. D. Atanasiu	Orașul Iașĭ odinioară și astăzĭ de N. A. Bogdan.
Dr. N. G. Dossios	Influența limbiĭ elene asupra limbiĭ romîne. Elementele greceștĭ în limba romînă.

Diferite *poeziĭ.*

Documente importante și *notițĭ.*

Numerile viitoare vor conținea următoarele ilustrațiunĭ:

Cetatea Iașuluĭ în 1686 (Curtea domnească). Vederea Iașuluĭ și biserica Ruteniĭ în 1845. Iașul la începutul sec. XIX-lea. Piața Sf. Vinerĭ la 1845. Biserica Dancu, înainte de dărîmare 1903. Turnul Golieĭ vechiŭ. Turnul Golieĭ nou. Planul fațadeĭ de la biserica S-ta Vinerĭ. Vederea Iașuluĭ în timpul ocupațieĭ ruseștĭ. Ulița paveleĭ de lemn. Fabrica de pavele. Teatru Național de la Copoŭ. Feredeul turcesc. Academia Mihaeleană. Biserica Golieĭ și alte așezăminte. Precum și diferite tablourĭ de valoare.

Prețul unuĭ număr 1 leŭ 25 b.